This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

B 1,241,379

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES
1817

56

VLASTIVĚDA MORAVSKÁ.

I.

ZEMĚ A LID.

REDAKCE:

Frant. A. Slavík a Dr. Frant. Kameníček, hlavní redaktoři — Vydávání spoluřídí: Dr. Frant. Dvorský a Josef Hladík. — Odborní redaktoři: Frant. Bartoš, Rud. Dvořák, Vít Houdek, Fr. J. Rypáček, Tom. Šílený, Dr. Frant. Šujan.

Vydává Musejní spolek v Brně.

Díl III. všeobecné části.

DĚJINY MORAVY.

Rediguje Dr. František Kameníček.

V BRNĚ 1899.

Nákladem Musejního spolku. — Tiskem akciové knihtiskárny v Brně.

VLASTIVĚDA MORAVSKÁ.

I. Země a lid.

DĚJINY MORAVY.

Kniha první:

Od nejstarších dob až po vymření Přemyslovců.
(–1306.)

Napsal

Rudolf Dvořák.

Vydává Musejní spolek v Brně.

V BRNĚ 1899.

Nákladem Musejního spolku — Tiskem mor. akciové knihtiskárny v Brně.

DB
541
.V83
sect.1
v.3
pt.1

1C5a · 329701

OBSAH.

Dějiny Moravy.

Kniha první: Od nejstarších dob až po vymření Přemyslovců (—1306).

Část prvá: Nejstarší dějiny a doba samostatnosti moravské (do r. 906).

Část druhá: Morava v politické závislosti Uher, Polska a Čech. Údělná knížectví a povýšení země za markrabství (906—1197).

Část třetí: Morava za posledních Přemyslovců (1197—1306).

Část prvá.

Nejstarší dějiny a doba samostatnosti moravské (do r. 906).

I. Doba keltická. Bojové, Tektosagové, Kotinové.

Naše vlast, jsouc v srdci Evropy, neměla potud svých dějin, pokud se nepovznesla na jistý stupeň vzdělanosti. Vlastní dějiny Moravy, tak jako všech okolních zemí, počínají se tehda, když světová vzdělanost a křesťanství slavily svůj vítězný vjezd do země. To, co o osudech vlasti své víme z dob předcházejících, jest pouhou snůškou zpráv nahodilých, které nám vzdělanější vrstevníci ze zemí sousedních zůstavili. Zprávy ty lze velmi nesnadno spojiti v pásmo souvislého vypravování, a dějepisci jest tu dosti často uchýliti se do říše domněnek a pravděpodobností.

První světlo dějinné o Moravě vychází nám z doby, kdy Římané výbojnou zbraň svou v naše strany obrátili. Tehda již největší část Evropy osazena byla kmeny indoevropskými. Původní sídla těchto kmenů kladou se do stepí západoturkestanských, kde v sousedství jejich byli jim příbuzní Arejci iranští a indští. Kdežto tito rozešli se po přední Asii a do Indie, Indoevropané kmen za kmenem obešli Chvalinské i Černé moře, podávali se stále na západ a osadili největší část Evropy. Sídla jejich v době, kdy

po prvé se objevují ve světle historických zpráv, sahala od břehův Atlantského oceanu až hluboko do stepí ruských po řeku Don a Volhu. Na Balkánském poloostrově usadili se Thrakové v dolním Podunají, Illyrové zaujali jeho severozápadní část, jih Hellenové. Apenninský poloostrov stal se vlastnictvím Japygův a Italikův (Umbrův, Oskův a Latinů). Nejdále na západ pronikli Keltové, zabrali horní Podunají a Porýní, odtud přešli do Gallie, Britannie a Irska, ano i na poloostrov Pyrenaejský. Východními sousedy jejich byli od dolního Rýna až k Visle národové germánští, kteří přešli na ostrovy baltské i na poloostrov Skandinavský. Nejdále na východ pošinuli se Litvané a Slované.

Že keltičtí národové, kteří tvořili nejzápadnější hrot stěhování indoevropského, nedostali se ihned k břehům atlantským, jest na bíle dni. Někde na východním svahu Karpat oddělili se od ostatních kmenů příbuzných a zabrali veškeru zemi, která byla řeckým a římským spisovatelům známa pode jménem lesa Hercynského. V nejširším slova významu byly to nynější země sudetské a jižní Německo až po Dunaj. Dlužno tedy počítati Čechy, Moravu, Bavory, Virtembersko a Badensko k nejstarším sídlům keltickým, a jest neodůvodněnou domněnkou, jako by byli Keltové do Čech a na Moravu se dostali teprve ve IV. stol. př. Kr. zpětným stěhováním z Gallie. Toto zpětné stěhování, jehož vůdcem byl král Sigoves, bylo namířeno na jihovýchod, a účastníci jeho (Tauriskové, Karnové a Skordiskové) obsadili země východoalpské, odkudž vnikli též na poloostrov Balkánský.

Z oněch keltických kmenů, kteří v šeré dávnověkosti naše země zaujali, vynikali B o j o v é v Čechách a T e k t o s a g o v é a K o t i n o v é na Moravě. Bojové, kteří dali své zemi jméno (Bojohemum), byli národ mocný a bojovný; r. 113 odrazili mohutný náraz germánských Kimbrův od severu, kteří potom, nemohouce do Čech, obešli sídla jejich branou odersko-moravskou a vrhli se zemí Skordisků na Taurisky, kdež utkali se s Římany po prvé v boji. Avšak asi po padesáti letech podlehli Bojové přece nárazu některého kmene germánského, bezpochyby Kvadův, a opouštěli houfně Čechy. Část jich vtrhla (r. 60. před Kr.) do vnitř Norika a oblehla Noreju, hlavní město Taurisků (nedaleko Celovce). Byvše odraženi, táhli v počtu 32.000 m. na západ k hornímu Rýnu a účastnili se velikého stěhování helvetského do Gallie, které však Caesar (r. 58) vítězně zastavil; Helvetové

musili se vrátiti do původních svých sídel, horního Podunají a Pomohaní, Bojům však na prosbu Haeduův, spojenců Caesarových, bylo dovoleno usaditi se v jejich sousedství mezi řekou Loirou a Allierou, kdež časem zanikli. Jiná část Bojů, z Čech vypuzených, nalezla útulek u svých soukmenovců Tauriskův a usadila se východně nich při jezeře Blatném. Tam však utkali se v nepřátelství s Daky, jejichž král Boerebistes porazil je i jejich spojence Taurisky pod králem Kritasirem v kruté bitvě nad řekou Patisem (Tisou) a úplně je vyhladil. Tak zanikl z největší části tento památný kmen keltický. Jen nepatrné zbytky jeho zachovaly se ještě v dobách pozdějších. Ptolemaeus (v II. stol. po Kr.) jmenuje Boje na západních hranicích Pannonie a Baimy na levém břehu dunajském až po les Manhartský, kteréž v upomínce na bývalou slávu a moc nazývá „národem velikým“.

Podobný osud, jako jejich soukmenovce bojské, jen že o něco později, stihl také Tektosagy. Kvadové vnikli z Čech na Moravu, a Tektosagové rozptýlili se po všech koncích tehda známého světa. Část jich nalézáme v jižní Gallii, jinou zase v Malé Asii. Brzo jsou spolu s jinými kmeny na loupežné výpravě proti Delfům, brzo v Illyriku, brzo v Pannonii; patrný to důkaz jejich bojovnosti a těkavosti. Hned potom veškera stopa po nich v dějinách mizí. Zbytky jejich snad splynuly s keltickými Kotiny, jichž sídla Tacitus (v I. stol. po Kr.) klade severně Kvádů, tedy v severní Moravě, kdež zaměstnávali se dobýváním a zpracováním železa i jiných kovů. Kotinové zůstali na Moravě až do r. 174. Tehda nabídli se římskému vojevůdci Tarruteniu Paternovi, že společně s ním vypraví se proti Markomanům, ale nejen že slibu nedostáli, nýbrž i jemu hrozně uškodili a potom sami zahynuli. Tak vymizeli Keltové i z Moravy.

Keltové byli, jak svědčí nejen souvěké zprávy, nýbrž i četné nálezy archaeologické v alpských i našich zemích, národ dosti vzdělaný, bojovný, podnikavý, ale nestálý. Libovali si v nádherné zbrani, kterou jim do Podunají dodávali Etruskové, a v ozdobném oděvu z rozmanitých a pestrých látek, které zapínali sponkami rozličného tvaru a často nápadné velikosti. Bohatší obepínali se kovovým pásem, do něhož vtepány byly ozdobné figurky a na němž visela hojnost chřestících přívěsků.

Na ramenou a zápěstí mívali zlaté nebo bronzové náramky. Ženy nosily náušnice, provlékaly si vlasy do kroužků a zatýkaly dlouhými, bohatě ozdobenými jehlicemi; kolem krku mívaly často drahocenný řetěz jantarový, na prsou dvojitou spirálu. Zbraní bývala dýka, meč s rozličnými ozdobami na rukověti, krunýř, přilbice i nákrčník. Z bohatství nalezené zbraně, z množství nádob i šperků bronzových a zlatých lze souditi, že Keltové užívali s dostatek rozkoší životních a na venek vystupovali s velkým leskem a nádherou.

II. Doba germánská. Markomané a Kvadové.

Po době keltické následovala v našich zemích doba germánská (I.--V. po Kr.). Za neznámých okolností, ale bez pochyby po tuhých bojích zmocnili se některých krajin v Čechách a na Moravě nejprve Kvadové, o nichž ani není známo, odkud přišli, a po nich Markomané, kteří vytrhli k nám z horního Pomohaní. Časem rozdělili se o dobytá sídla tak, že Markomané usadili se v jižních Čechách, v Horních a Dolních Rakousích až po Dunaj, Kvadové s počátku v jihozápadní Moravě a odtud přes Dyji k Manhartskému lesu; později rozšířili se podél levého břehu dunajského až k ústí řeky Hronu.

Za panování císaře Augusta (30 př. Kr.—14 po Kr.) hrozila všem germánským národům, usedlým mezi Rýnem a Labem, úplná ztráta samostatnosti. Slavný vůdce římský Drusus podrobil Sigambry, Chatty, Cherusky i Chauky a tím opanoval veškero území mezi Rýnem a Vezerou. Podobný náraz byl by stihl i Markomany, usedlé nad Horním Mohanem, a nebezpečí pro ně bylo tím větší, ježto i čára horno-dunajská byla v moci Římanů. Jest zajisté důkazem důmyslu Marobudova, že národ svůj převedl (r. 8. př. Kr.) do Čech, kdež byl prozatím před útoky římskými jist. Vítězný Drusus právě tentokráte vraceje se z Polabí pádem s koně někde mezi Vezerou a Sálou pozbyl života. Jeho dílo tím ovšem nebylo zmařeno; neboť bratr jeho Tiberius dokončil je r. 7. př. Kr., přinutiv všechny kmeny mezi Labem a Rýnem, že uznaly vrchní panství římské.

Zbývala již jen jediná překážka k upevnění hranic římských v těchto stranách: spojení mezi středním Dunajem a horním Labem, jehož bylo lze docíliti jediné obsazením staré

země bojské, kteráž obklíčena věncem hor podobala se mohutné pevnosti, vsunuté mezi Norikem a Germanií. Marobud, který delším pobytem v Římě poznal tužší řád vojenský i státní, než-li byl dosud mezi Germány, zavedl jej po přestěhování Markomanů do Čech i mezi svými poddanými a stal se tak mocným panovníkem, jehož vrchní panství uznali i okolní národové, zvláště Lugiové v nynějším Slezsku, Langobardi a Semnonové. Římanům v jejich výbojích nebránil, nicméně výbojnost jejich konečně i proti němu se obrátila. Ze dvou stran, z Germanie i z Norika namířila římská vojska do Čech (r. 6. po Kr.): od západu po Mohaně postupoval Gaius Sentius Saturninus, od jihu, z Carnunta blížil se sám Tiberius. Zkáza říše markomanské zdála se neodvratnou, když v tom zjevný plamen vzpoury dalmatsko-pannonské pozornost Římanů v jinou stranu obrátil. Tři léta (6—9 po Kr.) trvala, nežli vzpoura ona byla potlačena, a sotva že mladý Germanicus přinesl do Říma radostnou zvěst o vítězství v těchto stranách, již zase došla zpráva o mnohem větší pohromě římských zbraní, o porážce Varově v lese Teutoburském. Germanicus novými vítězstvími (14—16 po Kr.) napravil a pomstil sice tuto pohanu římských legií, avšak císař Tiberius, který r. 14 po smrti Augustově nastoupil na trůn císařský, odvolal Germanica od Rýna, zastavil další boje v Germanii a vzdal se trvale záměru, rozšířiti panství římské až po Labe. Z těchto událostí měl pak i Marobud jistý prospěch: císař Tiberius učinil s ním mír a také v těchto stranách vzdal se svého bývalého pokusu o rozšíření římského panství.

Za to přikvapila na Marobuda pohroma s jiné strany. Germánští národové po vítězství v lese Teutoburském odvrátili se od něho a přiklonili se k Arminiovi, vítěznému náčelníku Cherusků. Tak učinili zejména Semnonové a Langobardi, zanevřevše na Marobuda pro přísné vykonávání moci královské. Zároveň však i v řadách Cherusků vznikly neshody, a někteří z nich, zvláště mocný strýc Arminiův, Inguiomerus, přidali se k Marobudovi. Boj, který se strhl mezi oběma soky, neskončil se rozhodně, nicméně Marobud vyklidiv bojiště, převzal úkol poraženého. Tak se stalo, že všichni národové, dosud jemu poddaní, od něho se odtrhli, a Marobud omezen byl od té doby na svou užší říši v Čechách. Žádost jeho za pomoc v Římě byla od Tiberia odmítnuta, ježto prý Marobud Římanům po porážce

Varově rovněž na pomoc nepřispěl. Pád Marobudův byl neodvratný. Gotský kníže Katvalda, který, byv od Marobuda osobně uražen, od něho se odtrhl, přepadl jej v jeho panovnickém sídle (18), a nešťastný král Markomanův nucen byl zachrániti se útěkem na římskou půdu, kdež jej císař Tiberius vzal v ochranu a vykázal mu sídlo v Ravenně. Tam žil ještě plných osmnácte let, přečkav svou slávu, jak Tacitus praví, poněvadž nechtěl hrdinsky zemříti.

Ale také Katvaldu stihl podobný osud, jako Marobuda. Již r. 20 byl vypuzen ze své říše od Vibillia, náčelníka Hermundurův, a nalezl rovněž laskavé přijetí u císaře Tiberia; za bydliště vykázáno mu město Forum Julium v Narbonské Gallii (nynější Frejus).

Tehdáž po prvé uvádí se osud Markomanů v souvislosti se sousedním kmenem Kvadů. Tiberius totiž četné družině obou svržených králů, Marobuda i Katvaldy, vykázal sídla mezi řekami Moravou a Cusem (říčka Gusen v Horních Rakousích), a vůdcem (králem) jejím ustanovil vznešeného Kvada Vannia. Vannius pak, jak se pravdě podobá, podrobil si veškero území Kvadův i Markomanův a stal se králem obou těchto národů, císař Tiberius pak zjednal mu uznání této hodnosti i od Hermundurů, s Římany té doby spřátelených. Jsa u poddaných svých oblíben, vládl jim po třicet let. Teprve když upevniv svou moc, jal se národu svému zpupně vládnouti, vzbudil tím domácí vzpouru proti sobě, v jejíž čele stáli jeho synovci, Vangio a Sido, a tito povolali si na pomoc Vibillia, krále Hermundurův; ježto pak povstalcům i slezští Lugiové přispěli na pomoc, vypukl mezi oběma stranami krutý a po nějaký čas nerozhodný boj. Císař Claudius, jehož byl Vannius za pomoc požádal, zůstal věren vychytralé politice Tiberiově: zjevné podpory mu odepřel, ale ovšem ani nepřátelům jeho nepomáhal, nýbrž ponechal volnost rozeštvaným Germánům, aby se navzájem ničili. Tak se stalo, že země Vanniova a zvláště sídelní. město jeho hrozným spůsobem byly od Lugiův zpustošeny, a veškery poklady, za třicetiletého panování nashromážděné, vydrancovány. Nešťastný král povolal sice na pomoc jezdecký kmen Jazygův, nicméně v bitvě byl poražen, ač sám statečně bojoval, a nalezl útočiště před pronásledujícím nepřítelem na podudajském loďstvu římském, kteréž mu bylo vstříc vyplulo. Vanniovi i jeho družině císař Claudius vykázal

sídla v Pannonii (50 po Kr.). Vangio a Sido, kteří se potom o říši strýcovu rozdělili, vládli pod vrchním panstvím římským, kterého ochotně uznávali. Po brzké smrti Vangiově nastoupil Italicus, bezpochyby jeho syn, jehož jméno vysvětluje se tím, že mládí své, jako kdysi Marobud, ztrávil v Římě a tam byl vychován. V boji, který se roku 69 strhl mezi Vespasianem a Vitelliem o císařskou korunu, oba svevští králové, Sido a Italicus, bojovali se svým vojskem po boku Vespasianově a v bitvě u Cremony pomohli mu k vítězství.

Jinak bylo za císaře Domitiana: ve válce jeho s mocným králem dackým Decebalem Markomané, Kvadové i sarmatští Jazygové odepřeli Římanům pomoci, a když Domitian proti nim vojensky se vypravil, utrpěl (r. 89) rozhodnou porážku, jejíž následky byly tak citelny, že císař nucen byl s Decebalem učiniti mír stejně potupný jako nevýhodný. Teprve druhý nástupce Domitianův, císař Trajan, smyl tuto pohanu římských zbraní; Decebalovu říši vyvrátil a podunajskou hranici proti Markomanům, Kvadům i jiným národům znovu opevnil.

Zatím Markomani a Kvadové rozdělili se na dvě říše samostatné: markomanskou v jižních Čechách, a kvadskou, která z původního dosti těsného ohraničení za neznámých okolností rozšířila se po levém břehu dunajském až k dolnímu Hronu. Oběma říším germánským nastalo pak vynikající účastenství ve velkém hnutí národů, jež letopiscové římští nazvali válkou markomanskou a které po šestnácte let (165—181) do základův otřásalo římskou říší.

O původu tohoto hnutí jen tolik jistého víme, že Markomané a jiní národové podél hranic podunajských usedlí, byvše zahnáni od barbarů ještě severnějších, ze svých sídel uprchli a hrozíce válkou žádali za přijetí na půdě římské. Ohromné zástupy Germánův a jezdeckých Sarmatů převalily se přes Dunaj a porazivše v poříčí Mury velké vojsko římské se ztrátou 20.000 mužů, vnikly přes Karnské Alpy až k pevné Aquileji (167). Císař M. Aurelius odrazil tento vpád a donutil jmenovitě Kvady, že se pokořili a vůdce, kteří je proti Římanům vedli, popravili. Naproti tomu Markomané a s nimi spojení divocí Jazygové houževnatě odporovali římským legiím, z čehož Kvadové nabyli odvahy, že svrhli Furtia, krále jim od císaře M. Aurelia potvrzeného, a zvolivše si nového krále Ariogaesa, při-

spěli Markomanům na pomoc. M. Aurelius přemohl s velkým úsilím nejprve Markomany (172), pak Kvady (175), jejichž král Ariogaesus za vypsanou cenu 1000 dukátův zrádně mu byl vydán a do Alexandrie vypovězen, konečně (175) i sarmatské Jazygy. Aby pokořené národy na uzdě udržel, vnutil jim závazek, že nesmějí na míli cesty k Dunaji se přiblížiti, a v hornatém území Markomanův i Kvadů zřídil četné věže a tvrze, do kterých vložil na 20.000 mužů římského vojska jakožto posádky. Tyto posádky prý tak sužovaly oba národy, že pro časté výpady a pleny nebylo jim možno stáda pásti ani pole obdělávati.*) a kdežto římští vojínové ve tvrzích žili v nadbytku a oddávali se přepychu, bylo prý Germánům strádati nedostatkem potravy. V této tísni Kvadové odhodlali se opustiti svá sídla a přestě-

*) Toto udání letopiscovo (Cassius Dio, L. XXI. c. 15. násl.) zavdalo některým novějším badatelům podnět, rozhovořiti se o vysokém stupni vzdělání, jakého tehda germánští národové na naší půdě nabyli, oddavše se orbě a zřídivše si stálá sídla. Dahn (Urgesch. der germ. Völker II, str. 153) mluví o pravidelně zřízeném polním hospodářství v pevných domech a vesnicích. Docela jinak o věci soudí bystrý znalec germánského pravěku Vilém Arnold (Deutsche Urzeit, str. 206 násl.), který podobné názory odbývá posměšnými slovy: „Zde (totiž u starých Germánů) jest všechno právě jako v našich vesnicích: řádně vystavěné domy s vybílenými a malovanými stěnami, přihrady se zdivem a závorami, chlévy a stodoly, ohrazené dvory a zahrady, slepice a husy, vyvinutý chov dobytka, rozdělená půda, orba a střídavé hospodářství, ohraničená státní území se soukromým právem a politickým zřízením." V dalším dovozuje Arnold (l. c. str. 226), že o přechodu k pravidelné orbě u Germánů nemůže býti řeči před pátým stoletím po Kr. Podobně soudí Králíček (Donauvölker Altgermaniens str. 38 Program něm. zem. reálky v Brně, 1897): „orba, kterou se národ k půdě připoutává, byla teprve v počátcích; nebylo zvláštního majetku pozemkového; co nebylo lesem, bylo společnou pastvinou, ze kteréž jen jednotlivých kusů a to jen tu a tam bylo používáno k orbě a krom toho každý rok znova rozdělováno. Byla to doba planého polního hospodářství, přechod z pastýřského života k upravenému, později římskému střídavému hospodářství, t. j. k vlastní orbě." Že tento soud o Germánech až do pátého století po Kr. jest venkoncem správný, dokazuje aspoň v našich zemích okolnost, že ani Markomané ani Kvadové nezanechali za sebou ani jediného jména hory, řeky nebo osady německého původu; jak správně doložil Papáček. (O předslovanské době v Čechách, 1892, str. 44). Týž ovšem vyvozuje z toho dalekosáhlý a po našem soudě chybný závěr, že Markomané a Kvadové vůbec Němci nebyli, nýbrž Slovany. Germánství obou národů nade všechnu pochybnost jest dovozeno z Tacita i z jiných znalcův, a nedostatek německých místních jmen v Čechách a na Moravě dlužno přičísti výhradně na vrub nestálosti jejich sídel.

hovati se na severozápad, k příbuzným Semnonům. Ale císař zvěděv o tom, uzavřel silnice a zabránil jim vyjíti ze země. Kvadové měli býti nuceni k obdělávání polí a k dodávání potřebných zásob římským posádkám. Úmyslem císaře Marka Aurelia bylo zajisté, z území Markomanův i Kvadů zříditi časem římskou provincii. Náhlá smrt jeho (ve Vindoboně, 180) překazila vykonání těchto záměrů. Syn a nástupce jeho Commodus učinil s nepřátely mír: Markomané a Kvadové zavázali se vydati všechny zajatce a odváděti roční dávky obilí i mužstvo k vojsku, za to však císař odvedl všechny posádky z tvrzí ležících po levém břehu dunajském; vydav tyto tvrze nepřátelům, Commodus vzdal se navždy myšlenky otcovy, proměniti území markomanské i kvadské v državu římskou. Toliko zákaz neosazovati pohraničného pruhu při Dunaji měl zůstati v platnosti.

Mír Commodův byl patrným důkazem, že moc římské říše klesala vždy hloub a hloub; neboť místo dosavadního vítězného postupu zbraň římská po prvé obmezila se na nejnutnější obranu. Kromě nadání však mír ten osvědčil se trvalým, a ještě za císaře Caracally dovídáme se, že oba tito národové germánští udržováni byli v poddanství římském (213). Příčinou toho byla vždy více slábnoucí moc Markomanův i Kvadův. Pozornost císařů brzo potom obrácena byla do dolního Podunají, kdež Gotové, odstěhovavše se od Baltského k Černému moři, činili prudké útoky na říši římskou, kdežto v horním Podunají nebezpečným stal se nový bojovný kmen Alamanův. Slavné kdysi jméno Markomanů zaniká během čtvrtého století, a pouze s Kvady ještě několikráte setkáváme se: tak zejména císař Konstantius II. podnikl r 358 válečnou výpravu proti Kvadům, kteří byli tehda rozptýleni na několik drobnějších říší, a proto také snadno byli pokořeni. Poslední obšírnou zprávu o Kvadech nalézáme u Ammiana Marcellina k r. 373. „Tehdáž, píše řečený letopisec, národ Kvadův byl pobouřen náhlými otřeseními, před ním bylo nyní už málo obavy, který však (za císaře Marka Aurelia) kdysi býval nesmírně bojovný a mocný." Císař Valentinian pobouřil Kvady tím, že dal staré tvrze na levém břehu dunajském, kdysi od Commoda vyklizené, obnovovati a posádky do nich vkládati. Když pak kvadský král Gabinius na toto bezpráví si stěžoval, byl od císařského místodržícího úkladně zavražděn (374). Kvadové se vzbouřili a ve spolku se Sarmaty vtrhli do území římského,

loupíce a plenice až k pevnému Sirmiu, které jen duchapřítomností svého velitele sebe uhájilo. Teprve rozhodným vítězstvím mladistvého Theodosia byli donuceni opět k ústupu. R. 375 císař Valentinian sám vypravil se do Podunají, aby hranice římské proti vpádům nepřátelským zabezpečil a vinníky potrestal. Vypraviv se za Dunaj, zpustošil území Kvadů, kteří uchýlili se na výšiny strmých hor. V Bregetiu*) přijal kvadské posly, kteří prosili za prominutí, omlouvajíce vzpouru svého národa bezprávným zakládáním tvrzí na jich území. Tato řeč rozhněvala císaře nejvyšší měrou: zasypal poselstvo výčitkami a náhle ustav v řeči, padl jakoby bleskem sražen, nejblíže stojícím do náručí a brzo potom zemřel (375). Zdali za jeho nezletilého syna Valentiniana II. byl učiněn mír s Kvady a spojenci jich Sarmaty, o tom zpráva se nezachovala.

Docela na sklonku čtvrtého století (398) dovídáme se, že jakási královna markomanská, jménem Fritigilda, byla obrácena na křesťanství, a že svatý Ambrosius, k němuž byla vypravila poselstvo, ji napomenul, aby pohnula svého manžela k zachování míru. Tato snaha však asi minula se s účinkem, ježto z téhož pramene se dočítáme, že Markomané i Kvadové účastnili se loupežných výprav do Thrakie, Makedonie i do Řecka.

Naposledy uvádějí se Markomané a Kvadové jakožto pomocné vojsko hunského krále Attily na výpravě jeho do Gallie (r. 451). Od té doby ani jeden ani druhý národ v dějinách se nevyskytá. Pravdě nejpodobnější domněnkou jest, že se vystěhovali na západ, kdež spolu s jinými kmeny založili novou národnost bavorskou.

Vzdělanost kmenů germánských, kteří obývali naši vlast od I. do IV. stol. po Kr., nebyla valná. Souvěké zprávy (Strabo, Tacitus) dosvědčují, že všichni národové germánští byli tehda v přechodním stavu ze života kočovného k stálým sídlům. Soukromý majetek jednotlivců záležel v chalupě zhruba sroubené, k níž patřilo nádvoří; polnosti byly v určitých lhůtách znovu rozdělovány, kdežto lučiny a pastviny byly všem společny. Orba byla v nejprvnějších začátcích, a jsouc provozována velmi povrchně, poskytovala jen skrovného výtěžku; hlavním zdrojem výživy byly honba a chov dobytka. Také politické zřízení

*) Nyní Ostřihom, dle jiných Szöny nedaleko Komárna.

tehdejších Němců bylo na nízkém stupni. Dělili se na četné větší neb menší kmeny, jež neměly žádné vespolné souvislosti a také si nebyly vědomy svého národního příslušenství. Tyto kmeny pak ani o sobě netvořily státních celků, nýbrž rozpadávaly se v několik okresů čili žup (gaue), které v čas míru neměly společné vrchnosti a jen v čas války volily si nad sebou náčelníka čili vévodu (herzog). Při tom měly některé kmeny zřízení více monarchické, u jiných převládalo republikánské. U těchto byl v čele župy úředník (princeps) od lidu volený, kdežto onde nad několika kmeny panoval král (kuning), nejvyšší velitel vojenský, jehož důstojnost byla volebná v některém vynikajícím rodě.*)

Archaeologům podařilo se posud nalézti jen skrovné památky po obyvatelstvě kvadském na Moravě, což svedlo konečně i některé novější badatele k domněnce, že tohoto národa nikdy u nás nebylo. Této domněnky ovšem oproti zřejmým zprávám souvěkým nelze uhájiti. Vysvětliti lze onu chudobu památek odtud, že Kvadové nikdy u nás úplně kočovného života se nevzdali, stálých sídel ani osad nezaložili a tedy přes staletý pobyt na Moravě patrných stop po sobě nezůstavili. Výrobky umělejšího řemesla, jakož ocelové zbraně, ozdoby, lahůdky k jídlu a pití, nádoby dostávaly se k nim v čas míru od kupců římských, kteří přicházeli do země. Znakem germánského obyvatelstva u nás pokládají se t. zv. žárové mohyly, pod kterýmiž uložen byl popel nebožtíků v nádobě. Vedle něho, nebo i mezi kosti a popel uloženy byly rozličné milodary (zbraň, ozdoby, nádoby velmi chudého rázu). Mohyly ty, kamenné neb i hliněné, nalezeny jsou však dosud jen v jižních Čechách, nikoliv na Moravě.

III. Přistěhování a osazení Slovanů.

Třetím kmenem, který obydlil Čechy a Moravu po vyklizení zemí těch od Markomanův a Kvadů, byli čeští a moravští Slované. O příchodu tohoto kmene a jmenovitě o době, kdy se v těchto zemích usadil, není v souvěkých pramenech bezpečného udání; i bylo o této věci z rozličných stran proneseno tolik sporných mínění, že těžko jest objektivnímu badateli nalézti

*) Huber, Gesch. Österreichs I., 25. Srv. svrchu str. 8. pozn.

z tohoto bludiště spasné východisko. Bude třeba poněkud obšírněji o této věci se vysloviti, při tom však neuchylovati se do říše domněnek, postrádajících pevného základu.

Vymýtíme-li především všechny výsledky založené jednak na bujné obrazotvornosti, jednak na smělých vývodech etymologických i archaeologických, jež vrcholí v tom, že nalézají slovanské praobyvatelstvo, kamkoliv se obrátí, v severním Německu, v Čechách, na Moravě a v Uhřích, jež vidí Slovany i v Thracích i v Illyrech, ve Venedech adrijských, armorických i paflagonských, a shrneme-li pouze positivní výsledky vědeckého bádání: shledáme, že závěrečný úsudek o původních sídlech Slovanů (Venetův) u rozličných badatelův až na nepatrné odchylky zní dosti souhlasně. Na jihozápadě hranicemi jich byly Karpaty, pak horní a střední tok Visly, na severozápadě od moře Baltského odlučovali je jednak Gotové (od dolní Visly až k Pregole), ostatek národové litevští (od Pregoly až k Finskému zálivu). Zda-li snad přece některý kmen slovanský sahal až k pobřeží mořskému v těchto stranách, jak Šafařík dokazuje, jest více než pochybno; obecně převládá mínění, že nejstarší Slované byli se všech stran od moře odloučeni, tedy národem úplně vnitrozemským. Na severu sahali až k Ilmeňskému jezeru a po horní tok Volhy, na východě k dolnímu toku Oky a k prameniskům Donu, kde všude sousedy jejich byli Finové čili Čudové. Na jihu od moře Černého a Azovského dělili je Skythové a Sarmati, poslední výběžky arijského stěhování z Asie do Evropy. Bylo tedy dle toho pravlastí Slovanů horní a střední Poddněpří na severozápad až po bařiny Prypeťské a Berezinu a pak krajiny odtud až ke Karpatům a k střední Visle.

Tam sídleli Slované od časů pradávných, a přistěhování jejich v ony končiny dlužno každým spůsobem položiti dříve než do V. stol. př. K. Neboť za doby Herodotovy už byli jižními sousedy jejich při Černém moři Skythové a Sarmatové, kdežto od Dunaje dělil je thracký národ Agathyrsů, jichž severovýchodní sousedy, Neury, možno snad již připočísti k Slovanům. Tento prostor úplně vnitrozemský, plastickým rozčleněním chudý, ale úrodností odedávna proslulý, možno páčiti nejvýše na $^1/_2$ millionu km^2; tedy o mnoho méně, nežli nynější Rakousko-uherské mocnářství.

A přece pokládati lze prostor ten za úplně dostatečný, aby pojal ve své hranice národ, který potom zalidnil velkou část střední a jihovýchodní Evropy. Námitka Šafaříkova, že by Slované, v těchto sídlech tak omezení, nebyli mohli později v tak náramném počtu a síle vystoupiti, nemá té váhy, jak se na první pohled zdá. Ale považíme-li, že národ osazený na prostoře poměrně malé zalidnil později v krátkém poměrně čase dvou set let (V.—VII. stol.) téměř celé Podunají a rozsáhlé kraje mezi Vislou a Labem: byla asi již tam síla lidstva jeho neobyčejné veliká. Této velké lidnatosti byl ovšem asi přiměřen spůsob výživy, přiměřen i stupeň vzdělanosti, na který se národ povznesl. Měla-li původní vlast Slovanstva nahoře vymezená poskytnouti ostatní Evropě dosti obyvatelstva, aniž při tom sama nějaké újmy utrpěla, lze vysvětliti to jen tím, že obyvatelstvo její záhy opustilo život lovecký i kočovný, oddalo se výhradně orbě, vystavělo si stálá sídla a vyvinulo si na základě rodinného života i spořádané státní zřízení. Národ lovecký a kočovný, oddaný jen loupežení, jak dosti často Slované bývají líčeni, zabíral by při množství poněkud jen větším ohromný zajisté prostor, aby se mohl uživiti.

Jest ovšem dosti zastanců mínění zvláště u nás dosti zakořeněného, že Slované odedávna nebyli ve svých sídlech tak omezeni a že jmenovitě v Čechách a na Moravě obývali již od pradávna, nejen vedle Markomanův a Kvadů, nýbrž již vedle národů keltických. K zastancům těm patří zvláště Šafařík, Kollár, Šembera, Pervolf a j. Důvody jejich jsou však čistě jazykozpytné a neopírají se o žádné přímé svědectví historické. Také nejnovější výzkumy archaeologické, které za podobným cílem spějí, nemohou soudného dějepisce přesvědčiti o prabydlitelnosti Slovanů v našich zemích.

Starověkým historikům Slované stali se známými teprve v prvním století po Kr.; odtud až do šestého století známi jsou pode jménem Venetů. První, který o nich zprávu podává, jest Plinius (v I. stol. po Kr.). Po něm Tacitus již i něco z jejich spůsobu života vypravuje. Třetí Ptolemaeus (v II. stol. po Kr.) nazývá je velikým národem. Také nejstarší mapa starého světa, Tabula Peutingeriana (na poč. III. stol.) vykazuje již jméno „Venadi Sarmatae“ mezi potulnými národy severně provincie dacké a „Venedi“ mezi obyvateli při ústí Dunaje. Žádné z těchto

svědectví nemluví o jednotlivých kmenech slovanských, u všech shrnují se Venetové jako jednotný národ, jehož sídla se kladou východně Visly a severně Karpat. A tam také, v hranicích svrchu vytčených, Slované nejméně do konce II. století po Kr. zůstali. Vislu zajisté překročiti nemohli, pokud usazení tam germánští národové, Gotové, Burgundové, Vandalové, Skirové, Gepidové a Herulové jim v tom bránili. Koncem II. stol. nastal obrat. Tlakem „severnějších" národů způsobeno bylo veliké hnutí všech těchto kmenů germánských, jež draly se na jih a vzbudily tím válku markomanskou.

Kolem roku 240 vyhrnuli se Gotové ze svých starých sídel při dolní Visle a přestěhovali se na pobřeží Černého moře. Po nich odešli z Povislí Gepidové a Herulové, a ještě v témže století Burgundové odešli na západ a usadili se v horním Pomohaní. Již tato mezera mohla poskytnouti Slovanům příležitosti, aby aspoň v dolním Povislí šířili se ponenáhlu na západ podél břehů Baltského moře. Při horní Visle seděli ještě kmenové vandalští, mezi Vislou a Odrou Skirové a Rugové. Ale postup slovanských kmenů byl již od II. stol. po Kr. zajisté neustálým, třebas se dál ponenáhlu. Důkazem toho jest, že jméno Lugiův, kmene neznámého původu, který již ve IV. století v těchto končinách se nevyskytuje, zachovalo se u potomních Slovanův, od nichž přeneseno bylo na krajinu (Lužici). Že Slované někde při prameniskách Visly s Germány již ode dávna se stýkali, jest povšechně uznáno, a svědčí o tom také jméno Korkontů, které Ptolemaeus bezpochyby prostřednictvím těchto kmenů slovanských poznal.

Před koncem IV. stol. po Kr. žádný větší kmen slovanský nestanul na půdě česko-moravské.

Všechny pramenné doklady svědčí o tom, že Slovanstvo až do této doby bylo jediným, mohutným organickým celkem, který měl tolik společného v řeči i v kultuře, že každá část, která později od tohoto tělesa se odštěpila, přinesla si do svých nových sídel velký podíl z onoho společného pokladu. Bude tedy třeba, vyložiti stručně, na jaký stupeň vzdělanosti povznesli se Slované, pokud se nerozdělili, a poukázati též na vývoj jejich řeči, neboť tím teprve důkaz o pozdním rozstoupení jejich v jednotlivé větve postaven bude do náležitého světla.

V novější době se strany nám protivné sbírají se doklady o poměrně nízkém stupni vzdělanosti, na kterém prvotní Slované prý stáli, a jmenovitě jest tu patrna snaha dovoditi stůj co stůj, že Slované nebyli národem rolnickým, jakož bylo dosud ustáleným a dobře odůvodněným názorem, nýbrž spíše pastýřským, kočovným, ba dokonce loupežným, a rolnictví že u nich bylo teprve v počátcích. Tento účel má již násilný výklad slova Venedi, Veneti z německého kmene, jenž je odvozuje z got. vinja, něm. Weide, národ sám jako „die weidenden", tedy národ pastýřský.

Jestliže Šafařík sám, (Starož. I, 191) sebrav veškeren material z tohoto oboru a srovnav nejrozličnější mínění, neváhá doznati, že „nenalézá ve kritickém slovozpytu ničeho, co by k neomylnému vyložení prvotního významu jména Vindů platně posloužiti mohlo", pak nám sotva zbývá naděje, že by po něm se to někomu podařilo. Ale pravděpodobno jest, že jest třebas ne vnitřní, ale aspoň vnější souvislost mezi tímto jménem a ostatních Venetův, adrijských, armorických a paflagonských. A že těmto Němci jména nedali, to připustí snad i nejhorlivější zastance hořejšího výkladu.

Ale badatelé němečtí své tvrzení o prvotním nízkém stavu vzdělanosti slovanské dovozují přímo z pramenů. Doklady uvádějí z Tacita, Prokopia, Maurikia, Jana Efesského, Herborda, ano i z domácích letopisců slovanských, především z Nestora ruského i našeho Kosmy. Všechny tyto výtky jsou neoprávněny. Neboť co byzantští letopisci a Jornandes o Slovanech zaznamenali, o tom není sice třeba pochybovati, ale dlužno uvážiti, že výroky ty pocházejí z doby velikého stěhování slovanského, kdy velká část národů slovanských octla se ve spolku ano i v poddanství Avarů, přiučila se od nich řemeslu válečnému a rozličným nectnostem z něho vyplývajícím. V mimořádných, pohnutých dobách národové aspoň částečně vyšinou se z dosavadního spůsobu života, aby za normálních okolností zase se k němu vrátili. U Kosmy pak i u Nestora jest známo, že oba tito letopisci snažili se vylíčiti všeliké staré zvyky pohanské v nejhorším světle, aby je postavili v ostrý, ano křiklavý odpor s ušlechtilými mravy křesťanskými. Naproti tomu u týchž a a ještě u jiných starých spisovatelů (Tacita, Prokopia, Maurikia, Theofylakta, Widukinda, Adama Bremského, Herborda) nalézáme

tolik dokladův o velké kulturní pokročilosti starých Slovanů, že již ony ojedinělé hlasy své váhy pozbývají. Avšak nejstkvělejší vyvrácení toho nám odporného mínění, jež posuzuje prvotní stav Slovanů výhradně podle jednostranných výroků některých pramenů, podává nám srovnavací jazykozpyt, jakož bude ještě obšírněji doloženo.

Z tohoto vyššího stupně vzdělanosti vysvítá též, že Slované dlouho asi zůstali souvislým organickým celkem, aby mohli této společné míry vzdělanosti dosáhnouti. Jak by byli mohli na př. Slované čeští a moravští vedle Bojů, Markomanův a Kvadův, anebo docela pod jejich panstvím tak neporušeně zřízení rodové zachovati až do doby Boleslavův? A ještě pádnější důvod, jímž se přímo vylučuje všeliká možnost předčasného rozvětvení národů slovanských, podávají nám výzkumy linguistické. Jen tím, že všichni ti národové tak dlouho zůstali ve styku, vysvětluje se tolik společného v jejich řeči, jejíž vývoj předpokládá mnohá staletí. Jest nepochybno, že i když se dovršilo rozštěpení původní řeči ve hlavní skupiny, musily tyto ještě po nějaký čas zůstati v zeměpisné souvislosti, poněvadž i potom působnosti svou jedna do druhé zasahovala. Nelze ani jinak mysliti, nežli že na př. Polabané, Poláci, Čechomoravané s počátku společně postupovali na západ a teprve časem se rozdělili. Krok za krokem, kmen za kmenem usazovali se těsně vedle sebe; jejich zřízení rodové nepřipouštělo, aby příbuzní kmenové od sebe se odtrhli, a tak jeví konečné usazení Čechů, Moravanův a Slováků v nových sídlech určitý obraz národopisný: nikoliv náhlé rozdíly, nýbrž jen zcela lehounké odstíny dialektické dělí kmen od kmene, takže veškero obyvatelstvo od Šumavy až po Tatry jest obrazem dokonalého celku národního. Zcela správně roztřiďuje Roesler*) dvojí proud stěhování slovanského do Podunají, severovýchodní a jihovýchodní, a také jemu jest zde hlavním vodítkem rozdíl jazykový. Praví: „Poněvadž obyvatelstvo pozdějšího Štyrska náleží venkoncem kmeni slověnskému, v užším slova smyslu tak nazvanému, který vyplnil Pannonii jakož i Korutany a Kraňsko, na severu Dunaje pak (v Rakousích a západních hořejších Uhřích) usadil se jiný kmen lišící se od slověnského jazykem, stalo se asi osídlení Slovanů v Pannonii,

*) „Zeitpunkt der slavischen Ansiedlung an der unteren Donau“ (Doba slovanského osídlení na dolním Dunaji), Sitzungsberichte der Wiener Akademie, 1873, str. 92.

Noriku a v Istrii jen od východu, oním velikým proudem lidu, který vycházeje z jihu mateřské země, zachvátil země podněsterské a podunajské, a jejž můžeme nazvati jihovýchodním čili pontodanuvijským na rozdíl od onoho proudu, který prorazil branou prypeťskou na západ, zabral země poviselské a pooderské a prorazil snad karpatskými průsmyky do Horních Uher, oderskou branou pak na Moravu a do Čech."

Toť jest, myslím, správný názor o přistěhování Slovanů do Čech a na Moravu. Přistěhování toto nesmí se ani oddělovati od stěhování ostatních národů západní skupiny (Polabanů, Poláků) ani stotožňovati a másti s přistěhováním Slovinců čili Slovanů korutanských do zemí alpských. Stěhování jihovýchodní stalo se zároveň se vpádem Avarů do Podunají a bezpochyby pod jeho ochranou, kdežto stěhování česko-polsko-polabské nemá s Avary nic společného, již proto ne, poněvadž se stalo dříve, než Avaři vůbec v našich končinách se objevili. Myslím, že tento důkaz stačí na vyvrácení mylných názorů některých historiků německých, kteří snaží se přistěhování Čechů vůbec uvésti v souvislost s návalem avarským,*) anebo dokonce rozděliti přistěhování to na dva proudy: do Čech od severovýchodu na Moravu a do Horních Uher od jihovýchodu.**)

Vraťme se však k vlastnímu časovému určování! Kolem r. 240. po Kr. Gotové opustili svá stará sídla při dolní Visle a přestěhovali se do zemí pontských, za nimi vyklidili tyto kraje Gepidové a Herulové, o něco později Burgundové. Panství mezi Vislou a Odrou připadlo Skirům a Rugům; ale i tito vytrhli záhy na jih Karpat a jim i Herulům a Langobardům zajisté vítaným byl odchod Kvadův a Vandalů z nynějších horních Uher daleko na západ přes Rýn do Hispanie (r. 406). Rugové usadili se na levém břehu dunajském v okolí lesa Manhartského, Herulové od nich na východ sahali do slovenských Karpat,

*) Lippert, Socialgeschichte Böhmens, I. str. 120 násl.

**) Bretholz, Děj. Mor. I. str. 21 násl. Místo z Nestora, jehož se tu (str. 26) Bretholz dovolává, ježto prý se jím dotvrzuje, „že kmenovou zemi severních Slovanů dlužno hledati na jihu, nad Dunajem," se sem nikterak nehodí; neboť Nestor dovozuje z Podunají nejenom původ severních, nýbrž klade tam vlast všech Slovanů. Z takových mylných tradicí dalo by se konečně dokázati všechno. Vrstevník Nestorův Kosmas, jak známo, pokládal Čechy za autochthony.

ostatek horních Uher zaujímali ještě Langobardi. Všichni tito národové i s Gepidy a Sarmaty v Dacii a s Ostrogoty v Pannonii sjednoceni byli pod hunským panstvím krále Attily až do jeho smrti (451). Tolik jest tedy jisto, že již na počátku V. století veškero poříčí Visly a Odry, avšak také celá nynější Morava byla od germánských kmenů vyklizena, a nic nevadilo již massám slovanského lidu, aby se tam od východu a od severovýchodu přistěhovaly. Nejpatrnější důkaz toho zachoval se ve jméně řeky Ślęzy (kleine Lohe), která pramení se za městem Němčím (druhdy Němci dle Kosmasa, něm. Niemptsch) a níže Vratislavě u Maslovic do Odry vpadá. Jméno to, jakož i nedaleké posvátné hory Sobotky, jež dříve také jménem Ślęzu byla označena, přeneseno bylo na leššký kmen Slezanů, v poříčí horní Odry usazený, a odpovídá písmeno za písmenem a hlásku za hláskou jménu germánského kmene Silingů, kteří r. 406 s Vandaly a Kvady do Gallie a odtud do Hispanie se vystěhovali, kdež od gotického krále Vallia všichni jsou vyhubeni. (418) Z těchto historicky zjištěných událostí vychází na jevo, že Slované ještě před r. 406 v horním Poodří se usadili, Silingy bezpochyby brannou mocí přinutili, aby si hledali jiných sídel, od nich napřed název hory a řeky převzali, a časem podle těchto sami byli pojmenováni. Tak bylo Poodří od Slovanův obydleno, a poněvadž proslulá odedávna brána odersko-moravská byla úplně volna (Kvadové, kteří by jí mohli hájiti, odtáhli), což jiného tu nasnadě, než že touto cestou, údolím horní Odry, Bečvy a Moravy davy slovanské hrnuly se již tenkráte v tyto vlasti a kmen za kmenem je zabírali?

Že ne-li také Čechy, Morava jistě v polovici V. stol. byla germánského obyvatelstva prázdna, jest nade vši pochybnost zjištěno. V jediném z pramenův, a to pozdním a nespolehlivém, jmenují se ještě Kvadové mezi národy Attilovi podmaněnými; poněvadž ale žádný jiný pramen o nich v té době na Moravě neví, naopak o něco později uvádějí se v Gallii a v Hispanii, nechybíme, položíme-li odchod všech Kvadů, beztoho již valně sesláblých, z Moravy na západ k r. 406 zároveň s Vandaly, Silingy a jinými ještě národy. Jenom nejzazší jih Moravy obsadili po nich Rugové; ale ani tito neměli tam stálého sídla. V těchto stranách nebylo žádné překážky, a tedy osazení Moravy od Slovanů během V. století jest tak

bezpečně dovozeno, že není proti němu podstatné námitky.*)

O vzdělanosti Slovanů z těch dob, kdy se na naší půdě usadili, a dlouhý čas ještě potom, nemáme mnoho spolehlivých zpráv. Tolik jest srovnávacím jazykozpytem zjištěno, že hlavním zaměstnáním a zdrojem výživy byla odedávna orba, kteráž provozována byla horlivě a soustavně. Pluh, jehož původ jest nepochybně slovanský, byl hlavním nástrojem polním. Z druhův obilních pěstováno bylo: žito, jímž rozuměl se onen druh, který v té či oné krajině nejlépe se dařil,**) pšenice, oves, ječmen, proso, z ostatních kulturních rostlin řepa, hrách, čočka, bob, mák, konopí, len, česnek a chmel. Vedle orby zabývali se Slované chovem dobytka, včelařstvím, zahradnictvím. Orba vedla je od nepaměti k zakládání stálých sídel. Již Tacitus podává zprávu, že Slované stavěli si domy, jichž vnitřek byl úpravný a pohodlný; hlavní částí jeho byly schody, síň, dvůr, sklep, střecha, okna, vrata, jizby a kamna pro lidi, chlévy pro dobytek, mlat i stodola pro obilí. Domy stavěny byly za starších dob výhradně ze dřeva, výrobě cihel a vápna Slované naučili se teprve později. Proti útokům nepřátelským stavěny byly pevné hrady, opatřené příkopy a náspy. Hlavní zbraní byl luk a šíp, meč, kopí, sekyra, nůž, kyj, mlat i prak, ochrany poskytoval štít, přilba a krunýř.

Náboženství starých Slovanů tak jako ostatních národův indoevropských zakládalo se v uctívání zjevů přírodních. Ve zjevech přírodních, zvláště nebeských, Slované viděli skutečné bytosti a roztřídili si je ve dvě skupiny: 1) bozi působí blahodárně, od nich pochází všechno štěstí a všechen zdar, 2) běsi působí zhoubně a jsou původci všeho neštěstí a nezdaru. Nejvyšším bohem byl Svaroh, (zářící, světlodárný, nebeský), původce nebes i země, světla i bouře. Později u některých kmenů slovanských nejvyšším bohem ctěn byl Perun, původce hromu a blesku. Syny Svarohovými byli (Svarožiči) Slunce a Oheň,

---

*) Obšírněji proveden a prameny doložen jest tento důkaz v Časopise Matice Moravské, roč. 1898, seš. 3.

**) Na Hané dosud pod názvem žita rozumějí pšenici, kdežto druh obilí v Čechách žitem zvaný jmenují rýž (režný chléb); podobně jest u Rusů, kdežto Srbům a Charvátům slove žitem naše proso. (Krek, Einleitung in die slav. Literaturgesch. 117).

u některých kmenů třetí syn Měsíc a dcera Jitřenka. Bůh slunce zval se Chres, jinak Dažbog, t. j. dárce blahobytu a bohatství, ježto veškeren zdar v přírodě záleží na teple a světle od slunce skýtaném. Zosobněním jasného, čistého vzduchu byl Svatovít (Svętovit), u polabských Slovanů zároveň bohem věštby, podobný řeckému Apollonovi; zobrazován byl o čtyřech hlavách. Bohem stád byl Veles (rusky Volos), zlý Stribog běsem větrů, bouří a nepohody. Vesna a Děvana (Děva), byly bohyněmi jasného počasí, jara a úrody. V čele zlých božstev byla Morana, zosobitelka zimy a smrti. V přírodě samé panství bohů trvá od jara do podzimu, po celou zimu vládnou pak běsi. Mythickými bytostmi nižšího řádu byly Víly a Rusálky, vládkyně řek, lesův a hor, Rojenice a Sojenice (Sudičky), jež řídí osud lidský, z temných mocností zejména Jagababa (Ježibaba), Běs a Věd, jemuž přisuzovalo se zatmění slunce a měsíce. Krom toho ctil každý rod i každý kmen duše svých zemřelých pohlavárů za bohy; domácími bůžky byli též Děd, Šetek (Šotek), Buožik, Hospodářík, Hospodáříček a jiní.

Přízeň dobrých božstev nebo ochranu jejich proti běsům Slované hleděli si získati modlitbou a obětmi. Oběti záležely ve spalování zvířat, zvláště skotu a ovcí, na horách a v hájích, kdež také byly obrazy bohů; také jim přinášeny jiné dary, zejména z polní úrody (proso, odtud snad prositi). Lidských obětí původně u Slovanů nebylo, teprve později objevily se (ač velmi zřídka) u některých kmenů (Polabanův a snad i Rusů). Zvláštního stavu kněžského ani chrámových svatyň staří Slované neznali; oběti přinášeli bohům náčelníci rodů neb kmenů.

Změna pravidelně se opakujících zjevů přírodních dávala podnět k hlučným výročním slavnostem. K nim náležela slavnost zimního slunovratu (koleda), kdež nejhojnější oběti se dály, zvláště zemi a vodě; počátek jara, kdy na znamení, že příroda jest vyrvána z moci zimy a smrti, Morana byla spalována a Vesně oběti přinášeny. Pak následovala vlastní jarní slavnost (letnice), kteráž konána nočními hrami nade hroby po rozcestích; konečně slavnost letního slunovratu, kdež obětováno ohni (večer před sv. Janem Křtitelem); krom toho mnohé vedlejší slavnosti. Některé z nich zapustily v lidu

hluboké kořeny a zachovaly se podnes v památných národních obyčejích.

Staří Slované věřili, že za hrobem člověku nastane nový **život posmrtný**, a utvořili si o něm určité představy. **Duše**, od těla oddělená, bloudí s počátku dlouho po světě, poletuje po stromech a vrací se začasté domů; z té příčiny kladly se v určitou dobu roční pokrmy za okno. Ostatně pokrmy a nápoje dávaly se i mrtvým do hrobu. Konečně dospěje duše do **sídla stínů** (nav, ráj), které bylo plno zelenajících se polí a lesů, na jakémsi ostrově zámořském, kamž také bůh slunce po skončené práci denní k odpočinku se ukládá. Tam bydlí nejen duše zemřelých, nýbrž i dosud nenarozených; tam jest věčné jaro a každý zabývá se tím, čím se za pozemského bytí zaměstnával. Avšak i ve zvláštní **místo muk** (peklo) věřili Slované ještě před zavedením křesťanství.

Mrtví se **pochovávali** nebo **spalovali** na veřejných místech, v hájích, na pahorcích, horách a j. Často musila vdova po zemřelém smrt jeho sdíleti. Zemřelému dávala se do hrobu jeho zbraň, nářadí rozličné i oděv; popel spálené mrtvoly dával se do džbánů (popelnic) a ukládal rovněž do země. Na počest zemřelého konala se **tryzna**, slavnost záležející ve hrách a zápasech; na hrob nasypána byla **mohyla** a po pohřbu konána nová slavnost **strava**, hostina s rozličnými žalozpěvy spojená.

Zřízení nejstarších Slovanů bylo **patriarchální**, **rodinné**. Soukromého majetku ani práva dědičného nebylo. Majitelkou všech nemovitých statků jest veškera **rodina**, jejíž příslušníci společně je obdělávají. V čele domácnosti jest **otec**, jemuž přísluší především správa domu a rozdělování prací. Rodina ponenáhlu rozšíří se v **rod** (obštinu) čili **zádruhu**, jejíž příslušníci, vespolek příbuzní, založí si osadu (ves). I tato s veškerými polnostmi zůstává společným majetkem, k jehož správě a k řízení společných záležitostí členové rodu zvolí si nejvyšší hlavu (starostu, starešinu). Starosta bdí nad pořádkem v zádruze, obětuje bohům, rozděluje práce a rozsuzuje všeliké rozepře mezi členy rodu. Po starostovi dostávaly rod i osada jím založená své jméno.

Nestačila-li osada rodu časem rozmnoženému, vystěhovala se část jeho do krajiny sousední, založila si novou osadu, zvolila si nového starostu, avšak zůstala ve stálém styku se

starým rodem. Z takových rodů sobě příbuzných povstal kmen čili plémě. Náčelník kmene, kněz čili vladyka, volen byl od starostův, obyčejně z rodiny, která pocházela přímo od praotce kmenového. Vladyka byl nejvyšším knězem, vojevůdcem i soudcem svého kmene; jméno jeho, podobně jako u starosty, přecházelo na celý kmen i krajinu, ve které kmen sídlel. Střediskem kmene a sídlem vladykovým byl hrad dřevěný, zásekami, příkopem a náspem obehnaný, často uprostřed vody nebo bařin vystavěný, jenž v čas nebezpečí byl útočištěm okolního obyvatelstva.

IV. Panství avarské. Samo. Styky s říší franskou za Karla Velikého.

Takové bylo zřízení starých Slovanů. Stačilo úplně v čas míru k udržení pořádku lidu, hledícímu si své práce polní a výživy a šetřícímu úzkostlivě posvátných svazků rodinných. Ale nelze upříti, že v čas nebezpečí vnějšího tyto řády nebyly spůsobilými, aby sjednotily příbuzné kmeny k vydatné obraně nebo dokonce kráznému útoku do cizích zemí. Tím se vysvětluje, že kmenové slovanští snadno upadali pod cizí jho a bylo potřebí mimořádných podnětů, aby se společným úsilím vzchopili a od cizího panství osvobodili. Také naši předkové na Moravě brzy po svém příchodu do této země byli ujařmeni od divokého národa avarského.

Avaři byli příslušníky velikého plemene mongolského. Původní sídla jejich byla při svazích pohoří Altajského, kdež byli po dlouhý čas pod vrchním panstvím tureckým. Asi v polovici 6. stol. po Kr. osvobodili se a šíříce kolem sebe hrůzu daleko široko, usadili se na západě moře Azovského. Císař Justinian zavázal se jim poplatkem, příbuzní jim kmenové bulharští byli od Avarů podrobeni. Na západ zajížděli až k hranicím říše franské, a král Sigebert velkými dary přiměl chána Bajana (558—602), že od dalších útoků na jeho zemi upustil. Konečně usadili se Avaři po odchodu Langobardů v nynějších Uhřích, a chan Bajan podmanil si všechny okolní kmeny slovanské, mezi nimi také Čechy i Moravany. Panství jeho sahalo od dolního Dunaje až k Smrčinám, od Krkonoš až po Adriatické (Jadranské) moře.

Avaři vedli si mezi poddanými národy velmi krutě. Nutili je k vojenským i jiným službám, v boji stavěli je na nejne-

bezpečnější místa, vybírali od nich velké poplatky a hanobili jejich ženy i dcery. Žijíce kočovnicky, nikdy nepřilnuli k práci polní a nezvykli si stálým sídlům. Velmi vhod jim tedy bylo, že nalezli u Slovanů poddané, kteří za ně pole obdělávali a zároveň svou mírumilovností i svým volným zřízením nemohli se jim tak hned státi nebezpečnými. Slované krom toho konali Avarům důležité služby jako pěší vojsko, kteréž avarskou jízdu vhodně doplňovalo. Proto také Avaři rádi podporovali stěhování slovanské na západ, a jejich vedením z dolního Podunají zabrali (koncem 6. stol. po Kr.) všechny krajiny východoalpské od Dunaje až k moři Adrijskému. Byli to Slované korutanští, kteří v nynějších Dolních Rakousích stali se sousedy Čechův a Moravanů, jsouce od nich pouze řekou Dunajem odděleni.

Odpor všech těchto kmenů slovanských proti nesnesitelnému jařmu avarskému vzplanul záhy ve zjevnou vzpouru. Kolem r. 623 zdvihli se čeští Slované proti svým utiskovatelům. Právě tehda přišel do země franský kupec Samo za obchodem a súčastnil se tohoto boje; osvědčil se brzy statečným bojovníkem i schopným vojevůdcem, a Slované zvolili si jej za společného vévodu (krále). Samo v několika bitvách Avary porazil, Čechy i snad Slovany korutanské jejich vrchního panství zbavil a spojil pod svou vládou v mocný stát.

Říše Samova vzbudila záhy zášti také u západních sousedů. Franský král Dagobert, vzav si záminku z oloupení některých kupců franských v zemi Samově, žádal po poslu Sicharovi za odčinění tohoto příkoří a za úplné poddanství. Když Samo odepřel, Dagobert vypravil čtvero vojsko proti němu, ale ve hlavní třídenní bitvě u Vogastisburka*) byl poražen (630). Po tomto vítězství Slované konali časté výpady do Durynska a do sousedních krajin. Taková byla moc a sláva Samova, že Drevan, kníže Srbů polabských, připojil se dobrovolně k jeho říši. Král Dagobert pokusil se pak ještě několikráte o podrobení Slovanův, ale vždy marně. Kníže Samo vládl plných 35 let a připravil také Avarům ještě několik porážek. Měl 12 žen slovanských, z nichž se mu narodilo 32 synů a 15 dcer.

*) Poloha tohoto místa jest neznáma, pravdě nejpodobněji u Domažlic (Tuhoště) nebo u Kadaně (Burberg), kudy šla od pradávna stezka Sedlecká či Erfurtská.

Třebas se nám bližších zpráv o Samovi nezachovalo, tolik jest jisto, že byl z nejmohutnějších a nejdůmyslnějších panovníkův oné doby. Ubránil lid svůj proti dvěma nepřátelům, od východu i od západu stejně hrozícím a založil první slovanský stát na západě. Jest podivno, že zjev v dějinách našeho národa tak vynikající upadl v potomních dobách úplně v zapomenutí. Ani Kosmas ani kterýkoliv ze starších letopiscův o něm nevědí. Tato okolnost vedla mnohé učence k domněnce, že osobnost Samova skrývá se za báječným jménem Přemysla Oráče.*)

Po smrti Samově (658) uvolnil se opět svazek mezi Slovany českými a korutanskými, nicméně, jak se pravdě podobá, oba tito národové uhájili již trvale své samostatnosti proti Avarům, jichž moc neustále klesala, až koncem 8. stol. po Kr. z kořene byla vyvrácena od mocného krále franského Karla Velikého.

Pohříchu neosvětluje se temno této veliké mezery, obsahující půl druhého sta let, ani jediným bleskem určité zprávy historické. V domácích pověstech zachovala se sice paměť o knížeti Krokovi a jeho dcerách Kazi, Tetě, Libuši, o Přemyslu a jeho potomcích, kteří vládli prý v Čechách; ze současných pramenů však žádný o nich nic pověděti neumí. O Moravě pak ani takových mythických vzpomínek se nezachovalo! Že by dějiny našich předků v této době byly prázdným listem, nelze říci. Avšak pozornost těch, kteří události souvěké zaznamenávali, byla v jiné strany obrácena, než k Slovanům klidně vzdělávajícím svou domácí půdu. Netoliko říše avarská, nýbrž i franská octly se ke konci 7. stol. v úpadku slabostí svých panovníků z rodu Meroveova, a tato povznesena teprve, když dosavadní správcové říšští (majordomové) strhli všechnu moc a konečně i korunu královskou na sebe. Z těchto pocházel slavný Karel Martel, který odrazil útoky arabské na říši franskou; syn jeho Pipin Malý zbavil posledního Chlodvíkovce vlády a přispěl k založení církevního státu v Italii; konečně vnuku Martelovu Karlu Velikému bylo určeno, aby svými výboji založil světovou

*) O Samovi psal u nás Palacký v „Jahrbücher des böhm. Museum 1830“, str. 393 násl., Tomek v Památkách archaeol. a místop. V, 1863, str. 248 atd. („Obrana nejstarších dějin českých“ atd.), J. Goll v Mittheilungen des Inst. f. öst. Geschichtsforschung, XI, 1890, str. 443; nejnověji Frant. Nerad ve výroční zprávě reálky v Telči, 1896 („Samo a jeho říše“). Tamtéž jsou kriticky rozebrána všechna sporná mínění sem spadající.

říši, podobnou staré říši římské, a ozdobil se leskem koruny císařské. Jeho výbojnost přináší nové světlo v osudy našich zemí.

Karel Veliký vyvrátiv říši bavorskou (788) a avarskou (796), stal se pánem všech zemí po pravém břehu dunajském až po ústí řeky Sávy. Tím dostala se říše jeho na západní i na jižní straně v sousedství s našimi zeměmi, a od té doby lze nám stopovati nepřetržité pásmo zápasů, jež bylo našim předkům podnikati se světem německým. Němci vedli tento boj do vyhlazení; smutným svědectvím toho jest osud nešťastných Slovanů polabských Že Slovany české a moravské táž záhuba nestihla, toho příčinou byl netoliko statečný odpor jejich a příznivá zeměpisná poloha, nýbrž především ta okolnost, že si vyvinuli takovou vzdělanost a takové zřízení státní, které jim zjednalo rovnoprávné postavení mezi národy německými.

Již za výpravy Karla Velikého proti Avarům r. 791 stalo se, že oddíl vojska jeho tam i zpět ubíral se zemí Čechův a Moravanů; stalo se tak bezpochyby po vzájemné domluvě proti společnému nepříteli, a není třeba vyvozovati z toho, že by již tehda byli naši předkové uznali vrchní panství franské. Že tak se nestalo, vysvítá z toho, že již r. 805 a opětně r. 806 císař Karel podnikl do Čech vojenskou výpravu, aby si obyvatele těchto zemí podmanil. Útok jeho byl odražen a není odůvodněnou domněnka, že by byli tehda Čechové uvolili se odváděti říši franské roční poplatek.*)

V. Založení říše moravské za Mojmírovců. Mojmír I. Rostislav.

Není pochybnosti, že Slované těžili z vítězství franského nad Avary. V krajích od Avarův opuštěných a od Franků zpustošených, od pohoří Manhartského až ke vtoku Hronu do Dunaje podél severního břehu dunajského a nepochybně i dále

*) Büdinger, Österr. Gesch. I., 302, zavrhuje tuto domněnku, ježto současnými zprávami (zvláště v Einhardu) není dosvědčena. Také Palacký Děj. Čes. I, 121 pozn., po důkladném srovnání všech zpráv současných dochází k nepochybnému závěru, že se Karlu Velikému nepodařilo uvésti Čechy a Moravany v závislost. Důvody pro poplatnost, jež uvedl Dudík, Děj. Mor. I, 63 násl., Huber, Gesch. Österreichs I., 81 a nejnověji Bretholz, Děj. Mor. I., 28 násl., nejsou dosti přesvědčivy; všichni mluví o „jakési odvislosti“ ale jakého druhu odvislost ta byla, nemohou udati.

na východ usadili se čeští Moravané, jichž sídla od té doby se prostírala v části nynějších Dolních Rakous, na Moravě a uherském Slovensku. Jen okolo Tisy zachovali se ještě větší zástupové Avarův, ale upadli tam pod panství Bulharů, kteří si založili říši při dolním toku dunajském. Do této doby, hned na počátek 9. stol., spadají základové potomní říše moravské, čehož pravděpodobnost ze dvou okolností lze vyvoditi: jednak ze zničení moci avarské na východě, jednak, což ještě více na váhu padá, z toho, že Čechové útokům mocného císaře Karla na západě (805, 806) se ubránili a svou samostatnost tím zabezpečili. Těchto příznivých okolností Moravané využitkovali plnou měrou: již málo let potom nalézáme v souvěkých letopisech zmínku o samostatné říši moravské.

Říše Karla Velikého, mocná uvnitř i na venek, byla by se časem stala nebezpečnou sousedním národům slovanským, kdyby byl po Karlovi nastoupil stejně schopný nástupce. Ale císař Ludvík Pobožný (814—840) nevyrovnal se ani podnikavostí válečnou ani duchem státnickým svému otci. Rozepřemi v samé rodině panovnické říše franská octla se v hlubokém úpadku, tak že na ten čas nejen od dalších výbojů musilo býti upuštěno, nýbrž i národové dosud Frankům poddaní se bouřili a z jejich jařma se vybavovali. R. 819 vzbouřil se kníže panonských Slovanů Ljudevít, který sídlel v Sisku, a vzpoura jeho teprve po několika letech s napjetím všech sil byla potlačena. Charváti r. 817 vytrhli se z poddanství franského a dali se pod ochranu říše východořímské. Bulhaři za chana Omortaga podnikli několik vpádů do Pannonie a uvedli Slovany mezi Drávou a Sávou pod své panství.

Všechny tyto pokusy, ač nevedly k trvalým státním útvarům, nicméně podkopaly a drobily značně moc franské říše na východních hranicích jejích a usnadnily další vývoj a upevnění říše moravské, která sjednocena a ovládána jediným panovníkem jako pevná hradba zastavila na dlouhý čas postup německé výbojnosti na východ.

Moravané, jichž jméno obyčejně odvozuje se od řeky Moravy (Marus, Maraha), uvádějí se v souvěkých letopisech poprvé r. 822. Tehda totiž, vypravuje se, odeslali Moravané, jako Čechové, Lutici, Bodrci, Srbové, Braničevci (Praedenecenti) a jiní východní Slované, poselstvo na říšské shromáždění do Frank-

furta, aby odevzdalo dary císaři Ludvíku Pobožnému.*) Sídla jejich byla tehda mnohem rozsáhlejší, než nyní: sahalit zajisté od rozhoří Českomoravského na východ až k řece Hronu, od Jeseníků pak na jih až po Dunaj. Není pochybnosti, že se dělili, jako soukmenovci jejich v Čechách, na kmeny, zachovavše si rodové zřízení všem Slovanům společné. Také se nám zachovala ve starých zprávách jména dvou kmenů moravských, totiž Holasiců na severu při horní Odře, a Lovaticů na jihu při řece Dyji. Že i v ostatních částech Moravy a sousedních zemí byli kmenové vespolek sice řečí i mravem příbuzní, nicméně nářečím od sebe rozdílní, o tom nelze pochybovati. Onen stav shodoval se asi povšechně s nynějším rozdělením Moravanů na nářečí české, hanácké, slovácké, valašské a lašské. V tom podobala se Morava odedávna Čechám; avšak rozdíl patrný jest v tom, že Morava mnohem dříve byla politicky sjednocena a tedy rozdíly kmenové nevystoupily zde tak do popředí jako onde; neboť kdežto v Čechách po celé 9. stol. potrvalo zřízení kmenové a četní vladykové panovali ve svých územích od sebe nezávisle, na Moravě od počátku tohoto století veškeren národ sjednocen byl pod vládou knížecího rodu Mojmírovců.

Tento záslužný a v následcích svých dalekosáhlý čin — sjednocení moravských Slovanů — přisuzuje se jednomyslně knížeti Mojmírovi. Kdy a za jakých okolností tento zajisté statečný a důmyslný panovník zmocnil se vlády nade všemi kmeny moravskými, o tom paměť se nezachovala. Bavorské letopisy nedlouho potom sepsané**) vypravují teprve k r. 830, že kníže Mojmír vypudil jiného knížete Pribinu z kraje Nitranského, který byl dosud Pribinovým údělem. Příčiny tohoto nepřátelského kroku byly rázu politického i náboženského. Morava, ač tehda hojně od německých i jiných misionářů navštěvována, ano od biskupů pasovských již i k jejich diecesi počítána, s jádrem lidu svého i s vojvody trvala dosud v řádech pohanských. Také Pribina jako kníže nitranský byl ještě pohanem, ale klonil se ke křesťanství a dal v Nitře vysvětiti kostel od

*) Toto odevzdání darů uvádí se mezi jiným také za důvod, že Čechy a Morava byly pod vrchním panstvím franským; ježto však letopisec o ničem jiném, než o darech se nezmiňuje, pozbývá důvod ten veškeré platnosti.

**) „De conversione Baioariorum et Carantanorum“ od neznámého auktora.

arcibiskupa solnohradského Adalrama. To bylo asi příčinou jeho vypuzení. Pribina utekl se za Dunaj k pannonskému markrabí Ratbodovi, kdež na přání Ludvíka Němce dal se vyučovati ve víře křesťanské a přijal křest v chrámě sv. Martina v Traismě, na statcích arcibiskupa solnohradského. Později (po r. 840) král Ludvík Němec udělil Pribinovi lénem část Dolní Pannonie, tehda již výhradně Slovany obydlené, při říčce Sále, jež se vlévá do jezera Blatenského; Pribina vystavěl při jejím ústí svůj sídelní hrad Mosaburk (nyní Szalavar), zakládal kostely a šířil horlivě křesťanství v tomto území, kteréž mu král Ludvík r. 847 daroval jako samostatné vévodství. Rozkládalo se mezi Rábou, Dunajem a Drávou. Po smrti Pribinově (861) uvázal se v toto panství syn jeho Kocel.

Nepřátelství mezi Mojmírem a Pribinou lákalo Franky k pokusu, uvésti také Moravu pod své panství, ačkoliv i kníže Mojmír s částí svého lidu přijal již víru křesťanskou. Dlouholeté spory v rodině císaře Ludvíka Pobožného byly tomuto záměru na překážku. Teprve r. 843 synové Ludvíkovi sjednotili se o rozdělení říše, smlouvou Verdunskou, při čemž část východní připadla Ludvíku Němci (843—876). Od té doby veškera moc jeho obrátila se proti sousedním národům slovanským a zejména říše moravská to byla, o jejíž podmanění král Ludvík usiloval stůj co stůj. Z počátku provázeny byly jeho snahy příznivým výsledkem. R. 845 dalo se čtrnácte českých lechů v Řezně pokřtiti a již r. potomního (846) Ludvík Němec vtrhl s vojskem na Moravu, zbavil knížete Mojmíra panství a dosadil na stolec knížecí synovce jeho Rostislava. Avšak již na zpáteční cestě z této výpravy byl přepaden od Čechů, jichž zemí se ubíral a s velkými ztrátami donucen ke kvapnému ústupu do Bavor. A s podobným nezdarem potkaly se válečné výpravy krále Ludvíka do Čech i v letech potomních. Poslední útok jeho (849) Čechové odrazili s takovou silou, že Němci musili prositi o pokoj, rukojmě dáti, vydati všecku zbraň, všecky vozy a věci k válce potřebné a odebrati se ze země cestou, kterou jim Čechové nařídili.

Z těchto úspěchů nabyl také moravský kníže Rostislav odvahy, aby se vytrhl z dosavadní poslušnosti, kterou se zavázal králi východofranskému. I konal rozsáhlé vojenské přípravy, opevnil svou zemi a učinil obranný spolek s Bulhary,

kteří sousedili na východních hranicích s jeho říší. Král Ludvík Němec vypravil se r. 855 s vojskem na Moravu, ale neodvážil se udeřiti na opevněnou tvrz Rostislavovu; spustošiv zemi moravskou hrozným způsobem, vrátil se ostatně s nepořízenou domů. Rostislav na pomstění skutku toho v patách za ustupujícím králem vtrhl do krajiště Rakouského a poplenil velkou část této země po pravém břehu Dunajském.

Smělý pokus knížete Rostislava byl korunován skvělým výsledkem: Morava byla vybavena z vrchní moci německého krále Ludvíka. Rostislav od té doby odvážil se k dalším nepřátelským krokům proti němu. Předně poskytl ochrany českému vojvodovi Slavitěchovi, který zbaven byv od krále Ludvíka své župy Vítorazské, utekl se ke knížeti moravskému. Když pak vlastní syn Ludvíkův Karloman, dosazený r. 856 za markrabí v Rakousích i zemích sousedních, proti ótci svému se vzbouřil, Rostislav ochotně mu přislíbil žádanou pomoc a použil té příležitosti k útoku na dávného nepřítele Moravy, knížete Pribinu. Moravané vtrhli do Pannonie, zemi spustošili a Pribinu zabili (861). Chybou Rostislavovou však bylo, že nechal Karlomana ve vzpouře jeho bez pomoci. Král Ludvík syna pokořil a uvěznil v Řezně, a když i s tehdejším chanem bulharským Bogorisem podařilo se mu učiniti mír, podnikl opět s veškerými silami své říše útok na knížete moravského. R. 864 vtrhla četná německá vojska u Tulna na levý břeh Dunajský a oblehla Rostislava v pevné tvrzi Děvínské (Dovina, Maidburg, na Pavlovských kopcích, při stoku Dyje a Jihlavky). Rostislav nevěda na ten čas zbytí, pokořil se, vydal takové rukojmí a tolik, co jich král žádal; nad to slíbil se všemi svými vladykami věrnost a poslušnost, pokud král bude žíti. Nicméně tato odvislost netrvala dlouho. Sotva král Ludvík vzdálil se ze země, kníže Rostislav střásl opět se své říše jho franské. Ani Karloman, který zatím s otcem úplně se smířil a od něho Bavory se sousedními krajišti obdržel (865), ničeho proti němu nepořídil.

S podivem a úctou hledíme na tyto válečné úspěchy Rostislavovy, jehož branná moc odolávala vytrvale několikanásobné přesile němectva. Avšak důmysl a věhlas tohoto panovníka teprve tehda úplně oceníme, uvážíme-li zásluhy jeho o náboženské a kulturní povznesení lidu moravského. Toho docíleno bylo zavedením křesťanských řádů na Moravě.

VI. Zavedení řádů křesťanských na Moravě. Záhuba Rostislavova.

Ode dávných dob dály se pokusy, zanésti zdárné símě učení křesťanského na Moravu. Již na počátku 4. století překročili hlasatelé jeho hranice naší země, aby tam hlásali slovo Boží. Vypravujeť se v životopise sv. Ambrože, biskupa milánského, že Fritigild, královna markomanská, přijala víru Kristovu od sv. Ambrože, na něhož se s prosbou v té příčině obrátila. Týž poslal královně list, v němž obsaženo bylo poučení o nejdůležitějších pravdách křesťanských; Fritigild později vydala se na cestu do Milána, toužíc poznati proslulého otce církevního; ale nezastihla ho již na živu, ježto r. 397 zemřel. Také není vyloučena možnost, že sv. Severin († 482), jehož činnost prostírala se podél Dunaje od Pasova až k Vídni, vstoupil tu a tam na půdu moravskou. Avšak stěhováním národů germánských všechny země podunajské byly hrozně spustošeny a vylidněny, křesťanství nemohlo zapustiti tam hlubších kořenův a poslední stopy jeho byly vyhlazeny od divokých Avarův.

Teprve po zničení říše avarské za Karla Velikého bylo přední péčí tohoto panovníka, aby v nově získaných zemích zavedl zase křesťanství. Církevní správu jejich svěřil arcibiskupovi solnohradskému a biskupovi pasovskému. Morava, jak se pravdě podobá, ač nebyla dosud pod panství franské uvedena, přidělena diecesi pasovské. Bylo totiž tehda obecným zvykem, že netoliko země podmaněné, nýbrž i k podrobení vyhlédnuté, přivtělovány byly k nejbližší diecesi jakožto nové působiště missionářské. Biskupové pasovští také skutečně vypravovali hlasatele víry na Moravu, konali tam synody a vybírali desátky; ostatně však o jejich činnosti v této zemi souvěké letopisy se nezmiňují. Arcibiskup solnohradský Adalram ještě před vypuzením Pribinovým (830) vysvětil chrám v Nitře. Na základě těchto událostí biskup pasovský Urolf chtěl zříditi na Moravě církevní hierarchii sobě podřízenou, a tehdejší papež Eugenius II. tomuto záměru nebyl na odpor. Ale veškery tyto pokusy rozbily se o statečný odpor knížat Mojmíra i Rostislava, skloniti šíji svou pode jho franské. Jmenovitě Rostislav čím dále tím jasněji poznával, že při tehdejším těsném spojení státu s církví pokřesťanění vycházející od kněží německých šlo by ruku v ruce s šířením panství franského; a proto také musila veškera snaha

jeho jíti za tím cílem, aby se vybavil z církevní moci německých biskupův a arcibiskupův a aby zřídil pro svůj stát samostatný obvod církevní.

Pojav takto zrale promyšlený záměr, uvésti křesťanské řády na Moravu neodvisle od Solnohradu a Pasova, kníže Rostislav již r. 862 vstoupil v přátelské styky s cařihradským dvorem a obrátil se po náležité poradě a dorozumění se svými vladykami i se svým synovcem Svatoplukem k řeckému císaři Michalu III. s prosbou, aby poslal na Moravu hlasatele víry Kristovy; o tomto záměru zpravil však napřed papeže Mikuláše I. (858—867), který k tomu dal svůj souhlas. „Lid náš", tak vzkázal císaři, „odvrátil se již od pohanství a jest pokřtěn, ale jsou tu všelijací učitelé, Němci, Vlaši, Řekové, z nichž každý jinak učí; Slované však jsou lid prostý, který si přeje slyšeti spásonosné učení ve své řeči, aby také jiní národové mohli tohoto příkladu následovati."

V říši východořímské žili tehdáž dva vynikající učenci theologičtí, bratří Metod a Konstantin. Pocházeli z vážené rodiny v městě Soluni, jehož okolí bylo od Slovanův obydleno, tak že od mládí byli úplně znalí jazyka slovanského. Byli velmi pečlivě vychováni a oddali se stavu duchovnímu: Konstantin stal se knězem, Metod vstoupil do kláštera. Zvláště Konstantin, nazvaný pro svou učenost, moudrost a opravdovost „filosofem", požíval velké vážnosti. Ve věku čtyřiadvaceti let poslán byl na dvůr kalifa Mutavakkila, aby proti mohamedanům hájil víry křesťanské. Zatím Metod zastával na čas nabídnutou mu od císaře hodnost knížecí v kraji Strymonském; ale složil ji brzo a uchýlil se do kláštera Olympského. Na rozkaz císařův vydali se pak bratří do jižní Rusi, kdež na žádost chagana chazarského hájili učení Kristova proti židům a mohamedánům (861). Tomuto úkolu Konstantin dostál skvělým spůsobem, naučiv se v Chersoně řeči chazarské.

Po návratu z cesty chazarské oba bratři měli již pověst slavných misionářův, a není tedy divu, že císař Michal III. chtěje vyhověti prosbě knížete Rostislava, svěřil jim veledůležité dílo — zavésti a upevniti křesťanské řády v říši moravské. Konstantin byl si dobře vědom obtíží, které byly spojeny s provedením tohoto záměru. Především bylo třeba přeložiti písmo svaté do řeči slovanské; neboť připomínaje vhodného verše biblického, Konstantin prohlásil, že „řeč neuvízne,

je-li psána do vody". Ježto však Slované dosud svého vyvinutého písma neměli, nanejvýše značky jakési nedokonalé, Konstantin ještě před odchodem svým z Cařihradu na základě oněch značek sestavil písmo vyhovující všem zvláštnostem hláskosloví slovanského*). Pomocí tohoto písma pak se jal s bratrem Metodem překládati bibli do jazyka staroslovénského, jenž od tehdejšího nářečí moravského i českého nevalně se lišil. Přišedše na Moravu (863 nebo 864), oba bratři byli od vévody Rostislava s velkými poctami uvítáni a podjali se ihned vznešeného, ale obtížného úkolu. Němečtí kněží dosáhli v zemi dosti veliké moci, avšak působností svou se příliš nevyznamenali; neboť lid moravský dosud lpěl na zvycích pohanských. Příchodem bratří soluňských nastal mocný obrat. Lid slyšel hlásati v řeči jemu srozumitelné vznešenou nauku Kristovu a přijímal křesťanství netoliko dle jména a zevnějšího obřadu, nýbrž s veškerou silou a vroucností vnitřního přesvědčení. Velký úspěch Konstantinův záhy naplnil německé kněze nenávistí a hněvem. I jali se osočovati oba bratry u papeže jmenovitě pro užívání slovanské řeči při posvátných obřadech. Tito byli tedy po tříleté působnosti na Moravě povoláni do Říma a vypravili se s některými žáky, jimž chtěli od papeže vyžádati vyšší svěcení; na cestě pobyli nějaký čas v Pannonii u knížete Kocela, syna Pribinova, jemuž se jejich slovanské spisy neobyčejně zalíbily, a který, ač těsně spřátelen s arcibiskupem solnohradským, svěřil jim asi padesáte žáků k vycvičení. V Benátkách Konstantin skvělou výmluvností disputuje s latinskými kněžími, vyvrátil jejich námitky proti slovanské liturgii. Došedše do Říma, nezastihli papeže Mikuláše I. již na živu († 867). Ale také nástupce jeho Hadrian II. (867—872) vzdal činnosti jejich veškeru chválu a plné uznání. Jejich překlad písma sv. byl schválen, patero žáků na kněžství vysvěceno a což bylo s církevního i politického stanoviska nejdůležitějším, přese všechen odpor některých duchovních konání bohoslužby v jazyku slovanském povoleno. Dílo Konstantinovo bylo dovršeno: byl již před odchodem svým z Cařihradu churav a nyní cítě, že nedostatek sil tělesných nedovolí mu již déle na Moravě působiti, vstoupil v Římě do kláštera, kdež přijal jméno Kyrillos, které

*) Písmo to známo jest pode jménem glagolice; mladší písmo kyrilské jest vynálezem sv. Klimenta, žáka obou bratří, který glagolštinu sblížil poněkud s písmem řeckým.

vešlo ve všeobecné užívání. Zemřel již po dvou letech svého pobytu v Římě, napomenuv bratra, aby dokonal dílo započaté (14. února 869).*)

Na prosby pannonského knížete Kocela a bezpochyby i moravského Rostislava papež Hadrian vypravil Metoda do území obou těchto panovníkův a doporučil jej oběma zvláštním listem. List ten obsahoval důležitá ustanovení: Metodovi bylo dovoleno konati veškerou bohoslužbu v jazyku slovanském a vymíněno toliko, že se má při mši epištola a evangelium čísti napřed latinsky, pak slovansky. Na přání Kocelovo papež Hadrian II. vysvětil Metoda za arcibiskupa; za diecesi přiřčena mu byla říše moravská i pannonská pod názvem arcibiskupství sirmijského; poněvadž za římských dob v Sirmiu (nyn. Mitrovicích) bývalo sídlo metropolitovo, stala se tímto ustanovením Morava i Pannonie od arcibiskupa solnohradského a vůbec od Německa církevně nezávislou.

Tato opatření, jimiž měla výbojnost německá proti slovanským národům býti na dlouhý čas zastavena, vzbudila velký odpor u krále Ludvíka Němce, který umínil si stůj co stůj říši Rostislavovu i sousední národy slovanské podrobiti. R. 869 vzplanul boj mezi Němci a Slovany na celé čáře. Čechové vpadli opět do Bavor, Srbové, jejich severní sousedé a spojenci, do Durynska. Proti Rostislavovi zdvihl válku Karloman, který od poslední vzpoury zůstal otci věren a konal mu jakožto vévoda bavorský platné služby vojenské. Král Ludvík Němec napjal všechny síly své říše a vypravil trojí vojsko proti Slovanům. Jeho syn Ludvík v čele vojska saského a durynského přemohl a podmanil si Srby, v jichž službách byli také četní najatí vojáci čeští. Karloman v čele Bavorů vypravil se proti synovci Rostislavovu Svatoplukovi, který pod vrchním panstvím svého strýce měl zvláštní údělné panství, bezpochyby v Nitře. Na Rostislava chtěl udeřiti král sám s vojskem franským a švábským, onemocněv však, byl nucen svěřiti vrchní velení svému nejmladšímu synu Karlovi. Avšak výsledky této velko-

*) Starší spisovatelé, Büdinger, Dudík a j. opírajíce se o t. zv. italskou legendu (Translatio S. Clementis), vypravují, že Konstantin i Metod r. 867 byli na biskupy v Římě vysvěceni. Toto mínění jest nesprávné, jak dokázal V. Jagič v Arch. f. slav. Philologie, 1880, str. 123 násl. Srv. Bretholz, Děj. Mor. I., 73. Konstantin čili Cyrill biskupem nikdy nebyl.

lepé výpravy ani z daleka neodpovídaly jejím přípravám! Karel i Karloman spustošili ovšem velkou část Moravy a Slovenska mečem i ohněm a pobrali mnoho kořisti, kterou obyvatelstvo v lesích uschovalo nebo v polích zakopalo. Kníže Rostislav však, nemoha s přesilou německou podniknouti bitvy v poli širém, zatarasil se v nedobytné tvrzi,*) jejíž mohutná opevnění vzbudila úžas a hrůzu u Němců, tak že o dobytí její ani se nepokusili. Tak tedy i tento pokus o podrobení Moravy skončil se s nezdarem.

Tu konečně, kde nestačila branná moc, domácí zráda málem by byla pomohla Němcům k dosažení jich cíle. Vlastní synovec Rostislavův Svatopluk dopustil se tohoto zločinu, neznámo, zdali následkem nějaké osobní urážky a roztržky, či snad toliko z přílišné ctižádosti a panstvíchtivosti. Na počátku r. 870 Svatopluk odebral se k princi Karlomanovi a uznal jej za vrchního pána onoho území Nitranského, které dosud držel pod vrchní mocí Rostislavovou. Účel tohoto kroku byl jasný: buď se chtěl Svatopluk vytrhnouti z moci svého strýce a zaměniti ji s poručenstvím německým, nebo jej chtěl dokonce pomocí Karlomanovou s knížecího stolce svrhnouti a sám naň dosednouti. Rostislav pozdě poznal nebezpečí, které jemu i jeho zemi hrozilo, a chtěl synovce svého úkladně se světa sprovoditi. Svatopluk však vyhnul se jeho nástrahám, a když jej Rostislav chtěl pronásledovati, upadl sám do nastražené léčky. Svatopluk zmocniv se jeho osoby, vydal jej Karlomanovi, kterýž jej poslal otci svému do Řezna. Tam od soudců králových vynesen byl na Rostislava trest smrti; král Ludvík zmírnil rozsudek ten způsobem sebe i své doby hodným: dal nešťastného knížete zraku zbaviti a do vězení klášterského uvrhnouti. Od té doby mizí po něm všeliká stopa.

Tak zahynul kníže Rostislav, statečností i důmyslem nejvznešenější postava z celého tisícile-

---

*) Zdali touto tvrzí dlužno pokládati Velehrad, jak Palacký se domnívá, či Děvín, jak Dudík tvrdí, nelze pro nedostatek bližšího určení u souvěkého letopisce rozhodnouti. — Také o Velehradě, jakožto knížecím sídle Rostislavově, není zmínky v současných pramenech, nýbrž teprve ve staré legendě svatováclavské, o které se zmiňuje Kosmas († 1125) a jejíž český překlad zachoval se ze 14. stol. V listinách o Velehradě poprvé zmínka jest k r. 1131 (Cod. dipl. Mor. I., 207).

tého pásma dějin moravských. Nelze ani dokonale vystihnouti následky předčasného pádu jeho. On jediný byl s to, aby zachránil národ svůj od vnějšího ujařmení. Dokázal, že dovede říše své uhájiti proti surovému násilí s mečem v ruce; ale jasný duch jeho poznával, že to nestačí. Bylo třeba vnitřního pouta, které by semknulo veškeren národ v mohutný celek, bylo třeba povznésti jej s ostatními národy západními na stejnou výši kulturní, pak mohl s nimi směle vejíti v zápas. Tohoto cíle mělo se dosáhnouti upevněním křesťanských řádů v zemi a zřízením samostatného střediska církevního; zavedení slovanské liturgie mělo dovršiti jednotu národní. Pod záštitou Rostislavovou bylo by se zajisté podařilo všechny tyto vznešené záměry provésti. Mrzký čin Svatoplukův rozetnul pásmo obratně spřádané; surová výbojnost jeho bez duševní ušlechtilosti nedovedla nahraditi státnického věhlasu Rostislavova.

VII. Svatopluk. Pád říše velkomoravské.

Hned po zajetí Rostislavově vévoda Karloman vtrhl bez překážky na Moravu, dobyl bez boje měst a pevností zemských, zmocnil se knížecích pokladův a svěřil správu říše moravské bratrům Vilémovi a Engelšalkovi, hrabatům krajiště Rakouského. Svatopluk již potomního roku obviněn byl z nevěrnosti a odveden ke dvoru Karlomanovu, kdež byl bedlivě střežen. Tyto násilné skutky konečně probudily v Moravanech dávnou mysl hrdinskou. Vzbouřili se a donutili kněze Slavomíra, který pocházel rovněž z rodiny vévodské, že se postavil v čelo odboje a přijal hodnost knížecí. Hrabata Vilém a Engelšalk ukázala se záhy slabými k potlačení vzpoury, Karloman musil přispěti jim na pomoc.

Zatím však stala se úplná změna v nitru Svatoplukově. Lítost nad spáchanou zradou, hněv nad násilnostmi německými, zklamaná naděje v dosažení trůnu moravského spůsobily tento převrat. Na oko zachoval ovšem dosavadní přátelství ke Karlomanovi, takže tento, když nepodařilo se jej z nevěry usvědčiti, i osobní svobodu mu navrátil. Svatopluk tak si dovedl Karlomana nakloniti, že byl požádán i za kmotra při křtu Zventibolda čili Svatopluka, který se tehda synu Karlomanovu Arnulfovi narodil. Když pak vzpoura Slavomírova nabývala vždy větších

rozměrů, vévoda bavorský nerozpakoval se svěřiti Svatoplukovi velení nad vojskem, které tehda na Moravu bylo vypraveno. Sotva však německé vojsko octlo se před hlavní tvrzí, ve které se Moravané hájili, Svatopluk postavil se v čelo povstalců, přepadl Bavory a porazil je do úplného zničení (871). Hrabata Vilém a Engelšalk nalezla smrt v boji. Říše moravská byla z moci franské opět vytržena, Svatopluk ujal se vlády v zemi a Čechové odpadnuvše od Karlomana, spojili se s Moravany; k upevnění tohoto svazku Svatopluk pojal dceru jednoho vladyky českého (snad Bořivoje, knížete pražského) za manželku.

Král Ludvík Němec učinil seč síly jeho byly k odčinění této pohromy. Dvojí vojsko vypraveno bylo r. 872 na Moravu, jedno durynsko-saské od severu, druhé fransko-bavorské, vedené Karlomanem od jihu. Třetí vojsko pak, v jehož čele byl arcibiskup mohučský, vtrhlo od západu do Čech. Ale všechna tato opatření setkala se jen s nepatrným úspěchem. Pět českých vladyk bylo sice nad řekou Vltavou poraženo, na Moravě však vojsko durynsko-saské bylo poraženo, ztratilo mnoho lidu a utíkalo tak potupně, že ženy české několik vznešených náčelníků na útěku kyji prý s koní srazily. Ani Karlomanovi nevedlo se lépe; neboť když od Dunaje vpadl do Moravy, všechnu zemi daleko široko kol sebe pustoše, Svatopluk znenadání udeřil na ono oddělení Bavorů, jemuž byla ochrana lodí podunajských svěřena, pobil jich na šest tisíc, ostatní zahnal do řeky a toliko vůdce biskup řezenský s malou hrstkou vojska spasil se útěkem (872). Svatopluk obhájil skvěle říše své proti všem útokům nepřátelským. Následujícího roku pak (873) zdvihli se Srbové, dle všeho asi povzbuzeni knížetem moravským, proti Frankům, kdežto Svatopluk přešed v Rakousích s vojskem přes Dunaj uvedl Karlomana ve vlastní jeho zemi do takové tísně, že jen rychlou pomocí krále Ludvíka byl od záhuby zachráněn. Ludvík pospíšil si učiniti se Slovanskými národy (Srby a Moravany) mír za jakoukoliv cenu; pouze Čechy pro jakýsi úskok, provedený proti markrabí Thakulfovi, z míru vyloučil.*) Svatopluk,

*) Tak dlužno rozuměti slovům letopisce Hincmara (M. G. SS. II, 496): Ad Reginisburc autem perveniens, per missos suos Winidos, sub diversis principibus constitutos, modo quo potuit, sibi reconciliavit, legatos autem ab illis, qui Behin dicuntur, cum dolo missos suscipiens, in carcerem misit." Rčením „Winidos sub diversis principibus constitutos“ míní se tu patrně

ač vítězem, ochotně dal se ve vyjednávání s králem Ludvíkem a tak učiněn byl r. 874 mír ve Forchheimě. Hlavním úspěchem jeho bylo, že tam byl uznán pánem říše moravské; aby dosáhl trvalého pokoje od krále německého, slíbil mu věrnost a poslušnost, ano zavázal se i k ročnímu poplatku; byl to však závazek jen formalní, uvnitř říše své kníže moravský podržel úplnou samostatnost, netoliko politickou, nýbrž i církevní, která mu tehdáž buďsi výslcvně či mlčky byla přiznána.

Několikaletá vichřice válečná, zuřivší na Moravě od r. 869, nedovolila nově jmenovanému arcibiskupu Metodovi, aby se na toto své působiště neprodleně navrátil. Prozatím bylo mu spokojiti se pobytem v pannonské zemi Kocelově, kdež horlivě působil pro rozšíření řádů křesťanských a vytvoření národní církve mezi slovanským obyvatelstvem.*) Důkazem zdárné činnosti jeho jest, že arcikněz Richbald, správce arcibiskupa solnohradského v obvodu pannonském, musil odtud ustoupiti a do Solnohradu se vrátiti. Ale činnost Metodova potkala se tu opět s mocným odporem německých biskupův. Arcibiskup solnohradský upíral mu všelikou biskupskou pravomoc v Dolní Pannonii, tvrdě, že tato od pětasedmdesáti let patřila k jeho církevnímu obvodu a že obyvatelstvo této země od solnohradských misionářů bylo na víru křesťanskou obráceno. Potom konána byla synoda metropolity solnohradského a jeho sufraganů, Ermenricha Pasovského a Hanona Frisinského, kteréž se súčastnil také král Ludvík a dle všeho i Svatopluk a Karloman. Tam se měl arcibiskup Metod zodpovídati, proč prý káže a učí v cizí diecesi. Metod hájil se zmužile a ohnivě, a dokazoval, že diecese ta nepatří biskupům německým, nýbrž sv. Petru a od něho že ji přejal ve správu. Když nechtěl ustoupiti, byl od svých protivníků potupen a ztýrán, hodnosti své za zbavena prohlášen a do vězení uvržen. Nástupce Hadriana II. († 872) papež Jan VIII. s velkým důrazem ujal se arcibiskupa moravského, ale teprve když pohrozil biskupům německým klatbou,

všichni ostatní Slované, s kterými Ludvík tehda válčil, kromě Čechů, tedy Moravané a Srbové, kteří skutečně byli „pod rozličnými knížaty“. Námitka, kterou proti tomuto pramenu uvádí Bretholz (Děj. Mor. I, 45), se tím sama sebou vyvrací.

*) Že by v letech 869–871 arcib. Metod byl činným také na Moravě, jak Bretholz (Děj. Mor. I, 75) tvrdí, nelze z pramenů doložiti.

propustili Metoda na svobodu po dvou a půlletém tuhém uvěznění.*) Metod odebral se pak na Moravu; tam byl od knížete Svatopluka, v jehož ochranu jej papež zvláštním listem doporučil, i od lidu s velkými poctami uvítán a jal se s novou horlivostí šířiti a upevňovati v zemi řády křesťanské. Tehda bezpochyby (873 nebo 874) také pokřtěn byl od něho český vévoda Bořivoj s manželkou svou Ludmilou.

Takovým způsobem dostalo se říši Svatoplukově jednotného a samostatného církevního zřízení se slovanskou bohoslužbou a není pochybnosti, že si Svatopluk v míru Forchheimském také tuto samostatnost církevní dal od krále Ludvíka potvrditi. Vždyť právě tehda vypověděl všechny německé duchovní, jakožto protivníky svého panství a tajné zrádce, ze země. Bylo to tím významnější, ježto Svatopluk brzy potom rozšířil říši svou daleko za dosavadní hranice: Čechové i Srbové lužičtí uznali jeho vrchní panství, Slezsko i západní Halič byly podmaněny a na jihovýchod Svatoplukova moc sahala až do jižních Uher.**) V celém tom obvodu prostírala se také duchovní moc arcibiskupa Metoda, a slovanská liturgie všude zaváděná měla se státi nejpevnějším a nejtrvanlivějším pojítkem všech částí této rozsáhlé říše. Pohříchu neměl Svatopluk onoho státnického důmyslu, aby porozuměl, jaký význam má slovanská liturgie a samostatné církevní zřízení pro jeho národ a říši. Nemaje ve věcech víry vlastního úsudku, záhy naklonil sluch německým kněžím, kteří podezřívali arcibiskupa Metoda, že se přidržuje kacířství východní církve, ježto prý ve vyznání víry zpívaném za mše nevyslovuje původ sv. Ducha také od Syna, nýbrž pouze od Otce. Postavení arcibiskupovo zhoršilo se do té míry, že r. 879 bylo mu podruhé nastoupiti cestu do Říma, aby se z tohoto osočování ospravedlnil. To se mu také skvěle zdařilo: papež Jan VIII. slavně sprostil Metoda všelikého nařknutí z kacířství, potvrdil jej znovu za samostatného arcibiskupa veškeré říše Svatoplukovy a přidal mu k ruce dva biskupy-sufragany, jednoho se

*) Z této doby pochází důležitý spis „Libellus de conversione Bajoariorum et Carantanorum," který dal arcib. solnohradský r. 872 nebo 873 sepsati na obranu svých domnělých práv v diecesi moravsko-pannonské.

**) Zdali také opanoval Dolní Pannonii, kdež asi r. 873 zemřel kníže Kocel, či zdali tato země připadla zase pod moc franskou, o to se vede spor dosud nerozhodnutý.

sídlem v Nitře; sídlo druhého mělo se později určiti; také mu ponechal právo biskupy jmenovati, ovšem ve shodě s knížetem. Slovanská liturgie znovu byla povolena, jenom na výslovné přání Svatoplukovo vyhradilo se latině přední právo; vévoda a velmožové měli volno, poslouchati celou mši latinsky.

Zakročením papeže Jana VIII, které zasluhuje veškerého uznání, upevněna byla sice arcibiskupská moc Metodova na Moravě, ale jeho život nebyl mu tím nikterak zpříjemněn. Přičiněním knížete Svatopluka, který naklonil se úplně kněžím německým, jmenován byl Viching, kněz rodem ze Švábska, sufraganem v Nitře. Byl to muž nekalé povahy, který neštítil se nejhorších prostředkův, aby svého představeného osočil u papeže a jej se stolce arcibiskupského svrhl. Zásluhy Metodovy byly sice nad tuto podvratnou práci vysoce povznešeny; byl chráněn mocnou rukou papeže Jana VIII. a i když tento r. 882 zemřel, neodvážil se Svatopluk Metoda v úřadě obmezovati. Ale již r. 885 dokončil arcibiskup Metod svůj život plný zásluh a utrpení, a jeho dílo zbudované za tolika námah a překážek, bylo potom úplně zničeno. Tehdejší papež Štěpán V. ani z daleka nerovnal se státnickým důmyslem svým předchůdcům; podnětem Vichingovým zakázal sloužiti mši po slovansku, vyjímaje pouze výklad evangelia, zavrhl veškeru dosavadní činnost Metodovu a zapověděl Gorazdovi, přednímu žáku Metodovu, který jej byl za svého nástupce ustanovil, všeliké vykonávání pastýřského úřadu na Moravě. Také u Svatopluka neminula se činnost Vichingova s účinkem: na dvě stě kněží a jáhnů, vesměs to žáků Metodových, s Gorazdem v čele, bylo uvězněno a později ze země vypovězeno. Utekli se do Bulharska, kdež símě slovanské liturgie, od nich dále šířené, zdárně se vyvinulo. Svatopluk teprve později prohlédl zhoubnou působnost Vichingovu a vypověděl jej ze země; tím však již nenapravil největší ránu, kterou sám své říši byl zasadil, totiž zkázu samostatného církevního zřízení moravského.

Za celý čas blahodárné působnosti Metodovy veškera snaha knížete Svatopluka nesla se za jedním cílem: upevniti politickou samostatnost říše moravské a co možná nejvíce ji rozšířiti. Stále klesající moc říše franské přispívala značně k dosažení tohoto cíle. Pozornost krále Ludvíka Němce po míru Forchheimském (874) byla odvrácena od Moravy zápasem západo-

franských králův o Italii a o moc císařskou. Když Ludvík Němec r. 876 zemřel, nastoupil po něm v panství bavorském nejstarší syn jeho Karloman; po jeho brzké smrti pak (880), následovali oba mladší synové Ludvíka Němce, Ludvík III. († 882) a Karel Tlustý, který zase sjednotil východofranskou říši ve svých rukou.

Král Karloman hned, jakmile nastoupil na trůn bavorský, svěřil správu krajiště korutanského a pannonského svému pobočnému synu Arnulfovi, kdežto markrabím rakouským na místě hrabat Viléma a Engelšalka, padlých na bojišti moravském, jmenován byl téhož roku (876) hrabě Aribo. Když ale synové Vilémovi a Engelšalkovi dospěli, žádali, aby jim dědictví otcovského postoupil a když se tomu opřel, násilím jej z Rakous vypudili (882). Aribo, nemoha se dovolati pomoci u slabého krále Karla Tlustého, utekl se pod ochranu moravského knížete Svatopluka a učinil s ním spolek. Svatopluk vtrhl do Rakous, zemi po obou stranách dunajských strašlivě spustošil a krutým způsobem zmrzačil některé členy hraběcí rodiny. Synové Vilémovi a Engelšalkovi obrátili se o pomoc k Arnulfovi, vévodovi korutansko-pannonskému, a také jí od něho dosáhli. Svatopluk vyzval Arnulfa po poslích, aby chráněnce své ze země vzdálil a když tak učiniti odepřel, vypověděl i jemu válku a vtrhl s nesčetným vojskem do Pannonie, kterou po dvě léta mečem i ohněm nelidsky pustošil. Oba nejstarší synové Vilémovi a Engelšalkovi, kteří se mu postavili na odpor, byli poraženi a nalezli smrt ve vlnách řeky Ráby. Tu konečně přispěchal Karel Tlustý, který zatím dosáhl koruny císařské, do Rakous a pohnul Svatopluka k míru v Monte Comiano (884)*); tam byl Aribo potvrzen ve své hodnosti jako markrabí rakouský a jak se pravdě podobá, část Dolní Pannonie ponechána v moci knížete moravského.**) Svatopluková moc povznesla se tím výše než kdykoli před tím.

---

*) Nyní Königstätten, jihovýchodně Tullnu v Dol. Rakousích. Naproti tomu Šembera, Dudík a j. kladou místo ono do vsi sv. Ondřeje severozápadně Vídně.

**) Tak aspoň soudí Büdinger, Österr. Gesch. I, 202, Dudík, Děj. Mor. I, 170 násl. a též Palacký, Děj. čes. I, 157, kterýž však neprávem i Korutany přibírá k tehdejšímu panství Svatoplukovu. Připojení Dolní Pannonie popírá Huber, Österr. Gesch., I, 110.

Také vévoda Arnulf uznal za vhodné smířiti se se Svatoplukem; již r. 885 sešli se oba tito panovníci na neznámém místě v Rakousích a potvrdili mezi sebou výminky míru Montecomianského. Brzy potom staly se velké převraty v Německu: císař Karel Tlustý, který ještě jednou sjednotil ve svých rukou veškeru říši franskou, ukázal se nicméně vladařem slabým a nestatečným a byl proto r. 887 s hodnosti své sesazen. Němečtí kmenové východně Rýna zvolili si za krále syna Karlomanova Arnulfa, dosud vévodu pannonsko-korutanského. Arnulf v boji proti svému strýci musil sebrati všechny své síly, a proto mu záleželo na tom, aby si zachoval přátelství Svatoplukovo; tento dokonce poskytl novému králi vojenské pomoci na výpravě do Frankfurta, kdež byl Arnulf korunován. Také v potomních letech potrval pokoj mezi oběma panovníky; německý král zaměstnán byl bojem proti loupežným Normanům, které r. 891 porazil v bitvě u Löwena. Za těch okolností jeví se nám úplně pravděpodobnou zpráva kronikářova,*) že král Arnulf r. 890 znovu se sešel se Svatoplukem v Omuntesberce (snad Münzenberg v hor. Štyrsku**), a tam mezi jiným potvrdil mu panství nad knížectvím Českým, kdež prý dosud vládla domácí knížata.***)

Sotva král Arnulf zbavil se nebezpečí normanského, obrátil veškero úsilí své k pokoření mocného soka na východě. Již r. 892 pozval Svatopluka na osobní schůzi a když moravský kníže odepřel složiti mu přísahu věrnosti, vyhlásil mu válku. Trojí vojsko napadlo říši moravskou, Arnulf sám v čele Franků, Bavorův a Švábů vtrhl na Moravu a pustošil zemi po čtyry neděle; za tím účelem přibral si také na pomoc zástup divokých Maďarů, kteří tehda poprvé zhoubně zasáhli v osudy naší

---

*) Jest to Regino, opat prumský, pramen jinak nejasný a nespolehlivý. Proto také mnozí novější badatelé udání jeho k této době se vztahující berou v pochybnost (Palacký, Děj. Č., I, 159, Huber, Österr. Gesch., I, 112).

**) Pravděpodobným zdá se mi též mínění dra. F. Dvorského, soukromě mi sdělené, že místo to bylo při Untersberku (= am Untersberg) v Solnohradsku, kdež odedávna sněmy se konávaly.

***) Že Svatopluk až do své smrti podržel vrchní panství nad Čechami, o tom svědčí zpráva annálů Fuldských k r. 895, kdež se praví, že Svatopluk knížata česká již dávno z moci bavorské vytrhl. Zprávě Reginonově dlužno rozuměti tak, že král Arnulf na sjezdě v Omuntesberku uznal poměr Čech k Svatoplukovi ode dávna stávající.

vlasti. Druhé vojsko vypravil slovinský kníže Brazlav mezi Sávou a Drávou, dávný spojenec franský, bezpochyby do Dolní Pannonie. Arno, biskup vircburský, v čele třetího vojska udeřil na Čechy s Moravany spojené. Ale na všech stranách král německý potkal se s nezdarem: Arno na zpátečním pochodu z Čech poražen a zabit byl od Srbův, Arnulf sám z Moravy odtáhl s nepořízenou. R. 893 vypravil se znovu na Moravu, ale s výsledkem ještě nepříznivějším. Spustošiv zemi obvyklým spůsobem, byl na zpátečném pochodu v jakési soutěsce náhle od Svatopluka přepaden, a jen s napjetím všech sil podařilo se mu probiti se do Bavorska. Za těchto bojů vyhlazeno bylo veškeré potomstvo hrabat Viléma a Engelšalka.

Byl to poslední zápas Svatoplukův. Již r. 894 zachvácen byl tento mohutný panovník smrtí. V povaze jeho přese všechny stinné stránky nalezneme mnoho obdivuhodného: byl vynikajícím vojevůdcem a mocným dobyvatelem; umíraje zanechal po sobě říši, která sahala od středního Labe a Odry až po Drávu, od Šumavy až do jižních končin uherských. Ale říše ta byla pouze mečem vybudována, a Svatopluk nedovedl ji semknouti trvalým vnitřním pojítkem: byl statečným výbojcem, ale špatným organisatorem. Hrubou rukou sám pobořil podivuhodnou budovu Metodova církevního zřízení. Pro vývoj domácí slovanské vzdělanosti neměl smyslu, raději se přiklonil k onomu osvětovému proudu, jenž přicházel do naší vlasti z německých zemí, a tak sám pomáhal podrývati samostatnost své říše. Nenalézáme u něho ani stopy ušlechtilého ducha a státnického důmyslu Rostislavova. Bylo by však nespravedlivo, stavěti jej zvláštním vzorem ukrutnosti, surového násilí a věrolomnosti, jakož činí souvěký letopisec Fuldský;*) v nemilosrdném plenění cizích zemí a v krutém nakládání s nepřátelskými zajatci vrstevníci jeho na trůně německém nic mu nezadávají; vzpomeňme jen oslepení Rostislavova Ludvíkem Němcem nebo častého pustošení Moravy Arnulfem i Karlomanem; byli to vesměs panovníci vyrostlí v názorech své doby násilné a surové, jichž nitro nebylo proniknuto pravou vzdělaností křesťanskou.

*) Naproti tomu jiní letopisci, jako Regino, opat prumský, a Konstantin Porfyrogeneta, chválí jeho bystrý rozum a statečnost. U Konstantina zaznamenána jest též pověst, jak Svatopluk napomínal své syny ku svornosti, podávaje jim za příklad svazek prutů.

Rozklad a úpadek říše moravské po smrti Svatoplukově záhy se objevil. Synové jeho Mojmír II., Svatopluk II. a třetí, jehož jméno není zjištěno, rozdělili se o říši tak, že dle přání otcova měl nejstarší Mojmír míti vrchní moc nad ostatními. Žádný z nich válečným nadáním otci se nevyrovnal. Ukázalo se to hned r. 894: tehda Uhři vtrhli s velkou mocí do moravské části Pannonie a zemi dle svého zvyku hrozně spustošili. Knížata moravská, zastrašena tímto novým nepřítelem, vyhledávala smíření s králem Arnulfem; Arnulf ochotně s nimi učinil mír, zvláště když se mu naskytla příležitost těžiti z nesvornosti bratří a a uvésti Moravu pod vrchní panství německé. Pokoj s této strany byl mu vítán také z té příčiny, že Maďaři i německé krajiny v sousedství svými vpády ohrožovali. Ale právě touto poddajností knížat moravských uvolněn byl dosavadní svazek mezi kmeny slovanskými, ovládanými žezlem Svatoplukovým. Čechové byli první, kteří se z tohoto svazku vymanili. Prostřed měsíce července r. 895, když byl Arnulf svolal říšský sněm v Řezně, přišla tam všecka knížata česká, jež byl Svatopluk mocně od říše německé odtrhnul, v čele jich Spytihněv a Vratislav, synové Bořivoje, nedlouho před tím (asi r. 894) zemřelého, a král Arnulf přijal je s velkými poctami; i slíbili dle obyčeje rukou dáním věrnost říši německé. Tehda, jak se pravdě podobá, Čechy odtrženy byly také církevně od Moravy a přivtěleny k diecesi řezenské. Nesvornost synů Svatoplukových, z nichž každý nejen o výhradné panství v zemi usiloval, nýbrž i o bezživotí ostatních bratrův ukládal, dovršila neblahý stav říše. Král Arnulf mohl zcela bezpečně r. 896 podniknouti výpravu do Italie, kdež se dal za císaře korunovati, a když se do Němec navrátil, tu již také Srbové polabští zvláštním poselstvím uznali jeho vrchní moc (897).

Velkokníže Mojmír II. dobře poznával nebezpečí, které jemu i jeho říši se všech stran hrozilo. I vypravil především poselstvo k císaři Arnulfovi, žádaje ho, aby nepřijímal všelijakých poběhlých lidí z Moravy a nepomáhal takovým způsobem zmatky rozdmychovati, ač chce-li vůbec s ním přebývati v pokoji. Když pak mírné tyto pokusy nevedly k cíli, Mojmír udeřil na nevěrné vladyky české, aby je opět pod svou moc uvedl. Tito obrátili se o pomoc k císaři a vypravili poselstvo na sněm řezenský, aby žalovalo tam na útisky, kterýmiž prý Moravané Čechy stíhají

(897). Císař Arnulf s válečným lidem zaujal na hranicích českých hrozivé postavení proti Mojmírovi a donutil jej od dalších útoků na Čechy upustiti.

Postavení Mojmírovo bylo velmi nesnadné: od východu opětovaly se vždy s větší prudkostí útoky Maďarů, kteří již r. 895 zabrali nížiny uherské při Tise a středním Dunaji, od západu ohrožován byl císařem. Krom toho vypukly právě tehda (898) nové spory mezi ním a mladším bratrem Svatoplukem; tohoto ujal se císař a rozkázal bavorskému markrabí Liutpoldovi i rakouskému Aribovi, aby Svatoplukovi přispěli na pomoc. Vojska bavorská vtrhla pak ještě několikráte na Moravu, ale velkokníže Mojmír pokaždé se uhájil, ano sevřel bratra svého na jakémsi hradě tak nebezpečně, že jen pomocí nového vojska Arnulfova byl vybaven a odveden do Německa (899). Od té doby mizí po Svatoplukovi II. veškerá stopa.*)

Téhož roku zastižen byl smrtí císař Arnulf, a na kratičký čas dostalo se říši moravské zase oddechu. Bavoři podnikli sice ještě jednou výpravu na Moravu a po tři neděle zemi pustošili. Avšak poručnická vláda nezletilého syna a nástupce Arnulfova Ludvíka Dítěte ochotně podala knížeti Mojmírovi ruku ke smíru, hledíc zvláště k velkému nebezpečí od Maďarů, kteří brzo po Arnulfově smrti jali se konati loupežné výpravy do Německa a do Italie. Do rukou biskupa pasovského a švábského hraběte Udalricha Mojmír a vladykové moravští složili přísahu míru (901).

Kníže Mojmír II. použil tohoto míru k upevnění své moci a, což jest mnohem důležitější, pojal ve smyslu Rostislavově znovu záměr, aby také církvi moravské dostalo se samostatného

*) Tak aspoň soudí Dudík I., 216 i Bretholz I., 59, kteří opírají se výhradně o prameny franské. Laskavostí dra. Dvorského byl jsem upozorněn na článek v Hormayerově „Taschenbuch für die vaterländische Geschichte" 1821, kdež na str. 49 a násl. citují se 2 listiny krále Arnulfa z r. 898, a jedna Ludvíka Dít. z r. 903, vykazující jakémus Zwetbochovi, z rodu vznešeného, statky v Korutansku a v Rakousích (srv. Cod. dipl. Mor., I., 56, 57, 70). Tamtéž dokazuje se, že pode jménem Zwetboch dlužno rozuměti právě onoho Svatopluka II., jehož se král Arnulf proti jeho bratrovi Mojmírovi II. ujímal. S hořejší zprávou franských letopisů toto listinné udání nikterak není v odporu, leč jediné že by odvedení Svatopluka do Němec položilo se o rok dříve. — Třetím synem Svatoplukovým někteří pokládají Sobora (Soběbora?), o němž pozdější maďarské prameny vypravují, že byl údělným knížetem nitranským, Nitry statečně hájil proti Maďarům, kteří teprve po tuhém boji hradu dobyli a Sobora ze msty na blízké hoře, která po něm jest nazvána, oběsili.

zřízení. Po odchodu Vichingově totiž r. 893, jehož král Arnulf učinil svým kancléřem a později biskupem pasovským, diecese moravská úplně osiřela. Nyní se ukázalo, jak dalekosáhlou, ba nenapravitelnou chybou bylo, že Svatopluk vyhnal ze země kněze slovanské: Mojmír byl ve svých snahách, obnoviti národní církev moravskou, odkázán na duchovenstvo oné země, ze které vedl se právě tehda proti němu boj až do zničení. Vypuzením Gorazdovým arcidiecese moravsko-pannonská pozbyla veškeré své dosavadní samostatnosti, církev solnohradská a pasovská vykonávala od té doby na Moravě zase veliká práva. V těchto nesnázích kníže Mojmír II. obrátil se k papeži Janu IX. prose ho za obnovení samostatného arcibiskupství moravského. Papež, jsa pamětliv tradice slavných svých předchůdců, vypravil ihned na Moravu tři legáty, arcibiskupa Jana a biskupa Benedikta a Daniela, kteří pro tuto zemi vysvětili samostatného metropolitu a tři biskupy-sufragany.

Toto opatření kurie papežské vzbudilo znovu svrchovanou měrou zášti německých biskupův. Arcibiskup solnohradský Dětmar a všichni biskupové bavorští zdvihli „ve jménu veškerého duchovenstva a celého národa bavorského“ odpor proti tomu ve zvláštním listě k papeži (900), ve kterém jednání stolice římské vyličuje se jako porušení práv diecese pasovské, Moravané viní se z odpadlictví od církve a ze spojenství s Uhry, a žádali, aby vše, co v této příčině bylo nařízeno, zase bylo odvoláno, říše Mojmírova aby k diecesi pasovské byla přivtělena, jinak že práva svého k moravské církvi mocně sobě budou dobývati. „Musíme míti“, tak vyhrožují v onom listě, „Moravany dle práva svými poddanými, a k naší říši budou příslušeti, chtíce či nechtíce.“

Tento výkřik plemenné nenávisti, se stanoviska všelidské vzdělanosti hodný úplného odsouzení, zanikl však v hukotu válečného příboje, blížícího se se strany zcela opačné. Pozornost Němcův i Slovanů v Podunají obrací na sebe vždy hrozivější nebezpečí maďarské. Od roku 895, kdy se Maďaři usadili v nížinách tissko-dunajských, neminulo léta, aby nepodnikli zhoubný vpád do krajin sousedních neb i vzdálenějších. Německo, jemuž vládl nezletilý panovník, nevzchopilo se k společné obraně. Kníže Mojmír II. po nějaký čas s napjetím všech sil ještě odolával tomuto hroznému nepříteli; r. 902 odrazil vítězně vpád

Maďarů na Moravu a spůsobil jim těžké ztráty; avšak trvale říše své obhájiti nedovedl. Ještě v letech 903—904 markrabí rakouský Aribo na shromáždění v Raffelstättenu (v Horních Rakousích při Dunaji) upravoval s královskými posly celní poplatky pro ty, kteří po Dunaji vozili zboží na Moravu: tehda tedy oba břehy podunajské byly v rukou Němcův a Moravanův, a tito tedy ještě byli samostatni. Ale již v nejblíže příštích letech 905 nebo 906 říše Mojmírova, vysílená neustálými válkami a zbavená bezpečné ochrany lidového přesvědčení náboženského, podlehla útokům maďarským, jimiž, jak souvěký letopisec praví, až do základů byla spustošena.*) Onen díl Moravanů (praví jiný letopisec)**), který životem přečkal toto dobytí, rozprchl se do vůkolních zemí k Bulharům, Charvatům i k jiným národům.***)

Tak zničeno bylo dílo, k němuž mohutné základy položil slavný Rostislav a jež Svatopluk dovršil, rozbořena byla říše zřízená na základě čistě národním, která měla býti ohniskem všech kmenů slovanských bydlevších na půdě nynějšího mocnářství rakousko-uherského, severní a jižní Slované vraženým mezi ně klínem maďarským navždy jsou od sebe odtrženi. Na rozsáhlém onom prostranství od hranic českomoravských a od východních výběžkův alpských až po západní hradby sedmihradské, od Karpat až ku Drávě, kde kdysi zavzníval posvátný hlahol církevní řeči staroslovanské, pole byla spustošena, ovoce staleté práce slovanské zničeno, chrámy a kláštery rozbořeny a obyvatelstvo odsouzeno na staletí k tuhému nevolnictví.

*) Regino Prumský (Pertz, SS. I., 606).

**) Constantinus Porfyrogeneta (De admin. imp. cap. 42)

***) Nicméně nezdá se pravdě podobnou domněnka některých novějších badatelů (Büdinger, Österr. Gesch. 208, Huber, Gesch. Österr. I., 123, ano i Dudík I., 238), jakoby veškeren tehdejší lid moravský tehda byl vyhuben a země teprve později z Čech byla zalidněna. Nenáhlý přechod dialektických odstínů a příbuznost jazyková, jaká se jeví mezi Čechy, Moravany a uherskými Slováky, jest patrným důkazem, že v celkovém seřadění těchto kmenů i v jejich souvislosti od počátku, t. j. od přistěhování jich v tyto kraje, nestala se žádná změna v onom rozsahu, jak to jmenovaní badatelé předpokládají.

Část druhá.

Morava v politické závislosti Uher, Polska a Čech. Údělná knížectví a povýšení země za markrabství. (906—1197.)

I. Morava pod panstvím maďarským, českým za Boleslavův a polským za Boleslava Chrabrého (906—1025).

Pád Mojmírovců jest předůležitým rozhraním v dějinách naší užší vlasti. Morava, hořejší Uhry i Pannonie staly se kořistí Maďarův, ostatní části říše Svatoplukovy, Čechy a území Slovanů srbských nadobro od ní se odtrhly. Veliká říše moravská se rozpadla navždy, a zdá se, jakoby veškera někdejší moc a sláva její byly upadly u potomstva v zapomenutí; neboť po celé X. století mlčí o ní všeliká souvěká zvěst: ani současní franští kronikáři (Vidukind, Dětmar Meziborský), ani nejstarší český letopisec Kosmas, který přece této době dosti byl blízkým († 1125), nepodávají nám kromě některých docela kusých a nahodilých zmínek zprávy o osudech Moravy po zániku její samostatnosti. Za takových okolností dějepisci nesnadno se spřádá pásmo souvislého vypravování. Celý roj domněnek rozličně odůvodňovaných vyvstává tu před námi, i jest nám užiti veškeré opatrnosti, abychom v jejich labyrintu nezbloudili.

Jisto jest, že význam Moravy od r. 906 značně poklesl. Z někdejší rozsáhlé říše, jež bývala pevnou hradbou proti výbojnosti německé, zbyla pod tímto názvem nepatrná provincie, ovládaná barbarským národem. Obyvatelstvo krutě ujařmené,

pokud přežilo záhubu svého panovnického rodu, hledělo s bolem a závistí na šťastnější soukmenovce v Čechách, kteří vedením statečných knížat Spytihněva I. (894—912) a bratra jeho Vratislava I. (912—921) obhájili své samostatnosti. Jaký div, že při tak trpkém osudu touha po někdejším sjednocení s Čechami vždy mocněji na Moravě se ozývala? Moc Přemyslovců rostla tehda a zmáhala se utěšeně. Valně k tomu přispěly zmatky a nepořádky v Německu, kdež za vlády nedospělého Ludvíka Dítěte (900—911) a ještě i za krále Konrada Franského (911—918) říše rozptýlila se na několik téměř samostatných vévodství. Tu bylo umožněno synům Bořivojovým rozprostříti své panství nad celou zemi Českou a uvésti ostatní vladyky v tužší závislost. Moc knížecí v Čechách tehda již tak byla upevněna, že při smrti Vratislavově (920) nejstarší syn jeho Václav, ač ještě nedospělý, za souhlasu všeho národa uznán byl nástupcem na trůně a ovdovělá matka jeho Drahomíra mohla bez překážky ujati se vlády poručnické.

Není pochybnosti, že také knížata česká X. stol. navzájem nezapomínala ujařmeného lidu v sousední Moravě. Ale moc jejich na venek nebyla tak vyspělá, aby o vysvobození jeho byli mohli třebas jen se pokusiti. Vždyť hned po vyvrácení říše moravské Maďaři vpadli do krajiště rakouského, porazili ve zhoubném boji Bavory, jichž vévoda Liutpold tam zahynul (907). Tak byly Čechy samy ještě více na východě i na jihu sevřeny tímto nepřítelem a bylo zajisté nemalou zásluhou knížete Vratislava, že svou zemi uchránil od smutného osudu Rakous a Moravy, a všechny nájezdy Maďarův od hranic českých odrazil.*) K těmto pak přidružil se brzy potom nepřítel od západu. Nový král německý Jindřich I. (919—936), z rodu saského, upevnil zase panství nad kmeny německými a jejich vévodami, počal šířiti moc svou mezi Slovany polabskými a také donutil českého knížete Václava I. (921—935) vpádem do Čech roku 929, že se

*) Není zajisté nahodilou událostí, že na žádné z oněch výprav loupežných, které Maďaři podnikali do Italie, Francie, západního i severního Německa, není zmínky v souvěkých letopisech o Čechách, z čehož velmi pravděpodobně lze souditi, že země ta šťastnou polohou a dobrým branným opatřením takových vpádů byla ušetřena. Ne nadarmo nazývá Staroslov. legenda o sv. Václavu (Č. Č. M. 1830) Vratislava knížetem slávou velikým. Z těch příčin nelze přisvědčiti Palackému (Děj. Č. I, 226), že by byli Maďaři také Čechami volně projížděli.

poddal jeho vrchní moci a uvolil se i odváděti do Němec poplatek 500 hřiven stříbra a 120 volů. Největšího úspěchu pak král Jindřich I. dosáhl vítězstvím nad Maďary (933), kteří od té doby aspoň za jeho panování vpádu do severního Německa se neodvážili.

Kníže Václav I. byl panovník silné vůle a při tom proniknutý zásadami učení křesťanského, které mu zbožná bába jeho Ludmila již z mládí vštípila. Hleděl lid svůj, dosud z velké části nakloněný zvykům pohanským, uvyknouti přísnějším předpisům křesťanským a povznésti jej k větší zbožnosti stavbou četných kostelův a povoláním cizích kněží do země. Pohříchu byli Čechové přívalem maďarským odtrženi od Cařihradu, odkudž křesťanství našich zemí vzalo počátek, a také všeliké bezprostředné styky s Římem na ten čas byly přetrhány. Čechy té doby náležely diecesi řezenské, i není divu, že kníže Václav z Německa povolával nejvíce kněží a šiřitelův učení křesťanského.

Takové snahy potkaly se však v zemi s mocným odporem. Ve všech vrstvách národa bujely dosud mravy pohanské. Krom toho čelnější vladykové nemohli zapomenouti někdejší své samostatnosti. Také poslušnost prokazovaná králi Jindřichovi a poplatek do Němec odváděný vzbuzovaly v nich odpor a rozhořčenost. Z těchto pohnutek rázu náboženského i národnostního nenávist vyšlehla konečně v plamen zjevného násilí. V čelo nespokojenců postavil se sám mladší bratr Václavův Boleslav, a společným úkladem jejich zavražděn byl šlechetný kníže ve St. Boleslavi (935).

Boleslavovi I. (935—967) však bylo záhy nastoupiti v šlépěje bratrovy a podvoliti se mocnému nátlaku vnějšímu. I on jako kníže stal se horlivým podporovatelem křesťanství. Jenom národnímu svému přesvědčení chtěl zůstati věrným a proto odepřel nástupci Jidřichovu králi Otovi I. (936—973) poplatek i poslušenství. Po čtrnácte let statným odporem dovedl uhájiti této své samostatnosti, konečně však (950) byl pokořen a k témuž závazku jako kdysi Václav donucen. Pokoj mezi oběma panovníky pak potrval a přinesl oběma jejich říším velký prospěch. R. 955 kníže český přispěl 1000 muži ku skvělému vítězství nad Maďary na poli Lešském, a když oddíl prchajících Uhrů chtěl průsmyky šumavskými vniknouti do Čech, byl poražen na hranicích od vojska českého, které tam opatrný kníže Boleslav

byl postavil; vůdce tohoto oddílu Lehel byl zajat a na rozkaz Jindřicha, vévody bavorského, v Řezně popraven. Moc Maďarů byla podlomena, od té doby přestaly úplně jejich loupežné výpravy do cizích zemí.

Nelze si ani představiti, že by tyto dvě porážky maďarské nebyly způsobily mocný ohlas na Moravě, na níž těžké jařmo tohoto národa dosud spočívalo. A Boleslav byl by musil býti špatným panovníkem, aby této příležitosti nebyl plnou měrou použil. Není ovšem přímé zprávy, že by právě tehda Morava byla z panství uherského vytržena a k Čechám připojena. Také byly v novější době*) o tom vysloveny vážné pochybnosti. Avšak nehledě k tomu, že některé zmínky v souvěkých letopisech dosti zřejmě tomu nasvědčují, hlavně z těchto okolností nade vši pochybnost vysvítá, že Morava byla v druhé polovici X. století příslušnou k Čechám: 1. jest přímo dosvědčeno, že Boleslav v pozdních letech své vlády opanoval Slezsko a Malopolsko, i bylo by podivno, že by právě o Moravu se nebyl pokusil; 2. mluvě o výbojích Boleslava Chrabrého, knížete polského, letopisec Kosmas dí, že zároveň s městem Prahou dobyl také Moravy; čímž předpokládá se, že Morava před tím patřila k Čechám; 3. sv. Vojtěch byl horlivě činným hlasatelem víry též v Uhrách, z toho lze souditi, že Morava patřila již k jeho diecesi; 4. mnohem pravděpodobnější jest, že Morava vymaněna byla pomocí českou, než že vlastní silou se osvobodila; vždyť i sousední krajiště rakouské jen vydatnou pomocí Bavor bylo touže dobou z moci uherské vytrženo.

Všechny tyto a ještě i jiné důvody vedou nás ku přesvědčení, že země moravská, a to netoliko v nynějším rozsahu, nýbrž na východ až po řeku Váh, byla od knížete Boleslava I. ne-li hned po bitvě Lešské, tož jistě před r. 965 Maďarům vyrvána a k českému panství připojena. Boleslav zahájil tehda také přátelské styky se sousedním národem polským, dav knížeti tohoto národa Měškovi svou dceru Doubravku za manželku; Měšek přijav od své choti křesťanství, zavedl je také ve veškerém svém národě. Když pak za Boleslavova syna a nástupce, slavného

*) Bretholz, Děj. Mor. I, 141 násl., kdež také ostatní spisy sem příslušející jsou vypočteny. Proti němu se zdarem obhájil své stanovisko o příslušenství Moravy k Čechám v X. stol. Jos. Kalousek v Čes. Čas. Hist. roč 1895, 1896.

knížete Boleslava II. (967—999), zřízeno bylo samostatné biskupství pražské (973), Morava i Slovensko, jako Slezsko a Krakovsko, bylo přivtěleno k diecesi prvních biskupů pražských Dětmara († 981) a sv. Vojtěcha († 997). Jenže Morava pro velkou rozlehlost mívala občas světícího biskupa (chorepiscopus), který byl přidělen biskupovi pražskému k výpomoci; takovým biskupem moravským jmenuje se Vracen.

Oběma Boleslavům X. stol. přísluší neocenitelná zásluha, že zřídili český stát na nových, pevných základech. Upevnili řády křesťanské v zemi, dali říši své jednotnou organisaci církevní a dovršili konečně také její politické sjednocení. Již za Boleslava I. totiž byla moc vladyk značně obmezena a většina jich stala se hrabaty, t. j. úředníky knížecími. Za Boleslava II. vyvrácena byla moc posledního mocného rodu vladyckého, Slavníkovců, kteří s hradu Libického vládli jižním a východním krajům českým. R. 995 bylo návodem Vršovců pět bratří Slavníkovců na hradě Libici přepadeno a i s rodinami pobito; pouze nejstarší z nich Soběbor utekl se ke dvoru spřáteleného knížete polského, Boleslava Chrabrého, kdežto svatý Vojtěch, z téhož rodu pocházející, brzo potom (997) nalezl mezi pohanskými Prusy smrt mučennickou. Tak zanikl poslední samostatný rod vladycký v Čechách, a od těch dob knížata čeští spravovali veškerou zemi přímo svými úředníky.

Avšak po velkém povznešení moci české následoval právě tak hluboký úpadek. Když Boleslav II. zemřel roku 999, nastoupil po něm nejstarší syn jeho Boleslav III. Ryšavý. Byl to kníže neschopný pro svou zbabělost, ukrutný a potměšilý, „jedovatý baziliše k“, jak jej kronikář Dětmar Meziborský nazývá. Boje se o svou moc, dal jednoho ze svých bratří, Jaromíra, krutým způsobem mužství zbaviti, druhého, Oldřicha, pokusil se v horké lázni udusiti, a když tento úklad se nezdařil, vyhnal je oba i s matkou ze země. Lidu svému stal se nemilosrdným utiskovatelem.

Za těch okolností dosavadní moc a sláva Čech musila rychle poklesnouti, zvláště když právě tehdáž ve východním sousedství jejich utvořily se dvě nové mocné říše pod znamenitými panovníky. Byla to především říše uherská, kde mohutný král Štěpán Svatý, zlomiv odpor pohanské šlechty, přinutil veškeren národ k přijetí křesťanství a stálých sídel a zavedl

v zemi neobmezenou moc panovnickou dle vzoru Boleslava II.; založením arcibiskupství ostřihomského dal říši své také jednotu církevní. Podobně povznesl svou moc v Polsku kníže Boleslav Chrabrý, který r. 992 nastoupil po svém otci Měškovi na trůn; tento mocný vládce spojoval v sobě s duchem bojovným neobyčejný důmysl státnický. Od počátku pojal smělý záměr seskupiti okolní kmeny slovanské v jediné panství. Vystihl záhy svůj prospěch z neschopnosti českého Boleslava III. a odňal mu již r. 999 veškeré Slezsko i Bělocharvatsko (Malopolsko) s hlavním městem Krakovem.

Čechům brzy znechutila se hrůzovláda Boleslava Ryšavého; vzbouřili se proti němu, sesadili jej s trůnu a povolali do země jiného Přemyslovce Vladivoje, který dosud dlel při dvoře polském. Ten však nebyl o nic lepším svého předchůdce a zemřel již po roce následkem nemírného pití (1003). Tu teprve Čechové povolali k vládě oba bratry Jaromíra a Oldřicha. Avšak vypuzený Boleslav Ryšavý utekl se pod ochranu mocného knížete polského, který mu pomohl opět k vládě v Čechách. Nicméně dosavadní zkušenosti nenapravily nešlechetného knížete: vedl si ukrutněji než před tím a dal zavražditi nejčelnější ze svých dosavadních protivníků. Úpěnlivě prosili Čechové Boleslava Chrabrého, aby je zbavil tohoto ukrutníka. A na tuto příležitost, zdá se, polský kníže právě čekal. Pod záminkou důležité rozmluvy povolal Boleslava Ryšavého na jakýsi hrad, a když přišel, dal jej vlastními příbuznými oslepiti a pak do Polska odvézti, kdež po mnohých letech (prý r. 1037) zemřel. Potom Boleslav Polský spěchal do Prahy, kdež byl radostně uvítán a za pána města uznán (1003). Tím také celé Čechy octly se v jeho moci.

Do té doby, totiž po obsazení Prahy, klade se pravdě nejpodobněji také opanování Moravy i se Slovenskem až po Váh a po Dunaj skrze Boleslava Chrabrého.*) Tehda dosáhla moc polská svého vrcholu: všechny rozsáhlé kraje od Šumavy daleko na východ až po horní Dněpr, od středního Dunaje až po Baltské moře ovládány byly jedinou vůlí Chrabrého. Byl to

*) Srv. Dudík, Děj. Mor. II, 60 násl. a Huber, Gesch. Österr. I. 164. Námitky Bretholzovy, Děj. Mor. I, 156 proti tomuto udání časovému nelze uznati dosti závažnými. Ze slov Kosmových I, 40 (post obitum secundi Bolezlai sicut urbem Pragam ita totam Moraviam vi obtinuerant Polonii) vysvítá zřejmě, že dobytí Moravy bylo v souvislosti s obsazením Prahy.

od dob Samových už po čtvrté opakovaný pokus, sjednotiti západní Slovanstvo ve velikou říši. Boleslav Chrabrý byl proniknut velikostí tohoto úkolu a proto zhola odepřel vyhověti žádosti krále Jindřicha II., aby se mu poddal v závazek lenní: chtěl býti samostatným panovníkem státu česko-polského, jehož těžiště mínil přenésti do Prahy.*)

Jako pokaždé před tím, tak i tentokráte vzrůst moci slovanské potkal se s rozhodným odporem Němců. Král Jindřich II., když Boleslav odepřel státi se jeho vasalem, vypověděl mu válku a prohlásil se ochráncem vypuzených Přemyslovcův Oldřicha a Jaromíra. Boleslav Chrabrý opatřil hranice zásekami a připravil se k vydatnému odporu. Avšak král Jindřich s těžkooděnci německými dobyl sobě válečnou lstí přechodu přes Hory Krušné a táhl s oběma Přemyslovci na Prahu. Krom toho Poláci zpupným jednáním odvrátili lid český od sebe, a tak se stalo, že české vojsko, vypravené na obranu země, přešlo ke králi. Jindřich II. vypravil vévodu Jaromíra s částí vojska do Prahy, aby se tam zmocnil osoby Boleslavovy. Již zavznělo na Vyšehradě poplašné zvonění, volající obyvatelstvo ku vzpouře proti Polákům. Tu kníže Boleslav opustil kvapně hlavní město i zemi Českou, a Jaromír za velkého jásotu lidu ujal se panství v zemi (1004). Morava však i se Slovenskem, Slezsko a Malopolsko, tedy všechny země před tím říši české odňaté, zůstaly v moci Boleslava Chrabrého až do jeho smrti († 1025).

Dosazením knížete Jaromíra na trůn český, které se stalo pomocí krále Jindřicha, byla vždy více utvrzována závislost Čech od říše německé. Jaromír po celý čas svého panování (1004—1012) s veškerou svou mocí účastnil se válečných podniků Jindřicha II. proti Polsku. Když pak r. 1012 byl svržen a ze země vypuzen od svého bratra Oldřicha (1012—1034), tu ani tento nezměnil dosavadní politiku Německu příznivou. Mělť ovšem král Jindřich II. nejlepší záruku věrnosti Oldřichovy v Jaromírovi, jehož věznil v Utrechtě a jehož osvobození bylo by pro Oldřicha tím nebezpečnějším bývalo, ježto vypovězený princ měl v Čechách stále dosti přívrženců. Tím se vysvětluje, že německý živel nabýval tehda v Čechách vždy větší obliby. Němečtí osadníci usazovali se na západních hranicích podél

*) Zdali bylo úmyslem jeho, přeložiti také sídlo arcibiskupské z Hnězdna do Prahy, jak Dudík, II, 66 dovozuje, jest ovšem pochybno.

Smrčin, Českého lesa a Šumavy, mýtili pomezní hvozdy, zakládali velká panství, kláštery a kostely a šířili takto moc sousedních markrabí na újmu državy české.

Zatím co v Čechách německý vliv se vzmáhal, Morava přešedši r. 1003 bezprostředně z panství českého pod moc polskou, zůstala jím úplně netknuta. Ano zdá se, že na Moravě porozuměli velikým záměrům Boleslava Chrabrého; neboť povstání české proti jeho vládě r. 1004 nenalezlo ohlasu u lidu moravského. Naopak ve válce dlouholeté, jež vypukla ze sporu o Lužici mezi Jindřichem II. (r. 1014 na císaře korunovaným) a velknížetem polským, Moravané byli tomuto vždy věrnými pomocníky, kdežto Oldřich Český právě tak vytrvale stál po boku císařově. Když r. 1017 rakouský markrabí Jindřich ve službách císařových postupoval od jihu k hranicím moravským, tu „moravští bojovníci“ lstivě obešli zástup Bavorův a porubali je prý v pomstu za porážku dříve utrpěnou. Ano i do země České vtrhli Moravané a dobyvše hradu jména neznámého, s velkou kořistí domů se vraceli, kterouž však týž markrabí Jindřich podskočiv je jim odebral a české zajatce osvobodil.

Císaři Jindřichov II., který zatím válčil s Boleslavem Chrabrým v Lužici, nedařilo se v tomto podniknutí. Ačkoliv polský kníže byl napaden také na východě od velkoknížete ruského Jaroslava a na jihu od uherského krále Štěpána, ubránil se statečně proti všem, a císař musil mu v míru budišínském (1018) ponechati všechno území lužické po pravém břehu labském, jakož i ony země, které před tím od Čech byl odtrhl. Že panovník polský proti tolika mocným nepřátelům tak skvělých výsledků dosáhl, bylo zajisté v neposlední řadě přičísti věrnosti a oddanosti lidu moravského.

II. Morava přidělena trvale k Čechám (1029). Vznik údělných knížetství za Břetislava I. a Vratislava II. Založení biskupství olomuckého (1062).

Veliká říše polská nepřečkala dlouho svého mohutného zakladatele. Rok po smrti největšího svého odpůrce, císaře Jindřicha II., zemřel Boleslav Chrabrý (1025), přijav krátce před tím titul královský, a jeho smrtí nastává zase důležitý obrat v dějinách naší vlasti. Proti jeho synovi Měškovi II. pozdvihli

se téměř všichni sousedé, Boleslavem dosud mocně na uzdě držení, Němci i Čechové, Uhři, Rusi i Dánové, aby opět se zmocnili zemí dříve jim vyrvaných. R. 1029 císař Konrad II. vypravil se válečně proti Měškovi, při čemž pomáhal mu český kníže Oldřich. Výprava ta potkala se s nezdarem; za to však mnohem většího úspěchu dosáhli Čechové téhož roku v samostatném podniku, jehož účelem bylo dobyti nazpět Moravy proti Polákům. Vůdcem této výpravy byl mladistvý a rekovný syn Oldřichův Břetislav, který za krátko dobyl veškeré země až po Karpaty, ze všech měst moravských Poláky vypudil a velký počet jich zajav, po stu spoutané kázal rozprodati do Uher i jinam v otroctví.*) Ostatek země na východ Karpat, nynější Slovensko, zabral téhož asi roku král uherský Štěpán. Břetislav přilnul záhy velkou láskou k nově dobyté zemi: tam odvedl svou manželku Jitku, uchvácenou z kláštera Svinibrodského (1030), odtud vypravil se, pomáhaje císaři Konradovi II., do Uher, porazil vojsko Štěpánovo ve velké bitvě a potom zemi spustošil až po město Ostřihom.

Poslední léta panování Oldřichova jsou plná zmatkův a nepokojů. Císař Konrad pojat nedůvěrou k němu, svrhl jej s trůnu a říši českou rozdělil Jaromírovi a Břetislavovi. Statečný princ však od počátku vzpíral se vrchnímu panství německému a proto zase na jeho místo Oldřich byl dosazen. Ten hoře pomstou dal bratra svého, před tím již zmrzačeného, oslepiti a syna Břetislava ze země vypudil. Avšak zuření toto brzy bylo přerušeno smrtí Oldřichovou (1034) a když Jaromír všech práv na trůn ve prospěch svého synovce se vzdal, byl Břetislav od lidu radostně za knížete prohlášen.

Kníže Břetislav I. (1034—1055) s počátku uznal za dobré zachovávati pokoj s císařem Konradem II. a podvoloval se dle příkladu otce svého jeho svrchovanosti. Přijalť bez zdráhání z jeho rukou české léno a tím i dosavadní povinnosti k říši

---

*) Kosmas klade vévodovi Vladislavovi I. (k r. 1110) do úst slova, že „Břetislav Moravu první vládě své podrobil". Z toho se vyvozuje (Bretholz, Děj. Mor. I., 162), jakoby Morava nikdy před tím, a zvláště ne za Boleslava I. a II., nebyla k Čechám příslušela. Zcela neprávem. Neboť slovem „první" vévoda Vladislav zajisté míní dobu, kdy Morava trvale byla pod české panství uvedena a v úděly rozdělena. Nad to pak týče se tento výrok Moravy v užších hranicích, nikoli se Slovenskem, jakož bylo za Boleslavův.

německé a účastnil se r. 1035 vojenské výpravy císařovy proti pohanským Luticům, kdež svou hrdinností, jak dosvědčuje německý letopisec, dobyl si přeslavného jména. Když však po smrti Konradově (1039) nastoupil na trůn syn jeho Jindřich III., Břetislav změnil své dosavadní chování. Ne nadarmo nazval náš letopisec Kosmas tohoto panovníka „novým Achillem“: v krásném těle snoubila se hrdinská mysl se státnickým důmyslem. Od počátku panování vytkl si životním úkolem, obnoviti za příkladem Svatoplukovým a obou Boleslavův někdejší velikost a moc českého státu. K tomu zdála se r. 1039 dvojí okolnost býti příznivou: změna na trůně německém a neblahý stav říše polské, kdež po smrti Měška II. za nezletilosti syna jeho Kazimíra strhly se dlouholeté zmatky a nepořádky. Břetislav sebral velkou válečnou hotovost, vtrhl do Polska, dobyl a mečem i ohněm spustošil mnohá města, především Krakov a Hnězdno, tehdejší hlavní město polské, kdež vyzdvihl také ostatky sv. Vojtěcha, aby je přepravil do Čech. Nade hrobem světcovým roznítil pražský biskup Šebíř v českém vojsku posvátné nadšení a pohnul je k přísežnému slibu, že zanechají dosavadní nevázanosti, jež měla kořen v pohanském mravu, zejména cizoložství, mnohoženství, znesvěcování svátkův a hýření v krčmách, vesměs zlořády, proti kterým sv. Vojtěch za svého života tak přísně a přece bez úspěchu vystupoval.

Jedinou touto výpravou bylo téměř celé Polsko uvedeno pod moc Břetislavovu, který již 23. srpna 1039 stanul zase před branami Pražskými. První polovice velkého záměru byla provedena: Čechy, Morava a velká část Polska octla se opět pod žezlem jediného panovníka. Toto dílo mínil kníže Břetislav, který měl na paměti také vnitřní organisaci říše, dovršiti sloučením všech těchto zemí v jednotu církevní. Proto obrátil se k papeži Benediktu IX. s prosbou, aby pražské biskupství povýšeno bylo za metropoli pro národy slovanské a biskupu Šebíři dostalo se důstojenství arcibiskupského. Tuto snahu věhlasný kníže provázel horlivou činností uvnitř země, jež směřovala ku zvelebení a rozšíření slovanské liturgie. Pohnul totiž (ještě před válkou polskou) proslulého mnicha té doby, sv. Prokopa, aby jako opat ujal se správy kláštera Sázavského, založeného Oldřichem. Nová osada klášterská brala členy své z pravoslavných klášterů v Uhrách, kdež i sám sv. Prokop v písmě

cyrillském a v literatuře jeho se byl nejspíše utvrdil. Tak vznikla štěpnice národního kněžstva v Čechách samých, aby Břetislav nabyl prostředků, rozšířiti odtud slovanskou liturgii po vší veleříši, kterou se chystal právě obnoviti.

Avšak veškery tyto velkolepé záměry Břetislavovy zmařeny byly nepříznivým stavem zahraničných poměrů. Ani za Svatopluka, ani ještě za obou Boleslavův nebylo na východě civilisované moci, která by se byla postavila na odpor rozšíření moravské nebo české říše třebas až k Baltskému moři; neboť Uhři po celé X. století žili ještě ve stavu barbarském, Poláci pak sotva přijavše první začátky křesťanství nebyli ještě církevně sjednoceni. Jinak bylo již v době Břetislavově: Uhry zásluhou krále Štěpána byly povzneseny na základě křesťanství a nového státního zřízení, rovněž Polsko zvelebeno Boleslavem Chrabrým a ač po jeho smrti pokleslo, přece došlo k většímu vědomí své samostatnosti, a nebylo tedy již tak snadno sloučiti je s českou říší v jeden celek. Ještě větší překážky byly na západě: na trůně německém seděl tehda nejmocnější z císařů středověkých, Jindřich III., pán Německa a Italie. Také tehdejší papežové nerovnali se věhlasem svým předchůdcům z X. a IX. stol. a byli ochotnými nástroji v rukou císařových: nebylo tedy ani nejmenší naděje ve splnění tužeb Břetislavových v příčině zřízení arcibiskupství pražského a obnovení slovanské liturgie.

S největšími překážkami však kníže Břetislav setkal se u císaře Jindřicha III., který nemínil nečinně přihlížeti k mocnému vzrůstu jeho říše. Již na podzim r. 1039 hnul se ze Saska s vojskem proti Čechám; upustil však od dalšího nepřátelství, když mu Břetislav slíbil, že se k němu dostaví a všechny jeho rozkazy vyplní. Zárukou těchto slibů poslal mu Břetislav svého syna Spytihněva. Zatím však dostalo se Břetislavovi vydatného spojence, totiž Petra, krále uherského, který vpadl do pohraničného území německého a také oddíl vojska poslal Břetislavovi na pomoc. Kníže český odepřel tedy splniti svůj slib a tím ovšem uvalil na sebe nepřátelství veškeré říše německé, jejíž moci nesnadno bylo odolati. Císař Jindřich III. konal rozsáhlé přípravy k válce a udeřil r. 1040 na Čechy se dvou stran: saské vojsko mělo od severu, fransko-bavorské vedením samého císaře od západu vtrhnouti do země. Avšak oddíl tohoto vojska, který byl od císaře napřed vypraven, utrpěl při šumavských

průsmycích, od Čechů dobře střežených, citelnou porážku. Tím vojsko pokleslo na mysli a císař nucen byl dáti se na zpáteční tažení. Vojsko saské pak šťastně sice obešlo záseky v Krušných Horách, jsouc podporováno zradou Prkoše Bilinského, a dalo se již přes Chlumec a Most dále na pochod; ale císař pozbyv naděje v další zdar této výpravy, odvolal je ze země. Četné velmože, kteří padli do zajetí českého, vykoupil, propustiv syna Břetislavova na svobodu. Břetislav uhájil se na celé čáře.

Potomního roku (1041) císař napjal všechny síly, aby odčinil tuto potupu. I podařilo se mu vniknouti šumavským průsmykem do Čech až ku Praze, kamž zatím od severu přirazilo vojsko saské vedené Ekkehardem, markrabím míšenským, a spojilo se s císařem. Poněvadž pak Čechy a Morava také od jihu byly napadeny Leopoldem, synem Adalberta, markrabí rakouského, a také někteří velmoži čeští chystali se odpadnouti od knížete: nezbylo Břetislavovi, nežli zase císaři se pokořiti. Na sjezdě v Řezně složil lenní přísahu a vzdal se Polska ve prospěch syna Měškova Kazimíra; jen dvě krajiny slezské, mezi nimi Vratislavsko, směl si podržeti. Když však později Kazimír zdvihl nároky na tyto země, Břetislav vzdal se jich (1054) za roční poplatek.

Od té doby kníže český uznával svrchovanost říše německé a podporoval císaře ve mnohých jeho válkách, zvláště na několika výpravách proti Uhrům.

Do pozdějších let panování Břetislava spadá důležitý čin pro vnitřní vývoj Moravy: založení benediktinského kláštera Rajhradského (1048). Kníže obdařil toto opatství hojnými statky, ale podřídil je ve všem českému klášteru benediktinskému v Břevnově.*) Byl to první klášter toho druhu na Moravě. Vysvěcen byl biskupem pražským Šebířem za přítomnosti samého knížete, břevnovského opata Menharta, kněžice Spytihněva a jiných velmožů z obou zemí.

R. 1055 zemřel kníže Břetislav I. po dvacetiletém panování, onemocněv náhle v Chrudimi, odkudž mínil válečně se vypraviti proti Uhrům. Tuše svůj blízký konec, povolal k sobě velmože říšské, kteří náhodou byli přítomni, a prohlásil k nim,

*) Teprve od r. 1813 volí sobě benediktini rajhradští samostatně svého opata.

že pokládá za škodlivé všeliké dělení říše; potom projevil přání, aby pro uvarování všelikých sporů v budoucnosti vždy nejstarší z celého rodu Přemyslovců na trůn byl dosazen, ostatní pak aby k poslušenství jeho byli přidržováni. Dle tohoto přání velmoži uznali nejstaršího z pěti synů Břetislavových Spytihněva za jeho nástupce, který brzo potom od císaře Jindřicha III. obvyklým udělením léna v této hodnosti byl potvrzen. Toto osazování trůnu českého podle stáří stalo se pravidlem; ale nebylo nikde jakožto zákon prohlášeno ani zaznamenáno. Proto také záhy bylo porušováno a panství české stalo se častým předmětem smutných sporů mezi četnými členy panovnického rodu Přemyslova.

Jakým spůsobem mají opatřeni býti oni Přemyslovci, kterým nebylo dopřáno dosednouti na stolec knížecí, o to postaral se kníže Břetislav ještě za svého živobytí. Měl pět synů, z nichž nejstarší Spytihněv určen byl k hodnosti knížecí, jiný pak Jaromír měl přijati svěcení kněžské a státi se později biskupem pražským; ostatním třem dostalo se po údělném panství na Moravě. Větší východní část této země s hlavním hradem Olomuckým byla přiřčena druhorozenému Vratislavovi, západní část se sídlem v Brně a ve Znojmě dána Konradovi a nejmladšímu Otovi, který tehda byl ještě nezletilým. V těchto svých údělech Přemyslovci provozovali sice moc knížecí, ale byli ve všem poddáni vévodovi českému, kterýž měl právo i údělu jejich je zbaviti.*)

Tuto svou moc dal nový kníže Spytihněv II. (1055—1061) také ihned cítiti. Sotva nastoupil na trůn, bylo z jeho prvních opatření, že se vydal na cestu, aby spořádal „novou říši moravskou". Prve než jel, obeslal tři sta nejvznešenějších pánů moravských do Chrudimě, zbavil je zbraně i svobody a uvěznil v rozličných hradech po Čechách. Již tímto násilným činem dal na jevo, že hodlá uvésti Moravu bezprostředně pod své panství. Proto také údělný kníže Vratislav dal se z Olomouce na útěk do Uher, a to tak kvapně, že manželka jeho upadla do zajetí Spytihněvova, který ji dal na hradě Leštně při řece Sázavě krutě věznitì, což bylo příčinou její časné smrti. Oba mladší

*) O to, zdali byly moravské údély dědičné čili nic, jsou mínění sporná; dlužno však přidržeti se nejlépe odůvodněného názoru Dudíkova (Děj. Mor. II. 181).

Přemyslovci, Konrad i Ota, poddali se vévodovi, ale byli rovněž jako Vratislav svých údělů zbaveni a nuceni odjeti s vévodou do Prahy, kdež byli dosazeni ve dvorské úřady. Celá Morava dostala se tím pod bezprostředné panství Spytihněvovo.

Vypuzenému knížeti Vratislavovi dostalo se u dvora uherského krále Ondřeje I. velmi přátelského přijetí; po smrti první manželky slavil sňatek s uherskou princeznou Adletou. Z toho pojal kníže Spytihněv obavu, aby bratr s pomocí uherskou nevtrhl do jeho říše, a proto raději povolal Vratislava na Moravu a vrátil mu všechna města, která mu dříve byl odňal. Tak ujal se Vratislav opět panství na Olomucku.

R. 1061 zemřel kníže Spytihněv, a jakožto nejstarší z celého rodu Přemyslova dosedl po něm Vratislav II. na knížecí stolec český. Morava však zůstala i potom předmětem jeho péče a pozornosti. Rozdělilť ještě téhož roku zemi na dvě údělná knížectví, z nichž východní, Olomucko, které byl prve sám držel a které bylo spůsobilejší k honbě a bohatší rybami, vykázal Otovi, západní pak část, která hraničila s Němci, rovnější a úrodnější, přiřkl Konradovi, který byl mocen jazyka německého. Řeka Svitava a níž Brna Svratka byly asi hranicemi mezi oběma úděly. Nespokojen s tímto rozdělením, také Jaromír hlásil se o nějaký podíl; ale bylo mu vzíti za vděk slibem, že dle vůle otcovy po smrti Šebířově dostane se mu hodnosti pražského biskupa.

Vratislav již jakožto údělný kníže olomucký z delšího pobytu svého na Moravě seznal, že této zemi třeba jest samostatné správy církevní. Proto r. 1062 se svolením biskupa pražského Šebíře oddělil Moravu od biskupství pražského a zřídil pro tuto zemi biskupství v Olomouci. Prvním biskupem olomuckým stal se Jan, benediktinský mnich z kláštera břevnovského. Některé statky na Moravě, jmenovitě hrad Podivín, měly náhradou za ztrátu, kterou biskup pražský odloučením Moravy na důchodech utrpěl, jemu zůstati. Když však po smrti Šebířově (1067) dosedl na biskupský stolec pražský Přemyslovec Jaromír, tu kníže Vratislav, nejsa se svým mladším bratrem v nejlepší shodě, odňal mu ony statky moravské a přiřkl je biskupovi Janovi. Z toho vyvinul se dlouholetý spor mezi oběma biskupy, za kterého Jaromír, muž panstvíchtivý a povahy násilné, přepadl svého stařičkého soupeře a nelidsky ho ztýral (1072).

Následkem toho byl od papeže Alexandra II. s hodnosti své sesazen a biskupu Janovi nařízeno, aby jej v Čechách zastupoval. Jaromíra však ujal se arcibiskup mohučský Siegfried, a papež Řehoř VII. povolav obě strany do Říma, v některých věcech stížnostem jeho vyhověl. Smíru mezi oběma soupeři bylo docíleno teprve r. 1075 na postní synodě římské, kdež, jak se zdá, rozhodnutím papežovým sporné statky na Moravě mezi oba biskupy byly rozděleny.

III. Morava za krále Vratislava a jeho synů Břetislava II., Bořivoje II. a Vladislava I. († 1125). Úpadek říše českomoravské a opětné zvelebení její za Soběslava I.

Za velikého zápasu o investituru, který byl po dlouhá leta veden mezi císařem Jindřichem IV. a papežem Řehořem VII. i jeho nástupci, byl kníže Vratislav jedním z nejvěrnějších a také nejplatnějších přívrženců císařových. Čechové vzbuzovali svou udatností, ale také bezohledností postrach u nepřátel. Ve velké bitvě u Hohenburka (1075), ve které srazil se císař s povstalci saskými, kníže český účastnil se s četným vojenským oddílem a získal si hlavní zásluhu o vítězství Jindřichovo. Také v potomních bojích české pluky bývaly jádrem vojenské moci císařovy. Co české krve tu prolito pro cizí věc! V jediné bitvě u Flarchheimu (1080), kterou svedl Jindřich IV. se svým protikrálem Rudolfem Švábským, padlo 3000 Čechův. O hrdinských činech jejich dlouho ještě bylo vypravováno: kníže Vratislav v čele svého lidu dobyl skvělého vítězství a vyrval z rukou protikrále Rudolfa oštěp, který potom při slavných průvodech nosen býval před vévody českými. Císař odměnil se Vratislavovi darováním rozličných území (Lužice, Míšenska), jichž však nebylo lze koruně české trvale zachovati. Když pak vzepřel se císaři vasal jeho, markrabí Leopold Rakouský, prohlášen byl za zbavena své země a Rakousy přiřčeny knížeti českému. Vratislav spojil se se svými bratry moravskými, Konradem i Otou a sesílen též pomocí bavorskou, vtrhl do Rakous, kdež u Mailberka porazil a nadobro zdrtil vojsko Leopoldovo (1082). Nicméně Rakous dobyti se mu nepodařilo.

Císař hleděl Vratislavovi tuto ztrátu jiným způsobem nahraditi. Na říšském sněmě v Mohuči, který navštíven byl četnými

knížaty, udělil mu (1086) titul královský, ovšem jen pro jeho osobu, a zrušil dosavadní závazek ročního poplatku; také hodnost říšského číšníka byla, jak se pravdě podobá, tehda českým panovníkům trvale přiřčena, čímž nabyli důležitých práv při volbě králů německých. V den sv. Víta (15. června) byl Vratislav se svou (již třetí) manželkou Svatavou, princeznou polskou, na rozkaz císařův od arcibiskupa trevirského Egilberta v Praze slavnostně korunován a pomazán.

Válečnými skutky Vratislavovými rozšířena sláva českého jména daleko za hranice našich zemí a dovršena leskem koruny královské. Nicméně i oběti těchto úspěchů byly veliké a bylo zajisté i dosti mužů v zemi, kteří s politikou prvního českého krále nesouhlasili. Takové smýšlení lze zejména na Moravě pozorovati. Biskup olomucký Jan zůstal věrným přívržencem papeže Řehoře VII. Také kníže olomucký Ota, ač nemínil se vytrhovati z poslušenství bratrova, klonil se spíše na tuto stranu. On a manželka jeho Eufemie osvědčili své zbožné smýšlení založením kláštera Hradišťského u Olomouce (1078), k němuž Vratislav dal své svolení a také se dostavil k jeho vysvěcení. Také tento klášter, jako dříve Rajhradský, byl bohatě statky obdarován a obdržel první své osadníky z českého Břevnova.

Říšský sněm mohučský, na kterém císař Jinnřich IV. Vratislavovi vstavil na hlavu korunu královskou, měl ještě zvláště pro Moravu státi se důležitým. Tam totiž biskup pražský Jaromír, věrný přívrženec císařův a od něho i kancléřem jmenovaný, dal si se svolením Vratislavovým a Konradovým od Jindřicha IV. uděliti biskupství olomucké, smrtí biskupa Jana (1085) právě tehda uprázdněné. Obě biskupství měla býti od té doby trvale sloučena, a toto spojení potvrdil i protipapež Kliment III. ještě téhož roku (1086). Avšak brzkou smrtí Jaromírovou (1089) byl tento záměr zase zmařen, a Olomouci dostalo se opět zvláštního biskupa v osobě králova oblíbeného kaplana Vecela.

Zatím zkalily se dosavadní přátelské styky mezi králem Vratislavem a císařem Jindřichem IV. Příčinou toho bylo, že císař Míšensko, který původně zaslíbil Vratislavovi, později zase odevzdal markrabí Ekbertovi (1087). Král Vratislav od té doby císaře nepodporoval. Bylť ostatně dosti zaměstnán domácími rozmíškami. V Olomouci zemřel totiž r. 1087 kníže Ota a král,

chtěje zjednati úděl olomucký svému synu Boleslavovi, zbavil syny Otovy, Svatopluka a Otu II., otcovského dědictví. Avšak obou nezletilých princův ujal se kníže brněnský Konrad, a z toho vypukla domácí válka. Král Vratislav vypravil se r. 1090 na Moravu a chystal se k obležení Brna, sídelního hradu Konradova. Nežli však došlo k útoku, vypuklo dávno tajené osobní nepřátelství mezi nejstarším synem Vratislavovým Břetislavem a Zderadem, který byl hlavním rádcem královým a proto u ostatních nenáviděn. Spor ten skončil se násilným zavražděním Zderada, čímž nenávist králova obrátila se proti vlastnímu synovi. Kníže Konrad usmířil se s králem Vratislavem prostřednictvím své manželky Hilburgy, a poněvadž brzo potom princ Boleslav zemřel, uvedena byla obě vypuzená knížata olomucká, Svatopluk i Ota II., do svého společného údělu. Za to tím více zanevřel Vratislav na svého syna Břetislava a přenesl nástupnictví v Čechách na Konrada Brněnského, jakožto nejstaršího v rodě, což dal přísahou od velmožů potvrditi. Břetislav maje v zemi četné přívrženstvo, chystal se ke vzpouře proti otci, avšak konečně od svých věrných dal se pohnouti, že odebral se ke dvoru krále uherského Ladislava; asi 2000 rytířů následovalo ho i s rodinami a se vším majetkem; král uherský vykázal jim sídla na Trenčinsku.

Brzo potom zemřel král Vratislav (1092), spadnuv s koně na lovu. Jemu náleží místo mezi nejlepšími panovníky, kteří kdy na trůně českém seděli. Byl důmyslným státníkem, který ač věren císaři, přece nikdy mocného papeže Řehoře VII. nepopudil proti sobě k zjevnému nepřátelství. Byl válečným hrdinou a při tom pečliv o vnitřní blahobyt a o povznešení duševního vzdělání v lidu. Uvedl opět slovanské mnichy do kláštera Sázavského, za Spytihněva odtud vypuzené, ano požádal papeže i za povolení slovanské liturgie, čemuž však Řehoř VII. rozhodně se opřel. Moravě dostalo se moudrostí krále Vratislava volnějšího postavení politického a především samostatného zřízení církevního.

Po smrti krále Vratislava dosedl na trůn český Konrad Brněnský, jemuž příslušel již toliko titul vévodský. Údělné panství své na Moravě rozdělil svým dvěma synům: staršímu Oldřichovi († 1115) odevzdal kraj Brněnský, mladšímu Lutoltovi († 1112) kraj Znojemský, kdežto Olomucko i potom společně

spravovali knížata Svatopluk a Ota II. se svou matkou Eufemií. Stav ten se však změnil když po časné smrti Konradově (1092) ujal se panství v Čechách Břetislav II., byv povolán na trůn ze svého vyhnanství uherského. Tento kníže zdědil sice statečnost otcovu, nikoli však jeho státnický důmysl a rozvahu. Za něho zrušena byla slovanská liturgie v klášteře Sázavském, slovanské knihy obřadné buď zkaženy nebo pohozeny. Ještě ostřeji objevil Břetislav II. svou násilnickou povahu, porušiv dosavadní řád nástupnictví dle stáří. Aby totiž umožnil bratru svému Bořivojovi trůn český, dal náhle zajati Oldřicha Brněnského, který byl v rodě nejstarším, a uvězniti na hradě Kladském (1097). Na jeho prosby pak císař Jindřich IV. udělil Bořivojovi v Řezně (1099) léno české odevzdáním korouhve a označil jej přítomným českým velmožům za příštího knížete. Hned potom Břetislav II. vtrhl na Moravu a obsadiv brannou rukou Brno i Znojmo, oba úděly přikázal Bořivojovi na čas svého panování. Tím zahájena byla smutná doba vnitřních zmatkův a bojův o panství, do kterých mocně zasahovali králové němečtí, čímž závislost Čech od říše německé stávala se vždy tužší a závazky jejich k ní vždy obtížnějšími.

Kníže Bořivoj usadil se na hradě Znojemském, kdežto Lutolt odtud vypuzený zmocnil se hradu Rakous (při stoku obou Dyjí) a odtud podnikal loupežné vpády na Moravu. Bořivoj povolal proti němu svého bratra Břetislava na pomoc, který po šestinedělním obležení hradu se zmocnil; Lutoltovi však v posledním okamžiku podařilo se uprchnouti, a také Oldřich Brněnský vyvázl za neznámých okolností z vězení Kladského. Když pak Břetislav, sotva že z Moravy do Čech se navrátil, padl na lovu rukou neznámého vraha (1100) a Bořivoj II. po něm dosedl na knížecí stolec: oba bratří vtrhnuvše na Moravu, brannou rukou opět zmocnili se svých údělů. Potom Oldřich odebrav se do Řezna, penězi a velkými sliby pohnul císaře Jindřicha IV., že i jemu léno na české panství udělil, a sebrav z Bavor i odjinud žoldnéřské vojsko, vpadl do Čech, aby si dobyl stolce knížecího. Ale poněvadž velmožové čeští zůstali Bořivojovi věrni a krom toho i knížata olomučtí, Svatopluk a Ota, jemu na pomoc přispěli: Oldřich a Lutolt odtáhli s nepořízenou na svůj úděl, kdež vládli od té doby pokojně až do své smrti. Bořivoj II., jsa zaměstnán jinými starostmi, neodvážil se jich v držení Brněnska

znepokojovati. Záslužným činem jejich bylo založení benediktinského kláštera v Třebíči (1109).

Bořivoj II. objevil se panovníkem úplně neschopným. Zapletl se do sporův o trůn polský, které vypukly r. 1102 mezi Boleslavem Křivoústým a nevlastním jeho bratrem Zbygněvem. Boleslav odvrátil knížete českého od války dary peněžitými; ale Bořivoj popudil hned potom proti sobě Svatopluka Olomuckého, který výpravy polské se též účastnil, tím že mu odepřel podílu v peněžité kořisti. Svatopluk byl kníže statečný a plný síly mladické, ale ctižádostivý a pomstychtivý. Hněv jeho zvýšil se tím více, ježto Boleslav Křivoústý, zbaviv se nepřátelství Bořivojova, obrátil zbraň svou proti Svatoplukovi a východní Moravu dvojím vpádem (1104) strašlivě poplenil. Svatopluk zbaviv se útoku polského, získal si především v Čechách četné přívrženstvo a přirazil (1105) ku Praze. Ale město bylo dobře hájeno, a Svatopluk musil odtáhnouti s nepořízenou. Nicméně Bořivoj sám znepřátelil se s četnými českými velmoži, ano i s bratrem svým Vladislavem, kdežto Svatopluk zatím, smířiv se s Boleslavem Křivoústým, zjednal si četné pomocné pluky polské, s nimiž vtrhl po druhé do Čech. Tentokráte slabý Bořivoj neodolal: byl sesazen (1107) a na knížecí stolec dosedl S v a t o p l u k, zajistiv Vladislavovi po sobě právo následnické.

Nešťastný Bořivoj utekl se o pomoc ke králi Jindřichovi V., který nedlouho před tím (1106) nastoupil po svém otci na trůn německý. Král Jindřich, muž lstivý a násilný, chopil se rád této příležitosti, aby zasáhl do věcí českých, zvláště když Bořivoj slíbil mu nesmírné množství zlata a stříbra. Pozval Svatopluka na svůj soud do Meziboře a tento, zanechav v Čechách svého bratra Otu v čele vojska, dostavil se a byl hned po svém příchodu zajat. Bořivoj se svým svatem Viprechtem Grojským vypravili se do Čech, ale dali se ještě v Sasku před Otovým vojskem na útěk. Tu zase naklonil se král Jindřich Svatoplukovi a za ohromnou summu 10.000 hřivem stříbra udělil mu české léno. Přes neslýchané vyděračství nesehnal Svatopluk celého výkupného i musil za ostatek poslati králi bratra svého Otu rukojmím, který však brzy z německého zajetí uprchl. Král pak, jsa potomního roku kmotrem novorozenému synu Svatoplukovu, zbytek poplatku prominul. Z vděčnosti Svatopluk podporoval Jindřicha V. na výpravě proti Polsku i Uhrám.

Když r. 1108 kníže Svatopluk dlel na výpravě do Uher, došla ho náhle zpráva, že Mutina, náčelník mocného rodu Vršovců, jemuž svěřeno bylo hájiti pomezí českého, zrádně ustoupil před Poláky, spojenci Uhrů, načež oni poplenili velkou část severovýchodních Čech. Soptě pomstou, vrátil se Svatopluk do Čech a dal nejen Mutinu a jeho syny, nýbrž i veškeren rod Vršovců nemilosrdně povražditi (1108). Ale již po roce zastihl jej podobný osud: nalézaje se spolu s Jindřichem V. na výpravě proti Polákům, byl u Hlohova ve Slezsku od neznámého vraha, snad mstitele Vršovců, úkladně oštěpem proboden (1109).

Osiřelé vojsko prohlásilo hned za souhlasu krále Jindřicha V. Svatoplukova bratra Otu za vévodu, který však odebrav se do Prahy potkal se s odporem biskupa pražského Heřmana a velké části velmožů, v jichž čele byl Fabián, purkrabí vyšehradský. Přičiněním těchto zvolen byl Vladislav I. za knížete českého, čemuž se Ota podvolil a bez odporu odebral se na svůj úděl olomucký. Avšak proti Vladislavovi zdvihl boj bratr jeho Bořivoj a zmocnil se Prahy pomocí Viprechta Grojského a Boleslava Křivoústého. V těchto zmatcích opět zakročil král německý: vtrhl vojensky do Čech, Vladislava potvrdil v hodnosti knížecí a Bořivoje odvlekl v poutech do zajetí (1110).

Dosazením Vladislava I. na knížecí stolec nebylo docíleno klidu ani v Čechách ani na Moravě. Vnitřní spory otravovaly veškeren veřejný život českého národa. Také přátelský dosud poměr Oty Olomuckého k vévodovi se zkalil. Kníže Ota octl se totiž pro některé statky na Moravě ve sporu s pražským biskupem Heřmanem a tím popudil i Vladislava proti sobě. Na sjezdě v Sadské byl na rozkaz vévodův náhle zajat a odveden do vězení nejprve na Vyšehrad, potom na Křivoklát, kdež ztrávil více než tři leta ve vazbě.*) Teprve r. 1113 byl propuštěn na svobodu, a úděl Olomucký byl mu vrácen. Podobná roztržka byla mezi Vladislavem a nejmladším bratrem jeho Soběslavem, který, jak dříve Bořivoj, hledal útočiště v Polsku. Boleslav

*) Pro tehdejší poměr Moravy k Čechám významná jsou slova, jež klade Kosmas Vladislavovi do úst, když někteří mu radili, aby Otu oslepil: „Nehodlám s bratrem žíti v ustavičných různicích, ale chci jej pokárati, aby pokárán zmoudřel a poznal i s potomky svými, že země Moravská i její vladaři vždy jsou pod mocí knížete českého, jakož nařídil náš děd Břetislav blahé paměti, který ji první svému panství podrobil"

Křivoústý ujímal se ho s počátku brannou mocí, později však docílil smírného narovnání mezi oběma bratřími. Roku 1115 Vladislav udělil Soběslavovi ve správu Brněnsko i Znojemsko po smrti obou knížat Oldřicha i Lutolta, kteří zanechali po sobě nezletilé potomky. Tak se stal Soběslav vládcem Moravy na západě, Ota II. na východě. Úspěch tohoto vnitřního sjednocení ukázal se již r. 1116: vévoda Vladislav dobyl na poli Hluckém nad řekou Olšavou ve spojení s oběma knížaty moravskými nad uherským králem Štěpánem II. skvělého vítězství. Poslední zbytek záští bratrského zdál se býti vyhlazen, když Vladislav r. 1117 svého bratra Bořivoje, když byl propuštěn z vězení německého, do země povolal, ano „ve své podivuhodné dobrotě“ postoupil mu i trůnu českého, spokojiv se s údělem v severovýchodních Čechách (1117).

Avšak ani toto smíření nepotrvalo dlouho. Zlý démon rozséval i potom símě nesvornosti mezi členy rodu Přemyslova. Stařičký Kosmas, tehda děkanem kapituly pražské, který tyto události prožil a zaznamenal, neopovažuje se udati příčinu dalších sporů mezi Vladislavem a jeho bratry. „Teď Muso má, prstem zavři ret,“ praví; „chceš-li, ač dobře jsouc zpravena, moudrou slouti, varuj se pověděti pravdu!“ Bořivoj svržen byl od Vladislava r. 1120 s trůnu a skončil po čtyřech letech svůj těkavý život v Uhřích (1124). Zdá se, že pokud žil, Vladislav obával se vpádu na Moravu od něho a spojeného s ním krále uherského Štěpána II. a proto dal opraviti hrad Podivín nad řekou Svratkou.

Také druhý bratr Soběslav s Vladislavem se záhy znepřátelil a zbaven byl svého panství na Moravě; Vladislav udělil Znojemsko Konradovi, synu Lutoltovu, Brněnsko Otovi Olomuckému (1123). Soběslav uprchnuv do ciziny, kdež pobyl dvě leta marně hledaje pomoci u císaře Jindřicha V., u Boleslava Křivoústého a jiných panovníků. Teprve když Vladislav r. 1125 těžce se roznemohl a na Vyšehrad byl dopraven, povolala matka Svatava Soběslava tajně do země; Soběslav zdržoval se v klášteře Břevnovském, aby byl na blízku umírajícímu bratru. Také Ota Olomucký odebral se do Prahy a domáhal se jakožto nejstarší v rodě hodnosti vévodské. Zapřisáhlť se svým přátelům, že jen jako vévoda, živ či mrtev, odejde z Vyšehradu. Avšak na prosby Svatavy a biskupa Oty II. Bamberského, který tehda právě

vracel se z Pomořan z cesty misionářské, Vladislav usmířil se několik dní před svou smrtí se Soběslavem a svolil, aby byl za následníka na trůně prohlášen. Ota ve hněvu opustil Vyšehrad a vrátil se do Olomouce. Poněvadž většina šlechty klonila se k Soběslavovi a tento také u lidu obecného byl velmi oblíben, provedla se jeho volba i prohlášení za knížete již čtvrtého dne po smrti Vladislavově bez překážky.

Tím končí se doba plná zmatkův a vnitřních nepokojů, trvavší po celé čtvrtstoletí. Téhož roku, co Vladislav I., skončil život svůj také osmdesátiletý kanovník pražský Kosmas, první dějepisec na naší půdě domácí zrozený, který nám zaznamenal nejstarší zprávy v dějinách českomoravských. Jeho dílo, třebas ne prosto některých nedostatků, podává důkaz o vzácném vzdělání jeho a prodchnuto jest zbožností i vřelou láskou k rodné zemi i jejímu lidu.

Dosazením Soběslava I. na knížecí stolec český hrozily vypuknouti nové domácí rozbroje. Ota Olomucký, nejstarší tehda Přemyslovec, nemínil od svého práva beze všeho ustoupiti. Nepřátelství obou zostřilo se ještě více tím, že Soběslav úděl Brněnský, který Ota od r. 1123 byl spravoval, jemu odňal a přiřkl Vratislavovi, nejstaršímu synu Oldřichovu, kdežto Znojemsko ponechal Konradovi II. Lutoltovci, takže Ota opět obmezen byl na původní své panství v Olomouci. Toho roku (1125) zemřel v Německu císař Jindřich V., poslední z rodu franského, a za nástupce jeho zvolen byl Lothar III. Saský. K němu utekl se Ota o pomoc, dovolávaje se jednak práva stařešinského, jednak také rozhodčího slova králova, který prý jest vrchním pánem Čech; zároveň sliboval mu velké sumy peněz, dosadí-li jej na trůn český.

Král Lothar rád vyhověl této žádosti Otově; neboť tím znovu naskytla se mu příležitost mocně zasáhnouti do věcí českých. Poněvadž Soběslav za udělení českého léna ani nepožádal, pohnal jej na svůj soud, tvrdě, že Čechy od počátku byly pod vrchní mocí císařskou a že bez jeho svolení nikdo nesmí na trůn český býti dosazen. Naproti tomu Soběslav dovozoval, že volba českého vévody jest výhradným právem českého lidu, a zvláště šlechty, a že králi přísluší pouze právo dodatečného potvrzení. Když pak následkem toho byla mu říšská válka vypovězena, pravil odhodlaně: „Doufám v milosrdenství Boží a

v zásluhy svatých našich mučenníků, Václava a Vojtěcha, že říše naše do rukou cizinců vydána nebude."

Ještě v zimě r. 1126 Lothar III. počal válku a provázen jsa Otou vtrhl se saským vojskem Krušnými horami do Čech. Ale Soběslav vystrojiv silné vojsko, připravil Němcům nedaleko hradu Chlumce rozhodnou porážku. Přes 500 bojovníků saských, mezi nimi sám Ota Olomucký a mnoho rytířů, pokrývalo bojiště, mnoho jich bylo zajato, král sám na návrší sklíčen se všech stran od vojska nepřátelského. V té chvíli kníže český osvědčil neobyčejný důmysl politický. Když král Lothar vypravil k němu jeho sestřence Jindřicha Grojského vyjednávat o mír, Soběslav odebral se do tábora královského a docílil trvalého pokoje s králem německým: vydal všechny zajatce, zavázal se ke všem povinnostem, jež jeho předchůdcové, zvláště Břetislav II. a král Vratislav uznávali; za to však král musil uznati svobodnou volbu knížete českého a potvrdil Soběslava v této hodnosti udělením mu korouhve. Od té doby Soběslav byl věrným stoupencem Lotharovým a podporoval jej zvláště v jeho boji proti rodu Staufskému v Německu.

Dlouholeté vnitřní rozbroje v Čechách a na Moravě bylo lze ukliditi jen pevnou odhodlaností. Soběslav byl panovník rázný, ano neštítil se i nejkrutějších prostředkův, aby zemím svým zjednal konečný klid a pokoj. Zdá se, že na Moravě byl největší odpor proti němu: Konrad II. Znojemský, syn Lutoltův, i Vratislav Brněnský, syn Oldřichův, byli údělů svých zbaveni, onen uvězněn, tento vypovězen. Olomucko dáno bylo hned po pádu Oty II. Václavovi, synu vévody Svatopluka, zemřelého r. 1109. R. 1130 ukrutnými popravami a mučením potrestáno bylo spiknutí, jímž měl býti Soběslav o život připraven. Teprve potom dosazen Vratislav opět v úděl Brněnský (1130), o něco později Konradovi II. vrácena správa Znojemska (1134). Olomucko, kdež kníže Václav blahé paměti již r. 1130 zemřel, převzal vévoda Soběslav I. po nejdelší čas svého panování v přímou správu. Pouze v letech 1135—1137 vládl tam Lupolt, syn nešťastného vévody Bořivoje II., který r. 1124 byl zemřel v Uhrách. Moc panovnická v Čechách i na Moravě byla z dosavadního úpadku povznesena a upevněna.

Když po smrti císaře Lothara III. (1137) na trůn německý nastoupil Konrad III. z rodu Staufského, kníže Soběslav mnohými

službami osvědčil se mu stále věrným spojencem právě tak, jako jeho předchůdci. Když král Konrad proti hlavnímu svému nepříteli, Jindřichu Pyšnému z rodu Velfů, vyhlásil válku, Soběslav I. hned na první výpravě r. 1139 přispěl mu vojenskou pomocí. Za to však použil přátelství německého krále k dosažení nejvroucnějšího přání, které v srdci svém choval. Chtěl totiž zajistiti po sobě trůn český svému ještě nezletilému synu Vladislavovi. Věděl, že záměr ten v zemi potká se s odporem; neboť dle řádu stařešinského, dosud výslovně nezrušeného, byli tu starší členové rodu Přemyslova, jmenovitě Vladislav, syn knížete Vladislava I., a Konrad II. Znojemský, kteří měli lepší právo na korunu. A tak tedy týž Soběslav, který na počátku svého panování tak důrazně hájil volebního práva českého proti Lotharovi III., nyní sám porušil toto volební právo a na říšském sjezdě v Bamberce (1138) vyžádal si od krále Konrada udělení českého léna pro nezletilého Vladislava. Přítomní čeští velmožové musili na ostatky svatých složiti mu přísahu věrnosti. Vrátiv se pak do země, kníže Soběslav ještě téhož roku svolal sněm do Sadské, kdež jednak prosbami, jednak rozkazy pohnul vyšší i nižší šlechtu, že uznala Vladislava za jeho nástupce v panství českém. Téhož roku provdal dceru svou Marii za Leopolda Štědrého, vévodu rakouského. Sňatek ten posvěcen byl v Olomouci biskupem Jindřichem, který právě tehda ze své pouti palestinské se byl navrátil. Již dvě léta potom (1140) zemřel kníže Soběslav I. na hradě Hostíně (v Bydžovsku).

Jméno Soběslava I. zůstane nevyhlazeno z paměti českého národa. Byl panovník blaha svých poddaných pečlivý a obětavý, vojevůdce udatný, státník výmluvný a moudrý, obzvláštní dobrodinec chudých a církve. Říši české zajistil důstojné a výhodné postavení vedle mocného Německa a v tom právě osvědčil se hodným nástupcem Břetislava I. a krále Vratislava. Moravě pak zvláště prospěl zvelebením církve olomucké, v jejíž čelo postavil jednoho z nejznamenitějších mužů, kteří kdy na biskupském stolci olomuckém seděli.

Panování knížete Soběslava I. zavírá v sobě období i jinak pro Moravu velmi důležité zvelebením biskupského sídla olomuckého. Příčinu toho snadno nalezneme v té okolnosti, že od počátku XII. století důstojní a vynikající mužové seděli na olomuckém stolci biskupském. Jan II. (1104—1126), který

v boji o investituru stál na straně císařské, rozmnožil značné majetek svého biskupství o statek Kroměřížský, který koupil od vévody Oty II., i o jiné menší statky. Po jeho smrti pak (1126) vstoupil v čelo moravské církve muž, který svou osobností neobyčejně povznesl význam biskupství olomuckého: syn slavného českého letopisce Kosmy, Jindřich, jinak Zdíkem zvaný, jemuž byl kníže Soběslav celým srdcem nakloněn. Nový biskup obrátil přední svou péči k vlastnímu sídlu biskupskému. Dosud byl jím starý kostel sv. Petrský; ale týž nestačil stále rostoucím potřebám. Vévoda Svatopluk založil sice nový kostel sv. Václavský ve větších rozměrech, ale nedokončil ho. Teprve syn jeho Václav, který r. 1126 dosazen byl v olomucké knížectví, pokračoval horlivě v díle započatém a tuše blízký konec svůj, uložil dokončení záslužného díla biskupu Jindřichovi. Přičiněním tohoto dovršena stavba v krátké době, takže již r. 1131 mohl nový chrám sv. Václavský býti vysvěcen a s přivolením arcibiskupa mohučského přeneseno tam sídlo biskupské, kteréž od knížete Soběslava I. bylo opět novými statky obdařeno. Také kanovnické duchovenstvo bylo ze starého chrámu do nového kathedralního převedeno a počet jeho rozmnožen.

Těmito záslužnými činy biskup Jindřich získal si netoliko v obvodu své diecese, nýbrž i daleko za jejími hranicemi velkou vážnost. O velké záslužnosti jeho svědčí, že r. 1137 podnikl pouť do svaté země, v Jerusalemě vstoupil do řádu premonstrátského, tehda právě založeného, a vrátiv se v bílém mnišském rouše domů, pečoval o rozšíření tohoto řádu po Čechách i po Moravě. Brzy potom (1139) vykonal pouť do Říma a již r. 1141 odebral se s přivolením papežovým do země pohanských Prusů, kteréž mínil jako kdysi sv. Ota Bamberský obraceti na víru křesťanskou. Avšak tato misionářská pouť se nezdařila, a biskup Jindřich vrátil se s nepořízenou do vlasti, kde zatím za jeho nepřítomnosti staly se velké politické převraty.

IV. Odboj moravských knížat proti Vladislavovi II. Působení biskupa Jindřicha Zdika. Výpravy křížové (1147) a proti Milánským (1158).

Ještě než kníže Soběslav zavřel oči k věčnému spánku, bylo mu od velmožů českých dočkati se trpkého sklamání. Panstvo

záhy zapomenulo na přísahy učiněné v Sadské a chtějíc dosazování knížat dostati úplně ve svou moc, umínilo si odstraniti všeliký pevný řád posloupnosti, buďsi dle stáří či dle prvorozenstva, a nahraditi jej svobodnou volbou sněmu. Proto také, sotva že se roznesla zpráva o nemoci Soběslavově ve vzdáleném východním kraji českém, pánové shromáždivše se na Vyšehradě, prohlásili usnesení v Sadské za neplatné, ježto prý k němu mocí byli přinuceni, a konali porady o volbě nového knížete. Načerat byl v radách těchto přední pán, na nějž všichni ostatní se ohlíželi. Pánem měl se dle úmyslu jejich státi ten, o němž by se nejspíše mohli nadíti, že nebude poroučeti mnoho ze své vůle. Usnesli se konečně, že budou voliti Vladislava, syna Vladislava I., za kníže. A tak již tři dny po smrti Soběslavově, dne 17. února 1140 Vladislav II. posazen byl v Praze na knížecí stolec bez překážky, ježto Vladislav, syn Soběslavův, teprve patnáctiletý, nenalezl ani v Čechách ani na Moravě řádného zastání. Ani biskup Jindřich Zdík, ač povždy věrný stoupenec Soběslavův, nezakročil ve prospěch jeho syna. Bylť asi přesvědčen o jeho neschopnosti k vládě. Kněžic Vladislav Soběslavovič i s přívrženci svými utekl se k strýci svému Belovi II., králi uherskému.

Vladislav II. přijal hodnost knížecí z rukou šlechty české, a tím volební právo její, které už před tím bylo velmi důležitým činitelem při osazování trůnu, znova bylo upevněno. Moc šlechty ukázala se zvláště v tom, že nově nastupující panovník podepsal volební smlouvu, kterou mu Načerat a dospělí Přemyslovci spolu s pány českými předložili. Na základě této smlouvy — jak se pravdě podobá — nový vévoda netoliko potvrdil obě knížata moravská, Konrada Znojemského a Vratislava Brněnského, v držení jejich údělů, nýbrž i na přímluvu biskupa Jindřicha Zdíka z vyhnanství povolal Otu III., syna padlého u Chlumce Oty II., a vrátil mu úděl Olomucký, dosud bezprostředně vévodou českým spravovaný.

Načerat a jeho přátelé domnívali se, že nový vévoda i v ostatních věcech bude ochotným nástrojem jejich libovůle. V tomto očekávání však se dokonale sklamali. Vladislav II., ač mlád, prožil již trpkou školu zkušenosti a osvědčil se mužem samostatným, obezřelým, „mravy i rozumem dospělým“. Proti libovůli šlechty české hledal opory za hranicemi a nalezl ji v mocném

králi německém Konradovi III. Získal si jeho přízeň hlavně tím, že pojal za manželku nevlastní jeho sestru, Gertrudu Rakouskou. Král Konrad udělil pak Vladislavovi bez překážky lenní korouhev českou, s uznáním týchž práv a povinností, jako bylo mezi Lotharem III. a Soběslavem.

Hned potom jal se kníže Vladislav II. v zemi přísně nastupovati na zamezení nepořádků, které zatím úžasnou měrou se byly rozmohly. Četní rytířové na svých pevných hradech porušovali křiklavým spůsobem zemský mír, obírajíce slabší sousedy o jich majetek. Vladislav II. mnohé z těchto tvrzí ztroskotal a loupežné rytíře dal na výstrahu druhých pověsiti. Toto rázné vystupování vévodovo vzbudilo však u mocných pánův obavu, aby se moc panovnická na úkor jejich příliš nevzmohla. Načerat, kdysi původce volby Vladislavovy, nyní postavil se v čelo nespokojencův a nalezl hojně přívrženců nejen mezi šlechtou, nýbrž i u většiny Přemyslovců. Zvláště pak všechna údělná knížata moravská, Konrad II. Znojemský, Vratislav Brněnský, ano i Ota III. Olomucký, nedávno teprve od Vladislava v úděl svůj dosazený, vzbouřili se proti vévodovi. K nim připojili se Vladislav Soběslavovič, oba synové Bořivoje II., Spytihněv a Lupolt, jakož i nespokojení čeští velmoži, kteří prohlásili Vladislava II. za zbavena trůnu a zvolili si Konrada Znojemského za vévodu. Dosavadnímu vévodovi věrnými zůstali oba bratří jeho Děpolt a Jindřich, pak nižší šlechta, zvláště mládež, jíž miláčkem Vladislav II. stal se pro svou ráznost a podnikavost; na Moravě pak hlavní oporou jeho byl věrný biskup olomucký Jindřich Zdík, který důrazně varoval Otu III. i ostatní knížata moravská před vzpourou. Nicméně slova jeho minula se s účinkem, ano knížata moravská zabavila Jindřichovi biskupské statky i požitky. Biskup Jindřich utekl se do Čech, vyhlásiv nad povstalci církevní klatbu a interdikt na celou zemi moravskou. Jak velkých rozměrů spor tento nabyl, vysvítá z toho, že sám papež Innocenc II. obrátil se listem k některým duchovním diecese olomucké a vytýkal jim neposlušnost k jich biskupovi.

Nezbylo než ponechati rozhodnutí moci branné. Kníže Konrad s četným vojskem vtrhl do Čech. Vladislav II. postavil se mu se svými věrnými, mezi nimiž byl též biskup Jindřich, na odpor u hory Vysoké (západně Kutné Hory), kdež svedena byla krvavá bitva (25. dubna 1142). Zráda některých pánů

rozhodla ve prospěch Konradův, Vladislav jen s napjetím všech sil a za značných ztrát probil se do Prahy, zanechal hájení města, které brzy potom bylo od Konrada Znojemského obleženo, svému bratru Děpoldovi a své manželce Gertrudě a sám spěchal do Frankfurta prosit krále německého Konrada III. za pomoc proti domácí vzpouře. Král Konrad sebral rychle vojsko, vtrhl přes Norimberk a Plzeň ku Praze a donutil Konrada Znojemského, že opustil od obléhání a s přívrženci svými na Moravu se navrátil.

R. 1143 kníže Vladislav zdvihl válku proti svým odpůrcům na Moravě a strašlivě spustošil území všech tří údělných knížat. Sklíčená knížata na hradech svých vyčkala, až se bouře přežene. Teprve potomního roku (1144) podařilo se biskupovi Jindřichovi, jehož moc a vážnost rok od roku se vzmáhala, smířiti aspoň Otu a Vratislava s panujícím vévodou a odvrátiti je od spolku se zpupným Konradem. Tehda také papežský legat Guido, vypravený od Innocence II. do Čech a na Moravu, přiměl moravská knížata i vyšší duchovní, že se opět svému biskupovi pokořili, načež byla Morava klatby sproštěna. Kardinal Guido za pomoci obou biskupův, Oty Pražského a Jindřicha Olomuckého, přičinil se též o odstranění četných zlořádů v duchovenstvu českém i moravském. Olomucký děkan Tomáš, magister Milgost a mnozí jiní duchovní po kraji byli pro smilstvo úřadů svých zbaveni. Podobně dělo se v Čechách, aby se konečně provedlo bezženství kněží, již papežem Řehořem VII. přikázané. Vévoda Vladislav II. všechny tyto opravné kroky důrazně podporoval mocí světskou. Tehda také rozhodnut byl dávný spor o Podivín tím, že statek ten, dosud v nesprávném držení biskupa pražského, byl od vévody přiřčen Olomouci, začež biskupu pražskému dostalo se za náhradu statku Želivského v Čechách i s klášterem benediktinským, nedávno před tím tam založeným.

Znojemský kníže Konrad nehodlal tak snadno potlačiti hněv svůj nad nedávným pokořením a umínil si provésti krutou pomstu na biskupu Jindřichovi, jemuž nemohl zapomenouti, že usmířil Vratislava i Otu s vévodou Vladislavem. Především podařilo se mu získati opět knížete brněnského ano i bratra Vladislavova Děpolta na svou stranu a s nimi společně smluvil vražedný úklad proti nenáviděnému biskupovi. Příležitost k tomu zavdala jim cesta do Říma, kterou Jindřich Zdík, byv k ní

pozván od papeže Lucia II., podnikl společně s knížetem olomuckým Otou. Na počátku r. 1145 vydali se oba s několika premonstráty a dvěma služebníky z Prahy na východ. Na hranicích moravských, na cestě Litomyšlské, přidal se k nim kníže znojemský Konrad a na oko pokorně prosil biskupa, aby jej smířil s vévodou Vladislavem. Zatím však vyčíhal si vhodnou dobu noční, kdy biskup Jindřich i s družinou odpočíval v osamělém dvorci nedaleko Úsobrna (u Jevíčka), a podnikl se svými druhy útok na toto přístřeší. Biskup Jindřich i kníže Ota jen šťastnou náhodou a takřka zázrakem unikli této nástraze. Mnich Lukáš z družiny Jindřichovy, omylem za biskupa pokládaný, byl od surových útočníků pobit a dvorec onen vydrancován a zapálen. Oba přepadení velmožové zachránili se útěkem do Litomyšle.

Zpupný čin nemohl ovšem zůstati bez trestu. Papež Eugen III. vyhlásil klatbu na všechny účastníky jeho; klatba sňata byla potom s Děpolta i Vratislava Brněnského, když se podrobili církevnímu pokání. Avšak Konrad Znojemský setrval ve své zarputilosti jak proti církvi tak vůči panujícímu knížeti českému. Proto také papež Eugen III. potvrdil zákaz služeb božích v jeho údělném knížectví. R. 1146 pak vévoda Vladislav vypravil se s vojskem do jižní Moravy, spustošil zemi a dobyl i pevného hradu Znojemského. Tu teprve kníže Konrad se pokořil a prostřednictvím německého krále smířil se s Vladislavem, který pak jej ponechal v neztenčeném držení Znojemského údělu. Ale již po čtyřech letech (1150) skončil tento ctižádostivý kníže svůj život plný bouří a nepokojův; tělo jeho převezeno bylo do Třebíče a tam v rodinné hrobce pochováno.

Pokoření moravských knížat a zvláště Konrada Znojemského upevnilo znovu moc vévody Vladislava II. v Čechách i na Moravě. Proto také mohl obrátiti svůj zřetel k důležitým událostem zahraničným. Právě tehda totiž nově založené království jerusalemské bylo ohrožováno mocným sultanem mosulským Zenkhi. Proto papež Eugen III. obrátil se k veškerému světu křesťanskému o pomoc. Svatý Bernard Clairvauxský jal se hlásati novou křížovou výpravu do svaté země a pohnul k účastenství krále francouzského Ludvíka VII. i německého Konrada III. Také k vévodovi Vladislavovi a k veškerému národu českomoravskému vydal provolání, v němž důtklivě vybízel každého,

komu by možno bylo, aby se uchopil kříže a meče na obranu hrobu božího. V těchto snahách byl účinně podporován od biskupa olomuckého Jindřicha Zdíka, který dosáhl, že sám vévoda Vladislav s mladším bratrem svým Jindřichem a jiným Přemyslovcem Spytihněvem postavil se v čelo četného oddílu vojenského a připojil se k zástupům krále německého Konrada. Správu zemskou na čas své nepřítomnosti svěřil bratru Děpoldovi, „moudrému a statečnému muži", jak svědčí o něm souvěký kronikář Vincentius.

Biskupa olomuckého, hlavního původce této první české výpravy do svaté země, nenalezáme v průvodě vévody Vladislava. Za to účastnil se jiného podobného podniknutí, totiž křížové výpravy proti Slovanům polabským, jichž území byl již poznal na dvou cestách misionářských a kdež doufal, že bude moci lépe svých zkušeností užiti. Zatím co vévoda Vladislav se svou družinou k vojsku německého krále v Rakousích se připojil (v červnu 1147) a odtud společně táhli zemí uherskou k městu Drinopoli: vytrhlo jiné vojsko křižácké z Magdeburka na sever. V něm byli vedle biskupa Jindřicha a četných duchovních i světských knížat německých též olomucký kníže Ota III., bratr jeho Svatopluk a Vratislav, kníže brněnský. Výprava rozdělila se na dva proudy: jeden, v jehož čele byl kníže saský Jindřich Lev, obrátil se proti Niklotovi, knížeti bodrckému, druhý, jejž vedli knížata Albrecht Medvěd a Konrad Míšenský a k němuž se připojili i Moravané, proti Luticům. Ale obě tyto výpravy skončily se s nepořízenou a již po třech měsících biskup Jindřich i s knížaty moravskými navrátili se do vlasti (v září 1147).

Ještě nešťastněji skončila se výprava vévody Vladislava do svaté země. Dorazivše německé a české pluky společně do Cařihradu, přepravily se do Malé Asie, ale utrpěly v nehostinných krajinách kolem Dorylea, kam zavedeny byly od úskočných vůdců řeckých, nesmírné ztráty. Král Konrad i vévoda Vladislav zanechali svá vojska, pokud záhubě ušla, králi francouzskému Ludvíku VII. v Niceji a sami přeplavili se nazpět do Cařihradu, Jerusalema ani nespatřivše. V Cařihradě pobyli oba panovníci až do příštího roku; na jaře r. 1148 král Konrad odplul za Ludvíkem VII. do Syrie, vévoda český však přes Červenou Rus domů se odebral a již v červenci dorazil do Prahy, kdež od

obou biskupů, pražského i olomuckého, i od veškeré šlechty po celoroční nepřítomnosti slavnostně byl uvítán.

Zatím přehnala se již nová bouře přes vlasti české. Druhý syn Soběslava I., Soběslav, který dotud dlel ve vyhnanství německém, chtěje užiti nepřítomnosti vévodovy i předních knížat, vtrhl s některými přívrženci do Čech a jiné získal si hojnými sliby, aby se zmocnil trůnu, na který si po otci právo osoboval. Avšak věrný a ostražitý Děpold nočním přepadnutím zmocnil se Soběslava a odvezl jej na hrad pražský do tuhého vězení. Když se Vladislav II. do Čech navrátil, byla vzpoura již potlačena a Soběslav odveden do pevného hradu Přimdy, odkudž však již r. 1150 zase unikl.

Brzy potom rozžehnal se se světem muž, který po čtvrt století měl vynikající podíl v řízení věci moravských. Byl to Jindřich Zdík, sedmý biskup olomucký, který zemřel 25. června 1150 a pochován byl na výslovné přání své v klášteře Strahovském, kolébce řádu premonstrátského v Čechách, jejž si byl tolik oblíbil. Jméno jeho bylo proslulé daleko za hranicemi říše česko-moravské. Papež Eugen III. nazývá jej „mužem nejmilejším, svým věrným spolupracovníkem, v jehož moudrost i král německý kladl plnou důvěru". A český chronista opat Gerlach věnuje jeho památce tato významná slova: „Výkvětem církevních knížat své doby byl Jindřich Zdík, sedmý biskup církve olomucké, sloup a světlo Čech i Moravy, Bohu milý a stejně uznávaný jak při papežově dvoře, tak i při císařově. Morava neměla, co se zbožnosti a mravnosti týče, biskupa jemu rovného." Jak velikou důvěru v něho měl papež Eugen III., vysvítá z toho, že když král Konrad III. chystal se na křížovou výpravu, měl biskup Jindřich jej provázeti a dle přání papežova pokusiti se o smíření východní církve se západní. Teprve když Jindřich se rozhodl vypraviti se raději proti Slovanům polabským, sešlo s tohoto záměru. Nástupce Jindřichův biskup Jan III. (1150—1157) uvedl do kláštera Hradišťského premonstráty (1151) a vyplnil tak přání, které Jindřichovi samému nebylo možno provésti. Jest to první klášter tohoto řádu na Moravě.

R. 1152 zemřel německý král Konrad III., s nímž vévoda Vladislav II. udržoval až do konce styky nejpřátelštější. Za nástupce Konradova Bedřicha Barbarossy (1152—1190) zdálo se s počátku, že bude shoda tato přerušena. Vladislav

nedostavil se na říšský sněm do Meziboře, svolaný od krále Bedřicha r. 1152, a vypravil tam pouze poselství s Danielem, pražským biskupem, v čele. Zdá se, že tu český vévoda jednal v dorozumění se svým svatem, Jindřichem Rakouským, jehož král Bedřich mínil zbaviti vévodství bavorského a dáti je na usmířenou Jindřichu Lvovi. Z tohoto chování vůči novému králi německému vzešlo Vladislavovi dosti povážlivé nebezpečí. Oldřich, syn knížete Soběslava I., odebral se do Meziboře a tam velkými sliby vymohl si od Bedřicha uznání práv svých na trůn český. Hrozící bouři šťastně odvrátil však biskup Daniel, proslulý státnickým důmyslem; jemu podařilo se získati krále Bedřicha pro Vladislava a Oldřicha upokojiti darováním důchodů ze župy Královéhradecké. Oldřich s Danielem dokonce i do Čech se odebral ku správě nového údělu, ale již po třech letech následkem opětné roztržky z Čech uprchl (1155). Teprve když Bedřich I. vrátil se z první své výpravy italské, byv (1155) od papeže Hadriana IV. v Římě za císaře korunován, docíleno bylo shody mezi ním a oběma vévody: Jindřich Jasomirgott vzdal se Bavor a jmenován byl za to vévodou v rozšířeném území rakouském; Vladislavovi pak slíbena koruna královská a Budišínsko. Za tuto cenu oba panovníci zavázali se podporovati císaře v boji proti hrdému Milánu. Na říšském sněmě ve Vircburku, kamž vévoda Vladislav se dostavil, doprovázen jsa svým bratrem Děpoldem, biskupem Danielem a kancléřem Gervasiem, dovršena byla tato úmluva, nepochybně dílo obratného diplomata Daniela, který od této doby stal se důvěrníkem císařovým.

Jak z potomních událostí vysvítá, vyhověl císař Bedřich Vladislavovi ještě v jedné důležité věci: přestal ujímati se ostatních Přemyslovců proti němu, ano spojil se s ním ještě r. 1157 k válečné výpravě proti vévodovi polskému Boleslavovi IV., u něhož Oldřich Soběslavovič byl nalezl útulek. Boleslav byl hlavně zásluhou vévody Vladislava pokořen a kníže Oldřich ztratil u něho všelikou oporu.

Od ostatních Přemyslovců nehrozilo tehda již žádné nebezpečí: Konrad II. Znojemský († 1150) a Vratislav Brněnský († 1156) byli již odebrali se na věčnost, zanechavše po sobě nezletilé potomky, olomucký pak Ota III., tehda již ve věku značně pokročilém, setrval v nezlomné věrnosti k svému vrchnímu pánovi. Tím zbaven byl Vladislav hlavních svých odpůrců; neboť

také bratr Oldřichův Soběslav, jenž dosud dlel v Německu, pozbyl všeliké opory u císaře Bedřicha Barbarossy. Tak tedy konečně na říšském sněmě v Řezně (11. ledna 1158) za přítomnosti četných knížat císař udělil Vladislavovi královský diadem a právoplatnou listinu, kterouž se pro všechny potomní časy říši českomoravské přisuzoval titul královský; ve dny patronů zemských, svatého Václava (28. září) a Vojtěcha (23. dubna), pak o božím hodu vánočním, velkonočním a svatodušním směli králové čeští dáti si vstaviti korunu královskou na hlavu od biskupa pražského neb olomuckého. Za tuto prokázanou poctu, která ovšem nebyla zajištěna, poněvadž jí papež Hadrian IV. neuznával, měl král Vladislav přispěti vojskem k velkolepé výpravě do Italie, kterou císař ještě toho roku zamýšlel podniknouti. Na sněmě v Praze, kamž Vladislav svolal šlechtu českou i moravskou, zdvihl se sice odpor proti zamýšlenému podniknutí; ale Vladislav jej utišil, ponechav každému na vůli, chce-li ho s družinou následovati čili nic. Ze všech končin Čech a Moravy sbírali se dobrovolníci pod růžovým praporem Vladislavovým, i sedláci ve všeobecném nadšení opouštěli pluh a chápali se zbraně.

Vojsko české bylo předvojem hlavní armády císařské a vypravilo se již v červnu přes Augsburk a průsmykem Brennerským do údolí Adyžského; tam po dlouhém strádání občerstvilo se výtečným bolzanským vínem a tam také kupci dovezli s dostatek potravin, když se jim král zaručil řádně zaplatiti. Když dospěli k jezeru Gardskému, Čechové vzbudili postrach a zděšení v obyvatelstvu, ježto sporáželi nejvzácnější stromy olivové i granátové na palivo a ku zřízení koňských stájí. Veronští hleděli za velké peníze tyto nezvané hosty ze svého území vykliditi. Území Brescijských, kteří byli spojeni s Milánskými, bylo strašlivě spustošeno a vypleněno, tak že měšťané již po čtrnácti dnech se vzdali prostřednictvím pražského biskupa Daniela. Příchodem císařovým pak Čechové rozohnili se k skvělým činům válečným. Byliť prvními, kteří (23. července) v bezpříkladné odvaze přeplavili se pod Cassanem přes divoce rozvodněnou Addu, zahnali nepřátely na druhém břehu stojící a hned den potom porazili vojsko milánské, čímž umožněno bylo císaři položiti mosty přes řeku. Ještě více vyznamenalo se české vojsko při obležení Milána (6. srpna až 7. září). Král Vladislav sám bojuje ve skvělém brnění, probodl za nebezpečného výpadu, který Milánští podnikli,

jejich vůdce Dacia. Jeho sláva brzo se rozšířila, a když Milánští konečně byli donuceni k povolnosti, vyžádali si jeho přímluvu a prostřednictví u císaře. Podmínky míru sepsal Vincentius, kaplan biskupa Daniela, jehož zásluhou zachovalo se nám podrobné vylíčení těchto bojů. Když pak dvanácte konšelů milánských dostavilo se do tábora císařova, na znamení poddanství jsouce bosi a nesouce obnažené meče na šíji, tu Bedřich I. slavnostně vstavil českému králi na hlavu nádhernou korunu, kterou byl krátce před tím od krále anglického darem obdržel. Bohatě obdarován z kořisti milánské nastoupil Vladislav zpáteční pochod do Čech a již 22. září t. r. slavil vjezd svůj do Prahy, kdežto biskup Daniel i s letopiscem Vincentiem na žádost císařovu zůstal v Italii, aby svým důvtipem přispěl k provedení podmínek míru a k urovnání nového stavu věcí lombardských. Na synodě v Pavii (1160) Daniel Pražský spolu s jinými knížaty duchovními vyslovil se proti papeži Alexandrovi III. a pro Viktora IV., kandidáta strany císařské. Teprve na jaře 1160 vrátil se do Čech. Po čas jeho nepřítomnosti v úřadě biskupském zastával jej Jan IV., biskup olomucký (od r. 1157).

V. Neshody krále Vladislava s císařem. Nové spory Přemyslovcův o trůn český. Větší než dosud samostatnost a sjednocení Moravy za Konrada Oty (1181).

Po návratu z Italie král Vladislav věnoval zase veškerou péči vnitřnímu stavu své říše. Také na Moravu vztahuje se jeho činnost té doby. R. 1159 uvedl do Prahy řád rytířů svatojanských a přiřkl jim bohaté statky, na Moravě zejména dvě vesnice Pačlavice a Hrušovany. R. 1160 obdařil novými statky premonstrátský klášter Hradišťský. Kníže olomucký Ota III. se této události nedočkal; zemřel téhož roku, zanechav nezletilé syny Vladimíra a Břetislava. Podobá se pravdě, že král Vladislav tehdáž celou Moravu přímo podřídil své vládě a tepree o několik let později (1164)*) ustanovil nejstaršího svého syna Bedřicha knížetem olomuckým. Té doby král vypravil bratra svého Děpolda s vojskem do Italie, aby znovu pomohl pokořiti Milánské.

*) Tak tvrdí aspoň Bretholz, Děj. Mor. I., 317. Dudík, Děj. Mor. 3, 260 to popírá a klade jmenování Bedřicha knížetem olomuckým až k r. 1169.

Této příležitosti, když jádro branné moci ze země se vzdálilo, chopil se kníže Soběslav Soběslavovič, který od útěku z Přimdy r. 1150 dlel ve vyhnanství, a nočním náhlým vpádem zmocnil se Olomouce, odkudž oba princové, Břetislav i Vladimír, uchýlili se do kláštera Hradišťského (1161). Vladislav na rychlo sebral vojsko a přikvapiv k Olomouci, pohnul Soběslava ku vzdání, slíbiv mu nějaký úděl v Čechách. V Praze však dal jej spoutati a odvézti na hrad Přimdu, kdež nešťastný Přemyslovec po dvanácte let strádal v tuhém vězení.

Nedlouho potom naskytla se králi Vladislavovi znova příležitost k výpravě za hranice. V Uhřích totiž po smrti krále Geizy II. strhly se rozepře o trůn; proti nezletilému synu Geizovu Štěpánovi III. vystoupil strýc jeho Štěpán IV., jehož se ujímal mocný císař řecký Manuel. Matka Štěpána III. povolala na pomoc krále českého. Vladislav přes odpor pánů na sněmě sebral četné vojsko v Čechách i na Moravě, kdež tehda syn jeho Bedřich byl již údělným knížetem olomuckým. Vojsko českomoravské, všude plenic a pálíc vtrhlo do Uher, spojilo se v Potisí s králem Štěpánem III., odkudž český král přímo namířil proti táboru Manuelovu. Císař řecký zhroziv se mocného vojska, nabídl Vladislavovi mír, jímž uznal Štěpána III. za krále uherského a umluvil sňatek svého synovce s vnučkou Vladislavovou.

Císaři Bedřichovi dostalo se ještě několikráte české pomoci ve výpravách italských. Zvláště pak když r. 1166 lombardská města znovu se vzbouřila proti císařským úředníkům, krutě je utiskujícím, a císař k jich pokoření veliké vojsko přes Alpy vedl, vypraveno bylo opět české vojsko jemu na pomoc; v čele jeho byl opět kníže Děpold a Daniel, biskup pražský. Dobyvše Ankony spojená vojska táhla na Řím, jehož bylo dobyto, a papež Alexander III. odtud vypuzen. Hned potom však vypukla morová rána v německém vojště, a jeden z prvních, který hroznou nákazou byl zachvácen, byl pražský biskup Daniel; později podlehl jí také kníže Děpold s velikou částí českého vojska (1167).

Tato hrozná oběť byla však poslední, kterou král Vladislav císaři Bedřichovi přinesl. Hvězda Hohenstaufů pobledla od té doby, co města lombardská semknula se v mocný spolek s papežem Alexandrem III. Tu již také český král neuznával za

nutné, aby setrvával s císařem v příkrém odporu proti vítěznému papeži. A ještě jiná okolnost tu byla, která zkalila dosavadní přátelský styk obou panovníků. R. 1168 uprázdnil se arcibiskupský stolec solnohradský, načež kapitula spolu s ostatním kněžstvem zvolila si za arcibiskupa Vojtěcha, syna krále Vladislava. Poněvadž však Vojtěch prohlásil se pro Alexandra III. a nikoliv pro císařského protipapeže Calixta III., k čemuž otec jeho dal svůj souhlas, odepřel mu císař Bedřich svého stvrzení a nepovolil, i když se král Vladislav za svého syna přimlouval. Vojtěch byl donucen na čas ze Solnohradu se vzdáliti, ačkoliv kapitula zůstala mu věrnou. Když pak r. 1172 zemřel olomucký biskup Jan IV. a Vladislav jmenoval jeho nástupcem Dětleba, nedovolil, aby byl vysvěcen od Kristiana, arcibiskupa mohučského, který se byl prohlásil proti Alexandrovi III.

K úplné roztržce s císařem však král Vladislav nemohl se odhodlati. Břímě pokročilého věku doléhalo na jeho bedra, a přáním jeho bylo, aby zajistil trůn český prvorozenému synu svému Bedřichovi, kterého nedlouho před tím byl jmenoval knížetem olomuckým.

Že toto zařízení potká se s odporem ostatních Přemyslovcův, o tom nebylo pochybnosti. Zvláště pak synové Soběslava I., Oldřich a Soběslav, z nichž tento sice dosud dlel v pevném vězení na Přimdě, oneň však po nejdelší čas zdržoval se v družině císařově, čekali na vhodnou příležitost, aby se zmocnili koruny, na kterou jsouce starší Bedřicha osobovali si lepší právo dle řádu stařešinského. Tyto ohledy vedly krále Vladislava k tomu, že se hleděl opět smířiti s císařem: upustil od dalšího podporování Vojtěcha, tak že tento musil se své hodnosti vzdáti. Aby pak synu svému Bedřichovi úplně zajistil trůn český, odevzdal mu panství v celé říši českomoravské (1173). Toto rozhodnutí stalo se neočekávaně; neboť Vladislav provedl je neotázav se ani císaře ba ani sněmu zemského, jemuž přece náleželo právo voliti si nového panovníka.

Následky tohoto nepředloženého jednání brzy se ukázaly.

Oldřich Soběslavovič zdvihl ihned na zprávu o těchto událostech stížnost u císaře a prosil jej ve jménu svého uvězněného bratra za pomoc. Císař Bedřich, který beztoho prahl touhou, aby Čechy uvedl zase v tužší odvislost, poručil králi Vladislavovi i jeho synu Bedřichovi, aby se dostavili na říšský sněm do

Norimberka a tamtéž přivedli zajatého Soběslava. Vladislav a syn jeho Bedřich hleděli zprvu císaře usmířiti penězi; když se to však nepodařilo, propustili Soběslava na svobodu a přivedli jej do Prahy, kdež svým neštastným osudem a pokorným chováním vzbudil velké účastenství lidu. Ale ještě téže noci Soběslav uprchl z Prahy pod záminkou, že prý ho chtěl Bedřich oslepiti, k císaři, který tehda konal říšský sněm v Hermsdorfě (u Gery v Sasku). Tam byl rozhodnutím císařovým Bedřich, který též se dostavil, trůnu českého za zbavena prohlášen, ježto prý naň nedosedl zákonitým spůsobem, ani za souhlasu Čechův ani udělením léna od císaře, nýbrž pouhou vůlí svého otce. Potom císař Bedřich udělil léno české pěti korouhvemi Soběslavovi, v jehož prospěch bratr Oldřich svých práv se vzdal, ale proti znění privilegia z roku 1158 neuznal ho již za krále, nýbrž toliko za vévodu českého. Krom toho měl Soběslav II. súčastniti se vojensky nové výpravy do Lombardie a vykázati králi Vladislavovi důstojné zaopatření. Avšak král příliš roztrpčen posledními událostmi odebral se na statky své manželky Jitky do Saska, kdež již po čtyřech měsících (18. ledna 1174) zemřel. Také jeho syn Bedřich opustil Čechy, a později nalézáme jej v průvodě císařově na výpravě italské.

Po třiatřicet roků spravoval Vladislav II. osudy říše českomoravské, a jest všeobecně uznáno, že se snažil ze všech sil o její povznesení na venek i o vnitřní zvelebení. Ne snad že bychom chtěli hledati vrchol slávy jeho v proslulé výpravě milánské r. 1158 neb uherské r. 1164, ačkoliv nelze jim velkého významu upříti; avšak hlavní zásluhou Vladislavovou bylo, že za příkladem Soběslava I. moudrou rozvahou dovedl vždy využitkovati věcí zahraničných na prospěch své říše. Uvnitř pak rozmnožen blahobyt a povzneseno vzdělání lidu zaváděním nových klášterních řádů do Čech i na Moravu: byl to především řád premonstrátský, jehož činnost byla kazatelská, a cisterciácký, který se staral o zúrodnění pustých neb zalesněných pozemků.

Události české z r. 1173 staly se rozhodujícími pro všechen budoucí rozvoj sousední země Moravské. Až dotud seděl mocný panovník na trůně českém; i lze z toho snadno si vysvětliti, že nejen Čechy, nýbrž i Moravu hleděl podříditi přímo své vládě, a že by za delšího trvání takových snah byly obě země časem se staly nedílným správním celkem. Změnami na trůně

r. 1173 oslabena byla moc panovnická: ký div, že Morava brala se odtud směrem samostatnějším?

Důkazem této samostatnosti jest sněm konaný v Brně r. 1174. Jest to (dle Dudíka) první sněm moravský, o němž se nám zpráva zachovala. Účastnili se ho za předsednictví samého vévody Soběslava II. všichni tehda dospělí Přemyslovci a velmožové čeští i moravští. Tam již objevují se nová údělná knížata moravská: Konrad Ota, syn Konrada II.,*) ve Znojmě, bratří pak Soběslavovi Oldřich a Václav, onen v Olomouci a tento v Brně. Tam také bylo od velmožů moravských dáno svolení, aby kníže Oldřich vedle závazku před tím císaři daného v čele vojska českomoravského do Italie se vypravil.

Tato výprava, kteréž se i četní páni moravští účastnili, skončila se nešťastněji než všechny předešlé. Nebyloť tu již slavného krále Vladislava, ani jeho statečného bratra Děpolda, kteří dávali ostatním povždy skvělý příklad chrabrosti a dovedli udržeti ve vojště přísnou kázeň. Táhnouce Bavorskem vojínové čeští vzbudili proti sobě veliký odpor obyvatelstva bezohledným drancováním. U města Asti dohonili vojsko císařské, s nímž spojili se k obležení Alexandrie (29. října 1174). Nepříznivé počasí, nedostatek potravin a kořisti, nevyplácení žoldu vzbudily nespokojenost v řadách českých, a veliká část .vojska, když nemohla u knížete Oldřicha dovolati se platu, opustila jej a vrátila

*) O původu knížete Konrada Oty vyskytla se rozličná mínění. Již Pešina pokládal jej za syna knížete Jindřicha, nejmladšího bratra krále Vladislava. (Viz rodokmen na konci této knihy.). Nejnověji Bretholz (Děj. Mor. I., 309 násl.) přidržel se tohoto mínění a hledí je opříti tím, že kníže-biskup Břetislav Jindřich v listině z r. 1195 (Cod. dipl. Mor. I, 339), kterou rozmnožuje statky kláštera Lúckého, nazývá Konrada Otu svým „bratrem". Tato okolnost pozbývá své váhy, poněvadž i v jiných souvěkých listinách Přemyslovci nazývají také vzdálenější příbuzné „svými bratry"; tak na př. týž biskup Břetislav Jindřich nazývá knížete Bedřicha (syna krále Vladislava) svým bratrem („ego Brecizlaus episcopus Pragensis regatu fratris mei Friderici ducis Bohemie etc., C. D. Mor. I, 309 a podobně 315). Že Břetislav Jindřich a Konrad Ota bratry nebyli, vysvítá zřejmě z této okolnosti: matkou biskupa Břetislava Jindřicha byla Marketa, manželka knížete Jindřicha, jakož se výslovně uvádí v listině nadační z r. 1184 (C. D. Mor. I, 313: patris mei . . . ducis Henrici . . . . et . . matris mee ducisse scilicet Margarete). Naproti tomu Konrad Ota, zakládaje klášter Lúcký spolu s matkou svou, nazývá ji Marií (Cod. dipl. Mor. I, 331: . . . mater nostra domina Maria). Tato Marie není zajisté jiná než Marie Srbská, manželka Konrada II. Brněnského, a tento tedy otcem Konrada Oty.

se přes Pavii, Milán, Komské jezero a zasněženými údolími alpskými domů. Mezi těmito uprchlíky bylo mnoho moravských rytířův, a císař Bedřich žádal vévodu Soběslava II., aby mu je s přísným napomenutím zpět poslal, čemuž oni však se opatrně vyhnuli. Kníže Oldřich vrátil se po velikonocích r. 1175 s nepatrným a velmi zbědovaným průvodem do vlasti.

Také bratru jeho vévodovi Soběslavu II. nepřálo valně štěstí na trůně českém. Měl sice dobrou vůli vládnouti spravedlivě, jmenovitě k nižšímu lidu naklonil své srdce a chránil jej před mocnějšími. Ale právě tím odvrátil od sebe přízeň šlechty, která jej posměšně nazývala „selským knížetem". Také za hranicemi vznikly mu četné nesnáze. Spory o pohraničné území vzbudily mu válku s vévodou rakouským, Jindřichem II. Soběslav II. a kníže znojemský Konrad Ota vtrhli dvakráte v čele mocného vojska do Rakous a zemi hrozně poplenili (1176). Poněvadž na těchto výpravách také některé kostely byly vyloupeny, vyhlásil papež Alexander III. na vévodu českého klatbu; s císařem Bedřichem pak již dříve Soběslav II. se nepohodl z rozličných příčin. Nad to pak nerozvážné jednání vzbudilo mu i doma nové nepřátele: z neznámých příčin začal spor i se svým dosud vždy věrným bratrem Oldřichem, a odebrav mu úděl olomucký uvrhl jej do vězení. Olomucké knížectví udělil druhému bratru Václavovi, jehož dosavadní úděl brněnský přiřkl Konradovi Otovi, knížeti znojemskému, bezpochyby za vojenské služby proti Rakousům prokázané. Avšak ani mezi Soběslavem a Konradem Otou nepotrvalo dlouho toto přátelství. „Jedovatí jazykové — vypravuje kronikář Gerlach k r. 1177 — zaseli nesvár mezi oběma knížaty a rozplamenili Soběslava k takové nenávisti proti Konradovi, že mu chtěl oboje panství, brněnské i znojemské, odebrati a Konrada možno-li i života zbaviti."

Tuto dobu, kdy vévoda Soběslav II. takřka s celým světem byl pohněván, vyhlédl si dávný jeho soupeř, kníže Bedřich, dříve od něho s trůnu svržený. Již po delší dobu byl se zdržoval u císaře v Italii a nyní požádal jej za udělení léna českého. Císař svolil k tomu ochotně, prohlásil Soběslava II. za zbavena trůnu a investoval Bedřicha za vévodu, při tom však ponechal mu úplně na vůli, jakým spůsobem by se zmocnil panství v Čechách. Ale knížeti Bedřichovi nebylo zle o spojence: získalť snadno svata svého Leopolda V., vévodu rakouského, jenž s radostí

uvítal příležitost pomstiti se Soběslavovi za předešlé pustošení. Také Konrad Ota s četnými pány českými a moravskými připojil se k nepřátelům Soběslavovým, jemuž toliko bratr Václav Olomucký zůstal věrným. Soběslav vypravil se s vojskem na Moravu, ale byl od spojeného vojska moravsko-rakouského poražen a nazpět do Čech zahnán. Spojenci hrozně spustošili Brněnsko a Olomucko a oblehli i hlavní a biskupské město Olomouc, musili však od obležení upustiti, poněvadž Rakušanům hrozil útok se strany uherské (1178). Hned potom vtrhl kníže Bedřich s vojskem, které mu poskytl císař a vévoda rakouský, do Čech, získal mnoho českých pánů na svou stranu a porazil Soběslava II., který se uchýlil na hrad Skálu. Praha po krátkém odporu otevřela vítězi brány, a tak dosedl Bedřich podruhé na vévodský stolec český.

Soběslav II. nevzdal se však ještě veškeré naděje. Počíhal si na Bedřicha, když (v lednu 1179) se vracel z říšského sněmu vormského a připravil mu citelnou porážku u Loděnic (j. z. Prahy). Zatím však už byl Bedřich povolal na pomoc Konrada Otu a spojiv se s jeho vojskem dobyl nad svým protivníkem u Prahy rozhodného vítězství, o něž si získal brněnsko-znojemský kníže největší zásluhu. Soběslav hájil se ještě po celý rok na hradě Skále, konečně však musil se vzdáti a odešel do ciziny, kde již r. 1180 zemřel. Také bratr jeho Václav zbaven byl svého panství a donucen k útěku do Uher; knížectví olomucké, jak se pravdě podobá, Bedřich udělil později (1181) Konradovi Otovi, který takto poprvé zase celou Moravu sjednotil pod svým panstvím.

VI. Morava samostatným markrabstvím.

Nový kníže moravský byl muž rozhodný, ctižádostivý, v provádění svých záměrů důsledný. Naproti tomu panující kníže český byl povahy nestálé, nehodný potomek vynikajícího krále Vladislava. Mezi dvěma povahami tak různými přátelství nemohlo dlouho potrvati, a Konradovi Otovi bylo na snadě, aby využitkoval slabosti svého příbuzného. Příležitost k tomu zavdala nespokojenost s Bedřichem, která se vždy více jevila v panstvu českém i moravském. Kníže Bedřich totiž, aby dosáhl proti Soběslavovi II. léna českého od císaře, byl se tomuto zavázal

velikými poplatky; aby je sehnal, ukládal veliké mimořádné daně, proti čemuž šlechta zdvihala veliký odpor. Nad to pak manželka Bedřichova Eliška, dcera uherského krále Geisy II., rozmnožovala nelibost svým pánovitým a bezohledným jednáním; její vůle platila více než vůle knížete samého, ona obsazovala svémocně biskupský stolec pražský i olomucký i důležitější úřady zemské. A tak již v létě 1182 došlo ke vzpouře šlechty českomoravské, Bedřich byl ze země vypuzen, Konrad Ota zvolen vévodou českým, Pražský hrad vzdal se po několikanedělním obležení, a Konrad Ota dosedl na stolec knížecí.

Kníže Bedřich, již podruhé panství zbavený, neschopný jakéhokoli samostatného činu, obrátil se s velikým nářkem zase o pomoc k císaři Bedřichovi. Tomuto naskytla se velevítaná příležitost, podlomiti konečně dosavadní moc českomoravské říše, beztoho již otřesenou vnitřními spory. I předvolal netoliko knížete Konrada Otu, nýbrž i velmože české na říšský sněm do Řezna (v září 1182). Aby pak zastrašenou šlechtu českou k povolnosti přinutil, dal do zasedací síně přinésti veliké množství sekyr a tam pronesl onen osudný rozsudek mezi spornými stranami: Bedřichovi přisoudil Čechy, kdežto Konrad Ota měl spokojiti se panstvím na Moravě, avšak ne již pod vrchním panstvím českým, nýbrž jakožto říšský markrabí, toliko císaři podřízený. Morava měla odtud zůstati samostatným markrabstvím říšským. Rozražením českomoravské říše měl se státi první krok k tužší závislosti její na Německu.

Tento konečný cíl, za kterým spěl císař Bedřich, nezůstal zajisté vrstevníkům utajen. Kníže Bedřich neměl ovšem ani tolik prozíravosti do budoucna, ani té duševní síly, aby se záměru císařovu opřel; proto také nevidíme ho jinak, nežli konajícího ponížené vasalské služby v okolí císařově. Jinak bylo s Konradem Otou: ten, jak se zdá, důmyslně prohledl tajné záměry císařovy a proto se ho bedlivě stranil. Největší nespokojenost však jevila šlechta česká, a není divu, že hleděla s nenávistí na vévodu Bedřicha, jakožto původce velikého pokoření, které r. 1182 bylo na Čechy uvaleno. Právě když Bedřich r. 1184 dlel na říšských slavnostech v Mohuči, vypuklo nové vzbouření v Čechách, v jehož čelo se postavil Václav Soběslavovič. Mocné vojsko jeho, podporované z Polska, oblehlo Prahu, kdež však Bedřichova manželka Eliška v čele chrabré posádky

se uhájila. Bedřich přikvapil s pomocí německých knížat a vzpouru potlačil.

Nevíme, zdali Konrad Ota účastnil se tohoto vzbouření. Jisto jest, že Bedřich hned roku potomního zahájil proti němu nové nepřátelství, aby prý jej potrestal za vzpouru z r. 1182 a za to, že se vytrhl z panství českého. V létě r. 1185 vypravil svého bratra Přemysla Otakara s velikým vojskem na Moravu; úděl znojemský byl mečem i ohněm hrozně spustošen. Na tom však nebylo dosti; pozdě na podzim, v listopadu téhož roku, výprava se opakovala. Tentokráte markrabí Konrad Ota lépe se postaral o obranu. Sebral silné vojsko z Moravy, Rakous i Bavor (manželka jeho Helicha byla Wittelsbachovna) a postavil se Přemyslovi u Loděnic (mezi Pohořelicemi a Krumlovem) na odpor. V tuhé bitvě, jejíž hluk a lomoz zalehal až do kláštera Kounického, odtud na míli vzdáleného,*) zvítězil Přemysl Otakar, ale s tak velkými ztrátami, že nemohl nepřítele pronásledovati a vrátil se domů. Nicméně Konrad Ota, jsa přesvědčen, že nemůže trvale samostatnosti svého markrabství uhájiti, sám učinil první krok ke smíru s vévodou Bedřichem: na společném sjezdě v Kníně (1086, v kraji Berounském) oba Přemyslovci stali se přáteli pro přítomnost i budoucnost. Konrad Ota, jak se pravdě podobá, vzdal se tehda říšské bezprostřednosti a vstoupil opět v bývalý poměr závislosti ke knížeti českému, podržel však titul markrabský. Za to hrozilo celistvosti říše české nebezpečí z jiné strany: biskup pražský Břetislav Jindřich počal spor s vévodou Bedřichem a vznesl jeho rozhodnutí na císaře, který na sněmě říšském v Řezně (1187) prohlásil biskupství pražské za knížectví říšské, od českého vévody úplně nezávislé.

Té doby událost důležitá pro veškeré křesťanstvo způsobila i v našich zemích mocné rozechvění: království jerusalemské po porážce nesvorných křesťanův u Hittina (1187) padlo v moc egyptského sultana Saladina. Velká část Evropy chystala se napravit tuto pohromu; přední panovníci, císař Bedřich Barbarossa, anglický král Richard Lví srdce, francouzský Filip II.

*) Klášter ten, první ženský na Moravě, založen byl nedlouho před tím (1181) od hraběte Viléma z Pulína, vysvěcen od Godešalka, opata želivského a r. 1183 obsazen jeptiškami z premonstrátského kláštera louňovského (u Blaníka v kraji Táborském v Čechách). Jeptišky, slyšíce lomoz bitevní, modlily se za blaho svého zakladatele, který se bitvy účastnil.

August vzali na sebe kříž a chystali se na výpravu do Palestiny. Také vévoda český Bedřich i markrabí moravský Konrad Ota slíbili tak učiniti. Avšak oběma bylo zabráněno slib svůj splniti: vévoda Bedřich zachvácen byl náhlou smrtí (25. března 1189) a nástupcem jeho na trůně českém stal se právě Konrad Ota za souhlasu šlechty českomoravské i ovdovělé kněžny Elišky, která si vymínila od něho Olomouc za vdovské sídlo. Nový vévoda však dosáhnuv udělení léna od císaře na říšském sněmě v Řezně, slibu svému nedostál, a Eliška již roku potomního (1190) zemřela.

Vévoda Konrad Ota jasně poznával, že přítomnosti jeho v Čechách jest potřebí, aby urovnány byly rozličné sporné záležitosti. Proto vyžádal si od církve, aby sproštěn byl závazku daného v příčině křížové výpravy, a na žádost jeho vedl české vojsko do svaté země kníže Děpolt, syn onoho Děpolta, který se vyznamenal na výpravách italských a zemřel po dobytí Říma r. 1167. Děpolt provázel císaře v čele vojska, které se vyznamenalo obvyklou chrabrostí, do Malé Asie, kdež byl svědkem nenadálé smrti jeho ve vlnách řeky Selefu a brzy potom sám padl za oběť hroznému moru, který vypukl ve vojště křižáckém (v létě 1190).

Moudrá umírněnost, kterou projevil Konrad Ota po bitvě loděnické, byla jemu samému nyní na prospěch. Mohlť nyní, dosednuv na stolec český, vším právem osobovati si i panství nad Moravou. I udělil v souhlasu s velmoži na sněmě pražském (15. června 1189) olomucký úděl Vladimíru a Břetislavovi, synům Oty III. Olomuckého († 1160), Brněnsko pak Spytihněvovi a Svatoplukovi, synům Vratislava Brněnského († 1156); Znojemsko podržel ve vlastní správě. Tím způsobem byla utvrzena podřízenost Moravy pod vrchním panstvím českým. Bylotʼ vůbec přední snahou tohoto vynikajícího panovníka, aby státní jednota Čech a Moravy byla uvedena v úplnou platnost. Proto také ještě téhož roku svolal všeobecný sněm říše českomoravské do Sadské (v kraji Bydžovském), na kterémž měly účastenství šlechta i duchovenstvo české i moravské. Tam prohlášena byla také „Statuta vévody Konrada Oty“, první objemnější památka našeho domácího práva, jejíž účelem bylo zavésti jednotnou soudní organisaci na Moravě a pokud možno uvésti ji v souhlas se soudními řády v Čechách.

Tak podařilo se vévodovi Konradovi docíliti toho, po čem dávno již v zemi marně se toužilo: trvalého míru a pořádku. Největší zlořád odstraněn byl tím, že všichni Přemyslovci ve vyhnanství žijící byli do vlasti povoláni, úděly obdaření a tím odňata jim záminka, dovolávati se cizí pomoci. Vévoda Konrad Ota osvědčil též státnický důmysl tím, že získal si přátelství nového krále německého Jindřicha VI., zavázav se mu přispěti vojskem na výpravu, kterou Jindřich chystal k dobytí Neapolska a Sicilie. Na sněmě pražském (v říjnu 1190) vévoda Konrad Ota vymohl si od stavů svolení k této výpravě. Tamtéž sepsána byla zakládací listina premonstrátského kláštera Lúckého (něm. Kloster Bruck), jejž byl Konrad Ota společně s matkou svou Marií v úrodné kotlině po levém břehu řeky Dyje dal vystavěti a bohatě statky obdařil. Brzy potom (na počátku 1191) vydal se s četným vojskem společně s králem Jindřichem VI. do Italie, v Římě byl svědkem jeho korunování na císaře a dorazil s ním až k Neapoli, kteráž byla obležena. Tu však letním vedrem vypukl v císařském vojště mor, jemuž vedle mnohých vynikajících knížat padl za oběť také vévoda Konrad Ota (9. září 1191), „kníže slavný, spravedlivý, moudrý a vzdělaný“, jak dotvrzuje souvěký letopisec.*) Kosti jeho přeneseny byly do Prahy a tam pochovány.

Zásluhy Konrada Oty zajišťují mu v dějinách českých i moravských trvalou památku: říši své dlouhými vnitřními spory rozervané vrátil mír a pořádek, povolav zvláště vypuzené Přemyslovce z vyhnanství; při každém důležitějším kroku dovolával se na sněmích souhlasu a rady velmožů zemských; platné právo obyčejové dal na jisto postaviti a doplniti; na venek pak skvělým účastenstvím výpravy italské uhájil bývalou slávu i dobré jméno českého vojska.

Příliš krátce vévoda Konrad Ota spravoval věci českomoravské. Na zprávu o jeho časné smrti nové spory o trůn otřásaly veškerým národem. Nejdříve zmocnil se vlády Václav II., bratr Soběslava II. († 1180), jakožto nejstarší Přemyslovec, nedbaje o udělení léna císařského. Sotva však Jindřich VI. na sklonku r. 1191 do Německa se navrátil, odebral se k němu

*) Gislebert, kancléř hraběte Hennegavského, ve svém Chronicon Hannoviense ad a. 1191 (Pertz, SS. XXI. 574). Podobnými slovy chválí jej domácí letopisec Jarloch.

biskup pražský Břetislav Jindřich, aby vyžádal od něho léno české svým strýcům Přemyslu Otakarovi a Vladislavovi, synům krále Vladislava. Poněvadž žádost tuto podporoval slibem, že císaři vyplaceno bude 6000 hřiven stříbra, došel u něho snadno svého cíle. Přemyslovi uděleny byly lénem Čechy, Vladislavovi Morava, v Čechách nastrojenou vzpourou Václav byl ze země vypuzen, zajat od Albrechta, markrabí míšenského, jehož sestru Adelu měl Přemysl Otakar za manželku, a uvězněn na jakémsi hradě, kdež upadl v zapomenutí. Praha po tříměsíčním obležení vzdala se novému vévodovi, jímž se stal Přemysl, kdežto Vladislav ujal se vlády na Moravě. Biskup Jindřich Břetislav zůstal při dvoře císařském jakožto rukojmí za oněch slíbených 6000 hřiven stříbra.

Avšak Přemysl Otakar nepodržel dlouho moci vévodské. Popudilť proti sobě nesmírně císaře Jindřicha VI., připojiv se na žádost svého svata Albrechta Míšenského ke spiknutí knížat severoněmeckých a dolnorýnských. Nad to pak příliš dlouho otálel vyplatiti císaři slíbené peníze. Biskup Břetislav Jindřich, který toužil již po tom, aby vyvázl z rukojemství, byl pro to rozhořčen na svého strýce a snadno pohnul tedy císaře k tomu, že Přemysla Otakara „pro urážku Veličenstva“ prohlásil za zbavena trůnu (v červnu 1193) a udělil léno české Břetislavu Jindřichovi, prominuv mu i slíbený poplatek. Když Břetislav do Čech se vypravil, většina šlechty zrádně opustila Přemysla, který donucen k útěku, a také Praha vzdala se po několikaměsíčním obléhání. Ani Vladislav neuhájil se na Moravě. Kníže-biskup vypravil se r. 1194 vojensky proti němu, dobyl hlavních hradův a tím i veškeré země. Od té doby nazývá se „vévodou českým a markrabím moravským“. Správu Moravy však nepodržel ve svých rukou, uděliv opět Olomucko Vladimírovi a Břetislavovi, synům Oty III., Brněnsko Spytihněvovi a Svatoplukovi, synům Vratislavovým. Pouze úděl Znojemský spravován byl přímo komorou vévody biskupa, poněvadž z této linie nezbylo zákonitého dědice. Později (1197) počet údělů na Moravě rozmnožil se v ten spůsob, že Břetislav obdržel ku správě okres kolem Břeclavě, Svatopluk kolem Jemnice. Všechna tato údělná knížata stála ovšem pod vrchní mocí vévody českého.

Vypuzený Přemysl Otakar ještě za živobytí knížete-biskupa pokusil se o korunu. S vojskem, které sebral za pomoci svých

příbuzných z Německa, vtrhl do Čech; tam však nenalezl přívrženců, šlechta postavila se mu na odpor, Přemysl byv poražen musil opět hledati útočiště v cizině, kdežto jeho bratr Vladislav, upadnuv v podezření, že byl tohoto spiknutí účasten, na hradě Pražském jest uvězněn. Ale ještě toho roku (15. června 1197) zemřel vévoda Břetislav Jindřich, a šlechta, nedbajíc práva starších Přemyslovců moravských a taktéž staršího Přemysla Otakara, prohlásila za vévodu Vladislava III., který byl z vězení vybaven a hned potom (22. června) na trůn nastolen. Šlechta jednala tak dílem z ohledu na císaře, u něhož byl Přemysl v nemilosti, jednak z bázně před pomstou Přemyslovou. Poněvadž císař dlel tehda na Sicilii, provedena tato změna na trůně bez jeho souhlasu; nicméně páni doufali, že nebude mu proti mysli. Avšak již po třech měsících došla do Čech zpráva, že císař Jindřich VI. zemřel v Mesině (28. září 1197).

Tyto dvě události, nastolení Vladislava III. v Čechách a brzy potom smrt císaře Jindřicha VI., měly dalekosáhlé následky pro veškeren vývoj říše českomoravské, zvláště pak pro upravení státoprávního poměru mezi Čechami a Moravou. Německo stalo se dějištěm dlouholetých domácích různic, moc panovnická tam hluboce poklesla. Za to mohla tím zdárněji a samostatněji se vyvíjeti sousední říše česká a pozdvihnouti se z hlubokého pokoření, do kterého ji uvrhli císařové Bedřich Barbarossa a Jindřich VI. Tuto výhodu dobře postřehl důmyslný Vladislav a použil jí k tomu, aby zrušil nedávno zřízenou nezávislost biskupa pražského, jehož stolec byl tehda úmrtím Břetislava Jindřicha uprázdněn. Na sněmě, který svolán byl 1. listopadu do Prahy, vévoda Vladislav III., nedbaje dosavadního práva duchovenstva pražského, jmenoval biskupem svého kaplana Milíka Daniela, kterýž také hned potom přijal od něho investituru a složil v ruce jeho přísahu lenní: tím byl biskup pražský uveden v bývalou podřízenost vévody českého a přestal býti bezprostředným říšským knížetem. Týž poměr závislosti měl ovšem při nejbližší příležitosti nastati i u biskupa olomuckého.

Tento krok byl by však zůstal polovičatým, kdyby byla Morava potrvala v onom nezávislém poměru k Čechám, ve který vstoupila r. 1182 a který právoplatně dosud nebyl zrušen; nad to pak odpor kapituly pražské pro domnělé porušení práv jejích i nové různice v rodě Přemyslově hrozily zvrátiti moudré opatření

Vladislavovo. Již počátkem prosince totiž Přemysl Otakar opět objevil se před Prahou s četnými přívrženci, chtěje násilím zmocniti se trůnu. Vladislav vypravil se s dobře opatřeným vojskem jemu vstříc, nikoli však, aby pokračoval ve vražedném boji, nýbrž aby poctivě a nezištně podal staršímu bratru ruku na smířenou. Oba shodli se v ten spůsob, aby Přemysl vládl v Čechách, Vladislav na Moravě, obě země pak aby tvořily jedinou říši (6. prosince 1197). Nastalo všeobecné smíření stran, oba Přemyslovci ve vzácném dorozumění za hlubokého úpadku říše německé jali se pracovati k tomu, aby vybudovali pro své potomky mocný a svobodný stát českomoravský.

Morava zůstala i potom markrabstvím, ale nikoliv pod panstvím německým, jak to zamýšlel císař Bedřich I., nýbrž pod panstvím českým. Říšská bezprostřednost Moravy tím navždy byla zrušena. Velikou výhodou kromě toho bylo, že tato země, dosud rozptýlená v několik drobných, na sobě nezávislých údělův, od této doby byla trvale spojena v jediný státní celek. Vladislavovi bylo tím snáze sjednotiti Moravu pod svým panstvím, ježto právě v té době — nejdéle do r. 1201 — všichni Přemyslovci moravští, jak z linie brněnské tak i z olomucké, zemřeli bez potomků. Tím také odstraněn byl hlavní kořen dosavadních různic v tomto rodě, které zdržovaly rozkvět státu českomoravského uvnitř i na venek.

VII. Vnitřní stav Moravy od r. 906 do r. 1197.

Od těch dob, co Maďaři učinili konec samostatné říši moravské, hranice vlasti naší podstatně se súžily. V 10. stol. nelze hranic těch přesně vymeziti, ježto ani o politické příslušnosti Moravy v té době nemáme jasné vědomosti. Teprve rokem 1029, kdy Morava byla trvale k panství českému připoutána, obraz se poněkud vyjasňuje. Tehda měla již země na západě, jihu i východě celkem tytéž hranice jako nyní, jen na severu sahala značně dále: zabíralať také celé nyn. Opavsko, pokud náleží diecesi olomucké, i můžeme tehdejší rozlohu Moravy páčiti asi na 26.000 km.[2] Kníže Břetislav I. svým řádem stařešinským dal podnět k rozdělení země na úděly, jichž bylo koncem XII. stol. pět: nejpřednějším bylo knížectví olomucké, ohraničené řekou Zinou (Pštinou) na severu, Svitavou a Svratkou na západě,

Karpatami na východě; letopisec Vincentius Pražský nazývá je nejznamenitějším knížectvím moravským, a rakouský souvěký letopisec nazývá Olomouc k r. 1177 „hlavním městem Moravy a sídlem apoštolským". Od tohoto údělu odloučen byl na sklonku XII. stol. úděl břeclavský; střediskem jeho byl hrad, jemuž sousední Němci rakouští ještě v XI. stol. (1056) říkali Lauentenburg (pozd. Lundenburg); název ten pochází od kmene Lověticů, který obýval tento cíp Moravy, kdežto po česku hrad ten za Břetislava I. nazván jest Břeclav. Třetí knížectví, brněnské, prostíralo se mezi Svitavou, Svratkou, Oslavou a Jihlavkou. Ostatek zaujímal úděl znojemský, z něhož později, rovněž na sklonku XII. stol. vyloučen byl úděl jemnický.

Každému údělu vévodil údělný hrad, sídlo knížete; ale vedle těchto hlavních byly též jiné župní hrady, sídla žup, na kteréž úděly byly rozděleny. Četné silnice spojovaly Moravu se zeměmi sousedními: do Uher šly dvě hlavní silnice: přes Olšavu u Uh. Brodu, pak přes Bánov do Trenčína, a přes Strážnici do Skalice t. zv. „via speculatorum" (cesta vyzvědačů), do Polska („vojenská silnice") přes Hranice a Hradec (Grätzen), druhá přes Jívovou, Toveř a Opavu, třetí přes Olomouc, Bruntál a Krnov. Do Čech šla cesta Trstenická (porta terrae) z Brna na Letovice, z Olomouce na Úsobrno a Konici; spojivše se směřovaly společně od Svitav k hradu Litomyšlskému; druhá cesta vedla údolím Jihlavky a Oslavy přes Žďár průsmykem Liběčským k župě Čáslavské; byla pod dozorem zvláštních stráží, a jen se zvláštním svolením knížete smělo se po ní cestovati. Třetí — cesta Jihlavská — šla od Znojma k Jihlavě přes Humpolec k Čáslavi. Také uvnitř země byly četné silnice a na nich stanice mýtní a celní ve všech osadách, kde bylo živější spojení obchodní.

Jaká byla tehdejší lidnatost Moravy, nesnadno lze pověděti. Měst v našem smyslu tehda ještě nebylo, nýbrž jen hrady a hrádky (castra, castella) a vesnice, dědiny. Tyto byly dvojího původu: za nejstarších dob vystavěna a obydlena byla vesnice rodem, kterýž jí také dal jméno; takových rodových vesnic se jmény patronymickými počítá se na Moravě daleko přes tisíc, z čehož lze souditi, že Morava již za nejstarších dob (IX., X. stol.) byla dosti hojně zalidněna; to platí zvláště o rovinách. Později, když se členové rodu rozmnožovali, odloučily

se jednotlivé rodiny, nebo i osoby, a osadily sousední stráně i jiná místa přístupná; takové osady dostaly pak své jméno od svého zakladatele nebo od své polohy. Velmi rozšířené po Moravě, tak jako v Čechách a ve Slezsku, jest jméno vesnic Lhota: chtěl-li totiž někdo svou usedlost rychleji zalidniti, povoloval novým osadníkům úlevy (lehota = lhota), obyčejně v té míře, že v prvních letech neplatili buď žádných, nebo jen nepatrné poplatky; teprve později byly jejich dávky zvýšeny. Takových Lhot počítá se na Moravě 82, v Čechách 332, ve Slezsku 49.

Hlavním zdrojem výživy bylo rolnictví a chov dobytka. Pěstovaly se téměř všechny druhy obilí a plodin hospodářských, jako za našich časů; dobytkem obvyklým byly ovce, koně, krávy a prasata. I když přestalo společné užívání pozemků, přece kus půdy zůstal obecným majetkem. Takové pozemky ohražovány byly mezníky (hranice, termini, signa). Jiným odvětvím výživy bylo hornictví: mimo jiné dolovalo se dosti hojně na zlato i na stříbro; kovkopové stříbra zvali se jamníci, odtud název města Jemnice. Řemesla všeho druhu vzkvétala nejvíce při hradech a klášteřích. Řemeslníci jako sedláci ponenáhlu octli se v rozličném stupni odvislosti od svých vrchností. Peněžnictví a obchod vůbec byl již tehda v rukou židů, kteří odedávna provozovali také rozsáhlý obchod s otroky. Vinařství, včelařství, zahradnictví a rybářství byly v plném rozkvětu, i chmelařství pěstovalo se v míře podobné jako v Čechách.

Hospodářské plodiny měly v obchodě cenu velmi nízkou, za to byla hodnota peněz stálá a vysoká. Kosmas velebí biskupa pražského Jaromíra, že každou neděli věnoval na svaté ostatky 12 denárů, což jest asi cena našeho jednoho zlatého; 200 denárů činilo hřivnu stříbra (marca, talentum), kteráž měla cenu asi 16 našich zlatých. Peníze raženy byly z největší části ve stříbře, zlaté mince jsou velikou vzácností, měděných vůbec nebylo. Právo raziti mince měl jenom vévoda český, hlavní mincovny byly v Praze a na Mělníce, na Moravě v Podivíně.*) Příjmy českých panovníků na poč. XIII. stol. páčily se na 100.000 hřiven

*) Cod. dipl. Mor. I, 163, 183, 220, 271 a 278. Srv. Dudík, Děj. Mor IV, 175. O mincovně podivínské pochybuje v novější době Červinka (Mince a mincovnictví markrabství Moravského, 1897) a snaží se dokázati, že údělná knížata moravská měla právo raziti vlastní peníze a že měla mincovny v Brně, v Olomouci a ve Znojmě.

stříbra, i převyšovaly daleko příjmy všech ostatních kurfirstů německých. Že k této sumě Morava značnou měrou přispívala, netřeba tuším dokládati.

Nejvyšší moc panovnickou na Moravě měl kníže český. Údělná knížata moravská byla podřízena jeho vrchnímu panství a zavázána mu přísahou věrnosti. Zvláště pak na venek nesměli ničeho na svůj vrub konati, co náleželo v obor svrchovanosti, tedy ani válku vésti ani mír učiniti s mocnostmi zevními, nesměli také peněz raziti, ani biskupa v zemi dosazovati, ani jakéhokoliv pozemku ze svého údělu darovati neb odprodati bez svolení vévodova. Tato podřízenost potrvala, i když Morava byla za markrabství povýšena.

Suverenita vévody českého na Moravě jeví se také v tom, že jemu náležely všechny statky korunní (zeměpanské), kteréž byly velmi rozsáhlé, jakož i všechny důchody zemské, vyplývající z cel, mýt a desátků, z mincí, honitby a rybaření, z rozličných daní a jiných zeměpanských práv, která se shrnují pod názvem regalií. Avšak již od počátku oni Přemyslovci, kteří měli údély na Moravě, dostávali část těchto důchodův. Ovšem že hlavní bohatství jejich záleželo ve jmění nemovitém, zvláště pak v rozsáhlých lesích, které se tehda na Moravě rozkládaly.

Šlechta na Moravě, podobně jako v jiných zemích sousedních, měla původ svůj jednak ve svobodnících, kteří nabyli časem velikého majetku pozemkového, jednak v oněch rodinách, ze kterých vévodové vybírali si vynikající hodnostáře ve dvorských službách nebo i vrchní úředníky zemské; takovými byli na př. správcové župních hradů. Teprve z této majetkové a úřednické šlechty povstala šlechta rodová; tak na př. důstojnost županská pravidelně bývala dědičná v těch rodech, jež nejvíce dědin měly v župě. Již v XI. stol. rozděluje se šlechta na dvě třídy, vyšší a nižší hodnosti (primi et secundi ordinis milites). Vyšší stav nazýval se později (ve XII. stol.) panským (nobiles, domini), nižší vladyckým čili rytířským (milites); tito povstali asi z oněch svobodníků, kteří měli skrovnější majetek pozemkový, nebo i z nesvobodných služebníků, kteří časem ve válečných službách se vyznamenali. Z nejstarších šlechtických rodů na Moravě jmenují se Hronovici, Bočkové, Boskovici, Kravaři, Tasoviči a j.

Ze šlechty vyšší bráni byli přední úředníci zemští: kastelán čili správce župy (r. 1187 poprvé: župan), jemuž bylo pečovati o bezpečnost svěřeného území brannou mocí, nejvyšší sudí (judex provincialis, cudař), který bděl nad právem osobním i majetkovým, nejvyšší komorník (camerarius), který se staral o řádné odvádění poplatkův, a vladař (villicus), jemuž svěřena byla správa korunních statků. Nade všemi těmito postaven byl jakožto nejvyšší úředník zemský falckrabí (comes palatinus). Od těchto zemských úředníků dlužno přesně rozeznávati hodnostáře dvorské při osobě vévody (krále), jakož byli: nejvyšší maršálek, nejvyšší komoří, číšník, truchses, lovčí. Že také údělná knížata moravská a pozdější markrabí při svých dvorech podobné úřady si zřizovali a vydržovali, není sice listinami nezvratně doloženo, ale nanejvýš pravděpodobno. Vždyť i biskupové olomučtí ano i přednější pánové moravští měli své komoří, číšníky a jiné úředníky; tak na př. dovídáme se ze souvěké kroniky, že hrabě Jiří, zakladatel kláštera milevského, ztratil v bitvě loděnické (1185) svého číšníka.

Od pánův a rytířů lišili se zemané čili dědici (rustici, heredes); byli to svobodní majitelé drobnějších pozemků, kteří si dovedli po staletí uhájiti své samostatnosti, ale ani válečnou službou, ani zemským úřadem nedosáhli vyššího postavení. Počet jejich rok od roku byl menším; neboť většina jich časem octla se v úplné odvislosti od nějakého duchovního nebo světského pána. Takoví nepozbývali osobní svobody, ale brali na sebe určité závazky: nájemníci (hospites) platili z dědin, v jichž držení vcházeli, jistý určitý úrok (census) kromě daní obecných (tributum), kdežto sluhové (ministeriales) konali za užívání rolností dílem práce řemeslnické v podhradích, dílem vzdělávali role knížecí za výživu. Podobnými pracovníky na statcích církevních byli dušníci (animatores) a zákupní (pretio introducti). Z takových polosvobodných, polonevolných obyvatelů země skládal se stav selský, kterýž byl v rozličných stupních odvislosti od svých vrchností, světských i duchovních, a vydán časem úplně jejich libovůli.

Úplnými nevolníky čili otroky byli jen váleční zajatci z cizích zemí a domácí odsouzenci, usvědčení cizoložci (ženy i mužové), dlužníci, kteří se vzpírali dostaviti se na soud;

takových měli zvláště židé mnoho. Kníže Vladislav I. r. 1124 poručil vykoupiti křesťanské otroky a zapověděl spolu, by žádný křesťan nesloužil židům. Svobody mohli nevolníci dosáhnouti buďto propuštěním na svobodu z daru majetníkova nebo vykoupením.

Sněm zemský. Jednota Cech a Moravy zračila se, nehledíc k jednotné moci panovnické, především ve společných snémích zemských (generalis curia, conventus, colloquium generale), kdež jednáno bylo o veřejných potřebách a záležitostech, týkajících se obou zemí zároveň, jakož bylo nastolování nového vévody, povolování veřejné hotovosti zvláště k výpravám za hranice, porady o nových zákonech, které se týkaly veškeré říše. Těchto všeobecných sněmů účastnil se každý svobodný a zbraně schopný Čech i Moravan, který měl nějaký pozemkový majetek. Šlechta tvořila tu již ode dávna zvláštní stav, nikoli však duchovenstvo, které mělo s počátku jen potud přístup na sněm, pokud se mohlo vykázati svobodným majetkem pozemkovým.

První specielně moravský sněm, o němž se nám zpráva zachovala, konal se r. 1174. Bylo to po smrti krále Vladislava a po svržení syna jeho Bedřicha s knížecího stolce českého. Moravě dána byla na tomto sněmě, který se konal v Brně, nová údělná knížata a zároveň povolena byla knížeti olomuckému Oldřichovi (viz str. 84.) dostatečná branná moc k výpravě do Italie. Tehda již kromě šlechty účastnili se také vyšší hodnostáři duchovní, biskup olomucký, opatové moravských klášterův a probošt olomucký. Od té doby, co Moravě dostalo se názvu markrabského, konaly se častěji takové zvláštní sněmy týkající se pouze země moravské.

Od sněmů zemských lišily se obecné soudy zemské, (judicium generale). Jak Čechy tak Morava měly zvláštní soud zemský. Tam bývala výměna statků, větší darování a porovnávání rozepří předmětem jednání, jehož se účastnila šlechta; ale přední slovo v nich měli na Moravě páni hospodáři, v Čechách kmeti (seniores), vynikající rodem, zkušeností i věkem. Tento soud rozsuzoval též o vině proti panovníkovi a proti zemi (velezrádě), rozřešoval spory o dědiny, o zlato a o cla.

Mimo zemský čili obecný soud byl v každé župě soud župní, (cúda, judicium provinciale), jimž přikázány byly v území

župním rozepře právní i činy trestné, pokud nebyly vyhrazeny soudu obecnému. Soud ten vztahoval se na všechny obyvatele župy bez rozdílu, a přísedícími jeho byli pánové a vladykové té župy jakožto soudcové. Činnost úředníků župních při soudech byla toliko přípravná v zavedení pře, dozorná při vedení pře a výkonná při vedení práva, t. j. při provádění nálezův. Župní soud byl dvojí: 1. panský, na němž zasedali pánové (nobiles, barones) té župy a předsedal sudí za přítomnosti župana; 2. vládyčí, složený z vládyk (milites) za předsednictví vladaře (villicus). Oba soudy lišily se svou kompetencí: soudu panskému náležely rozepře vyšší ceny nežli soudu vládyckému. O řízení na soudech župních, jak se ustálilo právem obyčejovým, poučují nás řády knížete Konrada Oty, které přijaty byly na sněmě českomoravském v Sadské (1189).

Třetího druhu byly soudy slubné, jakýsi druh soudů smírčích, jichž právomoc se vztahovala na věci nepatrné ceny.

Řád soudní na Moravě vyvinul se podobným spůsobem, jako u sousedních kmenů slovanských. Žalobce (původ) pohnal žalovaného (pohnaného) na soud. Postižen-li žalovaný v konání trestného činu („při líci"), byl tím důvod jeho viny dán a odpadlo veliké líčení i pření. Soud vynesl na základě tom nález viny i trestu. Nemohl-li však nabyti přesvědčení o vině či nevině žalovaného, zůstaveno bylo očištění tohoto od viny nařknuté soudu božímu (ordalie, judicium dei). Tyto soudy boží čili očisty zakládaly se na starověké, z pohanstva pochodící víře, že bohové nevinného neopustí, vinného pak sami zatratí. V nich spatřovalo se působení nadlidské spravedlnosti, a na základě tom soud ihned vynášel míru trestu.

Očisty děly se vodou, ohněm nebo soubojem. Ponořil-li se obžalovaný po jistou míru do vody, byl prohlášen za nevinna; neboť se věřilo, že voda nic nečistého do sebe nepřijme. Horší byla zkouška vařící vodou, kdež bylo obviněnému z nádoby naplněné vřelou vodou vytáhnouti nějaký předmět; zahojila-li se opařená ruka do tří dnů, byl za nevinna prohlášen. Při zkoušce ohněm obžalovaný měl žhavé železo holou rukou přenésti s místa na místo a odříkávati při tom očišťovací přísahu, nebo kráčeti po žhavé radlici atd. Souboj podle dávného práva moravského byl připuštěn jenom proti cizincům.

V takových rozepřích, kde nebyly očisty přípustny, dělo se průvodní řízení výpovědmi svědků, listinami a přísahou. Na základě takovém soud pronášel nález. Prokázaná vina trestala se krutým způsobem. Oslepení, uřezání nosu neb jazyka, čtvrcení, usekání rukou, lámání kolem, šibenice, stětí mečem byly obyčejné tresty na velezrádu, vzpouru, vraždu a jiné těžké zločiny. Mírnějšími tresty bylo vymrskání pruty, šroub, kláda, do které nohy trestancovy byly sevřeny, a jiná mučidla. Na jisté přečiny bylo vypovídání ze země aneb ukládány též pokuty peněžité. Dlužník, který nemohl zaplatiti, stal se nevolníkem věřitelovým. Podobně upadl do otroctví zločinec, odsouzený na smrt, ale výrokem knížete přijatý na milost. Rozdílu stavů před soudem, jaký se jeví na př. ve starém zákonníku franském, na Moravě ani v Čechách, a zvláště ve statutech Konradových nenalézáme.

Církevní zřízení. Od té doby, co Morava byla politicky ve svazku říše české, byla také církevně podřízena biskupovi pražskému. R. 1062 zřízeno bylo samostatné biskupství v hlavním městě moravském, v Olomouci, a podřízeno přímo metropolitovi mohučskému. Biskupové olomučtí, jichž diecese se prostírala v týchže hranicích, jako tehdejší země Moravská, nebyli voleni, jako v Čechách, za účastenství duchovenstva a za souhlasu lidu, nýbrž byli jmenováni až do r. 1184 od českého vévody. Potom provozovali totéž právo markrabí moravští až do r. 1207, kdy král Přemysl Otakar I. přenesl právo volební na kapitolu. Takto jmenovaný hodnostář byl až do konce XII. stol. od císaře potvrzován. Dělo se to tím způsobem, že mu císař uděloval berlu a prsten, po uzavření konkordatu vormského (1122) pouze přísahou na žezlo. Tímto obřadem (investiturou) stával se biskup olomucký, jako pražský, knížetem říšským a byl také za takového pokládán. Ale r. 1197, když došla zpráva o smrti císaře Jindřicha VII., kníže Vladislav III. poprvé obsadil biskupství pražské ze své vůle a přiměl nového biskupa Daniela, že jemu složil lenní přísahu, čímž přešel v úplnou odvislost od knížete českého. Když pak nastoupil na trůn Přemysl Otakar I., král německý Filip zároveň s titulem královským propůjčil mu právo investovati nejenom biskupa pražského nýbrž i olomuckého, což ve zlaté bulle sicilské od císaře Bedřicha II. bylo potvrzeno. Počet kanovníků kapitulních určen byl od biskupa Jindřicha Zdíka (1132) na dvanáct. Příjmy biskupovy záležely z rozličných

důchodů (z desátků, mýt, mincoven a j.) a z rozsáhlých statků. Kapitola vydržována byla z nájmů, desátkův a nadací. V čele kapitoly byli děkan a probošt, kterýž byl správcem jmění kapitulního a od r. 1207 také správcem statků biskupských, pokud stolec biskupský zůstával uprázdněn.

Diecese byla rozdělena na několik větších okresů, v jichž čele stáli arcijahnové; byla to arcijahenství v Olomouci, Přerově, Spytihněvě, Břeclavi, Brně a ve Znojmě; arcijahen olomucký zastupoval také biskupa ve věcech správních. Arcijahenství dělila se na farnosti, děkanství ve XII. stol. ještě nebylo. Farář při chrámě sv. Petra v Brně nazývá se r. 1195 „rektorem". Duchovenstvo dvorské a kapitulní bylo na svou dobu vysoce vzdělané, hojnost vzácných děl v olomucké kapitulní knihovně složených jasně to dosvědčuje. Hůře bylo s duchovenstvem venkovským, které stále ještě lpělo na mnohých zlořádech; veškera péče, kterou zvláště biskup Jindřich Zdík vynakládal na vzdělání kněžstva, neměla zdárného úspěchu. Proto také papež Innocenc II. vypravil r. 1143 legata Guidona do Čech a na Moravu, aby přísnými tresty provedl některé církevní opravy. Mnozí kněží, kteří usvědčeni byli ze simonie nebo z přestupku proti celibátu, tehda zbaveni byli úřadu svého i beneficia, kdežto druhým zakázána byla služba oltářní. Na jak nízkém stupni někteří duchovní venkovští byli a jak obmezen byl jejich vědecký obzor, vysvítá z mnohých napomenutí Jindřicha Zdíka na synodě: aby hleděli bezvadně čísti obřady nebo se jim naučili nazpaměť, pochopiti římský zpěv, římský breviář a vypočítávání velikonoci, aby s ostruhami a visícími po boku noži nepřistupovali k oltáři a j.

Za takového stavu venkovského duchovenstva není divu, že řády křesťanské ještě ani ve XII. stol. nebyly v lidu pevně zakořeněny, a že lid lpěl dosud na mnohých zvycích pohanských. Mezi takové náleželo zvláště mnohoženství, od Kosmy bezohledně kárané, i unášení dívek, jež na Moravě teprve za téhož Jindřicha Zdíka bylo úplně odstraněno. Na cizoložství od pradávných časů v Čechách i na Moravě ustanoven byl trest smrti. Ještě k r. 1092 vypravuje Kosmas, že kníže Břetislav II. nastoupiv na trůn, všechny čarodějníky a věštce ze země vyhnal, že dal háje a a stromy, jež lid na mnohých místech za posvátné ctil, pokáceti a popáliti; taktéž vykořenil jisté oběti pramenům a obětování

zvířat zlým duchům, zakázal pohřby v lesích, na polích a na křižovatkách a vůbec všeliké radovánky, ježto na poctu zemřelých se slavily v maškarách a za bachantských orgií. Tyto přísné zákazy měly asi dobrý účinek; neboť již ve XII. stol. dovídáme se jen o pohřbívání mrtvých v kostelích a v posvěcené zemi kolem chrámu (hřbitovy, coemetaria).

Kláštery. První benediktinský klášter na Moravě založen byl od knížete Břetislava I. r. 1048 v Rajhradě a osazen benediktiny z Břevnova; druhý Hradišťský (u Olomouce), založený r. 1078 od knížete Oty I. a manželky jeho Eufemie, proměněn byl r. 1151 v premonstrátský. Třetí Třebíčský, založený od knížat Oldřicha Brněnského a Lutolda Znojemského r. 1109, k němuž náleželo od r. 1195 benediktinské proboštství na Luze (nyn. Komárově) u Brna. Premonstrátský klášter, kromě Hradišťského, založen byl r. 1190 na Lúce u Znojma (Kloster Bruck) od knížete Konrada Oty, nežli se vydal na výpravu do Dolní Italie. Oba tyto kláštery byly zrušeny za císaře Josefa II. Klášter premonstrátek v Dolních Kounicích („Rosacoeli"), založený r. 1181 hrabětem Vilémem z Pulína a osazený (1183) jeptiškami z Louňovic v Čechách, zanikl již v XVI. stol. V čele kongregací klášterních byli opatové (abatyše), jmenovaní dílem od knížete českého, dílem voleni. Investitura jejich děla se rovněž od knížat, jakož vůbec každé založení kláštera mohlo se státi jen s jejich souhlasem. Z rytířských řádů ve XII. stol. pouze Johanité byli r. 1168 uvedeni na Moravu od krále Vladislava a vládli zde rozsáhlými statky.

Kláštery měly účel několikerý: členové řeholí oddávali se kajícným skutkům a askesi, mýtili lesy a vzdělávali půdu ladem ležící, vedli duchovní správu na farách, jež náležely ku zboží klášternímu. Vedle toho bylo mnichům také pečovati o duševní vzdělání své i svého lidu. Při každém klášteře byť sebe chudším byla škola, jejíž úkolem bylo vědecké vzdělání mladších mnichů. U takových klášterů, kde působili vynikající učitelé, přicházeli i ze vzdálených končin četní žáci. Ti ovšem nemohli choditi do školy klášterní, aby domácí kázeň nebyla porušena, a proto byla pro ně zřízena zevní škola, rozdělená na trivium (grammatika, rhetorika, dialektika) a quadrivium (arithmetika, geometrie, musika, astronomie). Vyučovací řečí těchto škol byla latina, domácí řeč (lingua barbara) ve XII. stol. na Moravě se

nepěstovala. Pocházelit mnichové téměř všech klášterů moravských z Německa, tak že ani řádně domácímu lidu nerozuměli. Jako v jiných zemích, tak i na Moravě byly kláštery hlavním sídlem umění sochařského a malířského. Jmenovitě vynikají krásou a dokonalým provedením malby titulních listův, iniciálek a skvostných miniatur v opisovaných textech.

Že vedle umění znamenitě vyvinutého a při dobrém stavu škol také vědecká činnost neležela ladem, nelze pochybovati a vysvítá také z četných knihoven při čelnějších kostelích a klášteřích. Zvláště v dějepisectví bylo již tehda pilně pracováno. Nejstarší moravské letopisy pocházejí z kláštera Hradištského u Olomouce; největší důležitost mají pro první polovici XII. stol., poněvadž tu psal letopisec jednak na základě dobrých pramenů, jednak jako vrstevník oněch událostí. Když r. 1151 benediktini Hradištští musili ustoupiti premonstrátům, odstěhovali se i s letopisy do kláštera Opatovického (nad hor. Labem) a tam v zapisování událostí pokračovali. Také v Třebíči a v Lúce rozkvetla činnost dějepisecká; bohužel však ony kroniky se nám nezachovaly. Z dob biskupa Jindřicha Zdíka zachovala se v úryvcích biskupská kronika olomucká pod názvem „Granum Catalogi", pak zlomky česko-moravské kroniky („Fragmentum chronici Bohemiae et Moraviae"). Také se zachovala dějepisná topografie Palestiny, kterou dal týž biskup sepsati od francouzského mnicha Roberta (kol. r. 1138), když se chystal na pouť do svaté země.

Oděv. Vznešenější osoby rády se šatily podle kroje cizího, z Francie a z Německa přineseného. K národnímu kroji XII. stol. náležely: pestrobarevný těsně přiléhající spodní šat a krátké až po kolena sahající tuniky, ježto se oblékaly přes hlavu, pak přes to u osob vznešených širší, na spůsob pláště zhotovená, třepením lemovaná a sponami opatřená roucha, k tomu pak až po kotníky sahající, nezavázané střevíce, u vznešených střevíce zobákové; jest to spůsob odívání, jaký povstal smíšením staropohanského kroje a kroje byzantského, přineseného do země církevními obrazy. Paní nosily volný a dlouhý šat s visutými rukávy (řízu) a závoj hluboko splývající, kterýž venkovské ženy dovedly tak kolem hlavy a obličeje ovinovati, že toliko oči bylo viděti. Na malbě hradní kaple („pohanského chrámu") ve Znojmě lze podnes viděti postavu ženy v říze a v závoji.

Ve stavitelství zachovaly se nám z těchto dob jen skrovné památky. Jak vypadal soukromý dům XII. stol. na Moravě, nesnadno lze pověděti; tolik jest nepochybno, že byly stavěny větším dílem ze dřeva. Také starší chrámy slohu basilikového bývaly dřevěné. Větší dokonalosti nabyly stavby chrámové zaváděním slohu románského, ale žádná z nich úplně se nám nezachovala; jisté části jich zachovány jsou v klášterních chrámech v Třebíči a v Lúce, některé stavby v křížové chodbě hlavního chrámu olomuckého, okrouhlá kaple ve Znojmě a j.

Z výtvarných umělců moravských XI. a XII. stol. prameny nejmenují nám ani jediného, ač není pochybnosti, že zde byli, jako na př. žil tehda v Čechách opat Božetěch, malíř, stavitel i řezbář obrazův. O tom svědčí jmenovitě zprávy o velkém množství uměleckých předmětů v olomuckém chrámě sv. Petra i v jiných kostelích moravských. Pohříchu ani jediná z těchto památek nazachovala se na naše doby.

Část třetí.

Morava za posledních Přemyslovců (1197—1306).

I. Vnitřní i vnější zvelebení říše českomoravské za krále Přemysla Otakara I. a za markrabí Vladislava I.

Smrtí císaře Jindřicha VI. nastal důležitý obrat v dějích říše česko-moravské. Německo, jehož panovníci za posledního čtvrtstoletí (1173—1197) neobmezeně řídili osudy Přemyslovců, stalo se samo dějištěm zmatkův a kruté občanské války. Poněvadž Jindřich VI. zanechal po sobě pouze tříletého synáčka Bedřicha II., použila toho některá knížata německá, v jichž čele byl arcibiskup kolínský Adolf, ku seslabení moci císařské, která za Bedřicha I. a Jindřicha VI. byla dosáhla svého vrcholu, a pominuvše úplně nenáviděný rod staufský, zvolila si za krále Otu IV. Velfovce, syna Jindřicha Lva. Vidouce, že boj o korunu jest nezbytným, přívrženci rodu staufského rovněž upustili od nedospělého Bedřicha II. a zvolili si za krále jeho strýce Filipa, vévodu švábského. Mezi oběma stranami chystalo se k válce, a oběma protikrálům záleželo na tom, aby co nejvíce přívrženců si získali.

Toť ovšem byla nejvhodnější příležitost pro tehdejšího panovníka českého, aby dosavadní těžké jho císařů německých se sebe svrhl a zahájil úplnou samostatnost své říše. Bylo velkým štěstím, že Čechy právě v tu chvíli nalezly panovníka, který osvědčil pevnou vůli i plnou schopnost k provedení tohoto nesnadného úkolu. Základy ke zdárnému dílu byly položeny již důmyslným Vladislavem III.: jeho zajisté umírněností vnitřní spory o trůn byly uklizeny, jeho rozvahou uveden byl

opět biskup pražský v závislost českého knížete. S ještě větším důrazem a štěstím pokračoval na této dráze bratr a nástupce jeho na českém trůně Přemysl Otakar I.: ve sporu o korunu německou prohlásil se pro Filipa Švábského, který za to hned při svém korunování v Mohuči (8. září 1198) udělil mu dědičně titul královský a zároveň propůjčil mu důležité právo investovati biskupy své říše, pražského i olomuckého. Nově jmenovaný král český prokázal pak Filipovi mnohé platné služby; udatné vojsko české často rozhodovalo ve prospěch Staufův, a krom toho získal Přemysl též mocného Heřmana, markrabí durynského, pro Filipa. Pro tohoto prohlásil se v úplné shodě se svým bratrem též markrabí moravský Vladislav a s ním také nedávno před tím od něho jmenovaný biskup olomucký Eberhard. Ano ještě více: když papež Innocenc III. prohlásil se pro Otu IV., všechna tato knížata připojila se r. 1201 k protestu strany staufské, jímž popíráno bylo papeži rozhodovati ve věcech německých.

Avšak nemohlo dlouho trvati, a oba Přemyslovci, jak Přemysl tak Vladislav, dospěli k přesvědčení, že nenastoupili na pravou cestu k vytčenému cíli. Bylo by také velkou nemoudrostí bývalo, opírati se trvale vůli Innocence III., za něhož moc papežská ve středním věku dosáhla svého vrcholu. A papež Innocenc dal oběma Přemyslovcům zřejmě na jevo, že od Oty IV. nemíní ustoupiti, krom toho pak zvláštním listem k „vévodovi" Přemyslu Otakarovi prohlásil, že potud nepotvrdí jeho královskou hodnost, pokud neodstoupí od strany staufské. Tyto a ještě jiné příčiny to byly, které pohnuly Přemysla Otakara, že opustil Filipa a přidal se k Otovi IV. Pro Vladislava Moravského již tento krok bratrův byl dostatečnou pohnutkou, že učinil podobně. Byl tu však ještě jiný důvod, pro který uposlechl vyzvání papežova: r. 1201 zemřel olomucký biskup Eberhard, a Vladislav jmenoval jeho nástupcem Roberta, dosud převora cisterciáckého kláštera v Nepomuku. Toto jmenování neshodovalo se s církevními předpisy, a proto také Vladislavovi záleželo na shodě s papežem, aby z této nesnáze vyvázl.

Již na jaře r. 1203 nalézáme krále Přemysla Otakara spolu s Heřmanem, lantkrabím durynským, a Vladislavem Moravským v boji proti Filipovi Švábskému. Když tento vypravil se (v letě 1203) s vojskem do Durynska, tu král český spolu

s bratrem svým Vladislavem vytrhl v čele 60.000 m. lantkrabí durynskému na pomoc. Král Filip donucen byl k ústupu, oba Přemyslovci pak odebrali se k říšskému sněmu do Meziboře, kdež (24. srpna 1203) složili hold králi Otovi IV. Za to udělena byla od něho Přemyslu Otakarovi královská koruna dědičně, Vladislav pak byl tamtéž potvrzen za markrabí moravského pod vrchním panstvím českým. Ani biskup pražský ani olomucký nebyli této slavnosti účastni, na důkaz, že nebyli již jako dříve pokládáni za knížata říšská. Přemysl Otakar I. brzy potom dosáhl hlavního cíle svých tužeb, když také papež Inocenc III. (19. dubna 1204) pojal Čechy do počtu křesťanských království, nazvav je svým královstvím (regnum nostrum), a potvrdil všechna privilegia daná králem Otou IV. říši české i pražskému biskupství.

Záměry krále Přemysla nesly se však ještě výše. Ještě téhož roku (1204) vypravil zvláštní poselstvo k papeži s prosbou, aby pražské biskupství bylo povýšeno za metropoli a olomucké biskupství jemu bylo podřízeno. K tomu připojeny byly velmi pádné důvody — jako na př. velká vzdálenost obou diecesí od Mohuče, pak že obydleny jsou národem, který mluví jazykem zcela rozdílným od německého a p., — takže papež Inocenc, hledě k přátelskému poměru Přemyslovu ke králi Otovi IV., byl ochoten vyhověti žádosti této, odkazuje pouze na souhlas tehdejšího metropolity mohučského Sifrida. I toho zdálo se, že nebude nemožno dosíci, když v tom náhlá změna v politickém postavení českého krále rázem přerušila všeliké další vyjednávání.

Válečné štěstí krále Oty IV. nepotrvalo totiž dlouho. Jednak octl se v různicích s vlastními přívrženci, na druhé straně Filip maje mocnou oporu v jižním Německu, sebral velké vojsko, vtrhl na jaře 1204 do dolního Saska a přinutil bratra Otova Jindřicha, aby se mu podrobil; odtud obrátil se do Durynska. Přemysl Otakar, který s vojskem českým i s pomocí uherskou vypravil se lantkrabí Heřmanovi na pomoc, spěšně musil ustoupiti do Čech před velkou přesilou Filipovou. Vítězný Štauf pokořiv lantkrabí durynského, na podzim r. 1204 vtrhl do Čech a vyvolal nad to králi českému domácí vzpouru, získav na svou stranu Přemyslovce Děpolta III., vnuka onoho Děpolta, který se proslavil na výpravě císaře Bedřicha I. do Italie a zemřel

po dobytí Říma morem r. 1167. Děpolt, který měl údělné panství ve třech župách východočeských (Čáslavské, Chrudimské a Vratislavské), prohlásil se veřejně pro Filipa a získal si v Čechách i na Moravě četné přívrženstvo. Tak tedy donucen nebezpečenstvím vnitřním i vnějším král Přemysl, který beztoho smýšlením svým lnul ke straně Staufské, podrobil se králi Filipovi, zaplatil mu 7000 hřiven stříbra a pojistil Děpoltovi III. dosavadní jeho úděl. Když pak po roce (1205) narodil se Přemyslovi syn Václav, zaslíbil mu král Filip svou dceru Kunhutu sňatkem, čímž přátelský svazek mezi oběma panovníky ještě více byl utužen. Na sněmě v Praze r. 1205 přítomen byl markrabí Vladislav a olomucký biskup Robert, kdež oba dali na jevo úplný souhlas s novým tímto obratem politickým.*)

Zatím moc krále Filipa stále vzrůstala, všichni někdejší přívrženci Otovi, mezi nimiž i arcibiskup kolínský Adolf, původce roztržky, přidali se k vítěznému Staufovci, kdežto Ota IV. ode všech opuštěn žil v Brunšviku. Sám papež Inocenc III. odhodlal se konečně uznati Filipa za krále a jej za císaře korunovati a dal se s ním do vyjednávání. V tom zasáhla Filipa Švábského na vrcholu jeho moci vražedná ruka Oty Wittelsbašského (v Bamberce, 1208), a tím spůsobena opětná změna ve věcech německých. Většina vynikajících knížat německých, nechtějíc říši opět vydati zmatkům, uznala Otu IV. za krále. Velkou zásluhu o to měl zase papež Inocenc III.

Události tyto měly ovšem následky též pro říši českomoravskou. Přemysl Otakar, ač Otovi IV. nebyl nakloněn, nemohl samoten jemu a papeži na dlouho se vzpírati a dal již o velikonoci r. 1209 skrze poselství na říšském sněmě v Altenburce vysloviti Otovi své uznání. Osobně pak dostavil se brzy potom (o letnicích téhož roku) na říšský sněm ve Vircburce, kdež král Ota slavil zasnoubení své s Beatricí, dcerou Filipovou. Tam doprovázel jej také Vladislav, markrabí moravský, čímž znovu dotvrzena byla bratrská shoda mezi oběma Přemyslovci.

Král Přemysl Otakar setrval jen krátkou dobu v přátelském spojení s Otou IV., které mu nebylo po chuti a do něhož vstoupil jen na výslovné přání papežovo. Král Ota sám nejvíce přispěl

*) Do tohoto roku připadá též sňatek nejstarší dcery krále Přemysla Markety s králem dánským Valdemarem II. Tato, od Dánův nazvaná Dagmarou, proslula krásou a ušlechtilostí mysli († 1212).

k tomu, že Přemysl mohl co nejdříve z tohoto svazku se vybaviti: vypraviv se v létě 1209 s četnou družinou. ve kteréž nacházel se také markrabí moravský Vladislav, do Italie, byl v chrámě sv. Petra v Římě od papeže Inocence za císaře korunován (4. října). Sotva však této hodnosti dosáhl, nový císař dal na jevo dalekosáhlý svůj záměr, totiž sjednotiti veškeru Italii pod svým panstvím a překročiv s vojskem hranice neapolské, chystal se dobyti království neapolského i sicilského. Tomu hleděl stůj co stůj zabrániti papež Inocenc III. a vyhlásil proti Otovi IV. klatbu, pobádaje veškeru Italii i Německo ku vzpouře proti němu. Na toto vyzvání utvořila se v Německu strana Velfům nepřátelská, a v čelo její vedle jiných mocných knížat jeden z prvních postavil se český král. Tentokráte však nesouhlasil se svým bratrem markrabí moravský Vladislav; když totiž císař Ota z Italie do Německa se navrátil a konal říšský sněm v Norimberce (v květnu 1212), také Vladislav s četnými velmoži českými a moravskými k sněmu tomuto se dostavil a dal tím zajisté na jevo, že míní Otovi věrnost zachovati. Na tomto sněmě císař Oto IV. po výroku tam shromážděných knížat prohlásil Přemysla Otakara za zbavena českého trůnu a udělil léno české Vratislavovi, synu vypuzené manželky Přemyslovy, Adély Míšenské.

V tomto velikém nebezpečí, kdy vlastní bratr Přemyslův octl se v táboře nepřátelském, blížil se králi českému osvoboditel. Mladičký Staufovec Bedřich II., dědičný král sicilsko-neapolský, pomocí peněz papežových vypravil se přes Alpy, aby si dobyl koruny německé. Ještě než rozhodl se zápas mezi stranou velfskou a staufskou, Přemyslu Otakarovi dostalo se za prokázanou věrnost bohaté odměny: v Basileji dne 26. září 1212 vydal Bedřich II. listinu se zlatou bullou, kterou potvrzena byla privilegia udělená kdysi králi českému od krále Filipa Švábského, jichž obsahem bylo povýšení Čech za království a investitura biskupa pražského i olomuckého. K tomu připojena byla nová práva: český král nebyl povinen navštěvovati jiných říšských sněmů. leč v Bamberce neb v Norimberce konaných, do Meziboře pak bylo mu dostaviti se jen tehda, když by tam přišel vévoda polský, jemuž měl poskytnouti svobodného průvodu. Při výpravách králů německých do Říma bylo mu dáno na vůli, buď se jich účastniti s 300 oděnci nebo zaplatiti 300

hřiven stříbra. Posavadní státoprávní poměr Moravy k Čechám zůstal nezměněným. Všechna tato i jiná ještě privilegia byla udělena netoliko Přemyslu Otakarovi, jakožto králi českému, nýbrž i markrabí Vladislavovi, jehož zatím bratr opět odvrátil od strany velfské. Počátkem r. 1213 oba bratří Přemyslovci vypravili se na říšský sněm do Řezna, aby složili hold novému králi římskému.

Ne zadarmo byla tato práva říši českomoravské udělena. Za příkladem krále českého celé jižní Německo připojilo se k Bedřichovi II. Na podzim r. 1213 podniknuta byla velká výprava proti Otovi IV. do Saska a Durynska; v tomto vojsku Bedřichově, které čítalo 60.000 m., jádrem byli Čechové a Moravané za osobního vedení Otakarova i Vladislavova. Ota IV. uchýlil se do svého města Brunšvika, dobře opevněného, kdežto spojenci Bedřichovi s velikou kořistí vrátili se domů. Císař Ota pokusil se pak ještě jednou o válečné štěstí: vypravil se proti králi francouzskému Filipovi, spojenci Bedřichovu; ale v bitvě u Bouvines (27. července 1214) byl rozhodně poražen, a od té doby moc jeho pohasla úplně. Králi českému nebylo se od Velfů již ničeho obávati.

Královská moc Přemysla Otakara I., uznaná již před celým světem, vzmáhala se vůčihledě a nabývala také doma vždy pevnějších kořenů. Veliká přízeň, kteréž požíval Přemysl u krále Bedřicha II., byla mu podnětem k dalšímu upevnění této moci. Svolav r. 1216 oba sněmy, napřed moravský, pak český, dosáhl tam, že zvolen byl nejstarší syn jeho, jedenáctiletý Václav, za krále českého, čímž konečně onen řád nástupnictví dle stáří, zavedený knížetem Břetislavem I. a od té doby tak často porušovaný, byl zbaven své platnosti a na jeho místě zavedeno bylo následnictví dle prvorozenství. Potom vypravil slavné poselstvo, v jehož čele byl markrabí Vladislav, k císařskému dvoru do Ulmu, kdež byla volba Václavova od Bedřicha II. potvrzena. Tím byla konečně odstraněna hlavní příčina dosavadních rozepří o trůn mezi Přemyslovci tím spíše, ježto všechny vedlejší linie tohoto rodu panovnického v nejbližších potom letech vymřely.

V té době král český octl se v povážlivém sporu s kurií papežskou. Snahou Přemyslovou bylo, aby obmezil velkou moc kněžstva, kteréž nabylo za předešlých panovníků rozsáhlým darováním statkův a spojených s nimi privilegií. Král Přemysl

chtěl provésti změnu v socialním postavení českého i moravského duchovenstva tím, že konfiskoval církevní statky, odnímal duchovenstvu desátek a stavěl jeho poddané pod světské soudy. Proti tomu pražský biskup Ondřej rozhodně se ohradil a stál na tom, aby práva církve českomoravské byla v úplném svém dosavadním rozsahu zachována. Když protesty jeho ukázaly se marnými, vyhlásil na celou zemi interdikt a odebral se počátkem r. 1217 do Říma, aby tam přednesl žaloby na četné přechmaty královy. Jedna z těchto žalob pocházela od cisterciáckých mnichů na Velehradě, kteří si zejmena stěžovali, že jim bylo bráněno přijímati darování odkazovaná závětmi a vybírati desátky. Že tyto žaloby byly asi upřílišeny, vysvítá z toho, že ani markrabí Vladislav ani biskup olomucký Robert k biskupovi pražskému se nepřipojili. Nicméně papež Honorius III. potvrdil interdikt a rozkázal biskupovi Robertovi, aby se do Čech odebral, bděl nad zachováváním interdiktu a aby důrazně napomenul krále i stavy české, aby navrátili církvi její svobody a jich více neporušovali. Také metropolita obou diecesí, arcibiskup mohučský Sifrid, nesdílel přísnosti Ondřejovy; neboť prohlásil interdikt za zrušený, což ovšem na rozkaz papežův musil odvolati. Biskup olomucký, který přes zákaz papežův konal v Praze slavné služby boží, byl stižen papežskou důtkou a pohrozeno mu i suspensí s úřadu biskupského.

Po několikaletém sporu konečně vypraven byl z Říma papežský legat Gregorius de Crescentio spolu s biskupem Ondřejem a sešedše se s králem českým, biskupem olomuckým a četnými velmoži moravskými (markrabí Vladislav nebyl přítomen) v rakouském městě Stožci (Staatz, tehda na již. hranicích moravských), tedy na neutralní půdě, podepsali královskou listinu nově pro pražskou církev vyhotovenou, dle níž biskupští poddaní zbaveni jsou povinnosti ku konání robot zemských a sproštěni závazků společného ručení; vyšší poprava (soudnictví) nad nimi zůstala sice králi, ale důchody z ní plynoucí měly spadati na biskupa; hrad Podivín, odedávna sporný, měl býti pražské církvi vrácen, nicméně zůstal i potom při Olomouci. Po uzavření tohoto konkordátu mezi papežem Honoriem III. a králem Přemyslem I. (2. července 1221) legat Řehoř zrušil interdikt nad zemí českou prohlášený. Biskup Ondřej vrátil se do Říma, avšak papežský legat zůstal v zemi, aby uspořádal též poměr ostatních kostelův

a klášterů k moci královské mimo církev pražskou, tedy především na Moravě. To stalo se novým královským diplomem, vydaným v Praze (10. března 1222), jenž však neobsahuje již tak veliké svobody, jako pro církev pražskou. Poddaní zajisté na statcích zádušních nejsou sproštěni robot zemských ani společného ručení zúplna, nýbrž závazky ty byly jen zmírněny. Právo soudní nad osobami stavu duchovního (jakožto majiteli statkův) ponecháno králi, který v těchto přech zasedal osobně s nejvyšším kancléřem a několika pány zemskými jakožto soudci. Pře jejich poddaných měly rovněž jíti před krále, kterýž je obyčejně poroučel k rozsouzení cúdě pražské. Majetek pozemkový kostelův i klášterů, pokud byl zajištěn privilejemi králův a vévod českých, měl zůstati neztenčeným.

Ze znění tohoto konkordatu vysvítá, jakou moc a vážnost měl tehda král český na venek. Obstálť čestně, v některých bodech vítězně spor s mocí papežskou v době, kdy dosáhla svého vrcholu a před níž musili skloniti svou šíji nejmohutnější císařové římští z rodu franského i staufského.

Téhož roku (1222) zemřel markrabí Vladislav bez potomstva. Uznání hodnou jest jeho snaha povznésti blahobyt v zemi: počet měst a klášterů vzrostl, pozemky stouply v ceně, mnohé dosud ladem ležící kraje byly zalidněny, mravy se zlepšily a společenské poměry psaným právem se srovnaly. Na druhé straně však četnými privilejemi, udílenými městům i klášterům dle práva německého, bylo podlomeno dosavadní slovanské právo obyčejové, které ještě za Konrada Oty bylo v tak velké vážnosti. Jmenovitě staré soudní zřízení župní v této době Vladislavově nalezlo svůj hrob, a němectví slavilo svůj vítězný vjezd do měst moravských.

Přemysl, zajistiv Čechy prvorozenému synu Václavovi, udělil Moravu druhému synovi Vladislavovi a po jeho časné smrti (1227) třetímu Přemyslovi, kterýž podržel správu země až do své smrti (1239). Z ostatních Přemyslovců byli tehda na živu již jen synové Děpolda III: Soběslav, Boleslav, Bořivoj, Přemysl a Děpold, kanovník magdeburský. Tito podrželi sice otcovské statky v kraji Kouřimském, ale po nezdařeném pokuse, zmařiti nastolení Václavovo r. 1216, byli nuceni vystěhovati se do Slezska, kdež rod ten brzy potom vyhasl. Touto příznivou shodou událostí vysvětluje se, že trůn český od těch dob nestal se předmětem vnitřních bouří a nepokojů.

Za to přihnala se vichřice z venčí. Král Přemysl, hledě stále zvyšovati lesk své koruny, dosáhl toho, že jeho dcera Anežka zaslíbena byla tehda 14letému synu císaře Bedřicha Jindřichovi VII. Za tou příčinou dána byla na vychování k sousednímu vévodovi rakouskému Leopoldovi VI., s dvorem českým odedávna spřátelenému. Ale Leopold sklamal důvěru Přemyslovu neupřímným způsobem. Odebralť se za císařem Bedřichem II. do Italie a přiměl jej, že Jindřich VII. pojal za manželku jeho, Leopoldovu, dceru Marketu (1225). Hoře pomstou Přemysl Otakar na jaře 1226 udeřil na Rakousy. Za nepřítomnosti vévodovy, který dlel v Italii, hájil země Jindřich z Kuenringu a vpadnuv navzájem do Moravy, mečem i ohněm ji spustošil. Konečně prostřednictvím Ludvíka, lantkrabí durynského, učiněno bylo příměří ve Znojmě a nepřátelství mezi oběma sousedy po čas panování Přemysla I. nebylo již obnoveno.

R. 1230 zemřel král Přemysl Otakar I., jehož důmyslem Čechy a Morava dostaly se v popředí států středoevropských. Vybudování říše českomoravské na pevných základech jest jeho dílem: spory v rodě Přemyslově byly ukončeny, trůn český stal se dědičným dle řádu prvorozenstva, královské důstojenství uznané od císařů římských bylo stolicí papežskou potvrzeno, psané právo zavedeno na místě dosavadního zvykového, církevní poměry byly uspořádány konkordatem. Zaváděním novot rozpadla se stará slovanská župní soustava a německé právo i německá řeč ponenáhlu nabývají převahy.

II. Morava za krále Václava I. a markrabí Přemysla Přemysloviče († 1239). Příval tatarský (1241).

Králi Václavovi hned po nastoupení na trůn nastala válka s novým vévodou rakouským Bedřichem II. Bojovným. Čechové spustošili onu část Rakous, která se rozkládá od hranic moravských až po Dunaj, a vrátili se bohatou kořistí obtíženi na Moravu. Vévoda Bedřich nemohl v tom králi Václavovi brániti, neboť bylo mu zatím zápasiti s domácí vzpourou bratří Kuenringův (1231). Ale také král Václav tehda nebyl v dobré shodě se svým mladším bratrem Přemyslem, markrabím moravským, který byl svatem Bedřicha Bojovného a bezpochyby se ho ujímal; teprve po roce oba bratří Přemyslovci se smířili

(1232) a žili od té doby v dobré shodě. R. 1233 vévoda Bedřich v odplatu vypravil se se 40.000 m. ke hranicím moravským a dobyl pevného hradu Bítova nad řekou Dyjí. Tím byla vnitřní Morava vydána nepříteli na milost a nemilost; neboť král Václav jsa kryt pohraničným lesem váhal udeřiti na nepřítele počtem silnějšího. V tom však vévoda Bedřich těžce onemocněl; a také náhlý vpád Uhrů do Štyrska a do Rakous přinutil jej ke kvapnému ústupu z Moravy. Mezi říší českou i rakouskou bylo docíleno smíru: r. 1234 král Václav i markrabí Přemysl odebrali se do Vídně k slavnému sňatku, který konán byl mezi sestrou vévody Bedřicha Konstancií a Vilémem, markrabím míšenským.

Ale již roku potomního (1235) nesnášenlivý a bojovný Bedřich vyvolal znovu válku s Čechy i s Uhry. Zemi rakouské vedlo se zle. Král uherský Ondřej s oběma syny, Belou i Kolomanem, v čele prý 200.000 m. zaplavil veškeru zemi od Litavy až k Vídni, kdežto Čechové a Moravané spustošili zase levé Podunají. Vévoda těžce sklíčený musil velkými penězi pokoj si vykoupiti. Na říšských sněmech v Mohuči a v Augšpurce, které císař Bedřich II. toho roku vrátiv se z Italie konal, četní žalobci vystoupili proti vévodovi rakouskému pro útisky a bezpráví, kterých se dopustil. Mezi žalobci byl též král český a bratr jeho Přemysl, markrabí moravský. Poněvadž pak vévoda Bedřich na trojí předvolání císařovo se nedostavil, vyhlášena naň říšská klatba a císař, odcházeje přes Brenner do Italie, uložil králi českému, vévodovi bavorskému a jiným knížatům, aby klatbu provedli říšskou válkou. Tak vnikla ze všech stran nepřátelská vojska do země rakouské, ano i vlastní poddaní vzbouřili se proti útiskům vévodovým (1236). Vídeň otevřela brány vojsku českobavorskému, a brzy potom spěchal tam též sám císař z Italie, aby vynesl konečný rozsudek nad zpupným a nepodajným vévodou.

Této války markrabí Přemysl se nesúčastnil, a podobá se pravdě, že přímo odepřel spolu s králem Václavem do Rakous vojensky se vypraviti. Z toho vzniklo nové nepřátelství mezi oběma bratry Přemyslovci. Nadarmo snažila se matka obou, královna Konstancie, sporu přítrž učiniti zvláštním provoláním ku všem županům, k šlechtě i obyvatelstvu kraje brněnského i znojemského, aby zbraň pozdviženou složili a příchodu králova

klidně vyčkali. Morava octla se r. 1237 od dávných dob zase poprvé ve vzpouře proti svému vrchnímu pánu. Markrabí svolával četné branné mužstvo do Znojma, vkládal posádky do pevných hradů Jemnice, Bítova, Vranova, Hrádku a Mohelna (nad Jihlavkou) a dal si od nich obnoviti přísahu věrnosti. V Olomouci ustanovil velitelem Viktora, syna Bludova, praotce moravských Žerotínů, a rozkázal mu, aby statečně hájil města i hradu. Také ostatním posádkám postaveni v čelo stateční a věrní kastelánové. Král Václav, vrátiv se z výpravy rakouské musil dobývati tvrze za tvrzí v tuhém boji; zmocniv se však hradu brněnského, v krátkém čase vzpouru po celé zemi potlačil a donutil Přemysla, že hledal útočiště u příbuzného dvora uherského. Prostřednictvím krále Bely IV. bylo docíleno smíru mezi oběma bratry ještě na sklonku r. 1237. Přemyslovi vrácena byla opět hodnost markrabí moravského, ovšem pod vrchním panstvím krále českého.

Zatím už pozornost krále Václava připoutaly věci zahraničné, ve kterých stal se právě tehda důležitý obrat. Jednak rakouský vévoda Bedřich přes zakročení císařovo ubránil se s velkým štěstím všem domácím i venkovským protivníkům. Na druhé straně císař Bedřich II., dobyv nad městy lombardskými skvělého vítězství u Cortenuovy (1237), jal se prováděti záměr ode dávna u Staufovců oblíbený: podrobiti veškeru horní Italii moci císařské. Takový záměr setkal se však, jako vždycky dosavade, s tuhým odporem papeže Řehoře IX. I nastal opět zuřivý zápas mezi mocí císařskou a papežskou. Papež hleděl získati si v Německu co nejvíce přívrženců a nalezl takové především v králi českém Václavovi i v rakouském vévodovi Bedřichovi, když se mu podařilo oba dosavadní protivníky smířiti mezi sebou. Na sklonku r. 1238 konali oba panovníci osobní schůzi v klášteře Lužském (Komárově) u Brna, kdež král Václav zavázal se přispěti Bedřichovi k dobytí odňaté mu země, začež mu Bedřich postoupil část Rakous severně Dunaje ležící; krom toho umluven byl sňatek mezi Vladislavem, nejstarším synem Václavovým, a Gertrudou, neteří Bedřichovou. Pomocí Václavovou vévoda Bedřich uvedl pak celé Rakousy opět pod své panství.

Papež Řehoř IX., získav na svou stranu čelná knížata německá, vyhlásil počátkem r. 1239 klatbu proti císaři a

sprostil po čas jejího trvání všechny poddané závazku věrnosti. K vyhlášení této klatby byli po celém křesťanstvu rozesíláni papežští legátové: jeden z nich, magister Filip, svolal (v červenci 1239) do Olomouce členy kapitoly i opaty všech klášterů moravských a dosáhl toho, že veškero duchovenstvo moravské zařídilo své jednání podle rozkazů papežských.

Tak hrozilo našim zemím nebezpečí dosud nebývalé, že se stanou samy dějištěm sporu papežsko-císařského; v Čechách a na Moravě obral si stálé sídlo papežský legát Albert Behaim, aby působil pro Řehoře IX. Markrabí Přemysl nezasáhl již do těchto událostí činně; neboť ještě toho roku (16. října 1239) zachvácen byl smrtí, a Moravu ujal na několik let král Václav ve svou správu. Pozornost jeho však záhy upoutána byla na jih, kdež svárlivý Bedřich, nechtěje vydati levého Podunají králi českému, raději papežské straně vypověděl a opět k císaři se přichýlil. Z toho vznikla nová válka: král Václav vtrhl (na podzim 1240) z Moravy do Rakous a zemi spustošil. Teprve na jaře 1241 učiněn byl mír, jímž Václav I. vzdal se levého Podunají a spokojil se sňatkem Vladislava s Gertrudou. Král Václav podal k tomuto smíru svou ruku tím snáze, poněvadž zatím sám už se přiklonil k císaři. Veškeré namáhání legata Behaima, zachovati jej pro Řehoře IX., zůstalo marným. Strana papežská v Německu na ten čas se rozpadla, a proto také nedošlo tehda ještě k zamýšlené volbě protikrále německého. Spor mezi císařem a papežem pozbyl pro naše země důležitosti, když došla zpráva o velikém nebezpečí, valícím se od východu.

Mezi nomadskými národy původu mongolského, kteří od nejstarších časův obývali vysočinu na východ Altajského pohoří a na sever Číny a dělili se na kmeny čili hordy s patriarchalním zřízením, založil Temudžin na sklonku XII. stol. rozsáhlé panství. Byv pak r. 1206 na všeobecném shromáždění pohlavárův uznán za nejvyššího panovníka a přijav název Džingischána (neoblomného chána), rozšířil své panství v jižní Sibiři a části Číny, na druhé straně od Altaje mohamedánským územím až k Tigridu a Indu. Proudy krve a zříceniny kvetoucích měst označovaly dráhu Mongolův. Přes Kavkaz pronikli také na severozápad, vrhli se na turecké Kumány čili Plavce, kteří bydleli od Chvalinského moře až k dolnímu Dunaji a k Oltě a porazili je

i spojená s nimi ruská knížata nad říčkou Kalkou (při Azovském moři). Část Kumánů nalezla tehda útočiště v Uhrách.

Když Džingischán r. 1227 zemřel, potomci jeho rozdělili říši na čtyry díly, z nichž jeho vnuk Batu obdržel t. zv. Kipčak, území sev. Chvalinského moře při řekách Urálu a Volze. Po několik let ještě veškera moc Mongolů byla zaujata bojem proti Číňanům, ale již r. 1237 Batu obrátil se proti Rusům, kteří jsouce rozptýleni na četná knížectví a nesvorni, záhy mu podlehli. Jiří, velkokníže vladiměřský, padl r. 1238 v boji, jeho města Moskva a Vladiměř byla za hrozných ukrutností útokem vzata a rozbořena. Potom Batu podmanil si veškeré území Kumánů při Černém moři, v prosinci 1240 dobyl po tuhém odporu hlavního města ruského Kyjeva a z kořene je vyvrátil. Odtud valily se zhoubné proudy dále na západ, jmenovitě měl Batu namířeno na Uhry, kdež král Bela IV. popudil hněv jeho, přijav do své země uprchlé Kumány. Za tím účelem rozdělil vojsko své, které čítalo na půl milionu mužů, v několik proudů: sám v čele hlavního oddílu vtrhl do Haliče a průsmyky karpatskými do Uher, jiná oddělení vypravil do Sedmihrad a Multanska, aby odtud útok na Uhry sesílil, třetí proud vedl Peta čili Paidar, rovněž vnuk Temudžinův, do zemí polských, aby z těchto stran Uhrům nemohla žádná pomoc býti poskytnuta. Peta dobyl 13. února 1241 Sandoměře, 24. března Krakova. Veliká část země polské byla spustošena, obyvatelstvo nemilosrdně vražděno.

Nebylo pochybnosti, že podobné nebezpečí, které zastihlo země ruské i polské, hrozí také krajinám dále na západ ležícím. Ale právě většina panovníků středoevropských zameškala v pravý čas učiniti aspoň nejnutnější opatření proti tatarskému přívalu. Král uherský Bela opomenul zavčas obsaditi a opevniti průsmyky karpatské; Tataři snadno vnikli do Uher, Bela byl poražen v bitvě nad řekou Slanou (11. dubna 1241), a Uhry staly se po více než rok dějištěm hrozného pustošení a zhovadilých ukrutností. Ještě lehkomyslněji počínal si císař Bedřich: na zprávy o postupu Tatarů vydal sice všeobecné provolání k boji proti barbarům, ale sám ničeho platného nepodnikl, maje stále na starosti svůj spor s papežem. Jediný český král Václav učinil vše možné, aby nebezpečí tatarské odvrátil nejen od svých, nýbrž i od sousedních zemí. Zavčas, totiž hned v prvních měsících r. 1241, zpravil své sousedy, jako na př. lantkrabí durynského,

vévodu bavorského a j., o blížícím se nebezpečí a horlivě je vyzýval, aby se připravili k obraně. Sám dával v tom nejlepší příklad: v pomezním lese dal záseky položiti, hrady a města zdmi a příkopy obehnati, v celé říši kříž hlásati. Sebrav pak silné vojsko, vytrhl s ním z Prahy (7. dubna), míně přispěti na pomoc svatu svému, Jindřichu II., vévodovi dolnoslezskému. Tento však, nedočkav se pomoci, lehkovážně pustil se s Tatary v boj u Lehnice (9. dubna), ve kterém byl poražen a zabit. V této bitvě ztratil život též poslední Děpoldovec Boleslav, syn knížete Děpolda III.

Král Václav, který tehda byl vzdálen od bojiště jen den cesty, mínil i po porážce vojska slezského na Tatary udeřiti. Tito však utrpěvše značné ztráty v bitvě, neodvážili se nového boje s četným vojskem českým a obrátili se rychlými pochody přes Svídnici, Nisu a Krnov a překročivše říčku Pštinu, která tehda dělila Moravu od vévodství slezského, obsadili Opavsko, jehož hlavní město Opava bylo vydrancováno a spustošeno. Odtud pak (na počátku května) širokou branou Hranickou zhoubný proud tatarský zasáhl veškeru východní Moravu: obyvatelstvo, pokud se neuteklo do lesů nebo na hory, bylo pobito, ani žen ani nemluvňat nebylo ušetřeno. Tataři pokusili se o dobytí některých měst, jako na př. Olomouce, ale tato se statečně bránila; není pochybnosti, že král Václav zavčas postaral se o vydatné posádky. Před hradbami olomuckými padl v jakési šarvátce jeden z královských synů tatarských. Klášter Hradišťský byl zapálen, tamější kostel sv. Štěpána rozbořen a četní mnichové usmrceni. Podobně zle vedlo se i jiným klášterům, i obyvatelstvu venkovskému ve dvorcích a po vesnicích. Četné oddíly tatarské pronikly také na západ, a zachovala se pověst — ač nezaručená —, že také kláštery v Zábrdovicích, Tišnově, Rajhradě a Doubravníce byly od nich vydrancovány a rozbořeny. Teprve na konci května hordy tatarské opustily naši zemi a vyhrnuly se branou Vlárskou do Uher, kdež se spojily s hlavním vojskem Batuovým.

Králi Václavovi vytýká se, že postaral se pouze o obranu Čech proti tomuto přívalu, na obhájení Moravy pak že neučinil ničeho. Dlužno však uvážiti, že proti přesile tatarské vojsko jeho sotva stačilo pro Čechy, a co v moci královně bylo, že také učinil, opatřiv pevná města moravská vydatnými posádkami. Aby

mohl udeřiti na nepřítele v zemi moravské, k tomu by byl potřeboval pomoci od sousedův, ale této marně se dovolával. Teprve když Peta se svými Tatary do Uher odtáhl, osmělil se král Václav sebrati vojsko a vypraviti se na hranice moravsko-uherské. Odtud mínil na nepřítele udeřiti; avšak král uherský sám jej z toho zradil, boje se, aby nahodilou porážkou pohroma Uher i zemí sousedních ještě více nevzrostla. Zatím nebezpečí od Moravy se vzdálilo tím, že hordy tatarské o vánocích r. 1241 překročily zamrzlý Dunaj a zaplavily zemi uherskou po pravém břehu této řeky, odkud s hrozným pustošením pronikaly vždy dále na jih, pronásledujíce krále Belu až do pobřežních měst dalmatských. V březnu pak 1242 veškeré vojsko tatarské na zprávu o smrti velikého chána Oktaje (11. pros. 1241) vyklidilo se z Uher a překročivši dolní Dunaj podél pobřeží Černomořského vrátilo se do své vlasti východoasijské.*)

III. Markrabí Vladislav Václavovič († 1247) a Přemysl II. Bruno dosazen za biskupa olomuckého. První válka s Uhry o dědictví rakouské.

Sotva že vichřice tatarská přehnala se přes nivy moravské, navštívena byla země novým nepřítelem. Povždy nepokojný rakouský vévoda Bedřich II. vtrhl na podzim r. 1242 z neznámých příčin na Moravu. Když však král Václav s vojskem proti němu do pole se vypravil, rakouští rytířové k veliké mrzutosti vévodově dali se na zpáteční pochod, a Bedřich musil znovu zaslíbiti neteř svou Gertrudu za manželku synu Václavovu Vladislavovi; poněvadž neměl potomků, naskytla se tím Přemyslovcům naděje na dědictví v zemích rakouských.

*) O vpádu Tatarů na Moravu a řádění jich v zemi zachovaly se jednak v pozdějších zprávách, jednak v lidovém podání pověsti, které, ač nejsou dotvrzeny prameny současnými, přece, jak se pravdě podobá, jakési jádro historické mají za základ. Tak se vypravuje, že na vrchu Kotouči, který se vypíná jižně od Štramberka, zástup křesťanův obležen byl od Tatarův; avšak velikými lijáky v den před nanebevstoupením Kristovým zaplaveno bylo ležení nepřátelské a Tataři odtáhli. Jiná pověst vypravuje o zachránění křesťanů na vrchu Hostýnském. Úplně do říše bájí a obrazotvornosti náleží „veliká bitva u Olomouce“ s hrdinou Jaroslavem ze Slivna čili ze Šternberka, jak ji líčí báseň „Jaroslav“ v Rukopise Královdvorském. Souvěké prameny, na př. list krále Václava I. k císaři, nic o této bitvě, kterou by tento ve své zprávě zajisté nebyl zamlčel, nevědí.

Král Václav měl tehda velké nesnáze s obsazením biskupství olomuckého. R. 1240 zemřel biskup Robert, u papeže Řehoře IX. neoblíbený, nejen pro rozličné úhony mravní, nýbrž hlavně proto, že se klonil ke straně staufské. Poněvadž také mezi kanovníky olomuckými dokázán byl nemravný život a jiné nepořádky, metropolita Sifrid Mohucký prohlásil ještě za života Robertova celou kapitolu za exkomunikovanou a úřadu svého zbavenou. Přes to však kanovníci přistoupili na základě privilegia z r. 1207 k volbě nového biskupa a zvolili si jím Viléma, arcijáhna přerovského. Právě tehda král Václav přiklonil se k císaři a s jeho souhlasem Sifrid jmenoval biskupem Konrada, kanovníka hildesheimského. Konrad, když ho kapitola nechtěla uznati, zmocnil se brannou silou domů kanovnických i kathedrály, některé kanovníky uvěznil a jiné vyhnal. Když po smrti Řehoře IX. papežem se stal Inocenc IV. (25. června 1243), rozkázal pražskému biskupovi Mikuláši i jiným hodnostům církevním, aby Konrada citovali nejdéle do tří měsíců k zodpovídání do Říma.

Zatím stal se důležitý obrat ve sporu papežsko-císařském. Papež Inocenc IV., necítě se v Římě bezpečným, uchýlil se na konci r. 1244 do Lyona, kamž svolal všeobecné koncilium za tím účelem, aby prohlášen byl císař Bedřich II. za sesazena a provedena byla v Německu nová volba. Proto hleděl papež vedle jiných knížat získati si také krále Václava. I dosáhl toho tím snáze, poněvadž právě tehda císař jal se ucházeti o ruku Gertrudy Rakouské, zaslíbené českému princi Vladislavovi. Papež Inocenc naproti tomu ochotně slíbil Václavovi, že mu pomůže k dosažení práv na dědictví rakouské. Z téže příčiny stalo se také narovnání ve sporu o biskupství olomucké: oba nápadníci dosavadní, Vilém i Konrad, byli prohlášeni za sesazené a na velké doléhání papežovo zvolen potomního roku (1246) za biskupa olomuckého Bruno, z hraběcího rodu Holštýnsko-Schauenburského, od něhož papež pro jeho ušlechtilé mravy, hlubokou učenost a neobyčejnou rozšafnost očekával zvelebení poklesIé diecese moravské. Král Václav teprve po delším zdráhání upustil od svého chráněnce Konrada a uznal Bruna teprve potom, když Konradovi ze statků biskupských zajištěn byl roční plat 300 hřiven stříbra.

Usnešením lyonského koncilia ze dne 17. července 1245 byl císař Bedřich II. slavně prohlášen za zbavena trůnu, a

22. května 1246 Jindřich Raspe, lantkrabí durynský, byl od některých knížat zvolen v Hochheimě za krále německého. Vévoda rakouský Bedřich této volby se nesúčastnil, ano, nedbaje dvojího slibu daného Václavovi, dal se do vyjednávání s císařem, který jej žádal za ruku Gertrudinu. Z toho vzniklo nové nepřátelství mezi říší českou a rakouskou: v lednu r. 1246 vpadlo české vojsko vedením Oldřicha Korutanského, synovce Václavova, do Rakous. Vévoda Bedřich napadnuv nepřátele mezi Stožcem a Lavou, připravil jim dokonalou porážku. Oldřich Korutanský s třinácti předními hejtmany, 200 rytíři a 1000 bojovníků upadl do zajetí vévodova. Nicméně král Václav přece dosáhl svého cíle: Gertruda Rakouská pojala za manžela kralevice Vladislava, který zatím od otce svého jmenován byl markrabím moravským, a když v létě téhož roku (1246) vévoda rakouský Bedřich II. padl v bitvě nad Litavou proti Uhrům, podobalo se, že dědictví rakouské připadne panujícímu rodu českému. Tato naděje, pokud se týkala nároků Vladislavových, brzy zase uhasla; neboť mladý markrabí zemřel již na počátku r. 1247, a ovdovělá Gertruda pojala brzy potom za manžela Heřmana, markrabí badenského. Markrabím moravským král Václav jmenoval druhého syna svého Přemysla Otakara, který obral si Brno za své sídlo.

Uvedením kralevice Přemysla v markrabský úřad moravský (1247) nastal v dějinách říše českomoravské důležitý obrat. Král Václav I., který dosud státní správě věnoval se s velikou péčí i svědomitostí, od nějaké doby valně ochabl v činnosti duševní: příčinou toho bylo jednak vážné poranění tělesné, ježto na lově nešťastnou příhodou ztratil oko, ještě více však nevázaný život, jemuž se oddal s lehkomyslnými soudruhy i ženštinami na zámcích Křivoklátě, Dobříši, Zvíkově, Týřově a j. Hýřivým a rozkošnickým životem upadl v duševní i tělesnou ochablost, a tato byla jednou z příčin, že král Václav, kdysi horlivý přívrženec císařův, stal se ochotným vykonavatelem rozkazů papežských. Nespokojenost v zemi rostla, a přívrženci strany staufské, která ve veřejném mínění českém dosud měla velikou oblibu, stále se množili. Sám kralevic Přemysl, po matce Staufovec, s nelibostí přihlížel k tomu, jak otec jeho lehkomyslně rozdával korunní statky svým důvěrníkům, a jak nový biskup olomucký Bruno, spoléhaje na slabost královu, bezohledně vybíral

neobvyklé desátky, čímž lid se stále více jitřil. Konečně na počátku r. 1248 nespokojenost vypukla ve zjevnou vzpouru: četní velmožové čeští i moravští, mezi nimiž byl i biskup pražský Mikuláš, sebrali vojsko, markrabí Přemysl postavil se v jejich čelo a obsadil Pražský hrad, kdež mu 31. července 1248 jeho přívrženci holdovali jakožto novému králi českému. Moravské i uherské pluky, které s sebou do Čech přivedl, pronásledovaly krále Václava na sever. Zatím však nově zvolený německý král Vilém Holandský na rozkaz papežův vypravil sklíčenému králi na pomoc vojsko, kteréž u Mostu povstalce porazilo a je přinutilo ke zpátečnímu tažení. Přes toto vítězství však král Václav byl přinucen uznati svého syna za spolukrále, a Přemysl učinil spolek s náčelníky strany staufské v Německu, s králem Konradem i Otou, vévodou bavorským.

Proti těmto velikým úspěchům strany císařské vystoupil papež Inocenc IV. s veškerou rozhodností. Markrabí Přemyslovi a jeho přívržencům pohrozil klatbou a interdiktem, biskupa pražského Mikuláše, ježto prý neustále kul pikle proti králi, dal pohnati k zodpovídání do Lyona a krále Václava sprostil přísahy, kterou se byl vzdal koruny ve prospěch svého syna. Král Václav odebral se počátkem r. 1249 na Moravu, kdež mocnou oporou mu byli biskup Bruno a Oldřich Korutanský, tou dobou držitel údělu Břeclavského. Také v rakouské šlechtě nalezl četné přívržence, mezi nimiž vynikali hrabata z Hardeku. Tito obsadili dle úmluvy z nenadání Znojmo, kdežto král Václav z Rakous, Moravy i některých krajin českých sebral značné vojsko a táhl s ním do Litoměřic. Odtud zmocnil se (5. srpna) Prahy zradou některých měšťanů, načež Přemysl dobrovolně otci se poddal a obdržel zase panství nad Moravou. Ale ještě téhož roku vznikla nová roztržka mezi otcem a synem, pro kterou Přemysl uvězněn byl na několik neděl na hradě Zvíkově. Teprve r. 1250 oba panovníci opět se smířili, tentokráte trvale: Přemysl stal se netoliko samostatným vladařem na Moravě, nýbrž byl přijat od svého otce i za spoluvládce v Čechách. Král Václav, jak se podobá, oddal se úplně svým rozkoším; dějiny československé od této doby nesou na sobě známku silné ruky Přemyslovy.

Touha mladého a energického panovníka nesla se především za rozšířením říše, k čemuž naskytla se velmi vhodná příležitost

uprázdněním vévodského stolce rakouského a štyrského. Všechny okolnosti vyvíjely se příznivě pro záměry Přemyslovy. R. 1250 zemřel Heřman Badenský, manžel Gertrudin, který jsa náčelníkem strany papežské v Rakousích, dosáhl největší moci, a téhož roku skončil svůj život také slavný císař Bedřich II., který rovněž si osoboval právo na dědictví babenberské. Tím byly země rakouské a štyrské odkázány samy na sebe, a záleželo nejvíce na tom, ke komu se přikloní šlechta tamější. V té příčině zahájil již od delší doby jak král Václav, tak zvláště Přemysl úspěšné vyjednávání a přátelské styky s četnými šlechtici rakouskými. Tak na př. udělil markrabí moravský r. 1249 jednomu z předních pánů rakouských Jindřichovi z Liechtensteina ves Mikulov. Vedle šlechty získáni byli také biskupové; neboť Přemysl, smířiv se s otcem, opustil navždy stranu staufskou a přidržel se papeže. Tak se stalo, že nejváženější velmožové rakouští, světští i duchovní, povolali Přemysla Otakara, markrabí moravského a „mladšího krále českého“, aby se ujal panství v jejich zemi. Přemysl vypravil se s vojskem do Rakous, přijal holdování od svých přívrženců a více hojnými dary a laskavým jednáním, než mocí brannou uvedl veškeru zemi pod své panství; v prosinci r. 1251 také Vídeň otevřela mu své brány. Nový vévoda získal si pak docela srdce všeho obyvatelstva, pojav ovdovělou sestru zemřelého vévody Bedřicha, 47letou Marketu za manželku, čímž také nabyl bohatých allodialních statků rodu babenberského.

Byv uznán za vévodu rakouského, Přemysl Otakar pokládal se též za oprávněného vladaře ve Štyrsku. Ale na tuto zemi zdvihl nároky uherský král Bela a udeřil s velikým vojskem uhersko-kumánským na Rakousy i Moravu. Zatím co markrabí Přemysl odebral se do Štyrska, aby této země si uhájil, Kumáni v četných zástupech protáhli zemí moravskou, osady i kláštery vydrancovali a spálili, mnoho lidí povraždili a do zajetí odvlekli (1252). Zatím někteří štyrští páni přidali se zřejmě k Belovi, a Přemysl necítil se již ve Štyrském Hradci dosti bezpečným. Na rok 1253 konány byly ještě rozsáhlejší přípravy k válce, takže tenkráte i Praha byla proti možnému vpádu barbarů nově opevněna. Bela zjednal si pomoc Oty, vévody bavorského, Boleslava Krakovského, Vladislava Opolského i Daniela Romanoviče, knížete haličského, jehož syn Roman

pojal ovdovělou Babenberkovnu Gertrudu za manželku. Oddíl Kumánů, který byl napřed na Moravu poslán, pobil několik tisíc lidí u Olomouce, kdežto druzí na útěku před nimi nalezli smrt ve vlnách řeky Moravy. Hlavní vojsko uherské, v jehož čelo postavil se sám král Bela, překročilo o něco později hranice moravské, a oblehlo Olomouc, jehož posádka však všechny útoky statečně odrazila. Za to tím krutěji hordy uherské řádily na venkově. Mnoho osad, kostelův a klášterů bylo vypáleno a pobořeno, nesmírná kořist byla nahromaděna a odvezena, i zvony s věží kostelních byly strhány a odvlečeny. Tento vpád uhersko-kumánský spůsobil tolik škody a spoust na Moravě, že zůstal podobně jako vpád tatarský dlouho ještě v neblahé paměti obyvatelstva.

Teprve na zakročení samého papeže učiněna přítrž této hrůzyplné válce. Stalo se tak ovšem více ze sobeckých důvodů papežské politiky. Papež Inocenc IV. po dvě léta lhostejně přihlížel k tomu, jak Morava krvácela a pustla nájezdy uherskými. Až když se blížilo nebezpečí, že by jeden nebo druhý protivník jsa poražen, mohl se přidati ke straně staufské, jal se prostředkovati mezi Čechy a Uhry. Obě strany přijaly návrhy papežovy v míru prešpurském (1254): Přemysl Otakar podržel Rakousy, Bela Štyrsko, z něhož však musil některé části (Trungovsko, Püttensko) svému protivníku postoupiti.

Zatím zemřel král Václav I. na svém zámku v Počaplích (22. září 1253). Panovník ten, kdysi proslavený svou rázností a statečností, rozžehnal se s životem téměř nepovšimnut od svých vrstevníků. Neboť poslední léta svého panování ztrávil v lehkovážné nečinnosti, a veškeren veřejný život v Čechách i na Moravě poutal se k bujarému synu jeho Přemyslovi II., který od této doby spojil ve svých rukou trojí důležité panství: české, moravské a rakouské.

IV. Přemysl Otakar II. králem (1253). Druhá válka s Uhry o Štyrsko (1260). Státnická činnost biskupa Bruna. Přemysl Otakar II. na vrcholu své moci.

Přemysl Otakar II. zahájil panování své skutkem, kterým doufal zjednati si zásluhu o křesťanství. Podnikl totiž křížovou výpravu proti pohanským Prusům v čele velikého vojska, složeného ze všech poddaných národů, Čechů, Moravanů i Rakušanů.

Před tím konán byl sněm v Brně, na němž stavové, poněvadž šlo o válku za hranicemi, dali k ní své svolení. Výpravy té, jejíž východiskem byla Morava, účastnil se též biskup olomucký Bruno. Sesílen vojskem braniborským a míšenským král Přemysl v čele 60.000 m. dorazil na počátku roku 1255 k Elblągu. Prusové byli poraženi v krvavé bitvě u Rudavy, pokořili se, náčelníci jejich přijali křest od biskupa Bruna, a jich následoval ostatní lid. Na památku této výpravy založen byl nad řekou Pregolou pevný hrad, jenž později vzrostl ve veliké město a nazván na počest Otakarovu Královcem (Königsberg). Po té král český nastoupil zpáteční cestu do svého domova a již 8. dubna slavil vjezd svůj do Prahy.

Zatím nastávala nová roztržka s králem uherským. Štyrská šlechta i měšťané jevili čím dále tím větší nespokojenost s panstvím uherským a odhodlali se konečně odevzdati zemi svou pod moc krále Přemysla Otakara. Toto nabídnutí bylo přijato, rakouské vojsko vypraveno bylo do Štyrska a Uhři byli ze země vypuzeni. Z toho došlo ovšem k nové válce s Uhry, a král český, předvídaje tento výsledek věcí, od delší doby k ní se připravoval. Jmenovitě Morava, kteréž hrozilo zase největší nebezpečí od nájezdův uherských, byla předmětem jeho péče. R. 1257 vystavěna byla při řece Moravě pohraniční pevnost Hradiště, a aby se rychle zalidnila, uděleno jí městské právo brněnské. První osadníci přišli tam z Kunovic a ze starého městysu Velehradu, na jehož místě nynější Staré město se prostírá. Biskup Bruno byl v tomto díle královým rádcem i pomocníkem.

Obě strany nepřátelské hleděly k nastávající válce získati co nejvíce spojenců. Král Bela obdržel pomoc od Daniela Haličského a Boleslava Krakovského, Přemysl od Oldřicha Korutanského a jeho bratra Filipa Solnohradského, Oty Braniborského, Jindřicha Vratislavského a Vladislava Opolského. České vojsko sbíralo se u Písku, moravské u Pohořelic, rakouské stálo u Stožce, a všechna měla se spojiti u Lavy, odkudž mělo se společně proti nepříteli vytrhnouti. Aby tomuto spojení zabránil, syn krále uherského Štěpán s vybraným sborem Uhrův a Kumánů přepadl nenadále Rakušany u Stožce a spůsobil jim těžkou porážku. Ostatní vojsko Přemyslovo nemálo tím pokleslo na mysli, nicméně novými posilami ze Štyrska a

Korutanska zase nabylo odvahy. Vojsko Otakarovo zaujalo postavení od Lavy podél Moravy až k řece Dunaji, na levém břehu moravském stála válečná moc Belova. Po několik dní stála obě vojska nečinně proti sobě, až konečně král Bela na vybídnutí Přemyslovo dal rozkaz Uhrům, aby se přepravili na pravý břeh moravský. U Kressenbrunnu (12. července 1260) strhla se krvavá bitva a skončila se rozhodnou porážkou Uhrů. V míru, který brzy potom v Prešpurce byl učiněn, Bela vzdal se Štýrska ve prospěch krále českého. K upevnění přátelství uzavřen byl sňatek mezi Belou, mladším synovcem krále uherského, a Kunhutou, dcerou Oty Braniborského a neteří Přemyslovou. Rok potom Přemysl Otakar sám vstoupil v příbuzenský svazek s králem uherským: dav se za souhlasu papežova rozvésti s dosavadní manželkou svou Marketou Rakouskou, která mu po devítiletém manželství nepřinesla žádného potomstva, pojal za manželku vnučku krále Bely IV. Kunhutu, dceru Rostislava Haličského, bána mačevského, který byl zetěm Belovým. Sňatek vykonán byl 25. října 1261 v Prešpurce; odtud královští manželé odebrali se do Prahy, kdež byli korunováni 25. prosince za nádherných slavností a skvělého účastenství světských i duchovních velmožů v chrámě sv. Víta od arcibiskupa mohučského. Hlavním prostředkovatelem tohoto sňatku byl biskup moravský Bruno, který za své věrné služby byl od krále odměněn četnými statky kolem Hulína.

Veškera snaha krále Přemysla Otakara II. nesla se za tím cílem, aby v srdci Evropy založil mocnou říši, na všechny strany nezávislou. Okolnosti byly těmto záměrům v nejvyšší míře příznivy. Německo bylo ve stavu úplného bezvládí, slavný rod Hohenstaufský byl na vyhasnutí, královská moc byla vložena od nesvorných kurfirstů do rukou dvou cizích panovníků, Richarda Cornvalliského a Alfonsa Kastilského, z nichž žádný o říši valně se nestaral; král Přemysl uznal na konec Richarda a dosáhl od něho (1262) potvrzení všech nově nabytých zemí, zvláště pak Rakous a Štyrska, jakožto lén říšských. Neocenitelný význam pro krále českého měla dobrá shoda s dvorem papežským, a svědčí o neobyčejném státnickém důmyslu Přemyslově, že si dovedl trvale papežskou přízeň zachovati; platné služby v této příčině prokazoval svému pánu olomucký biskup Bruno, s nímž zvláště papež Urban IV. (1261—1264) byl v důvěrném

spojení a často se ho za radu dotazoval. Také ve stycích s mocným sousedem na východě, s říší uherskou, nastala od r. 1260 prospěšná změna: dosavadní nepřátelství novými příbuzenskými svazky zdálo se, že promění se v trvalé přátelství, a jmenovitě Morava oddechla si od té doby, ježto nebylo se jí již obávati zhoubných nájezdů kumánských. Král Přemysl ve spolku s biskupem Brunem hleděl všemožně k tomu, aby se země zotavila z pohrom, jež v posledních letech utrpěla: zakládána města, starším městům udíleny rozsáhlé svobody, stav městský a řemeslnický vůčihledě zkvétal, zakládány nové kláštery rozličných řádů, starším štědře udělovány statky a privileje, při klášteřích zakládány školy, což vše přispělo ku hmotnému rozkvětu naší vlasti. Ovšem že tato blahodárná činnost měla také svou stinnou stránku: vzrůst a rozkvět měst i klášterů lákal vždy více a více německých přistěhovalců do země, zvláště když nejen král, nýbrž i biskup prokazovali jim nad obyčej svou přízeň; těmto musila na mnohých místech národnost česká ustoupiti, slovanský živel utrpěl pak v zemi velkou pohromu rozkladem starodávného zřízení župního.

Král Přemysl Otakar II. byl by rád říši své zjednal také samostatnost církevní. Ale záměr jeho, zříditi samostatné arcibiskupství ve svých zemích se sídlem v Olomouci, rozbil se o odpor arcibiskupa mohučského, dosavadního metropolity obou biskupství, pražského i olomuckého. Za to papež Urban IV. potvrdil r. 1262 privilegium krále Přemysla I. z r. 1206, jímž propůjčena kapitole olomucké svobodná volba biskupa. Tehda založena od biskupa Bruna kollegiatní kapitola v Kroměříži.

Činnost tohoto důmyslného církevního hodnostáře a předního rádce Přemyslova jeví se také v jiných stranách. R. 1262 jmenoval jej král místodržitelem štyrským, jímž zůstal až do r. 1270. V tomto důležitém a obtížném úřadě biskup Bruno prokázal nové platné služby svému panovníkovi. Oproti zpupné šlechtě štyrské, která hleděla si svou volnost zachovati, vystupoval přísně, a na jeho radu král Přemysl pobořil mnohé hrady, aby šlechtu učinil svým rozkazům povolnější. Biskup Bruno krom toho zjednával si proti pánům mocnou oporu tím, že (jako na Moravě, tak i ve Štyrsku) zakládal nová města a podporoval všemožně rozkvět stavu městského. Král Přemysl jednal úplně v jeho směru, v Čechách i na Moravě pobořil četné hrady pánů

neposlušných; r. 1265 čeští pánové Beneš a Milota byli ve Vídni náhle zajati; Beneš byl na moravském hradě Veveří popraven, Milota na svobodu propuštěn, ano později i hojnými milostmi obdařen.

Také vojenských věcí biskup Bruno byl dobře znalý. Když r. 1265 spory o osazení arcibiskupství solnohradského zapletly krále Přemysla do války s Jindřichem, vévodou bavorským Bruno v čele vojska rakouského, štyrského a moravského vtrhl do Bavor, zemi poplenil a spálil město Reichenhall. Když pak r. 1267 docíleno bylo míru s Bavorskem a král český na přání papežovo vypravil se podruhé proti pohanským Prusům, i tam jej doprovázel olomucký biskup; ale výprava tato pro nepříznivé počasí neměla tak skvělého úspěchu jako r. 1255.

Přes tuto mnohostrannou činnost na venek biskup Bruno dbal přísně o mravnost a pořádek ve své diecesi. R. 1267 konal na podnět papežského legáta Guidona diecesanní synodu v Kroměříži, kdež stala se přísná opatření proti duchovním, kteří nešetřili předpisů církevních. Zejména zbaven byl beneficia svého farář přímětický pro dokázaný konkubinát a pro nešetření interdiktu nad ním vyřčeného.

Nedlouho po skončení války bavorské naskytla se králi Přemyslu Otakarovi nová příležitost k značnému rozšíření říše. Tehdejší vévoda kraňsko-korutanský Oldřich byl po matce své Jitce, dceři krále Přemysla Otakara I., blízkým příbuzným Přemysla II. a jsa bezdětný, ustanovil jej za svého dědice. Byl tu ovšem ještě mladší bratr Oldřichův Filip, který však určen byl k stavu duchovnímu, nejprve stal se arcibiskupem solnohradským, a když svou vinou této hodnosti pozbyl, zvolen byl přičiněním Otakarovým za patriarchu aquilejského. Právě tehda (1269) zemřel vévoda Oldřich, a král Přemysl na základě dědičných úmluv vypravil biskupa olomuckého Bruna, aby se ujal panství v Korutanech i Kraňsku. Proti tomu Filip, který neměl k stavu duchovnímu náklonnosti, ohlásil odpor a nalezl také dosti přívrženců v nižší šlechtě i v městech kraňských. Nicméně nebyl by mohl na to pomýšleti, aby s důrazem vystoupil proti moci Otakarově, kdyby nebyl nalezl mocného spojence v tehdejším králi uherském. Byl to Štěpán V., starší syn Bely IV., který právě tehda (1270) po svém otci nastoupil na trůn uherský a který uznav za potřebné zakročiti proti dalšímu šíření moci

české, vypověděl králi českému válku. Spoléhaje na jeho pomoc Filip zdvihl boj proti Otakarovi v Korutanech a získal na svou stranu i tamějšího správce zemského, brněnského probošta Konrada.

Válka s Uhry nevypukla ihned. Král Štěpán, nejsa k ní dosti připraven, sám požádal za příměří, k němuž král český ochotně svolil. Filip Aquilejský odepřel k této smlouvě přistoupiti. Přemysl Otakar, použiv klidu se strany uherské, vypravil se do Korutan a Kraňska a obě země ještě ke konci r. 1270 snadno si podrobil. Na zpátečném pochodu došla ho zpráva, že Uhři náhle přerušili příměří a s velikou mocí vpadše do Rakous, zemi hrozně spustošili, mnoho tisíc lidu pobili a do zajetí odvlekli. Teď teprve povstala zjevná válka. Král Přemysl sebral na Moravě vlastního i spojeneckého vojska na 90.000 mužův a překročiv počátkem dubna 1271 Moravu u Marcheka, dobyl Prešpurka, Trnavy, Nitry a jiných pevných měst; za krátko celé severozápadní Uhry až po Ostřihom octly se v jeho moci. Pak překročil pod Prešpurkem na pravý břeh dunajský a svedl s králem Štěpánem bitvu nad Rabnicí (21. května), ve které obě strany si připisovaly vítězství. Král český nastoupil odtud zpátečný pochod do Vídně a z nedostatku potravin již na hranicích rakouských rozpustil veškeré své vojsko. Byl to čin nedosti rozvážený; neboť Uhři a Kumáni v počtu 30.000 m. mohli hned potom beztrestně vtrhnouti do Rakous, spustošili i vydrancovali Moravské pole i jižní Moravu až po hradby brněnské. K dalšímu boji však král Štěpán necítil se dosti silným a sám požádal Přemysla Otakara za mír, jehož také bylo docíleno: Čechové vyklidili obsazená města uherská, za to král Štěpán uznal Přemysla pánem Korutan i Kraňska a vzdal se všeho spojenství s Filipem Aquilejským. Tento konečně uznávaje marnost dalšího odporu, smířil se s Přemyslem a vzdal se všech nároků na své dědictví. Zemským hejtmanem v Korutansku i Kraňsku jmenován byl mocný pán moravský Oldřich z Drnholce, který také Furlansko podrobil moci krále českého.

R. 1272 zemřel král uherský Štěpán V. Vláda nezletilého syna jeho Ladislava IV. naplněna byla rozličnými zmatky, za kterých zabit byl Bela, bán mačevský, bratr české královny Kunhuty. Čin ten byl uherským dvorem schválen, a král český hoře touhou pomstiti smrt svého svata, zdvihl novou válku proti

Uhrům (1273). Jako za předešlých let, tak i tentokráte lehká jízda kumánská vpadla do Moravy, Rakous, Štyrska i Korutan a způsobila všude nesmírné škody. Moravská šlechta ještě před příchodem královým spojila se s rakouskou a učinila útok na Nitru dobře opevněnou. Biskup a kanovníci tohoto města šťastně se zachránili útěkem; veliká část obyvatelstva uchýlila se do chrámu opatřeného hradbami a příkopy a tam statečně se bránila, až konečně spojenci moravští a rakouští dvéře vylomili, na 200 lidí rozsekali a město potom zapálili. Tím však nebylo zabráněno zhoubným nájezdům kumánským, kteří zatím mnoho osad moravských i rakouských vydrancovali a obyvatelstvo do zajetí uherského odvlekli. Oldřich z Drnholce z moravského rodu Kouniců, který přivedl na pomoc vojsko ze zemí alpských, svedl boj s 30.000 jezdcův uherských a kumánských, jež vedl Jindřich z Kysku, byl však přesilou poražen a padl v boji.

Teprve příchodem Otakarovým, který přirazil se 60.000 m. (v srpnu 1273), nastal obrat. Prešpurka i jiných měst podunajských dobyto až po řeku Rábnici. V dobytém Rábu padesát pánů, kteří se v tomto tažení vyznamenali, bylo pasováno na rytíře. Mezi nimi byl také sedmnáctiletý levobočný syn Otakarův Mikuláš, jemuž dříve již bylo uděleno vévodství opavské. Dostav takto velikou část západních Uher do své moci, král Přemysl navrátil se na zimu do Čech; do větších pevných měst položil posádky, menší rozbořil. Mír s Uhry tehda nebyl učiněn, ačkoli poručnická vláda budínská za něj žádala.

Šťastným výsledkem této výpravy uherské král Přemysl Otakar II. octl se na vrcholu své moci. Říše jeho prostírala se od Krušných Hor a Krkonoš až po moře Jaderské i stala se skutečnou velmocí středoevropskou. Král Přemysl hleděl zjednati své moci pevný základ tím, že podlomil dosud neobmezenou moc šlechty a povznesl naproti tomu stav duchovní i měšťanský k nebývalému rozkvětu, v těchto dvou stavech pak hledal svou oporu. Ale právě tím vzbudil proti sobě hněv a nenávist šlechty v zemích českých i rakouských; nepřátelství její pak padlo mocně na váhu v rozhodném zápasu, který bylo Přemyslovi podniknouti s novým králem německým Rudolfem Habsburským, jehož volbou (29. září 1273) ukončeno bylo dlouholeté bezvládí v říši německé.

V. Pád Přemysla Otakara II.

Volba Rudolfa Habsburského a prohlášení jeho za krále německého stalo se proti vůli krále českého a s vyloučením jeho práva volebního. Již to musil král český pokládati za projev proti němu namířený a nemohl býti v pochybnostech, že kurfirstové němečtí i král Rudolf nestrpí vedle sebe vždy vzmahající se říši českou. Země alpské, kterých král Přemysl se zmocnil, byly dosud pokládány za uprázdněné léno říšské, a aby je pro sebe zachránil, zbývalo králi českému jen dvojí na vybranou: buď pokořiti se nově zvolenému králi německému bezvýminečně a poprositi za udělení léna, nebo podstoupiti na jejich obhájení boj na život a na smrt. Že Přemysl vyvolil cestu druhou, jest pochopitelno: jednak byl přesvědčen, že při nepřátelském smýšlení knížat německých pokoření by mu neprospělo, jednak toho nedopustila jeho hrdá mysl.

Předním úsilím krále Přemysla bylo, aby si zachoval přízeň papežovu a odvrátil ji od Rudolfa. K tomu cíli nejznamenitější státník jeho Bruno, biskup olomucký, který se povždy těšil veliké vážnosti u dvora římského, vypracoval pamětní spis, v němž uvádí, že Německo, samo v sobě knížecími zájmy rozdělené a roztříštěné, není s to, aby hájilo církve a že tedy veškeru naději křesťanské víry dlužno klásti na Čechy, tím více, poněvadž knížata německá dva krále si zvolila, Alfonsa a Rudolfa, a žádného nechtějí poslouchati. S tímto spisem Bruno odebral se do Lyonu, kdež konalo se r. 1274 obecné koncilium. Ale papež Řehoř X. zatím již rozhodl se pro Rudolfa. Maje na zřeteli provedení trojího velikého úkolu: opravu v církvi, sjednocení východní církve se západní a křížovou výpravu do Palestiny, hleděl k tomu cíli obnoviti v Německu jednotu a pořádek, k čemuž zdála se mu osobnost Rudolfova nejvhodnější, zvláště když tento slavnostně vzdal se všech někdejších nároků rodu Staufského na Italii. Proto bez ohledu na dosavadní zásluhy Přemyslovy o církev Řehoř X. uznal Rudolfa za krále německého, a Bruno vrátil se z Lyonu k svému králi s nepořízenou. Papež žádal dokonce od krále českého, aby se Rudolfovi podrobil, a jen v tom případě nabízel mu své prostřednictví k docílení míru. K tomu ovšem Otakar přistoupiti nemohl.

Král Rudolf zajistiv si uznání papežovo, umínil si zničiti moc Přemyslovu nadobro. Na říšském sněmě v Norimberce

(19. listopadu 1274) přijato bylo mezi jiným usnesení, aby král Přemysl Otakar vydal říši všechna léna říšská, kterých se zmocnil od smrti císaře Bedřicha II. Když Přemysl odpověděl protestem proti volbě Rudolfově, byl prohlášen za zbavena všech říšských zemí, kterých se zmocnil v čas bezvládí, a král Rudolf udělil počátkem r. 1275 léno korutansko-kraňské Filipovi, kdysi patriarchovi aquilejskému. Také mnohá města, četné šlechtice i knížata duchovní v obvodu panství Otakarova podařilo se Rudolfovi od něho odvrátiti a na svou stranu převésti. Otakar hleděl tomuto odpadlictví učiniti přítrž tím, že odvedl ze zemí alpských mnoho rukojmí do Čech, města opevňoval a hrady zpurných šlechticů rozbořil. Arcibiskup solnohradský, biskupové pasovský a řezenský, kteří se již k Rudolfovi přidali, byli potrestáni tím, že statky jejich ležící v zemích alpských byly jim odňaty nebo spustošeny, důchody jejich zabaveny.

Zlý osud tomu chtěl, že takřka veškeré sousedstvo krále Přemysla v rozhodném okamžiku opustilo a k Rudolfovi se přidalo. V poslední chvíli dal se získati Jindřich, vévoda dolnobavorský, dosud věrný spojenec Otakarův. Uherská vláda poručnická pak hoříc pomstou za předešlá příkoří, čekala jen na příhodnou chvíli, aby zahájila nepřátelství proti králi českému. Krom toho Rudolf získal četná knížata německá, světská i duchovní, především Ludvíka, falckrabí rýnského, Bedřicha, arcibiskupa solnohradského, Menharta, hraběte tyrolského, Alberta Gorického a j. Tak připraven a mocným vojskem opatřen král Rudolf prohlásil proti Přemyslu Otakarovi říšskou klatbu (24. června 1276) a v polovici srpna shromáždil veškeré své vojsko do Norimberka, aby odtud zahájil válku.

Král český, který nevěděl o odpadnutí Jindřicha Bavorského, očekával nepřítele v západních Čechách a rozložil své vojsko u Teplé. V tom však král Rudolf náhle změnil původní plán válečný, odbočil počátkem září od Norimberka na jih do Řezna, kdež mu vévoda Jindřich povolil volný průchod podél Dunaje do Rakous. Z té strany král Přemysl útoku se nenadál, a tak se stalo, že vojsko Rudolfovo, které s velikou rychlostí postupovalo, již 18. října dorazilo před hradby vídeňské. Zatím již druhé vojsko, v jehož čele byl Menhart Tyrolský a Albert Gorický, dobylo bez velikého odporu Furlanska, Kraňska a Korutanska, a než dorazilo do Štyrska, prohlásilo se i tam veškeré

panstvo pro Rudolfa. Město Vídeň ovšem, majíc v čele statečného starostu Rüdigera z Paltrama, statečně se hájilo po pět neděl. Král Otakar dal se z Čech na kvapný pochod do Rakous, ale nemohl již obležení Vídně zabrániti. Vedle tohoto města ze všech pevností po pravém břehu dunajském již jen Klosterneuburg zůstal v moci české. Biskupovi Brunovi zdařil se nesnadný úkol, vložiti do této tvrze čerstvou posádku. Nicméně podařilo se falckrabí Ludvíkovi zradou domácího obyvatelstva i tohoto města se zmocniti. Že se město Vídeň dlouho neudrží, bylo jisto: neboť již také z Uher blížilo se dvojí vojsko, jedno mělo vpadnouti do Dolních Rakous, druhé na Moravu a do Čech.

Tyto pohromy byly příčinou, že většina pánů rakouských šmahem opouštěla vojsko Otakarovo, které tím značně seřídlo. Ale největší ránou pro krále českého byla vzpoura čelných rodů šlechtických, která v poslední chvíli vypukla v Čechách i na Moravě. Páni neradi snášeli přísnou vládu Přemyslovu, který podporou měst a klášterů hleděl ztenčiti jejich moc. V Čechách mocný rod Vítkovců, na Moravě pan Boreš z Ryznburka s četným přívrženstvem záhy vstoupili ve spojení s králem Rudolfem a v této rozhodné chvíli za zády svého panovníka zahájili vzbouření. Za takových okolností není divu, že přední rádce Otakarův Bruno radil k míru. Otakar vida nezbytí svolil, a také král Rudolf dal souhlas k smírnému jednání. Na návrh biskupa Bruna sestaven byl smírčí soud, jehož členy byli jmenováni se strany české Bruno a Ota, markrabí braniborský, se strany Rudolfovy falckrabí Ludvík a biskup vircpurský Berthold. Mír takto sjednaný ve Vídni (21. listopadu 1276) zbavil Otakara Rakous, Štyrska, Korutanska, Kraňska i marky vindické, ano i Chebska, jehož se byl rovněž za interregna zmocnil; smluvena byla dvojí svatba mezi dětmi Otakarovými, Václavem a Anežkou, i Rudolfovými, Rudolfem a Gutou. Tato měla dostati s Václavem za věno důchody ze severní polovice Rakous. Uhrám vrácena byla města v poslední válce obsazená. Přívržencům obou králů mělo se dostati úplné amnestie. Král Přemysl zbaven byl říšské klatby a přijal léno zemí českých, vzdav hold králi Rudolfovi.

Tyto podmínky míru chovaly samy v sobě zárodek nových sporů. Král Přemysl nechtěl vykliditi severních Rakous, tvrdě, že jsou zástavou věna slíbeného Gutě; následkem toho Rudolf dal obsaditi vojskem jihovýchodní Moravu, která byla zle pusto-

šena a drancována. To přimělo Otakara, že počátkem r. 1277 přeložil svou residenci do Brna. Jiný spor týkal se amnestovaných: král Přemysl potrestal hlavní náčelníky vzpoury českomoravské; zejména Boršovi z Ryznburka byly na základě soudního výroku pro velezrádu zabaveny všechny statky na Moravě; ony, které se prostíraly na blízku Uh. Brodu, byly tomuto pomeznímu městu přiděleny k zlepšení a rozmnožení obranných prostředků. Král Rudolf zastával se amnestovaných, naproti tomu Otakar popíral mu práva míchati se do vnitřních záležitostí českých. Nastalo nové vyjednávání, kteréž opět vedl biskup Bruno, pak pan Smil z Bělkova (v kraji Jihlavském), purkrabí hradu Bítova, a královský protonotář, mistr Oldřich s Bedřichem, purkrabím norimberským, plnomocníkem Rudolfovým. I docíleno bylo mezi nimi nového narovnání (6. května 1277); ale ani to nevedlo k trvalému míru. Obě strany připravovaly se k nové válce. Král Rudolf obnovil válečnou smlouvu s králem uherským Ladislavem, jemuž Otakar zdráhal se vydati obsazená města, rovněž byl si jist vydatnou vojenskou pomocí ze všech zemí alpských. Král český získal za spojence některá knížata slezská i polská, markrabí braniborského, míšenského, ano i vévodu bavorského Jindřicha i jiná knížata německá, která počala s nedůvěrou hleděti ke vzrůstající moci Rudolfově. Ano i někteří páni rakouští, v jichž čele byl maršálek zemský Jindřich z Kuenringa, pak četní měšťané vídenští, především statečný Paltram, znovu se prohlásili pro krále českého. Tyto snahy Otakarovy slibovaly pak ještě větší úspěch, ježto Rudolf nemaje dostatek peněz, jal se v rakouských zemích v městech i na venkově vybírati veliké daně, čímž si odvracel náklonnost obyvatelstva. A ačkoliv král Rudolf přišel na stopu zrádě Kuenringově i Paltramově, kteříž oba musili ze země utéci, přece nedovedl ani z Německa ani z alpských zemí sebrati dostatečnou moc vojenskou. Jediná jeho naděje zakládala se na pomoci uherské.

Král Otakar věděl o těchto nesnázích svého odpůrce a proto hleděl co nejdříve do pole vyraziti. Nečekaje ani na příchod všech pomocných vojsk z Míšenska, Braniborska a z Polska, odebral se v lednu 1278 do Brna, kdež konal obecný sněm stavů moravských, světských i duchovních, velmi hojně navštívený. V Brně bylo také shromaždisko veškerého vojska Otakarova, které koncem července vedeno samým králem odtud

vytrhlo. Tentokráte nedoprovázel ho nejmilejší důvěrník a rádce, Bruno Olomucký, který jsa již v pokročilém věku 68 let, výpravy se nesúčastnil. Vojsko táhlo z Brna údolím Svratky a Dyje k rakouské pevnosti Lavě, která se postavila na odpor. Král Otakar pustil se do obléhání Lavy, ale teprve po 12 dnech jí dobyl. Byla to veliká taktická chyba; neboť tím ponechal králi Rudolfovi kýženého času, aby se mohl spojiti s vojskem uherským. Obě spojená vojska přešla na Moravské pole a svedla s vojskem českým, které zatím tam dorazilo, rozhodnou bitvu mezi Suchými Kruty a Jedenspeigem (26. srpna 1278). Na straně Rudolfově byla převaha početní, za to měli Čechové četnější a dokonalejší těžkou jízdu. Tato s jádrem pěchoty, ve které nalézali se také Moravané, donutila pravé křídlo Rudolfovo k ústupu, na kterém sám král přišel v nebezpečí života. Zavčas však vyrazila německá záloha vedená Oldřichem Kapellským a odtiskla postupující pluky české k řece Moravě, ve které četní rytíři čeští nalezli hrob. Naproti tomu vůdce české zálohy, moravský pán a vrchní komoří Milota z Dědic, dal se podle řeky Moravy na útěk a strhl za sebou i jiné bojující.*) Král Přemysl vida, že jest bitva pro něj ztracena, vrhl se hrdinsky v nejkrutější boj, v němž byl ubit od svých osobních nepřátel ze šlechty rakouské, a mrtvola jeho od sprostých vojáků hanebně oloupena. Král Rudolf dal ji převézti do Vídně, kdež byla nabalsamována, a teprve o velikonocích r. 1279 na žádost českých pánů do Znojma převezena a u Minoritů pochována.

Právem pokládá se král Přemysl Otakar II. mezi nejznamenitější osobnosti 13. století. Založiv ve střední Evropě — vedle Německa — mocnou říši, obestřel se leskem slávy vojenské i bohatství, jež si získal moudrým hospodařením a rozumným využitkováním všech přístupných pramenů. Jeho státnický důmysl spěl netoliko za vnějším rozšířením a zaokrouhlením říše, nýbrž i za trvalým upevněním jejích základů. V té příčině sledoval dvojí cíl: jednak povznešení blahobytu svých poddaných, jednak jejich duševního vzdělání. Prvého snažil se dosáhnouti zakládáním měst dle vzoru německého, druhého podporováním klášterův a jejich škol. Bohužel, že oběma těmito snahami

*) O zrádě Milotově vyslovují se v novější době pochybnosti, poněvadž v souvěkých pramenech není o ní zmínky; poprvé objevuje se zmínka u Pulkavy ve XIV. stol.

němectví v našich zemích nabylo tolik půdy, jako nikdy před tím, k nenahraditelné škodě domácího živlu slovanského. Tento postup cizí národnosti na Moravě byl krom toho ještě zvláště podporován a urychlován biskupem olomuckým Brunem. Přes tyto stinné stránky nelze upříti, že země naše za panování Přemysla II. byly vysoko povzneseny. Tragickou smrtí jeho zastaven byl tento vývoj, a jí také zmařen byl první pokus sloučiti v jedno panství země české i rakouské.

VI. Morava za poručnické vlády krále Rudolfa Habsburského. (1278—1283). Záviš z Falkenštelna.

Králové Rudolf a Ladislav pronásledovali zbytky nepřátelského vojska s velikou rychlostí až na Moravu, na jejíchž hranicích stanuli již druhého dne po bitvě, onen ve Valčicích, tento v Lavě. Tam přiměl král Rudolf svého spojence k návratu; neboť kruté řádění divokých Kumánů v dobyté zemi bylo mu samému na obtíž. Ale německé vojsko nevedlo si o nic mírněji. Na cestě k Brnu bylo páleno a drancováno; jmenovitě Pohořelice lehly tehda úplně popelem. A přece nenalezal Rudolf na Moravě nikde odporu. Všechna větší města, jako Znojmo, Brno. Jihlava, Olomouc, Přerov a j. ochotně se mu podrobila, začež byla mnohými privileji od něho obdařena, ano Brno bylo povýšeno za svobodné říšské město. Také biskup Bruno a za jeho příkladem zemští stavové složili římskému králi přísahu věrnosti. Král Rudolf potom prohlásil, že podrží Moravu v náhradu za válečné útraty ve vlastní správě tak dlouho, pokud by nedospěl syn padlého krále Václav, jemuž bylo tehda sedm let. Za tím účelem rozdělil také zemi na dvě místodržitelství: severní, Olomucko a Přerovsko, svěřil biskupovi Brunovi, v jižní části, Brněnsku a Znojemsku, ustanovil biskupa basilejského Jindřicha, jehož úkol však záležel pouze v odvádění předepsaných poplatků. Vrchním vojenským guvernerem na Moravě jmenován byl Albert, vévoda saský. Ve vnitřní správě země hlavní slovo měl biskup Bruno, který však brzy potom zemřel (1281). Nicméně všechna tato opatření i klidné chování obyvatelstva nezabránilo četným ukrutnostem německého vojska, které stále ještě loupilo a plenilo osady i kláštery. Tak zejména Rajhrad byl v této době od mnichův úplně opuštěn.

Z Moravy král Rudolf dal se na výpravu do Čech. Tam nastalo bezvládí a zmatek. Poručnické vlády za nezletilého krále Václava II. chopil se markrabí braniborský Ota, syn sestry Otakarovy, od něho již dříve k tomu splnomocněný. Veliká část české šlechty uznala jej za vladaře, ježto nebránil její libovůli. Královna Kunhuta přála si smíru s Rudolfem; ale proti tomu Ota navrhoval branný odpor a s ním souhlasila většina velmožů. Král Rudolf zatím dorazil z Jihlavy na Čáslav do Sedlce u Kutné Hory, kamž uchýlila se též královna Kunhuta i se synem Václavem, dovolávajíc se jeho ochrany proti Otovi Braniborskému. Tento vypravil se v čele vojska českého z Prahy ke Kolínu. Ale k bitvě mezi oběma vojsky, sotva dvě hodiny od sebe vzdálenými, nedošlo: biskup olomucký Bruno a arcibiskup solnohradský Bedřich sjednali smlouvou u Sedlce mezi oběma stranami narovnání. Ota Braniborský uznán byl na pět let poručníkem krále Václava a vladařem v Čechách. Král Rudolf dostal náhradou válečných útrat rovněž na pět let Moravu ve svou správu; rozdělení země ve dvě místodržitelství bylo potvrzeno. Umluvený dříve sňatek mezi dětmi Rudolfovými a Otakarovými byl tu skutečně vykonán. Opavsko, které dosud náleželo vévodovi Mikulášovi, dlícímu v uherském zajetí, přiřčeno bylo královně Kunhutě v užívání.

Smlouvou sedleckou byla Morava na čas vytržena z odvislosti české.

Pět let poručnické vlády Oty Braniborského v Čechách patří k nejnešťastnějším, jež kdy země tato zakusila. Šlechta česká, dosud držená na úzdě pevnou rukou Otakarovou, ucítivši uvolnění, chopila se pěstního práva a naplnila zemi loupežemi, požáry a vraždami. Ota, muž povahy lakomé a násilnické, nečinil jí v tom žádných překážek, aby nabyl úplné volnosti k provádění svých záměrů. Především hleděl obohatiti se drancováním pokladů chrámových i klášterních. Královnu Kunhutu, která se vzpírala jeho moci, odvezl (v únoru 1279) i se synem Václavem násilím na hrad Bezděz. Odtud sice královna již po dvou měsících unikla na Moravu, kdež se domáhala ochrany krále Rudolfa i stavů moravských, kteří již chystali se vytrhnouti válečně proti Otovi. V tom však došla zpráva, že surový markrabí odvedl nedospělého a tělem slabého krále Václava do Braniborska, kdež s ním nelidsky nakládal, správu Čech pak

svěřil bojovnému biskupovi braniborskému Gebhardovi, za něhož hordy braniborské zaplavily nebohou zemi a dopouštěly se nejhorších násilností, aby co nejvíce pokladů nahrabaly. Za těch okolností nezbylo královně Kunhutě, nežli odebrati se na svůj úděl opavský, dříve jí od krále Rudolfa vykázaný, kdež obrala si za své sídlo Hradec a pod ochranou moudré správy biskupa Bruna vládla ke spokojenosti všeho obyvatelstva Když pak vrátil se z uherského zajetí vévoda Mikuláš, pobočný syn krále Přemysla, podvolili se oba, on i Kunhuta, rozhodčímu slovu biskupa Bruna i ostatních stavů moravských a vládli společně na Opavsku.

Nesnesitelné útisky donutily konečně českou šlechtu i měšťany pražské, že se chopili zbraně proti Braniborcům, i došlo k domácí válce, za které Braniboři dopouštěli se zvláště na venkovském lidu velikých ukrutností a nutili jej, vyhledávati si skrýše v horách a lesích. Aby tomuto neblahému stavu přítrž učinil, odhodlal se král Rudolf zakročiti osobně a vypravil se (na podzim 1280) s velikým vojskem z Vídně do Čech. Výprava ta nepotkala se se zdarem; nicméně byl jí asi markrabí Ota pohnut, že se dal u vyjednávání s českými stavy. I bylo docíleno narovnání (o novém roce 1281), markrabí svolil k vypovězení všech Němců, kteří nebyli v zemi usedlí, přenesl správu zemskou na pražského biskupa Tobiáše z Bechyně a na vrchního komořího Děpolta z Ryznburka; zároveň slíbil za náhradu 15.000 hřiven stříbra přivézti Václava do Prahy a odevzdati jej biskupu Tobiášovi k vychování. Ale tomuto slibu dostál teprve po dvou letech, když doba poručnické vlády jeho byla na sklonku; teprve v květnu 1283 Pražané uvítali s jásotem příchod svého krále.

Pokud žil biskup olomucký Bruno, který pevnou rukou vedl svěřenou sobě správu zemskou, Morava těšila se lepšímu klidu a pořádku nežli Čechy. Ale r. 1281 zemřel tento znamenitý státník moravský, přední rádce kdysi krále Přemysla II. a zvelebitel země moravské; jeho zásluhou zajisté za neúplně 40letého biskupování povznesena byla kázeň a mravnost v kněžstvu i v lidu a na 200 nových osad založeno. Města obdarována hojnými privileji, hojnost lenních statků rozdána oddaným ministeriálům (vasalům) biskupovým. Ovšem že tím také germanisace Moravy značně pokročila; neboť noví osadníci měst, vesnic i klášterů většinou byli z Němec povoláváni.

Nástupcem Brunovým na stolci biskupském stal se Dětřich z rodu českých Vítkovců (1281—1302). Ale správcem Moravy jmenoval král Rudolf svého zetě Alberta Saského. Tento nastoupil v svůj úřad za smutných okolností. Neboť Morava od nějaké doby, zvláště od smrti Brunovy, stala se dějištěm rozličných násilností a přechmatů, kterých se dopouštěli četní páni a rytíři v zemi. Nejčelnější z nich, jako Gerhard z Obřan a Milota z Dědic, byli od Alberta uvrženi do vězení. Krom toho časté války a neúrody vzbudily v Čechách i na Moravě hlad a mor, který zvláště v letech 1281 a 1282 krutě řádil, tak že ani nebylo rukou k pochování zemřelých. Vévoda Albert staral se poctivě o obnovení pořádku veřejného a konal pravidelně zemské soudy. Zůstal však jen dvě léta gubernatorem moravským. Na podzim r. 1283, když králi Rudolfovi byla vyplacena zástavní summa 40.000 hřiven stříbra, převzal mladý král Václav také Moravu ve svou správu. Tato stala se od Čech nezávislou, zejména obnovena byla v Brně samostatná dvorní kancelář, za Přemysla II. zaniklá. Král Václav prohlásil také všeobecnou amnestii: Vítkovcům prominuta jejich zráda, Gerhard z Obřan a jiní provinilci byli propuštěni na svobodu. Nevlastnímu bratru Václavovu Mikuláši bylo potvrzeno držení údělu opavského.

Ale ani potom nebylo trvalého pokoje dosaženo. Páni a rytíři, sotva že amnestie dosáhli, osměleni beztrestností svých činů, jali se znovu páchati rozličné násilnosti a provozovati surové pěstní právo. Mezi těmi opět vynikl Gerhard z Obřan, který ze svého hradu nedaleko Brna konal časté loupeže a celé údolí řeky Svitavy naplňoval postrachem. Teprve r. 1286 král Václav pomocí pana Záviše z Falkenštejna donutil jej k pokoření. Ještě po smrti jeho (1291) hrad Obřanský stal se útočištěm pověstných lupičův, i byl r. 1310 od brněnských měšťanův útokem vzat a rozbořen. Podobný osud jako Gerhardovi připraven byl panu Bedřichovi z Linavy na hradě Helštýně (u Lipníka), Bedřichu ze Šonburka na hradě Bořišově (u Mor. Třebové), založeném od Boreše z Ryznburka, a jiným lupičům zase na hradě Hoštýně (u Zábřeha). Klášter rajhradský, od několika let mnichy opuštěný, obsazen byl asi 400 lupiči; Záviš z Falkenštejna nočním útokem budovy dobyl, lupiče schytal a dal pověsiti nebo stíti. Hradu Frajštýna nad Dyjí (j. Bítova)

dobyto bylo pomocí Albrechta Rakouského (1286). Důraznému a přísnému vystupování Václavovu podařilo se, že koncem r. 1286 Morava této metly byla zbavena. Četná města, jako Brno a Olomouc, jakož i kláštery (Hradištský), jimž ovšem bylo mnoho trpěti nájezdy loupežných rytířů, odměněny od krále slevami daní i jinými privileji.

Pan Záviš z Falkenštejna byl té doby vedle mladistvého krále vlastním vladařem v říši českomoravské. Za krále Přemysla Otakara II. shledáváme jej spolu s ostatními Vítkovci v táboře povstalců. Byv proto z Čech vypovězen, odebral se r. 1281 ke dvoru ovdovělé královny Kunhuty v Opavsku a byl od ní jmenován purkrabím hradeckým. Po příchodu krále Václava do Čech (1283) dosáhl jako jiní povstalci amnestie, a královna Kunhuta, která zatím pojala Záviše za manžela, vymohla mu u svého syna i přístup ke dvoru. Tam nabyl záhy velmi mocného postavení a zjednal také svým přátelům vynikající úřady zemské. Marně snažila se protivná strana, v jejíž čele stál pan Burkhart z Janovic, podlomiti tuto velkou moc. I po smrti královny Kunhuty (1285) dovedl si Záviš udržeti důvěru královu a prokázal mu i říši českomoravské mnohé platné služby; zvláště pak zjednal si veliké zásluhy o obnovení pořádku v zemi. Jeho úsilím bylo mnoho zpurných rytířů pokořeno, jejich hradů dobyto a na sta lupičů postínáno, pověšeno neb na kolo vpleteno.

R. 1287 přivezena byla manželka krále Václava Guta, dcera krále Rudolfa, do Čech a konala (4. července) slavný vjezd do Prahy. Od té doby poklesla moc Závišova; stalo se tak jednak přičiněním krále Rudolfa samého, jemuž na tom záleželo, aby moc Závišova příliš nevzrostla. Aspoň královna Guta nebyla mu nakloněna; vypravuje se, že drahocenný závoj, který jí darem poslal na uvítanou, kázala do ohně vhoditi, bojíc se čarodějné moci jeho. Z druhé strany byl to opavský vévoda Mikuláš, od delší doby osobní nepřítel Závišův, který hleděl vladařskou moc jeho podlomiti. Bylo pak i jiných nepřátel dosti, kteří se snažili králi Václavovi namluviti, že Záviš nejsa spokojen rozsáhlými statky, jichž nabyl pro sebe i pro své přátele, ukládá jemu o korunu, ano dokonce i o život. Zdá se, že Záviš vida, jak se mu doma hroutí půda pod nohama, vyhledával opory za hranicemi. Především spřátelil se s uherským králem Ladislavem IV. a vyžádal si sestru jeho Alžbětu za manželku. Potom obral si

trvalé sídlo na zámku Svojanovském v rozkošné krajince při pomezí českomoravském. Když pak se mu z nového manželství narodil syn, chtěje křest jeho nádherně oslaviti v jakémsi pomezním městě moravsko-uherském, pozval na tuto slavnost krále uherského i českého. Zatím však rozšířila se pověst, že tato slavnost má býti pastí, do které míuil Záviš krále Václava vlákati, aby jej o život připravil. Václav asi uvěřil této pověsti; neboť když Záviš do Prahy se odebral a osobně mu své pozvání přednesl, dal jej náhle zatknouti a do bílé věže uvrhnouti. Na svobodu měl býti teprve tehda propuštěn, když by vrátil koruně české některé statky a poklady, které byly věnem zemřelé královny Kunhuty. Mezi nimi byly zámky Svojanov a Hohenstein (Hoštýn), pak města moravská Zábřeh a Svitavy. Tomu se Záviš opřel, spoléhaje na četné přívrženstvo v zemi. Skutečně také vzbouřila se část šlechty, v jejíž čele byli bratří Závišovi Vítek a Čeněk, kteří rovněž odepřeli vydati statky nedávno získané. Hnutí to nabylo povážlivých rozměrů, když také zvenčí chystala se pomoc Falkenštejnovi, od krále uherského Ladislava a od Jindřicha IV., vévody vratislavského. Naproti tomu král Václav chopil se rázného prostředku: za pomoci krále Rudolfa Habsburského sebráno bylo vojsko a velení jeho svěřeno Mikuláši, vévodovi opavskému, který na radu krále německého vodil spoutaného pana Záviše před hrady zpurných šlechticův a hrozil jej popraviti, nevydají-li jich. Takovým spůsobem bylo několika hradů dobyto. Když však vojsko dorazilo ke hradu Hluboké, nedaleko Českých Budějovic, kdež velel bratr Závišův Vítek, odepřeno bylo vydání hradu i přes onu hrozbu. Na rozkaz králův dal tedy vévoda Mikuláš pana Záviše z Falkenštejna stíti (24. srpna 1290), načež tvrz Hluboká se vzdala a také ostatní vzpoura již snadno byla potlačena, zvláště když došla zpráva o smrti krále uherského i vévody vratislavského, čímž povstalci pozbyli naděje na vnější pomoc.

VII. Morava za Václava II. a III.

Od té doby říše českomoravská těšila se vnitřnímu klidu. Král Václav, po smrti Závišově teprve devatenáctiletý, byl sice těla slabého, ježto v mládí zažil mnoho útrap, za to však honosil se mnohými skvělými vlastnostmi duševními. Nebyl sice

mohutným válečníkem a výbojcem, jako jeho otec, za to obracel veškeru péči ku blahu svých poddaných, byl starostliv o řádné vykonávání spravedlnosti a zachovávání zákonů. Podporoval rozkvět měst za příkladem otce svého Přemysla Otakara II.; na Moravě udělil (1290) biskupovi pražskému právo, aby město Kojetín, které mu náleželo a jež dosud mělo jen privilej tržní, smělo se opevniti zdmi, valy a příkopy, aby v době nebezpečí obyvatelstvo okolních vesnic mohlo tam nalézti útočiště. Ještě důležitější jest listina, vydaná téhož roku od biskupa olomuckého Dětřicha městu Kroměříži. Obsahujeť dle vzoru brněnského zvláštní řád městský, dle něhož měšťané volí si svého městského soudce, konšely i porotce a vedle toho mnohá jiná důležitá práva. Také jiná města moravská, Brno, Olomouc, Litovel, Jevíčko těšily se přízni královĕ. Král Václav zvelebil též hornictví, kteréž upravil moudrými zákony. Stříbrné doly kutnohorské přinášely za něho velký užitek. Také o mincovnictví zjednal si velké zásluhy. Upustil trvale od zlozvyku tehdejších panovníků, měniti často minci, což se dělo na velkou škodu poddaných, a zavedl pevnou soustavu mincovní, dle kteréž raženo bylo ze hřivny stříbra po šedesáti groších, a tyto po 12 denárech; české peníze nabyly za hranicemi záhy velmi dobré pověsti a opanovaly téměř po 300 let peněžní trh v střední a východní Evropě. Dosavadní mincovny v Brně, Opavě, Jihlavě a v Olomouci byly zrušeny a zřízeno jednotné ražení peněz v Kutné Hoře pro celou říši. Václav II. také zamýšlel sestaviti stálý psaný zákon pro soudy zemské a povolal za tím účelem do země slavného vlaského právníka mistra Gozzia z Orvieta; ale tento záměr rozbil se o odpor šlechty, kteráž ve svém zájmu raději setrvala při dosavadní právní nejistotě. Nicméně vzhledem k tomu, že již v letech 1291 a 1292 moravským městům Brnu, Znojmu a Olomouci dáno bylo zlepšené zřízení městské, nelze pochybovati, že podobné opravy provedeny byly částečně také ve zřízení zemském, zvláště v soudnictví. Také o šíření osvěty král horlivě dbal, jenže hlavní jeho pokus v té příčině, založiti „generalní učení“ (universitu) při chrámě sv. Víta, pro rozličné překážky nedošel svého uskutečnění.

Zabezpečiv takto říši své trvalý pořádek a položiv pevný základ k jejímu blahobytu, král Václav mohl již pomýšleti také na zvýšení moci své za hranicemi. K tomu byla tehda doba

neobyčejně příznivá. Přízně svého tchána, krále Rudolfa, užil k tomu, že na říšském sněmě 1290 úřad číšnický i hodnost kurfirstská králi českému zase byly přiřčeny, a tak dílem odčiněna byla křivda, spáchaná kdysi na králi Přemyslovi II. Tuto ochotu král Rudolf prokázal svému zeti doufaje, že tento navzájem bude podporovati volbu syna jeho Albrechta, vévody rakouského a štyrského, za krále německého. V té naději ovšem se zklamal; neboť král Václav II. jednak osobně nebyl Albrechtovi nakloněn, jednak nepřál si v zájmu své říše mocného Habsburkovce na trůně německém. Poněvadž pak s ním i ostatní kurfirstové podobně smýšleli, zvolen byl po smrti Rudolfově (1291) nikoli jeho syn, nýbrž chudý hrabě nasavský Adolf.

S větším ještě úspěchem zasáhl král Václav do věcí polských. Říše polská, rozdělená na četné úděly mezi potomky rodu Piastova, zápasila se stálými zmatky a nepokoji vnitřními, jichž nejvydatnějším pramenem byly spory o korunu. R. 1288 zemřel Lešek Černý, vévoda krakovský, sandoměřský a sieradzský. Sieradzska zmocnil se bratr Leškův Vladislav Lokietek, vévoda Kujavský, kdežto v panství krakovské a sandoměřské po tuhých bojích uvázal se Jindřich IV., vévoda vratislavský, přítel Záviše z Falkenštejna. Ale také Jindřich zemřel již r. 1290. O jeho dědictví vznikl nový spor, zvláště o Krakov, mezi Vladislavem Lokietkem a Přemyslem Velkopolským. Za těchto neblahých zmatků Griffina, vdova po Leškovi Černém, povolala českého krále Václava do země, aby se trůnu krakovského zmocnil; bylť Václav jejím synovcem, neboť Griffina byla sestrou Kunhuty, matky Václavovy. Tento ihned chopil se podávaného nabídnutí. Bylať mu již dříve půda v Polsku připravena: r. 1289 Kazimír, vévoda bytomský, r. 1291 pak oba bratří jeho, Měšek Těšínský a Boleslav Opolský, uznali nad sebou vrchní panství krále českého. Hned potom král Václav vypravil vojsko do Krakova, který bez odporu byl obsazen pluky českými; Sandoměřska však zmocnil se Ladislav Lokietek. R. 1292 Václav II. postavil se sám v čelo vojska a provázen jsa Mikulášem Opavským i oběma biskupy, Tobiášem Pražským a Dětřichem Olomuckým, konal slavný vjezd do Krakova, kdež mu bylo od stavů holdováno; potom udeřil na Sieradz, sídlo Vladislava Lokietka, města dobyl, Vladislava zajal a propustil teprve potom na svobodu, když

uznal rovněž vrchní panství české a vzdal se všech nároků na Krakovsko a Sandoměřsko.

Nenáhlý, ale patrný vzrůst moci české spůsobil, že sousedé Václavovi více než kdy před tím vyhledávali jeho přátelství a spojenství. Ano i hrdý a drsný vévoda rakousko-štyrský Albrecht neubránil se tomuto dojmu. Ačkoliv nemohl svému svatu zapomenouti, že byl z hlavních původců volby Adolfa Nasavského na trůn německý, na druhé straně dospěl k přesvědčení, že při nepřátelském smýšlení tohoto, jakožto krále německého, nelze se mu obejíti bez dobré shody s králem českým. Dobrou prostřednicí v tom byla mu sestra jeho Guta; tato přiměla manžela svého Václava, že Albrechta k sobě pozval, když dlel ve Znojmě. Vévoda rakouský dostavil se do Znojma a za okázalých slavností docíleno bylo smíření mezi oběma panovníky. Ze Znojma Albrecht odebral se do Prahy navštívit svou sestru, načež královští manželé čeští oplatili mu návštěvu ve Vídni, kdež pobyli dvanácte dní v hlučných radovánkách (1293).

Nelze pochybovati, že toto smíření nalezlo svou oporu v zevních událostech. Vévoda Albrecht nespustil s očí hlavního cíle, dosáhnouti koruny královské v Německu; proto hledal spojence proti Adolfovi. Václav zase pojal nenávist proti králi německému, poněvadž tento hleděl pro sebe získati Míšensko, ač je byl před volbou slíbil jemu, Václavovi. Také ostatní kurfirstové jevili již nespokojenost s Adolfem, který se neosvědčil v rukou jejich tak povolným nástrojem, jak očekávali. Václav ovšem osobní náklonnosti k Albrechtovi nikdy nepojal. R. 1295 vypuklo povstání šlechty rakouské proti Albrechtovi, a tato vypravila poselstvo do Brna, kde král Václav tehda dlel, žádati ho za pomoc. Mocní přímluvčí, mezi nimiž zvláště pán mikulovský Jindřich z Liechtenštejna, předvedli poselstvo před krále, a tento ochotně pomoc povstalcům slíbil. Jenom prosba manželky jeho Guty pohnula krále Václava, že rakouským povstalcům slíbenou pomoc zase odepřel a tak Albrechtovi umožnil vzpouru potlačiti.

Od té doby jeví se u Václava smýšlení Albrechtovi poněkud příznivější. Zdá se, že obrat ten spůsobil té doby nově jmenovaný dvorní kancléř český Petr Aspelt, dosud biskup basilejský. V dřívějších dobách býval tělesným lékařem a kaplanem při dvoře krále Rudolfa Habsburského. Když r. 1296 farní chrám brněnský u sv. Petra od olomuckého biskupa Dětřicha povýšen

byl za kolegiatní, stal se tam Petr Aspelt prvním proboštem. Král Václav pak počátkem r. 1297 jmenoval jej svým dvorním kancléřem čili protonotářem. Téhož roku pak zrušena byla samostatná dvorní kancelář na Moravě, zřízená r. 1283, a Morava podřízena dvornímu kancléři českému. V tomto důležitém úřadě Petr zajisté působil pro shodu česko-rakouskou. Výsledky této činnosti záhy se objevily. Dne 2. června 1297 král Václav dal se se svou manželkou Gutou slavnostně korunovati v Praze od arcibiskupa mohučského Gerharda. Za těchto slavností, jejichž nádhera a obrovský náklad dle svědectví vrstevníků byly neslýchány, čtyři kurfirstové, kteří se tehda v Praze sešli, mohučský, saský, braniborský a český, vyzvali vévodu Albrechta, rovněž přítomného, aby se zbraní v rukou svrhl Adolfa Nasavského a sám se na trůn německý povznesl. Králi Václavovi slíbil Albrecht dáti zástavou Chebsko a některá území v Míšensku. Těmito úmluvami byl osud Adolfův spečetěn. Následovalo formální sesazení jeho od většiny kurfirstů v Mohuči, a když pokusil se proti Albrechtovi se zbraní v rukou uhájiti si koruny, válečné štěstí jej opustilo. V bitvě u Göllheima (1298) Adolf padl, a protivník jeho Albrecht pozdvižen byl na trůn německý. Stopy lvího drápu českého i v této spletené záležitosti jsou dobře znatelny.

Králi Václavovi II. vytýkává se nerozhodnost a vrtkavost. Uvážíme-li však, jaké pokroky říše českomoravská učinila za několik let jeho samostatné vlády, nelze nám na tento výrok o jeho povaze přisvědčiti. Spíše byla to neobyčejná opatrnost a střízlivost, která nedopouštěla důležitějšího rozhodnutí, pokud všechny okolnosti náležitě nebyly uváženy. Král Václav válce se nevyhýbal, bylo-li jí třeba. Ale jakmile mu dopřáno bylo po nějakou dobu klidu a pokoje, ze všech sil hleděl ho užiti ku vnitřnímu zvelebení své říše. O tom svědčí blahodárná činnost jeho na Moravě, zvláště od té doby, kdy Morava podřízena byla českému úřadu kancléřskému a tím svazek její s Čechami ještě více utužen. Zvláště blaho měst moravských leželo mu stále na srdci. R. 1298 vydána zase celá řada nových privilejí pro Brno, Olomouc, Hlubšice (Leobschütz) a j.; měšťanům dostalo se práva, kupovati šlechtické statky, pokud nebyly královskými neb jinými lény, zříditi si kupecký dům pro sukno i jiné zboží, vybírati soudní taxu ode všech, kteří v rozepřích

obracejí se k soudu městskému; těchto důchodů však mají užívati k udržování městských hradeb a příkopův k chránění osobní bezpečnosti. Tehda také Opavsko připojeno bylo opět přímo k Moravě, ježto vévoda Mikuláš zaopatřen byl v nově nabytém panství polském. Podobně jako městům, též klášterům moravským dobře se dařilo za pečlivé vlády Václava II. Za posledních Přemyslovců veškeré duchovenstvo české i moravské zbaveno bylo placení daně, a uvážíme-li k tomu stálé štědré odkazy i jiná darování, jichž se jim od krále, šlechty i měšťanstva dostávalo, snadno pochopíme velké bohatství tehdejší církve v našich zemích.

Král Václav II. zmocniv se Krakovska a Sandoměřska a stav se vrchním pánem jiných údělů polských, umínil si sjednotiti veškeru říši polskou pod svým žezlem a čekal jen na vhodnou k tomu příležitost. Tato se naskytla, když zemřel (1296) nejmocnější ze všech údělných knížat, Přemyslav Velkopolský, který se před rokem dal ve Hnězdně korunovati za krále. Poněvadž zanechal jedinou dceru Richsu, nastaly nové boje o jeho dědictví. Největší nároky na ně činil si Vladislav Lokietek, ale nemoha se ostatním Piastovcům ubrániti, vyhledal si oporu v králi Václavovi a přijal od něho Velkopolsko a Pomořansko v léno (1299). Tím však pokoj v zemi nebyl obnoven, a šlechta velkopolská, nabyvši přesvědčení, že jen mocný panovník dovede si pořádek vynutiti, nabídla králi Václavovi ruku kněžny Richsy (královna Guta zemřela r. 1297 nedlouho po korunování) a s ní zároveň trůn velkopolský. Václav přijal toto nabídnutí, vtrhl s vojskem do Velkopolska, zmocnil se země po některém odporu a uvedl také Pomořansko i Kujavsko pod své panství. Potom konal slavný vjezd do staroslavné metropole Hnězdenské a dal se tam za přítomnosti četné šlechty i biskupů zemských od arcibiskupa hnězdenského za krále korunovati (1300). Pak odebral se do Poznaně, kdež slavil zasnoubení své s princeznou Richsou. Místodržitelem velkopolským jmenován byl vévoda Mikuláš, kdežto v Krakovsku a Sandoměřsku na čas správu vedl moravský pán Oldřich z Boskovic. Vladislav Lokietek, který se postavil českému panství na odpor, byl z vlastního údělu svého vypuzen a utekl se do Říma pod ochranu papeže Bonifáce VIII. Tak sloučil král Václav II. až na některá vévodství slezská veškeren národ polský pod svým žezlem; říše jeho sahala od Šumavy až

po viselský Buh a po moře Baltské. Moudrým šetřením všech dosavadních řádův i zvyklostí a vlídným i štědrým chováním získal si záhy všechno obyvatelstvo, čímž panství jeho také do budoucnosti nabývalo bezpečných základů.

Sotva že Václav (koncem r. 1300) vrátil se domů z vítězné výpravy polské, již naskytla se mu příležitost k nabytí jiného rozsáhlého panství. V lednu r. 1301 zemřel uherský král Ondřej III., poslední mužský potomek rodu Arpádova, a část velmožův uváživši, že král český jest synem Kunhuty, vnučky krále Bely IV., odhodlala se nabídnouti mu trůn uherský. Deputace magnátů, v jejichž čele byl Jan, arcibiskup kaločský, a říšský palatin Matěj Čák z Trenčína, přijata byla od krále Václava v moravském městě Hodoníně při hranicích uherských. Václav nepřijal pro sebe podávané koruny, ale nabídl stavům uherským za krále svého dvanáctiletého syna Václava, který byl zasnouben s Alžbětou, jedinou dcerou zemřelého krále Ondřeje III. Deputace přijala tento návrh, a mladý kralevic byl (27. srpna 1301) ve Stol. Bělehradě od arcibiskupa kaločského korunován za krále uherského jménem Ladislava V.; nový král obral si ihned Budín za svou residenci.

Tyto neslýchané úspěchy krále Václava II., který chystal se ve svém rodě sloučiti tři slavné říše, českou, polskou a uherskou, vzbudily mu ovšem zapřísáhlé odpůrce. Zasažením do Uher poštval si král český tehdejšího papeže Bonifáce VIII., který prohlašuje Uhry za léno papežské, mínil dosaditi tam na trůn Karla Roberta Anjouského, jemuž získal v Uhřích a v Charvatsku četné a mocné přívrženstvo, prohlásil volbu Ladislava V. za neplatnou i jeho korunování a zbavil jeho poddané závazku věrnosti. Vedle toho ujal se papež Vladislava Lokietka, který se byl pod jeho ochranu utekl, a zakázal Václavovi II., aby se bez jeho přivolení nazýval králem polským. Jiný nebezpečný nepřítel vyvstal Václavovi v tehdejším králi německém Albrechtovi, který ve vzrůstu moci české domníval se viděti nebezpečí pro svou dědičnou moc v zemích rakouských. Požadavky Albrechtovy šly ještě mnohem dále. Václav měl se vzdáti Uher i Polska, vydati Míšensko i Cheb a odváděti říši německé povinný prý desátek z dolů kutnohorských anebo se z něho vykoupiti 80.000 hřivnami stříbra. Tyto podmínky vyslovil plnomocník krále německého Jindřich, biskup kostnický, říšskému kancléři

českému Petru Aspeltovi na sjezdě v Brně (1303). Rozumí se, že byly odmítnuty.

Hrozivé mraky sháněly se nad hlavou Václavovou. Postavení jeho bylo pak ještě stíženo tím, že v Uhřích pod dojmem bully papežské četní přívrženci syna jeho opouštěli, ano i nejčelnější z nich Matouš Trenčanský přidal se ke Karlu Robertovi. V těžkých dobách osvědčují se dobré vlastnosti panovníkův. Duch krále Václava zdál se růsti s přibývajícím nebezpečím. Klidná rozvaha a mužná odhodlanost ani na chvíli ho neopustily. Především vyhledal si spojence proti králi Albrechtovi a na radu svého kancléře Petra učinil obranný spolek s králem francouzským Filipem IV., který měl zároveň čeliti i proti papeži, kdyby podnikal nepřátelské kroky proti Václavovi II. neb jeho synovi. Nepřátelství stolice papežské ovšem pozbylo valně svého významu smrtí bojovného papeže Bonifáce VIII. (11. října 1303). Nástupci jeho přestěhovali se r. 1305 do Avignonu a octli se po sedmdesáte let v područí Francie. Avšak Albrecht, který se pokládal za vykonavatele vůle papežské, nemínil ustati, pokud by neobmezil Václava zase na původní jeho říši českomoravskou. I chystalo se mezi oběma králi k válce, a oba konali k ní horlivé přípravy.

Zatím věci uherské donutily českého krále k osobnímu zakročení. Syn jeho byl opuštěn většinou šlechty a od nepřátel na hradě Budínském obležen. Král Václav odebral se (v květnu 1304) do Brna, kdež uradil se se svým kancléřem Petrem o potřebných opatřeních. Odtud vytrhl v čele četného vojska, z Čech a Moravy sebraného, k tvrzi Mikulovské, kterouž držel přívrženec Albrechtův, Jindřich z Lichtenštejna, a dobyv ji, v červnu překročil hranice uherské. Rychlými pochody, nedbaje překvapených nepřátel, kteří se neodvážili v cestu mu vstoupiti, táhl po levém břehu dunajském, u Parkáně překročil řeku, dobyl Ostřihoma a za krátko dorazil do Budína, odtud pak odvezl syna svého i s korunními insigniemi do Čech, přesvědčiv se o nespolehlivosti šlechty uherské. Na zpátečném pochodě, který děl se přes Marchek a přes řeku Dyji, bylo mu odrážeti útoky syna Albrechtova Rudolfa, který na rozkaz otce svého podnikl z Rakous výpravu na poplenění Moravy.

Než se Václav do Prahy navrátil, dorazil již král Albrecht se silným vojskem v Německu sebraným přes Řezno a Linec

k Budějovicům. Současně syn jeho Rudolf učinil před Prešpurkem (24. srpna 1304) smlouvu s Karlem Robertem, dle níž tento zavázal se přispěti mu 50.000 Uhry a Kumány ku vpádu do zemí Václavových, začež měl onen pomoci mu k dobytí říšských insignií na Václavovi. Rudolf krom toho zaručil Uhrům všelikou kořist na zboží i lidech, kterou by v zemi nepřátelské učinili. Tato smlouva měla hrozné následky pro Moravu. Ještě v srpnu t. r. překročily divoké hordy uherské řeku Moravu a Dyji a řádily v zemi neslýchaným spůsobem. Malá tvrz Jaroslavice nad Dyjí, kamž obyvatelstvo z nejbližšího okolí, zvláště ženy, se uchýlilo, byla obležena. Posádka bránila se zoufale a konečně zatarasila se v opevněném kostele. Ale dřevěná ohrada jeho byla snadno zapálena, a nešťastné ženy zvolily raději smrt v plamenech, nežli by se byly vydaly surovcům na milost a nemilost. Veškeré Břeclavsko bylo tímto nepřítelem zaplaveno a hrozně pustošeno. Jindřich Lichtenštejnský, přívrženec Albrechtův, který znovu zmocnil se Mikulova, marně snažil se dalším ukrutnostem zabrániti. Nepřehledné roje Kumánů přivalily se až k Brnu a dobyly Ivančic, kdež opět mnoho lidí nalezlo smrt v plamenech. Pouze na panství kláštera třebíčského bylo 27 osad spáleno a z jižní Moravy na 6000 lidí pohubeno neb do zajetí odvlečeno. Biskup olomucký Jan (1302—1311) obrátil se s prosbou ke králi Albrechtovi, aby zabránil hroznému řádění svých spojenců. Albrecht dověděv se, že Uhři nemíní se dalšího boje súčastniti, nýbrž s uchvácenou kořistí domů se vrátiti, vypravil za nimi oddíl vojska vedením hraběte Menharta z Ortenburka, který lupiče šťastně v Rakousích dostihl a aspoň zajatce z jejich moci osvobodil.

Ostatní vojsko Karla Roberta i vévody Rudolfa spojilo se u Budějovic s Albrechtem, který se sjednocenou armádou vytrhl proti Kutné Hoře, po jejíchž pokladech dychtil nejvíce, a město oblehl (18. října). Ale posádka městská sesílená horníky jihlavskými po pět dní statečně se bránila. Tuhá zima záhy přikvapivší, špatná voda, otrávená od horníků kovovým prachem a jinými škodlivými látkami, a nemenší měrou zpráva, že se blíží české vojsko k vybavení, donutily krále Albrechta k rychlému ústupu do Rakous, na kterém vojsko jeho utrpělo citelné ztráty jednak hojnými vánicemi sněhovými, jednak od Čechův je pronásledujících. Také vojsko krále uherského Karla Roberta dalo

se na zpáteční pochod Moravou, neopominuvši arci nebohou zemi opět dle svého zvyku všemožně vydrancovati. Tímto úspěchem však král Václav se nespokojil. Na rok 1305 konány byly horlivé přípravy k válce proti Albrechtovi; vojsko sbíráno z Čech, Moravy, Polska, Saska i Bavorska, jeho vůdcem pak měl býti nový spojenec Václavův Ota, vévoda dolnobavorský, ježto král Václav již od návratu z Uher povážlivě churavěl. Obavy v příčině jeho slabého zdraví, v mladých letech podkopaného, příliš záhy se splnily: dne 21. června 1305 přeťata byla životní nit tohoto v mnohé příčině dosud nedoceněného panovníka.

O povaze krále Václava II. rozcházejí se mínění spůsobem až příliš nápadným. Němečtí historikové prohlašují jej za slabocha, povahy vrtkavé a vždy nerozhodné. Tento příkrý soud, k němuž se dílem i Palacký přidává, nemá základu v současných zprávách: všichni vrstevníci, Václavovi blízcí, chválí jeho zbožnost, lidumilnost, spravedlivost a slávu válečnou. Výjimkou jsou letopisy rakouské, nepřátelsky proti Václavovi zaujaté a tedy nespolehlivé. Také slavný vrstevník Václavův, Dante Alighieri, vytýká mu zbabělost, chvále na jeho úkor otce jeho Přemysla II.; ale chybili bychom, kdybychom slavné dílo tohoto básníka chtěli použíti za pramen dějin českých. Dante mohl o obou králích leda jen z doslechu něco věděti. Jakže? onen panovník, při jehož nastoupení země krvácela z mnohých ran, jsouc dějištěm pěstního práva rytířského a kořistí hrabivého cizáka, onen panovník, který při své smrti zanechal říši svou netoliko znamenitě zvětšenou, ale i — což více váží — uvnitř upokojenou, hmotně zvelebenou a v mohutný celek sjednocenou, ten že by mohl právem býti viněn z nestatečnosti a duševní slabosti? Či jest jen náhodou, že při vpádu krále Albrechta do Čech obyvatelstvo všech tříd bez rozdílu se vzchopilo k nadšené obraně? Tehda šlechta, měšťanstvo, duchovenstvo i lid selský byli stejné mysli, všichni lnuli stejnou láskou k svému králi. Jak zcela jinak bylo za posledních let Přemysla Otakara II.! V čas největšího nebezpečí země rozštěpena na několik táborů, král necítí se ve vlastním vojsku bezpečným, a den před bitvou kuje se zrada proti jeho životu. Nesvádějme všechnu vinu na nešťastnou shodu okolností: jisto jest, že král Václav II., jehož povaha byla vytříbena smutnými zkušenostmi z mládí, uměl jak

lidumilností, tak přísnou spravedlností pevně k sobě upoutati veškeré své poddané. Ve vzorné péči o blaho říše málo který panovník se mu vyrovnal; za něho zkvétaly města i kláštery, jejichž školy byly dosud jediným zdrojem vzdělání, hornictví povzneseno, mincovnictví upraveno, na Moravě zřízen stálý dozor nad četnými lesy královskými, čímž učiněna přítrž dalšímu odlesňování země; také umění bylo podporováno, jmenovitě král liboval si v uměleckém průmyslu zlatnickém a povolával zručné zlatníky z ciziny. I jest jen litovati, že nebylo mu dopřáno delšího života, aby jeho blahodárné dílo také pro budoucnost bylo zajištěno.

Syn a nástupce Václava II., tehda šestnáctiletý Václav III. učinil především mír s králem Albrechtem; vzdal se ve prospěch německé říše Chebska a Míšenska, začež Albrecht zavázal se nerušiti ho v držení Čech a Polska a upustil od nároku na desátek z dolů kutnohorských. Korunu uherskou i s ostatními klenoty královskými král Václav III. odevzdal — bezpochyby též na základě předběžné smlouvy s Albrechtem — Otovi, vévodovi bavorskému, sešed se s ním osobně v Brně (9. října 1305), čímž vzdal se pro vždy všech nároků na panství uherské. Toto rozhodnutí jevilo se také v tom, že Václav upustil od sňatku s dosavadní snoubenkou Alžbětou, dcerou posledního Arpádovce, a pojal za manželku Violu, dceru Měška, vévody těšínského. Veškeren zřetel mladého panovníka upíná se za příkladem otcovým k upevnění panství polského, vše ostatní jako zbytečná přítěž se odvrhuje. Že také lehkomyslnost jej nutkala, aby se všech zbytečných starostí zbavil, patrno jest z potomního způsobu života, jakému se Václav III. oddal, trávě noci s rozpustilými soudruhy svými a spustlými ženštinami v pitkách a jiných zhýralých radovánkách. Když pak byl král v nepříčetném stavu, dávali si soudruzi od něho darovati rozličné statky královské. Konečně však, pohnut jsa napomínáním otcovského přítele svého, Konrada, opata zbraslavského, král vymanil se z tohoto nechvalného řádění. Jeho lehkomyslností zaviněno bylo otřesení českého panství v Polsku. Vladislav Lokietek, jemuž dostalo se značných pomocí od krále uherského Karla Roberta, vtrhl již r. 1304 do země, dobyl Sandoměřska, Sieradzska i jiných krajů. Zemský hejtman velkopolský, Oldřich z Boskovic, nemoha se nepříteli ubrániti, volal o pomoc. Král Václav, svěřiv správu Čech a Moravy Jindřichovi Korutanskému, který tehda pojal

sestru jeho Annu za manželku, sebral četné vojsko a odebral se do Olomouce, odkudž měla výprava do Polska býti zahájena. Ubytovav se v děkanství při dómě, byl tam dne 4. srpna 1306 v pravé poledne zákeřnickou rukou zavražděn. Čí návodem tato vražda, pro naše země tak osudná, se stala, zůstalo již vrstevníkům nevyzpytatelným tajemstvím; jisto jest, že vrah, jakýsi Konrad z Potensteina čili z Mulhova, rodem z Durynska, byl k tomu od někoho najat.

Králem Václavem III., při smrti osmnáctiletým, vymírá po meči slavný domácí panovnický rod Přemyslovců. Pro veškeré Slovanstvo západoevropské jest událost tato ztrátou nenahraditelnou. Dlužno uvážiti, že právě tehda vyšel z Čech zdárný pokus sjednotiti dva mocné bratrské kmeny v jedinou říši. Čechy a Polsko měly splynouti v jediný státní celek, a což nejdůležitější při tom, z Německa neučiněno nic k zabránění toho, král Albrecht ochotně uznal Václava III. panovníkem polským. Jaký to rozdíl, přirovnáme-li toto chování k mocnému odporu, který kladl kdysi císař Jindřich III. knížeti Břetislavovi při podobném pokuse! Polákům již kratičká tato vláda Přemyslovců (1290—1306) přinesla velký užitek. „Byla to vláda silná, praví Bobrzyński, která všeliké zápletky hned v zárodku dusila a společnost polskou, z tolika různorodých činitelů složenou, navykala jednotnosti a svornosti... Kdo ví, zdali bychom bez krátké vlády Václava II. byli se již kdy sami vzmohli na jednotnou monarchii!“ A to, co Poláci uznávají pro svou říši o vládě Václavově, platí rozšířenou měrou o vládě Přemyslovců vůbec na Moravě. Jejich zásluhou neocenitelnou jest, že naši zemi, obývanou lidem dobrým, ale méně vznětlivým a rázným, připoutali pevnými, při tom však nikterak tížícími svazky k mocnějšímu bratru na západě. V národní, politické a na čas i církevní pospolitosti Čech i Moravy, která nikterak nevylučovala samostatný vývoj obou zemí vedle sebe, tkví neposlední příčina, že národ náš po tolik století zachoval si svou samostatnost. A zahájení i uhájení této pospolitosti jest právě zásluhou Přemyslovců.

VIII. Vnitřní stav Moravy od r. 1197—1306.

1. Rozsah země. Nejdůležitější teritorialní změna, která se na Moravě stala od r. 1197, byla, že následkem vyhasnutí vedlejších větví rodu Přemyslova přestalo rozdělení země na

úděly a Morava byla politicky úplně sjednocena. Správcem země byl markrabí, který byl stále pod vrchní mocí krále českého. Země rozdělena byla na kraje (provincia, districtus), jichž bylo na sklonku XIII. stol. sedm: olomucký, přerovský, brněnský, znojemský, bítovský čili jihlavský, břeclavský a opavský čili holasický, který obsahoval nynější Opavsko. Hranice tehdejších krajů mezi sebou jsou nám neznámy. Hranice zemské nabyly v této době větší ustálenosti. Nejpozději upraveny byly mezi Moravou a Těšínskem, které bylo údělem říše polské. Kolem r. 1275 dohodl se král Přemysl Otakar II. s Vladislavem, vévodou opolským, jemuž tehda také Těšínsko náleželo, aby byla hranicí řeka Ostravice od Hrušova nahoru až po pomezí uherské. Poněvadž ale tato řeka často směr svůj mění, umluvena byla r. 1297 mezi biskupem olomuckým Dětřichem a Měškem, vévodou těšínským, pohraniční čára podél Ostravice, kteráž má platnost až podnes. Také proti Uhrám byly tehda ustáleny nynější hranice (od Ostravice až po město Skalici Karpaty, odtud řeka Morava). Jen na jihu proti Rakousům hranice ještě nebyly ustáleny. Tu bylo celé území, po kterém se rozlévala řeka Dyje v čas zátopy, pokládáno za neutralní, pouze Mikulov počítán byl odedávna k Moravě. Na západě odděloval Moravu od Čech hřbet vysočiny Českomoravské, na severu byla stále ještě hranicí řeka Zina (Pština), tak že celé nynější Opavsko náleželo k Moravě. Silnice v této době rozvětvily se v dokonalou síť, jejíž hlavními uzly bylo Brno a Olomouc, na nich pak byly velmi četné stanice mýtní a celní. Také mostů přes větší řeky byl již dostatek, a z těchto vybíral se poplatek nazvaný mostné. Mýto a cla náležela k důchodům zeměpanským; kláštery a církev olomucká, později i města, byly z této povinnosti vybaveny. Byla však také cla i mýta, náležející výhradně soukromníkům, kteří zároveň s nájemci mýt a cel zeměpanských byli velkou metlou pro obyvatelstvo, zvláště pro obchodnictvo.

2. Moc panovnická a správa zemská. Morava stala se od r. 1197 nedílným markrabstvím, podřízeným králi českému. Králové čeští v této době jmenovali markrabím vždy některého prince z rodu Přemyslova, časem přejímali Moravu přímo pod svou správu. Markrabími byli: Vladislav I., bratr Přemysla Otakara I. od r. 1197—1222, Vladislav II., syn Přemysla Otakara I. (1222—1227), Přemysl, druhý syn jeho (1227—1239),

Vladislav III., syn krále Václava (1246—1247), Přemysl Otakar, druhý jeho syn (1247—1253). Po všechen ostatní čas byli králové čeští sami markrabími moravskými. Příslušnost Moravy k Čechám zračila se také v jednotném znaku pro obě země, jímž byl s počátku orel, později dvouocasý lev, a v jednotné říšské pečeti. Ustálené residence markrabské nebylo; nejvíce sídleli markrabí v Brně, v Olomouci neb ve Znojmě; později i toto ustoupilo do pozadí.

Třebas českému králi podřízena, požívala Morava při tom úplné samosprávy. Měltě markrabí vlastní svůj dvůr, který jako dvůr krále českého skládal se z komořího, truchsesa, číšníka, maršálka, kancléře, notáře, kaplana a jiných úředníků dvorských. Dvůr ten ovšem přestal, když král český byl zároveň markrabím. Tomuto patřily všechny zeměpanské důchody, tedy netoliko příjmy z rozsáhlých statků korunních i soukromých, nýbrž i všechna regalia, t. j. dary za udílené privileje, mýta, cla, soudní i jiné pokuty, nájemné a rozličné daně. Pouze mincovnictví a hornictví zůstalo pod přímou správou krále českého. V té příčině byli tedy markrabí ve velké výhodě oproti bývalým údělným knížatům, kteří dostávali jen část těchto důchodů.

Krom toho měl markrabí nejvyšší moc správní, soudní i vojenskou. Země měla i tehda, když králové sami byli markrabími, své sněmy, své zákonodárství, své zemské úředníky a daně, svou samostatnou vojenskou i církevní organisaci. Každá válečná výprava, která směřovala proti vnějšímu nepříteli, směla se podniknouti jen se svolením sněmu zemského.

Vedle dvorských úřadů byly na Moravě úřady královské, jež měly dozor nad oběma královskými regaliemi, hornickým a mincovním, a zemské. Zemští úředníci byli voleni od stavův na sněmě zemském a od markrabího potvrzováni, nesměli však od něho býti libovolně sesazováni. Nejdůležitější zemští úředníci, podobně jako v dobách předešlých, byli: Župan (castellanus), po jednom v každém kraji; tento úřad následkem velkých změn ve zřízení pozbývá vždy více moci a na sklonku tohoto období úplně zaniká. Komoří (camerarius), který vedle správy důchodů zemských časem nabyl i moci soudní. Purkrabí zemští (burggravius) byli původně strážci zemských hradů; v tomto období však konali již dozor nad veřejným pořádkem v zemi, a byli také výběrčími mýt a cel. Na purkrabí a komoří přešla

znenáhla moc županů. **Vladař** (villicus), správce statků zeměpanských, na nějž časem také přešla část moci soudní. Vedle něho byl zvláštní správce zemských lesů (forestarius, magister silvarum). **Cudař** (judex provincialis) byl soudce v kraji. Během XIII. stol. však následkem převratů společenských a změn ve zřízení zbyly ze všech krajských cud jen dvě hlavní, v Brně a v Olomouci. R. 1298 vyskytuje se poprvé úřad **zemského hejtmana** (capitaneus Moraviae), zástupce markrabího ve všech výkonech a jednáních úředních. Důchody zemských úředníků plynuly buď ze statků jim darovaných anebo z poplatků, které se na jejich úřad vztahovaly.

Důležitým zemským úřadem byla **královská kancelář**, odkudž byly vydávány listiny ve všech veřejných záležitostech, kromě soudu zemského, zvláště za účelem udělování privilejí a jiných milostí. Morava měla zvláštní kancelář, pokud zemi spravovali zvláštní markrabí. Král Přemysl Otakar II., ujav se po smrti otce svého Václava I. (1253) vlády v Čechách, podřídil všechny své země jediné, pražské kanceláři. Kancléřem (protonotarius, cancellarius) býval obyčejně probošt vyšehradský. Král Václav II. zřídil r. 1283 pro Moravu opět zvláštní úřad kancléřský, což potrvalo až do r. 1297. Tehda stal se kancléřem českým důmyslný státník Petr Aspelt, biskup basilejský, a jeho návodem král zrušil kancelář moravskou, a všechny listiny ať Čech či Moravy se týkající od té doby vycházely ze společné kanceláře pražské. Listiny psány byly výhradně latinsky, kancléři čeští i moravští obyčejně z ciziny povolávaní málokdy byli znalí domácího jazyka.

3. **Šlechta**, jako již v dobách předešlých, dělila se na **stav panský** (domini terrae, barones terrae Moraviae), v němž zastoupena byla jednak statky nejbohatší šlechta, jednak nejvyšší úřednictvo zemské i dvorské. Páni tvořili tehda již zvláštní stav, který vykonával v zemi velká práva politická, jmenovitě v soudnictví a v zákonodárství. Nejčelnější panští rodové XIII. a XIV. stol. byli páni z Boskovic a z Černé Hory (vymřeli v 17. stol.), z Kravař, z Cimburka, kteří vymřeli v 16. stol., z Hradce, z Kunštátu (vymřeli na Moravě již v 15. stol.), z Lichtenburka (vymřeli poč. 17. stol.), z Lichtenštejna (od r. 1249), z Lipé (na Krumlovsku, vymřeli v 17. stol.), z Lomnice (vymřeli na poč. 17. stol.), z Pernštejna (původně z Medlova, vymřel

1631), z Pezinka, ze Sovince (vymřeli 1570), ze Šternberka, jichž praotec Zdeslav vystavěl hrad Šternberk u Olomouce r. 1253, z Valdsteina (od r. 1628 hrabata), z Deblína, z Kounic, z Drahotouš, z Žerotína (jinak z Bludova, Jičína, Čistého Slemene), ze Švábenic, z Miroslavi nebo Myslibořic a z Bukovin. Z těchto rodů pouze dva byli původu cizího, Lichtenštejnové ze Štyrska, Pezinkové z Uher.

Nižší šlechta, rytíři, vladykové (milites, nobiles), byli v této době od vyšších mnohem ostřeji odlišeni než dříve. Chtěl-li král nešlechtice povýšiti do stavu šlechtického, směl ho učiniti jen vladykou, nikoliv pánem. Nižších rodů šlechtických bylo velké množství, mnoho jich bylo ve službách královských, markrabských i panských; neboť vynikající baronové rádi napodobovali dvůr panovnický a měli tedy své číšníky, kancléře, truchsese, lovčí a p. Sídlem šlechty byly hrady dobře opevněné.

4. Kolonisace Němcův a vznik měst na Moravě. Říše českomoravská měla odedávna s Německem čilé styky. Čechové i Moravané seznamovali se na častých společných vojenských výpravách s jazykem i zvykem německým, česká i moravská knížata brala si nejraději odtud dcery knížecí za manželky, tyto zase přiváděly ve svých družinách mnoho Němců do země a tak udržovaly užívání němčiny při dvoře v ustavičném proudu. Také církevně byly naše země na Německu závislými; vždyť stálo tehda obojí biskupství, pražské i olomucké, v područí arcibiskupa mohučského. Tak se stávalo, že biskupové olomučtí, často sami jsouce Němci, povolávali německé duchovenstvo do své diecese a také kláštery, jak staré tak i nově založené, osazovali německými mnichy. Němečtí kupci, zvláště flanderští z dolního Porýní, bavorští, saští a franští přicházeli do našich krajin, přivážejíce jemná plátna, jejichž výroba byla zejména v městě Brügge proslulá, různé zlaté a stříbrné zboží a slanečky; vyváželi ze země dobytek, kůže, obilí, kovy a jiné suroviny. Pro Moravu zvláště Vídeň byla důležitým východiskem obchodu, který odtud šel dále do polských zemí. Čeští a moravští kupci pak navzájem zajížděli do německých měst, jmenovitě do Pasova, Řezna a Normberka.

Aby tyto obchodní styky mohly býti zajištěny a ještě více rozvětveny, pomýšleli cizí kupci záhy na trvalé usazení při nejdůležitějších místech dopravních. Takovými byly od staro-

dávna osady při hradech župních, jež byly středisky politického i společenského života. Proto usazovali se záhy němečtí kupci a za nimi němečtí řemeslníci v takových podhradích (suburbium), zakládajíce si úzké, souvislé dvorce s táhlými podloubími, v nichž vykládali svoje zboží. V Praze byla na př. již v XI. stol. silná německá kolonie. Takové německé osady žily dle právních zvyků a zákonů z domova přinesených, tvořily zvláštní společnost, domácímu lidu nepřístupnou, která odváděla panovníkovi jakési poplatky; za to dostávalo se jí ochrany a mnohých výhod, z nichž nejhlavnější záležela v tom, že si směli voliti svého soudce a žíti dle svého „německého práva“ (jus teutonicum). Německý živel osvědčil se ve styku s domácími, slovanskými obyvateli mocnějším, a německé osady odděleny jsou příkře veškerým svým zřízením od svého okolí. Němci zavedli si tu v soudech, kostelích i ve školách výhradně svůj jazyk. Příslušníci jejich obce vyňati byli z všeliké právomoci župního soudu, vyjma nejtěžší zločiny, které rozsuzoval sám panovník nebo komoří jako jeho zástupce. Všichni byli prohlášeni za svobodníky; vojenskou službou byli sice povinni, ale jen k obraně zemské, nikoli k výpravám za hranice. Krom toho dostávalo se takové obci práva, přijímati nové sousedy („hosty“) z ciziny, kteří potom týchž práv byli účastni. V XIII. stol. počaly se takové obce ohrazovati mocnými hradbami a tím dovršen byl vývoj měst v Čechách a na Moravě, který na počátku svém měl ráz výhradně německý.

Právě tehda panovníci čeští i jiných slovanských zemí jali se vyhledávati nových pramenů k rozmnožení svých důchodův a k sesílení své moci oproti šlechtě. Za tím cílem podporovali všemožně vývoj svobodného stavu městského, uznávajíce za lepší bráti od něho jisté poplatky smluvami vyměřené, nežli libovolně ukládati břemena na poddaný lid, který musil při tom hynouti, kdežto spíše úředníci nežli knížecí komora měli z toho prospěch. Že osadníky k tomu povolávali výhradně téměř z Německa, snadno se vysvětlí tím, že v Němcích přízní okolností dříve se vyvinul svobodný stav městský než u nás, právě tak, jako Němci děkují zavedení této instituce ze zemí románských, jmenovitě z Lombardie. Stav městský spíše měl potřebné peníze k zakoupení knížecích dědin, ustanovených za městské, jakož i k zakoupení svobod a monopolů městských, nežli domácí

obyvatelstvo, časem znuzené. Němci pak usazovali se velmi rádi ve slovanských krajinách, ježto jim od panovníků byla zaručena plná svoboda, řídíti se v nové vlasti svým německým právem a užívati všude jen německého jazyka. Že se tak dělo na nenahraditelnou ztrátu domácího živlu slovanského, toho panovníci, napolo své národnosti odcizení, nedbali hrubě, hledíce především k rozmnožení svých důchodů.

Na Moravě v této rozsáhlejší míře zahájil zakládání měst markrabí Vladislav I. (1197—1222). Nejstarší město od něho založené uvádí se Bruntál (Freudenthal) v nynějším Opavském Slezsku k r. 1213; udělené mu právo německé nazývá se tu „v českých a moravských zemích neobyčejným a nezvyklým.“ Moravská města s počátku řídila se nejvíce právem magdeburským. Nejdůležitější privileje, jež udělována byla městům na Moravě, aby rychleji zkvétala, byla: právo mílové (bannmeile), dle něhož v obvodu míle kolem města nesměl se usaditi žádný řemeslník; tím mělo řemeslnictvo býti donucováno, aby se usazovalo v městě samém; právo zřizovati si kupecký dům, který byl zároveň radnicí a skladištěm cizího zboží; právo trhů týdenních (fora) a výročních (nundinae); právo vařiti a nalévati pivo v městě i v okolí; právo vybírati poplatky celní a mýtní v jistém obvodu; tyto poplatky měly býti vynakládány výhradně na zřizování a udržování městského opevnění; právo voliti si vlastního soudce; osvobození ode všech župních břemen, jakož bylo udržování župních hradů, mostův a zemských silnic, povoz (přípřež), nocleh a nářez t. j. vydržování dvora a zeměpanských úředníků. Tímto úplným vynětím měst z veškerých závazků župních podlomeno bylo nadobro dosavadní župní zřízení.

Vedle Bruntála založena byla od markrabí Vladislava I. ještě jiná města, jako Bzenec (1214), Uničov (1213—1223), od Němců nazvané Neustadt (civitas nova), Bíteš za Vladislava Jindřicha „Heinrichs“ zvanou, a bezpochyby obě hlavní města Brno a Olomouc, která vznikla ze starých podhradí. R. 1226 král Přemysl I. udělil Znojmu rozsáhlé pozemky a městské právo. R. 1227 pan Petr Bítovský ohradil Jemnici pevnými zdmi. R. 1243 král Václav I. udělil Brnu rozsáhlá práva městská dle vzoru vídeňského. „Právo brněnské“, r. 1278 od krále Rudolfa a r. 1292 od Václava II. ještě rozšířené, nabylo takové vážnosti, že mnohá města (Kroměříž, Kojetín, Uh. Hradiště)

rovněž toužila ho nabyti a v pochybných případech vyhledávala rady u soudu brněnského. Ve XIII. a XIV. století 63 měst moravských uznalo nad sebou vrchní soud brněnský. Od té doby stalo se Brno střediskem netoliko právního, nýbrž i obchodního a společenského života, vlastním hlavním městem moravským. Také Jihlava, kteréž podobné právo jako Brnu uděleno bylo r. 1249, stala se vrchním soudním dvorem nad četnými městy a kromě toho předním hornickým městem moravským dle vzoru saského Freiberka. R. 1261 dáno bylo Olomouci brněnské právo v celém rozsahu. Za Přemysla Otakara II. dostaly městská práva osady: Jevíčko (1259), Uh. Hradiště (1257), Uh. Brod (1272), Hlubčice ve Slezsku, Hranice (1276) a dle všeho i Přerov a Litovel. S panovníky o závod také biskupové olomučtí, zvláště Bruno, který založil Brušperk, Místek a Příbor, pak světské i klášterní vrchnosti zakládali města na svých pozemcích. Tak se vyvinul ve XIII. století na Moravě zvláštní **městský stav**, převahou německý, jehož zásluhou rozkvetly v zemi obchod, průmysl i hornictví. Tento stav nabyl nejenom úplné samostatnosti ve své vnitřní správě a v soudnictví, nýbrž bral záhy podíl též ve veřejných záležitostech a dospěl k nemalému politickému významu. Koncem XIII. stol. zástupci měst českých a moravských účastní se jednání sněmu zemského.

5. **Převraty ve stavu selském.** Němci hrnuli se však nejen do měst, nýbrž i na venkov. Nastalo hromadné zakládání vesnic, kteréž, poněvadž v rovinách usedlé bylo domácí obyvatelstvo, dělo se na svazích horských a na prostorách, jichž nabyto bylo vysekáním lesů. Novým osadníkům dány byly takové pozemky svobodným vlastnictvím za jistý poplatek; za to byla jim prominuta mnohá tížící břemena, jako zemská robota, závazky při stavbě nových a vydržování starých hradů, silnic a mostů, přípřež, nářez a j.; také společné mučení za zločin jednotlivce u takových osad přestalo; příslušníci nových osad byli nad to vybaveni z moci župních čili krajských úřadův, a dostalo se jim v osobě vesnického rychtáře (Schulze) a přísedících porotců čili kmetů (Schöffen) zvláštního soudu pro nižší soudnictví; rychtář i kmeti s počátku byli jmenováni od vrchnosti, kteréž onen pozemek patřil, později byli od obce voleni. Vyšší soudnictví nad takovými osadami příslušelo nejbližšímu soudu městskému.

Toto osazování venkovské půdy přinášelo osadníkům velký užitek a lákalo cizince do země; z Nizozemska, z Porýní, Franska i Saska přicházeli sedláci v celých zástupech. Kolonisace jejich stala se i předmětem stálého zaměstnání některých podnikatelů. Takoví dostávali od vrchností pozemky a plnou moc k jich osazení na základě určité smlouvy, zavázali se odváděti poplatky novým osadníkům předepsané; za to byli odměňováni penězi a někdy i podělováni úřadem dědičného rychtáře v oné dědině, do které uvedli nové osadníky. Vrchnostem světským i duchovním vznikal tím nový pramen vydatných příjmův, a tudy neobmezovaly se již jen na místa neobydlená v horách a vysekaných lesích, nýbrž pomýšleli na to, jak by i starých dědin podobným spůsobem zužitkovali. To se dálo větším dílem tak, že jednotlivým přistěhovalcům odprodávány byly pozemky ve starých dědinách za podobných výhod, jakých požívaly osady nové. Obojí dělo se na základě německého práva. Toto zákupní čili emfyteutické právo přinášelo oběma stranám — vrchnostem i sedlákům — velké výhody; proto jaly se i staré vesnice slovanské tohoto práva domáhati, a tak se stalo, že koncem XIII. století staré župní zřízení na Moravě úplně se rozpadlo, lid selský pak vesměs octl se v poddanství královských statků, šlechty, klášterů, vyššího duchovenstva a jiných vrchností.

První případ hromadné kolonisace německé uvádí se k r. 1204. Tehda Johanité, kteréž na Moravu povolal král Vladislav a daroval jim r. 1168 statky Tišnov a Březinu, vymohli si od markrabí Vladislava právo, aby směli na svých statcích usazovati německé sedláky a zaváděti tam místo slovanského práva zvykového právo německé. Jich příkladu následovaly kláštery a vymohly si rovněž vybavení svých poddaných z pravomoci a břemen župních úřadů. Hlavním průkopníkem německé kolonisace jak ve městech tak v dědinách byl biskup Bruno (1245—1281), který sám uváděl německé sedláky na biskupské statky, krom toho uděloval rozsáhlé pozemky německým rytířům, později i domácím v léno, aby je rozdělovali a dle německého práva osadili. Ne nadarmo nazývá se tento státník největším germanisatorem Moravy.

6. V poněmčování země a rozbíjení starého župního zřízení vydatně napomáhaly také kláštery. R. 1202 založen byl na Moravě první mužský cisterciácký klášter na Velehradě od

markrabí Vladislava, který jej hojně obdařil. Velehrad osazen byl německými mnichy z Plas (v Čechách), kamž uvedeni byli cisterciáčtí mnichové z Langheimu u Bamberka. Němečtí mniši vyvíjeli na prospěch své národnosti horlivou činnost v rozličných směrech. Jednak hleděli t. zv. immunitami sebe i své poddané vybaviti ze soudů župních, jednak pečovali o to, aby v listinách, letopisech a jiných písemných památkách zahladili všelikou zvěst o slovanské minulosti Moravy. Tím se vysvětluje, že úplně vymizela písemná paměť o Velehradě jakožto sídle slovanských apoštolův a hlavním městě kdysi tak slavné říše moravské. — Podobně si vedli premonstráti hradištští, lúčtí a nově (1211) založeného kláštera v Zábrdovicích u Brna, premonstrátky dolnokounické, benediktini rajhradští a třebíčtí, augustiniáni kláštera v Doubravníku, založeného r. 1220 panem Štěpánem z Medlova (později z Pernštejna). V Nové Říši založen byl premonstrátský klášter pro jeptišky od neznámého původce.*) R. 1251 pan Boček z Obřan (z rodu pánů Kunštátských) založil cisterciácký klášter ve Žďáře, bratr jeho Smil ze Střílek založil klášter téhož řádu ve Vyzovicích (1261). Ženské kláštery cisterciácké založeny byly v Oslavanech (1225) od královny Konstancie a v Tišnově (1234) od krále Václava a bratra jeho Přemysla, tehda markrabí moravského. Uvážíme-li, že krom toho uveden do země řád augustiniánských eremitů (1267), hospitálníků sv. Ducha (1239), dominikánů (1230), františkánův a minoritů (1237), kteří měli sídla ve všech větších městech moravských, pak řády rytířské Johanitů (1168), Templářů (1243) a rytířů německých (1215), a že všichni, pokud měli příležitost, působili ve směru mnichů velehradských, pochopíme snadno, jaké ztráty česká národnost tehda na Moravě utrpěla.

Veškeré obyvatelstvo moravské skládalo se na sklonku XIII. stol. z těchto tříd: 1. vyšší šlechta (barones, domini), která tvořila stav panský; 2. vasalli, kteří drželi královské nebo biskupské statky lénem a byli povinni službami vojenskými; 3. rytíři čili vladykové (milites), svobodní držitelé menších panství nebo i lenních statků; 4. svobodníci (rustici), majitelé

*) Dle jedněch založil jej Markvard z Hrádku a choť jeho Vojslava kol. r. 1211; jiní za to mají, že zakladatelé byly Ludmila z Říše, dcera Vítka st. z Rožmberka, a manželka Markvarda z Hrádku (Brandl, Kniha pro každého Moravana 344).

drobných statků, jakožto svobodného majetku (dědictví zpupné), kteří ani vrchnostem panským ani městům nebyli poddáni; počet těchto ve XIII. století valně se ztenčil; 5. panoši (clientes), z nichž skládaly se vojenské družiny pánův i rytířů; 6. emfyteuti (zákupní statkáři), kteří měli pozemek od nějaké vrchnosti zakoupený a za vzájemných závazků ho užívali; 7. poddaní (agricolae censiti), kteří ze svého pozemku, jejž drželi doživotně, musili vrchnostem odváděti roční nájem, rozličné dávky přírodní a konati jí služby robotní; 8. nevolníci (glebae adstricti), čeládka dvorská, která musila pro pána bez všelikého užitku pracovati a pokládána byla za příslušenství jeho statku. Docela výlučné postavení zaujímalo duchovenstvo světské i klášterní a obyvatelstvo měst, skoro vesměs německé.

7. Sněmy zemské. Samostatnost Moravy od r. 1197 jeví se také v tom, že měla zvláštní sněm. Sněmy (colloquium generale) nesvolávaly se pravidelně, nýbrž jen z důležitých a nutných příčin, jakož byla válečná výprava za hranice zemské, mimořádné daně, nové zákony a dalekosáhlá nařízení. Přístup na sněm a právo účastniti se jeho jednání byly v této době již značně obmezeny. Kdežto dříve právo to měl každý svobodník, ve XIII. stol. již jen třídy vynikající bohatstvím pozemkovým a urozeností, vedle toho pak vysocí hodnostáři zemští neb církevní měli na sněm přístup. Byli to tedy vedle stavu panského a rytířského ještě vasallové, pak biskup olomucký; opati zemských klášterův a zástupci opevněných měst jen potud, pokud byli majiteli velkých statků zemských; vyšší úředníci zemští účastnili se jednání sněmovního jen na vyzvání markrabího. Všichni účastníci sněmu zemského nazývali se stavové (ordines).

Šlo-li o věc týkající se veškeré říše českomoravské, konány byly sněmy generalní, na kterých se scházeli stavové čeští i moravští k společným poradám. Případy ty byly však velmi vzácné.

8. V soudnictví stala se té doby jak v Čechách tak i na Moravě velká změna. Následkem rozsáhlé německé kolonisace, zakládáním měst s úplnou samosprávou a samostatným soudním řádem, šířením německého práva i v českém obyvatelstvu venkovském, četnými immunitami statků církevních, zaváděním lenního zřízení, jímž patrimonialní moc soudní byla přisuzována četným šlechticům, zaniklo časem docela staré

župní zřízení, moc úřadů župních, zvláště soudní, vešla v zapomenutí. Všechny těžší případy trestní, rozepře o svobodný majetek pozemkový a větší sumy peněžité, pokud nebyly přiděleny soudům privilegovaných měst, náležely pod moc „zemského práva“ čili soudu zemského (judicium generale). Předsedou jeho býval markrabí neb jeho nástupce, přísedícími směli býti jen členové stavu panského. Líčení jeho bylo veřejné a ústní, na základě práva zvykového, důkazy vedly se hlavně svědky a přísahou. Psaného zákonníka pro tento soud nebylo; když král Václav II. chtěl skrze vlaského učence Gozzia dáti takový zákonník napsati, opřeli se tomu pánové rozhodně. Od rozsudku zemského práva nebylo odvolání. Rozsudky ty byly bedlivě zaznamenány a poněvadž se většinou týkaly majetku pozemkového, vznikly časem u zemského práva knihy, v nichž zaznamenány byly všechny statky zemské i jména jejich majitelů; tyto knihy nazvány jsou desky zemské. Tato instituce, jejíž vznik v Čechách i na Moravě možno klásti do XIII. stol., jest původu ryze českého a nalezla potom hojného rozšíření. Do knih zemských byla zapsána každá změna majetku pozemkového. Na Moravě byly knihy zemské v oněch městech, kde zemské právo zasedalo, totiž v Brně, Znojmu, Olomouci, Hradci (Opavě), Jihlavě a Jemnici. První záznam do desk zemských dosvědčen jest v Olomouci k r. 1303.

Vedle zemského práva bylo menší právo čili menší soud, jenž rozsuzoval přečiny a rozepře podřízenějšího významu. Předsedou jeho býval úředník dvorský, villicus, přísedícími členové stavu rytířského, později i městského. Vedle nepatrných zbytků starých soudů župních, slubných a j. vyvinuly se v XIII. stol.: soud dvorský, jemuž předsedal královský úředník judex curiae, soud duchovní, židovský, soud cizích kupců s právem německým, soudy poddanské, hornické, porotní, soud manský a konečně soudy městské.

Řád soudní skládal se 1. z řízení průpravného čili půhonného. Žalobce (opovědce) musil nejprve žalobu opověděti u toho soudu, kde se řízení mělo vésti, načež dostal právo k žalobě (nárok). Na obžalovaného vydán byl pak půhon t. j. předvolání dle určitých předpisů. Osoby, které obžalovaným půhon doručovaly, nazývaly se půhončími; byli placeni z pokut soudních, také dostávali svobodné statky a tvořili při každém

zemském právě zvláštní korporaci. 2. Řízení průvodné dě
se výpovědmi svědků, doklady listinnými nebo výňatky z de
zemských, přísahami a konečně očistami a právem útrpný
Z očist nejdéle se udržel souboj. U městských soudů byly očis
velmi řídké. 3. Nález (sententia) a vedení práva (executi
Nález byl oběma stranám přečten a do knih soudních zaps
Ona strana, které dáno bylo za právo, odevzdala soudci d
denáry přísudného (jinak památné, čistotné, pomocné). Byla
rozhodnuta pře o majetek pozemkový, byla strana vyhrávaj
uvedena v něj od nižších úředníků soudních a právo její
onen majetek veřejně vyhlášeno. Toto řízení nazývalo se sv
V trestních věcech byly vynášeny nálezy na tresty tělesné n
pokuty peněžité. Na těžší zločiny byl vynášen trest smrti s
dobnými mukami, jako se dělo ve století XI. a XII.

9. Zřízení církevní v podstatě se nezměnilo. Dosa
vání biskupa olomuckého, k jehož diecesi jako před tím pati
celá tehdejší Morava, dělo se od r. 1207 svobodnou volb
kapituly tak, jak byla zaručena privilegiem krále Přemy
Otakara z r. 1206 a potvrzena (1207) od papeže Inocence I
Volba měla se vykonati nejdéle do tří měsíců po uprázdnění
nově zvolený biskup měl rovněž ve třech měsících vyžádati
konsekraci od svého metropolity, arcibiskupa mohučského. To
privilegium zakazuje, že král nesmí zabírati pozůstalost zem
lého biskupa pro sebe, jak se dříve často dělo (jus spolii),
za sedisvakance (uprázdnění) ve svůj prospěch spravovati jm
biskupské (jus regaliae), nýbrž správa ta má se vésti od děk
a proboštа kapitulního. Toto ustanovení platí v Olomouci podn
Důchody biskupovy plynuly z rozličných poplatků, desát
regalií, ale především z rozsáhlých statků, které zvláště bisk
Bruno značně rozmnožil. Bylo to mimo jiné panství kroměřížs
osoblažské, hukvaldské, chropiňské, víškovské, svitavské, r
helnické, moravsko-ostravské a kelčské. Konkordatem z r. 1
upraven byl poměr poddaných biskupských k moci světské (
str. 111. a násl.). Duchovní moc zákonodárnou i soudní bisk
vykonával na synodách diecesáních.

Biskup olomucký, jemuž příslušel titul knížecí, byl ve
markrabího prvním velmožem moravským. Jeho vysoké pos
vení a rozsáhlé statky ukládaly mu vedle duchovního povol
četné jiné povinnosti. Víme, že biskup Bruno byl důmysln

státníkem a předním rádcem krále Přemysla II., ano na čas i jeho náměstkem ve Štyrsku, za Rudolfa Habsburského vladařem moravským. Proto zřízen byl v XIII. stol. úřad generalního vikáře, který biskupa zastupoval ve správě duchovní; někdy vykonával tento úřad světící biskup. Ke dvoru biskupskému patřili kaplani, notáři, pak světští ministerialové, jako komoří, číšník, maršálek, truchses a jiní úředníci dle vzoru markrabského dvora. Na hradech biskupských (Kelči, Pustiměři) byli kastelánové, villici v čele družin rytířských (milites).

Kapitula olomucká, od dob Jindřicha Zdíka 12členná, rozmnožena byla ve XIII. století na 20 členů. Doplňovali se volbou, ale volen mohl býti jenom šlechtic. Všichni kanovníci měli odedávna bohaté prebendy, které rovněž záležely z rozsáhlých statkův. Prvním prelátem, od kapituly rovněž voleným, byl kapitulní děkan. Jemu náležela veškera jurisdikce nad ostatními členy kapituly; nepatrné rozepře porovnával sám, k důležitějším přibíral dva až tři kanovníky. Každé usnesení kapituly musilo býti od děkana potvrzeno. Druhým kanovníkem co do hodnosti byl probošt. Jemu příslušelo uváděti nově zvolené kanovníky v jich prebendy, a vedle toho byl právním zástupcem poddaných na biskupských a kapitulních statcích. Měl zároveň titul kancléře moravského, ačkoliv úřadu toho vždy nevykonával. Třetím hodnostářem byl arcijáhen (archidiaconus), jemuž náležel dozor nad duchovní správou. Kustos byl strážcem církevního pokladu a správcem inventáře. Scholasticus byl dozorcem školy při dómě zřízené. Preláty byli jen děkan, probošt a arcijáhen. Kanovníci měli při službách božích i jiných obřadech své zástupce čili vikáře.

Staré rozdělení diecese olomucké ve XIII. století na arcijáhenství zaniklo a bylo nahrazeno rozdělením na dekanáty. Děkan měl duchovní dozor nad několika (obyčejně desíti) farami, nikoli však soudní moc. Důchody farní záležely z rozličných dávek přirodních, desátkův a někdy i z výtěžku menších pozemků. Oněm vrchnostem, které ze svého jmění založily nějakou faru nebo jiný úřad církevní, zajištěno bylo právo patronátní, t. j. míti podíl v obsazování takového úřadu. Výhodné postavení měly před ostatními kostely kollegiatní, kdež kněžstvo tvořilo kollegium podobající se kapitule biskupské; v čele jeho byl děkan nebo probošt. Kollegium rozhodovalo

většinou hlasův o svých vnitřních záležitostech, ale podlehalo biskupské jurisdikci. Kollegiatní kostely byly vybaveny ze svazku farního, byly nadány statky a požívaly ještě jiných výhod. Takové byly v Kroměříži u sv. Mořice (od r. 1262) a v Brně u sv. Petra a Pavla (od r. 1296). Proboštství, ale bez kapituly založeno, bylo mimo to r. 1263 v Olbramově Kostele u Znojma; zaniklo však r. 1556.

Církev starala se o zařízení nemocnic, chudobincův a jiných dobročinných ústavů ve větších městech (Jihlavě) a také při klášteřích (Tišnově, Žďáře).

10. Život duševní. Také školství bylo v prvních dobách středního věku výhradně pod ochranou církevní. Bylo zákonem udržovati při kathedrálách, bohatě nadaných kostelích a při všech klášteřích školy a na každé aspoň jednoho magistra, který by vyučoval kleriky gramatice a jiným potřebným naukám. O rozkvět scholasterie olomucké nejvíce se přičinil biskup Bruno. Na sklonku XIII. stol. byly zřizovány farní školy (v Brně, Znojmě, Mohelnici, Jihlavě, Hlubčicích). V Praze dán byl tehda (kolem r. 1271) základ ke studiu generálnímu, na němž přednášeli vynikající učenci z rozličných oborů všech čtyř fakult. Ostatně však posíláni byli jinochové na university cizozemské, z nichž vynikaly: v theologii pařížská, v právnictví padovská, boloňská, orleanská, v lékařství salernská.

Z věd, které pěstovány byly jazykem latinským, v popředí byla theologie. Z nejoblíbenějších knih byla „Dicta Rudberti episcopi olomucensis“, která obsahovala průpravu pro nastávajíc theology. Biskup Robert (1201—1240) sepsal ji na základ písma sv. a některých církevních otcův. Dějepisectví byl horlivě pěstováno. Jindřich Heimburský, narozený 124 v Heimburce, ale na Moravě vychovaný, sepsal Annály, je počínají r. 861 a končí r. 1300; v jeho díle jeví se nelíčený obdi pro krále Přemysla a biskupa Bruna; v příčině věcí moravskýc byly mu pramenem zápisky kláštera olomuckého. Takové zápisk děly se pilně i v jiných klášteřích, a ještě v XVII. stol. citu historik Pešina z Čechorodu annály kláštera hradišťského třebíčského; ale všechny zanikly beze stopy kromě jedinýc Annálů Žďárských, které se zachovaly v jediném rukopise vratislavské universitní knihovny. Frater Henricus vyličuje tu v 1182 leoninských hexametřích založení a osudy žďárského

kláštera do r. 1300. Nejdůležitějším jest vypsání moravských poměrů po smrti krále Přemysla II. Českého díla dějepisného na způsob tak zv. Dalimilovy kroniky z těch dob na Moravě neznáme.

Také poesie té doby pěstovala se jazykem latinským. Když zemřel biskup Bruno, byly na jeho oslavu rozšiřovány rozličné smuteční básně. Podobná „Carmina" zachovala se na smrť krále Přemysla II., složená od Jindřicha Heimburského, na smrť Václava II., královny Guty a jiných slavných osobností. Ale také v českém jazyku objevují se v této době první památky poesie umělecké i lidové.

Umění výtvarné bylo výhradně rázu náboženského a ve službách církevních. Krásnými výtvory umění stavitelského byly chrámy v Tišnově, Třebíči, na Velehradě a v Oslavanech. Tišnovský a třebíčský kostel vynikaly rozměrem i nad svatovítský v Praze, založený později od Karla IV. Třebíčský chrám, založený asi r. 1109, náleží ještě do doby románské a jeví patrné stopy vlivu vlaského. Tišnovský chrám jeptišek cisterciáckých dokončen byl od královny Konstancie pomocí syna jejího Otakara, tehdejšího markrabí moravského, r 1238. Portál jest čistě románský, avšak tvar oken svým zaostřením jeví již přechodní ráz do slohu gotického. Také zde jest patrno působení mistrův italských; ale veskrze samostatné pojetí celku svědčí o tom, že tento chrám podobně jako třebíčský jest dílem domácího umělce, jehož jméno pohříchu se nezachovalo. Památnou stavbou té doby jest také románská kaple sv. Kateřiny ve Znojmě s bohatou malbou freskovou. Také starobylá budova vévodského hradu olomuckého pochází z doby prvorománské. Stěny chodeb klášterních byly vyzdobovány nápisy z písma sv. Na kněžských rouchách a kostelních kobercích bývalo nádherné vyšívání. Toto vyšívání bylo domácím moravským výrobkem; jménem uvádí se v té příčině mistryně Leukarta, která žila v klášteře žďárském brzy po jeho založení. Také olomucká škola proslavena byla uměním textilním. Vyšívání dělo se nitěmi zlatými, stříbrnými nebo hedbávím. Zlatnické umění pěstovalo se na Moravě dvojím slohem: byzantinským a románsko-gotickým.

Že také umění sochařské té doby bylo v rozkvětu; o tom svědčí četné památky zachované v chrámech. Vytesávány byly

sochy svatých i vynikajících vrstevníků, zvláště osob panov nických, z kamene nebo byly vyřezávány ze dřeva. V klášteř žďárském žil v polovici XIII. století sochař jménem Jindřicl který se zabýval také polychromií. U portálu kostela tišnovskéh dosud zachována jest kamenná skupina dvanácti apoštolů s hojno ornamentikou; umělecké provedení této skupiny vykazuje jí vy nikající místo mezi tehdejšími památkami, jména tvůrce jejíh však neznáme. V malířském umění, jehož památek se málo za chovalo neporušeně, zmínky zasluhuje cyklus obrazů v rotund znojemské; na nich jest patrný vliv byzantinský. Malířství n skle bylo teprve v počátcích. Bohatě vyvinuto bylo však minia turní malířství v knihách náboženského obsahu. Nádherně illu strovaný kodex kostela olomuckého z té doby zachoval s v bibliothece stokholmské.

Příloha A.

Jaromír, biskup pražský — Ota Olomucký († 1087), m. Eufemie

Lutold Znojem. († 1112) — Svatopluk († 1109) — Ota II. († 1126)

…rad II. …1150), …arie Srbská — Ota — Václav († 1130) — Jindřich — Ota III. († 1160) — Svatopluk

Konrad III. Ota († 1191) — Vladimír Olomucký († 1200) — Břetislav Břeclavský († 1201)

169

KNIHA DRUHÁ:

Od vymření Přemyslovců do nastolení Ferdinanda Habsburského na trůn český. (1306—1526.)

Část prvá.

Od vymření Přemyslovců do počátků hnutí husitského (1306—1400).

I. Panovníci z rozličných rodů. Rudolf († 1307). Jindřich Korutanský. Dosazení Jana Lucemburského.

Záhubou mužského potomstva rodu Přemyslovců stalo se po dlouhé době opět sporným nástupnictví v říši českomoravské. Nebylo v zemi zákona, jímž by stanoven byl způsob osazeni trůnu pro případ, kdyby panovnický rod vymřel. Doma ovšem, zvláště u šlechty českomoravské, na základě starobylého práva zvykového nebylo pochybnosti, že i ženské potomstvo Přemyslovců má do jisté míry právo na trůn; vedle tohoto uznaného práva měli rozhodnouti stavové českomoravští na společném sněmě, svolaném na den 22. srpna 1306 do Prahy, kdo má na trůn český dosednouti. I bylo přáním velké většiny šlechty české i moravské, aby králem stal se Jindřich Korutanský, manžel nejstarší dcery Václava II. Anny, tehda šestnáctileté. Ostatní tři její sestry, Eliška, Markéta a Anežka nebyly ještě zletilé.

Proti svobodné volbě stavů českomoravských však mocně vystoupil tehdejší král německý Albrecht I. a prohlásil na základě privilegia z r. 1212, dle něhož králové němečtí potvrzovali

volbu panovníka českého, říši českomoravskou za uprázdněné léno říše německé. Králem českým měl se dle jeho záměru státi nejstarší syn jeho Rudolf;*) za tím účelem král Albrecht vtrhl s vojskem do Čech od západu a položil se táborem u Loun (8. října), kdežto syn jeho Rudolf vypravil se taktéž s mocí vojenskou z Rakous na Moravu a odtud dorazil již 1. října ku Praze. Poněvadž nestatečný Jindřich Korutanský již dříve s manželkou svou do Tyrol se uchýlil, uvedeni byli rozhodným počínáním Albrechtovým stavové v Praze shromáždění ve velký zmatek; obyvatelstvo německé na sněmě zastoupené, zvláště zástupci měst moravských, zjevně se prohlásili pro Rudolfa. Albrecht dal se s předními pány do vyjednávání a velkými sliby i odměnami pohnul je k tomu, že konečně Rudolfa uznali za krále, když tento pojal za manželku Alžbětu Polskou, vdovu po králi Václavovi II. Ano, král Albrecht dosáhl ještě mnohem více: se svolením stavů českých i moravských ve valném shromáždění, konaném u Znojma (18. ledna 1307), udělil léno českomoravské též mladším bratrům Rudolfovým, kteří měli dle toho právo po bezdětné smrti bratra svého dle stáří nastupovati na trůn český.

Není pochybnosti, že k tomuto důležitému rozhodnutí opět platně přispěla města moravská, jichž německé obyvatelstvo bylo úplně oddáno rodu Habsburskému. Král Rudolf hleděl tuto oddanost také odměniti: vrátiv se do Čech, vydal již několik dní potom (29. ledna) Brněnským cenné privilegium, jímž měšťané brněnští sproštěni byli odváděti mýtné ze svého zboží v Čechách i na Moravě.

Ale v Čechách, zvláště na jihu a na západě, zůstala ještě silná oposice proti králi Rudolfovi. Někteří šlechtici, v jichž čele byl pan Bavor ze Strakonic, zřejmě se prohlásili pro Jindřicha Korutanského. Král Rudolf vypravil se vojensky proti povstalcům a oblehl město Bavorovo Horažďovice. Tu však zachvácen byv úplavicí, zemřel (4. července) v mladém ještě věku 26 let.

*) Z Habsburkovců však větší právo na trůn český měl Jan, syn Albrechtova bratra Rudolfa († 1290) a Přemyslovny Anežky, po této tedy vnuk Přemysla Otakara II. Podivno, že čeští stavové na něho nevzpomněli. Že král Albrecht staral se více o své syny než o synovce v příčině trůnu českého, spíše lze pochopiti. Palacký (Děj. čes. II, 1, 328) a po něm někteří historikové němečtí (Huber, Gesch. Österr. II, 99, Bachmann, Geschichte Böhmens, I, 725) shledávají v tomto odstrčení Janově příčinu potomního zavraždění Albrechtova.

ırt jeho byla neštěstím pro říši českomoravskou; neboť Rudolf l panovník pořádku a práva dbalý, dosti vytrvalý, k poddaným dný a dobrosrdečný, při tom šetrný až do krajnosti, tak že chta česká, zvyklá z dob Přemysla II. a Václava II. nádhernému otu dvorskému, nazývala jej posměšně „dodavatelem zboží" id říkal mu „král kaše", pro přílišnou šetrnost v kuchyni a při le. Tyto vlastnosti Rudolfovy mohly zemi zabezpečiti mír pořádek, čehož právě jeho oba nástupci na trůně českém lovedli.

Otázka, kdo má po Rudolfovi nastoupiti na trůn český, ;štěpila veškero obyvatelstvo české i moravské ve dva nepřátelské ıory: jedni se zastávali práv nejstarší Přemyslovny Anny a jejího nžela Jindřicha Korutanského, druzí hájili platnosti louvy znojemské, dle níž měl právo na trůn Bedřich Rakouský, starší syn krále Albrechta. Tento uznán byl na Moravě od keré šlechty, v jejíž čele byl biskup olomucký Jan VI., i od šťanstva. Naproti tomu v Čechách mocná strana ze šlechty ıěšťanstva, v jejíž čele byl pan Oldřich z Lichtenburka, prosila se pro Jindřicha, který také i s manželkou Annou do ıhy se odebral, 15. srpna za krále byl zvolen a vlády v zemi ujal.

Král Albrecht nemínil ovšem od práv svého syna upustiti. ılásiv říšskou klatbu proti Jindřichovi, vtrhl s mocným vojskem západu přes Cheb do Čech, kdežto syn jeho Bedřich Rakouský omáždil jiné vojsko u Jemnice na Moravě, odkudž měl otci ;pěti na pomoc. Jiní spojenci krále Albrechta, v jichž čele byl ırad, arcibiskup solnohradský, vtrhli do Korutan i Kraňska, lobyli tam četných měst.

Naproti tomu Jindřich Korutanský získal pomoc některých žat německých. Král Albrecht, spojiv se s Bedřichem Rakouským, ehl Kutnou Horu a Kolín, ale obě města statečně se ubránila, rál donucen byl k ústupu z Čech. Jediným úspěchem této ıravy bylo, že vložil posádky do Králové Hradce, Jaroměře, ›udimi, Vysokého Mýta a Poličky, věnných to měst Alžběty, lovny-vdovy po Rudolfovi, která z Prahy utekla se do tábora ırechtova a jemu města ta zápisem vydala.

Z Čech odtáhl Albrecht na Moravu a (17. října) položil se orem u Znojma, kdež potvrdil Brněnským za prokázanou ıost všechna dosavadní privilegia. Ale ukázalo se, že ani na

Moravě nemá syn jeho pevné půdy: sotva totiž král německý opustil tábor znojemský a do Němec se odebral, získal Raimund z Lichtenburka četnými privileji a jinými skvělými výhodami Znojmo i Jihlavu pro Jindřicha Korutanského, kterýž jej za to odměnil udělením hradu Bítova s příslušným rozsáhlým panstvím i s patronátem všech kostelů v hradě i na panství ležících. Toto udělení jest důkazem, že netoliko Jihlava, Znojmo a Bítov, nýbrž zajisté celá jihozápadní Morava na sklonku r. 1307 octla se pod mocí Jindřichovou. Zápas o korunu měl se strhnouti na Moravě, a vévoda Bedřich jmenoval již Oldřicha z Waldsee, dosavadního hejtmana štyrského, vladařem moravským se sídlem v Brně. Avšak tento zápas přerušen byl nenadálou událostí: Král Albrecht zavražděn byl (1. května 1308) od svého synovce Jana a jeho soudruhů nedaleko hradu Habsburka ve Švycařích. Jsa takto zbaven hlavní své opory, vévoda Bedřich Rakouský, jemuž nad to hrozilo nepřátelství od Uhrův i některých knížat německých, uvolil se k míru s Jindřichem Korutanským, který učiněn byl ve Znojmě (14. srpna): Bedřich vzdal se za náhradu 45.000 hřiven stříbra všelikých nároků na panství v Čechách i na Moravě a zavázal se vydati Jindřichovi všechna města i hrady, které držel v těchto zemích, jakož i v Korutanech a Kraňsku. Ona náhrada měla býti během dvou let zaplacena, a Bedřich měl zatím podržeti zárukou na Moravě Jihlavu s doly, cly a soudem, Znojmo, hrad Veveří, Ivančice, Podivín a Pohořelice. Šlechta moravská i s biskupem Janem a dle všeho i města moravská dosud Bedřichovi věrná, zvláště Brno a Olomouc, uznala bez odporu panství Jindřicha Korutanského. Královně-vdově Alžbětě vrácena byla věnná města v Čechách.

Tak dosáhl Jindřich Korutanský, více příznivou shodou událostí než vlastní zásluhou, opět panství v sjednocené říši českomoravské. Jenže z nedostatku dobrých vlastností panovnických nedovedl si je pro budoucnost zabezpečiti. Svou nerozhodností a nečinností zbavil se brzo sám veškeré vážnosti u poddaných. Ještě méně schopnosti projevil v urovnávání rozepří mezi stranami, již z dřívějších dob krutě rozvášněnými. Hrdá šlechta česká zazlívala mu, že straní německému měšťanstvu, kteréž kvetouc blahobytem domáhalo se vedle šlechty úplné politické rovnoprávnosti. Pražští a kutnohorští měšťané učinili (1309) spolek mezi sebou a nenadálým přepadnutím zajali v klášteře Sedleckém

:teré vynikající pány, jako Jindřicha z Lipé, Jana z Varten-
·ka a Jana z Klingenberka, a odvedli je do zajetí na hrad
ice u Buštěhradu, kdežto současně v Praze jiní pánové byli
ızněni. Král Jindřich, ač v patrném dorozumění s měšťany,
·ce neměl tolik odhodlanosti, aby veřejně vystoupil proti
cné šlechtě a rázem moc její zlomil. Šlechta nabyla nové
rahy, když se přesvědčila, že měšťané, mezi sebou nesvorni,
lovedou vítězství svého využitkovati. Na oko učiněn byl mír,
ž města dosáhla téhož účastenství ve veřejných záležitostech
o šlechta, a za to byli zajatí pánové propuštěni. Ale sotva že
tak stalo, šlechta nejen že nesplnila daného slova, nýbrž
omýšlela na odvetu. Jindřich z Lipé a Jan z Vartenrka, získavše část měšťanstva na svou stranu, zmocnili se
ıhy,. protivníky vypověděli ze země, ano dostali i osobu královu
své moci. Jindřich Korutanský ve své malomocnosti povolal
pomoc pluky míšenské, u lidu pro svou ukrutnost velmi
ıáviděné, a tím ještě více popudil proti sobě veškero obyva-
ıtvo. Nejenom šlechta, nýbrž i všecko veřejné mínění obíralo
opravdově otázkou jeho sesazení.

Neutěšený stav říše českomoravské záhy upoutal pozornost
ıdejšího krále německého, Jindřicha VII. z rodu Lucemrského, který dosazen byl v tuto hodnost po násilné smrti
›rechta I. Tento panovník by byl rád, podobně jako kdysi
›recht, nabyl českého panství pro svůj rod, a proto i on
›hlašoval český trůn za uprázdněné léno říše německé. Ale
provedení těchto nároků chyběly mu prostředky. Proto bylo
vítaným, když jej dlícího v jihoněmeckém městě Heilbronně,
ıledal proslulý opat zbraslavský Konrad, provázen druhem
m Petrem Žitavským, a ve jménu strany nespokojené s pan-
ím Jindřicha Korutanského dožadoval se na něm pomoci pro
mladší Přemyslovnu Elišku (v srpnu 1309). Jaké záměry měl
tehda Jindřich Lucemburský v příčině Čech, lze snadno
›dnouti. Již asi měsíc po této rozmluvě s Konradem Zbra-
rským učinil ve Špýru smlouvu s vévody rakouskými,
ıdřichem a Leopoldem), kterou potvrdil panství jejich v Ra-
ısích a ve Štýrsku, za to však Habsburkové zavázali se
náhati králi německému k dobytí Čech zbraní i penězi;
ıradou měli od něho dostati 30.000 hřiven stříbra a obsaditi
›ravu na tak dlouho, pokud by jim tato summa nebyla vyplacena.

Jindřich Korutanský hleděl s napjetím všech sil na trůně se udržeti, i povolal do země statečného korutanského pána, Jindřicha Aufensteina s několika sty bojovníků, kteří však svými násilnostmi ještě více rozmnožili nenávist obyvatelstva. Aufenstein marně se pokoušel dobyti hlavní mostecké věže Pražské a v bitvě, kterou svedl s Jindřichem z Lipé na Pohořelci, byl poražen, raněn v boji a zajat. Tím byl Jindřich Korutanský obmezen obranou na pouhý hrad Pražský, kdežto dole v městě nepřátelé jeho, zástupci duchovenstva, šlechty i měšťanstva konali společný sněm (29. června 1310) a usnesli se vypraviti ke králi německému dvanáctičlenné poselstvo, které mělo nabídnouti 14letému synu jeho Janovi trůn český a ruku 18leté Elišky Přemyslovny. Král Jindřich Lucemburský přijal toto nabídnutí a dal ve shromáždění říšských knížat ve Frankfurtě Jindřicha Korutanského prohlásiti za zbavena trůnu českého. Potom Eliška Přemyslovna, uniknuvši nástrahám Korutanského, v nádherném průvodě četných pánů českých odebrala se do Špýru a tam slaven byl sňatek její s Janem Lucemburským (1. září 1310), jemuž od otce uděleno bylo slavnostně království české i markrabství moravské lénem. Potom vypravil se Jan, provázen Petrem, arcibiskupem mohučským, dříve kancléřem českým, a jinými velmoži v čele 3000 m. přes Norimberk a Cheb do Čech, jejichž hranice překročil 1. listopadu 1310.

Z počátku výpravě Janově zle se dařilo. Jindřich Korutanský pomocí markrabí míšenského i četného přívrženstva ze stavu městského dobyl znovu Kutné Hory (18. července) i Prahy (14. září). Vojsko Janovo, které se nejprve pokusilo o vzetí Kutné Hory, bylo vedením chrabrého Aufensteina odraženo a také Kolínští odepřeli dle příkladu hlavního města poddati se novému králi. Janovi nezbylo tedy než pokusiti se o dobytí Prahy samé: 28. listop. učiněn byl útok na Staré město, ale odražen řízením mladého markrabí míšenského Bedřicha. Tuhá zima a nastalý nedostatek potravin vzbudily v německém vojsku přání, obrátiti se domů. Toliko neohroženému vystoupení mohučského arcibiskupa Petra podařilo se záměr ten překaziti. Konečně podařilo se zradou dobyti Starého města, a Jindřich Korutanský musil se uchýliti na hrad Pražský. Když však opuštěn byl od markrabí míšenského, jehož získal arcibiskup Petr pro Lucemburkovce, nešťastný král opustil (9. prosince) i se svou manželkou Annou

Prahu a odebral se do Tyrol, kdež až do své smrti užíval prázdného názvu „krále českého i polského". Král Jan konal pak (10. prosince) slavný vjezd do Prahy. S hlavním městem nabyl panství nad veškerou říší. O vánocích konán byl sněm v Praze, jehož účastnili se zástupci duchovenstva, šlechty i městského stavu; králi Janovi bylo tu ode všech holdováno, naproti tomu stvrzeny od něho všechny dosavadní svobody a přidána ještě nová rozsáhlá privilegia. Dne 7. února 1311 byl král Jan i se svou manželkou od arcibiskupa mohučského Petra za hlučných slavností v Praze za krále českého korunován.

Upevněním panství Janova v Čechách rozhodnut byl i osud Moravy v jeho prospěch. Bylať sice na základě smlouvy špýrské z r. 1309 Morava dána v zástavu vévodům rakouským, ale poněvadž Bedřich Rakouský nepřispěl Lucemburkům slíbenou pomocí k dobytí Čech, podařilo se předním rádcům krále Jana, Petrovi, arcibiskupovi mohučskému, a Bertholdovi z Henneberka, pohnouti jej ke smlouvě v Pasově (29. března 1311), kterou se vzdal všelikých nároků na Moravu a podržel pouze Znojmo a Pohořelice jakožto zástavu za slíbenou částku peněžitou.

Zajistiv si takto právněplatným způsobem držení Moravy, král Jan provázen svými rádci a skvělou družinou vypravil se (v květnu 1311) do této země, aby přijal holdování od věrného obyvatelstva. Nejprve navštívil Olomouc a tam také učiněna byla důležitá smlouva v příčině knížectví opavského. Toto území bylo totiž dosud údělem vévody Mikuláše, levobočka krále Přemysla Otakara II. Ale r. 1309 stavové opavští se proti Mikulášovi vzbouřili a jej ze země vypudili. Opavsko dáno bylo pak Boleslavovi, vévodovi vratislavskému, zástavou za věno 8000 hřiven stříbra, které měly býti vyplaceny jeho manželce Marketě, dceři Václava II. a tedy sestře Elišky Přemyslovny. Boleslav, který se tehda do Olomouce dostavil, zavázal se smlouvou (11. června 1311) vrátiti Opavsko králi Janovi, jakmile mu řečené peníze budou vyplaceny. Tehda také Opava, Krnov i Hlubčice složily hold králi Janovi a zavázaly se zároveň poslušností vévodovi Boleslavovi, pokud by Opavsko ve své moci podržel. Vévoda Mikuláš zůstal až do své smrti († 1318) bez země i bez poddaných.

Z Olomouce král Jan odebral se do Brna, kdež byl od veškerého obyvatelstva nadšeně a s jásotem uvítán. Tam shro-

máždil se počátkem června sněm všech tří stavů, na němž byl prohlášen zemský mír a stavům uděleny svobody v podobném rozměru jako dříve se stalo v Čechách (18. června 1311). Jmenovitě zavázal se král, nevybírati daň, řečenou „berna", leč v případě svého korunování, nebo sňatků svých synův a dcer, a to ještě ne více než čtvrt hřivny čili 16 pražských grošů z lánu; také neměl k zemskému úřadu nikdo jiný než rodilý Moravan býti povoláván; poddaní nejsou povinni válečnou hotovostí za hranice, než toliko k obraně zemské. Zemským hejtmanem na Moravě ustanoven byl pan Jan z Vartenberka a dány mu lénem hrady Veveří, Bzenec a Hradec u Opavy v prozatímné držení a užívání.

II. První léta vlády Janovy. Dvojí volba v Německu. Spory krále Jana s Jindřichem z Lipé.

Nastolením krále Jana Lucemburského na trůn český Moravě nenastal ještě úplný mír. Bylť v zemi posud dosti zpupné šlechty, která si zvykla rozbroji stran a pěstnímu právu z dob Jindřicha Korutanského. Král Jan z počátku poslouchaje výtečných rádců svých, Petra Mohučského a Bertholda Henneberského, hleděl všemi prostředky učiniti přítrž škodlivému řádění loupežných rytířů. V čele takových byli páni Bedřich z Linavy, bratří Artleb a Jimram z Boskovic, a bratří Bedřich a Vintíř z Brandýsa. K nim připojil se také Mikuláš II., syn stejnojmenného kdysi vévody opavského. Král Jan vypravil se s vojskem podruhé na Moravu, pokořil vzpurné pány a hrady jejich Račice, Boskovice i Ungersberk (nyní Sadek u Třebíče) rozbořil. Pokoření páni přijati pak na milost a zůstali od té doby králi věrni. Za Artleba z Boskovic, který dle všeho byl v tajném dorozumění s Bedřichem Rakouským, musilo se mnoho vynikajících pánů českých i moravských zaručiti velkými penězi, nežli byl na svobodu propuštěn.

Toho roku král Jan jsa v Brně vykonal ještě jiný záslužný skutek. Na prosby manželky své Elišky založil listinou, vydanou 17. června 1312, klášter dominikánských jeptišek u sv. Anny na Starém Brně, jejž zvláště páni z Lomnice obdařili hojnými statky. Klášter ten byl r. 1317 dostavěn, odevzdán ochraně biskupa olo-

muckého a podřízen duchovní správě dominikánskému provinciálovi, který však neměl práva na statky klášterní, ani práva jmenovati nebo propouštěti novicky. Založení tohoto kláštera měl již král Václav III. na mysli, záměr jeho však byl vražednou rukou překažen.

Důležité události volaly zatím krále Jana za hranice. Král Jindřich VII. vypraviv se do Italie, kdež byl za císaře korunován, podlehl na zpáteční cestě nezvyklému podnebí i četným námahám válečným (24. srpna 1313). Tím byl opět císařský trůn uprázdněn, a pro krále Jana i jeho rádce byla na snadě myšlenka, aby se po otci o tuto hodnost ucházel. Tomuto záměru však záhy všeliké překážky postavily se v cestu. Nejstarší z vévod rakouských Bedřich, podporován jsa statečným a důmyslným bratrem svým Leopoldem, jal se s veškerým důrazem domáhati se trůnu německého, a získal za tím účelem za velké peníze arcibiskupa kolínského, falckrabí rýnského i jednotlivá knížata z kurfirstského rodu saského a braniborského. Pro Jana Českého byl strýc jeho Balduin, arcibiskup trevirský, a ovšem i Petr Mohučský, zapřísáhlý nepřítel rodu Habsburského. Ale ukázalo se, že většina knížat německých nepřeje si míti Jana za krále, předně pro přílišné mládí jeho, potom ze strachu před velkou jeho mocí dědičnou a konečně z důvodu, kterým se kurfirstové již při dřívějších volbách řídili, aby totiž nenastupoval syn po otci a tím nevyvinulo se dědičné právo na trůn německý. Tyto překážky dobře uvážil arcibiskup Petr, a na jeho radu tedy král Jan upustil od svého záměru. Naproti tomu strana lucemburská hleděla stůj co stůj zameziti, aby na trůn německý nedostal se Habsburský Bedřich, i vyzvali tedy oba arcibiskupové, Petr i Balduin, vévodu bavorského Ludvíka, dávného protivníka vévod rakouských aby se domáhal koruny německé. Tím způsobem došlo k roztržce mezi kurfirsty a k dvojí volbě: jedni, totiž kolínský, falcký, saský, pak Jindřich Korutanský, který si dosud osoboval název krále českého, zvolili (19. října 1314) Bedřicha Rakouského, druzí, totiž mohučský, trevírský, braniborský a Jan Český hned potomního dne (20. října) Ludvíka Bavorského. Poněvadž obě strany přisuzovaly si právo a jedna druhé ustoupiti nechtěla, vznikl mezi oběma protikráli dlouholetý zápas, za něhož celé Německo rozštěpilo se ve dva nepřátelské tábory.

Tohoto zápasu také říše českomoravská byla značnou měrou

súčastněna. Král Jan, vzdav se všelikého nároku na hodnost císařskou, hleděl z něho jinak těžiti a dáti si pomoc, poskytovanou Ludvíkovi, co nejdráže zaplatiti. Brzo po volbě (4. prosince 1314) Ludvík vydal mu listinu, kterou potvrdil ano rozšířil dosavadní privilegia, udělená králům českým od panovníků německých; dále zavázal se přispěti králi Janovi k dobytí veškerého panství, které kdysi držel král Václav II., tedy Polska i Míšně, a donutiti vévody rakouské, aby jemu (Janovi) vydali zastavené kraje moravské (Znojmo a Pohořelice) po vyplacení zbytku zástavní sumy. Odměnou za útraty a námahy s volbou spojené slíbil mu vyplatiti 20.000 hřiven stříbra a zástavou za část této částky odstoupiti Chebsko koruně české.

Volba krále německého měla však pro naše země i jiné neblahé následky. Především zaviněna jí delší nepřítomnost krále Jana i hlavního rádce jeho, Petra Mohučského, který požíval v Čechách velké vážnosti. Proti ostatním rádcům, které si král Jan do Čech byl přivedl, vzmáhala se u české šlechty zášť i závist, ježto drželi nejpřednější a nejvýnosnější úřady. Na Moravě byl to především švábský šlechtic Dětřich de Castello, jemuž svěřeno bylo místodržitelství v zemi a proti němuž tedy nejvíce záští domácí šlechty se obracelo. Sotva že tedy král Jan do Čech se navrátil, panstvo české i moravské důrazně žádalo, aby cizinci byli z úřadů zemských vzdáleni a domácími nahrazeni; při tom se dovolávali slibu králova, daného v té příčině hned po jeho nastolení v Čechách i na Moravě. Král Jan povolil tomuto nátlaku, odstranil německé rádce z vyšších úřadův a jmenoval Jindřicha z Lipé nejvyšším komořím a maršálkem v Čechách, Jana čili Ješka z Vartenberka zemským hejtmanem na Moravě.

Oba tito náčelníci domácí šlechty nehleděli však svého vynikajícího postavení užiti k všeobecnému dobru zemskému, nýbrž toliko k svému a svých přivrženců obohacení. Jako Jindřich z Lipé v Čechách, tak i Ješek z Vartenberka na Moravě dopouštěl se na poddaných mnohých křivd a útisků. Nad to bylo zemi trpěti novými vpády nepřátelskými z Uher. V Horních Uhřích zřídil si totiž v době zápasův o korunu uherskou mocné panství Matouš Čák se sídlem v Trenčíně, a odtud vzdoroval i králi Karlu Robertovi, všude jinde již v říši uherské za krále uznanému. Suroví bojovníci Matouše Trenčanského konali časté vpády

také na Moravu, zmocnivše se špatně střežených průsmyků karpatských, plenili, pálili a vraždili po způsobu Tatarův a Kumánů. Veškera východní Morava až po Brno a Znojmo byla od nich zhoubně navštěvována, a zdá se, že i někteří z nespokojených šlechticů moravských měli spoluvinu těchto nájezdů. K odvrácení jich vypravil se král Jan a Jindřich z Lipé v čele 1500 obrněných bojovníků na Moravu, zahnali loupežné hordy až k hradu Holíči, kdež byl Matouš Trenčanský obležen a k míru donucen (v červenci 1315). Měšťanům uherskohradištským, kteří touto válkou nejvíce škod utrpěli, král Jan prominul všelikou daň na šest let a osvobodil je na touž dobu od placení mýta na Moravě i v Čechách.

Sotva toto vnější nebezpečí bylo zažehnáno, strany, které na čas k jeho odvrácení se byly spojily, jaly se s novou příkrostí proti sobě vystupovati. Není dosud úplně objasněno, z jakých příčin pan Jindřich z Lipé kul pikle proti králi Janovi. Že by jej byl chtěl o korunu připraviti, jako nedlouho před tím Jindřicha Korutanského, není pravděpodobno: vždyť byl mezi prvními, kteří Janovi a Elišce k českému trůnu dopomohli. Část viny dlužno ovšem hledati u krále: jeho neláska k živlu domácímu a naopak velká náklonnost, jakou dosud jevil k cizině, mnohé dřívější přívržence od něho odvrátily. Naproti tomu nelze upříti, že ctižádostivost páně Jindřichova přesahovala mnohou mez; chování i povaha jeho v leckteré příčině připomíná pana Záviše z Falkenštejna. On zajisté způsobil, že dosavadní napjetí vypuklo v zjevné nepřátelství. Nejen, že vystupoval v okázalé nádheře a s brannou družinou, která leskem svým i sám dvůr královský zastiňovala, nýbrž ve své smělosti zasáhl i do suverenního práva panovnického. Získav si totiž přízeň ovdovělé po Václavovi II. královny Elišky, přiměl ji k tomu, že bez vědomí Janova i jeho manželky zasnoubila nejmladší svou dceru Anežku Jindřichovi, vévodovi javorskému, a jemu postoupila svého věnného města Hradce Králové.*) Osobním nepřátelům Jindřicha z Lipé nebylo třeba velikého úsilí, aby poštvali proti němu hněv krále Jana: na jeho rozkaz mocný pán Vilém Zajíc z Valdeka brannou rukou zmocnil se osoby Jindřichovy na hradě Pražském a odvedl jej na hrad Tejřov do vězení.

*) Dudík (Děj. Mor. XI., 167) má sice za to, že to byl Hradec u Opavy, ale sám později (str. 389) udání to opravuje.

Skutkem tím zmatky v zemi nebyly odstraněny, nýbrž ještě více se rozmnožily. Mocné a četné přátelstvo uvězněného velmože způsobilo vzbouření v Čechách i na Moravě, jemuž v čelo postavil se tehdejší hejtman moravský, pan Ješek z Vartenberka, který jsa v držení některých hradův a měst královských, jako Veveří, Bzence a Hradce (u Opavy), sebral na Moravě silnou moc brannou a zatlačil královské vojsko za hranice do Čech. Tam pronásledoval je až k městu Kostelci nad Orlicí, od královských obsazenému. Pustiv se však do obležení města, byl odtud zasažen těžkou ranou a zemřel (5. ledna 1316). Jeho smrtí povstalci utrpěli velkou ztrátu: zápas chýlil se ke konci, když král Jan, opíraje se o část šlechty a téměř veškeré měšťanstvo, dobyl snadno všech věnných měst ovdovělé královny. Krom toho mohl se spolehnouti na pomoc z Německa, kterou mu přivedli arcibiskupové Petr Mohučský a Balduin Trevirský. Oba tito vynikající státníci radili však králi k smírnému narovnání, jehož také (12. dubna 1316) bylo docíleno: Jindřich z Lipé byl propuštěn na svobodu, vydav králi rukojemstvím šest šlechticův a devět hradů, z nichž tři na Moravě, totiž Landštýn, Krumlov a Vranov nad Dyjí. Také ony hrady, jež dosud neprávem byl držel pan Ješek z Vartenberka, totiž Veveří, Bzenec a Hradec Opavský, měly býti v ruce královy navráceny.

Mezi věrnými přívrženci krále Jana v té době byli také měšťané brněnští. Mezi přívrženci pana Ješka z Vartenberka, kteří povstání se súčastnili, byli též pánové z Kunštátu, v jejichžto moci byl mezi jiným pevný hrad Obřany (sev. Brna). Brněnští toho roku (1316) udeřili na hrad, dobyli ho a úplně rozbořili. Král Jan v odměnu za věrnost prokázanou daroval Brnu pozemky, jež dosud k Obřanskému hradu náležely.

III. Správa Petra Mohučského. Spolek Jindřicha z Lipé s vévody rakouskými. Smír krále Jana s Jindřichem z Lipé v Domažlicích. Mikuláš II. Opavský. Bitva u Mühldorfa.

Král Jan měl závažnou příčinu učiniti na rychlo mír se svými protivníky v Čechách, ačkoliv se dalo předvídati, že nadlouho nepotrvá. Chystal se totiž přispěti na pomoc svému příteli a spojenci králi Ludvíkovi Bavorovi, který právě tehda byl

nebezpečně sklíčen od svého odpůrce Bedřicha Rakouského, snažně žádaje krále českého za pomoc. Proto také Jan již v srpnu r. 1316 na bojiště švábské se žádanou posilou se odebral, ustanoviv Petra, arcibiskupa mohučského, na žádost velmožů českých za svého náměstka v Čechách a na Moravě. Nový náměstek, svým státnickým důmyslem již z dřívějších dob proslulý, hleděl obnoviti v zemi trvalý smír a snažil se především smířiti nespokojenou šlechtu; věděl dobře, že činí tak nejvíce v zájmu krále Jana samého, jemuž jakožto spojenci Ludvíka Bavora hrozilo stálé nepřátelství od mocného vévody Bedřicha Rakouského a jemuž tedy musilo záležeti na vnitřním sjednocení říše česko-moravské, aby snad nenadálý útok s oné strany nezastihl ho nepřipraveným.

Leč snahy Petrovy zůstaly bezvýslednými. Rozháranost v zemi byla příliš velká a roztrpčenost šlechty se vzmáhala, když viděla, že lehkomyslný král prodlévá již déle než rok v cizině, cizím pomáhá a o vlastní říši se nestará, leč jak by co nejvíce peněz odtud dostal: musilť Petr jenom z výtěžku dolů Kutnohorských Janovi do Lucemburka týdně 200 hřiven stříbra posílati a nad to 100 hřiven týdně jeho strýci Balduinovi Trevirskému na dluh u něho učiněný. Není divu, že šlechta reptala proti takovému hospodaření, a když arcibiskup Petr nemohl ani s královnou Eliškou se shodnouti, nevyčkal příchodu Janova, nýbrž složil svůj úřad říšského správce do rukou královniných (8. dubna 1317) a odebral se do svého sídla arcibiskupského. Pro Moravu z činů jeho důležitým bylo, že uprázdněný tehdáž biskupský stolec v Olomouci obsadil ze své moci a proti znění privilegia z r. 1207 jakýmsi Konradem, bavorským knězem nízkého původu, který ani nebyl kanovníkem olomuckým.

Nepřítomnost králova, která potrvala téměř po celý rok 1317, byla těžkou pohromou pro celou říši. Ctižádostivost šlechty a zvláště jejího náčelníka, Jindřicha z Lipé, vedle toho nenávist mezi rody domácími a cizími přistěhovalci nabývala vždy větších rozměrů. Slabá a při tom hrdá a nerozvážná královna nedovedla vášní rozpoutaných na uzdě udržeti. Za krátko stála ve zbrani velká část šlechty české i moravské; vůdcem odboje stal se opět Jindřich z Lipé. Všechny pokusy rozvážných mužů, mezi nimiž vynikal pražský biskup Jan, rozbily se o odpor Eliščin, která hořela nenávistí proti mocnému náčelníku šlechty. Raději

uprchla s dětmi, mezi nimiž byl před rokem narozený Václav (později Karel), do Lokte a najímala žoldnéře z Německa. Tam dorazil konečně na sklonku roku 1317 také král Jan, provázen dvěma sty německých rytířů. Hoře pomstychtivostí a touhou po dobrodružstvích, umínil si s touto hrstkou branné moci dobře organisovaný odboj šlechty povaliti, a odmítl i nabízenou pomoc od několika pánů, kteří mu dosud zůstali věrni. Odebrav se s královnou Eliškou do Prahy, udeřil odtud na některé odbojné pány ve východních i jižních Čechách a statky jejich strašlivě mečem i ohněm spustošil.

Tato bezohlednost krále Jana, který nerozpakoval se ničiti bezúčelně majetek vlastních svých poddaných, uvedla Jindřicha z Lipé na nešťastnou myšlenku, ohlednouti se po cizí pomoci. Ustoupiv se svými přívrženci z Čech, uchýlil se na Moravu a tam jal se spřádati celé pásmo pikl̊. Nebohý lid moravský trpěl již od delší doby neúrodou a vnitřními nepokoji, nyní hrozila veškera občanská válka v tyto strany se přenésti. Jindřich z Lipé ještě před návratem Janovým odebral se na Moravu s velkou částí svých přívrženců, kteří zmocnili se zbylých ještě statků korunních a obsadili královské hrady, aby odtud vzdorovali moci Janově. O vánocích pak r. 1317 pan Jindřich se šesti pány a rytíři odebral se do Vídně, kdež ve jménu celé své strany učinil smlouvu s králem Bedřichem: tento zajistil povstalcům pomoc 500 oděnců, v čas potřeby veškeru svou brannou moc; naproti tomu oposice českomoravská zavázala se nečiniti míru s Janem bez vědomí Bedřichova, zvláště pokud by tomuto dle smlouvy z r. 1309 nebylo zaplaceno 50.000 hřiven stříbra. Kdyby pak vůbec k míru nedošlo, měl býti Jan prohlášen za zbavena trůnu a králem českým zvolen buď Jindřich Korutanský nebo některý z bratří Bedřichových. Na Moravě přidala se k této smlouvě největší část šlechty, pouze mocní rodové z Meziříče, Lomnice, Šternberka, Náměště a Medlova (pozd. Pernštýna) zůstali věrni rodu Lucemburskému. Z měst moravských jediné Znojmo přešlo do tábora povstalců; mezi přívrženci obou stran nastalo kruté provádění pěstního práva.

Morava stala se na čas dějištěm, na němž měl se rozhodnouti osud celé střední Evropy. Neboť na výsledku onoho zápasu, který nastával tehda mezi Janem a odbojnou šlechtou spojenou s králem Bedřichem, záleželo nejenom, kdo se stane králem

českým: jím měla se také konečně vyříditi otázka, zdali rod Vittelsbašský či Habsburský má nositi korunu císařskou. Král Jan dobře poznal vážnost této chvíle a proto již 6. ledna 1318 s brannou mocí do Brna se odebral a tam také brzo potom povolal manželku svou Elišku. Odtud podnikal válečné výpravy proti nejbližším povstalcům, kteří však se svých hradů statně se hájili, a král kromě spustošení jejich statků ničeho nepořídil. Země moravská, zvláště jižní polovice její, nesmírně tím trpěla, mezi lidem rozšířil se hlad a mor. Nenávist proti králi se vzmahala a již i nejoddanější přátelé jali se od něho odpadávati; tak zejména Vilém Zajíc z Valdeka přešel k povstalcům a obrav si za hlavní tábor Znojmo, kamž mu docházely posily z Rakous a z Uher, podnikal odtud útoky proti králi a jeho stoupencům. Se všech stran obklíčen, král Jan učinil s Jindřichem z Lipé příměří a vyjednával o mír. Když však mimo jiné těžké podmínky uslyšel, že do míru má pojati také Bedřicha Rakouského a jej uznati králem německým, rychle odebral se (27. února 1318) i s manželkou do Prahy.

V největší této tísni sám král Ludvík Bavor uznal za potřebné do Čech se odebrati, kdež především sprostředkoval příměří mezi stranami a konečně (23. dubna) docíleno bylo na sjezdě v Domažlicích i míru mezi Janem a šlechtou. Tato slavila dokonalé vítězství nad mocí královskou: především byla jí zajištěna amnestie, král se zavázal vzdáliti z vojska i z úřadů všechny cizozemce a obsazovati zemské úřady pouze domácími velmoži; na všeobecné přání sněmu Jindřich z Lipé stal se opět královským podkomořím, čímž zase veškera finanční správa do jeho rukou se dostala, Vilém Zajíc pak stal se nejvyšším maršálkem zemským. O navrácení královských hradův a statků korunních, kterých se šlechta zatím byla zmocnila, nebylo ani řeči. Za to však Jindřich z Lipé a jeho stoupenci upustili od požadavku, aby splněny byly závazky, dané dříve Bedřichovi Rakouskému. Tento byl opominul v pravý čas vydatnou podporou povstalců zbaviti trůnu Jana Lucemburského a tím také zasaditi největší ránu svému hlavnímu odpůrci, Ludvíku Bavorskému.

Mnohé příznaky vedou nás na stopu, že dlouholetý zápas mezi králem Janem a šlechtou českomoravskou nebyl pouze rázu osobního nebo stavovského, nýbrž že byl prodchnut a mocně živen ideou národnostní. Král se svou družinou

zastupoval cizí živel, v Jindřichovi z Lipé zosobňovala se snaha veškerého národa, vybaviti se z vrchní moci tohoto živlu. A netoliko v politickém, nýbrž i v církevním životě jeví se už patrně tyto protivy. Biskup pražský Jan z Dražic byl zajisté rázným zastancem všeho českého: nehroze se ani trestů papežových, ani nepřátelství krále Jana, chtěl dosaditi v proboštství litoměřické českého kněze Albrechta z Dubé, kdežto král přál si míti kanovníka vyšehradského, Jindřicha ze Šumburka, rodilého z Durynska. Za to byl osočen u papeže z podporování kacířské sekty pikhartův a bekyní, která tehda v Čechách a na Moravě, jakož i v zemích okolních byla značně rozšířena. Biskup Jan pohnán byl k zodpovídání od papeže Jana XXII. do Avignonu, odkudž teprve po 11letém pobytu směl se do Prahy vrátiti. Za to přátelé jeho, Jindřich z Lipé a Vilém Zajíc z Valdeka, vracejíce se ze sjezdu domažlického zajali Jindřicha Šumburského a uvěznili na Křivoklátě, odkudž teprve po tříměsíční vazbě za výkupné byl propuštěn. Docela jiné stanovisko než Jan z Dražic zaujímal tehdejší biskup olomucký Konrad: jsa původem Bavor, neměl valné lásky k lidu, jehož duchovním pastýřem byl; v radě Jana Lucemburského zaujímal důležité místo a této moci hleděl co nejvíce využitkovati ve prospěch spřátelených šlechticů německých. Důvěra králova k němu jeví se též tím, že jej jmenoval zemským hejtmanem moravským, kterážto hodnost zůstala mu jen do r. 1318.

Rok 1318 jest také důležit událostí týkající se území markrabství moravského. Tehda totiž zemřel v Brně a pochován v tamnějším kostele minoritském levobočný syn krále Přemysla II., Mikuláš, kdysi vévoda opavský, ale od let již důstojnosti té zbavený. Zůstavil po sobě dva syny, Mikuláše a Václava. Kdežto mladší Václav vstoupil do stavu duchovního, staršímu Mikulášovi uděleno bylo opět vévodství opavské od krále Jana (3. července 1318) jakožto léno české. Mikuláš II. panoval pak v Opavsku do r. 1365, a jím tedy jest zahájeno odloučení tohoto území od Moravy.

Vyrovnání domažlické nepřineslo říši českomoravské očekávaného užitku. Největší vinu toho dlužno přisouditi nekalým vlastnostem krále Jana, jehož lehká mysl šla jen za dobrodružstvím a požitkem. Peníze, jichž k takovému životu stále mnoho potřeboval, vydíral kde mohl, zvláště u stavu měšťanského, který

mu dosud byl nejvěrnější oporou. Nejhůře však bylo, že i dosavadní klid a řád v rodině královské byl záletnictvím Janovým často porušován. Tím ovšem množily se spory a neshody mezi oběma manžely, čehož mínil použíti úskočný Jindřich z Lipé k pokoření nenáviděné královny. Získav si důvěru lehkověrného krále, vzbudil u něho podezření, že Eliška připravuje se svými přívrženci státní převrat, aby jej vlády zbavila a ujala se poručnické vlády ve jménu staršího syna Václava. Král Jan odebral se neprodleně do Lokte, kdež Eliška bydlela, a odňav jí dítky, z nichž nejmladší Otakar brzo potom zemřel, donutil ji, že se uchýlila na zámek Mělnický. Není divu a také není pochybnosti, že pohaněná královna, aby se z tohoto nedůstojného stavu vybavila, přijala nabídnutou pomoc některých věrných, jako byli páni Vilém Zajíc, Petr Rožmberský a Vilém z Landštejna, kteří vešli se zástupci stavu duchovního i městského v poradu, jak by bylo lze obnoviti klid a pořádek v zemi. Tato porada byla namířena též proti příliš se vzmahajícímu vlivu pana Jindřicha z Lipé, který ovšem spěšně podal zprávu o tom co se děje, do Brna, kde král Jan tehda prodléval. Rozlícený král vytrhl se svou družinou ku Praze, kam zatím Eliška z Mělníka se odebrala, a byl by zajisté náhlým útokem města se zmocnil, kdyby tomu Vilém Zajíc a druzí páni brannou mocí nebyli zabránili (v červenci 1319). Jejich zakročením donucen byl Jan smířiti se s královnou; ale někdejší shoda mezi oběma již se nevrátila. Král brzo potom (v prosinci 1319) opustil Čechy na celý rok, ustanoviv Jindřicha z Lipé správcem zemským v Čechách i na Moravě, aby se účastnil dalšího zápasu Ludvíka Bavorského s Bedřichem Rakouským. Mezi pány českými, kteří jej na této výpravě provázeli, byl též pan Vilém Zajíc z Valdeka, který v jakési šarvátce nalezl smrt. Z vděčnosti za pomoc poskytnutou Ludvík potvrdil Janovi držení marky budišínské, které se byl tento zmocnil po vymření rodu braniborského.

Ačkoliv Jindřich z Lipé povždy byl toho bedliv, aby svého mocného postavení především k svému prospěchu využitkoval, nelze upříti, že správa jeho ve mnohé příčině povznesla zbědovanou říši českomoravskou. Jeho zásluhou zajisté bylo, že proti nárokům Vladislava Lokietka vypraveni byli poslové čeští do Avignona, aby u papeže Jana XXII. zastávali se práv krále českého na korunu polskou. Papež však tomuto odporu nevyhověl

a Vladislav Lokietek byl se svolením jeho za krále polského korunován. Uvnitř pak za Jindřichovy správy všude zachován byl klid a pořádek, a v té příčině pan Jindřich zjednal si zvláště o Moravu velkou zásluhu, kde dosud páni a rytíři neznali kázně a dělili se bez překážky o panství v zemi. Přísným šetřením práva nastala větší bezpečnost v zemi, průmysl a obchod se vzmáhal, a nenepatrným znamením blahobytu jest, že právě toho roku (1320) kostely a kláštery byly hojnější měrou než za let předešlých obdarovány. Také rozepře majetkové byly tehda řádnými soudními nálezy vyřizovány. Dokladem toho jest veliký proces, který od let vedl klášter velehradský proti panu Zdislavovi ze Šternberka, jenž byl obviněn, že zmocnil se neprávem některých lesů klášteru patřících. Proces ten vyřízen byl tehdáž ve prospěch Velehradských. I když potom král Jan (v lednu 1321) z ciziny se do Čech navrátil, nepoklesla tím moc Jindřichova: král maje v něj důvěru, jmenoval jej říšským maršálkem a na důkaz zvláštní přízně dal synu jeho Jindřichovi svou příbuznou Anežku z Blankenheimu za manželku. Této pak dal věnem četné statky na Moravě, jmenovitě město Tovačov s okolními vesnicemi. S královým svolením Jindřich z Lipé tehda zakoupil na Moravě panství Olbramovické od kollegiatní kapitoly vyšehradské. Podobnou přízeň projevoval král Jan tehdáž také Alžbětě Hradecké, postoupiv jí náhradou za věnná města česká na Moravě statky Měnín a Hustopeče. Tato královna, jež prožila mladší vdovská léta ne bezúhonně, zajistila si nicméně v dějinách Moravy trvalou památku. Založila roku 1323 při kostele Panny Marie na Starém Brně panenský klášter řádu cisterciáckého (potom obecně zvaný „Klášter Králové") a obdařila jej hojně statky v Měníně a Hustopečích, které jí nedlouho před tím král Jan postoupil. Roku potomního (1324) bylo toto založení potvrzeno od krále Jana i od papeže Jana XXII. a od onoho i od pana z Lipé nově obdařeno. Klášter ten zrušen byl od císaře Josefa II. r. 1782 a stavení jeho odevzdáno Augustiniánům u sv. Tomáše, kteří v něm jsou až podnes.

Sotva půl roku pobyl král Jan ve své říši a již jej to zase pudilo do ciziny. Ustanoviv svého svata Boleslava Lehnického správcem říšským, při čemž Jindřich z Lipé, jakožto nejvyšší maršálek zemský podržel správu Moravy, odebral se do Lucemburska (23. června). Teprve po roce zase do Čech se vrátil, aby shromáždil co největší brannou sílu svému spojenci Ludvíkovi

Bavorskému ku pomoci, jemuž tehda nastával rozhodný zápas s protikrálem Bedřichem Rakouským. V bitvě u Mühldorfa (28. září 1322) rytířstvo české a moravské (Plichta ze Žerotína, Heřman z Miličína) přispěli značnou měrou k vítězství Ludvíka Bavorského. Dva členové rodu Habsburského upadli v zajetí, Bedřich sám odveden byl od Ludvíka na zámek Trausnický (sev. Řezna), kdežto jeho mladší bratr Jindřich odevzdán byl králi Janovi v opatrování. Tento jej odvlekl jako zločince v železných poutech na hrad Křivoklátský. Odměnou za vydatnou pomoc dáno bylo v zástavu králi Janovi od Ludvíka město Cheb s okolím, kteréž od té doby zůstalo při koruně české.

IV. Následky bitvy mühldorfské. Smír krále Jana s Habsburky. Přátelské styky se stolicí papežskou a s Jindřichem Korutanským. Výprava do Polska. Smrt Jindřicha z Lipé a královny Elišky.

Bitva mühldorfská spůsobila také v dějinách našich zemí důležitý obrat. Až do té doby král Jan byl naprosto oddaným stoupencem krále Ludvíka Bavorského, a tento hleděl se mu také za tuto oddanost co nejvíce odvděčovati. Od té chvíle však, co Ludvík mohl pokládati korunu německou pro sebe zabezpečenou, nevěnoval králi českému již tolik pozornosti a na místě bývalého přátelství nastává poměr čím dále tím napjatější. Hlavním podnětem ku vzájemnému odcizení mimo jiné byl ten, že Ludvík odevzdal (1323) marku braniborskou, uprázdněnou vymřením rodu Askanského, svému nejstaršímu synu, ačkoliv dosud sliboval dáti ji králi českému. Král Jan naproti tomu vstoupil v důvěrnější styky s králem francouzským Karlem IV., jemuž již dříve dal sestru svou Marii za manželku, odebral se ještě na sklonku roku 1322 k jeho dvoru do Paříže, kdež mu odevzdal svého sedmiletého syna Václava, nazvaného po tomto králi francouzském Karlem, k vychování. Tehda byl také smluven sňatek mezi princem Karlem a Marketou Blankou, příbuznou krále francouzského. Na radu tohoto král Jan propustil z vězení křivoklátského Jindřicha Rakouského pod výjimkami, které umluveny byly 18. září 1323 v Hodoníně prostřednictvím Karla Roberta, krále uherského, dávného přítele Habsburkův. Výjimky ty byly králi Janovi neobyčejně příznivy: vévodové rakouští vydali mu města Znojmo

a Podivín, dané jim v zástavu od roku 1311, a krom toho všechny listiny z dob krále Albrechta i z potomních let, kterými jim byly přiřčeny jakékoli nároky na panství v Čechách a na Moravě. Náhradou a výkupným za propuštění vévody Jindřicha i jiných zajatců rakouských vyplaceno bylo králi českému 9000 hř. stříbra. Ve válkách Ludvíka Bavorského s Habsburky Jan jakožto král český zavázal se zachovávati neutralitu.

Pobyt krále Jana na Moravě r. 1323, prodloužený za účelem těchto vyjednávání, stal se pro naši zemi důležitým ještě v jiné příčině. Na sněmě, který bezpochyby toho roku (28. srpna) v Brně se konal, král zavázal se stavům moravským, že nebude vybírati „berny“ na Moravě, leč by provdal některou dceru: v tom případě měla býti odvedena berna 16 grošů z každého lánu. Krom toho zavázal se šetřiti všelikých práv země i církve, zvláště pak neměly cizincům žádná pevnost ani královský hrad v zemi býti odstoupeny nebo pronajaty, purkrabím zemským pak měl býti jen Moravan jmenován. Olomuckému biskupovi, „povždy věrnému našemu knížeti“ a jeho kapitole byla všechna dosavadní práva potvrzena. Měšťanům jihlavským, olomuckým, brněnským a po vybavení Znojma z moci rakouské také těmto dána byla vedle starých ještě četná nová privilegia. Hradišti prominuta byla daň z pozemků městu náležejících i ostatní berna na dvě léta, za účelem udržení a opravení hradeb městských. Vévodství opavské pak, jehož vévoda Mikuláš II. byl mezi svědky smlouvy hodonínské, postaveno listinou ze dne 13. září t. r. v příčině vybírání všeobecné berny na roveň zemi moravské i české. — Učiniv tato důležitá opatření, král Jan (v říjnu 1323) odebral se zase do Lucemburka, zanechav správu na Moravě dosavadnímu zemskému hejtmanu Jindřichu z Lipé, jehož obezřelému a pevnému vedení správy zemské podařilo se zachovati i v nejblíže příštích letech na Moravě klid a pořádek.

Král Ludvík jednal velmi neobezřele, zbaviv se po bitvě mühldorfské podpory a přátelství krále českého; neboť právě tehda vzbudil si nevčasným zasažením do věcí hornoitalských hněv papeže Jana XXII. Boj mezi mocí papežskou a císařskou dosáhl záhy té rozhořčenosti, jako sto let před tím za Hohenstaufovce Bedřicha II. Papež pronesl klatbu proti Ludvíkovi a prohlásil jej za zbavena trůnu německého (11. července 1324). Právě asi v tu dobu král Jan navštívil na svých dobrodružných

cestách papeže v Avignoně a podobá se pravdě, že byla mezi oběma řeč o pozdvižení Karla IV., krále francouzského, na trůn německý. Také Leopold Rakouský svolil k tomuto záměru. Král Ludvík předešel toto nebezpečí jenom včasným smířením se se zajatým protikrálem Bedřichem, jehož propustil na svobodu, a který po smrti statečného bratra svého Leopolda (1326) nečinil již žádných pokusův o znovudobytí koruny německé. Nicméně od té doby patrny jsou přátelské styky krále českého se stolicí papežskou. Důkazem toho jest, že papež Jan XXII. se uvolil v případě uprázdnění biskupství olomuckého potvrditi onoho za biskupa, koho by král Jan jmenoval, a v listě ze dne 17. září r. 1324 oznamuje tuto vůli svou kapitole olomucké. K vyplnění této úmluvy toho roku ovšem nedošlo, poněvadž dosud byl zdráv a při plné síle biskup Konrad.

Těkavá mysl krále Jana ovšem mu nedovolovala, aby tomuto sporu papežsko-císařskému věnoval na dlouho svou pozornost. Jeho mnohem více zajímalo, jak by rozmnožil moc svého rodu. Po této stránce nebyl pouze dobrodružným rytířem, nýbrž zcela obratným diplomatem. A třebas pro vnitřní stav našich zemí jeho panování bylo neblaze osudným, nelze upříti, že pro povznešení říše české na venek učinil dosti mnoho. Spojenství s králem Ludvíkem získalo mu dvojí území: Budišínsko (1319) a Chebsko (1322). Když z této strany mu již žádný prospěch nekynul, obrátila se mysl jeho jinam. Odhodlal se totiž právě tehda nakloniti si onoho muže, kterému kdysi nejvíce ukřivdil, zbaviv jej koruny české, totiž Jindřicha Korutanského. Poněvadž tento vedle dvou dcer Adély a Markety, neměl mužského potomstva, král Jan sliboval si odtud hojný prospěch pro své sobecké záměry; neboť Jindřich byl pánem tří pěkných zemí, Tyrolska, Korutanska a Kraňska. Král Jan poznal záhy slabou stránku Jindřichovu, totiž stálý nedostatek peněz: za peníze pohnul jej ke smlouvě (2. července 1324), kterouž umluvena byla dvojí svatba, jednak mezi Jindřichem a neteří Janovou Beatricí, jednak mezi dcerou Jindřichovou Marketou řečenou Maultasch a druhorozeným synem Janovým Janem Jindřichem, jemuž král český slíbil odevzdati markrabství moravské se všemi doly zlatými a stříbrnými, území opavské, kladské i budišínské. Jindřich měl se vzdáti navzájem všelikých nároků na královskou korunu českou. Tato smlouva vešla

později v hlavních částech v platnost. Beatrix Lucemburská odepřela sice státi se manželkou Jindřichovou, za to však došlo k sňatku druhému mezi dětmi obou panovníkův, a tím rodu Lucemburskému zajištěna byla pro budoucnost aspoň část dědictví po Jindřichovi Korutanském.

R. 1325 král Jan pobyl jen dva měsíce v říši českomoravské. V březnu přijel a v květnu zase odejel do Porýní, a odtud do Paříže, postarav se o naplnění své pokladny, k čemuž tentokráte zvláště města moravská musila hojnou měrou přispěti. Odtud po více než půldruhého roku (do poč. r. 1327) se v zemi ani neukázal. Té doby zemřel (8. srpna 1326) olomucký biskup Konrad, po deset let spravovav diecési moravskou. Nástupcem jeho papež Jan XXII. jmenoval (dle dřívější úmluvy) na doporučení královo pražského probošta a podjáhna Hynka z Dubé, muže literně vzdělaného, mravů čistých a zkušeného ve věcech světských i církevních.

V lednu r. 1327 král Jan vrátil se do Čech a na Moravu. Chtěje si stavy obou zemí nakloniti k povolení nových berní, ku kterým dle daného privilegia povinni nebyli, sáhl jednak k oblíbenému prostředku, udílení rozsáhlých práv a výsad městům moravským (Unčovu, Litovli, Jemnici, Olomouci a j.); na druhé straně učinil prohlášení, které vzbudilo po vlastech našich všeobecné nadšení, že totiž míní pokusiti se brannou mocí o dobytí starobylých práv králů českých na korunu polskou. K tomu účelu povolilo i duchovenstvo české i moravské odvádění desátku na tři léta. Nabyv takto peněžitých prostředků král Jan sebral z Čech a Moravy četné vojsko a vynutiv si od knížat hornoslezských volný průchod, vtrhl do území krakovského, chystaje se Vladislava Lokietka v hlavním jeho městě oblehnouti. Než se to však stalo, dostavili se do českého tábora poslové krále uherského Karla Roberta, který měl dceru Lokietkovu za manželku, a poukazujíce na nedávnou smlouvu v Hodoníně, žádali rozhodně, aby Jan ustoupil od všelikého nepřátelství proti králi polskému. Král Jan svolil k tomu, nechtěje si vzbuditi válku s králem uherským. Nicméně měla výprava tato důležitý úspěch v jiných stranách: některá knížata horno- i dolnoslezská, mezi nimi i Jindřich Vratislavský, jsouce mezi sebou nesvorná, uznala ochotně vrchní panství české.*)

*) Vraceje se z Vratislavi do Prahy, král Jan ve Znojmě vydal (15. května 1327) památnou listinu, kterouž se poddaní Králové Kláštera na Starém Brně

Za svého pobytu v Brně (v lednu r. 1327) král Jan dopsal Jindřichovi Korutanskému, že vypraví syna svého Jana Jindřicha, jemuž byla Markéta Tyrolská zaslíbena, ke dvoru inšpruckému. Za tou příčinou vybral družinu z nejčelnějších pánů českých i moravských, v jejíž čele byl biskup olomucký Hynek z Dubé a kteráž doprovodila pětiletého prince do Tyrol. Záměrům krále Jana na prospěch bylo, že právě tehda Ludvík Bavorský nastoupil na výpravu do Italie, aby tam upevnil moc Ghibellinův, dal se korunovati za krále lombardského i za císaře římského a konečně dosadil protipapeže Mikuláše V. Druhým mocným nepřítelem Janovým, který hleděl překaziti plány jeho v příčině Tyrol, byli Habsburkové. Ale právě v tomto rodě povstala tehdáž rodinná roztržka mezi staršími bratřími Bedřichem a Albrechtem z jedné a nejmladším Otou z druhé strany. Ota získal si některé šlechtice rakouské a povolal na pomoc krále uherského i českého. Poněvadž krom toho vypukla také pohraniční půtka mezi Jindřichem z Lipé, jemuž náležely četné statky v jižní Moravě, a mezi rakouským pánem z Rauhensteina, jehož jakožto svého vasala ujal se Bedřich Rakouský: král Jan velmi rád uchopil se této příležitosti a přikvapiv bleskurychle z Porýní, vtrhl (v červnu 1328) s četným vojskem do Rakous a opanoval za pomoci Otovy celé levé Podunají, co zatím král uherský s 80.000 muži zaplavil jižní část Rakous. Oba bratří, Bedřich i Albrecht, pospíšili si učiniti zvláštní mír s mladším svým bratrem i s Karlem Robertem a brzo potom i král Jan upustil od války, spokojiv se válečnou náhradou.

Ještě na sklonku toho roku (6. pros. 1328) král Jan podnikl novou dobrodružnou výpravu křížovou do Pruska na podporu německého řádu rytířského proti pohanským dosud Litevcům. Ani tam neopustila válečná sláva krále českého, ale výsledky jeho vítězství nepřinesly mu prospěchu, ježto všech výbojů se vzdal ve prospěch svých spojenců, rytířů německých. Za to však na zpáteční cestě podařilo se mu zasáhnouti opětně do sporů knížat dolnoslezských a uvésti je vesměs pod své vrchní panství. Také Zhořelecko, jehož se byl po smrti Valdemara Askanského (1319) zmocnil Jindřich Javorský, získal král Jan od tohoto za jinou

---

osvobozují od všelikých služeb a prací, obecně „roboty“ nazvaných a ode vší berně královské neb markraběcí. Slovo „robota“, pokud známo, tu poprvé se vyskytuje. Cod. dipl. Mor. VI., 265.

náhradu, takže od té doby (1329) celá Horní Lužice přivtělena byla ke koruně české. Městům Zhořelci a Budišínu dána byla za té příležitosti rozsáhlá práva.

Doraziv do Prahy (25. května 1329), král Jan již po čtrnácti dnech spěchal zase do Porýní, zanechav správu Moravy Jindřichovi z Lipé a správu Čech stejnojmennému jeho synovi. Ale ještě toho roku (27. srpna 1329) zemřel v Brně starší Jindřich z Lipé, jehož jméno téměř po čtvrtstoletí vtisklo dějinám českým určitý ráz. Byv po devět roků (1320—1329) zemským hejtmanem na Moravě, získal si o tuto zemi obezřelým vedením veškeré správy a udržením pořádku i pokoje neobyčejné zásluhy. Pochován byl v Klášteře Králové na Starém Brně. Rok potom odstoupila z dějiště druhá vynikající osobnost té doby: královna Eliška Přemyslovna zemřela 28. září 1330 v 39. roce svého věku, zanechavši si při všelikých svých vadách svou sílou duševní, pokorou, zbožností a především svým bezpříkladným dlouholetým utrpením nehynoucí památku u svého národa. Zdá se, jakoby odstoupením těchto dvou osobností z dějiště osudy našich zemí měly nabyti rázem jiné tvářnosti.

V. Zisk a ztráta panství lombardského. Karel markrabím moravským. První léta jeho vladaření. Zápas o dědictví Jindřicha Korutanského. Druhá jízda na Litvu.

Přes mnohostranné zaměstnání král Jan měl stále na zřeteli svůj oblíbený záměr: získati Tyroly pro svůj rod. V září r. 1330 odebral se do Inšpruku, kdež jej také stihla zpráva o smrti jeho manželky, a docílil toho, že byl proveden sňatek devítiletého syna jeho Jana Jindřicha s dvanáctiletou Marketou Tyrolskou. Zároveň byla učiněna smlouva, aby dcery Jindřicha Korutanského nastoupily po něm v dědictví, a kdyby v čas smrti otcovy byly nezletilými, aby král Jan ujal se nad nimi správy poručnické; na základě toho stavové tyrolští i korutanští vzdali mu svůj hold, král Jan pak navzájem zavázal se jim, že jejich práv a svobod nebude porušovati a že neuvede do země cizích úředníkův. Záměrům Janovým kynul tím větší zdar, ježto po smrti krále Bedřicha podařilo se mu zbylé Habsburky Albrechta a Otu smířiti s císařem Ludvíkem a tím způsobem i tohoto vděčností

si nakloniti. Tyto příznivé okolnosti pohnuly jej, že přijal i nabídnutí některých měst lombardských, založiti panství rodu Lucemburského v Horní Italii.

Když král Jan po svatebních slavnostech inšpruckých odebral se do jižního Tyrolska a nějaký čas se zdržel v Tridentě, přišlo tam poselstvo města Brescie, žádajíc pomoci proti veronskému vladaři della Scala a nabízejíc mu za to vrchní panství nad svým městem. Jan nerozmýšleje se dlouho, sebral vojsko, obsadil Brescii a počínal si s takovým důrazem a zároveň s takovou obratností, že během dvou měsíců (v lednu a únoru 1331) veškera Lombardie i s hrdým Milánem uznala jeho vrchní moc. Tento znamenitý úspěch vzbudil mu však nepřátelství císaře Ludvíka, který proti šířící se moci lucemburské umluvil spolek s vévodou rakouským Otou, tohoto jmenoval svým náměstkem v Německu, udělil jemu i bratru jeho Albrechtovi lénem Kraňsko, sám pak chystal se k válečné výpravě do Horní Italie, aby tam právě založené panství lucemburské vyvrátil; krom toho vyjednáváno bylo o spolek s říší uherskou a polskou proti králi českému, který měl tím spůsobem býti kolem dokola nepřáteli obklíčen; především pak měly býti zmařeny jeho úmluvy učiněné s Jindřichem Korutanským v příčině dědictví tyrolského. Král polský Vladislav Lokietek, úhlavní nepřítel Janův, první chopil se této příležitosti k zahájení nepřátelství: Poláci překročili, nesetkavše se s odporem, hranice moravské a vtrhli až po Břeclav, kdež teprve úsilím pana Jana z Lichtenburka byl další jejich postup zastaven.

V tomto nebezpečenství král Jan odhodlal se kháznému jednání. Povolal z Lucemburka svého prvorozence 15letého Karla, do Parmy, svěřil mu správu měst lombardských, sám pak spěchal do Řezna k osobní schůzi s císařem, aby jej upokojil, čehož také docílil, přijav od něho města lombardská buď říšským lénem nebo peněžitou zástavou; tam také, jak se pravdě podobá, učiněno dohodnutí o Tyroly a Korutansko, které mínil král Jan s císařem vyměniti za Braniborsko (21. července 1331). Odtud král český odebral se do Čech a na sněmě domažlickém, jehož poprvé se súčastnilo také osm knížat slezských, vymohl si povolení všeobecné berny (22. srpna.) Pak se obrátil proti králi Vladislavovi Lokietkovi, který zatím utkal se s německými rytíři ve vítězné bitvě u Plowcze (27. září), a oblehnuv Poznaň, donutil jej k uzavření příměří. Koncem října byl král Jan již na hranicích

rakousko-moravských a sebral tam četné vojsko, aby chránil Moravu proti Otovi Rakouskému, který shromáždil na 70.000 Rakušanův a Uhrů ve svém táboře; české vojsko v počtu 20.000 mužů zaujalo pevné postavení u Lavy. Všechny pokusy přesily nepřátelské vtrhnouti na Moravu byly odraženy zásluhou statečných moravských pánů Jana z Lichtenburka, Beneše z Vartenberka a tehdejšího zemského hejtmana moravského, Jana z Boskovic. Najednou (29. listopadu) obě hlavní vojska nepřátelská dala se na zpáteční tažení, Uhři i Rakušané každý do své země, utrpěvše sami mnohem větší ztrátu, nežli jakou Čechům spůsobili.

Dosáhnuv tímto rázným vystoupením hlavního cíle, totiž rozbití spolku nepřátelského, král Jan ještě na sklonku r. 1331 odcestoval s pověstnou rychlostí, letem, jak praví kronikář, do Paříže ke králi Filipovi VI., odkudž navštívil také papeže Jana XXII. v Avignoně, aby s ním obnovil přátelskou shodu. Vedení války rakouské svěřil některým pánům českým a moravským, kterým však nepřálo již štěstí v té míře jako dříve. Vojsko jejich, vedené Jindřichem z Lipé, bylo (v březnu 1332) od rakouských pánův u Mailberka poraženo, Beneš z Vartenberka kromě jiných rytířů padl, oba bratří z Lipé, Jindřich i Jan, upadli v nepřátelské zajetí. Král Jan, aby tyto pány vybavil, učinil spěšně mír s vévody rakouskými i s králem uherským (13. července), vydav tři města, dříve mu v zástavu daná, Vitoraz, Eggenberk a Lavu, Rakousům, Berenc a Holíč Uhrům; dva zajatí bratří musili krom toho soukromě vykoupiti se ze zajetí pánů rakouských 600 hřivnami stříbra. Morava po tomto míru si oddechla od zhoubných nájezdů nepřátelských.

Zatím mladý kralevic Karel octl se v Lombardii ve vážném nebezpečenství. Městům lombardským záhy znelíbilo se české panství, jako dosud každé jiné, náčelníci jejich, v jichž čele byl milánský Azzo Visconti a veronský Martino della Scala, sebrali u Modeny silné vojsko a zdvihli válku proti Karlovi. Tento s pomocí některých dosud věrných měst porazil sice povstalce v tuhé bitvě u San Felice (25. listop. 1332) a dobyl Modeny, ale nepřátelé byli v přesile, takže i dosud věrní náčelníci měst pomýšleli na odpadnutí. Na štěstí přikvapil již v únoru roku 1333 král Jan s vojskem ve Francii sebraným synu svému na pomoc. Záhy však sám se přesvědčil, že nelze pomýšleti na udržení panství lucemburského v Horní Italii, a proto učinil s ne-

přátelskou ligou příměří na čtyři měsíce (19. července 1333), před jehož uplynutím opustil zemi, vybrav ještě hojné daně od některých měst dosud mu poddaných a zastaviv tato ve velkých částkách rozličným pohlavárům.

Ztráta panství Jana Lucemburského v Lombardii byla pravým štěstím pro veškeru říši českomoravskou. Král Jan totiž vypravil syna svého Karla z Italie přímo do Čech. aby se ve jménu jeho ujal říšské správy, a to ne již pod názvem hejtmana zemského, jako bylo za Jindřicha z Lipé otce i syna, nýbrž pode jménem „markrabí moravského". Tento název země naší za dlouholetého panování Janova upadl téměř v zapomenutí, ježto Jan v listinách titulu markrabského neužíval. Karel, ač teprve sedmnáctiletý, byl již tehda duchem úplně vyspělý; neboť při dvoře francouzském dostalo se mu vzácného vychování a pobytem v cizině obohatil se životními zkušenostmi; jmenovitě správou měst lombardských za posledních dvou let nabyl hojných vědomostí, potřebných vladaři i státníkovi.

Navrátiv se do své vlasti, markrabí Karel zastihl ji v hlubokém úpadku. „Když jsem do Čech přišel," vypravuje sám, „nenalezl jsem ani otce ani matky, ani bratra ani sestry, aniž jakého jiného známého; i českou řeč jsem úplně zapomněl, i musil jsem se jí znovu učiti. Říši pak nalezl jsem v tak žalostném stavu, že nebylo jediného královského hradu, který by i se vším příslušným pozemkem nebyl dán v zástavu, takže jsem musil, jako obyčejný měšťan najati si soukromý byt. Pražský královský zámek byl od dob krále Přemysla Otakara II. ve zříceninách a neobydlen, pročež jsem také ihned počal budovati nový a krásný palác s velkým nákladem, jakož lze dnešního času viděti." Největší vinu tohoto úpadku přisuzuje šlechtě, pravě: „Většina velmožů byli tyranové a neměli žádné vážnosti před králem, poněvadž mezi sebou o panství se rozdělili."

Hned první skutky Karlovy, jakožto správce zemského, čelily k tomu, aby mu získaly lásku i důvěru veškerého národa. Cítě se potomkem starobylého panovnického rodu českého, pokládal za svou povinnost naučiti se co nejdříve zapomenutému domácímu jazyku, což se mu při opravdovém úsilí v krátkém čase podařilo. Když pak po roce (12. června 1334) povolal k sobě do Čech manželku svou Blanku z Valois, bylo veškero její dvořanstvo, záležející z Francouzův a Lucemburčanů, domů

propuštěno a z domácí české šlechty nahrazeno. Že obyvatelstvo všech vrstev hned na počátku pohlíželo s pevnou důvěrou k mladému vladaři, vysvítá z toho, ze na sněmě v Praze, konaném v lednu 1334, bylo mu povoleno vybírati všeobecnou berni zemskou. Výtěžek její byl tak skvělý, že mohl netoliko v Praze nový královský palác si vystavěti, důstojný dvůr si zříditi a otci svému žádanou summu peněz poslati, nýbrž i četné hrady i statky královské ze zástavy vykoupiti. Na Moravě byly to zejména: Telč, Lukov, Veveří, a královské zámky Olomouc, Brno a Znojmo. Zámky ty, po dlouhý čas šlechtické libovlády zanedbané, byly opraveny a v ně opět královští úředníci dosazeni, čímž obnovena bylo působnost starých krajských soudův a umožněno vykonávání přísné spravedlnosti v zemi. Karel sám cestoval po rozličných krajích, vyslýchal žaloby poddaných, zasedával k soudům krajským i městským, odstraňoval nejhorší zlořády hned na místě a výrokům soudním zjednával náležitého důrazu. První návštěvu na Moravě vykonal i s manželkou svojí Blankou brzo po jejím příchodu do Čech (v srpnu 1334). V moravském městě Znojmě konala se také brzo potom svatba mladší sestry Karlovy Anny s vévodou rakouským Otou (19. února 1335); markrabí Karel provedl pečlivě všechny slavnosti svatební, ježto král Jan stále dlel v cizině. Otovi bylo tehdáž dáno Znojmo zástavou za 10.000 hř. stř., které měly býti Anně jakožto věno vyplaceny.

Té doby osazen byl nově biskupský stolec olomucký. Biskup Hynek z Dubé, po nejdelší čas nemocen, zemřel v Praze (27. pros. 1333) a nástupcem jeho jmenován byl od papeže, který si pro ten případ toto právo vyhradil, vyšehradský probošt Jan, příjmím Volek, pobočný, avšak legitimovaný syn krále Václava II., tedy strýc markrabí Karla, muž ctihodný a bezúhonný, v němž šlechetné snahy Karlovy o povznesení země nalezly horlivého podporovatele.

Zatím nastaly rodu lucemburskému nové nesnáze zahraniční. Dne 2. dubna 1335 zemřel na zámku Tyrolském vévoda Jindřich, poslední mužský potomek rodu goricko-tyrolského. Ze dvou jeho dcer starší Adéla byla churava a tedy bylo jí spokojiti se ročním důchodem. Veškero dědictví po Jindřichovi mělo tedy právem přejíti na mladší dceru Marketu, provdanou za Jana Jindřicha, mladšího syna krále Jana Českého. Po tomto dědictví toužili

však také jiní, zvláště císař Ludvík a Habsburkové Albrecht a Ota. Mezi nimi staly se na úkor rodu Lucemburského již dříve úmluvy o rozdělení zemí Jindřichových a na zprávu o jeho smrti dovršeny byly dílčí smlouvou v Linci (5. května 1335), dle kteréž měly Korutany, Kraňsko a jižní Tyroly připadnouti Habsburkům, severní Tyroly synům císařovým. Vévodové rakouští Albrecht a Ota hned také bez nesnází a bez odporu domácího obyvatelstva zmocnili se Kraňska i Korutan. Pouze v Tyrolích šlechta a lid zachovaly věrnost domácímu rodu panovnickému.

Tyto události přiměly konečně krále Jana k rychlému návratu z ciziny (30. července 1335). Přední péčí jeho bylo zajistiti si přátelství a podporu obou sousedních království na východě, což se mu také podařilo. Dne 3. září učinil spolek s Karlem Robertem, králem uherským, jehož prostřednictvím došlo (12. listopadu) na Vyšehradě (u Ostřihoma) ke schůzi obou s Kazimírem, králem polským, který po smrti otce svého (1333) nastoupil na trůn; tam vzdal se král Jan všelikých práv na království polské, naproti tomu Kazimír odřekl se všech práv na vévodství slezská, jež zatím přešla pod vrchní moc českou. Král Kazimír odebral se potom s Janem do Prahy, kdež strávili devět dní v rozličných slavnostech a radovánkách. Přátelství mezi oběma panovníky bylo tím dokonale utvrzeno. Morava měla z těchto přátelských smluv patrný prospěch, neboť jimi byly zabezpečeny také obchodní styky její s Polskem a Uhrami.

Za to však nové rozbroje domácí hrozily vypuknouti příchodem krále Jana do země a podlomiti zase pořádek a klid, sotva že zásluhou Karlovou první své kořeny zapustily. Velká část šlechty totiž nerada viděla, jak mladý vladař stará se o navrácení korunních statkův a hradů, ježto tím pozbyla naděje v další obohacování sebe na újmu moci panovnické. Znajíce pak podezíravou povahu Janovu, namlouvali mu, že markrabí Karel proto hledí tolik statkův a hradů do svých rukou dostati, aby v pravý čas proti svému otci vystoupil a jej s trůnu svrhl; neboť prý jest si dobře vědom, že lid v něm vidí potomka domácího rodu královského, v králi Janovi pak toliko cizince. Král Jan z těchto řečí snadno pojal nedůvěru proti svému synovi, odňal mu nejen všechny hrady v Čechách a na Moravě vybavené, nýbrž i všelikou správu zemskou, ponechav mu prázdný název markrabský, a vykázal mu i manželce jeho Blance za sídlo hrad

Křivoklátský. Markrabí Karel s velkým sebezapřením a vpravdě synovskou poslušností snášel toto protivenství a tím také podařilo se mu hněv a nedůvěru otcovu zmírniti. Nicméně králi Janovi záleželo na tom, aby aspoň na čas syna ze země vzdálil a proto vypravil jej koncem roku 1335 do Tyrol, aby tam hájil mladšího bratra Jana Jindřicha a manželku jeho v držení země proti nárokům bavorským a rakouským.

Markrabí Karel ujal se počátkem ledna 1336 se svolením stavů tyrolských zemské správy. Tam osvědčil se nejen důmyslným státníkem, nýbrž i dobrým válečníkem; neboť ač se všech stran od nepřátel obklopen, dosáhl přece tolik za podpory statných Tyrolanů, že protivníci nikde se neodvážili překročiti hranic tyrolských. Zatím také král Jan bojoval za pomoci pluků polských a uherských se skvělým úspěchem proti vévodům rakouským i proti císaři Ludvíkovi. Tento rozmrzen neúspěchem, odtáhl s nepořízenou do Bavor, a vévodové rakouští vidouce, že Tyrol nedobudou, učinili s králem českým mír v Enži (9. října 1336), jímž vzdali se Tyrolska, za to však král Jan ve jménu svého syna i své snachy upustil od všelikých nároků na Korutany a Kraňsko. Markrabí Karel s bratrem svým Janem Jindřichem a také stavové tyrolští zpěčovali se uznati podmínky tohoto míru, ale pokusy jejich, zmocniti se z Tyrol některých hradů korutanských, byly zmařeny od hrabat gorických s Habsburky spřátelených. Markrabí Karel teprv na sklonku roku 1341 připojil svůj podpis ku smlouvě Enžské. Jak velikou moc měl v Tyrolích v oné době, vysvítá z toho, že obě tehda uprázdněná biskupství, brixenské i tridentské, obsadil svými důvěrníky; biskupem tridentským stal se Mikuláš, dosud probošt brněnský.

Na poč. ledna 1337 markrabí Karel podnikl s otcem svým novou výpravu proti pohanským Litevcům, kteréž se súčastnil také tehdejší biskup olomucký, Jan VII. a moravský pán Smil z Bítova. Výprava ta měla poskytnouti ochrany německému řádu proti králi polskému Kazimírovi, jmenovitě hájiti ho v držení Chelminska, Pomořanska a Pruska proti nárokům polským. Ale výprava neměla valného zdaru, ježto Litevci všude bitvě se vyhýbali a postup vojska v močálovité, tehda nezamrzlé půdě byl velmi obtížný. Vlhké a nezdravé počasí, jak se zdá,*) spůsobilo

*) Tuto příčinu oslepnutí Janova popírá Goll, (Čechy a Prusy ve středověku, str. 70) jako domněnku novější, ježto v pramenech o ní není zmínky.

králi Janovi nebezpečný zánět oční, který jej donutil k rychlému návratu přes Vratislav do Prahy; tam špatným léčením oslepl na pravé oko a dvě léta potom (1339) pozbyl zraku úplně. Nicméně ani tato pohroma neodvrátila ho od posavadního dobrodružného života. Když příbuzný jeho, francouzský král Filip VI., požádal jej za pomoc proti Angličanům, odebral se (8. července 1337) do Francie, zanechav správu Čech panu Bertoldovi z Lipé.

Zatím markrabí Karel, pobyv krátký čas v Brně, velkou oklikou přes Uhry, Charvatsko, Dalmacii a moře Jaderské odebral se opět do Tyrol, kdež bylo Janu Jindřichovi jeho rady a pomoci velmi třeba. Tam také se ukázalo, že v podnikavosti a smělosti ničeho nezadal svému otci: ohnivou řečí přemluvil pány a rytíře tyrolské k dobrodružné výpravě do Lombardie, kdež nesvornost měst a jejich vladařů poskytovala mu naděje v obnovení panství nad touto zemí. Na výpravě té dobyto bylo měst Belluna, Feltre, Cadore a Padovy, a učiněna byla s četnými městy, mezi nimiž byly i Benátky, liga proti pánu veronskému, Mastinovi della Scala. Výboje ty neměly pro budoucnost trvalých následků, nicméně rozmnožily válečnou slávu markrabí Karla, který zabezpečiv panství bratrovo v Tyrolích, ještě na sklonku r. 1337 vrátil se na Moravu. Za jeho nepřítomnosti vykonával správu zemskou český náměstek pan Bertold z Lipé a spolu s ním moravští úředníci zemští. Navrátiv se do země, markrabí Karel uchopil se opětně otěží vládních, což bylo umožněno tím, že krátce před tím — na velký prospěch říše — nastalo mezi ním a otcem jeho Janem úplné smíření a dohodnutí.

VI. Silná vláda markrabí Karla uvnitř i za hranicemi. Jan Jindřich vypuzen z Tyrol (1341). Spolek Lucemburků s pap. Klimentem VI. Povýšení biskupství pražského za arcibiskupství (1344). Třetí jízda na Litvu (1345). Karel králem římskoněmeckým (1346).

Od té doby patrna jest silná ruka Karlova uvnitř i ve věcech zahraničních. První úspěch, jehož dosáhl, byla smlouva, kterou učinil (1. března 1338) v uherském Vyšehradě s králem Karlem Robertem. Smlouvou tou král uherský uznal práva krále Jana i markrabí Karla na vévodství slezská, začež Karel slíbil nebrániti, aby království polské připadlo rodu Anjouskému,

kdyby král Kazimír zemřel bez mužského potomstva. Na dotvrzení této smlouvy zaslíbena byla dcera Karlova Marketa synu krále uherského Ludvíkovi za manželku. Král Kazimír brzo potom (9. února 1339) uznal tuto smlouvu a vzdal se všelikých nároků na Slezsko. Téhož roku došlo ke smírnému narovnání mezi králem Janem a císařem Ludvíkem ve Frankfurtě (20. března 1339): císař potvrdil krále českého v držení Chebska, uznal jeho nároky na vévodství slezská, přiřkl Janu Jindřichovi i jeho dědicům Tyroly a udělil oběma synům krále Jana léno na dobytá města lombardská Feltre, Belluno a Cadore; za to král Jan vzdal se nároků na ostatní panství lombardské a slíbil pomáhati císaři proti všelikému nepříteli pěti sty obrněných mužů. Právě tento poslední článek byl podoben lennímu závazku a poněvadž smlouva se stala bez jeho vědomí, markrabí Karel, jakožto následník trůnu a za jeho příkladem i zástupci české šlechty odepřeli svého stvrzení; král Jan pak neodvážil se syna k povolnosti nějakým spůsobem donucovati, zvláště když také Jan Jindřich Tyrolský prohlásil se s bratrem úplně za jedno.

Uvnitř říše markrabí Karel hleděl s veškerou přísností k udržení pokoje a zákonitého pořádku. Tomu však mnozí páni čeští i moravští nebyli zvyklí a odpírali Karlovi poslušnost. Mezi takovými zvláště vynikl zpupností Mikuláš Žampach, pán na Potštýně, dopouštěje se mnohých loupeží i jiných násilností. Karel nucen byl již r. 1338 proti němu vystoupiti a odňal mu dva hrady, Choceň a Zdislavu v Čechách. Ale Mikuláš utekl se na přepevný hrad Potštýn a odtud znepokojoval daleko široko území české i moravské, zvláště krajinu mezi Mor. Třebovou a Šternberkem. Markrabí Karel vypravil proti němu veškeru moravskou hotovost, v jejíž čele byl tehdejší zemský hejtman Vznata z Lomnice, a k níž připojili se se svými družinami také páni Jan z Lipé, pán na M. Třebové, a Jaroslav ze Šternberka. Po devítinedělním obléhání, jež řídil sám markrabí, ztečeny byly zdi hradní a věž, do které se Žampach uchýlil, byla podkopána a shroutivši se, pochovala obhájce ve svých zříceninách (v létě 1339). Oba syny Žampachovy Karel později přijal na milost a navrátil jim část statkův otcovských.

Té doby král Jan pobyl nějaký čas v Čechách a na Moravě. Příčinou toho byl jako vždy dosud nedostatek peněz, kterýž ochotní stavové čeští i moravští uhradili povolením ne-

obyčejně vysoké daně. Stavové opavského vévodství měli tehda příležitost podati králi žalobu na vévodu Mikuláše II. pro časté porušování jejich privilegií. Mikuláš II. uvalil na sebe velký hněv Janův, odepřev rozkazům jeho poslušnosti. Jenom smírnému zakročení Karlovu podařilo se docíliti narovnání: vévoda musil krále v Olomouci (8. července 1339) veřejně odprositi a postoupiti některé statky, mezi nimiž městečko Cukmantl, přímé správě královské. Na podzim r. 1339 markrabí Karel doprovodil svého otce, tehda úplně osleplého, do Francie, kdež pobyl až do jara příštího roku a navštívil spolu s otcem také papeže Benedikta XII. v Avignoně.

Karel mohl bezstarostně Moravu na delší dobu opustiti; neboť zásluhou jeho moudré vladařské činnosti zavládl po celé zemi pokoj a pořádek; součinností všech stavů blahobyt utěšeně se rozvíjel. Důkazem toho jsou četná nadání duchovní té doby založená; Jan Volek, biskup olomucký, založil klášter benediktinských jeptišek v Pustiměři (1340), což markrabí Karel v potomních letech (1341, 1342) potvrdil a klášter hojnými statky obdařil. Na čas své nepřítomnosti markrabí ustanovil pana Čeňka z Lipé moravským náměstkem. Jediné, co vyžadovalo větší pozornosti světské i církevní správy na Moravě, bylo nové sektářství t. zv. „bratří apoštolských", jež mělo původ svůj v Italii a jež tehdáž také na Moravě došlo značného rozšíření; poněvadž přívrženci tohoto učení, většinou Němci, neštítili se ani hlásati křivou přísahu a žhářství za dovolené, musily jak světské, tak i církevní úřady s veškerým důrazem proti nim vystupovati.

Panství rodu Lucemburského v Tyrolích nemělo pevného základu. Manželství českého prince s kněžnou Marketou nebylo šťastné. Jan Jindřich, jsa o tři léta mladší a tělesně neduživý, zavdal manželce své příčinu k nespokojenosti a tato konečně prohlásila stavům tyrolským veřejně, že zemi nelze od tohoto muže očekávati nějakého dědice. Marketa i stavové byli krom toho popuzeni proti markrabí Karlovi, který svěřil velkou moc ve správě zemské Mikuláši Brněnskému, dosazenému za biskupa tridentského, i jiným důvěrníkům, z Čech a Moravy přivedeným. Markrabí Karel nad to ještě zavedl přísnou správu finanční, která se nelíbila tyrolským pánům, zvyklým libovolnému hospodaření s veřejným jměním z dob Jindřicha Korutanského. I pojala Marketa s některými svými důvěrníky záměr, Jana Jindřicha

ze země vypuditi a vstoupiti v nové manželství s Ludvíkem Braniborským, nejstarším synem císařovým. Za tou příčinou bylo již r. 1340 sosnováno spiknutí, ale zmařeno rychlým příchodem markrabí Karla, kterýž účastníky potrestal vězením i ztrátou jmění a Marketu na hradě Tyrolu dal stříci českou posádkou. Nicméně sotva že Karel Tyroly opustil, nastaly pikle znovu. Jan Jindřich, který se o nic jiného nestaral než o svou zábavu, navrátiv se jednoho dne (2. listop. 1341) z lovu, nalezl hradní bránu zavřenou, českou posádku i své služebnictvo vyhostěné; jemu pak bylo oznámeno, aby si hledal jinde noclehu. Nešťastný kníže, nenaleznuv nikde útočiště, musil s neslýchanou potupou zemi opustiti a odebral se do Čech, kdež mu král Jan vykázal statky v kraji křivoklátském. Tyroly i s rukou Marketinou, ovšem proti všem zákonům církevním a na velké pohoršení lidu, staly se kořistí Ludvíka Braniborského, který v tom dosáhl vydatné podpory svého otce, císaře Ludvíka.

Bylo štěstím pro rod Lucemburský, že hlavní členové jeho té doby žili v úplné shodě. Král Jan od svého oslepnutí nabyl ve značné míře klidnější a ústupnější povahy a hleděl také ve všem všude vyhovovati oprávněným požadavkům svého nejstaršího syna Karla. Důkazem toho jest závěť jeho, sepsaná 8. září 1340, dle níž měl Karel zděditi Čechy, Slezsko, Budišínsko a Zhořelecko, Jan Jindřich Moravu, a třetí syn Václav Lucembursko; k této závěti dali také svolení stavové čeští, svolaní na sněm do Prahy (11. června 1341). Ano, král Jan pomýšlel již i na to, aby dal Karla i manželku jeho Blanku královskou korunou českou korunovati, ale události tyrolské přinutily jej, aby prozatím tuto slavnost odložil.

Proti ošemetnosti císařově bylo především třeba, získati si vydatné spojence. Proto markrabí Karel odebral se (v prosinci 1341) do Vídně, kdež naklonil si vévodu Albrechta tím, že podepsal smlouvu Enžskou (z r. 1336) a zřekl se tak nároků na Korutany. Albrecht měl příčinu k nespokojenosti s císařem, poněvadž tento udělil synu svému netoliko léno na Tyroly, nýbrž i na Korutansko, a vešel tedy s markrabím Karlem v obranný spolek proti Bavorům. Ale rodu Lucemburskému vyskytl se ještě mocnější spojenec. Když počátkem roku 1342 zemřel v Avignoně papež Benedikt XII., byl za jeho nástupce zvolen (7. května) Kliment VI., někdejší učitel a velký příznivec Karlův, který tedy na jeho pří-

spění proti násilnému vystupování císařovu mohl dobře se bezpečiti. Papež Kliment zahájil hned také ostřejší boj proti Ludvíkovi Bavorovi, a když tento odepřel svoliti k podmínkám, které mu byly ukládány, aby totiž vzdal se hodnosti císařské a vydal Tyroly rodu Lucemburskému: vyhlásil naň exkommunikaci (12. dubna r. 1343) a prohlásil jej za zbavena panství v říši.

V těchto nesnázích císař Ludvík jal se vyjednávati o mír s králem Janem. Znaje jeho stálý nedostatek peněz, učinil mu lákavé v té příčině nabídnutí: zaslíbilť jednu ze svých dcer nejmladšímu synu Janovu Václavovi s ohromným věnem 240.000 hřiven stříbra, kdežto Janu Jindřichovi za ztracené Tyroly nabídl náhradou Dolní Lužici. Poněvadž pak toto jednání dálo se bez vědomí markrabí Karla, bylo třeba i s ním v té věci se dohodnouti. I předložil císař Ludvík tytéž podmínky markrabí Karlovi a jeho bratru Janu Jindřichovi, a tentokráte se podobalo, že oba dají k nim své svolení. V tom však přišli poslové od krále Jana z Lucemburka s rozkazem, aby ihned všeliké smlouvání s císařem přerušili. Karel uposlechl a odebral se za otcem do Lucemburka, odkudž oba společně odcestovali do Avignona; tam zvláště markrabí Karel byl od papeže s velkou okázalostí uvítán. Přátelství obou panovníků znovu bylo dotvrzeno: papež Kliment VI. vyhověl nejvřelejšímu přání Karlovu, vybavil pražské biskupství z područí mohučského metropolity (30. dubna 1344) a povýšil je za arcibiskupství; jemu podřízeno biskupství olomucké, pak litomyšlské, které se mělo nově zříditi, a vratislavské, jež se mělo odloučiti od arcidiecese hnězdenské. Prvním metropolitou pražským stal se Arnošt z Pardubic, který nedávno před tím (7. ledna 1343) nastoupil na biskupský stolec pražský po smrti Jana z Dražic. Ještě téhož roku (31. listop. 1344) dovršeno bylo toto záslužné dílo položením základního kamene ke kathedrále sv. Víta. Prvním biskupem litomyšlským, jež založeno roku 1345, stal se lúcký opat Jan, proslulý učeností a bezúhonností; k jeho diecesi přivtělen vedle několika českých dekanátů také dekanát moravsko-šumperský a část dekanátu úsovského. Markrabí Karel, chtěje ukázati se důstojným přízně papežovy, podnikl spolu s otcem svým, s králem uherským Ludvíkem i jinými knížaty, třetí výpravu proti pohanským Litevcům (1345), která však pro nepříznivé počasí skončila se s úplným nezdarem.

V Avignoně stalo se mezi papežem a Lucemburky také

závažné rozhodnutí o sesazení císaře Ludvíka a znovuobsazení trůnu německého. Papež Kliment VI. již r. 1343 hleděl provésti tento oblíbený svůj zámysl, tehda však jevil se u knížat a ještě více u měst německých odpor proti nárokům kurie papežské. Nicméně když císař, aby získal rodu svému Tyroly, neostýchal se porušiti všeliké posvátné svazky náboženské i mravní, odvrátila se od něho většina dosavadních přátel a přívrženců, a někteří kurfirstové již r. 1344 projevili souhlas s návrhem papežovým, zvoliti markrabí moravského Karla protikrálem německým. Toto nebezpečí císař hleděl zažehnati, učiniv proti Lucemburkům spolek s králem uherským Ludvíkem, polským Kazimírem, markrabím německým a vévodou Bolkem Svídnickým, kdežto vévodu rakouského Albrechta II., jehož synu Rudolfovi nedlouho před tím zaslíbena dcera markrabí Karla Kateřina za manželku, přiměl aspoň k neutralitě. Vystoupením tolika nepřátel sám král Jan byl do té míry zastrašen, že se jal s císařem o mír vyjednávati, a teprve nepříznivou odpovědí jeho nabyl zase staré odvahy řka: „Čím více nepřátel, tím více kořisti, a kdo mne první napadne, toho chci na výstrahu druhých potrestati!“

Tímto prvním byl král polský Kazimír. Ač před tím několika úmluvami vstoupil v přátelské svazky s markrabím Karlem, přece nerad viděl, jak slezská vévodství ano i biskupství vratislavské uváděna jsou v odvislost českou. Nepřátelské smýšlení jeho k Lucemburkům ukázalo se již o něco dříve. Když totiž markrabí Karel vracel se (v lednu 1345) z nezdařené výpravy litevské, Kazimír dal jej v Kališi skrze Bolka Svídnického nenadále a s porušením všech práv mezinárodních zajati, a Karlovi podařilo se jen důmyslnou lstí z nastrojené léčky uniknouti. Učiniv pak válečný spolek s císařem, který sbíral moc svou v Bavořích, král Kazimír jsa podporován pomocným vojskem litevským a uherským, vtrhl do Ratiborska a Opavska, odkudž vévoda Mikuláš II. obrátil se o rychlou pomoc ke králi Janovi. Král český svolal pány české i moravské do Kutné Hory, žádaje za rychlé postavení veřejné hotovosti. Když pak páni zpěčovali se tak učiniti, tvrdíce, že nejsou zavázáni k službám vojenským za hranicemi říšskými, král Jan odpověděl prudce, že Opavsko jest příslušenstvím koruny české a že by rád viděl toho, kdo by ho nechtěl následovati. Touto hrozbou vynutil si poslušnost a vypraviv se s četným

mužstvem a provázen oběma syny do Horního Slezska, zatiskl odtud nepřítele až po Krakov, jejž oblehl, předměstí jeho vypálil a celé okolí spustošil. Tehda prý Kazimír, aby skončil neblahou válku, vyzval slepého krále Jana na souboj v uzavřené místnosti; načež tento odpověděl, že milerád svoluje, dá-li si jeho protivník před tím obě oči vyloupati. Aby uchránil své poddané dalšího pustošení, král polský učinil s Janem příměří prostřednictvím papeže Klimenta, který hleděl oba soupeře co nejdříve smířiti, aby měl volnou ruku k dalšímu boji proti císaři.

Ztrativ tak nejvydatnějšího ze svých spojenců — král uherský Ludvík, ač neodřekl se císaře, nebyl mu nic platen, ježto byl zabaven věcmi neapolskými — císař neodvážil se již na Čechy udeřiti, a poněvadž mu od papeže nebylo lze žádné milosti očekávati, obrátil se ještě jednou se smírnými návrhy ke králi Janovi. Nabídl mu pro syna jeho Jana Jindřicha ještě jednou Dolní Lužici a krom toho 20.000 hř. stř. náhradou za ztracené Tyroly, a Jan, na něhož lesklý kov vždy účinkoval nejvíce, byl hotov přijati tyto podmínky. Avšak markrabí Karel měl na paměti úmluvu s papežem z předešlého roku, kterouž mu císařská koruna byla napolo zajištěna, opřel se této smlouvě s veškerou rozhodností a k němu připojil se i Jan Jindřich, staršího bratra ve všem poslušný; tím bylo všeliké další vyjednávání s císařem přerušeno.

Od té doby vidíme Karla prováděti záměr s papežem osnovaný důsledně a neodvratně. Především získal si zvláštní smlouvou (16. března 1346) hlas svého strýce Balduina Trevirského. Hned potom (7. dubna) papež Kliment sesadil ze své moci arcibiskupa Jindřicha, nejvěrnějšího přívržence Ludvíkova, se stolce mohučského a dosadil naň oddaného sobě Gerlacha Nasavského; vyhlásiv pak na Ludvíka Bavora novou klatbu, rozkázal kurfirstům, aby přikročili k volbě nového krále a hned také označil Karla, markrabí moravského, k této hodnosti nejpovolanějším. Poněvadž kurfirst sasko-wittenberský Rudolf byl dávným přítelem rodu Lucemburského a zatím i arcibiskup kolínský Walram velkými penězi byl od Karla získán, zvolen byl tento v Rense (11. června) pěti hlasy (českým, saským a třemi duchovními) za krále německého. Karel ovšem tuto hodnost draze si vykoupil: nejen že musil kurfirstům velkými penězi a rozsáhlými privileji se vděčiti, nýbrž i papeži před

volbou takové ústupky učiniti, jakých dosud nikdy kurie od králů německo-římských nedosáhla.*) Pro nás jest významno, že tehdáž poprve markrabě moravský bezprostředně z této hodnosti dosáhl koruny německé a tím i nároků na císařskou korunu římskou.

VII. Smrt krále Jana (1346) a císaře Ludvíka (1347). Péče krále Karla o vnitřní zvelebení Čech a Moravy.

Volba markrabí Karla za krále římsko-německého jest z nejdůležitějších událostí toho století pro naše země. Šťastnou shodou dějin a jmenovitě přízní kurie papežské říše česko-moravská stala se střediskem a sídlem císařství a tak posunuta byla do popředí veškeré střední Evropy. Onen panovník, který ve své osobě sjednotil moc království českého i císařství římského, byl obdařen neobyčejným důmyslem státnickým, jejž mínil především vynaložiti ku blahu svých zděděných zemí. Blahodárná činnost Karlova jevila se dvojím hlavním směrem: jednak upraven byl příznivě dosud nejasný poměr království českého k říši německé, jednak zveleben a povznešen byl na nikdy nebývalou výši vnitřní život našeho národa jak po stránce hmotné, tak i duševní.

Ovšem že volbou svou Karel nedospěl ještě k cíli. Ač zvolen většinou kurfirstů, přece byl proti svému soupeři v patrné nevýhodě; neboť na straně Ludvíka Bavora stál nejen celý rod Wittelsbašský, vládnoucí rozsáhlým územím v Německu, nýbrž i velká část knížat i hrabat, kteří dosud s nedůvěrou pohlíželi na nově zvoleného chráněnce papežova, a především veškeren stav městský, jehož byl císař Ludvík velikým příznivcem. Mezi městy, jež zavřela Karlovi své brány, byly také Cáchy, kdež dle zákona měl zvolený král býti korunován, i bylo Karlovi vzíti později za vděk s korunováním v Bonnu, náležejícím arcibiskupovi kolínskému. Za takových okolností nebylo lze pomýšleti

*) O významu těchto ústupků jsou však rozličná mínění: Kdežto Huber (Gesch. Österr. II, 180), a Bachmann (Gesch. Böhmens I, 802) Karlovu povolnost k papeži líčí jako něco neslýchaného, Werunsky (Karl IV. I. 418) naproti tomu tvrdí, že Karlovy koncese, učiněné papeži, jsou — až na dvě nepatrné výjimky — tytéž, které učinil před ním císař Ludvík r. 1336 a 1343.

na zápas v Německu a proto Karel odebral se s otcem svým do Francie, kam voláni byli na pomoc od krále Filipa VI. na pomoc proti králi anglickému Edvardovi III. V bitvě u Kreščaku, která se strhla dne 26. srpna 1346 mezi oběma nepřátelskými vojsky, Francouzi byli poraženi, král Jan v hrdinském boji padl, král Karel dvakráte poraněn a od přátel stíží z vřavy bitevní vyveden. Pobyv nějaký čas v Lucemburku, kamž ho došlo od papeže stvrzení v hodnosti královské, odtud přestrojen za panoše, Elsaskem, Švábskem a Franskem stihl ještě koncem prosince t. r. do Čech.

Bylo štěstím pro Karla, že za jeho nepřítomnosti Ludvík Bavor nedospěl k rychlému rozhodnutí sebrati vojsko a udeřiti na Čechy. Příchodem Karlovým do Čech obavy ty přestaly úplně. Karel neodvážil se ovšem na soupeře svého udeřiti přímo, ježto moc jeho v Německu dosud byla neotřesena, za to však naskytla se mu příležitost vyvrátiti panství jeho syna v Tyrolích. Tam totiž proti bezohledné vládě bavorské vypuklo povstání, v jehož čele byl biskup tridentský Mikuláš, rodák brněnský, a ten pozval Karla, aby vlády v zemi se zmocnil. Karel IV. odebral se (v lednu 1347) oklikou přes horní Italii do Tridentu, odkudž pronikl do vnitř země a pokusil se o dobytí hradu Tyrol. Posádka však dobře se hájila a když dorazil Ludvík Braniborský k vybavení, Karel ustoupil před jeho vojenskou mocí zase do Tridentu, odkud již v červnu t. r. do Čech se navrátil. Také biskup Mikuláš musil diecesi svou opustiti a zemřel ještě toho roku v Čechách. Tyroly byly pro rod Lucemburský nadobro ztraceny. Karel dal se potom i s manželkou Blankou (2. září) od arcibiskupa pražského za přítomnosti biskupů vratislavského, olomuckého a litomyšlského jakož i četných hodnostářů z říše české i německé za krále českého slavným způsobem korunovati. Za tím účelem dal zhotoviti novou nádhernou korunu z čistého zlata posetou 120 drahokamy a stanovil zvláštní listinou řád korunovační. Před korunováním stvrzena byla všechna privilegia stavů českých i moravských, zvláště v příčině vybírání berně a dosazování zemských úředníků z domácí šlechty.

Teprve potom Karel IV. pomýšlel na pokoření svého protivníka v Německu. Sebrav vojsko u Prahy, nastoupil s ním pochod na západ, hodlaje vtrhnouti do Bavor. Avšak stihnuv do Domažlic, překvapen byl zprávou, že Ludvík Bavor na honbě

nedaleko Mnichova zachvácen byl nenadálou smrtí (11. října). Ač dobře si vědom, že tímto náhlým obratem hlavní nebezpečí jest odstraněno a císařská koruna téměř zabezpečena, král Karel použil sebraného vojska ku vpádu do Bavor, jenž namířen byl proti spolku měst švábských, jemu nepřátelských; navštíviv některá města říšská, jako Řezno, Normberk, Štrasburk, Basilej, Mohuč, Špýr, Vorms, dosáhl od nich uznání své moci královské Strana wittelsbašská dala sice zvoliti nového protikrále Günthera, hraběte ze Schwarzburka, ale když přívrženců jejich v říši stále ubývalo, kdežto moc Karlova se vzmáhala, Günther krátce po své volbě zřekl se koruny německé ve prospěch Karlův za peněžitou náhradu. Tím byl zápas o korunu císařskou platně a trvale rozhodnut ve prospěch rodu Lucemburského.

Jsa takto zbaven největší starosti, Karel IV. mohl ještě více než před tím pozornost svou obraceti k vnitřnímu zvelebení svých zemí. Hlavním předmětem jeho panovnické péče byly ovšem Čechy: o tom svědčí netoliko povýšení pražského biskupství za arcibiskupství, jehož Karel již r. 1344 od papeže dosáhl, nýbrž i četné skvělé skutky z r. 1348, jimiž se zapsal neshladitelným písmem v paměť národa českého: založení Nového města pražského a slovanského kláštera na Emauzích, stavba svatovítského dómu a hradu Karlštejnského, kterou prováděli slavní stavitelé Matiáš z Arrasu, Wurmser ze Štrasburka a Tomáš z Modeny, zakládání vinic, zlatých rýžovišť, rybníků, zřízení university pražské jsou nehynoucími pomníky jeho činnosti hned na počátku jeho panování v Čechách. Ale také Morava, kde od r. 1346 ustanoven byl náměstkem královým mladší bratr jeho Jan Jindřich, těšila se stálé péči Karlově. Důkazem toho jest listina vydaná městu Brnu (14. února 1348), kterou všechna jeho posavadní práva a privilegia jsou potvrzena. Jinou listinou (22. března 1348) nařizuje se, aby obchodníci přicházející se svým zbožím z Rakous, Uher a Polska, směli toliko Brnem procházeti, čímž obchod tohoto města byl neobyčejně zveleben. Jiným zákonem (23. března) na žádost sudího i rady městské král obmezil rozsáhlé lichvaření židů brněnských. Když pak Karel následkem častých válek a výprav zahraničných zavázal se velkým dluhem peněžitým králi uherskému Ludvíkovi a panu Jindřichovi z Lichtenburka, přiřkl měšťanům brněnským na splácení tohoto dluhu nové právo, aby totiž od každého žida, přijatého do města, směli vybírati po

100 kopách pražských grošů tak dlouho, až by dluh onen byl splacen. Také měšťanům znojemským potvrzena (12. května 1348) všechna jejich dosavadní práva i privilegia, statky jejich osvobozeny od placení královské zemské berně, měšťané vybaveni ze soudů zemských i lenních a podřízeni ve všem soudu městskému. Podobnou péči král věnoval i jiným městům, kapitule olomucké a četným klášterům moravským ve Žďáře, Pustiměři, na Starém Brně, Velehradě, v Hradišti a jinde.

V březnu r. 1348 svolán byl od krále Karla generalní sněm stavů českých a moravských do Prahy, kdež učiněna potřebná opatření k zachování zemského míru a rozeslány po městech českých a moravských listy obsahující usnesení sněmovní, jak se mají stihati a trestati rušitelé veřejného pořádku a pokoje. Spory majetkové urovnávány byly smírčími soudy, jichž členy jmenoval panovník od případu k případu. V městech král věnoval velkou péči a podporu cechům řemeslnickým, do kterých musil vstupovati každý, kdož chtěl provozovati v městě nebo v mílovém jeho obvodu nějaké řemeslo nebo kupectví. Cechy nabyly tehda pro vývoj měst velikého významu; neboť v nich rozvětvila a sorganisovala se veškera práce průmyslová; krom toho staral se každý cech o osobní i majetkovou svobodu svých členů, ano cechům byla časem svěřena část ozbrojené moci městské. Nejmocnějšími v našich zemích byly té doby cechy řeznické, jichž privilegia vznikla již za krále Jana. Karel tyto svobody jim ochotně potvrzoval i rozšiřoval. Tehda také stala se změna s důležitou institucí zemskou, totiž s deskami zemskými; byly to knihy, které byly pod přísným dozorem zemských úředníkův a do kterých zaznamenávala se veliká změna na statcích nemovitých (kup, prodej, dlužní úpisy atd.). Kdežto dosud byly zemské desky při každé cudě (krajském soudě), jako jmenovitě v Brně, v Olomouci, Znojmě, Jihlavě, Jemnici atd., nařízením krále Karla z r. 1348 zůstaly v platnosti pouze desky brněnské a olomucké; vklady do nich dály se odtud dle určitého místního rozdělení. Teprve za císaře Ferdinanda III. r. 1642 desky obou měst spojeny a uloženy v Brně. Vklady do desk dály se ve stol. XIV. vesměs jazykem latinským. Pozdějším nařízením Karlovým (9. února 1359) zostřen byl dozor nad deskami zemskými tím spůsobem, že vedle komořího zemského, který dosud jediný měl svěřenu intabulaci, ustanoven byl zvláštní notář zemský, který spolu s jinými úřed-

niky měl dle přísných předpisů provésti každý vklad. Všechny změny majetkové, provedené jiným než tuto předepsaným způsobem, pozbývaly pro budoucnost platnosti.

Jakožto zvolený a korunovaný král římsko-německý, Karel staral se o náležité upevnění a objasnění státoprávního poměru Čech a Moravy k říši německé. Když na jaře r. 1348 po delší nepřítomnosti zdržel se nějaký čas v Praze, přední hodnostáři světští a duchovní*) předložili mu devatero listin císařův a králů německých, jimiž říše česko-moravská nabyla zvláštních svobod, od císaře Bedřicha I. až po krále Albrechta I., prosíce ho, aby je potvrdil. Karel po úradě netoliko stavů česko-moravských, nýbrž i některých kurfirstův a jiných čelnějších knížat říše německé potvrdil všechny ony listiny a připojil ze své moci královské nové předpisy, jimiž stanoven pořádek nástupnictví v Čechách (7. dubna 1348). Zemští stavové, kteří tu poprvé jeví se roztříděni na preláty, vévody, knížata, pány (barones), rytíře (milites) a zástupce měst (communitas), mají přistoupiti ku svobodné volbě krále českého teprve tehda, kdyby nebylo ani mužských ani ženských potomků královského rodu, a to netoliko Karlova, nýbrž i jeho bratří Jana Jindřicha a Václava. Takto zvolený má se obrátiti k císaři římskému, aby z rukou jeho přijal regalie, t. j. léno českého království. Potom prohlašuje se po prozkoumání všech starších listin (jest to zejmena privilegium Bedřicha II. a listina, kterouž král Přemysl II. daruje vévodství opavské svému synu Mikuláši) a po opětné úradě s některými knížaty říšskými i velmoži českomoravskými, že biskupství olomucké, markrabství moravské a vévodství opavské jsou bezprostředními lény (feudum insigne) králů českých a koruny české a že, kdykoliv tato knížectví smrtí neb jiným způsobem se uprázdní, biskupové, markrabí i vévodové mají pokaždé ucházeti se o léno u českého krále a jemu složiti přísahu manské věrnosti a poslušnosti. Podobnými lény koruny české stalo se markrabství budišínské a zhořelecké, knížectví vratislavské s městem, hrabství kladské, knížectví lehnické, břežské, münsterberské, hlohovské a ještě jiná ve Slezsku.

Netoliko však na venek, nýbrž i uvnitř měl býti pokoj a

---

*) Byli to: Arnošt, arcibiskup pražský, Jan, biskup olomucký, Jan, biskup litomyšlský, Vraclav, biskup vratislavský, Jan Jindřich, tehda ještě s titulem vévody korutanského a hraběte tyrolsko-gorického, Mikuláš II., vévoda opavský a ratiborský, vedle mnohých jiných stavů duchovních a světských.

pořádek zabezpečen, a to, jak Karel ve svém životopise výslovně udává, především proti zvůli a násilnictví oněch pánů, kteří již od dob krále Jana zvykli byli hráti si na tyrany. O tom vypravuje sám král Karel: „V době, když náš otec, král Jan, tak jako my v Čechách byl nepřítomen a jako voják potuloval se po všech koncích světa, mnohá bouře a nepohoda otřásala královstvím a síla trestající spravedlnosti počala kolísati a chřadnouti. Tu pozdvihli hlavu zloději, lupiči a zločinci všeho druhu a spojili se v tlupy, ano v celé zástupy, tak že skoro úplně přestala bezpečnost cest jak pro domácí, tak pro cizince, kteří chtěli říši navštiviti. Horším bylo, že ani vlastní dům, kde přece žádné vnější násilí nemá míti místa a kde každý má míti útočiště, neposkytoval bezpečného a klidného útulku proti takovým zločincům. Královští soudcové nedovedli však proti tak těžkému moru volně pozdvihnouti metlu trestající spravedlnosti a ohroženým nešťastníkům s náležitým důrazem pomoc přinésti, ježto královské hrady korunní přišly do cizích rukou, a nebylo pevné opory, dostatečných důchodův a prostředků, jichž královské autoritě bylo potřebí, aby s nutnou přísností, silným ramenem a moudrou pečlivostí vykonávala spravedlnost. Ano, král byl i nucen, laskavě jednati s velmoži, které chtěl přiměti k míru a poslušnosti a od nich mír zrovna vykupovati velkými částkami peněžitými, jichž k pořízení svého skrovného dvora tolik potřeboval."

Proti tomuto rozvratu všech právních poměrů Karel IV. od počátku vystupoval co nejdůrazněji: zemským úředníkům (popravčím) nařízeno, aby stihali tuláky a loupežníky a také stavům českým i moravským, shromážděným na sněmě v Praze r. 1348 král ohlásil nejostřejší opatření k zachování zemského míru, a dal je od nich též odpřisáhnouti; taková opatření byla též zvlášť rozhlášena po městech královských. Aby pak i pro budoucnost právní poměry byly pevně stanoveny a každý se musil říditi určitými předpisy zákonnými, Karel IV. dal po příkladě děda svého Václava II. sepsati zákonník „Majestas Carolina" zvaný, který rovněž předložil stavům česko-moravským na sněmě pražském. Ale jako předchůdci jeho, tak ani Karlovi nepodařilo se získati si k tomu souhlas stavů. Jednak že viděli v novém zákonníku mnoho názorů přijatých z práva římského, jednak že některá ustanovení v něm příčila se starodávným nárokům a

právům šlechty, odepřeli dáti mu své svolení, a „Majestas Carolina“ byla v Čechách i na Moravě (r. 1355) prohlášena za neplatnou. Nicméně moudrý panovník nalezl dosti jiných prostředkův, aby ohroženému právu a pořádku v říši své zjednal platnost a výsledkem jeho snah byl takový klid a pokoj v Čechách i zemích sousedních, jakého dle slov souvěkého kronikáře Beneše nikdo nepamatoval.

Již tyto skutky dosvědčují, že Karel IV. byl nejen Čechám, nýbrž i Moravě panovníkem pečlivým, pravým otcem vlasti. Ačkoliv pak brzo potom správu Moravy svěřil mladšímu bratru svému Janu Jindřichovi, nicméně ani v pozdějších dobách neodvracel od ní své péče a pozornosti.

VIII. Jan Jindřich markrabím moravským (1349—1375).

Dne 26. prosince 1349 Karel IV. slavnostním spůsobem odevzdal Moravu bratru svému Janu Jindřichovi, ne snad jakožto pouhý správní okres, nýbrž jakožto markrabství uvnitř úplně samostatné a jen jakožto léno podřízené vrchnímu pánu svému, králi českému. Z tohoto panství vyňato bylo biskupství olomucké a vévodství opavské, kdež vládl tehda vévoda Mikuláš II. Při tom vyminěno, kdyby mužské potomstvo Janovo vymřelo, Morava má zase připadnouti pod přímé panství králů českých; naopak zase, kdyby vymřelo potomstvo Karlovo, měla linie moravská děditi království české i se všemi zeměmi vedlejšími. Tato smlouva byla znovu potvrzena 27. září 1355, když byl Karel IV. toho roku jízdou do Italie a korunováním v Římě dosáhl moci císařské. Oba bratří zavázali se, že zachovají nedělitelnost svého panství. Důležitého doplňku dostalo se zařízením císaře Karla IV. slavnými zákony říšskými, danými v Norimberce (1355) a v Metách (1356), t. zv. zlatou bullou. Český král stal se prvním a nejvyšším ze světských kurfirstů, jejichž práv všech jest účasten. Voličská hodnost přísluší pouze prvorozenému, země česká i spojená s ní knížectví (tedy také Morava), hodnosti, úřady a práva jsou s hodností voličskou nerozlučně spojeny. Volební právo stavů českých a moravských potvrzeno na základě privilegia ze dne 7. dubna 1348. Král český smí nabývati panství od kohokoliv a držeti je dle zákona a zvyku říšského. Jemu přísluší, jako

ostatním kurfirstům, výhradné regále cla, soli, hornin i ochrana židův a v celé říši české plná, neobmezená moc soudní, od které není odvolání.

Upraviv tak poměr mezi Moravou a královstvím českým z jedné strany, na druhé straně zase poměr všech svých zemí dědičných k říši německé, císař Karel mohl klidně ponechati správu Moravy v rukou mladšího svého bratra, Jana Jindřicha. Byla sice mladší léta tohoto knížete bouřlivá a nepokojná. V Tyrolích, kdež měl ujati se vlády jako hoch čtrnáctiletý, ovšem se neosvědčil. Ale všude vidíme u něho zdárné působení staršího bratra Karla, který takřka s něho ani očí nespustil. Panství tyrolské pro rod Lucemburský nebylo lze již nazpět získati. Proto raději Karel IV. smířil se s Ludvíkem Bavorským i manželkou jeho Marketou, která před tím bratra jeho od sebe zapudila, přiřkl Wittelsbachovcům právo na Tyroly, byv za to od nich uznán císařem, a zjednal bratru svému náhradu na Moravě. Novému markrabí moravskému byl téhož roku (v červenci 1349) od papeže Klimenta VI. povolen rozvod manželský od Markety Tyrolské a Jan Jindřich brzo potom vstoupil v druhé manželství s Marketou, dcerou vévody Mikuláše Opavského. Poněvadž mezi oběma byl třetí stupeň příbuzenstva, bylo třeba k platnosti manželství dispense papežské, která také udělena byla od papeže Klimenta VI. (19. srpna 1351).

To tedy byl kníže, který po plných pět a dvacet let (1349—1375) spravoval zemi moravskou a vládl v ní jako panovník ve všem neobmezený. Bylo tak přáním Karlovým, který znaje bratrskou lásku a příchylnost Janovu k sobě, ponechal mu výslovně plnou samostatnost. A důvěra jeho nebyla zklamána. Markrabí Jan (jak v listinách krátce se nazývá), vstoupiv úplně do šlépějí bratra svého, obrátil veškeru péči svou k zvelebení země své po každé stránce. A bylo toho také svrchovanou měrou potřebí; neboť právě tehda naše země zastiženy byly několikerou pohromou. R. 1348 přivlečen byl do Evropy loďmi janovskými z východu mor, jejž lid nazval „černou smrtí“, ježto mrtvoly touto morovou ranou zemřelé úplně zčernaly, a rozšířil se s úžasnou rychlostí a prudkostí po celé západní i střední Evropě; v Italii, Francii, Německu celá města byla vylidněna. Mezi zeměmi, které touto hrůzou nejvíce byly ušetřeny, byly Čechy, hůře již řádila „černá smrt“ na Moravě, kamž zavlečena byla bezpochyby čilými

styky obchodními z Rakous. Zvláště města **Brno** a **Znojmo** utrpěla velkou ztrátu na lidech. Markrabí Jan, aby zvelebil stav obou měst, udělil zvláštními listinami (ze dne 6. a 21. srpna 1351) měšťanům brněnským i znojemským privilegium, dle něhož nově příchozí z markrabství i jiných zemí, kteří by se trvale v Brně nebo Znojmě chtěli usaditi, byli osvobozeni ode všech daní i poplatků na čtyři léta, kdežto ostatní měšťané, kteří již v městech byli usazeni, měli místo všeho odváděti v Brně 300, ve Znojmě 150 hřiven*) až do vypršení svobody svrchu zmíněné. Podobným způsobem utrpěla také ostatní města a měrou snad ještě větší venkov. Bylo třeba celé šachty vykopávat, aby mrtvoly mohly býti pochovány.

Tato morová rána zavdala obecnému lidu podnět k rozsáhlému pronásledování židů. Byla totiž po všech krajích morem zastižených rozšířena víra, že židé to jsou, kteří otravováním studní a mnohými prostředky kouzelnými nákazu šíří. Vedle toho tato třída obyvatelstva živila stálou nenávist lidu nižšího proti sobě bezohledným jeho vykořisťováním a hromaděním majetku. I nastalo po celé střední Evropě velké **pronásledování židů**, jemuž Karel IV. i bratr jeho Jan na Moravě všemi prostředky hleděli přítrž učiniti; moudrým opatřením obou panovníků podařilo se zabrániti, že hnutí to nedosáhlo u nás tak velkých rozměrů jako na př. v Německu, kde židé v některých městech byli úplně vyvražděni.

Jiný následek „černé smrti" bylo hromadné vystupování **flagellantů**, čili mrskáčův. Tito lidé prohlašovali, že morová rána jest těžkým trestem božím za lidské hříchy a že tu nestačí k usmíření hněvu božího posty, modlitby a almužny, nýbrž že třeba hříšné tělo bičovati. Tak se scházelo po 40, 60 až 100 kajicníků, konali pouti po městech a vesnicích a mrskali se veřejně až do krve, což pokládáno i za ochranný prostředek proti moru. Byli všude s velkou úctou a s nádhernými církevními obřady vítáni, a také světské i duchovní úřady chovaly se k nim

*) Hřivna čili marka, jinak kopa pražských grošů (v Čechách po 6[illegible], na Moravě po 64 groších) měla cenu asi našich 45 korun (dle jiných však je[illegible] 35 korun). Mincovnictví české bylo tehda ve střední Evropě nejlepší; v Rakousích a Štyrsku, v Polsku i Braniborsku, v Sasku, Durynsku, Míšensku, Slezsku i ve vévodství Lucemburském, kdež vládl nejmladší bratr Karla IV. Václav, všude se počítalo dle pražských grošů.

shovívavě. Když však fanatičtí blouznivci jali se i církevní autoritu ohrožovati, arcibiskup pražský chopil se rázných prostředků proti nim a procesí flagellantů byla v krátké době v Čechách i na Moravě — tuto úsilím markraběte Jana i biskupa olomuckého Jana — zastavena.

Všechny tyto pohromy navštívily Moravu pouze v prvních letech vladaření Jana Jindřicha, a poněvadž nevypukly zde s tou silou, jako v zemích sousedních, podařilo se rány brzo zaceliti; ano Morava povznesla se neunavnou péčí svého vladaře k plnému rozkvětu hospodářskému, a lze ji v této příčině postaviti plným právem Čechám po bok. Hlavní zřetel markrabí Jan měl ku zvelebení měst, jichž dosavadní svobody byly potvrzeny a rozšířeny. Vedle Brna a Znojma zvláštních výhod dostalo se Olomouci: rada městská ve Vratislavi totiž na zvláštní rozkaz císaře Karla odeslala Olomuckým své právo (magdeburské čili saské), aby si je opsali, a markrabí Jan, potvrdiv jim toto právo (3. března 1352), podřídil jejich vrchnímu soudu četná města moravská, městečka i dědiny. Ale také na jiná města pamatováno, a mezi štědře obdařenými čtou se zvláště: Jihlava, Litovel, Mor. Třebová, Dvorce, Jevíčko, Hodonín, Přerov, Uh. Hradiště, Uh. Brod, Unčov, Ostrava, Ivančice a j. Nově založeno bylo od markrabí Jana město Štramberk (1359) pod hradem téhož jména; dáno mu právo tržní, zbaveno všelikých poplatků zemských na osm let a přiřčeno mu takové soudní právo, jako Olomouci, pak právo mílové, dle něhož nikdo v okolních vesnicích, hradu Štramberku poddaných, nesměl pivo vařiti, maso prodávati a řemesla provozovati. O něco dříve (r. 1356) založeny byly Nové Klobouky na vyvýšeném místě vedle Starých Klobouk, poněvadž toto město bylo stiháno častými povodněmi, a kupci, přicházející tam na trh, trpěli velké škody. Nové Klobouky obdařeny byly týmiž právy a výsadami, jako mělo tehda Uh. Hradiště.

Netřeba dokládati, že stejné pozornosti jako města, těšily se též kláštery, dosud hlavní střediska života duševního. Z nových klášterů dlužno jmenovati klášter benediktinských jeptišek v Pustiměři, jejž založil r. 1341 tehdejší biskup olomucký Jan VIII. a potvrdil markrabí Karel, pak klášter Eremitův Augustinianských v Brně, jejž založil markrabí Jan brzo po nastoupení svém ve vládu na Moravě (2. února 1350) nedaleko

kostela sv. Jakuba v tehdejším podhradí čili předměstí brněnském, a klášter řádu Kartuzianského v Královė Poli u Brna, jejž založil týž vladař již na sklonku svého života (r. 1375). Klášter Augustinianských poustevníků založen byl také v Krumlově od pana Čeňka z Lipé (r. 1354), ve Šternberce pak klášter kanovníkův Augustinianských od pána šternberského Alberta, tehda arcibiskupa magdeburského, spolu s jeho synovcem Petrem ze Šternberka (r. 1371). Později založeny byly kláštery tohoto řádu ve Fulneku (1389) od Beneše Krumlovského z Kravař a v Prostějově (1391) od Petra Plumlovského z Kravař. Všechny tyto nově založené kláštery byly hojně statky obdarovány a podobně jako města hojnými právy a svobodami podělovány. Také starším klášterům ve Žďáře, Znojmě (klášter sv. Kláry), v Olomouci (kl. sv. Jakuba), Oslavanech, na Starém Brně (ženský kl. Panny Marie řádu cisterciáckého, jejž založila královna Alžběta, vdova po Václavu II. a Rudolfovi, r. 1323), v Zábrdovicích, Rajhradě, Nové Říši, Vyzovicích, Lúce a na Velehradě dostalo se potvrzení dosavadních práv i značného rozšíření jejich novými privilegii. Ježto pak zároveň s markrabím četní šlechticové i měšťané takřka závodili v obdařování klášterů statky i důchody peněžitými, není divu, že pozemské bohatství jejich právě tehda dostoupilo svého vrcholu. Ale právě tím i v moravském řeholnictvu, stejně jako v kněžstvu světském, které těšilo se podobným výhodám, rozmáhala se touha po požitcích světských, rozkošnictví a pohodlném živobytí, čímž stav ten čím dál tím více se odvracel od původního svého ušlechtilého a vznešeného povolání, v lidu obecném pozbýval vážnosti a budil pohoršení; hlasy pak volající po nápravách v životě církevním, den ode dne se množily. Četné spory duchovenstva moravského, vedené o výnosná beneficia a o prebendy až k samé stolici papežské, mravní stav jeho po této stránce dobře osvětlují.

Tak jako císař Karel v Čechách, i bratr jeho Jan na Moravě staral se s veškerým důrazem o obnovení a zachování veřejného pořádku a pokoje. Soudy zemské konány pravidelně rok co rok v Brně i v Olomouci. Každé porušení řádu zemského a násilí, provedené na majetku nebo životě, bylo přísně trestáno. Markrabí v listině k Jihlavským ze dne 12. června 1351*) praví: „Nejvíce nám na srdci leží, jak bychom za naší vlády

*) Cod. dipl. Mor. VIII., č. 87.

šťastně požívali míru a pokoje.“ A když se dověděl, že v okolí jihlavském jsou četné tvrze, ve kterých loupežní rytíři bydlí a odtud dobrým lidem škodí, dal měšťanům jihlavským plnou moc, aby ony tvrze rozbořili a veškerého jmění oněch škůdců se zmocnili. Žádný pán ani rytíř nesměl bez svolení markrabího hrad si vystavěti. Když r. 1366 pan Boček z Kunštátu bez takového dovolení hrad si vystavěl a rozkazů markrabských v ničem nedbal, tu na stížnost bratra svého sám císař Karel proti němu zakročil, a pan Boček musil hrad sotva dostavěný zase rozbořiti. K zachování bezpečnosti v zemi směřovaly také některé smlouvy, které markrabí Jan hned na počátku své vlády uzavřel se sousedními panovníky. Taková smlouva učiněna na př. r. 1351 s Albrechtem III., vévodou rakouským: oba panovníci zavázali se navzájem, kdyby událo se jednomu nebo druhému potrestati vzpouru nějakého pána nebo rytíře, že nebudou trpěti, aby takovému odbojníku v jejich území ochrana byla poskytnuta.

Obyvatelstvo moravské, majíc zajištěnu bezpečnost majetku, dopracovalo se záhy v městech i na venkově kvetoucího blahobytu. Z toho ovšem měl užitek především sám markrabí. Města, kláštery i vrchnosti mohly v čas potřeby odváděti velké daně a jiné poplatky svému vrchnímu pánu. Jan Jindřich zbohatl při tom tou měrou, že rok co rok mohl několik statků si zakoupiti, ano stalo se, že i sám císař Karel, který přece byl vzorem dobrého hospodáře, octnuv se mnohdy v tísni peněžité, vypomáhal si půjčkou peněžitou u svého bratra.

Třebas byl markrabí Jan na Moravě suverenním panovníkem, na venek nicméně nikdy samostatně nevystupoval, nýbrž vždy jen ve spojení a dorozumění s císařským svým bratrem. Za to však ve všech oněch četných smlouvách, které císař Karel se sousedními panovníky buď pro zajištění pokoje, nebo zase k vůli zvětšení svého dědičného panství uzavřel, markrabí moravský uvádí se ne snad pouze jako svědek, nýbrž jako samostatný účastník, jemuž zvláště v dědičných jednotách, učiněných s rodem Habsburským v Rakousích, Piastovským v Polsku, Wittelsbašským v Bavořích a Braniborsku a Anjouským v Uhřích, zabezpečují se táž práva, jako hlavní linii Lucemburkovců v Čechách.*) V téže vzácné shodě bratrské císař Karel, kdykoliv

*) Nejlépe jest poměr Moravy k Čechám vyjádřen v listině ze dne 29. května 1366 vydané ve Znojmě (Cod. Mor. IX., č. 432), kdež císař Karel za

nějakým spůsobem rozšířil panství své dědičné, po každé i v těchto nově získaných zemích potvrdil Janu Jindřichovi a jeho potomkům právo dědičné v tom případě, kdyby jeho mužské potomstvo v Čechách vymřelo. Tak stalo se zejmena r. 1355, když Karel z moci císařské připojil ke koruně české vévodství slezská (Lehnicko, Břežsko, Münsterbersko, Olešnicko, Hlohovsko, Zahaňsko, Opolsko, Falkenbersko, Střelicko, Těšínsko, Kozelsko, Bytomsko, Stěnavsko, Osvětimsko, Vratislavsko, knížectví Mazovské i vévodství v Plocku), markrabství budišínské i zhořelecké, později (1367) Dolní Lužici a konečně (1374) Braniborsko, kteréž země všechny prohlášeny za nedílné příslušenství koruny české i po vymření rodu Lucemburského.

Markrabí Jan byl čtyřikráte ženat. První manželství jeho s Marketou Tyrolskou prohlášeno za neplatné; druhá manželka Marketa Opavská zemřela bezpochyby r. 1363, načež hned roku potomního markrabí slavil sňatek s Marketou Rakouskou, sestrou vévod rakouských Rudolfa, Albrechta a Leopolda, když byl zemřel první manžel její Menhart Tyrolský. Po její brzké smrti (1366) oženil se po čtvrté s Alžbětou Oettingenskou. Potomstvo měl toliko z druhého manželství, a to tři syny: Jošta, Jana Soběslava a Prokopa. Aby zabránil všelikým sporům mezi nimi, vytkl již za živobytí přesně, co komu má z dědictví otcovského náležeti.*) Nejstarší Jošt měl zděditi hodnost markrabí moravského se všemi právy a statky vyjma ony, které přiřčeny jsou mladším bratřím; tito pak mají k nejstaršímu bratru zachovávati právě takový závazek lenního poslušenství, jakým povinen jest markrabí moravský ke králi českému. Druhorozenému Janu Soběslavovi přiřčeny: hrad a město Bzenec, hrad Ostroh, Karlsburg, Rokštýn, Rabštýn s okolními dědinami a markrabská města Ivančice, Pohořelice, Uh. Brod, Ostroh, Brtnice a Rouchovany; třetímu Prokopovi odkázán hrad Úsov, Bludov, Plankenberg, Napajedla s městečkem, ves Blučina a města markrabská Přerov, Litovel, Unčov a městečko Králice. Závěť obsahuje též podrobné

---

příležitosti dědičné jednoty, uzavřené s vévody rakouskými, prohlašuje ze své moci císařské, že markrabí moravští nemají býti ničím povinni říši římsko-německé ani jednotlivým kurfirstům, a že s nikým nemají co činiti aniž ke komu důvěru míti, leč jediné ke králům českým, svým lenním pánům.

*) Markrabí Jan Jindřich zanechal trojí závěť; poslední pochází ze dne 26. března 1371. Cod. dipl. Mor. X., č. 118.

ustanovení, v jakém pořádku (totiž dle prvorozenstva) mají bratří neb jejich dědicové po sobě děditi. Oba mladší bratří měli užívati titulu markrabského (Jošt nazýval se starším markrabím nebo markrabím a pánem), avšak nesměli z tohoto titulu vyvozovati žádných práv zeměpanských. Taková práva, jako na př. vybírati „bernu" t. j. všeobecnou zemskou daň, svolávati sněmy a soudy zemské, jmenovati úředníky zemské a soudce krajské (popravčí), peníze raziti, státní smlouvy uzavírati a pod., příslušela pouze „staršímu markrabí" Joštovi. Mladší markrabí měli ve svých údělích jen taková vrchnostenská práva, jaká příslušela každému zemskému pánu na jeho usedlostech. Jmenovitě vyňaty byly z jejich moci všechny kláštery, ležící v obvodu jejich údělův, a podřízeny přímo pod moc Joštovu. Podobně neměl ani Prokop ani Jan Soběslav soudní moc nad pány a rytíři, nýbrž tito byli podřízeni zemským soudům, které rovněž svolávati právo měl pouze starší markrabí buď do Brna neb do Olomouce.

Dne 12. listopadu 1375, tři léta před starším svým bratrem, zemřel markrabí Jan v mužném ještě věku 54 let. Zanechal zemi moravskou synům svým na vysoký stupeň povznesenou, pokoj a pořádek byl obnoven, v lidu vzmohl se blahobyt, jakého nikdo od dlouhých let nepamatoval. Markrabí byl pánem četných a výnosných statků, bohatá města odváděla jeho komoře ročně velké částky peněz. Právem tedy Morava tohoto panovníka chová podnes v čestné paměti. Stinnou stránkou jeho dlužno vytknouti velkou náchylnost k jazyku německému a malou vážnost k řeči domácí. Markrabí Jan jako císař Karel vydávali listiny výhradně jazykem latinským neb německým, čímž národnost česká značně trpěla. V těchto listinách pak názvy českých osob i míst jsou bezpříkladným spůsobem překrucovány. V Janovi také židé měli mocného ochránce a nabyli velkého vlivu, směli zabavovati statky zadlužené, ano i patronáty kostelní.

Roku 1378 zemřel také císař Karel IV., odevzdav království české, vévodství slezská a větší část Lužice nejstaršímu synu Václavovi, který již za jeho života zvolen byl také za krále německého; druhému synu Zikmundovi dostalo se Braniborska, třetímu Janovi ostatní Lužice, totiž Zhořelecka.*) Rodu Lucem-

*) Neprávem vytýkává se císaři Karlu IV., že panství sotva sjednocené hned zase rozptýlil. Nebyloť možno mladší syny ponechati bez údělů. Krom

burskému zaručeno ve všech těchto zemích dědičné právo v mužském i ženském potomstvě. Vedle toho byl Zikmund r. 1374 zasnouben s Marií, starší dcerou uherského Ludvíka I., který neměl mužských potomkův, a tím rodu Lucemburskému dána možnost nabyti také panství v Uhřích.

IX. Vláda markrabí Jošta. Spory jeho s Prokopem, Janem Soběslavem, biskupem i kapitulou olomuckou. Jošt markrabím braniborským. Poměr jeho ke králi Václavovi. Morava za schismatu papežského. Snahy Joštovy o korunu českou a římskou.

Žádný ze synů markrabí Jana nezdědil jeho dobrých vlastností. Zvláště nejstarší, markrabí Jošt, nestal se důstojným jeho nástupcem. Znamenitý vrstevník jeho Jan ze Středy († 1380), biskup olomucký a kancléř Karla IV., přiznává sice, že dán jest mu od Boha jasný duch, ale hned dodává, že špatní rádcové mnoho při něm hledí zkaziti. Jako slavný strýc jeho, císař Karel, tak i Jošt měl náklonnost k studiu učených spisů, které si vypůjčoval z knihoven klášterských. Ano, jeden z vrstevníků nazývá jej „z knížat nejučenějším“. To bylo také příčinou, že král Václav v rozepři Jana Husa s arcibiskupem Zbyňkem dožadoval se mimo jiné též úsudku Joštova. Jošt byl také milovnikem umění; poslové jeho do cizích zemí měli rozkaz, aby se ohlédali po předmětech uměleckých a je pro něj kupovali. Také povolával na svůj dvůr znamenité umělce, na př. slavného stavitele Jindřicha z Gmündu, jehož jmenoval dvorským stavitelem a vykázal mu z důchodů města Brna týhodně půl hřivny (asi 11 zlatých).*) Také byl dobrým finančníkem a hospodářem. Ale tyto dobré vlastnosti ustupovaly vždy více do pozadí před špatnými stránkami jeho povahy: nemírná chtivost majetku, hašteřivost a svárlivost zvláště s nejbližšími příbuznými, úskočnost a neupřímnost

---

toho Čechy a Braniborsko musily býti rozděleny, poněvadž dle stávajícího řádu v říši německé nebylo jedné osobě dovoleno spojovati dva hlasy kurfirstské. Srv. Bachmann, Gesch. Böhmens I, 851.

*) Dd. 26. července 1381. V darovací listině této (Cod. dipl. Mor. XI, 229) praví o něm Jošt: „quem in familiarem nostrum recipere decrevimus“. Rodina Jindřicha z Gmündu usazena byla v Kolíně n. R., odtud také pocházela jeho manželka Gertruda, dcera kolínského stavitele Michaela (Cod. dipl. Mor. XI, č. 152).

ke každému. Poněvadž pak ani bratří jeho nebyli o mnoho lepšími, snadno si vysvětlíme, že Morava za dlouholetého panování markrabí Jošta (1375—1411) hluboko poklesla s onoho stupně pořádku a blahobytu, na který ji povznesla společná péče otce Jana a strýce Karla.

Po smrti císaře Karla (1378) členové rodu Lucemburského v Čechách i na Moravě zahájili mezi sebou různice, které nepřestaly po celou dobu jich života. Ano, na Moravě vypukly ještě za života Karlova. Všechny snahy markrabí Jana, aby pevným stanovením údělův i posloupnosti předešel svárům, rozbily se o nesnášenlivou povahu jeho synů. Hned v prvních měsících po smrti otcově Jošt zdvihl rozepři s Janem Soběslavem o některá města moravská. Rozhodnutí vzneseno bylo na Jana hraběte z Hardeka, purkrabí norimberského, který pronesl nález, že Jošt má bratru svému vydati města Bzenec, Hodonín, Ostroh a Drnholec a vypláceti mu roční důchod (12. ledna 1376). Jiný spor mezi bratřími o hotové peníze, které markrabí Jan zanechal, rozhodnut byl od téhož smírčího soudce tak, aby peníze ty byly uloženy společně pro všechny bratry. Osmělen ústupností bratrovou, markrabí Jošt donutil jej hned roku potomního (1377) ke smlouvě, kterouž úděl Soběslavův uveden ve větší než dosud odvislost od staršího markrabí. Jméno Jana Soběslava zaniká potom v dějinách moravských. Byv již za života otcova určen k stavu duchovnímu, byl r. 1368, tehda nanejvýše šestnáctiletý, jmenován proboštem vyšehradským a zdržoval se odtud nejvíce v Praze. R. 1380 stal se též kanovníkem brněnským a hned potom (1381) biskupem litomyšlským po smrti Albrechta ze Šternberka; později (1387) jmenován byl patriarchou aquilejským a zemřel r. 1394.

Do prvních let vlády Joštovy připadá též spor jeho s kapitulou olomuckou. Již za markrabí Jana kapitula několikráte si stěžovala u papežské stolice, že její statky trpí od nepřátel mnoho škod. Kapitula dala podnět k rozepřem, odpírajíc Joštovi placení berny v té výši, jak byla od markrabí vypsána, kdežto Jošt zasahoval zase do jejích práv immunitních, osobuje si zejména soudní pravomoc nad osobami, které byly podřízeny církvi olomucké. Když kapitula ve svém odporu setrvávala, Jošt zabavil některé její statky a uhrazoval bernu z jejich důchodů. Kanovníci, kteří proti tomu ohlásili odpor, byli za

pomoci městské rady olomucké z města vypuzeni a potom z celé Moravy vypovězeni. Na stížnost jejich papež Urban VI., nedbaje námitek Joštových, rozkázal biskupovi litomyšlskému Albrechtovi a ještě dvěma církevním hodnostářům, aby škody, spůsobené církvi olomucké, vyšetřili a na škůdce uvalili tresty církevní. Na základě toho Albrecht Litomyšlský vyhlásil (12. ledna 1380) klatbu na markrabí Jošta i na městskou radu olomuckou, na zemi moravskou pak uvalil interdikt, t. j. zákaz služeb božích. I jal se Jošt vyjednávati, a prostřednictvím arcibiskupa Jana z Jenšteina, legáta papežského Panona a vévody těšínského Přemyslava docíleno bylo za souhlasu krále Václava narovnání, dle něhož měl Jošt 1) kapitule vrátiti všechny zadržené statky, dvory a dědiny, jakož i daně i jiné příjmy, které po celý ten čas z nich bral; 2) nesahati kapitule do jejích práv a svobod; 3) povolati nazpět kanovníky z Moravy vypovězené. Naproti tomu kapitula 4) zavázala se zaplatiti všeobecnou bernu, naposled vypsanou, v plné výši, pro příště však si vyhradila platiti jen tolik, kolik bylo zvykem dosavadním. Na základě tohoto vyrovnání kardinal a legát papežský Pileus zbavil Jošta klatby církevní a zrušil interdikt na celou Moravu uvalený (20. února 1380).*)

Podobnou rozepři — ale jak se zdá více rázu osobního — měl netoliko Jošt, nýbrž i oba jeho bratří, s tehdejším biskupem olomuckým Janem IX. Příčiny toho nejsou nám s dostatek známy, jisto jest tolik, že 10. května 1380, tedy nedlouho po onom narovnání s kapitulou, čeládka Joštova zapálila kostel hlavního chrámu olomuckého, jehož střecha i s palácem biskupským docela shořela. Markrabí Jošt pospíšil si i tento spor co nejrychleji odkliditi, a docílil smíření s biskupem Janem smlouvou, v níž rozhodnutí sporných otázek i určení náhrady za škody spůsobené vzneseno bylo na krále Václava, jakožto smírčího soudce mezi oběma stranami.**) Hrozilať tehda Joštovi mnohem větší nebezpečí od markrabí Prokopa, který odvolávaje se na závěť otcovu vystoupil rozhodně proti tomu, že si dal Jošt postoupiti úděl Jana Soběslava, a maje na své straně hojně přívrženců z panstva moravského, zmocnil se, pokud mohl, hradův a měst Soběslavových. Krutá válka občanská rozzuřila se r. 1381 po Moravě, a teprve osobní zakročení krále Václava

*) Cod. dipl. Mor. XI, č. 172—180. (zvl. č. 175).
**) Cod. dipl. Mor. XI, č. 186, 187.

učinilo jí přítrž. Spolu s Albrechtem III., vévodou rakouským, a Vilémem, markrabím míšenským, pronesl smírčí nález (7. května 1382), kterýmž statky po Janovi Soběslavovi oběma bratřím byly rozděleny, neznámo však jakým způsobem; víme toliko, že Ivančice připadly Joštovi, Bzenec Prokopovi. Ale smír tento nebyl trvalý; oba bratří byli co chvíle v nějakém nesváru, a Morava nepřestávala býti dějištěm válek domácích.

Nedosti však na těchto vnitřních zmatcích a nepokojích, které nelze nám tuto dopodrobna vyličovati: markrabí Jošt, puzen hlavně touhou po rozšíření svého panství a rozmnožení svého jmění, zaplétal se čím dál tím více do věcí zahraničných. Byl to především bratranec jeho Zikmund, který mu k tomu podal příležitost. Tento kníže spojoval v sobě nejvíce vlastností svého děda, dobrodružného krále Jana, nejméně dobrých stránek svého otce, císaře Karla: bylť statečný a podnikavý, ale při tom těkavý (pravý to panovník „na cestách"), lehkomyslný a marnotratný. Zikmund zasnouben byl, jak již připomenuto, s Marií, starší dcerou uherského krále Ludvíka, kterýž nemaje mužských potomků, hodlal Marii i jejímu manželi zajistiti netoliko uherskou, nýbrž i nedávno získanou korunu polskou. Proto také nedlouho před svou smrtí (v červenci 1382) povolal polské vyšší úředníky do Staré Zvoleně (na Slovensku) a tam je pohnul, aby Marii uznali za královnu polskou a aby čtrnáctiletému Zikmundovi, kterého jim ustanovil za správce, holdovali. Avšak po brzké smrti krále Ludvíka (v září 1382) ovdovělá královna-matka Alžběta přiměla magnáty polské, že přijali za královnu mladší sestru Mariinu Hedviku, která pojala za manžela velkoknížete litevského Jagela-Vladislava. Zikmund musil již dříve Krakov opustiti a odebral se do Uher. Avšak královna Alžběta se svým důvěrníkem Mikulášem Garou neminila mu ani uherské koruny dopřáti a zamýšlela provdati Marii jednomu princi francouzskému.

Zikmund, rozmrzelý tímto ošemetným jednáním, odhodlal se hájiti práv svých mečem. Neměl však k vedení války dosti peněz a proto obrátil se o pomoc k svým příbuzným v Čechách a na Moravě. Bylo zajisté zásluhou bratra Zikmundova, krále Václava, jemuž Zikmund později splatil nejhorším nevděkem, že tehda celý rod Lucemburský svorně se zasadil o to, aby svému příslušníku zachránil korunu uherskou. Vedle četných pánů českých i moravských, které Zikmund najal do svých služeb, oba markrabí moravští

Jošt a Prokop zavázali se mu pomáhati s veškerou svou mocí a založili jej částkou 50.000 kop pr. gr., za čež Zikmund zastavil Joštovi část Braniborska (Starou Marku), v náhradu pak škod válečných měli oba bratří podržeti všechny hrady a statky, kterých by na výpravě uherské dobyli mezi řekou Váhem a hranicemi moravskými (9. července 1385).*) Sebrav tak silné vojsko a provázen jsa oběma bratranci moravskými, Zikmund vtrhl do Uher, a obsadiv Břetislav (Prešpurk) zaujal pevné postavení nad řekou Dunajem. Obě královny, tehda právě sklíčeny od Karla Neapolského, který maje četné přívrženstvo v Uhřích i v Charvatsku chystal se uchvátiti korunu uherskou, nuceny byly smířiti se za prostřednictví krále Václava se Zikmundem, který teprve potom slavil sňatek svůj s Marií a uznán byl po přemožení Karla Neapolského za krále uherského.

Statky a hrady mezi Dunajem a Váhem, kterých na této výpravě zmocnili se Jošt a Prokop, ponechány jim byly zástavou v částce 200.000 dukátů. Zikmund již potomního roku (16. května 1387)**) vyhradil si zvláštní smlouvou právo, vykoupiti si je za touž částku, kdykoliv by mu bylo libo, a krom toho vymínil si na nich všechna práva zeměpanská. Avšak dluhy krále Zikmunda rostly měrou obrovskou a proto, aby vybavil onu část Uher z držení markrabí moravských, zastavil jim, získav si k tomu svolení bratří svých Václava a Jana Zhořeleckého, celou marku braniborskou v částce 565.000 dukátův a vyhradil si pouze právo zpětného výkupu do pěti let: kdyby tak neučinil, připadá Joštovi i Prokopovi dědičné držení Braniborska i kurfirstské hodnosti s ním spojené, jako bezprostředního léna říšského (22. května 1388).***) Tato hodnost odevzdána v první řadě Joštovi, v druhé řadě teprve měla připadnouti Prokopovi, kdyby Jošt zemřel bez mužských potomků. Ještě téhož roku stavové braniboršti i města z rozkazu Zikmundova holdovali Joštovi, jakožto novému svému pánu. Od té doby po 23 let (do smrti Joštovy 1411) vládlo se z Brna nad Berlínem a dlužno Joštovi přiznati, že moudrou správou, zvláště podporováním měst a klášterů, získal si o tuto zemi značné zásluhy.

*) Cod. dipl. Mor. XI. č. 365, 367.

**) Cod. dipl. Mor. XI, č. 431.

***) Cod. dipl. Mor. XI. č. 478

V jednání svém vůči Zikmundovi markrabí Jošt jeví se nám jako chladný a vypočítavý obchodník, který dobře dovedl využitkovati peněžitých nesnází svého bratrance, a poněvadž oba jednali vždy a všude z důvodů čistě prospěchářských, nebylo by právě na místě obviňovati Jošta v této příčině z něčeho špatného. Naproti tomu dlužno chování jeho ke králi Václavovi, vrchnímu pánu Moravy a nejstaršímu členu rodu Lucemburského, nazvati přímo ošemetným. V této vlastnosti Jošt Zikmundovi ničeho nezadal. Král Václav IV. nebyl panovník vynikající, ale novějším dějepiscům, českým i německým. Palackým počínaje, podařilo se očistiti jej z nařknutí dřívějších. Měl vyvinutý cit i smysl pro právo a spravedlnost, byl pln dobré vůle ke každému, pln horlivosti pro vykonávání úkolů panovnických, přístupen dobré radě, a což jej zvláště vyznamenává před ostatními příbuznými, bylo, že poctivě se staral o blaho všech členů svého rodu. Tyto vlastnosti zdědil zajisté po svém otci plnou měrou, bohužel, však neměl jeho státnického důmyslu a rozhodnosti. K tomu pak dlužno uvážiti, že Václav přejal řízení dvou velkých říší, české i německé, jako mladík 18letý, jenž neměl dostatečné zkušenosti a věcné i osobní znalosti. Takových vlastností pak právě tehda bylo svrchovanou měrou potřebí; neboť mocné převraty chystaly se v tehdejším životě politickém i církevním, a překážky, které se kladly v cestu činnosti panovníkově, bylo by se sotva podařilo odstraniti vladaři, všemi potřebnými vlastnostmi a dary ducha vyzbrojenému.

Největší starosti působila Václavovi roztržka církevní, která povstala ještě za života císaře Karla IV. Po smrti papeže Řehoře XI. (27. března 1378) nastala dvojí volba: Urbana VI., který zůstal v Římě, a Klimenta VII., který po příkladě některých předchůdců zase si obral za své sídlo Avignon. Mezi oběma papeži rozzuřil se zápas, který se přenesl na veškeren křesťanský svět a rozdělil hlavně kněžstvo na dva tábory nepřátelské. Klatby, kterými oba papežové vzájemně se stíhali, úsilovné snahy, jimiž hleděli dosáhnouti uznání od mocnářův evropských, zřejmě si odporující rozkazy, které z kanceláří obou papežů byly vydávány, získávání mocných osobností církevními hodnostmi i hojnými beneficii: to vše působilo velké pohoršení v křesťanstvu, papežství pozbylo své dosavadní vážnosti a církevní autorita byla valně porouchána a podryta. Mravy kněžstva, honícího se

za výnosnými úřady a statky, poklesly měrou povážlivou, a kázeň v církvi poškozena byla útoky, kterými oba papežové navzájem se pronásledovali.

Král Václav snažil se po příkladu svého otce jak v Čechách, tak i v říši německé, osobním zakročováním i přímluvami u spřátelených panovníků provésti všeobecné uznání papeže Urbana VI., kterého pokládal za jedině oprávněného nástupce sv. Petra, a zachovati tak svým zemím mír náboženský. I podařilo se mu na prvním říšském sněmě, který konal ve Frankfurtě (27. února 1379), dosáhnouti, že čtyři kurfirsti a s nimi mnozí stavové říšští prohlásili se pro Urbana VI. a zavázali se nevoliti pro případ smrti Václavovy nikoho za krále německého, leč by se přidal k témuž papeži. V Čechách snahy jeho podporoval hlavně arcibiskup pražský Jan z Jenštejna, který r. 1378 po svém strýci Janu Očkovi v tuto hodnost nastoupil, a poněvadž také universita byla v té věci s králem i arcibiskupem za jedno, duchovenstvo v Čechách zůstalo až na nepatrné výjimky v poslušenství římského papeže Urbana VI.

Jinak bylo na Moravě. Již za krále Jana a císaře Karla sekta Valdenských nalezla v této zemi hojné rozšíření a v této době měla tolik stoupenců, že arcibiskup pražský v listě k biskupovi olomuckému (1381) pronesl obavu, že nebude již ani možno ji vykořeniti.*) Markrabí Jošt sice po příkladě krále Václava uznal Urbana VI. za řádného papeže. Ale bratr jeho Prokop byl horlivým stoupencem protipapeže Klimenta VII. a také olomucký biskup Petr, který ku konci r. 1380 po smrti vynikajícího biskupa Jana ze Středy stal se jeho nástupcem, zastával se schismatiků a byl proto i od představeného svého Jana z Jenšteina několikráte pokárán. Když kapitulní děkan Vyšehradský Kuneš z Veselé spolu s některými jinými vyššími duchovními pro zřejmé obhajování Klimenta VII. byl beneficia svého zbaven, utekl se na Moravu pod ochranu biskupa Petra a markrab[illegible] Prokopa, jehož arcibiskup pražský marně se snažil prosebným listem**) k tomu pohnouti, aby schismatika ze své země vypudil. Biskup olomucký pro tuto věc byl i dán do církevní klatby. Al[illegible] i jiné vynikající osobnosti duchovní podporovaly schisma: kdy[illegible] následkem sporu markrabí Jošta s kapitulou olomuckou vydá[illegible]

*) Cod. dipl. Mor. XI, č. 244.

**) Cod. dipl. Mor. XI., č. 245.

byl r. 1380 na rozkaz papeže Urbana VI. interdikt na celou Moravu, jak svrchu vypravováno, někteří duchovní nedbali tohoto nařízení a sloužili mši sv. dále. Tak zejména pohnán byl převor dominikánův olomuckých pro podobné provinění na soud opata žďárského. Za této roztržky poklesla v duchovenstvu moravském, zvláště pak mezi faráři, kázeň i veřejná mravnost tom měrou, že netoliko arcibiskup pražský a biskup olomucký, nýbrž i sám král Václav přísnými opatřeními hleděli zjednati nápravu.

Snad by bylo aspoň v našich zemích mnohému zlu se předešlo, kdyby byl král Václav zachoval si dobré vlastnosti z prvních let svého panování. Ale tyto časem zvrhly se, a král navykl nočním potulkám po Praze, náruživé honbě v lesích křivoklátských a zvíkovských a — což bylo nejhorší — nemírnému pití; v takovém stavu pak ovšem často zapomínal svých povinností vladařských a rád je svaloval na bedra jiných. Když r. 1383 papež Urban VI. sklíčen byl vpádem Ludvíka, vévody anjouského, a důtklivě volal krále českého na pomoc a zval jej do Říma, aby se tam dal za císaře korunovati: Václav zaneprázdněn urovnáváním sporů v Německu, jmenoval bratrance svého Jošta generalním vikářem v Italii*) a uložil mu, aby z plné moci tohoto úřadu smluvil smír s vévodou anjouským, a zvláště důtklivě mu kladl na srdce, aby všemi možnými prostředky hleděl odkliditi schisma v církvi křesťanské (21. srpna 1383). Druhý markrabí moravský Prokop na čas pobytu Václavova v říši německé jmenován byl hejtmanem zemským v Čechách. Pro nerozhodnost královu pak sešlo té doby docela s výpravy italské a tím i minula vhodná příležitost korunovace císařské.

Důvěra, kterou král Václav měl k oběma příbuzným moravským, potrvala i v letech pozdějších. R. 1388 udělil markrabí Joštovi zástavou za dluh 64·000 dukátů vévodství Lucemburské, které byl zdědil r. 1383 po smrti svého strýce Václava, a krom toho přiřkl mu fojtství v Elsasku, vyhradiv si pouze právo zpětného výkupu obou těchto zemí.**) Kromě toho dal ochotně svolení, aby mu Zikmund směl postoupiti Braniborska a spolu s bratrem svým vzdal se v této zemi všelikého práva

*) Cod. dipl. Mor. XI, č. 298.

**) Cod. dipl Mor. XI, č. 467.

nástupnického ve prospěch Joštův. Když pak zemřel v Římě papež Urban VI. (18. října 1389) a nástupcem jeho stal se Bonifacius IX., král Václav pomýšleje opět na výpravu do Italie, jmenoval po druhé Jošta generálním vikářem svým v Italii a nařídil mu, aby sjednal spolek s mocným vévodou milánským Janem Galeazzem, a aby hleděl odstraniti schisma papežské, což všechno Jošt slíbil vykonati.

Ale právě tuto důvěru Václavovu Jošt ošemetným spůsobem zklamal. Zatím co Václavovi do očí sliboval vše vykonati, co tento žádal, za zády kul pikle proti němu. Nestačilo mu panství na Moravě, v Braniborsku, Lucembursku a v Elsasku, nýbrž zatoužil též po koruně německé, ba i Václava s trůnu českého hodlal svrhnouti a sám v panství české se uvázati. Za tím cílem uzavřel (11. června 1389 v Enži) spolek s vévodou rakouským Albrechtem III., který mu slíbil pomáhati v dosažení koruny německé, za čež Jošt jinou smlouvou (18. června v Olomouci) zavázal se, stane-li se králem římským, že bude jednati ve všem dle rady Albrechtovy a že potvrdí privilegia rakouských knížat.**)

Na této dráze Jošt utvrzován byl sporem, který tehda znovu vypukl mezi ním a bratrem Prokopem. Šlo tu zase o statky po Janu Soběslavovi. O tyto stalo se naposled dohodnutí takové, že Jošt dal si je od Prokopa postoupiti a zavázal se mu za to dlužními úpisy k jisté náhradě peněžité. Této smlouvě však Jošt, hamižný ve věcech peněžitých, nedostál a tudy Prokop zase s veškerým přívrženstvem sáhl ke zbrani a zdvihl novou domác[illegible] válku. Ve válce té král Václav pomáhal Prokopovi, což zavdal[illegible] Joštovi nový podnět k nepřátelství. Aby měl pro záměry sv[illegible] v Čechách volnou ruku, hleděl na ten čas s Prokopem se smířit[illegible] a ve smlouvě, uzavřené v Praze (4. srpna 1393), uvolil se nahra[illegible] diti mu všechny škody, které on nebo jeho lidé učinili na tvrzíc[illegible] a statcích Prokopových neb jeho poddaných: o čemž měli ob[illegible] na osobní schůzi v Olomouci se dohodnouti; pro případ, že b[illegible] se dohodnutí nedocílilo, vzneseno bylo smírčí rozhodnutí na d[illegible]a moravské pány, Beneše z Krumlova a Heralta z Kunina Měs[illegible]a (jinak z Kunštátu).***)

---

*) Tamtéž, č. 565, 566, 567.

**) Cod. dipl. Mor. XI., č. 552, 554.

***) Cod. dipl. Mor. XII., č. 165.

X. Jošt a jednota panská. Král Václav poprvé jat (1394). Občanská válka mezi Joštem a Prokopem na Moravě.

Smíření mezi bratry nebylo sice dokonalé, avšak Jošt prozatím dosáhl toho, že mohl veškeru pozornost svou obrátiti k věcem českým. Záměrům jeho v příčině získání panství v Čechách na prospěch byly kruté rozepře krále Václava jednak s arcibiskupem Janem z Jenštejna, jimž za oběť padl arcibiskupský vikář Jan z Pomuka, jednak zase s vyšší šlechtou českou, která nemile nesla, že král pomíjel pány předních rodů v nejtajnějších radách svých a že si vybíral důvěrníky své z lidí méně vznešených. Markrabí Jošt dobře postihl tuto nespokojenost a počal dorozumívati se s pány českými, v čemž mu král Zikmund, stejně jako on věrolomný, podal ochotně ruku pomocnou. Již dne 18. prosince 1393 učiněn byl ve Znojmě mezi Joštem, Zikmundem, Albrechtem III., vévodou rakouským a Vilémem, markrabím míšenským obranný spolek, ze kterého byla sice vyňata říše německá, nikoli však král Václav, proti němuž zajisté spolek ten byl namířen.*) Vilém Míšenský byl manželem Alžběty, sestry Joštovy, od něhož zástavou za slíbené věno obdržel některá města a statky v Braniborsku.**)

O těchto piklech král Václav neměl zajisté ani tušení; neboť ještě počátkem roku 1394 pozval k sobě bratra Zikmunda, aby se s ním poradil o obnovení jednoty církevní i o spolku, který chtěl uzavříti s dvorem francouzským. Král Zikmund přijel do Prahy v lednu a pobyl tam několik neděl, po kterouž dobu Václav nešetřil nákladu na jeho uctění; avšak místo co by podporoval důležité záměry bratrovy, v tajném dorozumění s Joštem připravoval odboj šlechty české proti vlastnímu zeměpánu. Když pak král Václav po odjezdě Zikmundově odebral se na hrad Žebrák, oblíbené své sídlo, přijel Jošt do Prahy a tam 5. května 1394 vešel v brannou jednotu s devíti vynikajícími pány českými,***) jejíž účelem bylo, jak pravili, „zemského dobrého

*) Cod. dipl. Mor. XII, č. 174

**) Cod. dipl. Mor. XII, č. 167. Druhá sestra Joštova a Prokopova Anna provdána byla za moravského pána Petra ze Šternberka a zemřela r. 1398.

***) Byli to pánové: Jindřich z Rosenberka, Jindřich z Hradce, Breněk ze Skály, Bergov z Biliny, Berka z Holnštejna, Vilém z Landštejna, Jan Michalec z Michalovic, Boreš ml. z Bečova a Boček z Kunštáta jinak řečený z Poděbrad. Srv. Cod. dipl. Mor. XII, č. 193.

hledati a pravdu v zemi ploditi a činiti", ve skutečnosti však mínili Václava zbaviti panství v Čechách. Již dne 8. května byl král Václav od nich nedaleko Berouna nenadále zajat, odveden do Prahy a uvězněn v „bílé věži" na hradě Pražském. Tam vynutili na něm vyhlášku, kterouž jmenován byl markrabí Jošt hejtmanem čili starostou království českého. Konšelé všech tří měst Pražských domnívajíce se, že se vše děje z dobré vůle královy, přistoupili k jednotě pánů českých (4. června), a král Václav byl znovu donucen vydati prohlášení, že tato jednota mezi Joštem, pány českými i městy Pražskými stala se s jeho vůlí a vědomím, aby prý pokoj v Čechách byl zajištěn. Vedle toho Jošt donutil jej, že mu znovu postoupil fojtství v Elsasse a vydal v té příčině nařízení k městům elsaským.*)

Zatím král Václav neměl vřelejšího přání, než aby z tohoto zajetí co nejdříve vyvázl. I podařilo se mu vypraviti tajného posla k bratrovi Janu Zhořeleckému, který zvěděv o tom, co se v Praze stalo, na rychlo se uvázal v držení Kutné Hory i jejích pokladův a odtud vydal (7. června) provolání k veškerému obyvatelstvu, aby mu pomohlo krále z vězení vybaviti, slibuje každému oděnci, který by se dal do jeho vojenských služeb, 18 zlatých (dukátů) měsíčního žoldu. Účinek tohoto provolání byl velmi příznivý: žoldnéřstvo hrnulo se pod prapory vévody Jana, netoliko města Pražská, poznavše pravý stav věci, nýbrž i někteří pánové odřekli se jednoty s Joštem, purkrabí na hradech královských vesměs zachovali věrnost Václavovi a z Moravy pospíšil Janovi na pomoc dávný odpůrce Joštův, bratr jeho Prokop se silným oddílem vojenským. Také v Německu vzbudilo zajetí královo u jeho věrných velké roztrpčení: někteří biskupové, mezi nimi arcibiskup mohučský a trevirský, i jiní stavové, shromáždění na sněmě ve Frankfurtě, napsali Joštovi prudký list, žádajíce, aby propustil krále z vězení, hrozíce mu sic říšskou válkou. Když tedy vévoda Jan s četným vojskem přitrhl ku Praze, kdež mu ochotně brány byly otevřeny, velmožové, necítíce se na hradě bezpečnými, odvedli zajatého krále v noci 22. června nejprve do jižních Čech, kdež pobyl na několika zámcích Jindřicha z Rosenberka, náčelníka jednoty, a odtud do Horních Rakous na zámek Vildberk, náležející pánům Kašparovi a Gundakrovi

*) Cod. dipl. Mor. XII, č. 198—200.

ze Stahremberka. Vévoda Jan Zhořelecký nemeškal však a vypravil se s vojskem do jižních Čech, kdež mu na pomoc přitáhlo vojsko z říše německé s Ruprechtem ml. falckrabím rýnským v čele, tak že počet jeho vzrostl na 20.000 m. Této síle odbojní páni nedůvěřovali si odolati, dali se do vyjednávání s vévodou a vydali mu krále Václava (2. srpna), který potom vešel s jednotou panskou ve smlouvu, uzavřenou v Písku (25. srpna), že se chce ve své rozepři s markrabím Joštem a pány českými podrobiti smírčímu nálezu čtyř až šesti pánů, společně ustanovených od pánův i od jednoty, že jim ničeho ve zlé nebude vzpomínati; hrady s obou stran dobyté měly se navrátiti a škody spůsobené nahraditi.*)

Žádná z obou stran nemínila dostáti podmínkám v této smlouvě ustanoveným. Král Václav při své dráždivé a vrtkavé povaze první porušil dané slovo, což bylo Joštovi i pánům velevítáno, ježto jejich konečným cílem bylo sesazení jeho s trůnu. Proto také již 17. prosince toho roku Jošt obnovil svůj spolek s Albrechtem III. i s ostatními rakouskými vévodami na sedm let, k němuž tentokráte přistoupili též páni čeští, náležející k jednotě; jim jmenovitě Jošt a páni čeští zavázali se hájiti Rakous proti každému útoku z Čech podniknutému.**) Poněvadž pak právě tehda moravští páni z Bítova měli pohraniční rozepři a válku s Albrechtem III., markrabí Jošt docílil mezi oběma stranami dočasného narovnání.***) Jednota, ku které počátkem r. 1395 přistoupil též Jan, biskup litomyšlský, počala horlivě zbrojiti a najala zejména četné rytíře rakouské a mnoho lidu ozbrojeného do svých služeb. Marně se namáhal poctivý Jan Zhořelecký sjednati trvalý mír: král Václav vlákal Jošta pod slibem bezpečného průvodu na hrad Karlštejn a tam jej dal spolu s dvěma pány uvězniti (12. června 1395).†) Jošt však brzy potom vyvázl ze zajetí, a v jižních Čechách roznícena byla nová válka, ve kteréž povstalci podporováni byli vojskem Albrechta III. Rakou-

*) Cod. dipl. Mor. XII, č. 212 a 213. — Weizsäcker, Reichstagsakten, II, p. 401.

**) Cod. dipl. Mor. XII, č. 223.

***) Tamtéž č. 227.

†) Palacký, Děj. Čes. II, 2, 323 a V. Tomek v „Dějinách Prahy" III, 398, kladou zajetí Joštovo mylně do r. 1396. Zajetí Jošta vytýkal Václavovi též vévoda Albrecht III. (srv. Weizsäcker, Deutsche Reichstagsakten, II, p. 399) a ten zemřel 29. srpna 1395.

ského. Ke všemu pak i Jan Zhořelecký rozešel se s Václavem v úplné nevoli a byv od něho z Prahy vypovězen, odebral se na své panství do Lužice, kde již 1. března 1396 zemřel, maje teprve 26 let svého věku. Poněvadž zanechal po sobě jedinou dceru Alžbětu, připadla Lužice odúmrtí králi Václavovi.

Neblahý stav věcí v Čechách vrhal temné stíny také na Moravu. Tam především vypukly znovu kruté spory a vražedné války mezi oběma markrabími i jejich přívrženci, ježto Prokop stále přidržoval se krále Václava. Hned po uvěznění markrabí Jošta na Karlštejně Václav vypravil posla k Prokopovi na Moravu se vzkazem, aby se ujal veškerého panství Joštova. Stoupenci obou stran přepadali se navzájem na statcích, plenili je a pálili, vyháněli z hradův a dvorců jich majitele a sami se uvazovali v jejich držení. Očitý svědek těchto událostí praví: „Nikomu není otevřen bezpečný přechod po veřejných cestách; neboť loupeže tím více se vzmáhají, čím beztrestněji lupiči smějí se jimi vychloubati. Všechno jest jim zajisté společným majetkem, a co kdo z nich uchvátí, vyhlašuje za své oprávněné dědictví.“*) Oloupení nenalezali potřebné právní ochrany, ježto ani zemské soudy se v ustanovený čas nescházely: sešlyť se zajisté v období desítiletém (1390—1400) v Olomouci pětkrát, v Brně pak jen dvakrát, ačkoli dle zákona měly se v každém městě dvakráte do roka shromážďovati. Není divu: špatným příkladem obou markrabí právo osobní i majetkové pozbylo všeliké platnosti. Při tom válčící strany nešetřily ani majetku oněch osob, které v tomto sporu neměly žádného účastenství. Sestra obou markrabí Anna, manželka pana Petra ze Šternberka, vyžádala si od Prokopa písemné ujištění, že nebude v rozepřích svých s Joštem škoditi panství Šternberskému, ani klášterům ve Šternberce a Dolanech, které byly pod její ochranou.**) Za to však Prokop nešetřil statků kapitoly olomucké, a spolu s vévody Hanušem Opavsko-Ratiborským, Semovítem Mazovským, Přemyslem Těšínským, Konradem Olešnickým i četnými pány a rytíři moravskými spustošili mnohé statky i dědiny, náležející kapitole i kanovníkům, nevinné obyvatelstvo porubali neb do vězení odvlekli, statky i dědiny

*) Tohoto nejmenovaného svědka cituje V. Brandl v úvodě ke Cod. dipl. Mor. XII. str. V. O spustošení kostelův a klášterů mluví markr. Jošt sám v listě, jehož zlomek se zachoval (Cod. dipl. Mor. XII. č. 363).

**) Tamtéž č. 231.

obsadili a velké poplatky z nich vybírali. Papež Bonifác IX. na všechny tyto škůdce uvalil klatbu. Když tak vznešené osoby nestyděly se loupiti a krásti, na jaký stupeň asi poklesl lid obecný, zvláště selský, který za Jošta uveden byl v úplné nevolnictví, takže bez svolení svých vrchností nesměl se stěhovati. V tak bídném stavu octla se Morava z dob kvetoucího blahobytu za císaře Karla a markrabí Jana.

Osobní nepřátelství mezi oběma bratřími dospělo tak daleko, že markrabí Jošt zvláštním listem (1. června 1395) ke stavům braniborským prohlásil holdování jejich Prokopovi, učiněné roku 1388, za neplatné a ustanovil nástupcem svým v Braniborsku krále Zikmunda. Vedle toho jmenoval za správce Staré i Nové Marky svého svata Viléma Míšenského, a rozkázal městům a rytířům oněch krajin, aby tohoto náměstka ve všem poslouchali. Proti tomu Prokop ohlásil důrazný protest a připomenul stavům braniborským přísahy, kterými se zavázali po bezdětné smrti Joštově uznati jej za svého pána. Teprve na počátku r. 1396 oba bratří učinili jakési dohodnutí; Jošt postoupil Prokopovi (6. února 1396) město Litovel, vymíniv si pro případ dřívější smrti Prokopovy, že mu město zase má připadnouti.

Od smrti Jana Zhořeleckého král Václav obrátil se s veškerou důvěrou k bratru svému Zikmundovi. Povolal jej spolu s oběma markrabími moravskými do Prahy, a prostřednictvím Zikmundovým i Joštovým bylo docíleno smíru s jednotou panskou (2. dubna 1396). Avšak nález Zikmundův zněl ve všech bodech v neprospěch krále Václava. Pánům přířčeny všechny úřady, po kterých toužili, a králi přidělena stálá rada několika pánů, mezi nimiž byl též arcibiskup pražský, biskup litomyšlský a olomucký, kterouž se měl ve všech veřejných věcech říditi a bez jejíhož svolení nesměl žádných úřadův osazovati. Králi Václavovi nezbylo, než podvoliti se těmto těžkým podmínkám, ač těžce je nesl, a není divu, že zase zanevřel na původce této smlouvy. Oba vzdálili se ode dvora pražského: Zikmund odebral se do Uher, a odtud podnikl nešťastnou výpravu proti Turkům, od nichž poražen byl u Nikopole, Jošt pak odešel na Moravu. Tam, jak se zdá, válka jeho s Prokopem na čas se utišila, za to vznítil se nový spor mezi ním a kapitulou olomuckou a biskupem Mikulášem; obě strany konečně (17. července) podrobily se smírčímu nálezu pánů moravských Petra ze Šternberka, Erharta z Kunštátu a Petra z Kravař. Na

základě tohoto nálezu Jošt náhradou za předešlé útisky potvrdil kapitule všechna dosavadní privilegia a zavázal se, že příště nebude vkládati válečný lid do domů kanovnických (26. srpna). Městská rada olomucká, která v tomto sporu byla s Joštem za jedno, musila rovněž se zavázati, že nebude škoditi kanovníkům ani jiným příslušníkům církve olomucké.*)

Markrabí Jošt pospíšil si spor ten ukončiti hlavně proto, aby mohl s novými nároky vystoupiti v Čechách proti králi Václavovi. Na podzim r. 1396 odebral se z Moravy do Rakous a v Seefeldě (17. září) smluvil jednotu brannou s vévody rakouskými Albrechtem IV. (jehož otec Albrecht III. zemřel roku 1395) a Vilémem, jež namířena byla opět proti králi českému. Není pochybnosti, že zchytralý Jošt tuto hrozbu válečnou nemyslil do opravdy; spíše měla donutiti krále Václava k větší povolnosti vůči přáním markrabí moravského. A to se mu také plnou měrou podařilo. Václav, jemuž hrozily nové rozepře s domácím panstvem, raději se s Joštem smířil. Smlouvou ze dne 6. února 1397 Joštovi doživotně přiřčeny Horní i Dolní Lužice, uprázdněné smrtí vévody Jana, za čež mělo Lucembursko i fojtství Elsaské po smrti Joštově připadnouti Václavovi; oba panovníci uzavřeli mezi sebou obranný spolek. Později (3. dubna) král udělil Joštovi léno na Braniborsko, jež držel dosud jen zástavou, i úřad arcikomořího říše římské s touto zemí spojený. Jošt potom spolu se svatem svým Vilémem Míšenským urovnali rozepři královu s některými pány, v jichž čele byl tehda Jindřich z Lipé.**) Zikmund o těchto piklech bratrancových, které tentokráte byly proti němu obráceny, neměl ani tušení; byltť právě tehda navrátil se po dlouhém bloudění z bitvy nikopolské a psal ještě 3. dubna bratru Václavovi z Budína, aby mu přispěl vojenskou pomocí proti sultánu Bajezidovi a jmenovitě aby mu poslal do Uher Jošta, jehož chtěl míti svým rádcem a pomocníkem, snad zase ve věcech peněžných. Brzy potom však dána mu byla zpráva z měst lužických Budišína, Zhořelce, Žitavy a j., o tom, co smluveno bylo mezi Joštem a Václavem. I napomenul důrazným listem (5. května) města lužická, aby mu zachovala věrnost a Jošta neuznávala svým pánem, leč by spolu s ním, Zikmundem, přišel do země.

*) Cod. dipl. Mor. XII, č. 340, 362.

**) Cod. dipl. Mor. XII, č. 374, 375, 385, 387, 388.

Ale také králi Václavovi bylo znovu přesvědčiti se o věrolomnosti Joštově. Tento za pobytu svého v Praze opět tajně vyjednával s pány českými, ano hleděl i měšťany pražské přivábiti od krále na svou stranu. Najednou pak strašlivá událost otevřela oči Václavovi dosud slepě důvěřujícímu. Čtyři důvěrníci jeho zavražděni byli na Karlštejně (11. června) a hlavním strůjcem tohoto ohavného činu byl Hanuš, vévoda opavsko-ratiborský, známý škůdce a lupič statkův olomuckých, tedy nade vši pochybnost také spojenec Joštův. Král Václav ze strachu před pány činu toho nepotrestal, ale Jošta ihned z Prahy vypověděl a obojí Lužici mu zase odňal. Na podzim toho roku král Václav na velké doléhání říšských stavův odebral se do Němec a odtud do Francie, aby tam vyjednával s králem francouzským o odstranění dvojice papežské. I jmenoval na čas svého pobytu v cizině Prokopa zemským hejtmanem v Čechách, odevzdal mu i správu Lužic a povolal jej do Prahy; nařídil mu, aby pány ponechal při oněch právech, jak byla stanovena ve smírčím náleze Zikmundově, za to však města i ostatní stavové měli Prokopa všemožně podporovati v zachovávání zemského pokoje. Prokop úřad sobě svěřený až do návratu Václavova (v srpnu 1398) spravoval k největší spokojenosti jeho, získav si hlavně za spojence svata Viléma, markrabí míšenského.

Odstrčený Jošt neminil však beze všeho se podvoliti. Především dorozuměl se s některými pány českými, k nimž se připojil také biskup litomyšlský, a vzbudil v Čechách novou domácí válku proti Václavovi i Prokopovi. Potom odebral se spolu s biskupem litomyšlským a českým pánem Janem z Bergova do Budína ke králi Zikmundovi, aby i tohoto získal za spojence. Zikmund chopil se horlivě ruky podávané: jednak těžce nesl, že od delší doby byl vzdálen od řízení věcí českých, jednak měl již z minulých let zášti proti markrabí Prokopovi, který r. 1397 spolu s Ladislavem, vévodou opolským, vtrhl do horních Uher, spustošil zemi až po řeku Váh, ano i Spišsko ohrožoval. Nyní uhodila konečně hodina odplaty, po které Zikmund tolik toužil. Především měly se využitkovati nesnáze Prokopovy se stolicí papežskou pro loupeže a rušení majetku na statcích kapituly a biskupa olomuckého, jimiž uvalil na sebe klatbu církevní (v březnu 1399).*) Král Zikmund uzavřel především (1. ledna 1400) smlouvu

*) Cod. dipl. Mor. XII, č. 524.

s Janem, biskupem olomuckým, který mu zástavou odevzdal některé hrady a města do ochrany, za to pak Zikmund zavázal se mocí brannou vybaviti ony hrady a města, které Prokop dosud neprávem držel; byl to jmenovitě hrad Schauenstein a města Osoblaha, Kačer a Libava. Král uherský dal ihned vložiti posádky vojenské do biskupských hradů Hukvaldů, Budišova a Miholetic, i do města Ostravy, kdež měly zůstati až do skončené války s Prokopem vedené. Zároveň psal do Čech listy arcibiskupovi pražskému Olbramovi ze Škvorce a některým pánům českým, kterými je vyzýval k válce proti Prokopovi.*) Výsledek těchto příprav byl sjezd v Jihlavě, kdež král Zikmund, markrabí Jošt, Jan, biskup litomyšlský, a dvanácte pánů českých, v jichž čele byl zase Jindřich z Rosenberka, uzavřeli (18. ledna 1400) branný spolek proti markrabí Prokopovi, „od něhož, jak se v listě onom praví, i od jeho pomocníkův a služebníků zemské zápisy a listy jsou porušovány, tak že země Česká, páni a obce veliký nátisk a násilí trpí proti těm zápisům a listům." Míní se tu totiž smírčí nález, pronesený r. 1396 Zikmundem a Joštem. Arcibiskup Olbram však k tomuto spolku nepřistoupil.**)

XI. Volba Ruprechta Falckého v Němcích. Spolek jeho s jednotou panskou a s Joštem. Zrada Zikmundova a druhé zajetí krále Václava. Jošt ve spolku s Václavem proti Zikmundovi.

Zatím byla v Německu nespokojenost s králem Václavem vždy větší. Kurfirstové zdvihali naň žaloby, že nezjednal pokoj církvi, že jmenoval Jana Galeazza vévodou milánským, že dopustil, aby Francouzi obsadili Janov, a že jest neschopen spravovati říši v tak těžkých dobách. I konány byly po celý rok 1399 schůzky tří duchovních kurfirstů, pak Rudolfa Saského a Ruprechta Falckého, příjmím Klema. Dověděv se o tom král Václav pln hněvu umínil si podniknouti válečnou výpravu do Němec, aby vzpouru zavčas potlačil. K tomu však bylo především třeba zjednati pokoj doma a usmířiti si oba příbuzné, kteří mu válkou hrozili. I dopsal Václav napřed (4. února 1400) Joštovi, oznamuje mu, že chce se do Němec vypraviti a žádaje ho, aby mu přispěl 200

*) Cod. dipl. Mor. XIII, č. 1, 2, 44.
**) Tamtéž č. 5.

oděnců, k čemuž Jošt ochotně svolil, ano nabídl se, ze Václava na této výpravě bude provázeti. Zikmund i Jošt na pozvání Václavovo odebrali se do Prahy, kde účastnili se také slavností, uspořádaných při korunování královny Žofie (15. března). Král Václav oznámil potom (30. března) listem panu Jindřichovi z Rosenberka, že chce odejeti do Německa, před tím však ještě urovnati rozepře s pány českými prostřednictvím Jošta a Zikmunda, i vyzýval jej, aby o nejbližší neděli (9. dubna) k úmluvám o tu věc do Prahy se dostavil. I docíleno bylo částečné shody; páni čeští usmířeni tím, že jim vráceny některé úřady zemské. Za to však nové rozepře strhly se mezi Zikmundem a Joštem z jedné a Prokopem z druhé strany. Prokop byl totiž na doléhání obou svých odpůrců zbaven hejtmanství v Čechách a musil se z Prahy vzdáliti. Ačkoliv pak rozhodnutí tohoto sporu bylo vzneseno na Václava, a také někteří páni moravští, mezi nimi zvláště Erhart z Kunštátu, o docílení smíru usilovali, nicméně všeliké vyjednávání o to se rozbilo, a válka občanská na Moravě zuřila po celý rok 1400. Markrabí Jošt dal si tehda (24. dubna) od krále Václava znovu uděliti léno na marku braniborskou i úřad arcikomoří říšského. V této hodnosti uznáván byl také od ostatních kurfirstů, kteří chystajíce se k volbě nového krále německého, zvláštním listem (4. června) pozvali Jošta, jakožto markrabí braniborského, na sněm, který se měl konati 11. srpna v Oberlahnsteině nad Rýnem.

Válka Lucemburkovců na Moravě, nestálost povahy Václavovy a pokrytectví jeho příbuzných byly příčinou, že sešlo z výpravy do Němec, a čtyři kurfirstové porýnští, majíce volnou ruku, prohlásili krále Václava za sesazena trůnu německého a zvolili si na sjezdě v Rense (21. srpna) za krále Ruprechta Falckého, jediného světského knížete ze svého středu. Zpráva o tom pobouřila krále Václava tou měrou, že se zapřisahal pomstíti se svým nepřátelům. „Chci, vece, toho mstíti nebo zemříti, a on (Ruprecht) musí právě tak hluboko padnouti, jak vysoko na stolec byl posazen. Přisahám při sv. Václavu, že buď já probodnu jej, neb on musí mne usmrtiti.“ A Jošt tehda v Praze ještě přítomný (válku na Moravě vedl tehda Zikmund) dodal: „Chceme toho pomstíti, nebo nechci ani vlásku ve své bradě podržeti.“*) Také Zikmund aspoň na oko těžce nesl tuto potupu

*) Weizsäcker, Deutsche Reichstagsakten, III, str. 299 násl.

rodu Lucemburského, a oba domlouvali králi, aby soupeře svého válečně pokořil. Když však Václav na sjezdě v klášteře Sedleckém u Kutné Hory (v říjnu) žádal od obou vojenskou pomoc, Zikmund maje na mysli, aby tíseň bratrovu co nejvíce využitkoval, žádal, aby Václav „hodně hluboko sáhl do měšce", krom toho aby mu ihned postoupil Slezska i obou Lužic a aby mu zajistil nástupnictví na trůně českém. V nevoli nad těmito neskromnými požadavky král Václav, ani s bratrem se nerozloučiv, odejel do Prahy, kdežto Zikmund na spěch musil vypraviti se proti Prokopovi, který ve spolku s Hanušem, vévodou opavsko-ratiborským, loupežně vpadl do horních Uher a zemi tu opět spustošil. Brzy potom (28. dubna 1401) král uherský byl od vlastních magnátův zajat a uvězněn na hradě Šikloši, takže na ten čas odňata mu možnost míchati se do věcí českých.

Stejně bezohledným osvědčil se markrabí Jošt. I on byl s četným lidem ozbrojeným přítomen sjezdu sedleckému, a když ani jemu Václav neprojevil ochoty, zaplatiti mu služby vojenské cenou přepjatou, odepřel mu veškeré podpory, uzavřel znovu branný spolek s jednotou panskou, ku které tentokráte připojil se také arcibiskup Olbram; s těmito spojenci pak dal se do vlastizrádného vyjednávání s protikrálem Ruprechtem, který tehda chystal se na výpravu válečnou do Čech a jemuž povstalci přislíbili pomoc proti Václavovi. Také s markrabími mišenskými Jošt učinil smlouvu (16. června 1401), v níž už napřed bylo určeno, jak si mají obě strany výboje v Čechách rozděliti.

Podivné bylo toho roku chování Prokopovo. Dosud vždy zachovával věrnost králi Václavovi, který jej také splnomocnil, aby v jeho jméně oznámil Ruprechtovi Falckému podmínky, za kterých by bylo lze docíliti smíru mezi oběma. Ještě počátkem července 1401 Ruprecht odpovídal na nabídky Prokopovy v té příčině. Zatím však podařilo se protikráli buď skvělými dary a sliby neb jiným způsobem získati drsného markraběte moravského, a 15. července Prokop se 40 zbrojnoši dal se do služeb Ruprechtových,*) který tehda v listu k papeži Bonifaciovi IX. vyslovil pevnou naději, že Václava zbaví i trůnu českého, nepodrobí-li se jeho podmínkám.

Tak octl se český král opět v největší tísni. Markrabí mišenští přitáhli s vojskem od severu, z Moravy blížil se Jošt

*) Weizsäcker, Deutsche Reichstagsakten IV, str. 474.

rovněž s mocí brannou, a v Čechách samých zdvihli se četní páni, spolu s nimi arcibiskup Olbram; v červenci všichni se spojili, aby oblehli krále Václava v Praze. Ale k tak velkému podniknutí vojsko jejich nestačilo, a Ruprecht Falcký opomenul v pravý čas přispěti svým spojencům. Vypravil sice část vojska do Čech se synem svým v čele; ale toto vojsko nedostalo se daleko přes hranice a vrátilo se s nepořízenou. Král Václav svým domácím nepřátelům se ubránil, ježto obecný lid stále mu zůstával věrným, a dohodl se smlouvou ze dne 12. srpna s jednotou panskou i arcibiskupem pražským podobně, jako se stalo r. 1396 nálezem krále Zikmunda. Také s Joštem se smířil (14. září), uděliv mu znovu Lužici doživotně. Míšenští pak musili ze země odejíti s nepořízenou, byvše od ostatních spojenců opuštěni.

Zatím Ruprecht Falcký obrátil již pozornost svou v jinou stranu. Tehda totiž naskytla se mu příležitost založiti panství v Italii. Tam měl dosud král Václav dva mocné spojence, papeže Bonifáce IX. v Římě a Jana Galeazza, vévodu milánského, který mnoho měst italských brannou mocí si podrobil a od krále Václava zakoupil si titul vévodský. Republika florentinská hleděla s obavami a závistí na rychlé pokroky moci Galeazzovy i nabídla Ruprechtovi Falckému pomoc peněžitou, jestliže se válečně proti němu vypraví. Nabídnutí to mělo pro Ruprechta mnoho vábivého: kdyby se mu podařilo poraziti vévodu milánského a pevnou nohou stanouti na půdě lombardské, pak zajisté by i papež Bonifác IX. upustil od dosavadního přátelství s Václavem a svolil by i ke korunování Ruprechta za císaře římského. Z těchto důvodů tedy Ruprecht místo do Čech, kamž ho četní spojenci volali, vypravil se za pomoci Leopolda, vévody štyrsko-korutanského, do Lombardie. Ale Jan Galeazzo očekával nepřítele se silným a dobře vycvičeným vojskem hned na hranicích svého území a porazil jej u Brescie (21. října 1401), a Ruprecht navrátil se počátkem příštího roku „bez vojska, bez peněz, koruny a cti“ do Německa. Potom vévoda milánský, oznamuje listem toto vítězství králi Václavovi, důtklivě jej vyzýval, aby se vypravil do Italie, třeba bez vojska, ježto on, Jan Galeazzo, s hotovou armádou jej očekává v Lombardii, a aby se dal v Římě za císaře korunovati.

Nelze upříti, že Václav pochopil vhodnost doby k výpravě do Italie. Především zapomenuv na předešlá příkoří, pomocí

vojenskou přičinil se o vybavení bratra Zikmunda ze zajetí magnátův uherských (v září 1401); jeho pomoci zajisté mínil užiti k tomuto velikému podniknutí, k jehož provedení sám necítil se dosti silným. Ale také s moravskými Lucemburkovci hleděl se smířiti stůj co stůj, i konal s nimi i s některými vévodami slezskými ještě na podzim r. 1401 sjezd ve Vratislavi, odkudž chtěl ihned podniknouti výpravu na pomoc Janu Galeazzovi, o čemž také zavčas zprávu podal. Avšak Zikmund zdržel se věcmi uherskými, a tak sjeli se všichni čtyři Lucemburkovci v Hradci Králové (v lednu 1402), kam také dostavila se většina pánů českých a učiněno dohodnutí o trvalý pokoj v zemi a o potřebných přípravách krále Václava k dosažení koruny císařské. Smlouvou ze dne 2. února jmenoval Zikmunda až do návratu svého z Říma říšským vikářem v Německu a správcem království českého a slíbil spravovati se příště ve vládě jeho radou jak v Čechách tak i v Německu. Přítomní páni složili hned také Zikmundovi přísahu věrnosti, ostatní slíbili do určité lhůty tak učiniti.

Na tomto sjezdě král Zikmund vzal na sebe úkol a plnou moc za nepřítomnosti Václavovy udržovati pokoj nejen v Čechách, nýbrž i na Moravě. Proto také musila býti odstraněna roztržka mezi markrabími moravskými, kterou Zikmund sám v listě k Janu Galeazzovi (28. února 1402) označil za hlavní kořen všeho zla. I v této příčině obsahovala ona smlouva velmi slibné opatření: markrabí Prokop měl se odříci všech svých statků v Čechách i na Moravě (tam zajisté ve prospěch Joštův) a za to měl od koruny České obdržeti vévodství Svídnické i Javorské, a podržeti hrabství Kladské s hradem Frankenšteinem, jež mu dříve byly od krále Václava zastaveny. Čestným úkolem pak bylo mu svěřeno, zatím co Václav a Zikmund potáhnou do Italie, aby se s dostatečným vojskem odebral ku hranicím bavorským a hájil jich proti vpádům Ruprechta Falckého.*)

Vzdálení Prokopovo z Moravy bylo by se stalo největší úlevou této zemi, stížené za posledních let tolika válkami. Nejvíce bylo snášeti od Prokopa kapitule olomucké. Dne 4. července 1401 biskup olomucký a jeho kapitula, Přemek, vévoda opavský Erhart z Kunina města (Kunštátu), Lacek z Kravař, řečený

---

*) Reichstagsakten V, str. 190.

z Helfensteina, Petr z Kravař, řečený z Plumlova a jiní páni moravští, „markrabini Joštovi služebníci“, zavázali se, že chtějí „vésti markrabino Joštovo a zemské dobré a počestné protiv markrabí Prokopovi a protiv jeho pomocníkům“, brániti dalšímu porušování majetku a pomáhati si navzájem v dobývání těch statkův, o které byli oloupeni.*) Ale Prokop měl zase četné pány a zemany na své straně a neustával přepadati zvláště zboží kapituly olomucké. Pověstnými mezi jeho stoupenci stali se dva: Ješek z Lamberka, příjmím Sokol, pro neobyčejnou rychlost a obratnost v boji, jehož hlavní hrad Langenberk čili Lamberk stál nedaleko vsi Březníka na levém břehu Oslavy v Znojemsku. Druhý byl Hynek Jevišovický z Kunštátu, příjmím „Suchý čert“, krutý a neohrožený vojín. K nim družili se z vynikajících rodů šlechtických: Jan Šternberský z Lukova a syn jeho Albert, Hynek z Valdštejna, Albrecht z Bítova, Havlík ze Zvěřetic, Smil z Kunštátu, Ondřej a Vaněk z Dubé, Vok z Holštýna, Vaněk z Boskovic a Černé Hory, Zikmund z Letovic, Matěj Tovačovský z Cimburka, Beneš z Benešova, pán v Kvasicích a jiní. Všichni tito spolu s hejtmany a markrabími hradů Prokopových a s četnými družinami plenili a loupili po celé Moravě, zmocnili se měst Znojma a Pohořelic a podnikali i loupežné vpády do Rakous. Záleželo tedy jak Zikmundovi tak Joštovi nesmírně na tom, aby Prokopa nějakým spůsobem se zbavili a pořádek na Moravě obnovili, a o to právě stala se ona smlouva v Hradci Králové.

Ale všechny tyto úmluvy, kterými měl konečně býti sjednán trvalý mír mezi Lucemburkovci a připraveno mohutné jejich vystoupení na venek, rázem se opět rozbily. Příčina toho není zcela známa. Ještě 8. února Zikmund psal Janu Galeazzovi o všech těchto dohodnutích a sliboval na jisto, že spolu s králem Václavem brzo dorazí do Lombardie. Za tím účelem získáni byli také markrabí míšenští a zahájeno i vyjednávání s vévody rakouskými Vilémem a Albrechtem IV. o volný průchod průsmyky alpskými, k čemuž tito již jevili ochotu, ačkoliv Leopold Štýrský, přívrženec Ruprechtův, podal proti této smlouvě protest. Všechny přípravy ke korunovační cestě byly vykonány a přece náhle se všeho sešlo. Nebudou zajisté daleko pravdy oni dějepisci, kteří vidí příčinu toho jednak v ničemné a věrolomné

*) Cod. dipl. Mor. XIII, č. 119.

povaze Zikmundově, jednak ve vrtkavosti Václavově. Zikmund zajisté příliš bral do slova onen článek smlouvy, ve kterém Václav se zavázal ho poslouchati, a když proti tomu Václav se opřel, nerozpakoval se užiti i násilí: dalť v souhlase a dorozumění s pány českými dne 6. března bratra svého náhle zajati a uvěznil jej na hradě Pražském ve věži, kde jindy chováni byli zločinci. Tento skutek vzbudil v lidu zvláště městském velké rozhořčení, a v čelo nespokojených postavil se opět markrabí Prokop, sbíraje vojsko na vybavení krále Václava. Zikmund oblehl Prokopa na hradě Bezdězi, když však dobyti ho nemohl, pozval jej k sobě pod záminkou vyjednávání a zajav jej (6. června), odvezl ve vazbě do Břetislavě (Prešpurka), kdežto Václava odevzdal ve Vídni ku střežení vévodům rakouským Vilémovi, Albrechtovi IV. a Arnoštovi, s nimiž uzavřel (16. srpna) vzájemnou dědičnou jednotu. Tentokráte ani Jošt, dosud vždy věrný pomahač v jeho piklech, nesouhlasil s tímto jednáním Zikmundovým, který v pomstu za to slíbil vévodům rakouským, že bude hleděti, aby co nejdříve Branibory Joštovi vyrval, a že jednoho z nich pak ustanoví správcem této země. Potom svolán byl sněm uherských magnátův, zemanův i měst do Břetislavě (14. září), kdež pro případ bezdětné smrti Zikmundovy Albrecht IV. uznán byl za nástupce jeho v království uherském a dřívější smlouva, kterou toto nástupnictví bylo přiřčeno Joštovi, prohlášena byla za neplatnou.*)

Markrabí Jošt však nebyl z oněch, kteří každému příkoří bez odporu se podvolují. Nenávist, kterou dosud choval k Václavovi, plnější ještě měrou odtud obrátil proti Zikmundovi. Zahájil spojení s přívrženci krále Václava, kteří zatím proti vládě Zikmundově v Čechách se zbouřili; v jich čele byl Konrád z Vechty, tehda biskup verdský (později arcib. pražský) a pán český Jan Krušina z Lichtemburka. Účelem tohoto spolku bylo vybavení krále Václava ze zajetí, a kdyby zemřel, povýšení Jošta na trůn český s vyloučením práv Zikmundových. Vedle toho podnikavý markrabí moravský získal si mocnou stranu mezi magnáty uherskými, v jichž čele byli oba arcibiskupové ostřihomský a kaločský. S nimi Jošt učinil smlouvu (19. února 1403) o spolek proti Zikmundovi, slíbil chrániti je ode všeho pronásledování a brániti

*) Cod. dipl. Mor. XIII, č. 212, 221.

Zikmundovi všemi silami, aby nemohl sbírati vojska v Čechách ani na Moravě k pokoření magnátů. Tito zase zavázali se pomáhati Joštovi k vybavení Prokopa, který dosud dlel ve vězení prešpurském a tam krátil si dlouhý čas skládáním latinských veršů. Obě strany pak zavázaly se nečiniti míru se Zikmundem bez vzájemného dorozumění.*)

Král Zikmund uveden byl zatím do velké tísně. V Čechách vzrostl odboj proti němu, že nucen byl s velkým vojskem tam se vypraviti; dobyl sice Kutné Hory, která statečně se bránila, ale páni čeští spojivše se s Joštem ubránili se. Také spolek Joštův s magnáty uherskými jevil již své účinky: v Uhrách vypuklo zjevné vzbouření, jehož účelem bylo povolati na trůn Ladislava, krále neapolského. Zikmund uznal za dobré uzavříti s Joštem a pány i městy českými příměří (14. dubna), propustil markrabí Prokopa z vězení a již v červenci pospíšil do Uher, kdež se mu podařilo ještě do zimy vzpouru potlačiti.

Odchodu Zikmundova dobře použili nepřátelé jeho v Čechách, zvláště markrabí Jošt, který si získal mocnou stranu, učiniv také spolek s městy Pražskými. Odebrav se pak na Moravu, najal tam do svých služeb dřívější přívržence Prokopovy, zvláště pak Jana Sokola z Lamberka,**) za něhož slíbil přimluviti se, aby byl zbaven klatby církevní, pod výminkou ovšem, nebude-li již napadati statků kapituly olomucké, brněnské a kroměřížské. Zatím také král Václav, ve Vídni uvězněný, hleděl nakloniti si vévody rakouské, Viléma a Arnošta, kteří ho střehli, a uzavřel s nimi (25. července 1403) přátelskou smlouvu. Od té doby vévodové nevykonávali nad ním již tak přísného dozoru, zvláště když vévoda Vilém také z jiných příčin znepřátelil se s králem Zikmundem. Králi Václavovi byl vykázán ve Vídni dům k obývání, povolena mu četná dvorská družina a směl i denně ve společnosti si vyjížděti. Tak byly mu přípravy k útěku velmi usnadněny. Dne 11. listopadu 1403 vyjel si, jak se praví, přestrojen se čtyřmi průvodčími k Dunaji a dal se převézti na člunu na protější břeh. Tam očekával jej rakouský pán Jan z Lichtenštejna, který maje v držení hrad Mikulov, byl věrným vasalem Václavovým, a v průvodě padesáti střelců doprovodil jej bezpečně do Mikulova a odtud do Čech, kdež byl osvobozený král

*) Tamtéž, č. 244.

**) Cod dipl. Mor. XIII, č. 251.

ode všeho obyvatelstva s jásotem uvítán. Pobyv nějaký čas v Kutné Hoře, pozval tam oba markrabí moravské, Jošta, který dlel tehda právě v Berlíně, i Prokopa, a radil se s nimi o válečných opatřeních proti Zikmundovi. S výpravy italské musilo nadobro sejíti, ježto již r. 1402 zemřel nejvěrnější přítel Václavův, Jan Galeazzo, a kromě toho král Václav znepřátelil se také s papežem římským Bonifácem IX., který od nějaké doby bezohledně vystupoval proti rodu Lucemburskému.

V Kutné Hoře uzavřeno bylo přátelství mezi králem Václavem i oběma markrabími moravskými, které od těch dob nebylo již přerušeno. Král připoutal si Jošta četnými výhodami: především jmenoval jej hejtmanem království českého na čas své nepřítomnosti, ježto se hodlal odebrati do Vratislavi, aby tam vyjednával o spolek proti Zikmundovi, s Vladislavem, králem polským. Smlouvou ze dne 12. prosince povoleno Joštovi, aby směl zastaviti vévodství lucemburské Ludvíkovi Orleanskému, synu krále francouzského; konečně dal mu Václav plnou moc, aby vyjednával v jeho jméně o podmínky smíru s protikrálem Ruprechtem. Sotva však král Václav do Vratislavě se odebral, Jošta došla zpráva, že Zikmund ve spolku s Albrechtem IV., vévodou rakouským, válečně vtrhl na Moravu. Tam také Jošt ihned se odebral a najal četný vojenský lid k obraně proti vpádům z Uher i Rakous.

Král Zikmund, který těžce nesl vybavení Václavovo z vězení a ještě tíže ztrátu panství v Čechách, hleděl především potrestati nenáviděného Jošta. Dle úmluvy s Albrechtem IV. Rakouským pokusil se o to, aby jej zbavil panství braniborského i nařídil stavům braniborským zvláštním listem (23. března 1404), aby pouze jemu poslušnost prokazovali, ježto marka braniborská Joštovi pouze jest zastavena až do zpětného výkupu. Nicméně nezdá se, že by toto vyzvání bylo nějak účinkovalo: aspoň zůstal Jošt i potom pánem této země. Za to byla Morava toho roku navštívena od spojených nepřátel: v létě r. 1404 Zikmund vpadl z Uher do severní části země a do horního Slezska, kdež vůdce jeho Štěpán z Lučence zmocnil se města Ratibora, jež náleželo vévodovi Přemkovi, tehda spojenci Joštovu. Jošt učinil pak s velkým vojskem útok na Ratibor, ale byl od Štěpána s velkými ztrátami odražen. Zikmund později v odměnu za tuto statečnost daroval Štěpánovi dva hrady v Sedmihradsku. Z Rakous pak

vtrhli na Moravu s četným vojskem vévodové Albrecht IV. a Arnošt a oblehli Znojmo, jehož posádka se však statečně hájila, majíc v čele oba pověstné válečníky moravské, Jana Sokola z Lamberka i Hynka Jevišovského, nazvaného Suchým čertem. Morava byla tehda opět hrozně spustošena; dle svědectví Joštova (v listině k Olomuckým ze dne 8. července 1404) netoliko kupci na cestách a rolníci na polích, nýbrž ani mniši v uzavřených klášteřích, ani měšťané v ohrazených městech nebyli bezpečni svým majetkem a životem. Tehda také markrabí Prokop, jak se podobá, octl se v zajetí nepřátelském,*) i nebylo mu možno hájiti města, jež bylo jemu poddáno. I vzkázal král Václav Znojemským z Vratislavi, aby v odporu proti nepříteli setrvali a odevzdali se do ochrany markrabí Joštovi. Posádka také statečně se bránila, i když Zikmund s vojskem uherským spojil se s vévody rakouskými, a zdařilým výpadem zničila oblehací stroje hořící smůlou a sírou. Ještě hůře bylo pro oblehatele, že v jejich vojsku vypukla úplavice, kterou zachváceni byli Zikmund i Albrecht, tak že po šestinedělním marném obléhání musili na rychlo od města upustiti (27. srpna). O obou panovnících věřilo se, že jsou otráveni; i poslal Zikmundovi vévoda rakouský Vilém lékaře z Vídně, který byl „hrubý Šváb, ale při tom dobrý lékař." Ten pověsil krále za nohy, hlavou dolů, aby prý jed ústy vytekl, a nechal jej v tomto položení 24 hodin. Svědčí zajisté o dobré tělesné konstituci Zikmundově, že z této léčby zdráv vyvázl. Za to však jeho spojenec Albrecht IV. zemřel již po čtrnácti dnech (14. září) na úplavici, kterou si za obléhání Znojma byl ulovil.

Pohromou u Znojma král Zikmund donucen byl nadobro Čechy i Moravu vykliditi, a od těch dob dopřáno našim zemím po několik let pokoje a zotavení. Král Václav, který za poslední doby byl prožil trpkou školu života, stal se v jednání rozvážnějším, ale také samostatnějším než dříve. Největším štěstím bylo, že od té doby pominuly všechny rozepře jeho s ostatními členy rodu Lucemburského. S oběma markrabími moravskými žil potom v trvalém míru a dobré shodě; Prokop ovšem zemřel již v nejbližších letech 1405 nebo nejdéle 1406, dle jedněch uvězněn na Špilberce, dle druhých otrávením, z čehož však ani jedno ani druhé samo o sobě pravdě nepodobné pro nedostatek zpráv

*) Svědčí o tom zmínka v listě, který poslal král Václav Znojemským z Vratislavi 21. července 1404 (Cod. dipl. Mor. XIII, č. 320)

souvěkých nelze zjistiti.*) O jeho povaze nelze říci mnoho chvalného. Byl surovým rytířem a lupičem, jak sám o sobě doznává.**) Utvořil a sorganisoval četné tlupy žoldnéřské, jichž hlavním zaměstnáním bylo pleniti, loupiti a zabírati cizí statky. Smrt jeho byla pro Moravu velkým ulehčením.

Jinak bylo s Joštem. Události posledních let dobře na něj působily, zkušenosti životní vytříbily jeho povahu. Odvrátil se od lstivého a sobeckého Zikmunda a příklonil se úplně k dobrosrdečnému Václavovi. Poněvadž tento jeho rady i potom ve mnohých věcech se dožadoval, Jošt často odtud přebýval v Praze a koupil si již r. 1405 velký dům na Staroměstském náměstí. Ježto předešlými válkami král Václav octl se v nesnázích peněžitých, Jošt v té příčině vždy dobře zásobený pomohl mu značnými částkami, začež mu král zastavil hrady Kladsko a Frankenštein (21. prosince 1405). Ostatek markrabí Jošt věnoval velkou péči povznesení Moravy, která byla v hlubokém úpadku, zvláště pak podporoval kláštery a města, od lupičů domácích i od cizích nepřátel pohubená. Tak zejmena olomučtí měšťané osvobozeni (8. července 1404) ode všech poplatků, povinných komoře markrabské, na čtyři léta, znojemští v odměnu za statečné hájení města proti Zikmundovi a Albrechtovi IV. od týchž poplatků na šest let (10. února 1405), rymařovští na čtyři léta (14. ledna 1406) a tito zároveň obdařeni týmiž právy městskými, jaká příslušela Brnu a Olomouci.

Šlechta ovšem z velké části zvykla nevázanosti dob předešlých a podnikala se svými rotami i potom loupežné výpravy po Moravě i do Rakous, nedbajíc míru, který zatím byli uzavřeli král Václav a markrabí Jošt s vévodami rakouskými. Ale tomuto bohopustému řádění byl brzo učiněn konec. Pověstný pán moravský Albrecht z Bítova s 500 oděnci zmocnil se r. 1405 nočním útokem pohraničného městečka Drozdovic. Zámku statečně hájil rytíř Zachariáš

*) Palacký a po něm Tomek udávají den úmrtí Prokopova na 24. září 1405. Poslední zmínka o jeho životě děje se v listině vydané v Brně, 15. června 1405, kterouž daroval Kartusianům dolanským všechny pozemky, náležející k hradu Tepenci (Cod. dipl. Mor. XIII, č. 372); tato listina zároveň vyvrací pověst o jeho uvěznění; první pak zprávu o jeho smrti nalézáme v půhonech (Libri citationum II, str. 49) ke dni 17. prosince 1406.

**) Uvězněn byv od krále Zikmunda na hradě prešpurském, stěžuje si: „Ex patria sum expulsus, Moravia sum detrusus, . . . si miles essem, equitassem, si latro essem, spoliassem atd.“ (srv. Palacký, Děj. Čes. II, 2, 368).

Haderer; k jeho vybavení na rozkaz vévody Viléma shromáždili se četní šlechtici, měšťané i sedláci, vnikli nenadále do města a největší část oblehatelů porubali. Mezi padlými byl také Albrecht z Bítova. Proti Hynku Jevišovskému z Kunštátu, který rovněž v loupežích pokračoval a mimo jiné také pevného hradu Veveří se zmocniv, odtud zvláště město Brno s okolím přepadal a pustošil, města zdvihla se spojenou mocí brannou i podařilo se jim „Suchého čerta" zajati a do Brna dovézti, kdež po sedmidenním vyšetřování byl k smrti odsouzen a popraven (1409). Poněvadž pak rotám lupičským nedostávalo se již markrabské ochrany, byly i v jiných částech Moravy brzo vymýceny.

Zikmund potom na dlouhý čas zůstal vzdálen z našich zemí, ježto Václav ztratil veškeru důvěru k němu. Aby učinili Zikmunda neškodným, Václav i Jošt smířili se s vévodou rakouským Vilémem již na sklonku roku 1404 a na schůzi v Budějovicích (19. února 1405) obnovili s ním dědičnou smlouvu, uzavřenou za císaře Karla IV., ze které Zikmund mlčky byl vyloučen. Proti tomu král uherský uzavřel branný spolek s Leopoldem Štyrským, stoupencem Ruprechta Falckého a odpůrcem Vilémovým. Brzo potom (27. dubna) Jošt se Zikmundem se smířil, ano král uherský hodlal Jošta vypraviti jakožto svého plnomocníka ke konciliu do Říma a když po smrti Vilémově (1406) Leopold převzal poručnickou vládu v Rakousích za nezletilého Albrechta V., jal se s ním markrabí moravský vyjednávati o urovnání rozepří, které posud trvaly na pomezí moravsko-rakouském. Někteří páni moravští, Hynek z Pačova, hejtman brněnský, Erhart ze Skály, Vaněk z Boskovic jinak z Černé Hory a Jan z Lomnice, učinili na rozkaz Joštův příměří s plnomocníky rakouskými (28. září 1406), Jošt pak ještě na sklonku toho roku (17. prosince) v Seefeldě vešel s Leopoldem Rakouským ve smlouvu, na čtyři léta platnou, kterouž oba zavázali se brániti loupežem ve svých zemích a proti takovým pomáhati si navzájem, jakož i škody dosud spůsobené nahraditi. Ale r. 1407 vypukly znovu pomezní třenice. V květnu Jan Sokol z Lamberka zmocnil se nočním útokem města Lavy a shromáždil tam množství ozbrojeného lidu z Čech, Moravy i Rakous. Odtud pak celé okolí bylo hrozně pleněno a pustošeno. Vévoda Leopold vypravil vojsko vedením svého kancléře Berchtolda, biskupa frisinského, toto však proti Sokolovi ničeho nepořídilo, tento pak podnikal loupežné výpravy

až k Marcheku. Markrabí Jošt nejen že proti tomu ničeho nezařídil, nýbrž, jak se podobá, Sokola i zjevně podporoval. Naproti tomu vévoda Leopold najal i některé moravské rytíře do svých služeb, mezi nimi Albrechta ze Šternberka jinak z Lukova; ale ani s těmi nic nepořídil, a Lava vyklizena od Sokola teprve, když Leopold Joštovi zvláštní smlouvou (ve Vídni, 28. září 1407) za vydání města i zajatých zavázal se zaplatiti 23.000 dukátů. Smlouva ta potvrzena byla mírem ve Znojmě (9. října 1407), ze kterého však vyloučen byl Jan Sokol z Lamberka.*)

Tak konečně odklizeny tyto rozepře. Ale Moravě nebylo popřáno na dlouho klidného rozvoje, neboť zasažena byla již po několika letech vichřicí mnohem mocnější, kterou zplodilo tehdejší hnutí náboženské v Čechách.

---

*) Konec tohoto rytíře byl právě tak dobrodružný jako celý život jeho, přece však slavnější, než konec bývalého jeho soudruha, Suchého čerta. Když tehda vypukla válka Polska a Litvy s rytíři řádu německého, král polský Vladislav najal též četné žoldnéře z Čech a z Moravy. „Byli mezi nimi válečníci zkušení, jimž školou řemesla válečného byly před tím domácí války a drobné šrůtky a půtky v Čechách i na Moravě. Přední mezi nimi místo zaujímal Jan Sokol z Lamberka; on hlavně to byl, jenž válečníky a žoldnéře pro Poláky sbíral. Mezi těmi, kdo s ním přišli, byl také muž, jenž měl za sebou minulost dobrodružnou a dosti neslavnou, před sebou však budoucnost velkou a skvělou: Jan Žižka z Trocnova.“ V slavné bitvě u Tannenberka čili u Grunvaldu (15. července 1410) jeden z 50 praporů vojska polského skládal se z Čechův a Moravanů, najatých od Sokola. V bitvě samé Sokol zůstával v tělesné stráži krále Vladislava, jemuž byl pro výtečné vlastnosti a věrnost ze všech Čechů nejmilejším, a když později (23. září) dobyto bylo hradu Radzina (Rheden), který v Chelminsku ještě Němci drželi, král svěřil jej Janu Sokolovi a posádce složené z Polákův a Čechů, mezi nimiž byl také Žižka. Téhož roku ještě však Jan Sokol z Lamberka zemřel, byv prý otráven. Oba syny jeho, Mikuláše a Jaroslava, dal král na vychování do Krakova, později oba dali se k Táborským. (J. Goll, Čechy a Prusy ve středověku, str. 119 násl.).

Část druhá.

Doba hnutí husitského až po nastolení císaře Zikmunda na trůn český (1400—1436).

I. Úpadek života církevního na sklonku XIV. století.

Veliké hnutí náboženské, které počátkem XV. století zasáhlo Čechy i Moravu, mělo kořeny své ve všeobecném stavu a zřízení církve křesťanské. Od těch dob, co papežové vítězně provedli zápas svůj s mocí císařskou, zvláště pak s rodem Hohenstaufským v XIII. století, v celém životě církevním zmáhaly se rozličné vady a neřesti. Papežové, chtějíce udržeti si vrchní moc nad křesťanskými panovníky a národy, hleděli především zjednati si co nejvíce peněžitých příjmů. Proto zaváděli kde mohli církevní soudnictví, při němž dispense a indulgence dobře byly placeny, propůjčovali vždy hojnější odpustky za peníze a ukládali velké daně na církevní statky a na příjmy duchovních hodnostův. Hlavním pramenem příjmů papežských stalo se osazování výnosných úřadů církevních, které papežové časem úplně pro sebe vyhradili, ovšem na ujmu klášterův i kapitul, které až dotud měly právo voliti si svého opata nebo biskupa. K těmto úřadům dosazováni byli často lidé nehodní, jen když hodně mnoho zaplatili. Zlořád ten pokročil tak daleko, že když nestačilo papežům uprázdněných beneficií, vydávali za peníze biskupství, opatství, fary výnosné atd. ještě na živobytí jejich držitelů, a stalo-li se, že přišel druhý nápadník, který podal více než první, byla smlouva s tímto zrušena a beneficium zadáno druhému. Vedle toho papežové osobovali si všechny důchody z církevních úřadů po čas jejich uprázdnění a

nad to ještě vybírali od nově jmenovaných biskupův a opatů t. zv. annaty, t. j. celý příjem za první rok jejich úřadování.

Nemohlo jinak býti, než že toto hmotné vykořisťování správy církevní, vycházející z hlavy církve, působilo zhoubným příkladem na veškero duchovenstvo. Duchovní, kteří úřadů svých dosáhli za velké peníze, hledíce si nahraditi kupní částku, utlačovali lid velkými platy za každý výkon církevní, tak že ani svátosti nedávaly se zadarmo. Kněžstvo, zvláště držitelé bohatých far a klášterů, hleděli si více přepychu a rozkoší, nežli svých povinností, a tak mravní nákaza zmocnila se takřka veškerého stavu. Že pak špatný příklad působil i na lid světský, u něhož mravnost vždy více poklesala, netřeba dokládati.

Všechny tyto zlořády rozmohly se ještě mnohem větší měrou rozštěpením hlavy církevní, vznikem dvojice papežské r. 1378. Oba papežové tehda zároveň zvolení, z nichž Urban VI. sídlel v Římě, Kliment VII. pak ve francouzském městě Avignoně, snažíce se získati co nejvíce přívrženců v křesťanstvu, podrývali navzájem svou moc a vážnost, a poněvadž každý z nich chtěl míti tolik důchodů, co míval dříve papež jediný, zdvojnásobili své úsilí ve vybírání poplatkův a užívali k tomu ještě více nechvalných prostředků. Zhoubné následky dvojice papežské jasně poznávali vynikající mužové toho věku. Král Václav již r. 1398 sešel se s králem francouzským Karlem VI. a oba zavázali se usilovati o to, aby se oba papežové v Římě i v Avignoně odřekli svého důstojenství, tak aby se mohlo svobodně přikročiti k volbě jediného společného papeže. S počátku také zdálo se, že snahy ty povedou k cíli. Již první nástupce papeže Bonifáce IX. v Římě († 1404), Innocenc VII., dával k tomu své svolení, a po jeho smrti (1406) nástupce jeho Řehoř XII. psal krátce po své volbě universitě pražské, že jest jeho úmyslem ku prospěchu jednoty církevní dobrovolně se vzdáti papežství, když by tak učinil protivník jeho Benedikt XIII. v Avignoně, a podobný slib učinil Benedikt XIII. dvoru francouzskému. Ale ani Řehoř ani Benedikt neminili upřímně dostáti slovu danému a vyjednávali spolu delší čas jen na oko, aby celou věc hodně na dlouho mohli odložiti. Tu konečně kardinálové obou dvorů dorozuměli se bez ohledu na oba papeže, vypověděli jim poslušenství a ohlásili (v červnu 1408) svolání obecného koncilia v městě Pise na rok 1409. Úkolem tohoto koncilia mělo býti

netoliko obnovení jednoty papežské, nýbrž i náprava v hlavě i v oudech církve, aby odklizeny byly neřesti, které se právě následkem dvojice papežské nejvíce byly rozmnožily. Kardinálové v listech k panovníkům křesťanským a zvláště ke králi Václavovi žádali, aby s veškerým důrazem přispěli k provedení těchto úkolův a jmenovitě, aby až do usnesení koncilia zachovali neutralnost mezi oběma papeži. Král Václav s velkým potěšením přijal toto rozhodnutí a v dorozumění s králem francouzským vypověděli poslušnost každý svému papeži. Když však král Václav v té příčině obrátil se na vyšší duchovenstvo české, toto jsouc nepřítelem všelikých oprav, odepřelo poslechnouti vyzvání kardinálův a zachovalo i pro potomní časy poslušnost dosavadnímu římskému papeži Řehoři XII.

A právě v duchovenstvu českém i moravském bylo tehda třeba nápravy více než kdekoliv jinde. Císař Karel IV. i bratr jeho markrabí Jan obdařovali dosavadní i nově zakládané kláštery a kostely hojnými statky a důchody a udělovali hodnostům církevním nejrozsáhlejší privilegia, tak že právem lze říci, že i církev té doby slavila v našich zemích svůj zlatý věk. Také syn a nástupce markrabí Jana Jošt, ač jinak penězi skrblil jako málo kdo, církev právě tak štědře podporoval jako jeho otec. Za příkladem panovníků pak i četné šlechtické a měšťanské rodiny pokládaly za svou povinnost v závětech i za jiných příležitostí pamatovati na kostely a kláštery znamenitými odkazy. V obsazování výnosných míst duchovenských pak děly se u nás právě takové zlořády jako jinde. Nehodné osoby úplatkem i jinými nedovolenými prostředky dosahovaly netoliko jednoho, ale často dvou i tří beneficií, tak že na př. jediná osoba měla kanovnickou prebendu v Praze, Olomouci a Vratislavi zároveň; takový vyšší duchovní už docela nemohl svých povinností zastávati, i měl všude svého zástupce, sám pak užívaje jen důchodů z oněch míst, žil bezstarostně v rozkoších a přepychu anebo se oddával jinému povolání, především válečnickému. Toto hromadění (kumulování) beneficií bylo již za císaře Karla IV. všeobecným: tak na př. papež Kliment VI. dovolil Janu Očkovi z Vlašimi, který byl biskupem olomuckým v letech 1351—1364, zvláštní listinou (22. února 1352), aby směl po celý rok podržeti všechna beneficia, jež měl až do své volby za biskupa, a krom toho od veškerého kleru světského i církevního, jenž měl cír-

kevní statky v městě nebo diecési olomucké, vybírati mírné poplatky.*)

O biskupech olomuckých v druhé polovici XIV. stol. nelze říci, že by byli vesměs důstojenství tohoto bývali nehodni. Již onen Jan Očko z Vlašimi byl dle souhlasných zpráv muž všestranně vzdělaný, diplomaticky obratný a rázný. Jsa miláčkem císařovým, byl po smrti slavného Arnošta z Pardubic (1364) na přání Karlovo zvolen od kapituly arcibiskupem pražským a zaujímal v tomto úřadě podobně jako jeho předchůdce vynikající místo v radě panovníkově. Biskupem olomuckým na přání císaře Karla i markrabí Jana jmenoval papež Urban V. Jana ze Středy (rodilého ze Středy [Neumarktu] ve Slezsku), dosud biskupa litomyšlského, na jehož místo dosedl moravský šlechtic Albert ze Šternberka, dotud biskup Zvěřínský v Meklenbursku. Jan ze Středy byl vynikajícím státníkem a kancléřem císaře Karla, muž neobyčejně vzdělaný, milovník starých klassiků latinských. Zemřel 24. prosince 1380, byv po šestnácte let biskupem olomuckým. Ale právě za těchto dvou vynikajících biskupů zlořády volně se vzmáhaly jak v kapitule olomucké, tak i v ostatním duchovenstvu světském i řeholním. Hned na počátku svého úřadu (13. prosince 1352) biskup Jan Očko vydal řád pro kapitulu, ve které už tehda vedly se četné spory o výnosné prebendy; jmenovitě nařizoval, že žádný z prelátů, kanovníků nebo vikářů nesmí svou prebendu nebo vikářství ku správě svěřiti nebo dokonce prodati laikovi, ježto prý v moci laiků prebendy se zhoršují a přicházejí v úpadek.**) Již za jeho biskupování nalézáme v listinách plno sporů mezi duchovními úřady i kláštery o patronáty, o důchody patřící ke kostelům a kaplím, o presentační práva, o desátky z pozemků církevních, o soudnictví a pastviny.***) Již tehda mnichové odpírali svým opatům poslušnost, jako se stalo r. 1356 v premonstrátském klášteře v Hradišti (u Olomouce), kde pro podobný přečin mnich Přibislav z Oblochovic dán byl do klatby.†) Že za takových okolností ani laikové hrubě nedbali předpisů církevních, nelze se diviti: dokladem toho jest list papeže Innocence VI. k císaři

---

*) Cod. dipl. Mor. VIII, č. 144.

**) Cod. dipl. Mor. VIII, č. 185.

***) Doklady o tom snadno každý najde v Cod. dipl. Mor. VIII, č. 282, IX, č. 2, 122, 135, 160, 237, 315, 319, 371, 415 a j.

†) Cod. dipl. Mor. IX, č. 9.

Karlu, v němž si stěžoval na pana Zdeňka z Lipé, pána moravského; Zdeněk totiž zjevně podporoval jakéhosi Vlacha Franciska de Ordelaffis, původně vikáře papežského, který však později se papeži vzepřel a od něho i do klatby byl dán. Papež žádal pak císaře Karla, aby panu z Lipé zakázal podporovati tohoto sektáře.

Za biskupa Jana ze Středy pozorujeme další rozklad církve moravské. Třeba sám bezúhonný a ve všem pečlivý o povznesení kázně a mravnosti v duchovenstvu, nedovedl všem zlořádům čeliti, ježto úřad kancléře císařského vyžadoval od něho časté vzdalování se z diecése. Majetek a prospěchy hmotné staly se u většiny duchovních hlavním předmětem jejich péče. Probošt kounického kláštera, který měl správu farního kostela v Mikulově, ustanovil tam r. 1368 za svého vikáře jakéhosi kněze Matěje, ale odebral mu tři čtvrtiny všech příjmů kostelních, tak že onen ze zbylých příjmů kostelních nemohl ani duchovní správu zastati a vedl proto stížnost až k papeži.*) Tehda také vedeny byly hojné spory majetkové, jako spor kapituly olomucké s panem Vilémem z Kunštátu o dva lány v Bošovicích (1368), s panem Ctiborem z Cimburka o pozemky u vsi Uherčic (1370), s arcibiskupem pražským o práva poddaných v Kojetíně (1372), spor jeptišek starobrněnských (kláštera Králové) s komendatorem řádu sv. Jana v Brně o desátky z pole jakéhosi, a zase s kaplanem Vojslavem o příjmy náležející ke kapli špilberské v Brně.**) R. 1370 biskup Jan ze Středy, chystaje se k odjezdu do Italie, ustanovil svým správcem jakéhosi Leopolda, příjmím Australis; tento několikráte zasáhl do soudní pravomoci jeptišek kláštera pustiměřského, a biskup navrátiv se, musil spor ten urovnávati.***) Nekázeň mezi kanovníky olomuckými vzrostla již tou měrou, že biskup Jan zvláštním statutem ze dne 10. června 1367 pohrozil sídelním kanovníkům, kteří by déle než na půl roku se vzdálili, ztrátou residencie a vikářům pokutou peněžitou pro případ nepřítomnosti v neděle a zasvěcené svátky.†)

Prospěchářství a nevázanost duchovenstva ovšem neminuly se zhoubnými následky mezi ostatními stavy světskými. Vážnost

*) Cod. dipl. Mor. X, č. 30.
**) Cod. dipl. Mor. IX, č. 436, X, č. 28. 29, 51, 98, 172, 190, 198.
***) Cod. dipl. Mor. X, č. 88
†) Cod. dipl. Mor. X, č. 10

k úřadům církevním, ano i k posvátným místům vůčihledě poklesala. Kapitula olomucká ohlásila r. 1366 k papeži Urbanovi V. stížnost, že škůdcové jacísi církvi odnímají netoliko desátky a polnosti, nýbrž i listiny, relikvie, knihy církevní, kříže, kalichy, zlaté a stříbrné nádobí, domácí nářadí a dobytek všeho druhu.*) Veřejná nemravnost zvláště ve větších městech úžasně se šířila. V Brně na př. rozličné nepravosti měly ode dávna pod Františkovem („in monte Purcelpuhel") sídlo v domech, ve kterých navštěvovatelé skrze kuplíře i jiné zlosyny byli peněz i šatů zbavováni, zraňováni i zabíjeni. Městská rada trpěla toto zlo po dlouhá léta. Teprve když markraběnka Marketa, která ze zámku Špilberského měla vyhlídku v ony strany, městské radě poručila, aby těmto zlořádům učinila přítrž, dala tato spáliti vykřičené domy a vykázala obyvatelům jejich uvnitř města v České ulici („in platea Boemorum retro yudeos") několik domů k stálému pobytu, podřídila je dozoru městských úřadův („subjudices, precones et alii officiales judicii seu civitatis") a určila daně, které mají městu odváděti; za to neměly od úřadů ve svých domech nijak býti obtěžovány. Z těchto domů vybírány byly poplatky („census de domibus meretricum"), jako z každé jiné živnosti, k čemuž ustanoven byl zvláštní úředník městský („magister meretricum").**)

Jestliže oba vynikající a bezúhonní biskupové, Jan Očko a Jan ze Středy, nedovedli při nejlepší vůli staviti zlořádů ve své diecesi, bylo to tím méně možno za jejich nástupců, kteří věhlasem a péčí o kázeň jim se nemohli rovnati. Po smrti Jana ze Středy biskupem stal se Petr, dosud arcibiskup magdeburský, na přání krále Václava, jemuž bylo uprázdnění stolce magdeburského žádoucno, aby urovnal jistou rozepři v říši německé. Biskup Petr, který po sedm let (1380—1387) spravoval diecesi olomuckou, byl jednak již věku značně pokročilého, jednak staral se více o veselé požitky životní než o povinnosti svého úřadu: proto také nenaléhal příliš na vymýcení zlořádů v duchovenstvu. Sám král Václav uznal za nutné zvláštním listem z r. 1380 napomenouti biskupa, aby zakročil proti kněžím své diecese a zvláště proti farářům, kteří byli oddáni konkubinátu. Z toho roku také se zachovala přísná statuta, pocházející ještě od biskupa Jana Středy; všem kněžím, kteří vydržovali konkubiny v domě

*) Cod. dipl. Mor. IX, č. 453.
**) Cod. dipl. Mor. VIII., č. 230.

svém nebo mimo dům, pohrozeno, že budou zbaveni beneficií ano i úřadu kněžského, nenapraví-li svůj život do měsíce; zároveň pak zostřena nařízení o náležitém svěcení svátkův. Arcibiskup pražský Jan z Jenštejna, který dříve také oddával se veselému životu světskému, ale byv stižen r. 1380 těžkou nemocí oddal se životu přímo asketickému, několika listy biskupa Petra pokáral jednak pro nepřiměřený spůsob života, dále že neusiluje o nápravu zlořádův a konečně že podporuje ve své diecesi schismatiky, přidržující se papeže avignonského. Z této příčiny, hlavně pak že vypovězenému z Prahy schismatikovi Konradovi z Veselé poskytl zároveň s markrabím Prokopem na svých zámcích útočiště, byl dán od svého představeného do klatby a zemřev 13. února 1387 po nějaký čas ležel nepohřben, až teprve později pochován byl v augustinianském klášteře v Lanškrouně.*) Po smrti Petrově papež Urban VI., nedbaje volebního práva kapituly, jmenoval jeho nástupcem Mikuláše z Oseka čili z Ryzmburka, dosud biskupa kostnického a před tím probošta brněnského. Avšak král Václav, který statky biskupské hned po smrti Petrově dal do správy panu Jindřichovi z Lipé, přál si míti na stolci olomuckém svého příbuzného Jana Soběslava, který od roku 1380 byl biskupem litomyšlským; volbu tu podporovali také oba bratří Soběslavovi Jošt a Prokop, tentokráte svorni, a tak se stalo, že proti vůli papežově kapitula požádala Jana Soběslava za biskupa. Papež Urban, jemuž záleželo na dobré vůli s králem českým, urovnal spor tak, že Jana Soběslava jmenoval patriarchou aquilejským, Mikuláš z Ryzmburka pak zůstal biskupem olomuckým. Po jeho smrti (6. června 1397) kapitula pokusila se o obnovení svého práva volebního a zvolila ze svého středu Lacka čili Ladislava z Kravař. Ale král Václav příkře tuto volbu odmítl, ježto prý jest jeho přáním, aby olomucké biskupství vrátilo se k bývalému lesku svému, a nařídil kapitule, aby požádala za biskupa Jana Mráze, biskupa lubusského (v Lužici), před tím probošta zderazského; kdyby pak kapitula toho učiniti nechtěla, že už dán jest rozkaz markrabí Prokopovi, aby odporující mocí přivedl k poslušenství. Byl to silný nátlak na kapitulu, ježto Prokop právě tehda se svými přívrženci krutě řádil na statcích biskupských a kapitulních. Proto kapitula povolila a na

---

*) Cod. dipl. Mor. XI, č. 192, 244, 245.

její žádost jmenován byl od papeže **Jan Mráz** biskupem olomuckým (20. července 1397). Po něm však (1403) kanovník **Lacek** z **Kravař** přece stal se jeho nástupcem.

Za těchto tří biskupů, Mikuláše, Jana Mráze a Lacka biskupství olomucké octlo se v hlubokém úpadku. Ačkoliv nadáno bylo hojností statků, jako málokteré z biskupství sousedních, přece jednak loupežnými vpády a nájezdy světských škůdců, zvláště markrabí Prokopa a jeho stoupenců, jednak také nedbalou správou octlo se v takové bídě hmotné, že tito biskupové nestačili vypůjčovati si peníze, kde mohli. Mikuláš z Ryzmburka hned v prvním roce svého biskupování (1388) nucen byl zastaviti markrabí Joštovi četné statky za dluh 5050 hřiven stříbra.*) Když pak nastoupil Jan Mráz ve svůj úřad, byly již všechny biskupské statky, do desk zemských zapsané, buď zastaveny neb od Prokopových stoupenců obsazeny. Král Václav, na něhož biskup v té příčině se obrátil, nechtěl proti Prokopovi přísněji zakročiti; tím uveden byl Jan Mráz do takové tísně peněžité, že si musil z cizích peněz, uložených v sakristii kathedralního chrámu, vypůjčiti 150 hřiven stříbra, aby mohl zaplatiti mzdu biskupským žoldnéřům, najatým proti Prokopovi **)

Neustálé války domácí a úpadek hmotný měly za následek ještě větší než dosud uvolnění kázně a mravnosti. Biskup Mikuláš r. 1389 přísně napomenul preláty, kanovníky a vikáře, aby v zasvěcené svátky chodili do kostela a tam konali svou povinnost. Že duchovenstvo nižší nebylo o nic lepší, vysvítá z pohoršlivého případu, který r. 1390 stal se ve Znojmě a který zajisté nebyl ojedinělým. Jakýsi kněz Jiří, minister u sv. Mikuláše, dopaden byl od měšťanů znojemských při nepravosti, vhozen do řeky a usmrcen. Pro toto zasažení do biskupské pravomoci byli stiženi soudce i městská rada klatbou a na město Znojmo uvalen interdikt. Tresty ty teprve potom byly zrušeny, když Znojemští pokorně poprosili za odpuštění a na důkaz pokání založili oltář sv. Ondřeje v kostele sv. Mikuláše.***) Arcibiskup pražský Jan z Jenštejna r. 1392 provedl zevrubnou visitaci v diecési

---

*) Cod. dipl. Mor. XI, č. 527. Statky ony byly: Mejlice, Vyškov. část Pustiměřic, Drysice, Budějovice, Modřice, Šlapanice, Újezd, Začany, Holešice, Slavonín, Náměšť, Chrlice, Biskupice, Čejč, Hulín a některé menší.

**) Cod. dipl. Mor. XII., č. 471, 535—537, XIII, č. 143.

***) Cod. dipl. Mor. XI., č. 592, 593, 594.

olomucké, uznal za nutné nařiditi biskupovi, aby aspoň jednou do roka svolával synody kněžstva a svým podřízeným potřebné rozkazy uděloval, aby si kněžstvo opatřilo knihu statutů, vydanou od arcibiskupa Arnošta z Pardubic a opatřenou dodatky od Jana z Jenštejna, aby byl ustanoven zvláštní dozorce nad heretiky, aby kacířství (míní se tu sekta Valdenských) bylo vykořeněno; dále pro milosrdenství Kristovo zapřisahá biskupa i kanovníky, aby na svých statcích nedrželi židův a skrze ně lichvu neprovozovali; vytýká sídelním kanovníkům, že na dlouhý čas od kostela se vzdalují a hrozí klatbou, jestliže aspoň do tří měsiců se nenavrátí; zakazuje příliš časté vyměňování beneficií bez svolení biskupova a vybírání poplatků za některé výkony církevní; obnovuje přísná opatření proti konkubinátu kněžstva a zvláště zakazuje, aby v této vině přistižení směli se penězi vykupovati (23. prosince 1392).*) Tato nařízení byla zostřena a doplněna statuty, vydanými biskupem Janem Mrázem (5. května 1400); tam zejmena kněžím se vytýká, že se neodívají dle předpisův, a že okázale slaví sňatky svých dcer a synů na veliké pohoršení věřících. Jak nepatrný úspěch mělo ohlašování těchto statut, vidno z toho, že biskup Jan Mráz sám, potřebuje peněz, dovolil židu Nazanovi usaditi se se ženou i dětmi v Kroměříži a přijal jej do své zvláštní ochrany.**) Duchovenstvo pak i nadále vedlo četné spory o majetek pozemkový a požitky z něho, vyměňovalo bez překážky beneficia mezi sebou, pronajímalo důchody z far i jiných prebend, nehledě k jiným přehmatům, jichž doklady v souvěkých zprávách hojně nalézáme.

II. Snahy opravné. Waldhauser, Milič, Matěj z Janova, Stanislav ze Znojma, Jan Hus. Koncilium pisanské a dekret Kutnohorský.

Že v těchto smutných dobách bylo mnoho lidí, kteří hledajíce nápravy od církve se odvraceli. nelze se diviti. Především byla to sekta Valdenských, která měla původ svůj ve Francii a v Čechách i na Moravě již za krále Jana se ujímala; stoupenci její v této době na Moravě tak úžasně se rozmnožili, že arcibiskup Jan z Jenštejna v listu z r. 1381 k Petrovi, biskupovi olomuckému,

*) Cod. dipl. Mor. XII, č. 116.

**) Tamtéž XIII, č. 11.

vyslovuje pochybnost, že by bylo možno je vykořeniti. Ale také v církvi samé zdvihaly se již četné hlasy, volající po opravách. V našich zemích počátek k tomu učiněn byl v Praze, kde již za císaře Karla IV. a za arcibiskupa Arnošta působil v tom směru slavný kazatel Konrad Waldhauser († 1369), pocházející z Rakous, který ve svých německých kázaních horlivě naváděl lid ke křesťanským ctnostem a varoval jej před nepravostmi, při tom však již neostýchal se ukazovati na zlořády v duchovenstvu, zvláště mezi žebravými mnichy dominikánskými a augustinianskými, a volal po jejich odstranění. V jeho šlépějích, jen že mnohem mocněji a trvanlivěji, působil Moravan Jan Milič z Kroměříže. Narozen v Kroměříži ze vzácného a bohatého rodu rytířského,*) oddal se povolání duchovnímu a vstoupil do kancelářských služeb u dvora krále Karla IV., který si jej pro učenost a svědomitost jeho velmi oblíbil. R. 1350 byl již kanovníkem v Kroměříži a požíval prebendy v Martinicích nedaleko Holešova. V letech 1359—1362 nalézáme jej ve službách císařových ve Vratislavi a na cestách jeho po říši německé. Později stal se kanovníkem při dómě Pražském a dosáhl i vysokého a výnosného důstojenství arcijáhna pražského. Ale r. 1363 uzrála v něm veliká myšlenka: přes domluvy arcibiskupa Arnošta, který jej nerad ztrácel, vzdal se všech těchto hodností, chtěje se oddati výhradně kázání slova božího, aby pobloudilý lid uváděl na dobrou cestu. Příklad Waldhauserův patrně na něj blahodárně působil. Odebral se do Horšova Týna, kdež u faráře cvičil se pilně po půl roku v kázání a vrátiv se r. 1364 do Prahy, kázal nejprve u sv. Mikuláše na Malé Straně, pak u sv. Jiljí na Starém městě.

S počátku nepotkával se s úspěchem; nedosti vyvinutá výmluvnost a pak některé jazykové zvláštnosti, z Moravy přine-

---

*) Není správným, co tvrdí V. V Tomek (Děj. Prahy III, 295), že byl Milič „syn rodičův stavu skrovného". Již Komenský praví, že pocházel Milič z rodu vzácného. Jako místokancléř království českého držel (ne jako prebendu nýbrž jako vlastní majetek) po roce 1360 rozsáhlý statek Tmaň, který nyní se cení na 350.000 zl. (Srv. Místopis král. čes.) Prof. dr. F. Dvorský sdělil se mnou jako výsledek svého zkoumání, že r. 1350 bratří z Tečovic, a to kněz Milič, Racek a Búň prodali své statky Tečovice, Otrokovice, Búňov, Lhotu, Lúky a Březovou panu Čeňkovi z Bechyně. Dle toho tedy Milič pocházel ze starého rodu moravského pánů z Tečovic a z výtěžku za prodané statky koupil si pak Tmaň v Čechách.

sené, byly příčinou, že lid pražský buď si ho nevšímal nebo se mu i posmíval, a přátelé Miličovi dokonce radili, aby toho nechal. Ale Milič nedal se odstrašiti: s úsilím a trpělivostí, jež připomíná Demosthena, cvičil se ve svém povolání, překonal všechny obtíže a stal se záhy pro svou ohnivost řeči nejoblibenějším kazatelem pražským. Před Waldhauserem, s nímž měl touž snahu a týž cíl, měl tu výhodu, že kázal česky, a že ho tedy poslouchala většina obyvatelstva pražského. Záhy objevily se účinky jeho působnosti. „Marné ženské odkládaly od sebe nádherné šperky; lichváři navracovali hanebné zisky; řemeslníci, kterých zaměstnání nedalo se snadno provozovati bez podvodu, odříkali se řemesel svých a učili se jiným; tajní a zjevní hříšníci litovali hříchů svých a nejedni odstěhovali se na poušť, aby se vzdálili města a činili pokání."*) Veřejné ženštiny obracely se houfně k řádnému živobytí a působením Miličovým stalo se jmenovitě, že celá vykřičená čtvrť Benátská v Praze byla od císaře Karla rozbořena a vystavěn tam ústav pro kající ženy, jejž Milič nazval Jerusalemem. Milič ovšem ve své horlivosti nešetřil nikoho, a proto také uvalil na sebe zášti žebravých mnichů, jichž nezřízený život přísně káral. Byv od nich křivě osočen, snášel vězení v Praze i v Římě, kamž odebral se r. 1367. Ale papež Urban V. dav jej vyslechnouti, neshledal v jeho působnosti nic závadného a kázal jej propustiti na svobodu, načež Milič vrátiv se do Prahy oddal se znovu předešlé činnosti. Po smrti Waldhauserově kázal také po německu. Kázání jeho čím dál tím více obracela se proti neslýchaně pohoršlivému a nemravnému životu farářů pražských, kteří chtějíce se ho zbaviti, obžalovali jej u papeže Řehoře XI. z rozličných bludů kacířských a schismatických. Papež nařídil arcibiskupovi Janu Očkovi přísné vyšetřování proti Miličovi, který chtěje se dokonale ospravedlniti, nastoupil dalekou pouť do Avignona, kde Řehoř XI. sídlel (v březnu 1374). Z výslechu vyšlo opět na jevo, že jest úplně nevinen, a dovoleno mu i v Avignoně veřejně kázati. Ale tělo jeho přílišným namáháním a přísným způsobem života zemdlené brzo potom podlehlo smrti (1. srpna).

Ačkoliv Jan Milič skvělým způsobem u papežského dvora se ospravedlnil, přece jeho stoupencům v Praze bylo snášeti mnohá pronásledování. Mezi těmi byli také mnozí Moravané, kteří ještě po smrti Miličově působili v jeho duchu. Jakýsi kněz

*) V. Tomek, Dějepis města Prahy, III, 297.

Mikuláš z Jičína na Moravě byl vyslýchán (7. července 1374) Janem, arcibiskupským vikářem v Praze, a odpovídal zcela neohroženě. Byv tázán, zdali v kázáních svých také jmenoval biskupy a preláty, vyznal, že řekl, že biskupové a preláti svěřují někdy péči o duše mnohých tisíců lidí takovým osobám, kterým by se mohlo sotva pět hrušek svěřiti. Na otázku zdali kdy kázal o Miličovi, odvětil, že řekl v kázání: „Milé dítky, proste Boha za Miliče, aby jej chránil, v čem jest práv, a aby jej potrestal, v čem není práv.“ Byv tázán, zdali jeho přátelé kázali o něčem, co by se pro veřejnost nehodilo, jmenoval kněze Štěpána z Kroměříže, který byl žákem Miličovým a který prý vyzýval lid, aby nevěřil papežským bullám vydaným proti Miličovi, leč by je slyšeli čísti od samého arcibiskupa. Krom toho jmenoval ze stoupenců svých kněze Jana a Mikuláše. Po tomto výslechu kněz Mikuláš z Jičína byl z Čech vypovězen a poslán do diecese olomucké.*)

Opravné snahy, zahájené Waldhauserem a Miličem, přes toto pronásledování nabývaly v Praze vždy větších rozměrův a působily vždy hlouběji na mysli lidské. Znamenitou měrou k tomu přispěla také spisovatelská činnost Matěje z Janova, kanovníka pražského († 1394), který psal latinsky, a Tomáše ze Štítného, který proslavil se spisy českými v tomto směru († 1400). Rytíř Jan z Milheima, dvořan a důvěrník krále Václava, založil na Starém městě kapli Betlemskou, kdež mělo svobodně hlásáno býti slovo boží. Mravné a zbožné snahy kazatelů měly oporu jednak u krále Václava a jeho manželky Žofie, jednak také v tehdejším vysokém učení pražském, a to zvláště u mistrů, náležejících českému národu. Mezi nimi byli mnozí, kteří s úřadem universitním spojovali činnost kazatelskou a snažili se o zvelebení veřejné mravnosti. Naproti tomu němečtí mistři stranili se vesměs těchto snah, ano brzy vystupovali proti nim i nepřátelsky aneb aspoň dělali si z počínání jejich úsklebky. Z Moravanů na pražské universitě působících vynikal horlivými kázáními Stanislav ze Znojma, činný již od r. 1391, proslulý spisovatel filosofický, ale povahou nepříliš spolehlivý.

Avšak práve tento moravský učenec byl hlavním původcem toho, že dosavadní hnutí náboženské, jdoucí za cílem čistě mravním, obráceno bylo směrem mnohem povážlivějším a ne-

*) Cod. dipl. Mor. X, č. 223.

ezpečnějším na pole sporů dogmatických. Byltʼ Stanislav ze nojma z nejhorlivějších zastancův anglického kněze Jana Vycliffa, profesora university oxfordské († 1385), který opíral e světské moci papežské, zavrhoval vyšší úřady církevní, dovoooval nutnost toho, aby papež i kněžstvo vzdali se všeho majetku, no popíral i proměnění chleba a vína v tělo a krev Kristovu zavrhoval zpověď. Ačkoliv na synodě kněžstva anglického Londýně (1382) učení Wycliffovo byľo zavrženo a prohlášeno a kacířské, přece jeho filosofické i theologické spisy rychle se ozšířily a mnohé z nich přineseny byly také do Prahy. Mezi echami a Anglií byly totiž tehda čilé styky, zvláště když prodána byla r. 1382 sestra Václavova Anna za krále anglického icharda II. Mnozí čeští studenti ubírali se do Oxforda, aby ějaký čas studovali na tamější universitě. K rozšíření spisů Vycliffových zajisté přispěl také zákaz, že bakaláři (tolik jako yní soukromí docenti) nesmějí míti přednášky z vlastních sešitů, ýbrž přednášeti ze sešitů pražských, pařížských nebo oxfordských rofesorů. Čeští mistři vysokého učení pražského většinou byli řívrženci článků Wycliffových, ne tak pro odchylné od církve ázory dogmatické, jako spíše pro snahy opravné, které v nich yly obsaženy. Ze všech nejvíce vynikl bezúhonností mravův a evnou povahou mistr Jan Hus. Narozen v Husinci asi r. 1365 e selských rodičů, studoval svobodná umění (filosofii) i theoogii, r. 1393 stal se bakalářem, později mistrem svobodných mění, od r. 1398 byl profesorem vysokého učení pražského, 1401 děkanem filosofické fakulty a r. 1402 zvolen rektorem eškerého učení. Téhož roku stal se také kazatelem v kapli etlemské. V tomto postavení pracoval, jsa mužem svědomitým, ezištným a mravů přísných, jako kdysi Milič za povznesením du a odstraněním církevních zlořádů. Sláva jeho kazatelská áhy pronikla i ke dvoru královskému; sama královna Žofie, ůvodem princezna bavorská, zvolila si mistra Husa svým kaplanem zpovědníkem.

Roztržka mezi českými a německými mistry vysokého učení ražského poprvé na venek se ukázala r. 1403. Tehda totiž apitula, která po smrti Olbrama ze Škvorce spravovala arciiskupství pražské, předložila universitě 45 článkův učení Wycliffova, by se o nich vyslovila. Články ty již dříve vybral ze spisů Vycliffových člen učení pražského Jan Hübner, rodilý Slezák

národnosti německé. Tehdejší rektor Walther Harraser, nástupce Husův v této hodnosti, dal (28. května) přečísti ony články ve shromáždění všech mistrův, a ačkoliv čeští mistři dovozovali, že články vyňaty jsou ze souvislosti a že se jim podkládá křivý smysl, zvláště pak Stanislav ze Znojma prohlásil, že žádný z nich není kacířský ani bludný: nicméně většinou německých profesorů bylo usneseno, že od té doby nikdo nesmí oněm 45 článkům učiti aniž je jinak rozšiřovati.

Toto usnešení nezastavilo však vlastních snah opravných, ano tyto nabyly nové opory změnou na stolci arcibiskupském, na který dosedl toho roku Zbyněk Zajíc z Hasenburka. Nový arcibiskup v prvních letech po příkladě Václavově upřímně se snažil o vykořenění zlořádův a k upomínání duchovenstva nedbalého svých povinností ustanovil synodální kázání, k nimž jmenoval kazateli mezi jinými též Stanislava ze Znojma a Jana Husa. Byli to nejpřednější zástupci tehdejšího náboženského hnutí v českém národě. Mezi oběma však byl velký rozdíl. Kdežto Hus neoblomně a s plným zápalem svého čistého přesvědčení šel za jediným cílem, mravním povznesením duchovenstva i veškerého lidu, Stanislavova hloubavá mysl ponořovala se raději v záhady dogmatické. Kdežto Hus byl přívržencem a ctitelem Wycliffovým jen potud, pokud tento zastával se oprav mravných, Stanislav hájil již i mnohých článkův anglického dogmatika, které přímo čelily proti obecnému učení církevnímu, a r. 1406 napsal i traktát, v němž spolu s Wycliffem popíral proměnu chleba v tělo Kristovo. Toto nerozvážlivé počínání, jež podlamovalo vlastní snahy opravné, bylo vítanou záminkou oněm duchovním, kterým kázání Husovo i jeho stoupenců bylo proti mysli. I obrátili se k papeži Innocenci VII. se žalobou, že se v Čechách rozšiřují bludy; na rozkaz papežův arcibiskup zavedl vyšetřování zvláště proti Stanislavovi ze Znojma, který nemaje vůbec pevného přesvědčení, když šlo do tuhého, onen traktát zase odvolal, stvrdiv přísahou, že nebyl ještě dokonán.

Naproti tomu Jan Hus nedopustil se dosud ničeho, co by protivníky jeho mohlo oprávňovati k žalobám, jako by se přidržoval bludného učení. Ano když r. 1408 král Václav a arcibiskup Zbyněk rozkázali českým mistrům učení pražského, aby podali své mínění o 45 článcích Wycliffových, tu byl Hus první, který vystoupil proti šíření bludů dogmatických a váhou svého slova

losáhl ve shromáždění 75 mistrův, 150 bakalářův a asi 1000 tudentů národa českého (20. května 1408) usnesení jednohlasného, iby řečení artykulové Wycliffovi od žádného člena národa českého iebyli drženi ani hájeni „ve smyslích jich kacířských nebo bludných iebo pohoršlivých." Ale toto usnesení nestačilo členům kapituly ›ražské, která zatím již odvrátila arcibiskupa Zbyňka od Husa od jeho snah, i ohlášen byl rozkaz, aby všechny spisy Wycliffovy ›yly arcibiskupovi odvedeny; to vzbudilo velké rozjitření zvláště nezi studenty, z nichž někteří odvolali se k papeži Řehoři XII. ?ovolností arcibiskupovou dodáno bylo odvahy protivníkům Husovým tou měrou, že podali k arcibiskupovi na něj žalobu : výtržných kázání proti duchovenstvu pražskému. Nevole stuientstva českého vyjádřena byla v množství hanlivých skládání, aamířených proti arcibiskupovi Zbyňkovi.

III. Smrt Ruprechta Falckého a Jošta Moravského. Lacek z Kravař. Hus ve sporu se stolicí papežskou. Odsouzení a upálení jeho v Kostnici.

Právě tehda došla zpráva o usnesení kardinálův, aby oběma tehdejším papežům, Benediktovi XIII. a Řehoři XII., odepřena byla poslušnost až do rozhodnutí koncilia, které se mělo konati v Pise r. 1409. Král Václav, jsa v té příčině ve shodě s králem francouzským, žádal od českého duchovenstva i od mistrův učení pražského, aby prozatím vypověděna byla poslušnost římskému papeži Řehořovi; přáltě si toho tím snažněji, ježto Řehoř přidržoval se Ruprechta Falckého, kdežto kardinálové slíbili Václavovi, provede-li v Čechách jejich vůli, uznají jej za oprávněného císaře. Odstranění dvojice papežské, jakožto pramene mnohých zlořádů, přáli si také stoupenci snah opravných v Praze a proto také Jan Hus spolu s ostatními českými mistry působil proto, aby prohlášena byla neutralita. Naproti tomu všichni němečtí profesoři, jsouce odpůrci oprav, usnesli se zachovati poslušnost papeži Řehoři XII. a tak také rozhodl se arcibiskup Zbyněk s kapitulou. Hněv krále Václava obrátil se především proti německým mistrům: ti byli hlavní příčinou, že nemohl ani ve své zemi provésti svou vůli a zároveň stavěli se na odpor jeho poctivému snažení, aby konečně dosaženo bylo jednotné

hlavy církevní. I povolil konečně naléhání českých mistrů, zvláště Jana Husi, kteří už od delší doby poukazovali na nespravedlivé zastoupení národů v universitě, a královským dekretem, vydaným v Kutné Hoře (18. ledna 1409), nařídil, aby od té doby národ český ve všech radách, soudech, zkouškách, volbách a jakémkoli jiném řízení požíval tří hlasů, ostatní tři národové, bavorský, saský a polský, v nichž byli téměř vesměs mistři němečtí, měli hlas jediný. Když pak Němci při nejbližších volbách děkanův a rektora nechtěli se novému řádu podrobiti, král obsadil úřady universitní ze své vůle, jmenovav mimo jiné děkanem fakulty filosofické mistra Šimona z Tišnova, Moravana a jednoho z nejmladších stoupenců Husových; potom královský komisař odebral se v průvodu konšelů pražských k dosavadnímu německému rektorovi a odňal mu pečeť i matriku universitní, jakožto odznaky úřadu rektorského. Po té němečtí mistři, bakaláři i studenti, vidouce že všechen odpor je marný, v počtu několika tisíc z Prahy se vystěhovali, a většina z nich odešla do Lipska, kdež péčí markrabí míšenského založena nová universita. Význam university pražské tím sice utrpěl, za to však dosáhla rázu českého a odchodem německých mistrův prolomila se hlavní hráz, která dosud stavěla se v Čechách na odpor snahám o opravu života církevního.

Zatím koncilium shromážděné v Pise prohlásilo oba papeže Řehoře XII. i Benedikta XIII. za sesazené, a kardinálové (v červnu 1409) zvolili novým papežem Alexandra V., který po tuhém odporu konečně uznán byl od arcibiskupa Zbyňka i od obou jeho sufraganů, biskupa litomyšlského i olomuckého. Za to koncilium pisanské, oceňujíc zásluhy krále Václava o obnovení jednoty církevní, uznalo jej za pravého císaře římského. Protikrál jeho Ruprecht Falcký pozbyl tím ještě více na své vážnosti a zemřel již 18. května 1410. Král Václav doufal, že tím bude jednota v říši německé obnovena, a on že bude všeobecně za císaře uznán. Ale zklamal se; kurfirstové nechtěli ho míti králem německým a přistoupili k nové volbě ovšem nesvorné: jedni zvolili Zikmunda, krále uherského, druzí Jošta, markrabí moravského, při čemž tito oba osobili si hlas kurfirsta braniborského. Král Václav po přátelské domluvě s Joštem v nové volbě (1. října 1410) odevzdal mu také svůj hlas, tak že markrabí moravský sjednotiv pro sebe většinu čtyř hlasů (českého, saského.

ıohučského a kolínského), nečítaje v to sporný hlas braniborský, ıohl se lepším právem pokládati za krále německého než Zikmund. rál Václav vyhradil si od Jošta užívání titulu císařského, ale v tuto hodnost měl Jošt po jeho smrti nastoupiti. Avšak uběhlo otva čtvrt roku po této volbě, když Jošta zachvátila smrt 18. ledna 1411). Jošt, který zemřel bezdětek, byl poslední potomek ıoravské větve rodu Lucemburského a poslední nám známý ıarkrabí moravský. V posledních letech své vlády napravil ınohou chybu svého mládí, a Morava, která od smrti Prokopovy etrpěla již tolika domácími válkami, povznesla se opět v mnohém měru. Zvláště kláštery a města Jošt v té době horlivě podporoval.) jeho země rozdělili se zbývající Lucemburkovci tak, že králi áclavovi připadla Morava a obojí Lužice, Zikmundovi raniborsko, které však tento brzo potom zastavil a r. 1415 ocela prodal Bedřichovi, purkrabí normberskému. Také v příčině odnosti římsko-německé Zikmund dohodl se s Václavem v ten ozum, že Zikmund užíval titulu krále římského a zavázal se bratrem rozděliti se o důchody odtud vyplývající, Václavovi ak pomáhati k dosažení hodnosti císařské.

Smrtí Joštovou skončila se řada samostatných ıarkrabí na Moravě; od té doby panovníci čeští připojili ıto zemi bezprostředně pod své panství a užívali sami názvu ıarkrabí moravských. Na počátku měsíce února 1411 přišli páni ıoravští, Lacek z Kravař, od r. 1408 nejvyšší hofmistr a purkrabí rálovství českého, Hanuš z Lichtenštejna, Vilém z Pernštejna, eralt Skalský z Kunštátu, Jan Lipnický, Petr Strážnický z Kravař jiní, aby se ohlásili králi jakožto nejvyššímu pánu svému. áclav královským listem, vydaným 16. února, potvrdil všechna rivilegia země moravské a ustanovil hejtmanem zemským pana acka z Kravař. Tento vynikající šlechtic moravský byl odeávna oddaný přítel Husův a horlivý podporovatel jeho učení. m a synovcem jeho*) Petrem Strážnickým získána jest nejenom echta, nýbrž veškeren lid český na Moravě pro opravné snahy

*) Dosavadní mínění (naposled projevené také od Bretholze, Übergabe ährens an Albrecht V., Archiv für österr. Gesch., 80, str. 259), že byl Petr trážnický bratrem Lackovým, nověji ukázalo se nesprávným. Srv. Rolleder ie Herren von Kravarn, Zeitschrift des Vereines für die Geschichte Mährens, 1898 a 1899 s přiloženou tabulkou rodokmenovou. Výzkumy Rolledrovy otvrzeny jsou, jak mi soukromě sděleno, drem. F. Dvorským, který taktéž bystá do tisku o pánech z Kravař podrobné pojednání.

kazatele betlemského. Není tedy divu, že i na Moravě tehdejší události pražské s napjatou pozorností byly sledovány.

Spor Husův s úřady církevními značně se přiostřil, když arcibiskup Zbyněk všechny knihy Wycliffovy, které mu byly odevzdány, dal veřejně spáliti na dvoře arcibiskupského paláce (16. června 1410) a na základě žalob farářů pražských zapověděl všeliká kázání na jiných místech než byly kostely farní a klášterní, což bylo namířeno proti kapli betlemské. Když pak za velikého rozjitření lidu pražského Hus proti zákazu pokračoval ve svých kázáních, arcibiskup vyhlásil naň klatbu. Toto počínání vrchního pastýře, jímž národ český uvržen byl před cizinou do podezření, že se přidržuje kacířských bludů, popudilo krále Václava i obrátil se zvláštním přímluvným listem k papeži Janu XXIII., nástupci Alexandra V., i ke kardinálům, žádaje, aby zejména ono nařízení, jímž se obmezovala svoboda kázání, bylo odvoláno. K tomuto listu připojila též dopis podobného znění královna Žofie a také někteří páni českomoravští. Důrazností a silou přesvědčení vyniká tu list pana Lacka z Kravař a synovce jeho Petra Strážnického, patrný důkaz, jak mocně učení Husovo proniklo již i na Moravu. „Co nám prospívají kaple v našich zámcích," táže se tu pan Lacek, „v nichž dosti často slovo boží bylo hlásáno? Jak můžeme poslouchati slovo Páně, když jsme vypraveni do pole, kdež přece jest nejvíce třeba, slovo boží slyšeti? Vskutku, velké neštěstí a zlá roztržka v národě mohla by z toho povstati!" Betlemskou kapli pak nazývá místem, kterému se žádný klášter ani farní kostel v celé české zemi v tom povolání nevyrovná.

Ale toto spojené úsilí ve prospěch Husův nemělo žádného účinku u Jana XXIII., který sám jsa mužem života docela nehodného, byl rozhodným nepřítelem opravného hnutí v Čechách. Hus byl na výslovnou žádost Zbyňkovu obeslán do Bononie před soud papežský, a když za souhlasu krále Václava se nedostavil, vyhlásil naň kardinál Odo de Colonna klatbu (v únoru 1411). Arcibiskup Zbyněk, který tím způsobem zjevně znepřátelil se s králem Václavem, odejel do Roudnice a odtud prohlásil i interdikt na Prahu. Veškero úsilí pana Lacka z Kravař, tehdejšího biskupa olomuckého Konrada a jiných hodnostův i pánů českých, aby zjednali smír mezi protivnými stranami, zůstalo bez výsledku, a arcibiskup Zbyněk vydal se přes Moravu do Uher, aby získal pomoc krále Zikmunda. Ale na této cestě zemřel v Břetislavi

(Prešpurce) (28. září 1411). Nástupcem jeho stal se Moravan, ale rodem Němec, učený a léty již pokročilý Albik z Uničova, někdejší tělesný lékař krále Václava.

Zatím král Václav znovu se u papeže zasazoval o urovnání záležitosti Husovy, a Jan XXIII., jemuž tehda záleželo na přízni krále českého, zrušil prozatím platnost klatby a ponechal si rozhodnutí celého sporu na dobu neurčitou. Počínání jeho však brzo potom zavdalo Husovi podnět k vystoupení mnohem důraznějšímu. Tehda totiž hrozila mu válka od krále neapolského Ladislava, který poskytl útočiště sesazenému papeži římskému Řehoři XII. Jan XXIII. rozeslal (v září 1411) po všech zemích křesťanských hlasatele, aby všem, kteří by buď osobně neb penězi jej v této válce podporovali, udíleny byly tytéž odpustky, jako kdysi účastníkům výprav křížových do Svaté země. Hlasatelé tito přišli mimo jiné také do Prahy (v květnu 1412) a tam prodávali odpustky spůsobem přímo kramářským. Proti tomuto zlořádu Hus vystoupil přísně jak v disputacích universitních, tak i ve veřejných kázáních k lidu, ano i mnohými listy posílanými do rozličných krajin a měst v Čechách, na Moravě, v Polsku i v Uhřích. Opíraje se o důvody, kdysi Wycliffem pronesené, tvrdil mimo jiné, že pouze Bůh a nikoliv papež neb kterýkoli jiný člověk smí odpustky udíleti neb hříchy promíjeti. Lid byl jeho kázáními velmi rozjitřen, a došlo k výtržnostem v kostelích proti hlasatelům odpustkův i proti kněžím pražským, kteří se ujímali odpustkův.

Ne nadarmo toto vystoupení Husovo pokládá se za nejdůležitější obrat v jeho životě, který také v dějinách lidstva má význam dalekosáhlý. Byv dosud kazatelem zlořádů, nyní obrací se proti nejvyšší obecně uznávané autoritě církevní. Na této cestě mnozí už neodvážili se ho následovati, kteří dosud byli horlivými jeho přívrženci. Sám král Václav neminil strpěti zřejmého odporu proti nařízením papežským i rozkázal konšelům pražským, aby přísně trestali výtržnosti lidu proti kněžstvu. Tři jinoši, kteří v kostele odporovali hlasatelům odpustků, byli sťati přes zakročení Husovo, který pak za ně sloužil zádušní mši v kapli Betlemské. Také někdejší přátelé Husovi v učení pražském, Štěpán z Pálče, tehda děkan fakulty theologické, ano i Stanislav ze Znojma, kdysi nejhorlivější zastance Wycliffův, odtrhli se od něho a provedli, že většina mistrů odepřela vysloviti se proti odpustkům.

Z přívrženců Husovi věrných tehda již vynikal mistr Jeronym Pražský. Husovi přibylo tím spůsobem mnoho protivníků, kteří tím naň nepřestávali žalovati v Římě a vyličovali počínání jeho barvami nejčernějšími. A tu Jan XXIII., popuzený Husovým vystoupením proti odpustkům, nemeškal skoncovati při Husovu v úplný jeho neprospěch: dal vyhlásiti naň klatbu a na Prahu interdikt (zápověd služeb božích), pokud by Hus dlel v městě; novou bullou pak o něco později vydanou bylo rozkázáno, aby Hus jako kacíř byl odevzdán arcibiskupovi pražskému nebo biskupovi litomyšlskému k odsouzení a upálení, kaple Betlemská pak jako hnízdo kacířství byla rozbořena a se zemí srovnána.

Po vyhlášení těchto trestů v Praze (v září 1412) nastalo ještě větší rozjitření lidu než dříve, zvláště následkem zastavení služeb božích; nepřátelé jali se Husovi ukládati o život a tento, aby zamezil další rozbroje, na žádost samého krále Václava, odebral se na venkov (v říjnu), kdež mu pan Jan starší z Ústí vykázal útulek na Kozím Hrádku nad Lužnicí. Po brzké smrti pana z Ústí uchýlil se na zámek Krakovec u Křivoklátu pod ochranu Jindřicha Lefla z Lažan. Tam pokračoval v činnosti kazatelské i spisovatelské, která čelila zřejmě proti neobmezené moci papežské; Hus totiž tvrdil, že ne tato, nýbrž písmo svaté jest nejvyšší auktoritou v učení církevním. V Praze zatím rostoucí bouře pohnuly pohodlného Albika z Uničova, že vzdal se hodnosti arcibiskupa pražského; na jeho místo nastoupil dosavadní biskup olomucký Konrad z Vechty, rodem Němec z Vestfalska a v Olomouci dosedl na stolec biskupský Václav z Buřenic, příjmím Králík, dosud probošt vyšehradský a nejvyšší kancléř krále českého. V universitě pražské různice mezi stoupenci Husovými a jich odpůrci dostoupily takové prudkosti, že král Václav, shledav u těchto úplnou nesmířitelnost a hlavní překážku k obnovení pokoje, čtyři z nich zbavil jich hodností a vypověděl z veškeré říše své; byli to mistři Stanislav ze Znojma, Petr ze Znojma, Štěpán z Pálče a Jan Eliášův.

Věc Husova stala se již předmětem pozornosti ve veškerém světě křesťanském. Král Zikmund dal si všemožnou práci, aby odstranil zhoubný rozkol v církvi a přiměl papeže Jana XXIII., který byv vypuzen od Ladislava Neapolského z Říma, zdržoval se v Bononii, že konečně svolal obecné koncilium do německého města Kostnice na den 1. listopadu 1414. Pomocí koncilia

Zikmund doufal, že vyřídí také spor Husův s úřady církevními, a proto vzkázal mu, aby se do Kostnice odebral, sebe i národ český z kacířství očistil, zaručiv mu zvláštním královským listem bezpečný průvod tam i zpět a volnost úplného vyslechnutí před konciliem. Hus touže horlivě, aby mohl obhájiti svého přesvědčení, vydal se v průvodě několika pánů českých již 11. října 1414 na cestu, nečekaje na bezpečný list, který mu teprve v Kostnici byl doručen, kamž dospěl 3. listopadu. S počátku nesetkal se s nesnázemi, ano papež sprostil jej na čas i klatby. Avšak za Husem vybrali se do Kostnice úhlavní jeho nepřátelé z Čech, složivše proti němu na popud biskupa litomyšlského Jana a kapituly pražské objemnou žalobu, založenou větším dílem na křivých udáních. Mezi nimi byl také Stanislav ze Znojma, který vybral se na cestu z rodiště svého na Moravě, ale na této cestě náhle zemřel v Jindřichově Hradci, raněn byv mrtvicí. Smrt nedopustila, aby dokončil mrzký čin proti někdejšímu příteli. Druzí žalobci, mezi nimiž byl také Štěpán z Pálče a Jan, biskup litomyšlský, dorazivše do Kostnice obvinili Husa u koncilia z kacířství a stálým popuzováním dosáhli toho, že Hus byl na rozkaz koncilia jat a uvržen do temného a smrdutého žaláře (6. prosince), z něhož ani důrazný protest jeho průvodčích ani zakročení krále Zikmunda jej nevysvobodilo. Na bezpečný list koncilium nedbalo, ježto prý nemá nikdo světský práva sahati do jeho soudní moci.

Uvěznění Husovo spůsobilo v zemích českých velké pohnutí mysli. V Praze tehda počal hlásati Jakoubek ze Stříbra nutnost přijímání svátosti oltářní pod obojí spůsobou, což Hus v žaláři kostnickém schválil. Ale mocnější hlas nevole ozval se tentokráte z Moravy. Pan Lacek z Kravař, od smrti markrabí Jošta nejvyšší hejtman zemský na Moravě, byl horlivým příznivcem nového učení, pokud bylo lze od něho očekávati nápravu zkažených mravů v duchovenstvu a odstranění jiných veřejných zlořádů. Při tom však důrazně sebe i svých přátel hájil proti výčitce kacířství nebo odštěpenství od církve a prohlašoval v listě k papeži Janu XXIII. sebe i veškeré obyvatelstvo moravské za věrné vyznavače víry katolické. S ním za jedno v těchto názorech stála téměř veškera šlechta moravská. Důkazem toho jest sjezd, který již na počátku února 1415 konali páni moravští v Meziříčí, svolaný samým hejtmanem zemským, vedle něhož účastnili se: Boček z Kunštátu jinak z Poděbrad, Erhart Skalský z Kunštátu,

Vilém z Pernštejna, Jan z Lomnice, nejvyšší komoří brněnský, Hanuš z Lipé, nejvyšší maršálek království českého, Petr z Kravař, nejvyšší komoří olomucký, Jodok Hecht z Rosic, Oldřich z Hlavatce, podkomoří markrabství moravského a jiní pánové, tedy výkvět šlechty moravské a zároveň nejvyšší úředníci zemští. Odtud napsali list králi Zikmundovi, „dědici nápadnému koruny české,“ kterým žádali, aby dostál svému bezpečnému listu a spůsobil propuštění Husa z vězení, pak aby mu zabezpečil bezpečný výslech, aby se veřejně mohl hájiti, kdyby jej někdo obžaloval z bludův; teprve kdyby byl usvědčen z pobloudění, nechť se mu usoudí po právu; za všech okolností však má svobodný list míti průchod, jinak „byla by mnohým příčina, že by se bezpečných listů Zikmundových lekali.“

Dopis ten na Zikmunda neměl valného účinku. Rozhořčení v Čechách a na Moravě ještě se zvýšilo, když došla zpráva, že po sesazení papeže Jana XXIII. a po útěku jeho z Kostnice (v březnu 1415) měl král příležitost Husovi poskytnouti osobní svobodu a že přece tak neučinil. Panstvo české i moravské spatřovalo v tom nečestný skutek Zikmundův a proto konány byly sjezdy šlechty moravské v Brně (8. května) a hned potom veškeré šlechty českomoravské v Praze (12. května), odkudž poslán poslední list varovný králi Zikmundovi, opatřený 250 podpisy pánů českých i moravských, nečítaje oněch pánů, kteří nemohše se sjezdu účastniti později připojili k němu svůj souhlas. Uvážíme-li, že znění tohoto listu téměř doslovně opakuje prohlášení ze sjezdu meziříčského, nabýváme z toho patrného důkazu, že pan Lacek z Kravař, požívající stejné vážnosti jak v Čechách tak na Moravě, byl původcem tohoto důležitého projevu. Avšak ačkoli v tomto listu výslovně bylo prohlášeno, že nařčení Husovo z kacířství bude se pokládati za nařčení a pohanění celého národa a koruny české, výstraha ta přece v Kostnici nedošla povšimnutí. Jan Hus po několikerém výslechu, když odepřel prostě odvolati všechno, z čeho byl právem i neprávem obviněn, vyhlášen byl od koncilia za kacíře, zbaven důstojenství kněžského, odsouzen k smrti a odevzdán světské moci, to jest králi Zikmundovi, který zapomenuv bezpečného listu, dal jej na hranici upáliti (6. července 1415). Necelý rok potom (30. května 1416) stihl týž trest nejvěrnějšího stoupence Husova, Jeronýma Pražského.

IV. Morava v popředí hnutí husitského. Smrt Lacka z Kravař. Překážky husitství na Moravě. Bouře v Čechách a smrt krále Václava.

Na krále Zikmunda padá největší vina událostí, které potom v Čechách a na Moravě následovaly. On jediný mohl důrazným a zároveň smírným zakročením u koncilia odvrátiti zhoubnou pochodeň válečnou od našich zemí. Ani na to nemohl se vymlouvati, že by snad byl netušil dosah upálení Husova. V obou listech pánů českých s dostatek byl upozorněn na následky z takového činu hrozící. A ukázalo se, že pan Lacek nebyl falešným prorokem. Sotva došly zprávy o konečném osudu Husově, veškeren národ český zachvácen byl pohnutím dosud neslýchaným ve všech svých vrstvách společenských. Čin koncilia kostnického pokládán byl netoliko za justiční vraždu neohroženého a zbožného vyznavače pravd Kristových, nýbrž za svévolné pohanění veškerého národa. Ano i Poláci projevili tehda svou nevoli. Bylyť tehda časté styky mezi šlechtou polskou a českomoravskou, v jichž popředí zase shledáváme pana Lacka z Kravař, té doby bez odporu nejčelnější politickou osobnost u nás. Když r. 1412 polský král Vladislav vraceje se z Uher po návštěvě u krále Zikmunda, oklikou přes Moravu ubíral se do Krakova, panu Lackovi jakožto hejtmanu zemskému dostalo se úkolu, krále vítati a hostiti. R. 1414 pak týž pán nejen vojenskou pomocí, nýbrž osobně přispěl králi polskému v boji proti rytířům německým. Když král Vladislav vypravil r. 1415 poselstvo polské do Kostnice, byl to zejména polský pán Záviš, příjmím Černý z Garbova, jenž v Kostnici s jinými posly krále Vladislava podporoval pány české ujímající se uvězněného mistra Jana, který za to pánům polským ve svých listech tak dojemně vyslovoval vděčnost.*)

Nevole lidu hledala průchodu z počátku nahodilými výtržnostmi, jmenovitě v Praze, kde obecná nenávist obrátila se především proti oněm duchovním, kteří byli známi jako nepřátelé Husovi.**) Biskupovi litomyšlskému Janu, příjmím Železnému,

*) J. Goll, Čechy a Prusy ve středověku, str. 132, 134.

**) Že by však byli tito ztýráni a někteří i zavražděni bývali, jak tvrdí Huber, Österr. Gesch. II, 445, vyvrací Tomek Děj. Prahy, III, 591, ježto domácí prameny o takových ukrutnostech nevědí ničeho.

který v Kostnici nejvíce se přičinil o odsouzení Husovo, byly od okolních pánů statky buď pohubeny neb i pobrány. Učení Husovo, které dosud pouze mezi vzdělanci mohlo nalézti stoupence, počalo se odtud rychleji šířiti i v lidu obecném, k čemuž také nemálo přispělo prohlášení kalicha, jakožto viditelného odznaku nové strany náboženské. Ale organisace tohoto hnutí náboženského nebyla dosud provedena a že vůbec byla zahájena, toho zásluhu opět dlužno přičísti důmyslnému státníkovi moravskému, panu Lackovi z Kravař. Jeho zajisté vedením páni čeští a moravští položili si sjezd společný v Praze na den 2. září 1415 a odtud společným dopisem ke konciliu prohlásili, že mistr Jan Hus, nebyv usvědčen z bludů, neprávem byl odsouzen na křivá udání svých nepřátel a utracen, dále že v hrdlo lže, kdožkoli by tvrdil, že v království českém a markrabství moravském se vzmáhají bludy a učení kacířská. Tento list podepsán byl od 69 účastníků sjezdu, ale za krátko 452 pánův a rytířů připojilo k němu své podpisy a pečeti, z nichž 131, tedy skoro třetina, náležela panstvu a rytířstvu moravskému. Hned potom (5. září) páni a zemané na tomto sjezdě shromáždění učinili spolek a smlouvu mezi sebou na šest let, kdež se zavázali hájiti svobodného kázání slova božího na svých statcích, opírati se nespravedlivým klatbám, poslouchati v té příčině moci papežské i domácích biskupů jen tenkrát, když by nařízení jejich srovnávala se s písmem svatým, o čemž rozhodovati sluší mistrům učení pražského. Za náčelníky tohoto spolku zvoleni jsou tři nejpřednější pánové: Lacek z Kravař, jakožto hejtman moravský, Čeněk z Vartenberka, nejvyšší purkrabí pražský a Boček starší z Kunštátu jinak z Poděbrad, i dána jim plná moc přijímati nové členy. Že Lacek byl tvůrcem této jednoty, vysvítá i z toho, že král Zikmund v listě k vůdcům husitského panstva oslovuje jej před oběma ostatními a že v jeho družině jinak nebyl nazýván, než „Lacek veliký pán moravský".*) Proti této mohutné organisaci málo padalo na váhu, že čtrnáct pánů sešlo se spolu s arcibiskupem Konradem v Českém Brodě (1. října), kdež dovolávajíce se souhlasu krále Václava zavázali se státi věrně při církvi katolické.

Ze všeho vysvítá, že Morava na počátku husitského hnutí

*) „Der grosse herr Lazgo von Mähren". Srv. Bretholz, v Archiv f. österr. Gesch. r. 1893, str. 249 násl.

Čechám úplně vyrovnávala se horlivostí, ano v mnohé příčině nad ně i vynikala. To však potrvalo jen potud, pokud vedení zemské správy spočívalo v osvědčených rukou páně Lackových. On to byl také, který spolu s jinými pány moravskými, jakož byl bratr jeho Petr, Heralt Skalský z Kunštátu a Jan Tovačovský z Cimburka, povolal četné husitské kněze z Čech na Moravu, aby tam podávali svátost oltářní pod obojí spůsobou. Po jejich příkladě nejzámožnější páni zemští osazovali fary na svých statcích husitskými kněžími, tak že sotva pětina far moravských zůstala osazena duchovními katolickými. Avšak Lacek z Kravař zemřel již r. 1416 na nenahraditelnou ztrátu věci husitské na Moravě. Nástupcem jeho v hejtmanském úřadě jmenován byl od krále Václava bratrovec Lackův Petr Strážnický z Kravař; hlásil se sice také k novému učení, ale neměl již oné pevnosti povahy a náboženského přesvědčení, organisačního důmyslu a státnické obratnosti, jakou vynikal jeho předchůdce. Pokud žil král Václav, který z rozličných příčin zvláště z nenávisti k Zikmundovi schválně nevystupoval důrazně proti husitství, šlechta moravská mohla bez překážky a bez nebezpečenství přiznávati se k novému učení. Když však pánem Moravy po smrti Václavově stal se Zikmund, když nejvyšší úřady zemské byly osazeny jeho důvěrníky, když oněm, kteří se vzpírali vůli královské, bylo se obávati útoku vojsk uherských i rakouských: tu s moravskou šlechtou stala se velká změna a většina jejích vynikajících rodů vrátila se pod korouhve Zikmundovy a k neobmezenému poslušenství církve římské.

Mocněji a trvanlivěji zakotvilo se nové učení v širších vrstvách lidu venkovského, který od něho očekával nejen odstranění mnohých zlořádů, bujících v církvi i ve společnosti světské, nýbrž i vysvobození z hmotné bídy a z nevolnictví, do kterého teprve nedávno před tím od šlechty byl uvržen. V té příčině památným jest zvláště sněm konaný 26. července 1380 na hradě Špilberce, kdež za přítomnosti markrabí Jošta četní páni moravští se usnesli, že žádný pán nemá na své statky přijati sedláka ze statku jiného pána, pokud by nepřinesl list od tohoto, že ze závazku poddanství jest propuštěn. Tak stal se sedlák nevolníkem přikovaným k hroudě, a přirozený jest zjev, který pravidelně při vzniku nové veliké myšlenky se opakuje, že lid moravský převratem náboženským doufal vybaviti se též dosavadní tísně společenské.

Byly však ještě jiné překážky, které jako mocná hráze bránily volnému šíření nového hnutí náboženského na Moravě. Předně byla to královská města moravská, Brno, Olomouc, Znojmo a Jihlava, jichž německé obyvatelstvo postavilo se v příkrý odpor proti všelikým novotám, ne tak z náchylnosti k církvi římské, jako spíše z nenávisti k české národnosti. Městská rada olomucká odsoudila již osmý den po upálení Husově k smrti dva mladiky, kteří chválili učení Husovo, a dala je upáliti, ač zemský hejtman, mnozí páni i sama kapitula olomucká měšťanům to zrazovali. Podobný případ stal se ve Znojmě. Po smrti Husově koncilium kostnické uznalo za dobré rozeslati zvláštní listy městům moravským (26. července 1415) a v dopise k měšťanům olomuckým ze dne 27. března 1416 vyslovuje jim nejvřelejší uznání a pochvalu za jich neoblomnou oddanost k církvi. Za to v potomních letech Olomouc a Znojmo přede všemi městy staly se terčem nejkrutějších útoků se strany vojsk husitských.

Jiná překážka husitskému hnutí na Moravě stala se osazením biskupství olomuckého. Pokud žil biskup Václav z Buřenic, příjmím Králík, muž ve smýšlení náboženském vlažný a pouze králi Václavovi neobmezeně oddaný, podobný tehdejšímu arcibiskupovi pražskému Konradovi z Vechty, nepomýšlelo se na nějaké přísnější opatření, zvláště když i v samé kapitule olomucké vyskytli se zastanci nového učení. Po smrti jeho (12. září 1416) nastala dvojí volba: zastanci starých řádů zvolili Jana Železného, biskupa litomyšlského, druhá strana Albrechta čili Alše, kanovníka vyšehradského, který také na rozkaz krále Václava, svého ochránce, i pomocí zemského hejtmana Lacka z Kravař byl uveden v úřad biskupský i statky k němu náležité. S biskupem Alšem také husitští kněží slavili vstup do hlavního kostela olomuckého a konali tam služby boží novým neobvyklým způsobem. Tím však nemínil se spokojiti Jan Železný. Pomocí koncilia kostnického i papeže Martina V. po dvouletém zápase konečně dosáhl biskupství olomuckého, kdežto Aleš jmenován byl biskupem litomyšlským (1418).*) Jan Železný pak, muž výbojný a neoblomný, položil si životním úkolem vymýtiti v zemích českých nové řády, a byl v tomto směru neunavně činným

*) Spor o biskupství olomucké vylíčil Bretholz l. c str. 261, Brandl v Čas. Mat. Mor., r. 1877, str. 29.

ještě než stal se biskupem olomuckým. Byv od koncilia kostnického (31. srpna 1415) jmenován legátem pro Čechy a Moravu s plnou mocí vykořeňovati kacířství, dosáhl aspoň tolik, že obě kapituly, litomyšlská a olomucká, sjednotily se (24. června 1416) na tak dlouho, až by bludy wycliffitské a husitské z Čech a z Moravy byly odklizeny. Stav se pak biskupem olomuckým Jan Železný rozvinul v tomto směru ještě větší horlivost, v čemž vydatně byl podporován změnami politickými, které nastaly po smrti krále Václava.

Všech těchto překážek v Čechách nebylo a proto na tomto hlavním dějišti události vyvíjely se rychleji a volněji. Král Václav horšil se nad upálením mistra Jana Husa, pokládaje čin ten za svévolné zasažení do jeho moci královské, a arcibiskup Konrad, jemu ve všem oddaný, nevystupoval s důrazem proti kněžím, kteří rozdávali svátost pod obojí způsobou a i jinak novot se přidržovali. Města královská byla sice z velké části německá, ale v Praze nabylo již obyvatelstvo české převahy. Universita pražská, která přes zákazy koncilia postavila se v čelo náboženského hnutí, když byla otázána o dobré zdání, prohlásila přijímání pod obojí způsobou za přikázání Kristovo. Ale již také vyskytly se strany, které mimo přijímání pod obojí zahájily i jiné novoty na základě písma svatého. Kdežto Hus a jeho přátelé drželi se zásady, že nemůže býti pravým učením křesťanským, co by bylo v zjevném odporu s písmem svatým, výstřednější duchovní jali se tvrditi, že jen to jest učením křesťanským, co zřejmě jest obsaženo v písmě, vše ostatní pokládali za škodlivý výmysl lidský.

Tím způsobem vyznavači Husova učení následkem volného výkladu písma sv. rozštěpili se hned na počátku na dvě hlavní strany; mírnější z nich nazývali se kališníky čili Pražany, poněvadž střediskem jejich byla pražská universita, výstřednější přikli si jméno Táboritův od hory Tábora nedaleko Bechyně, kdež konalo se jedno z prvních velkých shromáždění lidu. Kališníci nelišili se valně ve směru dogmatickém od církve katolické. Třeba pokládali písmo svaté za hlavní pramen víry, přece nezavrhovali tradici docela. Ve čtyřech pražských artikulích, které byly sestaveny a vyhlášeny později (v červenci 1420), bylo žádáno: 1) aby slovo boží po království českém svobodně a bez překážky od křesťanských kněží bylo zvěstováno a kázáno, 2) aby velebná

svátost těla a krve boží pod oběma spůsobama chleba i vína všem věrným křesťanům, jimž hřích smrtelný nepřekáží, svobodně byla dávána, 3) aby zboží tělesné, nad kterým kněží a mniši panují proti přikázání Kristovu, bylo jim odjato a aby byli živi podle evangelia věřícím příkladně a aby navedeni byli k stavu Kristovu a apoštolskému, 4) aby všelicí hříchové smrtelní a zvláště zjevní byli od těch, jenž k tomu úřad mají, kaženi a stavováni. Naproti tomu Táborité hleděli obnoviti mezi sebou stav původního křesťanství. Zavrhovali všechny svátosti vyjma křest a svátost oltářní, ctění svatých i jejich obrazův a ostatků. Nevěřili v očistec, ani v užitečnost zádušních mší a modliteb za zemřelé. Veškeru hierarchii pokládali za zbytečnou a připouštěli také světské osoby k vykonávání obřadů kněžských; mnohdy i ženy vystupovaly na kazatelny. Mši sloužili po česku, bez ornátu v soukromých domech, stodolách i pod širým nebem. Popírali skutečnou přítomnost Kristovu ve svátosti oltářní. Všechny svátky vyjma neděle odstranili, rovněž i přísahu. Pronásledovali všechen přepych a zbytečné strojení. I vědu zavrhovali, ježto prý vede k pýše, dbali však toho pečlivě, aby všechny děti naučily se čísti a psáti.

Král Václav dosud nakloněn jsa učení Husovu, nečinil podobně jako arcibiskup Konrad přísnějších opatření proti straně podobojí, ačkoliv oba k tomu od koncilia několikráte důrazně byli vybídnuti. Teprve když papež Martin V. pohrozil jim tresty církevními, ba i křížovou válkou, a také král Zikmund chystal se k zjevnému nepřátelství, ano i potajmu smluvil spolek s jednotou pánů katolických v Čechách: Václav odhodlal se aspoň částečně učiniti papeži po vůli a vydal nařízení, aby všichni faráři, kteří jako protivníci husitského učení z far byli vypuzeni, zase v ně byli dosazeni. Rozkaz byl sice vyplněn, ale lid přestal choditi do kostelův a shromažďoval se na venkově pod širým nebem na místech, jimž dávána biblická jména (hora Olivetská, Tábor, Oreb); z těch proslula zejména hora Tábor nedaleko Bechyně, kdež 22. července 1419 shromáždilo se na 40.000 lidu z nejvzdálenějších končin Čech i Moravy. Někteří vůdcové, mezi nimiž vynikal šlechtic Mikuláš z Husi, jali se v těchto shromážděních lid ozbrojovati a cvičiti ve zbrani. Příkladu venkovského následovali také Pražané a konali hlučná procesí po ulicích. Král Václav pokládaje za nutné ještě ostřeji vystoupiti,

sesadil v Praze některé konšely a dosadil na jejich místo protivníky Husovy, kteří přerušovali násilně procesí na ulicích. Z toho došlo k veliké bouři lidu (30. července 1419), ve které za vedení kněze Jana Želivského a za účastenství zemana Jana Žižky z Trocnova učiněn byl útok na radnici novoměstskou, někteří nenávidění konšelé byli z oken svrženi na náměstí a tam dobiti. Na zprávu o tom král Václav, který té doby dlel na hradě Kunraticích, rozzuřil se tou měrou, že raněn byl mrtvicí a zemřel (16. srpna). Bouře pražské pak vrcholily v tom, že nižší lid návodem některých výstředních kněží dobýval se do kostelův a klášterů, bořil oltáře, trhal obrazy a rozbíjel posvátné náčiní i ostatky. Faráři teprve nedávno osazení byli opět z far vypuzeni a ze strachu již také německé obyvatelstvo hledalo útočiště na hradě Pražském a na Vyšehradě. Podobné výtržnosti děly se také v jiných městech českých a utišily se teprve, když rozvážné měšťanstvo důraznými opatřeními proti nim vystoupilo.

V. Morava uvedena v poslušnost krále Zikmunda. Bitvy pod Žižkovem a u Vyšehradu; následky jejich pro Moravu. Sněm čáslavský a brněnský.

Po smrti krále Václava byl bratr jeho Zikmund jediným oprávněným dědicem koruny české; ale obyvatelstvo.české i moravské bylo různého mínění o otázce, má-li za panovníka býti uznán. V Čechách většina národa nebyla mu nakloněna: bylť v dobré paměti všech, jak neupřímně ano ošemetně zachoval se za událostí kostnických a Zikmund sám netajil se před nikým, že pokládá za životní úkol vyhladiti husitství a wycleffství v českých zemích z kořene. Nanejvýše německá města a hrstka pánů katolických byla ochotna uznati jej bezvyminečně za krále. Táborité, k nimž náležela většina lidu venkovského a kteří už tehda vedením Mikuláše z Husi a Jana Žižky organisovali se v bojovná bratrstva, nechtěli o něm ani slyšeti. Mírnější kališníci, k nimž náleželi Pražané, malá část lidu venkovského a především převalná část šlechty, sešli se nedlouho po smrti Václavově na sněm v Praze, z něhož vypravili poselstvo ke králi Zikmundovi do Budína, zvali jej, aby přijel do Čech a uvázal se v panství, avšak pod výminkou, aby uznal plnou svobodu vyznání podobojí.

Zikmund, jemuž právě tehda hrozila válka s Turky, dal poselstvu odpověd vyhýbavou, odložil příjezd svůj do Čech a svěřil vládu v Čechách prozatím ovdovělé královně Žofii, vrchnímu purkrabí pražskému panu Čeňkovi z Vartenberka a ještě několika jiným pánům.

Zcela jinak bylo na Moravě. Tato země, jejíž osudy od počátku vypuknutí bouří husitských zdály se splývati s osudy Čech, od smrti krále Václava nabyla docela jiné tvářnosti. V celé zemi nebylo mocného náčelníka, podobného zesnulému Lackovi z Kravař, který by byl dovedl šlechtu v náboženských věcech svornou sjednotiti k společnému odporu také ve věcech politických. Také byla Morava vydána mnohem více útokům z Uher a Rakous, kdež vládl vévoda Albrecht V., spojenec Zikmundův a nesmiřitelný odpůrce Husova učení. Kdežto v Čechách po smrti Václavově vichřice nového hnutí zachvátila všechny vrstvy obyvatelstva, na Moravě sice také porůznu bouře s velkou silou vypukávaly, ale povšechného rozšíření nikdy nenabyly. Mocným krotitelem jejich byl tu biskup olomucký Jan Železný i města královská, v nichž Zikmund nalézal spolehlivou oporu. Tím se vysvětluje, že hnutí husitské na Moravě té převahy jako v Čechách nenabylo a že také šlechta moravská, ač většinou husitsky smýšlející nikdy se neodvážila odepříti králi Zikmundovi svého poslušenství.

Jak rozdílně Zikmund oceňoval smýšlení v Čechách a na Moravě, toho důkazem jest sněm brněnský konaný v posledních dnech měsíce prosince 1419. Když královna Žofie složila tam vladařství do jeho rukou, neodvážil se pominouti tehdejšího náčelníka šlechty kališnické, pana Čeňka z Vartenberka a jmenoval jej spolu s dvěma jinými pány prozatímným vladařem v Čechách, ponechav mu úřad nejvyššího purkrabí pražského. Ostatně ovšem sesadil z důležitých úřadů stoupence husitské a dosadil v ně své úředníky; také poselstvu měst pražských ukázal dosti zřejmě svou nemilost. Avšak mnohem pronikavější změny provedeny byly hned tehda na Moravě, čehož by se Zikmund zajisté nebyl odvážil, kdyby se byl nadál nějakého odporu u šlechty moravské. Petr Strážnický z Kravař, dosavadní zemský hejtman, ačkoliv se králi ve všem podrobil, ano i husitského učení úplně se odřekl, byl úřadu svého zbaven, a hejtmanem jmenován jiný člen téhož rodu, na něhož se král Zikmund mohl lépe spolehnouti, totiž jeho bratranec Jindřich z Kravař, pán na Plumlově;

jest to týž pán, který brzy potom (v dubnu 1420) spolu s některými členy nižší šlechty moravské a městy Olomoucí, Unčovem, Jevíčkem, Znojmem, Jihlavou a Brnem ohlásil nepřátelství Pražanům a jejich přívržencům podobojí. A poněvadž také ostatní úřady zemské i hrady královské osazeny byly spolehlivými služebníky Zikmundovými, snadno si vysvětlíme, že v této době na Moravě nestal se zádný pokus zdvihnouti zbraň ve prospěch věci husitské: naopak v německých městech, zvláště ve Znojmě a Olomouci, četní stoupenci nového učení byli postínáni a upáleni.

Ani v Čechách nebylo třeba vzdáti se veliké naděje ve smír. Venkovský lid ovšem, náležející k rozhodné straně táborské a k boji organisovaný zkušenými válečníky Mikulášem z Husi a Janem Žižkou, nechtěl Zikmunda za žádnou cenu míti králem českým. Šlechta podobojí a města Pražská ještě jednou podala mu ruku k smírnému narovnání. Ale Zikmund, který zatím s papežem Martinem a knížaty německými dohodl se o křížovou výpravu do Čech, nemínil spor ukončiti jinak, než když se mu všechno obyvatelstvo bezvyminečně podrobí a proto na sjezdě v Kutné Hoře (v květnu 1420), kam zatím byl dorazil s vojskem, tvrdě odmítl žádost Pražanův, aby je ponechal při svobodě přijímání podobojí. Teprve potom odhodlali se Pražané spojiti se s Tábority, jichž vůdce Žižka v čele 10.000 bojovníků zavčas do města dorazil. Zikmund dospěv s vojskem asi 20.000 mužů silným ku Praze, neodvážil se udeřiti na město ihned, nýbrž vyčkal křižáckého vojska sebraného téměř ze všech končin Evropy, nejvíce však z Německa, které majíc v čele vynikající knížata německá, jako markrabí míšenského, vévody bavorské a Albrechta V., vévodu rakouského, v počtu asi 150.000 mužů přirazilo koncem června ku Praze, spojilo se s vojskem Zikmundovým a oblehlo město. Toto bylo ve velkém nebezpečenství, ježto oba hlavní hrady, Vyšehrad i hrad Pražský, byly v moci Zikmundově. V této těžké době osvědčil se důmysl Jana Žižky, který, aby dovoz potravin do Prahy nebyl přerušen, obsadil se svým lidem táborským vrch Vítkov při řece Vltavě, později po něm Žižkovem nazvaný. Zikmund nemaje dostatek oblehacích přístrojův odhodlal se k útoku na toto opevnění, aby mohl pak Prahu se všech stran sevříti. Tento útok podnikli (14. července) Míšňané a Durynkové, ale byli od Žižky s velkými ztrátami odraženi, co

zatím Pražané učinivše výpad z bran městských, dovršili porážku vojska německého. Poněvadž ve vojsku křižáckém nastal nedostatek potravin a Němci žádali, aby směli domů se vrátiti, král Zikmund již 30. července upustil od obležení Prahy a dav se na hradě korunovati od arcibiskupa Konrada za krále českého, odtáhl do Hor Kutných zpět.

Tento první veliký úspěch válečnického umění Žižkova odňal Zikmundovi na dlouhá léta naději v dosažení koruny české. Avšak ještě stála Morava celá za ním v nezlomné věrnosti. Zatím co Pražané oblehli Vyšehrad, jehož posádce velel moravský pán Jan Šembera z Boskovic,*) moravská šlechta, v jejíž čele byl mladý a chrabrý hejtman zemský Jindřich Plumlovský z Kravař, sebrala z Moravy silné vojsko, s nímž král podruhé přitáhl ku Praze, aby osvobodil Vyšehrad z obležení. V boji tam svedeném (1. listopadu 1420) výkvět šlechty moravské nalezl svůj hrob, o čemž očitý svědek Vavřinec z Březové zachoval nám tuto zprávu:**) „Král u vigilii Všech Svatých (31. října) přitáhl s vojskem svým na hrad Nový (jinak Wenzelstein u Kunratic) k obědu; a nesměl jest toho dne na Pražany udeřiti, většího lidu pánů z Moravy očekávaje; kteřížto k večeru též k Novému hradu přitáhše, v lese tu přes noc v odění odpočívali tu sou, aby tak na zejtří všichni byli hotovi Pražany s pole sehnati se všemi jim pomoc činícími. I poslal jest král té noci ceduli k svým žoldnéřům na hrad Pražský, aby zítra ráno ve svém odění hotovi byli, a s hradu sejdouce, věže nebo domu vévody Saského dobyli a zapálili, že on v tu hodinu s množstvím lidu, kterýž mu ku pomoci večer přitáhl, chce Pražany s pole sehnati. Ale Bůh, jenž se vždy pyšným protiví a pokorným dává milost, dal posla s ceduli v ruce Pražských, kteřížto ze psaní jsouce vystřeženi, všecken oumysl králův sou zvěděli. Pro kteroužto věc hejtmané pražští bedlivě svůj lid zřídivše spůsobili sou, na kterémby místě každý z nich s svými měl ráno státi a toho místa od outoku nepřátel pilně a udatně brániti. I stalo se jest, že král po patnácté hodině***) s svým vojskem, s 16 neb 20 tisíci lidu

*) Pod tímto jménem uvádí se u Palackého i u Tomka; sám však nazýval se v listinách, na které mne upozornil dr. F. Dvorský, Janem z Boskovic seděním na Brandýse. Šembera je tedy název pozdější.

**) Podáno dle překladu Palackého, Děj. čes. III, 1, str. 362.

***) Dle našeho času jest to devátá hodina ranní.

lobře oděného s Nového hradu k městu Pražskému jeda k vojsku přiblížil se. A stoje na vrchu hory, kteráž jest proti sv. Pankrácí, mečem svým z pošvy dobytým v povětří blýskal jest, dávaje skrze to Vyšehradským znamení, aby i oni s Vyšehradu sejdouce, obořili se na Pražany, protože on s hojným lidem, kterýž s Vyšehradu mohli viděti, k podstoupení Pražan byl hotov. Ale že král hodinu uloženou, jakož na listě zápisném bylo psáno, z vůle Boží zmeškal:*) protož hejtmané hradu Vyšehradského, osadivše brány, vrata i fortny, žádného s Vyšehradu ku pomoci proti Pražanům, ačkoli mnozí zvláště Němci chtěli sjíti, nedopustili jsou. Tehda vidouce páni, že s Vyšehradu pomoci míti nebudou, a že Pražští příkopy výbornými se ohradili, radili králi, aby se o Pražské nepokoušel, neb jinak že vezme škodu na svém lidu. Ale král jim řekl: „Jáť dnes musím s těmi sedláky bojovati." A pan Jindřich z Plumlova vece králi: „Vězte to jistě, že dnes škodu vezmete a s hanbou utečete; jáť se bojím selských cepů." Jemuž král vece: „Já to vím, že vy Moravci jste bázliví a mně nevěrní." A pan Jindřich s jinými pány moravskými ssedavše s koní, řkou: „Aj, teď jsme, kde kážeš, tam budeme kdež ty nebudeš!" A ihned jim král místo nejnebezpečnější vykázal, aby s strany nižší, totiž při močidlech a rybnících přistoupili a mužně s Pražany bojovali: ale Uhrům rozkázal s strany vyšší silnicí přistoupiti a s strany své též s Pražany boj vzíti. A když tak zřízení s obou stran s Pražany se mužsky speřili, a Pražané nejprve přestrašeni jsouce na outěk se obrátili a u sv. Pankrací v hromadu se shlukli: to vida pan Krušina hlasem hrozným volaje řekl: „O milí bratři, navraťte se zase a buďte dnes silní rytíři v boji Kristově, nebo ne náš, ale Boží děje se boj! Uzříte zajisté, že dnes Pán Bůh všemohoucí všecky své i naše nepřátely dá v ruce naše!" Ještě právě řeči nedokonal, a jiný zkřikl: „Boží nepřátelé, běží." To uslyševše všickni ouprkem se obořili a nepřátely od příkopův odehnali a k utíkání obrátili; kteréžto Pražští s svými šlechtici stihajíce, některé v močidlech, některé v rybnících a mnohé po vinicích a polích utíkající zabíjeli, sedláci cepami žádného nejímajíce, ačkoli mnozí slibovali jíti u vězení a při-

*) Byla to právě hodina patnáctá dne 1. listopadu, do které posádka vyšehradská dle zápisu měla se Pražanům vzdáti, nepřijde-li do té doby pomoc Zikmundova.

stoupiti k zákonu Božímu; urození pak lidé jímali kohož mohli, osvobozujíce nad to mnohé od cepův i s vlastním nebezpečenstvím."

„Praví se, že ve vojště královė pan Mikeš Divůček z Jemnišť, mincmistr na Horách, první na outěk se dav s 1500 jízdnými, rozhodnul osud bitvy. Porážka Zikmundova byla úplná a tím žalostnější, že ačkoli mu jen asi 500 osob na poli zahynulo, mezi nimi však nacházel se takořka květ šlechty české i moravské. V tom ohledu neznal celý tento věk boje ukrutnějšího nad bitvu Vyšehradskou. Nejvíce želen jest pan Jindřich z Plumlova, hejtman markrabství Moravského, jenž byl se svou čeledí čítající 2000 mužů přijel ku králi sobě pro nevěstu,*) ale smrtelně raněný upadl v zajetí a na hřbitově sv. Pankrací zpovídav se i požádav svátosti pod obojí ducha vypustil; také slavně známý někdy miláček krále Václava, pan Jindřich příjmím Lefl z Lažan, pán na Bechyni. do stanu přinešen jsa pobožně skonal; přední páni a rytíři, kteří tu zahynuli, jmenují se z Moravy: Jaroslav ze Šternberka a z Veselé, Vilém Zajíc z Valdeka na Židlochovicích, Jiří z Lichtenburka a z Bítova, Vok z Holštejna, Hynek z Malenovic, Jindřich Krumlovský, Dobeš Černohorský z Boskovic, Sobin ze Švábenic a jiní. Mezi zajatými toho dne byli Moravané: pan Hašek Ostrovský z Valdštejna, Jan Tovačovský z Cimburka, Jan z Bítova i mnozí jiní. Mnozí Pražané až i sami litovali tak krvavé porážky nepřátel a krajanů svých.

Nejbližším následkem obou porážek Zikmundových pod Žižkovem a u Vyšehradu byla pro něho úplná ztráta Čech. Pražané a Táboři dobyli většiny královských měst i hradů, donutili ony obyvatele, hlavně německé národnosti, kteří nechtěli se přiznati k víře podobojí, aby se vystěhovali, a tak zlomeno bylo v městech českých panství živlu německého po 200letém trvání. Za příkladem měst a venkova konečně i veškeré panstvo a zemanstvo české podobojí odřeklo se Zikmunda, ano k všeobecnému zděšení v církvi katolické i arcibiskup Konrad z Vechty přistoupil k straně podobojí, od níž byl uznán za duchovního představeného. To ovšem mělo za následek, že netoliko biskup olomucký, nýbrž i litomyšlský a spolu s nimi mnozí kanovníci

*) „Qui pro sponsa sua cum duobus millibus suis ad regem venerat" praví Vavřinec z Březové. V. V. Tomek (Děj. Prahy, IV, 108) navrhuje čtení: pro sponsione sua nebo pro sponsu suo, což překládá v textu: „dle zaslíbení svého."

pražští, žijící jedni v Žitavě, druzí v Olomouci vypověděli Konradovi poslušenství a přijali za administratora arcibiskupství biskupa olomuckého, Jana Železného.

Vítězný úspěch věci husitské v Čechách nemohl zůstati bez mocného účinku na Moravě. Král Zikmund byv vypuzen z Čech, odebral se sice na Moravu a pobyl po několik neděl napřed v Kroměříži, pak ve Znojmě a konečně v Brně. Přítomnost jeho však nezabránila bouřím, které vypukly najednou na několika místech. V únoru 1421 přičiněním zvláště výstředných a bojovných kněží Bedřicha ze Strážnice a Tomáše z Vyzovic zřízen byl „nový Tábor“ na ostrově řeky Moravy pod Uherským Hradištěm u vsi Nedakunic. Tam shlukše se z blízka i z daleka sedláci s několika kněžími a vládykami, obořili se nejprve na blízký klášter Velehrad a dobyvše ho, spálili jej i se vzácnou knihovnou, při čemž také opat a několik mnichů uhořelo. Biskup Jan Železný spolu s některými pány moravskými, povolavše na pomoc vojsko rakouské i uherské, vypravili se polem proti opevněnému ostrovu, ale útok jejich byl odražen a mnozí Rakušané i měšťané olomučtí byli pobiti. Spojenci znesvářivše se o to mezi sebou, mnozí sami strhli boudy své s pole, a ostatní pak odraženi jsou tak, že upustiti musili od dobývání dalšího.*) Jiné středisko husitského hnutí utvořilo se kolem hradu a městečka Jevišovic, odkudž ohrožováni byli měšťané znojemští a konány i vojenské vpády do Rakous.

Neméně povážlivým zjevem bylo, že velká část šlechty moravské, osmělena příkladem z Čech, opět se obrátila k husitství a stala se horlivou jeho podporovatelkou. Petr z Kravař, pán na Strážnici, kdysi od Zikmunda sesazený s úřadu zemského hejtmana, skutkem pomáhal osadě táborské u Nedakunic, kdežto u Znojma v čelo Husitů postavil se mocný rod pánů z Kunštátu, jimž hrad Jevišovský náležel. Třetí takový rod byli páni z Lomnice. Zikmundovi podařilo se sice vojskem z Uher na rychlo sebraným donutiti lid Bedřicha Strážnického k rozchodu; též odpor pana Petra Strážnického byl zlomen a tento musil se opět králi pokořiti; ale v okolí Znojemském nebezpečí bylo mnohem vážnější. Znojemští zajisté musili na rychlo příkopy opravovati, brány a hradby znovu podezdívati, mosty obnovovati a věže nově pokrývati. V některé dny až přes sto dělníků bylo

*) Palacký, III, 1, str. 417. Srv. Bretholz, l. c. str. 275.

těmito pracemi zaměstnáno. V Brně a ve Vídni kupována děla, pak olovo a síra ve velkém množství. Jen těmito rozsáhlými přípravami Znojmo se zachránilo od útoků lidu husitského, který veškeru krajinu severně města zaplavil. Král Zikmund nedbal příliš proseb svých věrných za pomoc a již v polovici května toho roku opustil Moravu a odebral se do uherského města Trenčína.

Hnutí husitské na Moravě sesíleno bylo také tím, že Pražané a Táboři dobyvše toho času všech míst ve východních Čechách, projevili úmysl, táhnouti dále na Moravu a zjednati také v této zemi „svobodu zákonu Božímu.“ Toho však nepřála si šlechta moravská, třeba z velké části kalichu nakloněná, neboť jednak hleděla od Moravy odvrátiti další hrůzy válečné, jednak nechtěli nadobro vytrhnouti se z poslušenství krále Zikmunda. I nastalo vyjednávání mezi pány českými a moravskými; tito vypravili do vojska českého, chystajícího se již ku vpádu do Moravy, poselstvo, v jehož čele byli Petr Strážnický z Kravař, který od té doby, co se Zikmundovi pokořil, zase byl jmenován od něho hejtmanem zemským, a Jan Lomnický; i bylo smluveno, že se sejde ke dni 1. června 1421 sněm obecný a valný celé země české i moravské do města Čáslavě k dalšímu upravení řádu pro obě země. Po této domluvě vítězové nechavše Moravy, obrátili se do severního Hradecka k dobývání města Jaroměře.*)

Na sněmě čáslavském, ku kterému zástupci šlechty moravské dojeli teprve 5. června, slezští pak a lužičtí stavové pozvání vůbec nevyhověli, Moravané nepřistoupili k onomu článku, jímž prohlášeno bylo sesazení Zikmundovo s trůnu českého, nýbrž vyžádali si k tomu lhůtu, aby se mohli se svými poraditi. Proto také nebyl vzat k nim zřetel při sestavení prozatímné vlády. Zástupcové moravští vrátivše se domů, dali podnět k tomu, že svolán byl sněm moravských stavů do Brna (11. června). Tam zavázali se všichni účastníci zachovávati čtvero artikulů pražských v témže znění, jak byly prohlášeny na sněmě čáslavském. Vzhledem k onomu článku sněmu čáslavského, v němž vyhlášeno bylo sesazení krále Zikmunda s trůnu českého, stavové moravští usnesli se poslati do šesti neděl ku králi řádné poselství, po

*) Tak v podstatě vyličuje původ sněmu čáslavského Palacký III, 1, 408. Bretholz l. c. 282, pozn. 1, popírá, že by byli stavové moravští k tomuto sněmu dali podnět.

němž by proti němu svou čest ohradili, vezmouce od něho odpuštění; potom však měli bez odporu a bez výmluvy přistoupiti k onomu závazku, „nepřijímati ani nemíti Zikmunda za pána dědičného koruny České, leč by Pán Bůh ráčil, neb jest ten král zjevný tupitel těch pravd svatých, a vrah cti i osob jazyka českého.“ Hned potom vyšel od nové vlády české z Prahy rozkaz ke všem hejtmanům husitských měst na Moravě nebo na pomezí českomoravském (na př. do Hrádku u Jevíčka, do Svitav, do Poličky), aby šetřeno bylo statkův oněch pánův i jiných obyvatel země moravské, kteréž by buď pan Petr Strážnický nebo Jan z Lomnice, jakožto nejvyšší hejtmané moravští, označili za věrné přívržence strany podobojí.

VI. Křižáci u Žatce. Smlouva krále Zikmunda s vév. Albrechtem v Prešpurce. Zápis stavů moravských v Brně. Porážky krále Zikmunda u Kutné Hory a u Něm. Brodu. Korybutovič poprvé na Moravě. Výprava Diviše Bořka a Jana Žižky na Moravu. Druhý příchod Korybutovičův. Smrt Žižkova.

Usnešení stavů moravských na sněmě brněnském hrozilo Zikmundovi také ztrátou Moravy, i bylo mu napjati všechny síly, aby aspoň tuto zemi zachoval pod svým panstvím. Proti Čechám podařilo se mu pomocí legáta papežského a kurfirstů německých sebrati nové křížové vojsko, které v počtu 200.000 mužů oblehlo Žatec a plenilo všechno okolí s velkým ukrutenstvím; když však Žižka s českým vojskem proti Němcům se vypravil, dali se (2. října) v nezřízených houfích na zmatený útěk, na kterémž mnoho jich od pronásledujících Čechů bylo pobito. Zikmund nemohl křižákům zavčas na pomoc přispěti, ježto byl dlouho zaměstnán sbíráním vojska v Uhřích, a především bylo třeba pokořiti odbojnou šlechtu moravskou. Aby toho co nejdříve dosáhl, získal si za spojence vévodu rakouského Albrechta V., jemuž smlouvou v Prešpurce (28. září) dal jedinou svou dceru Alžbětu za manželku, zajistil oběma v případě své bezdětnosti nástupnictví v Čechách i Uhřích, kdežto kdyby se mu ještě jedna dcera narodila, měla si Alžběta vybrati buď Uhry nebo Čechy s Moravou. Albrecht zavázal se Zikmundovi přispěti k podrobení Husitů veškerou svou mocí vojenskou i půjčkou

peněžitou, za čež mu král zastavil na Moravě město Znojmo, Pohořelice, Jemnici a Jihlavu, v Čechách Budějovice, a zajistil mu držení všech měst, hradů i někdejších statků církevních, kterých by dobyl proti Husitům. Touto dědičnou smlouvou Zikmund připoutal budoucnost Albrechtovu k své osobě a tím jej pohnul, aby s napjetím všech sil přispěl mu k znovudobytí koruny České.

Účinek této smlouvy ukázal se především na Moravě. Ze dvou stran najednou proveden byl útok na husitskou šlechtu v této zemi. Z Uher překročilo v polovici října hranice moravské mocné vojsko Zikmundovo, vedené zkušeným Florenčanem Pipou z Ozora, spojilo se u Olomouce s vojskem biskupa Jana Železného a jalo se pak strašlivě páliti, vražditi a drancovati na statcích oněch pánů, kteří přistoupili k usnešení sněmu čáslavského. Páni moravští nejsouce sjednoceni, jeden za druhým pokořovali se Zikmundovi, a mezi prvními, kteří slavně odřekli se artikulů pražských, byl opět chabý Petr Strážnický, který prostřednictvím Přemka, vévody opavského a pana Beneše Krumlovského z Kravař vyprosil si milost a odpuštění od krále Zikmunda (13. listopadu 1421). Za ním šla ostatní šlechta, Vilém z Pernštejna, který nově byl jmenován zemským hejtmanem, Jan z Lomnice, Smil Bítovský z Lichtenburka, Sulík z Konice, Jindřich z Lipé, Albrecht z Kunštátu, Jan z Boskovic, Jan Tovačovský z Cimburka a mnozí jiní.

Touže dobou podniknut útok proti Husitům v Moravě západní. Albrecht Rakouský na žádost Znojemských, kteří mu jako novému pánu svému brzo potom složili hold, vypravil se (21. října) s velkým vojskem, k němuž mezi jinými přispěl též arcibiskup solnohradský Eberhard, k hradu Jevišovskému, jenž náležel panu Sezimovi z Kunštátu, a dobyl ho i rozbořil po pětidenním obležení; Sezima, jemuž odnikud nedostalo se pomoci, odvlečen byl i s rodinou v zajetí do Vídně a teprve r. 1423 propuštěn. Tak byl i v těchto stranách hlavní odpor zlomen a v celé Moravě nenašli se než dva páni, ježto ustrašiti se nedavše, ve vzpouře proti králi setrvali: Hašek Ostrovský z Valdštejna, „pevná skála pravdy“, a mladý Václav z Kravař, pana Petra Strážnického syn; oba podnikli drobné, ale krvavé boje proti nepřátelům, naposled u Strážnice, kdež probivše se, ovšem s velkými ztrátami, přesilou královského

vojska, unikli k bratřím svým do Čech a tam účastnili se dalších bojů proti Zikmundovi.

Po těchto událostech král Zikmund položil stavům moravským sněm do Brna na den 1. listopadu, kamž byl již před tím s vojenskou mocí svou se odebral. Všichni pánové, vyjma jmenované dva, totiž Haška Ostrovského a Václava z Kravař, dostavili se, ač teprve 11. listopadu, ježto jim král slíbil „bezpečný průvod". Sotva však octli se ve městě, brány byly obsazeny vojskem uherským, a oni úplně vydáni byli Zikmundovi na milost i nemilost. Zápisem sněmovním ze dne 17. listopadu musili se slavnostně a pod přísahou odříci čtyř artikulů pražských i všelikých jiných bludův odsouzených od církve, zejména pak učení Wycliffova a Husova, slíbiti ve všech věcech víry poslušnost papeži, biskupům a kněžím od nich ustanoveným a konečně se zavázati, že na svých statcích nebudou trpěti kacířův ani obránců bludného učení a že vší mocí budou hleděti jejich vyhubení. Po této přísaze dáno jim bylo od přítomného legáta papežského rozhřešení pro kacířství a zrušena klatba, kterou na ně uvalilo kdysi koncilium kostnické, když zdvihli protest proti upálení Husovu. Pan Václav pak, Petra Strážnického syn, odsouzen jest veřejným soudem, jemuž král sám předsedal, všeho dědictví svého zbaven na věky, a nález ten vepsán rozkazem královským do desk zemských, pro věčnou prý výstrahu všem synům odbojným.

Zatím co vévoda Albrecht po ukončení výpravy v západní Moravě odebral se zase do Rakous, aby tam novými přípravami podporoval krále Zikmunda, tento v prosinci 1421 vtrhl s vojskem 60—80.000 mužů přes Jihlavu do Čech, zmocnil se (21. prosince) zradou některých měšťanů Hor Kutných, kdež bylo mezi přívrženci kalicha učiněno velké krveprolití, a obklíčil druhého dne pod horou Kankem (severozápadně města) české vojsko se všech stran přesilou trojnásobnou. Avšak Žižka, tehda již na obě oči osleplý, otočil se na obranu vozovou hradbou a probil se nenadálým útokem o půl noci stranou ke Kolínu. Zatím co Zikmund bezstarostně prodléval na Horách, Žižka sebrav posily z ostatních dílů Čech, obrátil se 6. ledna 1422 nenadále proti hlavnímu táboru královskému u Nebovid (mezi Kolínem a Kutnou Horou). Uhři nepřipravení k boji dali se po zmateném odporu na všeobecný útěk, ku kterému připojil se ze strachu i král Zikmund, dav napřed Hutnou Horu zapáliti, aby neupadla v moc Husitů;

tito však požár uhasili. Žižka pronásledoval nepřítele rychlými pochody a dostihl jej u Haber (8. ledna), kdež mínil Zikmund boj obnoviti. Avšak Uhři dali se proti jeho vůli na útěk a mnoho pánů českých i moravských, kteří styděli se utíkati, bylo pobito. Utíkající pak stiháni byli až k Německému Brodu, kdež naposledy o odpor se pokusivše, byli s velkými ztrátami znovu poraženi. Král Zikmund zanechav Německý Brod v rukou Žižkových a ztrativ ve třech dnech 12.000 mužův, spěšně odtáhl na Moravu, kamž ho Žižka již nepronásledoval, a nezastavil se až v Brně, kdež prodlel pak po několik neděl. Při dobytí Brodu upadl v zajetí české také polský pán Záviše Černý z Garbova, kdysi horlivý ctitel Husův, nyní však přívrženec krále Zikmunda.

Tyto porážky měly pro Zikmunda ještě další škodlivé následky. Čechové především shodli se o dosazení jiného panovníka na trůn český. V té příčině již od delší doby vyjednávalo se s králem polským Vladislavem, který byl dávným nepřítelem Zikmundovým, ježto král uherský v bojích Polska a Litvy s německými rytíři těchto vždy horlivě se ujímal. Vladislav byl by zajisté rád přijal korunu českou, kterou mu čeští stavové podobojí podávali, ale proti tomu byl jednak velký odpor vyššího duchovenstva polského, jež nechtělo s Husity vejíti ve spolek, jednak král polský obával se moci papežovy a proto podávané koruny nepřijal. Tudy Čechové ve srozumění s Vladislavem obrátili se k jeho bratranci Vitoldovi, velkoknížeti litevskému, s týmže nabídnutím. Vitold sice po nějaký čas také se zdráhal, ale po slavném vítězství Žižkově nad králem Zikmundem u Hor Kutných a Německého Brodu odhodlal se konečně „přijati Čechy pod svou ochranu,*)“ které mínil smířiti s církví římskou, a za tím účelem vypravil do Čech příbuzného svého Zikmunda Korybutoviče, jehož otec Korybut byl vlastním bratrem krále Vladislava. Na útraty velikého knížete sebráno jest vojsko polské v Krakově, čítající 5000 až 7000 mužů, v jehož čele Korybutovič vypravil se bez překážky Slezskem mimo Osvětim (21. dubna 1422) a Těšín do Moravy.

Jinou pohromou, která stihla krále Zikmunda po nešťastné

---

*) Goll (Čechy a Prusy, 165) popírá mínění dosud všeobecně uznávané, že by byl Vitold přijal korunu českou pro sebe, a dovozuje z pramenů, že nikdy králem českým se nenazýval. Možno, že chtěl právě Korybutoviči pomoci k této hodnosti.

výpravě Kutnohorské, bylo, že znovu vzrostla a zmohla se strana husitská na Moravě. Nepokoje vypukly v zemi opět na několika místech a v Brně samém prý tou dobou vypuklo spiknutí, které však od Zikmunda bylo krvavě potlačeno a na 500 vinníků popraveno. Na Znojemsku Husité marně se pokoušeli o dobytí Jemnice. Král Zikmund uznal za dobré obnoviti branný spolek se svým zetěm Albrechtem Rakouským, jemuž na osobní schůzi v Mikulově (23. března) za pomoc peněžitou i vojenskou nově zastavil hrady a města Brno se Špilberkem, Veveří, Ivančice a Třebíč, kamž směl vévoda vkládati rakouské posádky; vedle toho byl Albrecht jmenován náměstkem královým na Moravě. Spojená vojska rakousko-uherská v ohromné síle asi 40.000 pěších a 10.000 jízdných dobývala nejdříve měst Veselé a Ostroha při hranicích uherských, potom západně odtud obehnala hrad a město Ždánice (v polovici dubna), kdež byla soustředěna vojenská moc strany podobojí. S jakým výsledkem obležení toto se skončilo, není nám známo, ale všechny okolnosti nasvědčují tomu, že král nepořídil, neboť brzo potom odtáhl do Uher, vévoda Albrecht pak do Vídně. Žádný z nich neodvážil se zabrániti vpádu litevského knížete Zikmunda Korybutoviče do severní Moravy.

Tento úkol vzali na sebe obyvatelé německých měst oněch končin a především biskup olomucký Jan Železný. Kníže Zikmund Korybutovič zaměřil totiž nejdříve k Olomouci a položiv se u města táborem, vyzval je, aby se mu vzdalo; měšťané však němečtí vypadli proti němu ze bran a učinili naň útok střelbou i jinou zbraní, tak že musil se ztrátou asi 500 koní ustoupiti. Potom obrátil se v stranu půlnoční k městu Uničovu dosti pevnému, a když ani tu nechtěli se vzdáti dobrovolně, učinil útok a dobyl města, kteréž potom od bojovníků jeho jest vyloupeno. Pozoruhodno jest, že litevský kníže již v tomto městě přijal svátost pod obojí spůsobou, jakož byl hned napřed slibil poslům českým, že přistoupí k jich náboženství. Avšak první list, který odtud poslal Žižkovi do Čech, nesvědčil o dokonalé rozvaze jeho státnické: napomínal jej totiž, aby zemi tolik neplenil a nepustošil, ač mu musilo býti známo, že právě Žižka to byl, který nejvíce usiloval o povolání Korybutovičovo do Čech. Vůdce táborský, ač hluboce uražen tímto chováním Korybutovičovým, nicméně poznav knížete tohoto z jiných dobrých stránek, nevzpíral se

tomu, když tento na sněmě v Čáslavi přijat byl za správce zemského, prohlásiv veřejně, že míní přidržeti se a hájiti čtyř artikulů pražských. Zikmund Korybutovič získal si pak značné zásluhy tím, že obnovil pokoj a pořádek v Praze, kdež od delší doby zuřily kruté boje mezi stranami, a sjednotil ve své osobě veškeru správu zemskou v Čechách, což také Žižka na rozdíl od jiných Táboritů zarputilejších oceňoval podle zásluhy. Kníže Zikmund pokusil se také o zvelebení strany kališnické na Moravě. I rozeslal ke konci května z Prahy pozvání všem stavům i městům moravským, aby vypravili k němu poselstva na den 7. června a jim dali plnou moc s ním vyjednávati. Znojemští dorozuměvše se s vévodou rakouským, pozvání toto zdvořile sice ale rozhodně odmítli, poukázavše na přísahu věrnosti, kterou složili dceři krále Zikmunda Alžbětě a jejímu manželi Albrechtovi Rakouskému. Podobně učinila bezpochyby i ostatní města německá i velká část šlechty moravské, mezi nimiž i pan Petr Strážnický z Kravař, který zůstav králi Zikmundovi věren, znovu byl od něho (6. května 1422) dosazen v úřad hejtmana zemského. Že však také dosti přívrženců nalezl Korybutovič na Moravě, o tom svědčí opětná přísná opatření krále Zikmunda, která byla namířena proti straně podobojí.

Zatím papež Martin V., knížata německá i král Zikmund společně pohrozili křížovou výpravou králi polskému Vladislavovi i velkoknížeti Vitoldovi, jestliže neupustí od podporování Čechův. Oba panovníci, bojíce se, aby z tohoto obratu nevzrostla zase příliš moc rytířů německých, změnili úplně své chování. Když král Zikmund zavázal se, že nebude podporovati řádu německých rytířů, Vladislav i Vitold učinili s ním brannou jednotu proti Čechům a rozkázali Zikmundovi Korybutovičovi, aby se z Čech odebral domů. Tento po některém zdráhání i s polskou družinou opustil Čechy počátkem r. 1423. V Čechách po jeho odchodu nastalo zase rozdvojení mezi stranami mírnou kališnickou a táborskou, která vedením Žižkovým dobyla si převahy. Nebezpečenství bylo tím větší, ježto král Zikmund získal si vedle krále polského a velkoknížete litevského ještě jiné spojence. Pro Moravu nejpamátnější jest smlouva, kterou tehda učinil s Albrechtem Rakouským.

Smlouvou tou v prvotním znění (ze dne 5. února 1423) král Zikmund postoupil zeti svému markrabství moravské nadobro

vyminiv si pouze krajiny na jih od řek Bečvy a Hané ležící při pomezí uherském, které hodlal časem přivtěliti ke království uherskému; jen v tom případě, kdyby Zikmund zemřel bez mužského potomstva, měla krajina ta zase připadnouti Albrechtovi. Vévoda za to přislíbil Zikmundovi novou vojenskou pomoc proti Čechům. Podobně zavázal se Bedřich, markrabí míšenský, postaviti do pole 4000 mužů, začež mu král zastavil některá města v Čechách. Kardinal Branda, legat papežský, hlásal v Němcích kříž a odpustky proti Čechům. Ale liknavostí Zikmundovou stalo se, že se všech těchto skutků válečných tak horlivě připravovaných sešlo. Poněvadž pak právě tehda obě hlavní strany podobojí v Čechách, Pražská a Táborská, se smířily, bylo ujednáno, že část vojska společného má se obrátiti na Moravu, k útoku na nepřátely a ku pomoci milovníkům kalicha. Hlavním vůdcem výpravy zdá se, že byl Diviš Bořek z Miletínka; s ním táhli bratří Viktorin a Hynek z Kunštátu, Hynek z Kolštejna, hejtman litoměřický a také Hašek Ostrovský z Valdštejna, který po svém odchodu z Moravy byl stále v čele strany podobojí v Čechách, bojoval statečně spolu s Žižkou u Kutné Hory a zvolen byl i od měst pražských za nejvyššího hejtmana.*) Vojsko přešedši v červnu přes hranice zemské nepochybně za Litomyšlí, vniklo směle až do středu Moravy za Olomouc, kdež předně dobylo města Přerova a zaměřilo odtud ke Kroměříži. Tam postavilo se proti nim vojsko silné, dílem německé, snad pomocí Albrechta Rakouského sesílené, v jehož čele byl Jan Železný, biskup olomucký, Přemek, kníže opavský, zemský hejtman Petr Strážnický z Kravař, tehda již úplně věci kališnické odcizený, a Václav z Dubé i Leštna; toť byli zároveň náčelníci jednoty pánův a měst moravských, králi Zikmundovi a církvi římské oddaných. Obě vojska srazila se u Kroměříže bitvou krvavou, ve které po velkých ztrátách na obou stranách vítězství konečně sklonilo se k Husitům. Nazejtří vzdal se jim Kroměříž, kdež upadli do zajetí páni Jiří Lukovský ze Šternberka, Jan Bítovský z Cornštejna a mnozí jiní. Město však nezůstalo dlouho v moci husitské, neboť

*) Této výpravy moravské účastnil se též Mikuláš, řečený Sestřenec, šlechtic ze Slezska pocházející, který jako posel krále polského Vladislava přišel toho času do Čech vyjednávat ve jménu jeho s českými stavy o smír s církví římskou. Když jednání to se nezdařilo, Sestřenec odebral se spolu s českými pány na Moravu. Srv. Goll, Čechy a Prusy, str. 179.

brzo potom biskup Jan Železný přirazil s novým vojskem a Kroměříž znovu obsadil, kdežto vojsko české dobyvši ještě Kvasic a jiných ještě tvrzí a zámkův, odebralo se domů na zprávu, že vypukla nová roztržka mezi stranou Pražskou a Žižkovou.

Druhý vpád na Moravu podnikl proslulý velitel Táboritů sám. Poraziv stranu panskou v několika potyčkách, učinil s ní příměří a v polovici měsíce září přes Čáslav a spáleniště Německobrodské obrátil se k Jihlavě, kterou chtěl bez boje minouti. Jihlavští vyrazili proti němu útokem; ale Žižka je odrazil a na zpáteční útěk obrátil do města, takže pronásledováni byli až k příkopu městskému a mnoho jich od lidu Žižkova bylo porubáno. Jiných spolehlivých zpráv o tažení Žižkově Moravou pohříchu se nezachovalo. Tolik se pravdě podobá, že všem pevným místům se vyhýbaje, královským mnoho škod spůsobil, pak že se táborem položil někde u Kroměříže*) a odtud vysílal vojenské zástupy na rozličné strany plenit a pustošit statky nepřátelské. Odtud pak hnul se do Uher, překročiv hranice někde u Holíče, a vnikl podél řeky Váhu hluboko do země až k řece Dunaji. Tam však, mezi Ostřihomem a Komárnem očekávala jej veliká moc vojenská sebraná králem Zikmundem, čímž Žižka donucen dáti se spěšně na zpáteční pochod. Tu právě osvědčil se jeho důmysl válečnický, ježto nepřítel ve veliké přesile neustále jej ohrožoval jízdou i dělostřelbou. Žižka chráně se mistrným užíváním vozové hradby a hojnou střelbou, odrážel s úspěchem všechny tyto útoky, vyhnul se všem nástrahám nepřátelským a po sedmidenním pochodu, plném nesnází a svízelů, dostal se zase šťastně na Moravu. Již vrstevníci Žižkovi pokládali tento jeho pochod za nejskvělejší jeho čin válečnický.

Z Moravy, kamž dospěl asi v polovici listopadu, Žižka spěchal do Čech, kde znovu hrozila vypuknouti občanská válka mezi oběma stranami kališnickými. Pražané totiž a páni podobojí mínili spojiti se se stranou katolickou, přijati Zikmunda za krále pod jistými výminkami a stranu táborskou vyhubiti. Ve vyjednávání tom měl účastenství též Vladislav, král polský, který by byl rád národ český smířil zase s církví, ovšem za cenu nemožnou:

---

*) Tak aspoň vykládá Palacký III, 1, str. 515, pozn. 643 chybně psané jméno „Kramicz“ ve „Starých letopisech českých.“

Čechové měli se vzdáti kalicha. K tomu arci nedošlo, ale páni podobojí a Pražané po odchodu Žižkově na Moravu chýlili se vždy více ku králi Zikmundovi. Již také ustanoven byl zápisem ze dne 1. listopadu 1423 sjezd strany pod jednou i pod obojí v Brně, kdež měl se státi pokus o dohodnutí ve věcech víry mezi oběma stranami. Později, když sešlo se sjezdu brněnského, ustanoven byl na počátku r. 1424 za sídlo podobného sjezdu Kroměříž neb Uničov, na němž král Vladislav s dorozuměním krále Zikmunda i církve římské slíbil osobně prostředkovati.

Žižka na zprávu o těchto smiřovacích pokusech pánů podobojí i Pražanů, zdvihl proti nim novou válku a zvítěziv u Malešova (7. června 1424), přirazil ku Praze chtěje město oblehnouti a potrestati. Tu však stalo se (14. září) narovnání přičiněním kněze Jana Rokycany a knížete Zikmunda Korybutoviče, který podruhé, byv k tomu požádán novým poselstvím českým, tentokráte proti vůli krále Vladislava i velkoknížete Vitolda přijel do Čech a od pánův i Pražanův ochotně byl přijat nejen za správce zemského, nýbrž Pražané a páni podobojí měli tehda opravdový úmysl zvoliti jej za krále českého.*) Kníže Korybut hned po svém druhém příchodu do Čech v odpovědném listě, svědčícím králi Zikmundovi a zeti jeho Albrechtu Rakouskému, nazval se „králem požádaným a zvoleným“. Touto smlouvou páni podobojí i Pražané odřekli se dalšího vyjednávání se Zikmundem i spolku s pány pod jednou a dohodli se se stranou Táborskou o společnou výpravu válečnou na Moravu, aby zemi tu osvobodili z panství Albrechta Rakouského. Již po sv. Václavě vypravili se společně do pole Žižka s vojskem svým, ku kterému se připojil kníže Korybut s mnohými pány českými. Diviš Bořek z Miletínka byl vůdcem předního oddílu, který před ostatními překročil hranice moravské. Ostatní vedením Žižkovým oblehli město a hrad Přibislav. Tu však roznemohl se Jan Žižka a již dne 11. října skonal, nepřemožen a po všem světě proslaven činy válečnými, po celý život věrný přívrženec učení Husova a neústupný obhájce svého národa. Zemřel chudý jako Aristides, ježto nikdy se mu nezachtělo statků pozemských. Avšak ani po

*) To do jisté míry popírá Tomek, Děj. Prahy, IV. 300, ale na základě nově prozkoumaných pramenů dovozuje Goll, Čechy a Prusy, 187. V novějším díle svém, životopise Jana Žižky (str. 188), také Tomek mínění dřívější opravil.

slávě světské a jejím lesku nikdy nebažil. V dobách, kdy vítězstvími nad Zikmundem u Kutné Hory odvrátil záhubu od země české, uvítán byl v Praze se slávou, jaká jen při vjezdu panovníků se připravuje, ale prostý hrdina táborský po lesku koruny nikdy nezatoužil. V době kdy všechny strany kališnické jej svým vůdcem uznávaly, nenazýval se jinak, než „správcem obcí české země příchylných a plnících zákon boží v naději boží“.*)

VII. Morava odevzdána Albrechtu Rakouskému (1423). Nové výpravy z Čech na Moravu a do Rakous. Bitva u Ústí n. L. a u Světlé. Pokusy Korybutovičovy o smír a druhý odchod jeho z Čech. Křižáci poraženi u Tachova. Útočné výpravy Prokopa Holého za hranice. Vyjednávání s králem Zikmundem v Břetislavi.

Veliké převraty, které se staly v Čechách až do smrti Žižkovy, odňaly králi Zikmundovi všelikou naději, že by tam kdy jako vítěz nad Husity mohl dosednouti na trůn. Jsa mužem sice povahy čilé a podnikavé, ale také nestálé, záhy složil ruce v klín a od pohromy německobrodské neodvážil se již výpravy do Čech, ačkoliv k tomu horlivě byl nabádán od papeže a ačkoliv podávala se mu pomoc nejen od knížat německých, nýbrž také od Vladislava, krále polského, i Vitolda, velkoknížete litevského, kteří zatím od Čechův úplně se odvrátili a jim vypověděli nepřátelství. Jediné k čemu Zikmund dosud stále pozornost svou obracel, bylo zachránění a uhájení Moravy. Tuto zemi hodlal zajistiti jako nedotknuté dědictví svému zeti Albrechtovi Rakouskému, který také o obranu její proti českým Husitům získal si největší zásluhy.

O tomto záměru Zikmundově svědčí všechny smlouvy, které až do té doby učinil s Albrechtem. Nemínil mu snad postoupiti Moravy celé; důkazem toho jest smlouva ze dne 5. února 1423, kterouž vyhradil si všecky statky a hrady jižně řek Bečvy a Hané ležící. Ale jednak smlouva tato, hrozící zemi moravské roztržením, tak že by část připadla Rakousům, část

---

*) Goll l. c. 178. Tomek „Jan Žižka“ v poslední kapitole. Palacký „Děj. Čes.“ III, 1, 532 násl. Případně vylíčena povaha Žižkova a jeho umění válečnické též u Hubra, Gesch. Österr. II, 455 násl.

Uhrám, vzbudila velkou nevoli i u těch stavů moravských, kteří Zikmundovi zachovali věrnost. Za druhé pak právě toho roku podniknuty byly dvě veliké válečné výpravy českých kališníků do Moravy, z nichž zvláště druhá, vedená Žižkou, naplnila postrachem katolíky. Tyto okolnosti pohnuly konečně krále Zikmunda k rozhodnému kroku. Řadou listin ze dne 1.—4. října 1423 odevzdal Albrechtovi a jeho manželce Alžbětě dědičně markrabství Moravské jakožto léno koruny České s veškerým příslušenstvím a právy, kterých před tím markrabí moravští užívali. Morava má zůstati Albrechtovi, i kdyby manželka jeho Alžběta před ním zemřela, a po něm mají právo děditi ji i potomci z druhého manželství. Zikmund vyhrazuje si pouze právo pro sebe a své mužské potomky (kterých však dosud neměl) vykoupiti si Moravu zpět, ale teprve po zaplacení všech oněch částek peněžitých, které Albrecht až po tu dobu vynaložil na potřeby této země. Z panství Albrechtova vyjímají se: biskup olomucký a vévoda opavský, kteří jsou přímo podřízeni koruně České, ale zavazují se dáti Albrechtovi svůj hlas při volbě za krále českého, kdyby Zikmund zemřel bez mužských potomků, ježto Albrecht i Alžběta ustanoveni byli touž smlouvou též za dědice trůnu českého.

Jmenování Albrechta Rakouského markrabím moravským mělo dalekosáhlé následky pro potomní děje naší vlasti. Albrecht, který od té doby mohl se pokládati plnoprávným majitelem země, zdvojnásobnil dosavadní úsilí, aby ji obhájil proti útokům husitským. Na druhé straně svévolné odtržení Moravy od Čech popudilo proti Zikmundovi i mírnou stranu pod obojí v Čechách tou měrou, že vyjednávání s ním sotva zahájené ihned přerušili.*) Také byla pozornost spojených stran pod obojí mnohem více obrácena k Moravě než v dobách dřívějších. Kníže Zikmund Korybutovič odpověděným listem, ve kterém nazýval se „králem českým požádaným a voleným“, vyhlásil válku Zikmundovi i Albrechtovi a připojil se s čelnými pány českými k vojsku Žižkovu na válečnou výpravu do Moravy. Smrt Žižkova u Přibislavi (11. října 1424) nepřerušila toho záměru. Veškera válečná

*) Tak vykládá zmar tehdejšího vyjednávání Palacký, Děj. Č. III., 1, 519. O tom vyslovuje pochybnost Bretholz, Übergabe Mährens, l. c. str. 306; také Goll (Čechy a Prusy 184) udává jinou příčinu, že se vyjednávání nezdařilo, nicméně tím výwody Palackého nepozbývají své váhy.

moc česká hnula se odtud přes hranice moravské a spojila se s Divišem Bořkem z Miletínka, náčelníkem bratří Orebských, který, jak svrchu řečeno, byl táhl napřed, u města Meziříče. Vojsku pražskému velel sám kníže Zikmund Korybutovič. Táboři pak a Sirotci, kteří se tak nazvali po smrti Žižkově, byli pod Janem Hvězdou z Vícemilic a Mikulášem Sokolem z Lamberka, synem proslaveného moravského válečníka Jana Sokola, který ve vojště polském velel kdysi českému pluku v bitvě tannenberské (1410) a získal si tam velké zásluhy o vítězství nad rytíři řádu německého. Spojené vojsko čítalo prý dobře 20.000 mužů. Po dobytí několika hradův a zámků na cestě dorazilo až k Ivančicům a zmocnilo se města útokem, osadilo je branným lidem a mnoho hajitelův odvedlo do zajetí. Také pevný klášter v Třebíči Čechové opanovali a zůstavili v něm posádku. Od Ivančic obrátili se na sever, dobyli útokem hradů Boskovic a Letovic, konečně i města Mohelnice, jehož obyvatelstvo mužské všecko bylo zahubeno mečem a ohněm.

Již z těchto událostí jest patrno, že Albrechtovi Rakouskému bylo napjati všechny síly, aby Moravy obhájil, zvláště když od Zikmunda, který tehda ohrožen byl od Turkův a Benátčanů, nemohl se nadáti pomoci vydatné. Vítězstvími Čechův osmělili se hned opět mnozí páni moravští, kteří před tím byli přinuceni odpřisáhnouti kalich, i přidali se k nim, a když vojsko české od Mohelnice zpět do Čech se vrátilo (v listopadu 1424), strana podobojí na Moravě tím znamenitě posilněná, pokračovala ve válce s přivrženci Albrechtovými, plenic města, vesnice i kláštery. Vévoda Albrecht byl již v létě toho roku vypravil se na Moravu s mocným vojskem rakouským, sesíleným 4000 Uhry, které mu král Zikmund poslal na pomoc, a dobyl několika pevných míst, které byly dosud v rukou husitských. Také král polský Vladislav na základě předešlé smlouvy se Zikmundem poslal mu na pomoc 5000 m., Albrecht však poslal je domů, domnívaje se, že nelze mu důvěřovati králi polskému, ježto právě tehda synovec jeho Korybutovič postavil se v čelo českých kališníků. Ale i bez této pomoci Albrecht, jak se zdá, dosáhl toho, že vojsko české od Mohelnice donuceno bylo k návratu domů; pevná místa od nich zabraná však zůstala v moci posádek husitských.

Morava potom na čas ušetřena byla vpádů českých; příčinou

toho bylo, že Pražané a páni pod obojí jali se opět tajně vyjednávati s králem Zikmundem o smír. S touto myšlenkou přátelili se už také mnozí páni, kteří dosud byli nesmiřitelnými protivníky královými. Mezi nimi byl také moravský pán Hašek Ostrovský z Valdštejna, který odpadl od strany pod obojí z pohnutek nám neznámých, nejspíše osobních a s úmyslem zrádným. V únoru r. 1425 obrátil se tajným poslem ke konšelům města Olomouce žádaje, aby mu byli prostředníky ke smíru s vévodou Albrechtem a králem Zikmundem; sliboval, bude-li na milost přijat, že prokáže oběma panovníkům věrné služby, Olomuckým pak zvláště dopomůže, aby blízká města Šumberk a Jevíčko byly vytrženy z moci nepřátel a osvobozeny tudy silnice pro ně. Vévoda Albrecht bez meškání svolil ke všemu a dosáhl toho, že Hašek přijat byl také od krále Zikmunda na milost. Brzo potom vévoda jmenoval jej hejtmanem zemským na Moravě, kterýž úřad od r. 1422 zastával Petr Strážnický z Kravař. Hašek z Valdštejna dal Zikmundovi mnohá návěští pro něj důležitá o věcech českých, z nichž král pojal naději, že páni čeští poddají se mu na milost. Se svolením jeho i legáta papežského, kardinála Brandy ustanoven sjezd v Brně na den 23. dubna 1425 k dalšímu jednání, jehož mínil tentokráte účastniti se i Zikmund Korybutovič, který zatím pozbyl naděje v korunu Českou a v dobré shodě s církví mínil zase vrátiti se domů.

Sjezd brněnský sešel se skutečně v květnu r. 1425 a zastoupeny byly na něm všechny strany podobojí, Táborskou vyjímaje, strana pod jednou i král Zikmund. Ale vyjednávání opět nevedlo ke konci, ježto Čechové žádali, aby byli zůstaveni při svém náboženství, král pak k tomu nechtěl přivoliti, odvolávaje se na odpor papežův. Zatím nepřestávalo se na Moravě válčiti. Zvláště měšťanům olomuckým bylo snášeti mnoho příkoří od okolní šlechty, která posilněna výpravami z Čech namnoze opět se odvážila vypověděti Albrechtovi a Zikmundovi poslušenství. Mezi nimi byl také nestálý a vrtkavý Petr Strážnický z Kravař, který proto již r. 1424 byl sesazen s úřadu zemského hejtmana. On a Jan Tovačovský z Cimburka v čele vojska kališnického zmocnili se již v únoru 1425 pevného kláštera Dolanského (sev. Olomouce). Nebezpečí vždy více hrozící přimělo krále Zikmunda, že spolu s Albrechtem učinil branný spolek též s Bedřichem, markrabím míšenským, proti Čechům. Na podzim konal sjezd se

zetěm svým Albrechtem v Heimburce, kdež se uradili o společnou výpravu do Moravy. Spojené vojsko přirazilo přes Pohořelice a Dalešice k Třebíči (v polovici října), a oblehlo toto město, které od dob první výpravy Korybutovy bylo v rukou husitských. Ale právě v té době (18. října) docíleno jest všeobecného smíření mezi bratrstvy i mírnou stranou podobojí ve Vožici a tam také umluvena společná výprava strany pražské a bratrské do Moravy. Kníže Zikmund Korybutovič vypravil se s Pražany a četnými pány do pole od Prahy a překročil moravské hranice u Jihlavy, kdež pobyl několik dní, očekávaje bezpochyby příchod Táborův a Sirotků. Cílem této výpravy bylo vybaviti Třebíč z obležení. Zatím však král Zikmund byl se již od zetě svého oddělil a pálil raději vesnice pánů sobě protivných v okolí Brna. Také Albrecht, když se blížila vojska česká, odtáhl od Třebíče do jižních končin Moravy při pomezí uherském, kdež pálil a pustošil vesnice i městečka, zvláště na statcích pana Petra Strážnického, který byl od královských prohlášen za zrádce. Vojsko české vedením Korybutovým nenalezši odporu u Třebíče, hnulo se dále do vnitř země k Mor. Budějovicům. Tam připojili se k Pražanům Táboři a Sirotci, jichž vrchním hejtmanem tehda se stal pan Bohuslav ze Švamberka, a spojené vojsko dobylo tehda (12. listopadu 1425) prvním útokem kláštera Lúckého u Znojma, zbořilo jej a několik mnichův upálilo. Potom Švamberk i Korybut překročili hranice rakouské a spustošivše veliký kus země, jali se dobývati města a hradu Rece nedaleko hranic moravských. Posádka hradní za velení stařičkého ale chrabrého Jana z Hardeka, purkrabí magdeburského, dlouho a statečně se bránila, až konečně, když vévoda Albrecht s pomocí otálel a Čechové, podkopavše zdi v noci do města vnikli, musili se vzdáti. Rakušanů padlo v těchto bojích více než tisíc, ale také Čechové utrpěli znamenitou ztrátu tím, že Bohuslav ze Švamberka, šípem se zdí byv smrtelně zraněn ve tvář, brzo potom zemřel a pochován byl v Mor. Krumlově. Město Rec bylo vydrancováno, spáleno a rozbořeno, hrabě Hardek odveden v zajetí do Čech, kdež nemoha se vykoupiti z vězení, zemřel již po dvou letech.

V březnu r. 1426 opět znamenité vojsko české vypravilo se do Moravy; s pomocí několika pánů moravských zmocnili se útokem města Podivína, vypálili Mikulov i rakouské město

Valčice (Feldsberg) a vnikli daleko do vnitra Rakous až ke Štokravě, všechnu zemi daleko široko hrozně pustošíce. Potom zmocnili se zradou města Břeclavy, vložili tam silnou posádku, která konala odtud výpady na všechny strany.

Smíření vožické a svorný postup všech husitských stran přinesl jim také v jiných stranách skvělé úspěchy. Když markrabí míšenský dle smlouvy uzavřené s králem Zikmundem obsadil města severočeská Most a Ústí nad Labem, Čechové vedením Korybutovým a nového velitele táborského Prokopa Holého čili Velikého vypravili se k obležení města Ústí. Také z Moravy dostavila se vojenská pomoc, kterou přivedli páni moravští Jan Tovačovský z Cimburka a Václav z Kravař, syn Petra Strážnického. K vybavení posádky saské v Ústí přitáhlo od severu velké vojsko sasko-durynské, ale poraženo od Čechů v krvavé bitvě (16. června 1426), po kteréž i město padlo do jejich rukou, rozbořeno a obyvatelstvo pobito.

Po skvělém tomto vítězství vůdce vojsk Táborských Prokop Holý přikročil k útoku proti nepřátelům za hranicemi Čech, ačkoli zase nastala roztržka mezi ním a mírnější stranou podobojí. Prokop však nenamířil do Saska, jak se za všeobecného postrachu očekávalo, nýbrž proti Albrechtovi Rakouskému, který brzo po bitvě u Ústí (v srpnu 1426) sebral v zemi své asi 40.000 branných, k čemuž přispěl král Zikmund 3000 jezdci uherskými a bratranec Albrechtův Bedřich 1200 jezdci tyrolskými; s touto velikou mocí Albrecht oblehl město Břeclav. Posádka táborská bránila se statečně plné tři měsíce, přece však bylo nebezpečí, že by z nedostatku potravin musilo se vzdát. Proto vůdce Prokop Holý vypravil se s vojskem táborským na Moravu, aby přispěl obleženým ku pomoci. Udeřiv na vojsko Albrechtovo, obrátil je na útěk a opatřil posádku břeclavskou čerstvými zásobami potravin (19. listopadu).

Brzo potom bratrstva udeřila na Rakousy. Někdy o Novém roce 1427 Sirotci v počtu 4000 m. podnikli loupežný vpád až ku Světlé, kdež dobyli kláštera a vypálili jej. V březnu pak dorazilo větší vojsko Táborské i Sirotčí v počtu asi 16.000 m., vedené bezpochyby zase Prokopem Holým, a jalo se (12. března) město Světlou oblehati. Ku pomoci obleženým sebrána byla zemská hotovost rakouská, v jejíž čele páni Reimprecht z Wallsee a Leopold z Krajku udeřili na vojsko husitské. Po tuhém čtyř-

hodinném boji kolísaly již šiky české a ustoupily z bojiště, zanechavše něco vozů v rukou nepřátelských. Zatím však, co Rakušané opojeni tímto úspěchem dali se do drancování opuštěné kořisti a tak v nepořádku se rozptýlili, vůdcové táborští obrátili své vojsko k novému útoku a dobyli dokonalého vítězství. Na 9000 Rakušanů pokrylo bojiště, Čechové ukořistili mimo jiné hlavní korouhev Reimprechtovu a donutivše posádku světelskou ku vzdání, město vypálili. Pobořivše pak ještě některé kláštery, jako Altenburk a Sv. Bernhard u Rohů (Hornu), s hojnou kořistí vrátili se do Čech.

Nejlepším ovocem těchto vítězství pro naše země bylo by zajisté bývalo, smířiti se čestným spůsobem a za výhodných podmínek s církví římskou. Papež Martin V. nabýval již přesvědčení, že násilím nebude lze Čechy uvésti v poslušenství, zvláště když král Zikmund zaměstnán jsa válkami tureckými té doby ničeho proti nim nepodnikal. Také v Čechách velká část lidu, sužovaná osmiletým nepřetržitým válčením, byla by ráda konečně dosáhla pokoje. K tomu vypukly nové a prudčí než dříve různice mezi stranami podobojí. Tehda byly to hlavně neshody mezi kněžími a mistry pražskými o některé úchylky kostelní, které zavedeny byly nátlakem lidu pražského, klonícího se k bratrstvu táborskému. I jali se někteří kněží a mistři, v jichž čele byl mistr Jan Přibram, dokazovati, že úchylky ty jsou největší překážkou k dosažení shody s církví římskou a žádali jich odstranění. Druzí rozhodnější, vedení mistrem Janem z Rokycan, neshledávali dobu k tomu býti vhodnou a opírali se této žádosti. Hádky, vedené o tuto otázku, nedocílily smíru, ano rozjitřily ještě více mysli lidu.

I umínil si kníže Zikmund Korybutovič, že urychlí rozhodnutí v té věci. Spolehaje na zdánlivou převahu Přibramovu v Praze a chtěje si získati zásluhu i slávu v křesťanstvě tím, že by uvedl Čechy zase v poslušenství církve římské, dal se opět v tajné vyjednávání s dvorem papežským prostřednictvím polského krále Vladislava a tuše odpor strany rozhodnější, nastrojil i jakési úklady Rokycanovi a jeho přívržencům čelnějším. Tyto pikle však byly předčasně odhaleny, v Praze vypuklo vzbouření lidu, ve kterém kníže Korybut byl jat, zbaven své moci a na čas uvězněn na hradě Valdštejně, jeho polská družina pak musila opustiti zemi českou (v dubnu 1427). Kníže sám propuštěn byl

z vězení teprve v říjnu roku potomního (1428); 27. října nacházel se na cestě Moravou v Tovačově s hejtmanem polským Puchalou a nějakým zástupem branného lidu. Nazejtří odejel z Tovačova do Přerova, kdež smířil pana Jana Tovačovského se Smilem Bítovským pro jakési různice, odtud pak odebral se na Odry, zámek Puchalův ve Slezsku při samém pomezí moravském. Někteří páni podobojí ujali se svrženého knížete a počali i válčiti s Pražany, čímž tito i spojení s nimi ostatní páni donuceni byli hledati útočiště v obnoveném branném spolku s bratrstvy Táborským a Sirotčím, jichž nejvyšší hejtman Holý nabyl tak větší moci mezi stranami než kdykoli dříve.

Tím bylo dosaženo také svorného postupu proti cizině, která chystala nový útok proti zemi České. Když totiž papež a knížata německá darmo očekávala od krále Zikmunda, že se chopí zbraně proti Čechům, sešla se velká část jich na sněmě říšském ve Frankfurtě (z jara 1427), a tam umluvena byla nová válečná výprava. Se čtyř stran najednou mělo býti udeřeno na Čechy. Hlavní vojsko, vedené Otou arcibiskupem trevirským a Bedřichem markrabím braniborským, vniklo od západu do Čech a oblehlo město Stříbro v počtu 80.000 m. K vybavení přitáhlo spojené vojsko Pražanů, Táborův a Sirotků v počtu 16.000 pěších a 15.000 jízdních. Vojsko německé však jich nedočkalo, nýbrž kvapně upustivše od obležení (2. srpna), dali se na zmatený útěk k Tachovu. Darmo snažil se legát papežský Jindřich Winchesterský zastaviti německé vojsko napomínáním i proklínáním; toto nezastavilo se, až při pomezním lese, na jehož kraji bylo od stihajících Čechů dostiženo a mnoho jich pobito. Město Tachov pak dobře opevněné i mocně hájené vzato po sedmidenním obležení od Čechův útokem (11. srpna 1427).

Nezdar této výpravy křížové působil též v neprospěch katolíků na Moravě. Vévoda Albrecht, ač na sněmě frankfurtském spolu s ostatními knížaty říšskými zavázal se přepadnouti Čechy od jihu, neučinil tak, nemaje dostatečné posily od Zikmunda, stále ještě zaměstnaného válkou tureckou, a když došla do Rakous zpráva o událostech u Stříbra a Tachova, tu teprve odpadla mu chuť od všelikého takového podniku. Následkem toho moravští páni pod jednou i s městy královskými, jsouce odkázáni sami na sebe, učinili s českými a moravskými pány podobojí smlouvu o příměří. Ostatně však spojená vojska

Táborská, vedená Prokopem Holým, Sirotčí pod Prokůpkem a Pražané, v jichž čele byl moravský pán Jan Tovačovský z Cimburka, zahájila konečně soustavné výpravy za hranice české, před kterými třásl se všechen okolní svět. První taková výprava podniknuta byla (v únoru 1428) opět na Moravu, kde však šetříce stran pojatých do příměří, zrovna namířila k hranicím uherským. Tam oblehli Uherský Brod, který se jim vzdal ihned bez odporu, a od města Veselí veškera vojenská síla jejich obrátila se do Uher. Za hrozných plenův a vraždění lidu dorazili až k Břetislavi (Prešpurku), kterou vypálili, jako město Šintavu nad Váhem, potom okolo Trnavy všude zhoubně řádíce vrátili se zase na Moravu k Uherskému Brodu. Odtud počátkem března vtrhli do Opavska, kdež Václav, syn knížete Přemka Opavského, vzdal se i se zámkem Hradcem (jižně Opavy) a městem Hlubčicemi, aby se uchránil záhub. Ve strachu utíkalo obyvatelstvo bližších měst a městeček, z Polské Ostravy, Ketře i Osoblahy, zůstavujíc je prázdné. Čechové pak protáhli Slezskem až k hranicím lužickým, porazili na rychlo sebrané vojsko Konrada, biskupa vratislavského, zarytého nepřítele Čechův, i několika jiných knížat slezských v krvavé bitvě u Nisy (18. března) a přibravše u Kladska nové posily z Čech, vypálili na dvacet měst, mimo jiné též předměstí vratislavská, několik klášterův a přečetné hrady i kostely. Některá knížata slezská, jako Přemek Opavský, Kazimír Osvětimský, Bolek Těšínský a vdova Ratibořská učinili s Čechy příměří, od jichž nájezdů vykoupili své území velkými penězi. Obtíženi hojnou kořistí, Čechové v polovici května navrátili se zemí Kladskou domů. Hned potom Prokop Holý v čele 10.000 Táborů podnikl Moravou výpravu do Rakous, kde zvláště pole Moravské a okolí města Štokravy bylo spustošeno a vypleněno Téhož roku pak vedle jiných výprav opětován byl (v prosinci) vpád do Slezska, kdež v bitvě u Bystřice (Habelschwertu) poražen a zabit byl Jan, kníže minsterberský.

Útočná politika Prokopa Holého nezůstala též bez účinku na krále Zikmunda, který toho roku (1428) utrpěl velkou porážku od Turkův u Holubce v Srbsku.*) Pozval vůdce táborského na sjezd, kdež by ujednali podmínky smíru. Prokop nezdráhal se

---

*) V této bitvě padl známý polský pán Záviše z Garbova.

přijeti, vyhradiv si úplnou bezpečnost tím, že Čechům za něj v osobní zástavu dán byl Mikuláš, vévoda opavský. Tak došlo v dubnu 1429 k sjezdu v Břetislavi, k němuž přijel vůdce Prokop provázen dvěma sty pánův, rytířův i panošů strany podobojí, mezi nimiž byl z Moravy Petr Strážnický; na straně Zikmundově vedle jiných účastnil se vévoda Albrecht, některá knížata slezská, z vyšších duchovních zvláště Konrad Vratislavský a Jan Železný, biskup olomucký. Zikmund žádal od Čechův, aby se všemi sousedy učinili příměří na dvě léta, ve věcech víry pak aby se podrobili rozhodnutí obecného koncilia, které se mělo sejíti v Basileji. Čechové neodpírali sice účastniti se koncilia, avšak své víry nikterak vzdáti se nemínili a v žádaném příměří viděli toliko prospěch pro nepřátele, nikoliv pro sebe. O to se vyjednávání rozbilo a Husité nastoupili zase na zhoubné nájezdy do okolních krajin německých, ze kterých kurfirstové, knížata i biskupové vykupovali se velkými sumami peněžitými.

Morava ještě několikráte v této době byla buď cílem neb průchodní zemí výprav husitských, které naměřeny byly buď do Rakous, do Uher neb do Slezska. Odtud také Prokop Holý pokaždé přibíral vojenské posily svých věrných. Na jedné z těch výprav obležen jest od něho hrad Šternberk, náležející paní Perchtě, vdově po Petrovi Konopištském ze Šternberka, a posádka jeho po osminedělním obléhání donucena ku vzdání (15. srpna 1430). Sláva české zbraně ubírala na Moravě vždy více půdy králi Zikmundovi a vévodovi Albrechtovi, zvláště když zemřel (1430) nejvytrvalejší odpůrce husitství Jan Železný, biskup olomucký.*) Tehda již tři cizí knížata nalezáme ve službách táborských: Bolka Opolského, Fridricha z Ostroha, „knížete ruského“ a také Zikmunda Korybutoviče, který ještě jednou pokusil se o smíření Čechů s církví římskou, sprostředkovav sjezd a hádání theologů pražských a krakovských v Krakově (v březnu 1431), a sám se k němu dostavil i s králem Vladislavem, ale marně. Kníže Zikmund účastnil se několika válečných výprav Prokopových; v jeho družině, která se skládala „z polských Husitů“, vynikal šlechtic polský Dobeslav Puchala, jemuž byl kdysi Korybut, ubíraje se podruhé do Čech, odevzdal dobytý Uničov, kdež poprvé přijímal podobojí. Puchala držel Uničov

*) Nástupcem jeho stal se Kuneš ze Zvole, dosud kanovník pražský.

i po odvolání Korybutově z Čech, zdrahaje se je vydati králi Zikmundovi, i když mu to Vitold poroučel. Nejspíše že zůstával na Moravě až do této události. Puchala přičinil se také o vybavení Korybutovo z vězení Valdštejnského, doprovodil jej v říjnu 1428 do Moravy a uvedl do pevného hradu Oder v Opavsku při pomezí moravském. Odtud pak kníže Zikmund připojil se k Táborům, kteří mu pomohli dobyti části Slezska s městem Hlivicemi, které však již po roce bylo mu odňato Konradem, knížetem olešnickým.*)

VIII. Koncilium svoláno do Basileje. Útěk křižákův u Domažlic. Úspěchy Albrechtovy na Moravě. Poselstvo českomoravské v Basileji. Návrh kompaktat. Bitva u Lipan. Sjezd v Brně a v Jihlavě. Zikmund přijat za krále českého.

V Německu té doby již všeobecně ozývaly se stesky a hlasy nevole, že papež tak dlouho otálel se svoláním slibeného koncilia, od něhož doufalo se, že docíleno bude církevní shody s Čechy a tedy učiněna bude přítrž zhoubným jejich výpravám do zemí sousedních. Papež Martin, který dosud obával se církevního shromáždění, aby jím moc jeho nebyla obmezena, konečně svolil, aby koncilium se sešlo v Basileji. Byl již svrchovaný čas, neboť velká část kurfirstův a knížat německých učinila s Čechy soukromé úmluvy o mír a spolu s duchovenstvem francouzským hrozila papeži, že se koncilium sejde i proti jeho vůli. Předsedou koncilia Basilejského jmenoval svého legáta, mladého a ohnivého kardinála Juliana Cesarini, než by se však sešlo, rozkázal mu, aby ještě jednou pokusil se sjednati v Němcích křížovou výpravu proti Čechům.

Podobný záměr pojal také král Zikmund, když všechny pokusy pohnouti Čechy k povolnosti na sjezdě v Krakově a později v Chebě ukázaly se marnými. Přičiněním jeho a kardinála Juliana na říšském sněmě v Normberce sebralo se veliké vojsko o více než 100.000 mužích, mezi nimiž bylo 40.000 jezdců. Vedeno Bedřichem, kurfirstem braniborským, a provázeno kardinálem Julianem překročilo (1. srpna 1431) u Tachova české

*) Srv. Goll, Čechy a Prusy, 202. a Tomek Děj. Prahy IV, 461 násl.

hranice a jalo se toho města dobývati; odtud rozbíhaly se jednotlivé oddíly na všechny strany a páchaly neslýchané ukrutnosti na obyvatelstvu českém, nešetříce ani katolíkův. Zatím Prokop Holý sebral mocné vojsko, k němuž přidal se také Zikmund Korybutovič s několika tisíci bojovníků; veškerého vojska husitského čítalo se kolem 50.000 mužů. Když vůdcové němečtí uslyšeli, že se blíží vojsko české, zdvihli se od Tachova směrem k Domažlicům (14. srpna). Sotva však křižáci zaslechli z daleka rachocení válečných vozů, dupot koní, zvučení trub a hlahol válečných písní českých, nesmírná hrůza zmocnila se jich a v největším zmatku dali se na útěk zanechavše nesčetné vozy, pušky a děla, zavazadla a hojnost zásob vítězům za kořist. Mnoho jich od pronásledujících Čechů bylo zbito a zajato, sám kardinál sotva život zachránil před samými žoldnéři křižáckými, kteří jej hrozili zabiti a pobrali mu mnoho tisíc zlaťáků. které s sebou vezl.

O něco lépe vedlo se vévodovi Albrechtovi Rakouskému, který dle úmluvy normberské již na počátku července vypravil se do pole s veškerou svou mocí vojenskou. Dne 16. července položil se táborem u Lavy při řece Dyji na hranicích moravsko-rakouských. Proti němu vypraveno bylo vojsko české na pomoc pánům moravským, kteří pro toto nebezpečenství nemohli se účastniti bitvy domažlické. Husité přirazili až na míli cesty od tábora Albrechtova, ale neodvážili se na něj udeřiti ježto vévoda byl se otočil mocnou hradbou vozovou. Po pět dní obě nepřátelská vojska stála tak proti sobě, až konečně vojsko české z nedostatku spíže dalo se na zpáteční pochod do Čech. V srpnu potom Albrecht, dověděv se, že němečtí křižáci překročili západní hranice české, přibrav velké posily z Uher i od arcibiskupa solnohradského, dal se na pochod do Moravy, dobyl hradu a města Kyjova, při čemž něco přes padesát mužů z posádky upadlo do zajetí, a oblehl Přerov. Dověděv se o útěku křižáků z Čech, upustil od tohoto obležení, ale jal se způsobem ukrutným hubiti zemi daleko široko. Více než 500 vsí a městeček lehlo popelem; obyvatelstvo bylo vražděno napořád, ani žen a dětí nebylo šetřeno. Zajatí Kyjovští a jiní byli na rozkaz Albrechtův vesměs zabiti nebo po čase utraceni v žalářích. Tyto ukrutnosti, spáchané na bezbranných lidech, vzbudily proti vévodovi rakouskému velkou nevoli v Čechách a na Moravě, a Prokop Holý později v Basileji neváhal prohlásiti jej za největšího

nepřítele Čechův, s nímž nechtějí Husité míti žádného míru.*) Páni moravští podobojí s pomocí z Čech sebrali vojsko proti němu, Albrecht však vypravil se jim v ústrety, vlákal Husity strojeným útěkem do záloh a s velkými ztrátami přinutil je k zpátečnému tažení.

Po vítězství domažlickém Prokop Holý znovu vypravil se do Slezska, kdežto kněz a hejtman Sirotků Prokop Malý čili Prokůpek a Jan Čapek ze Sán se svým vojskem vtrhli na Moravu, aby sklíčeným spojencům přinesli pomoc. Ale i potom Albrecht zůstal ve velké přesile a tedy vyčkáno příchodu hlavního hejtmana Táborského. Prokop Holý vrátil se brzo vítězně ze Slezska, ale pobyl nějaký čas v Opavě, kdež učinil (28. září 1431) památnou smlouvu s Přemkem, vévodou opavským, který za příměří mu povolené zavázal se, že do roka přistoupí ku straně podobojí; dva přední páni moravští strany podobojí, Jan Jičínský z Kravař a Jan Tovačovský z Cimburka, byli mezi ručiteli této smlouvy. Pak teprve Táboři spojili se se Sirotky, a tu již vévoda Albrecht neodvážil se jim čeliti. Vloživ velkou část vojska svého do předních měst moravských, jichž německé obyvatelstvo dosud věrně k němu stálo, totiž do Olomouce, do Brna, Jihlavy, Znojma, Hradiště, Pohořelic a Jemnice, sám navrátil se do Rakous. Spojená vojska husitská nepronásledovala ho, nýbrž podnikla zhoubný vpád do Uher až k městu Nitře. Tam však Prokop Holý nepohodl se s vůdci Sirotkův a odtáhl k Uherskému Brodu na Moravu a odtud dále do Čech. Zbylí Sirotci vedením Prokůpka a Jana Čapka ze Sán pokusili se o dobytí Nitry, ale zatím sami byli přepadeni mnohem silnějším vojskem uherským za vedení Ctibora, vévody sedmihradského, k němuž připojili se také někteří čeští a moravští páni strany Zikmundovy. Sirotci musili se dáti na zpátečný pochod, stále otočeni vozy válečnými, na němž utrpěli od nepřítele těžké ztráty a teprve po velkých nesnázích dostali se na Moravu.

Ještě horší pohroma zastihla jiné vojsko husitské, v jehož čele byli bratři Mikuláš a Jaroslav Sokolové z Lamberka, k nimž připojili se někteří páni čeští, z Moravy pan Sezima Jevišovský z Kunštátu, pobyvší kdysi v zajetí

*) Ne snad pro jeho zdatnost a vytrvalost válečnou, jak mylně tvrdí Bretholz, Übergabe Mährens, l. c. str. 307. Srv. nestranné líčení Tomkovo, l. c. 498

Albrechtově ve Vídni. Někde za hradem Bítovem překročili z Moravy hranice rakouské, ale u města Bejdova nad Dyjí (Waidhofena) (14. října) přepadeni byli trojnásobnou přesilou vojska rakouského, po tuhém boji poraženi s těžkými ztrátami a mnoho jich zajato, zejména Jaroslav Sokol, kdežto starší bratr jeho Mikuláš spolu s jinými jen rychlým útěkem se zachránili, zanechavše všechny vozy s nákladem i pušky v rukou nepřítele. Z těchto pohrom lid český pojal nevoli proti Prokopovi Holému, dávaje mu za vinu, že Sirotky opustil. Prokop podnikl pak novou výpravu do Rakous, aby pomstil porážku Sokolovu, ale kromě zhoubných plenů nedosáhl ničeho důležitého (v prosinci 1431).

Přes tyto znamenité úspěchy však vévodovi Albrechtovi nepodařilo se obnoviti bývalou moc svou Moravě. Až na některá větší města německá, do kterých vložil posádky, pak něco šlechty a vyšší duchovenstvo všechna ostatní země byla v moci strany podobojí. Tato zmocnila se také pevného kláštera Hradištského u Olomouce zradou. Vévoda Albrecht opět vypravil se na Moravu s vojskem a oblehl Hradiště (z jara 1432). Posádce na pomoc vypravilo se z Čech spojené vojsko Táborské, Sirotci i Pražské za vrchního velení Prokopova; přirazivši k Olomouci, činilo tam velké škody v okolí. Brzo však odtáhli odtud do Slezska, kamž je volaly na pomoc rozličné posádky stísněné od Vratislavských; i chybí nám všeliká zpráva, jak se rozhodl osud obleženého Hradiště. Zdá se, že se posádka uhájila a zavčas vybavena byla pomocí vnější, neboť brzo potom oddíl vojska českého odvážil se i vpádu do Uher, kdež (24. června) dobyto bylo města Trnavy a také tam vložena česká posádka.

Nezdar poslední výpravy křížové do Čech i ostatní válečné události let 1431 a 1432 již kde koho přesvědčily, že nelze násilím ničeho s Čechy pořiditi. Jak znamenitě změnilo se postavení Čechů k mocnostem zahraničným, vysvítá z toho, že i polský král Vladislav odhodlal se uzavříti s nimi trvalé přátelství. Stalo se to v létě r. 1432, kdy královský dvůr polský dlel v Pabianicích u Sieradze. Z české strany přišli tam Jan Čapek ze San, hejtman Sirotkův, a Otík z Lozy, hejtman Táborův, jako zástupce Prokopa Holého,*) jehož státnický důmysl dal k tomuto jednání hlavní podnět. S posly českými byl nejspíš také Zikmund Kory-

*) Že by byl Prokop účastnil se tohoto sjezdu, jak Tomek, Děj. Prahy IV, 531 tvrdí, nověji se popírá; srv. Goll, Čechy a Prusy, 223, pozn. 171.

butovič. Na sjezdě Pabianickém král Vladislav smluvil s Čechy branný spolek proti všem nepřátelům, zvláště proti Němcům, mezi nimiž zase především míněn byl řád německých rytířů ve východních Prusích. Na základě této smlouvy Jan Čapek ze San s vojskem Sirotčím vypravil se (v červnu 1433) do Nové marky, Pomořanska a východních Prus až k moři Baltskému.

Před vzrůstající mocí a vážností českého národa konečně ani dvůr papežský nemohl stále míti oči zavřené. Papež Eugen IV., který r. 1431 nastoupil od smrti Martina V., pokusil se sice o rozpuštění koncilia, které již od jeho předchůdce bylo povoleno. Avšak krok ten vzbudil zvláště v Německu nevoli všeobecnou. Sám kardinál Julian Cesarini, kdysi pln ducha bojovného, od nešťastného útěku domažlického pozbyl odvahy a skládal všelikou naději ve smír s Čechy. Smýšlení lidu německého naplňovalo jej obavami nejhoršími. Také uznával potřebu oprav mravních v duchovenstvu, o němž psal papeži, že jest velmi znemravnělé, že lid proto na kněžstvo jest nejvyšší měrou rozhořčen a jestliže se toto nepolepší, hrozí z toho vzpoura laiků proti veškeré moci duchovní. Na místě kacířství českého může kdekoli povstati jiné kacířství. Nápravu pak v té věci kardinál Julian očekával jedině od koncilia a od jeho vyjednávání s Čechy.*) K tomu také skutečně došlo přes odpor papežův. Kdežto církev dříve Husity prohlásila za kacíře a zakázala veliké styky s nimi pod trestem klatby, ano předsevzala si je úplně vyhubiti, nyní koncilium nuceno bylo přívětivým dopisem a slovy téměř úpěnlivými pozvati je, aby vypravili poselstvo do Basileje, kdež bude každému volno podávati návrhy ku prospěchu víry křesťanské. Tu již nebylo řeči o dřívějším požadavku, aby se Čechové ve věcech víry podrobili bezpodmínečně výroku koncilia, nýbrž poslové jejich, kteří by se dostavili k hájení čtyř artykulů Pražských, měli, kdykoliv si toho přáli, dosáhnouti volného slyšení před plným shromážděním, rozhodnutí mělo se státi jen na základě zákona Božího, předpisů Kristových, svatých apoštolův a prvotní církve. Král Zikmund, který r. 1432 dlel v Italii, aby se dal korunovati za krále lombardského a císaře římského, uslyšev o vyjednávání koncilia basilejského s Čechy, byl z toho velmi potěšen, vyhotovil po-

---

*) Památný list kardinála Juliana k papeži otištěn jest v českém překladu u Palackého, III, 2, 183 násl.

selstvu českému bezpečný list a slíbil, že se co nejdříve také dostaví do Basileje.

Také v Čechách a na Moravě touha po konečném smíru byla všeobecná. Na sněmě v Praze (v únoru r. 1432) všechny strany podobojí, ani Táborů nevyjímaje, usnesly se vstoupiti ve vyjednávání s konciliem; Táboři pouze vymínili si, aby se pokračovalo ve výpravách válečných do sousedních zemí. Mimo jiné podniknut byl válečný útok proti Albrechtovi Rakouskému; byl to již jediný z knížat německých v sousedství Čech, s kterým dosud nebylo učiněno příměří.*) Čechové vtrhli (v říjnu 1432) nejprv do Moravy a potom do Rakous až k Dunaji pod městem Greinem, kdež spustošili zvláště klášter Waldhauský. Na zpátečním tažení vůdcové vojska rakouského, Leopold Krajíř a Jiří z Puchheimu, svedli s nimi tuhý boj nedaleko Znojma (kolem vánoc 1432), ve kterém Čechové utrpěli sice těžké ztráty na lidech, ale odňali nepřátelům něco koní a pušek a Rakušané nemohli jich dostihnouti.

Dne 4. ledna 1433 dorazilo konečně patnáct českých poslů do Basileje, ve jménu království českého i markrabství moravského, aby se dohodli s konciliem o podmínkách smíru a znovupřijetí národa českého do církve. Všechny strany podobojí byly v poselstvu zastoupeny; vynikajícími členy jeho byli M. Jan z Rokycan, Prokop Holý, anglický mistr Petr Payne, v Čechách Engliš nazvaný, který pro svou náklonnost k učení Wycliffovu byl ze své vlasti vypovězen, a táborský biskup Mikuláš z Pelhřimova. Z Moravanův účastnil se pouze jediný člen, Oldřich ze Znojma, který náležel k bratrstvu Sirotčímu. Z moravských pánův určen byl též Václav z Kravař, ale z neznámých příčin potom nevydal se na cestu. Uvítáni byli od koncilia velmi okázale a přívětivě. Vyjednávání, které mělo za hlavní předmět čtvero artykulů Pražských, po čtyřměsíčném hádání nevedlo k cíli. V příčině oněch tří článků, které žádaly opravy v církvi, bylo dohodnutí možné, poněvadž i v koncilii samém byla mocná strana, která si přála oprav a hleděla je také provésti. Jinak

*) „Specialiter cum eo treugas non habemus" pravil Prokop Holý v rozmluvě s kardinálem Julianem Příčinou této nesmiřitelnosti udával ukrutné jednání Albrechtovo s českými zajatci. Výrok ten nebyl pronesen v Chebě r. 1431, jak Bretholz, Übergabe Mährens, 307 udává, nýbrž v Basileji 1433; srovnej Palacký, III, 2, 208, a Tomek, Děj. Prahy, IV, 557.

bylo však s oním odstavcem, jenž se týkal přijímání svátosti pod obojí spůsobou. Takového přijímání koncilium nechtělo povoliti a žádalo, aby poslové čeští napřed vstoupili do koncilia jako jeho členové a podrobili se jeho všeobecnému rozhodnutí. Toho nemohli Čechové učiniti, poněvadž neměli k takovému kroku plné moci od sněmu pražského. Koncilium vypravilo tedy spolu s českými posly své poselstvo do Prahy, kde však žádané vstoupení Čechů do koncilia bylo zamítnuto. Tu teprve v Praze poslové koncilia ohlásili, že by koncilium povolilo přijímání pod obojí spůsobou, když by se Čechové v ostatních věcech podrobili jeho nálezům. K tomu stavové českomoravští hodlali přistoupiti, ale pod výminkou, aby se v celých Čechách i na Moravě zavedlo výhradné přijímání podobojí. K této žádosti však zase koncilium nechtělo svoliti a podávalo českým stavům návrh kompaktat, dle nichž mělo býti dovoleno každému jednotlivci v Čechách a na Moravě přijímati pod obojí neb pod jednou spůsobou, při čemž kněží jsou povinni pokaždé lidu vysvětliti, že Kristus v každé spůsobě zvlášť jest plně přítomen; také ostatní tři články byly v tomto návrhu valně pozměněny. Jan z Rokycan poukázal na to, jaké zmatky a třenice mezi věřícími by povstaly, když by v témže kostele směli býti přívrženci obojího vyznání; proto většina stavů tento návrh zamítla a poslové koncilia navrátili se do Basileje s nepořízenou.

Za dvouměsíčného pobytu svého v Praze (od 9. května do 11. července 1433) poselstvo basilejské, v jehož čele byl obratný Filibert, biskup konstanský, s dostatek poznalo rozkol mezi stranami kališnickými a už tehda pojalo úmysl, získati si umírněné některými ústupky nepatrnými, jak asi obsaženy byly v návrhu kompaktat, s jejich pomocí pak pokořiti rozhodné protivníky a uvésti je v bezvýminečné poslušenství církevní. K tomu především nakloněna byla vyšší šlechta podobojí, která nelibě nesla, že vůdcové bratrstev mají v zemi první slovo, kdežto páni musili ustupovati do pozadí. Ale také katolická strana nebyla bez významu: vedle několika mocných rodů šlechtických (Oldřich z Rosenberka) náležela k ní mocná města Cheb, Loket, Most, Budějovice a Plzeň, na Moravě pak německá města Brno, Jihlava, Olomouc, Znojmo a jiná, od vévody rakouského podporovaná; všeliké úsilí všech stran podobojí zlomiti jejich podpor ukázalo se marným. Táborské vojsko pak, do něhož časem nahrnulo se

mnoho cizinců, za dlouhého obležení města Plzně svým pustým řáděním a nekázní, které již ani Prokop Holý nedovedl čeliti, odvrátilo od sebe již velkou část obyvatelstva. Táboři odpírali i poslušenství vládě zemské, zřízené za souhlasu všech stran, v jejíž čele byl tehda pan Aleš z Risenburka, správce království českého i markrabství moravského; jemu k ruce dána byla rada dvanáctičlenná.

Není tedy divu, že především v panstvu podobojí vznikla znovu snaha vyvrátiti moc bratrstva táborského. Náčelník této strany Menhart z Hradce umínil si vyjednávati dále s konciliem na základě kompaktat i s králem Zikmundem, zatím již korunovaným v Římě za císaře, o přijetí jeho za krále českého. Podporován penězi koncilia zřídil jednotu zemskou, jež obrala si za účel podporovati správce zemského v udržování pořádku a bezpečnosti. K jednotě přistoupilo také Staré město Pražské, kdežto Novoměstští a Sirotci připojili se k Táboritům. Vojsko jednoty náhlým útokem (6. května 1434) dobylo Nového města a zmařilo další obležení Plzně od Táborů, které trvalo již deset měsíců. Tak povstala domácí válka obou bratrstev proti jednotě panské, ku které přidali se také páni pod jednou vedením Oldřicha z Rosenberka. Války té účastnili se také mnozí páni moravští; ve vojsku jednoty panské nalezal se jmenovitě Aleš Holický ze Šternberka a branný lid paní Perchty Konopištské ze Šternberka; vrchním hejtmanem tu byl Diviš Bořek z Miletínka, kdežto vojskům bratrským velel Prokop Holý, po jehož boku bojoval také moravský pán Sezima Jevišovský z Kunštátu. Hlavní bitva svedena byla (30. května 1434) u Lipan, kdež Táboři a Sirotci vylákáni válečnou lstí ze své hradby vozové, sevřeni byli se dvou stran vozy nepřátelskými tak těsně, že ani brániti se nemohli a hromadně byli pobíjeni. Mezi padlými byl Prokop Holý i Prokůpek, kdežto Jan Čapek ze Sán zachránil se s částí vojska útěkem do Kolína, kde však již po několika dnech musil se vzdáti. Hned potom správce zemský Aleš z Risenburka svolal na den 24. června valný sněm stavů českých i moravských do Prahy, na němž působením Menharta z Hradce usnešeno vyjednávati s císařem Zikmundem o přijetí jeho za krále českého.

Bitvou lipanskou šlechta podobojí nabyla zase převahy nad stranou demokratickou. Ale vyjednávání s konciliem nevedlo ani potom k cíli, neboť ve věcech víry strana Rokycanova nepozbyla

svého významu. Na sněmě v Řezně (v srpnu 1434), jehož účastnili se též moravští šlechtici Václav Strážnický z Kravař a Mikuláš Sokol z Lamberka, počalo se opět vyjednávati s konciliem i s císařem Zikmundem, ale bez výsledku. Porady odročeny na sněm v Praze (v říjnu); tam již strana Rokycanova zpozorovala velký převrat, který nastal v její neprospěch. Strana pod jednou pozbyla strachu před mocnou organisací vojsk bratrských, jež zlomena byla bitvou lipanskou, a postavila se v dorozumění s konciliem směle na odpor požadavku, aby bylo přijímání pod obojí výhradně zavedeno v Čechách i na Moravě. Na sněmě pražském strana Rokycanova od tohoto požadavku již také upustila a žádala jen 1) aby se stanovilo, ve kterých kostelích v Čechách a na Moravě přijímá se pod obojí, ve kterých pod jednou a podle toho aby se kostely rozdělily, 2) aby volba arcibiskupa pražského i biskupa olomuckého přiřčena byla sněmu českému a moravskému.

Tyto dva požadavky položeny za základ k novému vyjednávání, i byl ustanoven sjezd v Brně, kdež sešli se poslové čeští, legátové koncilia, a kamž také odebral se císař Zikmund (v květnu 1435). Právě v tu dobu vojsko vévody Albrechta dobylo Ivančic proti silné posádce Táborské; v moci Táborů zůstala již jen Třebíč. Bojovníci čeští z Ivančic vypuzení, zvěděvše o cestě legátů basilejských do Brna, mínili je přepadnouti na cestě u Pohořelic, kdež mysleli, že bude poslední jejich nocleh. Legáti však, ač o nebezpečenství nevěděli, jeli přímo dále a tak unikli chystanému úkladu. Tyto i jiné nepřátelské projevy nevadily sněmu brněnskému. V poselstvu českém, jež vedl sám správce Čech i Moravy Aleš z Risenburka, z Moravanů byli opět Václav Strážnický z Kravař, Mikuláš Sokol z Lamberka a Oldřich, bakalář ze Znojma, který se účastnil jednání v konciliu basilejském, z Táborské strany kněz Bedřich ze Strážnice. Ještě před poselstvem českým (14. června) přijel do Brna vévoda Albrecht a s ním mnoho pánů moravských obou stran. S vyjednáváním však ještě dlouho se nezačalo, ježto poslové basilejští chtěli vyčkati příjezdu císaře Zikmunda. Ten dostavil se teprve 1. července a byl slavně uvítán od vévody Albrechta, od měšťanů brněnských, od poselstva českého, od šlechty moravské i od poslů koncilia, kteří všichni v procesí mu vyšli naproti. V čele procesí byl nový biskup olomucký Pavel z Miličína.

Vyjednávání provázeno bylo příznaky nepříznivými. Duchovenstvo moravské podalo poslům koncilia žádost, aby přijímání podobojí nebylo povoleno. Rozhodnějším kališníkům zakazováno bylo konati služby boží v některé kapli brněnské, kdežto oproti mírnějším, kteří se přiznali ke kompaktatům, nebylo tak velké přísnosti. Čím dále tím větší protiva objevila se mezi požadavky Čechů, kteří opakovali články v příčině volby arcibiskupa a biskupův od sněmu a rozdělení kostelův, a na druhé straně mezi neústupností poslů basilejských. Mnohem smířlivěji k Čechům zachoval se císař Zikmund, který by již rád byl skoncoval jednání, aby mohl dosednouti na trůn český, a proto velmi zazlíval Basilejským nedostatek dobré vůle a upřímnosti, ano rozhorleně jim vytkl, že jejich vinou nelze mu dosáhnouti koruny české. Když tedy poslové koncilia tvrdošíjně setrvali na svém a Čechové hrozili nadobro přetrhnouti další jednání, císař konečně vydal jim zápis, že Čechům vymůže svolení koncilia k oběma požadavkům a že zejména bude jich hájiti v rozdělení kostelů. Jakmile však legátové zvěděli o tomto zápise, přerušili další rokování pod záminkou, že nemají plné moci od koncilia, a žádali odklad k jinému sněmu. Tak tedy sjezd brněnský skončil se jako všechny předešlé, zase s nepořízenou. Na sněmě stavů českých potom v Praze konaném zvolen byl Jan z Rokycan arcibiskupem, za biskupy-suffragany pak Martin Lupáč a Václav z Mýta. Koncilium však volbě té odepřelo svého stvrzení.

Na novém sjezdě ve Stolném Bělehradě císař Zikmund dal si opět mnoho práce, aby legáty pohnul k větší povolnosti, i není třeba pochybovati, že snahy jeho v této příčině byly upřímné. Ale byl v postavení velmi nesnadném. Legátové doráželi naň pro zápis, který učinil Čechům v Brně. I pomohl si spůsobem, který byl přiměřen jeho vrtkavé povaze, a dal legátům soukromně ústní slib pod přísahou, že přes onen zápis nedopustí ničeho proti právům církve a jmenovitě, že nedovolí, aby někdo v Čechách a na Moravě donucován byl k přijímání podobojí. Skoncování úmluv odloženo na sjezd v Jihlavě (v červnu 1436), kdež Čechové byli ochotni přijati kompaktata, když by Rokycana byl stvrzen od koncilia a papeže v úřadě arcibiskupském. V tom však, ač podporováni od císaře, setkali se s houževnatým odporem poslů basilejských, ježto koncilium chtělo arcibiskupství pražské dát prozatímně spravovati Filibertem Konstanským. Na

doléhání samého Rokycany Čechové upustili i od tohoto požadavku, a tak konečně obě strany dohodly se o **přijetí kompaktat**, do nichž pojat byl „všechen sněm království českého a markrabství moravského, kteří jsou naší strany, v Jihlavě shromážděný“, a kompaktata vyhlášena (5. července) slavným způsobem na náměstí jihlavském za velkého plesání všeho lidu. Císař Zikmund sám plakal radostí nad šťastným ukončením díla. Čechové však vyhradili si o ostatních věcech vyjednávati ještě s konciliem.

Hned potom stavové čeští dohodli se s císařem Zikmundem o přijetí jeho za krále českého. Nejvážnějším předmětem sporu byla otázka, kam má příslušeti Morava. Stavové čeští žádali vrácení země ke koruně české, císař zase poukazoval na oběti, které zeť jeho Albrecht přinesl za dlouholetých válek, aby Moravu v moci své podržel. Písemného dohodnutí o té věci nebylo docíleno, ale ve skutečnosti Morava zůstala pod panstvím Albrechtovým. Dne 14. srpna Zikmund slavným způsobem prohlášen byl za krále českého, a přítomní v Jihlavě páni, zemané i poslové měst složili mu přísahu věrnosti: hned potom vydal se na cestu do Čech a uveden v slavném průvodu do Prahy (23. srpna 1436).

Část třetí.

Od skončení husitských válek až po bitvu mohačskou (1436—1526).

I. Krátké panování císaře Zikmunda a krále Albrechta. Ladislav Pohrobek uznán od stavů moravských.

Nastolením císaře Zikmunda na trůn český skončily se v našich zemích náboženské boje, potrvavší více než dvacet let. Žádná ze stran zápasících, ani církev římská, zastoupená koncilem basilejským, ani strana pod obojí nemohla se chlubiti dokonalým vítězstvím. Cílem této byla úplná očista života církevního i světského od mnohých zlořádů, cílem oné uvedení Čechů zase v bezvýminečnou poslušnost. Ani toho, ani onoho nebylo dosaženo plnou měrou. Přívrženci Husovi v Čechách a na Moravě záhy se uchýlili od původních jeho snah ideálních a vynaložili všechnu sílu, kterou čerpali z náboženského nadšení národa českého, za cílem mnohem menšího významu, zavésti totiž přijímání pod obojí spůsobou, nedbajíce toho, že tento požadavek se snahami Husovými měl velmi málo společného. Ovšem že kalich byl lidu českému symbolem také těchto snah, ale pro tuto zevnější formu záhy se zapomnělo na obsah vnitřní.

Tím se také vysvětluje, ze veškeré vyjednávání strany pod obojí s církví točilo se kolem tohoto mrtvého bodu. Výsledek, obsažený v kompaktatech, neuspokojil žádnou stranu; ba možno říci, že ona strana, která v zápase s mečem v ruce měla stálou převahu, v jednání diplomatickém podlehla: kališníci nedosáhli ani potvrzení svého správce duchovního, ani rozdělení kostelův

od koncilia. Toť byla velmi smutná bilance u porovnání s velkolepým záměrem Husovým: provésti opravy v hlavě i údech církve. V Čechách dosaženo ještě jednoho cíle velmi důležitého: provedena očista celé řady měst od živlu německého. Ale s jakými obětmi bylo spojeno toto vítězství! Nesčíslný lid padl v bojích, nebo byl ze svých statků vypuzen, hmotný blahobyt i duševní život, rozkvetlý za císaře Karla IV., byl podlomen, země pokryta zříceninami, selský stav úplně poroben a vydán zvůli svého panstva. Moc duchovenstva byla nadobro zlomena, neboť čeho ušetřily dlouholeté války ze statků tohoto stavu, to zašantročil četnými zástavami císař Zikmund, takže preláti ztratili místo i hlas ve sněmě. A poněvadž také moc měst nadlouho byla ochromena, moc panovnická pak úplně ustoupila do pozadí, byla tím připravena půda pro neobmezené panství šlechty. A krom toho dostalo se Čechám i Moravě neblahého nadělení roztříděním obyvatelstva na dva tábory náboženské, stranu pod jednou a pod obojí, které i pro budoucnost neminily ustati v boji mezi sebou.

Roztržky v Čechách zavinil především sám císař Zikmund. Nedostál závazku danému zápisem brněnským, podporoval stranu pod jednou a vlažné kališníky proti rozhodnější straně podobojí a tajnými piklemi zamezil i potvrzení Rokycany za arcibiskupa. Tím se rozhořčili nejen zbylí členové bratrstva táborského, nýbrž i mnozí z dosavadních věrných Zikmundových. Diviš Bořek z Miletínka vzal pod svou ochranu Jana Rokycanského, který nejsa v Praze bezpečen utekl se pod jeho ochranu, a ohlásil králi četné stížnosti ve jménu krajů východočeských. Táboři obsadili některá města, jako Hradec Králové, kdež velel jim kněz Ambrož, Kolín a Tábor, jenž byl v moci známého kněze Bedřicha ze Strážnice; Hradec a Tábor se po čase vzdaly, ale zbytky bojovníků z Tábora uchýlily se na hrad Sion nedaleko Malešova vedením Jana Roháče z Dubé; pan Hynce Ptaček z Pirkštejna později Siona dobyl, a Jan Roháč byl z rozkazu Zikmundova v Praze oběšen. Nepřátelství proti králi však stále se vzmáhalo a Zikmund, jsa již stár a povážlivě churav, pojal úmysl odevzdati korunu českou ještě za svého živobytí vévodovi Albrechtovi a manželce jeho Alžbětě. Za tou příčinou odebral se do Znojma, aby tam s oběma se dohodl. Než však k tomu došlo, císař Zikmund zemřel (9. prosince 1437).

Ještě nepříznivější pro stranu podobojí byl stav věcí na Moravě. Tam zajisté vévoda Albrecht od té doby, co stal se markrabím moravským, dovedl obhájiti měst německých proti útokům husitským, a tato zůstala mu povždy mocnou oporou. Biskupové olomučtí i po smrti Jana Železného (r. 1430) byli horlivými odpůrci řádů husitských a nedbajíce kompaktat neudělovali žákům svěcení na kněžství, leč by se odpřisáhli rozdávání kalicha laikům. Tím se vysvětluje, že velká většina duchovenstva moravského zůstala v neobmezeném poslušenství církve římské. Ano i velká část panstva i zemanstva podporovala Albrechta v jeho snahách. Přes to však nová válka, zdvižená Táborskými proti Zikmundovi v Čechách, přenesena byla také na Moravu, kdež namířena proti Albrechtovi. Jan Pardus, soudruh kněze Bedřicha Strážnického, který tehda (v říjnu 1437) znovu ač marně pokusil se o dobytí Hradce Králové, sebral mnoho lidu páně Hertvíkova z Rousinova i Bedřicha Strážnického a útokem nenadálým zmocnil se města Litovle (1. listopadu), až na jedinou věž, na níž obyvatelé tam prchlí velmi udatně se bránili. Zatím však Olomučtí a Uničovští dověděvše se o tom, rychle přispěli v takovém počtu Litovelským na pomoc, že po boji krátkém, ale velmi krvavém zase opanovali město a zjímali a zvěšeli mnohé Husity, některé pak, a mezi nimi také Pardusa, jaté dali v moc knížete Albrechta Rakouského.

Císař Zikmund za pobytu svého ve Znojmě, tuše blízký konec svého života, povolal k sobě české a uherské velmože ze své družiny a důtklivě jim doporučil za zástupce svého na trůně českém i uherském zetě svého vévodu Albrechta Rakouského. V Uhrách přijat byl Albrecht bez odporu od stavův za krále a zvolen také králem německým. V Čechách z počátku jen strana táborská, k níž patřila většina zemanův a četná drobnější města, protivila se uznati Albrechta za krále. Byliť Táboři již proti Zikmundovi zdvihli odboj za posledních dnů vlády; tím větším odporem naplněni byli proti panovníkovi, který znám byl u nich jako nejzarytější odpůrce učení husitského i české národnosti a který, ač již čtrnácte let byl markrabím moravským, neuznal potřebným, aby se přiučil jazyku českému. Proto také strana táborská hned od počátku své vzpoury dala se do vyjednávání s královským dvorem polským a nabízela korunu českou Kazimírovi, mladšímu bratru tehdejšího krále Vladislava II.

Naproti tomu strana pod jednou a ostatní strany kališnické kromě Táborských mínily přijati Albrechta za krále, uznávajíce dědičné právo ženského potomstva, zaručené zemským zákonem z r. 1348 a zlatou bullou císaře Karla IV. Ale ani tu nebylo úplné shody. Když dne 26. prosince 1437 sestoupil se v Praze český sněm k volbě krále, katolíci vedením Oldřicha z Rosenberka a mírnější podobojí, v jichž čele byl Menhart z Hradce, prohlásili, že přijmou Albrechta bezvýminečně za svého panovníka. Avšak rozhodní kališníci, jejichž vynikajícím náčelníkem byl Hynce Ptaček z Pirkštejna, činila volbu Albrechtovu závislou na jistých podmínkách, ku kterým po některém odporu přistoupli i ostatní členové sněmu. Albrecht měl potvrditi kompaktata i zápis císaře Zikmunda a potvrditi všechny politické svobody zemské, co pak Moravy se týče, měl vrátiti všechny zápisy, které na tuto zemi měl, aby Morava byla zase ke koruně české přivtělena. Ano, stavové žádali, aby také země rakouské byly sloučeny s říší českou v jediný celek. Albrecht svolil ke všem žádostem, vyjma přivtělení zemí rakouských ke koruně české; listy, jež měl na Moravu, pravil že chce teprve při korunování svém přiložiti k jiným privilegiím království českého. Také ostatní sliby byly učiněny s jistými výhradami, které nestačily straně Ptačkově a Táboritům, v jichž čele byl Bedřich ze Strážnice. Zástupci těchto stran sešli se v Mělníce a prohlásili (29. května 1438) za krále českého Kazimíra, prince polského. Ke králi Albrechtovi, který počátkem června odebral se do Jihlavy, strana tato vypravila poselstvo se žádostí, aby nevstupoval na půdu českou dříve, než by učinil zadost jejich podmínkám.

Zatím však již také členové druhých stran odebrali se do Jihlavy, aby Albrechta uvedli do království českého; mezi nimi byl Oldřich Rosenberský za šlechtu pod jednou, Menhart z Hradce za panstvo podobojí, též Pražané i z jiných měst poslové. Na tyto přívržence spoléhaje král Albrecht odpověděl straně Ptačkově, že jest volen většinou stavů českých, a hned potom vydal se na cestu do Prahy, kdež byl (29. června) slavným způsobem za krále korunován. Strana Ptačkova spojivši se s Táborskou vypověděla Albrechtovi poslušenství a s vojenskou pomocí, kterou jim poslal král polský Vladislav, zaujala pevné postavení v Táboře i v ležení před městem, jež mocně bylo obehnáno vozy a valem i příkopem. Král Albrecht, jenž vyžádal si zase pomoc od ně-

kterých knížat německých, vypravil se s velkou přesilou k Táboru, ale na město neodvážil se udeřiti a po pětinedělním obležení vrátil se do Prahy, když král Vladislav sám v čele vojska polského a provázen bratrem Kazimírem vtrhl do Slezska, kamž na obranu země také Albrecht s vojskem se odebral. Poněvadž však právě tehda Uhrám hrozilo nové nebezpečenství turecké, papež Eugenius IV. vypravil legáta do Slezska, jemuž podařilo se zjednati mezi oběma panovníky aspoň příměří (10. února 1439). Tím bylo umožněno Albrechtovi odebrati se do Uher, kde však v nezdravém podnebí zastižen byl úplavicí a spěchaje nazpět do Vídně, na cestě zemřel v Nesmilech (mezi Ostřihomem a Rábem, 27. října 1439).

Smrtí krále Albrechta II., který po prvé na krátký ovšem čas spojil země české, rakouské a uherské pod svým panstvím, všechny tyto země uvedeny byly ve zmatky ještě větší než dosud. Také Morava, která aspoň z velké části od r. 1423 uznávala v něm svého markraběte, byla zbavena veškeré moci panovnické, neboť Albrecht zanechal jen dvě dcery a manželku svou Alžbětu ve stavu požehnaném, takže se nevědělo, bude-li ještě míti mužského potomka čili nic. Proto také moravští stavové, ač nemínili popírati dědičného práva mužského potomstva Albrechtova, za příkladem stavů českých konali sněm v Brně*) za předsednictví Jana Tovačovského z Cimburka, tehda zemského hejtmana moravského, horlivého přívržence strany podobojí a vydali tam list mírný (lantfrid, 28. ledna 1440), jímž se zavázali státi pospolu v jednotě a „každý dle svého moženie tuto sirú zemi pokojiti, aby každý v svých řádech a v právích zůstal.“ V příčině volby královské jednání bylo odročeno, stavové pouze zavázali se, že všichni pospolu a svorně mají budoucího krále přijatí, nedělíce se v tom jeden od druhého, aniž ustanovujíce, kdoby jim dle práva krále dávati měl. Jest patrno, že Moravané čekali pouze, narodí-li se královně Alžbětě syn, a že byli ochotni tohoto přijati za svého panovníka.

Poněvadž otázka zřízení moci panovnické té chvíle nemohla býti rozhodnuta, správa zemská vznesena na nejvyššího hejtmana Jana Tovačovského z Cimburka; tím dosaženo na Moravě jednotnějšího vladaření než v Čechách, kde tehda každý kraj

*) Sněm ten svolán byl v den sv. Lucie, tedy 13. prosince ještě r. 1439.

měl svého hejtmana a vrchní zemské vlády ani nebylo. Jan Tovačovský dobře se osvědčil v urovnávání rozličných rozepří, v jakých octly se rozličné strany náboženské i politické z dob předešlých zmatkův a do kterých zasahovali také stavové čeští. Jeho popudem konán byl smírčí soud v Meziříčí (11. srpna 1440)*) mezi pány českými a moravskými, jehož nejvyšším soudcem od obou stran byl zvolen Hašek Ostrovský z Valdštejna. Nálezem tohoto soudu všem stranám přikázán byl konečný mír a pominutí všeho záští, stavení holdův (výkupného z drancování) a propuštění vězňův. Jmenovitě měl biskup olomucký Pavel z Miličína propustiti ze zajetí Pardusa i jeho tovaryše a rukojmě, začež mu měl Pardus postoupiti města Svitav. Panu Heraltovi z Kunštátu zakázány násilnosti v zemi moravské konané; smírčí nález v jeho rozepřích byl vznesen na pana Menharta z Hradce. Jan z Helfenštejna měl Brodu Uherského, Vilém z Puklice Přerova postoupiti podkomořímu moravskému Václavovi z Kukvic. Rozepře mezi pány Hynkem Ptačkem a Janem Tovačovským i jiné měly po dobrém býti urovnány. Tak bylo na čas v zemi dosaženo pokoje, k čemuž ovšem značnou měrou přispěla i ta okolnost, že roty válečné, hlavně Táborské, které dosud lid sužovaly, nalezly právě tehda dostatečné zaměstknání v Uhrách, kdež vypukl zápas o korunu královskou.

Královně Alžbětě narodil se (22. února 1440) zatím dávno vytoužený syn — Ladislav Pohrobek. Jemu připadlo po otci panství v obojích Rakousích, kdež za něhož přijal poručnickou vládu strýc jeho Bedřich, vévoda štyrský a nově zvolený král německý, jakož i oprávněné nároky na trůn český a uherský. Ale v Čechách strana kališnická, která vedením Hynka Ptačka z Pirkštejna nabyla převahy, nechtěla nezletilého krále uznati; od polského prince Kazimíra musila sice upustiti, poněvadž byl v Litvě zvolen velikým knížetem, ale obrátila se k vévodovi bavorskému Albrechtovi, podávajíc mu korunu; ten však odmítl. a tak zůstaly i v potomních letech Čechy bez vrchní zemské správy. Stavové moravští, tak jako slezští a lužičtí, neohlížejíce se na Čechy, uznali Ladislava ihned za svého panovníka. V Uhrách mocná strana, vedená Janem Hunyadem, odpírala Ladislavovi rovněž svého uznání; dovozovala, že jest Uhrám za

*) Toto datum udává Kameníček v Archivu čes. X., 258. Palacký IV. 1, 17 a Brandl 193 udávají 14. duben.

příčinou obrany proti Turkům třeba krále dospělého a zvolila si Vladislava, krále polského. Ten opanoval velkou část země s hlavním městem Budínem, kdežto královně Alžbětě podařilo se pro syna uhájiti jen skrovného území s městy Komárnem a Břetislaví. Poněvadž král Bedřich, ač byl poručníkem Ladislavovým a požíval všech důchodů z jeho dědičných zemí rakouských, o svého svěřence valně se nestaral, Alžběta v hájení práv synových byla odkázána na sebe. Tehda dlel při jejím dvoře v Komárně proslulý válečník moravský a přívrženec Táborské strany, Mikuláš Sokol z Lamberka, který stal se později i tajným radou Alžbětiným. Jeho ponuknutím královna povolala z Čech a z Moravy zbytky rot polních, jimž válka se stala řemeslem a živností. Z proslulých vůdců těchto vojsk stal se Jan Šmikovský ze Žďáru; vrchní vedení jejich převzal slavný válečník Jan Jiskra z Brandýsa, který roku 1441 z Moravy vtrhl do horních Uher, zmocnil se velké části této země a hrozil Vladislavovi přerušiti spojení s královstvím polským. Také hrabě Oldřich Celský, spojenec královny Alžběty, najal podobné čety z Čech a Moravy, jichž vůdce Jan Vítovec, poraziv stranu Hunyadovu opanoval pro Ladislava největší díl Charvatska.

Tyto úspěchy královny Alžběty nezůstaly bez účinku v Čechách. Na sněmě v Praze, který se konal v březnu 1441, působili ve prospěch Ladislava Pohrobka nejvíce poslové moravských pánův i měst, kteří se tam dostavili vedle vyslanců slezských a lužických. I vypravuje letopisec, že moravskému poselstvu „páni urození a zemané vyjeli z Prahy vstříc a přivítali je ochotně; a na sněmě pěkně spolu nakládali, aby jednomyslně pána budoucího za krále přijali, podle práv obojích". Také lužičtí poslové mluvili mírně a skromně, slezští však počínali si hrdě a zpurně, tvrdíce, že majíce již přirozeného pána dědičného, nemají již koho voliti, čímž upadli v nenávist pánů českých. Přímluvami moravských pánů, zvláště Mikuláše Sokola z Lamberka, strana Ptáčkova konečně stala se povolnější uznati Ladislava za krále a rozhodla se vyjednávati s královnou Alžbětou o zřízení poručnické správy zemské v Čechách. K takovému jednání položen byl sjezd do Znojma na rok příští, jehož mínil účastniti se též král Bedřich; se sjezdu tohoto však sešlo a brzo potom zemřela královna Alžběta (19. prosince 1442). Pan Hynek Ptáček zahájil potom vyjednávání s králem Bedřichem a žádal jej, aby

buď sám přijal královskou korunu českou, neb aspoň aby přivedl mladého Ladislava do Čech ke korunování, obral si stálé sídlo v Praze a jako poručník jeho ujal se vlády nade všemi zeměmi koruny české. Toho však nechtěli připustiti strana Oldřicha z Rosenberka a Menharta z Hradce, bojíce se, aby strana Ptačkova při dvoře královském nenabyla převahy; z jejich ponuknutí a také z vlastního pohodlí král Bedřich ponechal rozhodnutí této věci na odkladech.

Mimo tyto věci poselstvo české tehda vyjednávalo ve Vídni s králem Bedřichem o zamezení loupeží a škod, které si navzájem činili pánové rakouští a moravští. Pánové moravští totiž ujímali se kupců, svých poddaných, kterým činěny byly v Rakousích mnohé škody, žádali pro ně náhrady od vlády rakouské a když jí nedocházeli, užívali práva odvety a činili válečné jízdy do Rakous, které jim zase byly spláceny. Vpády konaly se také z jiných příčin. Jan Bítovský z Lichtenburka, který měl jakýsi požadavek peněžitý za Albrechtem Rakouským, po jeho smrti činil zhoubné nájezdy do Rakous, čímž chtěl stavy rakouské donutiti, aby mu ony peníze vyplatili. V těchto rozepřích stalo se ve Vídni roku 1443 narovnání, jehož však nebylo ani potom šetřeno. Ještě ke konci toho roku páni moravští Perchtolt z Lipé a Beneš Černohorský z Boskovic učinivše vpád do Rakous, hubili zemi až k Vídni a dali tím příčinu k válce pohraničné, která se neskončila k jejich prospěchu. Na Moravě krom toho ještě byly rozepře domácí, zvláště mezi šlechtou a měšťany. Páni brněnští v takové rozepři s Heraltem z Kunštátu, když přijel k nim na radnici pod glejtem, dali jej (1444) stíti a tím rozbouřili veškeren rod Kunštátský v Čechách i na Moravě ke krvavé pomstě. Jiří Poděbradský stěžoval si ještě po roce v listě k Oldřichovi Rosenberskému na Brněnské, „co nevěrně a zrádně nad hrdlem strýce našeho učinili“. Spor moravsko-rakouský urovnán byl teprve r. 1446 na sjezdě ve Znojmě, kamž obě strany vypravily po čtyřech soudcích smírčích.

II. Jiří Poděbradský v čele strany pod obojí. Volba jeho za správce zemského. Jan Kapistrán na Moravě. Ladislav Pohrobek uznán a korunován za krále českého. Smrt jeho.

Události r. 1444 působily mocně na další osudy našich zemí. V Čechách zemřel Hynek Ptaček z Pirkštejna a náčelníkem

horlivější strany podobojí stal se Jiří Poděbradský z Kunštátu, který ač tehda teprve 24letý, vynikal nad jiné válečným uměním i důmyslem státnickým. Jeho hlavní snahou bylo, aby konečně pohnul papeže k vyplnění náboženských požadavků strany podobojí v Čechách a na Moravě; neboť dosud nebyly rozděleny kostely, jak mělo se státi dle zápisu Zikmundova, biskup olomucký vzpíral se vysvěcovati kněze podobojí, zakazoval rozdávání kalicha a Rokycana dosud nebyl stvrzen v úřadě arcibiskupském. Přičiněním Jiřího Poděbradského vypraveno bylo poselstvo do Říma k papeži Mikuláši V. s prosbou, aby tyto požadavky byly splněny. Ale papež, tajně jsa podněcován Oldřichem Rosenberským, nemínil Čechům vyhověti, což dal zřejmě na jevo legát Jan Karvajal, brzo potom do Čech vypravený. Z toho vznikla všeobecná nevole ve straně podobojí a této užil Jiří Poděbradský, zdvihl brannou moc proti Menhartovi z Hradce, vytrhl z moci jeho Prahu (1448) a uvázal se ve vykonávání práv královských. Jan Rokycana pod jeho ochranou uveden byl s velkou slávou v úřad arcibiskupský. Oldřich Rosenberský a páni jeho strany zdvihli sice válku proti Jiřímu, která se přenesla z Čech i do Moravy. Také v této zemi od té doby válčilo se mezi stranou Jiřího (podobojí) a Oldřicha Rosenberského (pod jednou): k oné přihlásili se páni z Kunštátu, z Pernštejna, z Kravař, Šternberkové, Krajíři, Vlašimští, Pardus a jiní, ke straně Oldřichově zvláště páni z Lichtenburka, z Lomnice a z Boskovic. Jan Kolda Náchodský vtrhnuv z Čech na Moravu, porazil stoupence Jiřího v bitvě u Třebové (v dubnu 1449). Konečně ujednáno mezi stranami, aby svolán byl do Jihlavy valný sněm, ku kterému měli býti zváni stavové čeští, moravští i všichni jiní příslušníci koruny, i král Bedřich, a tam aby skoncováno bylo jednání o přijetí krále i o zřízení správy zemské.

Zamýšlený generální sněm jihlavský nesešel se tak, jak bylo umluveno. Jiří Poděbradský přijel s předními přáteli svými a s družinou o 1500 koní dne 7. srpna a zůstal asi do polovice září. Páni Jihlavští nechtěli Poděbradským povoliti veřejné konání služeb božích dle jejich obyčeje a zavřeli před nimi své kostely. Stavové moravští však se nedostavili pro opětné soukromé různice a války. Sám Jan Tovačovský z Cimburka, dosud hejtman zemský, omluvil se, že pro náhlé ztečení Rajhradu skrze Ješka Svojanovského nemůže na sněm přijeti. Podobnou omluvu, namířenou

proti témuž Ješkovi, vzkázal pan Jindřich z Lipé z Mor. Krumlova*) Poněvadž pak ani král Bedřich se nedostavil, nýbrž pouze dva posly na sjezd vypravil, nebylo v ničem jednání dokonáno. Pouze některé smlouvy zvláštní učiněny byly o smír osobní mezi několika pány obou stran, jmenovitě mezi Jiřím Poděbradským a Oldřichem Rosenberským. Tento ovšem nemínil upřímně dostáti slovu a tak vznikla nová domácí válka, ve které však Jiří podržel převahu a dosáhl konečně, že na sněmě všech stran, konaném v Praze, usnešeno bylo (6. ledna 1451) vypraviti poselstvo ke králi Bedřichovi se žádostí, aby Ladislava vydal do Čech, tomuto pak že se má uložiti, aby Čechy hájil při kompaktatech i zápise císaře Zikmunda, zejmena pak aby vymohl od papeže stvrzení Rokycany za arcibiskupa. Toto poselstvo, jež zastihlo krále Bedřicha v Novém městě za Vídní, odešlo s nepořízenou, zase vinou Oldřicha Rosenberského, který radil králi, aby Ladislava do Čech nevydával. Ale brzo potom došlo ke shodě mezi Jiřím Poděbradským a králem německým: Jiří stvrzen byl od Bedřicha (v říjnu 1451) za správce zemského, za to upuštěno od požadavku, aby Ladislav odebral se do Prahy. Stavové zemští pak na valném sněmě v Praze rovněž zvolili si (27. dubna 1452) Jiřího Poděbradského „za správce mocného a pravého v království Českém“ a přidali mu radu jedenácti mužů ze stavu panského, rytířského i městského. Tak konečně po dlouholetém bezvládí v Čechách zřízena byla pevná vláda. Jen Oldřich Rosenberský s některými stoupenci nechtěl Jiřího za správce uznati, ano vstoupil proti němu v nepřirozený spolek se zbytky strany Táborské.

Jestliže takto Jiří Poděbradský značně přiblížil se vytčenému cíli politickému, vrátiti Čechám vnitřní jednotu, v příčině náboženských požadavků byl ještě příliš vzdálen žádaného cíle. Koncilium basilejské bylo rozpuštěno, a papežové nepokládali za svou povinnost, aby splnili aspoň to, co v kompaktatech bylo obsaženo; naopak po pominutí válečného nebezpečí z Čech vraceli se vždy více k původnímu záměru: uvésti Čechy a Moravu zase v bezvýminečnou poslušnost Říma. Za tou příčinou vypraven byl do Čech Vlach Eneáš Sylvius, tehda biskup sienský a přední rádce krále Bedřicha, který zvláště v soukromých roz-

*) Srv. Archiv český, X, str. 265

mluvách hleděl pohnouti Jiřího, aby národ český připravil k takové poslušnosti. Když pak takový pokus ukázal se býti marným, byl vypraven do Čech a na Moravu pověstný kazatel Jan Kapistrán, aby výmluvností svou Čechy odvrátil od kalicha. Kapistrán odebral se nejdříve do Brna (v červenci 1451), kdež v kázaních latinských, maje po ruce překládače českého i německého, horlil proti platnosti kompaktat a kaceřoval přijimající podobojí. I podařilo se mu, že vedle 700 jiných také pan Beneš Černohorský z Boskovic, podkomoří markrabství moravského a otec Tasa později biskupa olomuckého, kalicha i s rodinou svou veřejně se odřekl (1. srpna) a zabránil přijímání podobojí také svým poddaným. Krom toho Kapistrán kázal po celé léto ještě v Olomouci, ve Víškově, pak zase v Brně a ve Znojmě. Ale snahy jeho nepotkaly se s úspěchem žádoucím, ano vzbudily zvláště ve šlechtě kališnické velké pohoršení. První, jenž se mu veřejně opřel, byl nejvyšší hejtman moravský, Jan Tovačovský z Cimburka, který psal Kapistránovi důtklivě a pohrůžčivě, nazývaje ho jedovatým svůdcem od pravdy Kristovy. Také Jan Rokycana zakročil proti němu, vyzvav horlivého kazatele k veřejné disputaci v některém městě českém nebo moravském. Tomu však Kapistrán se vyhnul, odebrav se ze Znojma do Rakous a potom do Čech pod ochranu Oldřicha Rosenberského. Jiří Poděbradský musil z tohoto jednání poznati, že na ten čas smíření českého národa s dvorem papežským jest nemožné,

Tak jako v Čechách, ponenáhlu i v Uhrách věci klonily se vždy více ve prospěch jedině oprávněného dědice trůnu, Ladislava Pohrobka. R. 1444 král Vladislav Polský padl v bitvě u Varny proti Turkům a stavové uherští jali se vyjednávati s králem Bedřichem, aby Ladislava vydal do Uher a zřídil v jeho jméně poručnickou vládu. Poněvadž král Bedřich nechtěl propustiti svého svěřence, zvolili si r. 1446 Jana Hunyada za plnomocného správce zemského (gubernatora) až do plnoletosti Ladislavovy, a přes odpor Jana Jiskry z Brandýsa, který Hunyadovi nedůvěřoval, dostalo se tomuto stvrzení od krále Bedřicha (1451). Ale poručnická vláda Bedřichova nebyla ani v Rakousích oblíbena, a proto, když Bedřich vydal se na sklonku r. 1451 na jízdu korunovační do Říma, stavové rakouští vzbouřili se vedením Oldřicha Eicingera. Když pak Bedřich v nové hodnosti císařské

se vrátil, povstalci, přibravše si na pomoc Oldřicha hraběte Celského, Jana Hunyada i českého pána Oldřicha Rosenberského, zdvihli válku a oblehli císaře v Novém městě za Vídní. Císař požádal za pomoc Jiřího Poděbradského, ale než tento mohl doraziti, vydal Ladislava stavům rakouským, vedle něhož v Rakousích ujal se vlády Oldřich Celský (4. září 1452).

Prohlášení Ladislava Pohrobka za plnoletého mělo důležité následky pro naše země. Na sněmě pražském, který se konal v říjnu 1452, Ladislav nebyl sice uznán za dědičného panovníka, ale prohlášen za zvoleného krále českého, zaváže-li se hájiti kompaktat i zápisu císaře Zikmunda a přimluviti se u papeže za stvrzení Rokycany v úřadě arcibiskupském. Na osobním sjezdě pana Jiřího, Oldřicha Celského i Eicingera ve Znojmě (v dubnu 1453) dosaženo bylo v té příčině úplné shody. Jiří Poděbradský ze Znojma odebral se do Vídně a tam Ladislav vydal mu zápis (1. května), jímž zavázal se všem oněm podmínkám dostáti a Jiřího stvrdil za správce zemského na dalších šest let. Korunování Ladislavovo v Praze položeno na den sv. Michala (29. září), k čemuž konány byly horlivé přípravy. Než se to však stalo, král Ladislav na vyzvání stavů moravských dojel do Brna již 6. července, kdež mu stavové moravští jako svému markrabí holdovali, dříve nežli od Čechů byl přijat a korunován na království. Stavové čeští vytýkali tomuto jednání nesprávnost, tvrdíce, že Moravanům nepřísluší před nimi panovníka přijímati, ježto jsou many koruny české. Tito však ostře odpověděli, že uznávají Ladislava za svého dědičného panovníka a že jest jim volno, kdekoli a kdy se jim líbí, jemu holdovati. Teprve prostřednictvím krále samého spory ty jakž takž byly urovnány.

Čeští páni, zemané i zástupci měst se správcem zemským v čele vydali se v hlučném zástupu do Jihlavy, kamž měl také král Ladislav dojeti. Ale příchod jeho poněkud se zdržel, ježto tehda páni rakouští vzbouřili se proti velké moci Oldřicha Celského a donutili Ladislava, že jej propustil a v Rakousích svěřil správu země výboru stavovskému s Eicingrem v čele. Potom teprve stavové rakouští s Eicingrem doprovodili Ladislava do Jihlavy, kdež jej poselstvo české slavně přijalo za krále. Nový král v průvodu pánů českých, moravských i rakouských vypravil se do Prahy, kdež byl korunován (28. října) od

biskupa olomuckého Jana Háze, ježto arcibiskupství pražské dosud platně nebylo obsazeno. Mezi přítomnými četnými a vznešenými hostmi byl také Beneš, převor kláštera ve Svitavách, který poslední honosil se názvem biskupa litomyšlského. Vedle Moravanů brzo potom přišli i knížata, páni a zástupci měst ze Slezska a Lužic do Prahy, aby králi holdovali. Jenom měšťané vratislavští, utvrzeni v nenávisti své proti Jiřímu i proti všemu národu českému, jako kacířskému, zdráhali se přijíti do Prahy. Teprve když Ladislav v prosinci r. 1454 přibyl do Vratislavi, složili mu svůj hold jakožto svému panovníku dědičnému.

V Čechách také po korunování Ladislava Pohrobka za krále moc správní zůstala v rukou Jiřího Poděbradského, který jmenován byl nejvyšším hofmistrem království českého a užil moci své velmi šťastně především k zvelebení země hluboko pokleslé dlouholetými válkami a bezvládím. Na Moravě zřízena byla vláda poněkud jiného spůsobu. Král Ladislav listem daným ve Vídni (17. července 1455) potvrdil nejvyšším hejtmanem zemským Jana Tovačovského z Cimburka, ale přidal mu k ruce radu desítičlennou, v níž byli: tehdejší biskup olomucký Bohuš čili Bohuslav ze Zvole, Jindřich z Lipé, maršálek království českého, Beneš z Boskovic, podkomoří markrabství moravského, Jan z Pernštejna, Vaněk z Boskovic, komorník cúdy brněnské, Václav z Lomnice, Karel z Vlašimě a dva členové stavu zemanského. Tato rada provozovala v zemi dosti velkou moc, král zejména se zavázal osazovati s jejím souhlasem všechny zemské úřady. Působením jejím stavové moravští na sněmě ještě toho roku (1455) konaném povolili králi mimořádnou berni k vypláceni statků komory markrabské, které téměř všechny tehda byly zastaveny. Král Ladislav zvláštním listem vděčně uznal obětavost stavův, a slíbil, že statky touto berní vyplacené nemají bez vůle rady zemské býti ani zastaveny ani prodány.*) Landfrydem daným na sjezdě obecném v Brně (26. února 1456) nařízeno bylo po veškeré zemi zachovávati pokoj a pořádek.

Za oněch dob události na východě vzbudily velké hnutí ve světě křesťanském, které zachvátilo i naše země. Dne 29. května roku 1453 staroslavný Cařihrad padl v moc sultána tureckého Mohameda II. a tím vyvráceny poslední zbytky říše východo-

*) Srv. Archiv Čes. X, str. 267.

římské. Strašlivý výbojce potom obrátil se proti Srbsku a oblehl Bělehrad. Tím octly se také Uhry ve velkém nebezpečenství. Zásluhou Jana Hunyada a mnicha Jana Kapistrána sebráno bylo mnoho ozbrojeného lidu, zvláště z nižších tříd, v jehož čele Jan Hunyady zničil loďstvo turecké na Dunaji a vynutil si volný vstup do obleženého Bělehradu, jehož obranu převzal. Král Ladislav pomocí Jiřího Poděbradského a Oldřicha Celského sbíral ze všech svých zemí vojsko obleženým na pomoc. Také z Moravy sbírána byla veřejná hotovost vedením Hynka Bítovského z Lichtenburka. Nežli však pomocná vojska se shromáždila, obhájci bělehradští dobyli nad Turky stkvělého vítězství (22. července 1456), které pohříchu následkem vypuklého moru oba vůdcové, Hunyady i Kapistrán, zaplatili svým životem.

Král Ladislav na zprávu o těchto událostech spěchal do Budína, aby se ujal vlády v Uhřích, a odtud do Bělehradu. Tam však první důvěrník jeho, hrabě Oldřich Celský, který od nějakého času opět byl povolán ke dvoru Ladislavovu, zavražděn byl z osobního záští od staršího syna Hunyadova Ladislava, jehož potom král Ladislav dal za trest popraviti v Budíně (16. března 1457) a bratra jeho Matyáše Korvina uvězniti. V Uhrách proto vypukla vzpoura, za které Ladislav odebral se do Vídně a odtud do Prahy; tam však zastižen byv nemocí morovou zemřel (22. listopadu 1457), chystaje se k sňatku s Magdalenou, dcerou francouzského krále Karla VII.

III. Volba Jiřího Poděbradského za krále českého. Vzpoura měst moravských. Jiří uznán na Moravě i v ostatních zemích koruny české. Neupřímné chování jeho ke králi Matyášovi.

Předčasnou smrtí krále Ladislava Pohrobka zrušena byla osobní unie zemí rakouských, českých a uherských. Rod Habsburský mohl se sice domáhati panství v Čechách i v Uhřích na základě dřívějších smluv dědičných, ale jednak nebylo svornosti mezi tehdejšími členy jeho, jednak přední zástupce jejich, císař Bedřich III., neprojevil zavčas dostatek pevné vůle a ráznosti, aby oprávněné nároky provedl. Vždyť se nemohl se svými příbuznými dohodnouti ani o dědictví rakouské. Tak se stalo, že v Uhrách zvolen byl (24. ledna 1458) za krále Matyáš Kor-

vinus, syn Jana Hunyada, dosud vězněný v Praze na rozkaz krále Ladislava. Jiří Poděbradský, který od smrti Ladislavovy nakládal velmi šetrně se zajatým Hunyadovcem, na zprávu o jeho volbě kázal synu svému Viktorinovi, aby jej doprovodil v slavném komonstvu, sám pak účastnil se sjezdu ve Strážnici (8. a 9. února), kde Matyášovi zaslíbil v manželství svou dceru Kateřinu a získal pro něj mocného náčelníka českých vojsk, Jana Jiskru z Brandýsa, který byl dosud odpůrcem rodu Hunyadova. Měl tedy pan Jiří podstatnou zásluhu o povýšení Matyášovo na trůn uherský.

Události uherské nezůstaly bez účinku na vývoj věcí v Čechách. Byli sice vedle Habsburků ještě jiní četní panovníci evropští, kteří se ucházeli o korunu českou, mezi nimi zvláště král francouzský Karel VII. pro svého syna a kurfirst saský Vilém, který měl Annu, sestru Ladislava Pohrobka, za manželku a dovolával se jejích práv dědičných. Tohoto práva však čeští stavové neuznávali už ani u Ladislava, přijavše jej za krále na základě svobodné volby, a toto právo chtěli si obhájiti i pro příští doby. Veliké zásluhy, které získal si dosavadní správce za posledních deset let o obnovení pokoje a pořádku i o povznesení blahobytu v zemi, za druhé pak vroucí přání lidu obecného, veškeré nižší a dílem i vyšší šlechty, aby na trůn dosedl stoupenec víry pod obojí, spůsobily hlavně, že zvolen byl za krále Jiří Poděbradský (2. března 1458). Korunování nového krále ustanoveno bylo na den 30. dubna, a hned rozesláni byli poslové do ostatních zemí koruny české, aby jim ohlásili volbu Jiřího a pozvali je ku korunování.

Ve vedlejších zemích nebylo valného souhlasu s touto volbou. Největší odpor proti Jiřímu dávali na jevo stavové slezští a lužičtí; bylit jako katolíci a Němci odpůrci jeho z příčin náboženských i národnostních, vytýkali stavům českým, že nebyli k volbě pozváni,*) a konečně uznávali dědičná práva kněžny Anny. Proto také byli hotovi uznati za svého pána Viléma Saského. Naproti tomu stavové moravští chýlili se více k domu rakouskému, jehož členové měli na Moravě obzvláštní nároky od té doby, co král Zikmund udělil zemi v léno vévodovi Albrechtovi V.

*) Tato výtka byla oprávněna: v listině Karla IV. ze dne 7. dubna 1348 bylo ustanoveno, že volbu královskou mají vykonávati „praelati, duces, principes, barones et communitas dicti regni et pertinenciarum ejusdem". (Cod. dipl. Mor. VII, 557, srv. této knihy str. 214).

(1423). Nicméně přičiněním hejtmana zemského Jana Tovačovského z Cimburka, který byl odedávna důvěrným přítelem Jiřího, i jiných pánů, zvláště z Pernštejna, z Boskovic, z Lipé, Doubravice, ze Sovince a j. na sněmě v Brně konaném dne 9. dubna 1458 šlechta podobojí i katolická přijala Jiřího jednosvorně za krále pod těmito výminkami: aby prelátům, pánům a městům katolickým pojištěna byla úplná svoboda náboženská; aby budoucně napravena byla křivda, že stavové moravští nebyli zváni k volbě královské; aby práva zemská byla potvrzena, a král aby se přičinil o navrácení těch listin, které král Ladislav s hradu Špilberka dal zavézti do Rakous; aby věci moravské jen s radou pánů moravských byly řízeny, přísaha pak poddanosti aby se novému panovníku učinila teprv až sám o ni do Moravy přijede. Toliko města německá Brno, Olomouc, Znojmo, Jihlava, Unčov a Hradiště Uherské nepřistoupila na tyto podmínky, a udržovala styky s Albrechtem VI. Rakouským, bratrem císaře Bedřicha. Také vypravila posly ke sjezdu do Vratislavi, aby se spolčila s protivníky královými ve Slezsku. Příznivější Jiřímu bylo chování tehdejšího biskupa olomuckého Tasa (Protasia) z Boskovic (1457—1482), který právě tehda nastoupil v tento úřad a jsa osobním přítelem Jiřího snažil se neshodu s městy urovnati po dobrém. Poněvadž biskup Tas nebyl ještě vysvěcen, a král Jiří přál si korunu přijati z rukou církve římské, vyžádal si k tomuto slavnému výkonu od krále Matyáše dva biskupy, rábského a vácovského. Legát papežský Jan Karvajal dal k tomu souhlas církve římské, když král Jiří přísahou se zavázal „zachovávati věrnost a poslušnost ke stolici papežské dle způsobu jiných křesťanských panovníků v jednotě pravé víry, víru tuto chrániti a hájiti dle vší své možnosti a lid svůj od všelikých bludů, sekt a kacířství i jiných kusů církvi římské a víře katolické protivných odvraceti, a k zachovávání pravé víry, ku poslušenství a jednotě i k řádu a spůsobu církve římské přinavrátiti, o splnění pak toho všeho vynasnažiti se se vší pilností."*)

Tato přísaha, po jejíž složení Jiří Poděbradský byl od obou

*) Tak tlumočí Tomek Děj. Prahy VI, 307 po česku tuto přísahu, jejíž znění zachovalo se jen po latinsku (Palacký Děj Čes., IV, 2, 34). Význam její jest bez odporu dalekosáhlý, ale podnes sporný. Nesprávné však jest tvrzení Hubrovo (Gesch. Österr. III, 127) i jiných historiků německých, že by jí byl Jiří odřekl se kompaktat.

biskupův uherských za krále korunován (7. května), získala mu i většinu strany katolické v Čechách i na Moravě. Biskup Tas propůjčil se králi na čas za kancléře moravského. Proti městům moravským, která setrvávala v nepřátelství, král vypravil se vojensky (30. května). Nejtužší odpor kladla Jihlava, kamž byl Albrecht Rakouský vložil posádku, vedenou hejtmanem Wolfgangem Kadaurem. Král Jiří zaměřil ke Znojmu, kteréž ustrašeno bez odporu se mu poddalo. Odtud položil stavům moravským sněm do Brna, aby přijal od nich přísahy poslušnosti. Brněnští sice zavřeli před ním brány, ale druhého dne, když viděli, že se strojí k útoku, ano že pojednou dobyl hradu Špilberka nad městem, otevřeli je a přijali jej s největší slavností. V ustanovený den (4. července) stavové moravští, shromážděni na sněmě, složili králi přísahu poslušnosti, a již nazejtří potom (5. července) přisahali mu také poslové z Olomouce, Unčova a Hradiště. Z Brna vypraveno bylo dvojí vojsko, jedno vedením Buriana Trčky z Lipnice proti Jihlavským, druhé proti arciknížeti Albrechtovi do Rakous, kdež se k Jiřímu připojili bratří Eicingerové. Král Jiří odebral se do Olomouce a odtud do Kladska, kde již také některá knížata slezská složila mu svůj hold.

Vojsko české vypravené do Rakous dobylo tam několika hradův a spustošilo zemi severně Dunaje. Když pak arciknížeti Albrechtovi podařilo se vytisknouti je až k hranicím moravským, král Jiří, který zatím branou Náchodskou do Čech se navrátil, sebral druhé vojsko ještě mocnější a vtrhl v jeho čele sám do Rakous. Zatlačiv Albrechta až do Korneuburka, zabral severní část země a toliko vydatný odpor měst Kremže a Steina zdržel jej od dalších výbojů. Prostřednictvím císaře Bedřicha III., který zatím sám se uvázal v panství dolnorakouské, došlo k smlouvě ve Vídni (2. října 1458), kterou se Jiří vzdal výbojů rakouských, Albrecht pak vzdal se všelikých nároků na Moravu.

Jihlava zatím houževnatě se bránila proti vojsku Trčkovu, zvláště když velení v městě ujal se pán moravský Hynek Bítovský na Cornštejně, osobní nepřítel krále Jiřího. Teprve když král na pochodu do Rakous sesílil oblehací vojsko, město sevřeno bylo se všech stran, předměstí všechna vypálena, rybníky skopány a jiná nutná opatření učiněna, měšťané po velkých utrpených škodách donuceni byli se poddati (15. listopadu). Král přijal město na milost, ale když i potom strhly se bouře rozvášněného

lidu proti konšelům nově dosazeným, musilo býti užito větší přísnosti, a několik náčelníků vzpoury bylo na hrdle potrestáno. Válkou tou kdysi kvetoucí blahobyt města na dlouhá léta byl podlomen. Pádem Jihlavy však zmařen byl poslední pokus vzpoury na Moravě a veškera země od té doby poslouchala krále Jiřího Poděbradského. Na sněmě, který svolán byl brzo potom (9. února 1459) do Olomouce, stavové moravští povolili králi Jiřímu berni všeobecnou podobným spůsobem, jako to kdysi učinili králi Ladislavovi.

S většími překážkami bylo Jiřímu zápasiti ve Slezsku a v Lužicích. Svědčí o velkém jeho důmyslu státnickém, že i tam konečně cíle svého dosáhl prostředky dobře volenými. Jako na Moravě byl mu nejvíce na závadu arcikníže Albrecht, tak zase tuto vévoda saský Vilém, k němuž dosud stavové slezští a lužičtí se klonili a který až do té chvíle práv svých na trůn český se nezřekl. Král Jiří užil obratným spůsobem sporů vévody Viléma s jinými knížaty německými a prostřednictvím Albrechta, markrabí braniborského, vyrovnal se s ním po dobrém tak, že Vilém se vzdal všech nároků na korunu českou. Tak ztratili Slezané i Lužičané největší svou oporu, a když král Jiří předložil jim list nového papeže Pia II. (Eneáše Sylvia), v němž tento uznával jej za krále, byly tím ukonejšeny také jejich vrtochy náboženské, a oni složili již na podzim 1459 hold Jiřímu jako svému pánovi. Jenom Vratislavští, rozeštvaní kázáními Jana Kapistrána a jiných náhončí, odpírali poslušnost a teprve na zakročení dvou legátů papežských, které Pius II. k nim poslal, vyžádali si od krále Jiřího odpuštění a slíbili (13. ledna 1460), že do tří let složí mu přísahu věrnosti. Tím teprve Jiří stal se uznaným pánem ve všech zemích koruny české.

Největší chybou v povaze krále Jiřího byla nepopiratelná obojakost, kterou nedovedla zastříti ani největší obratnost diplomatická, a kterou nemůžeme schváliti, i když připustíme, že postavení jeho bylo často velmi nesnadné. Nejpovolanější obhájce tohoto panovníka, František Palacký, připouští, „že Jiří v kritických dobách choval se opatrně jako had a nevinně jako holubice".*) Zvláště pak vytknouti dlužno neupřímnost jeho ke králi uherskému. V Uhrách totiž brzo po nastoupení Matyáše Korvina

*) Děj. čes. IV., 2, 15

na trůn vypuklo vzbouření některých magnatů, kteří podávali korunu císaři Bedřichovi. Tento, jinak v rozhodnutích liknavý, mimo nadání toto nabídnutí přijal a zdvihl válku proti Matyášovi, spolehaje při tom na pomoc papeže Pia II., který býval kdysi jeho kancléřem. Ale Matyáš domácí povstalce pokořil, a papež odepřel císaři pomoci, poněvadž nechtěl krále uherského seslabiti v nebezpečenství hrozícím stále od Turků. V těchto nesnázích císař uchýlil se o pomoc ke králi Jiřímu. Na osobním sjezdě v Brně udělil mu (31. července 1459) slavně léno české: zasedl majestátně na rynku brněnském, kdež Jiří jakožto kurfirst říše německé učinil jemu přísahu obyčejnou a přijal od něho korouhve země české a druhých zemí ke koruně příslušejících, potom pak přede vším lidem posazen jest na pravici císařově. Do Brna dostavili se také poslové krále Matyáše, který byl přijal nabídnuté mu od Jiřího prostřednictví v rozepři s císařem. Král Jiří ujednal mezi oběma příměří (12. srpna), zatím však o několik dní dříve (2. srpna) uzavřel s císařem tajnou smlouvu, kterouž za rozličné výhody zavázal se dopomoci mu ke koruně uherské. Toto chování mělo pro všechnu budoucnost krále Jiřího škodlivé následky. Král Matyáš, sám jsa povahy úskočné a mstivé, od té doby pozbyl k svému tchánu veškeré důvěry a vyhledal si jiné příležitosti ke smíru s císařem, tento pak, neshledávaje ve spolku s králem českým oněch prospěchů, ve které byl doufal, brzo zase ve své vrtkavosti od něho se odvrátil. To vše stalo se právě v době, kdy králi Jiřímu hrozili nové spory s kurií římskou.

IV. Zápas Jiřího se stolicí římskou a s jednotou zelenohorskou. Nová vzpoura biskupa a měst moravských.

Jiřímu Poděbradskému přísluší neocenitelná zásluha, že po dlouholetých zmatcích a nepokojích zemím českým zjednal výtečnou správou pořádek a jako kouzelnou mocí otevřel dávno vyschlé prameny hmotného i duševního blahobytu. V jedné příčině však snahy jeho zůstávaly marny, aby totiž zjednal narovnání v rozepřích náboženských. Kompaktaty basilejskými poměr Čech k stolici římské nebyl náležitě upraven, ba jimi nedocíleno ani trvalého dohodnutí mezi stranou pod jednou a podobojí v Čechách i na Moravě. Poněvadž také zápis císaře Zikmunda o roz-

dělení kostelů nebyl proveden, zůstávalo mezi oběma náboženskými stranami mnoho příčin k obapolnému záští a k stálým rozepřím. Na druhé straně papežové, kteří kompaktat basilejských dosud platně nepotvrdili ani neuznali, neupustili od snahy, aby národ český uvedli do jednoty církevní. Z té příčiny uložena byla Jiřímu od papežského legáta přísaha, kterou složil den před svým korunováním za krále českého a kterouž dosti nerozvážlivě zavázal se netoliko k poslušenství papežův, nýbrž i uvésti národ český v církevní jednotu víry i obřadů. Nelze tvrditi, že by tím Jiří byl odřekl se kompaktat, ale protivníkům kalicha bylo snadno přísaze tento mylný smysl podkládati, kdežto kališnická strana počala králi nedůvěřovati a pohnula jej znovu k slavnému slibu, že bude hájiti kompaktat i kalicha.

O těchto nesnázích krále českého dobře byl zpraven papež Pius II. a umínil si jich využitkovati měrou vrchovatou. Vždy důtklivěji vyzýval Jiřího, aby konečně vypravil do Říma poselstvo, které by ve jménu jeho i celého národa slíbilo papeži poslušnost, ano dovolil i Vratislavským, kteří nepřestávali sočiti proti „kacířskému Jiříkovi", aby své holdování směli odložiti. Král Jiří odhodlal se k vypravení poselstva, uložil mu však netoliko aby složilo slib poslušnosti, nýbrž aby také požádalo papeže za stvrzení kompaktat a přijímání pod obojí spůsobou. Tuto žádost Pius II. odmítl a v slavném shromáždění sboru kardinálského prohlásil kalich i kompaktata za zrušena a neplatna (31. března 1462). Do Prahy pak poslal podřízeného posla Fantina de Valle, který dříve byl ve službách krále Jiřího, a žádal po něm, aby se Jiří i s rodinou odřekl víry podobojí a k témuž připravil celý národ. Král Jiří poznal z toho, že přestala doba diplomatického vyjednávání a že jest třeba na požadavky papežovy dáti jasnou a rozhodnou odpověď. Svolav do Prahy na den sv. Vavřince (10. srpna) valný sněm stavů českých i moravských obou stran náboženských, kdež přítomni byli také dva biskupové Tas Olomucký a Jošt Vratislavský, slavně prohlásil, že přísahou danou před korunováním nikterak nemínil odříci se kompaktat a že on, manželka i děti jeho pro kalich stále jsou hotovi složiti království i hrdla. Fantina pak, který před shromážděnými stavy urážlivým spůsobem dotkl se krále i víry podobojí, dal uvrhnouti do vězení. Po té přední náčelníci strany římské, Jošt Vratislavský a Zdeněk ze Šternberka, rychle ujeli z Prahy, krále ani nepozdravivše: jen Tas

Olomucký zůstal déle, aby dle možnosti sprostředkoval nějaké dohodnutí.

Na zprávu o těchto událostech papež Pius II. jal se králi Jiřímu hroziti klatbou, vině jej nezdržením přísahy, Vratislavským pak zakázal, aby mu neskládali přísah poslušnosti, prohlásiv je za zbavené daných závazků. Také na Moravu psal (3. prosince 1462) k biskupovi Tasovi, ke kapitule olomucké a měšťanům brněnským, olomuckým, jihlavským a znojemským, napomínaje k setrvání v horlivosti pro víru. Dále však papež se neodvážil, neboť král český nalezl nenadále ochránce v císaři, jemuž byl právě tehda poskytl vydatnou pomoc proti bratru jeho Albrechtovi VI. a povstalým stavům rakouským. Ve výpravě válečné, kterou král Jiří podnikl, aby osvobodil Bedřicha obleženého na hradě Vídeňském, vyznamenali se Moravané, čehož císař vděčně vzpomíná v listu daném k stavům moravským (7. prosince 1462), ve kterém na žádost některých pánů milostivě svoluje, aby dosavadní znak moravský červeno-bílý byl změněn v červeno-žlutý nebo červeno-zlatý.*) Jiřímu pak císař Bedřich mimo jiné zavázal se prostředkovati mezi ním a papežem o pokoj; na jeho prosby Pius II. upustil od prohlášení církevních trestův i od jiných kroků nepřátelských, arci za okázalého bědování nad „nešťastnou Germanii a bídným křesťanstvem, jehož císaři není jiné pomoci leč od kacířského krále!"

Brzo potom papež nabyl nové odvahy proti králi českému. Na sjezdě v Brně, kam Jiří svolal stavy všech zemí, ukázala se příkrá protiva mezi oběma stranami náboženskými (v červenci 1463): kdežto strana podobojí ústy pana Zdeňka Kostky z Postupic prohlásila, že věrně chce státi při svém králi, strana katolická, jejíž mluvčím byl Jošt, biskup vratislavský, radila, aby Jiří se podrobil papeži, a o kompaktatech nechtěla slyšeti. Téhož roku (2. prosince 1463) udavší se smrt arciknížete Albrechta VI. zbavila císaře Bedřicha soka nebezpečného, tak že nejsa od té doby tou měrou jako dříve odkázán na pomoc Jiřího, nejevil k němu již tolik dobré vůle a přátelství. Také neustálé žaloby Vratislavských přispěly k nesmířitelnému chování papeže Pia II., který v slavném shromáždění (16. června 1464) ohlásil soudní při proti králi Jiřímu a vydal naň půhon, aby v 180 dnech osobně se dostavil na jeho soud.

*) Srv. Archiv Český X, 273.

Tak vypukl zjevně spor krále Jiřího Poděbradského se stolicí římskou. Nejhorším bylo, že nepokojní živlové v Čechách a na Moravě, držení dosud na uzdě pevnou rukou panovníkovou, nabyli z toho nové odvahy, vzepříti se domácímu řádu. První takový rušitel vyskytl se na Moravě. Byl to Hynek Bítovský z Lichtenburka, dávný odpůrce králův, který již v létě 1463 dal se v otevřenou vzpouru proti němu. Král Jiří, který na počátku r. 1464 (13. ledna) na sněmě v Olomouci prohlásil Moravu nerozlučně přivtělenou ke koruně české, dlouho mu shovíval, a také páni moravští spolu s biskupem Tasem snažili se o mírné narovnání. Když však Hynek, který k svému odboji vyžádal si souhlas kurie římské, odepřel všeliké smírné dohodnutí, stavové moravští usnesli se zdvihnouti válku proti rušiteli veřejného pokoje, a bez rozdílu náboženství páni, preláti i města oblehli hrady jeho Cornštejn a Raispurk. Tohoto dobyto bylo již na začátku srpna, ale Cornštejn, hrad pevný a nedobytný, jehož mocné rozvaliny nad řekou Dyjí na skalách vysokých a příkrých nedaleko Bítova podnes se spatřují, obléhán byl skoro po celý rok vedením nejstaršího syna králova, knížete Viktorina. Bítovský odebral se, svěřiv hájení hradu rytíři Janu Šárovcovi, do Říma, kdež po smrti Pia II. (15. srpna 1464) v hodnost papežskou nastoupil vášnivý a bezohledný Pavel II., a žádal za ochranu papežovu, žaluje na krále Jiřího, jakoby byl pronásledován pro víru. Přese všechny pokusy biskupů Jošta Vratislavského a Tasa Olomuckého o smírné narovnání papež znovu vystoupil nepřátelsky proti králi Jiřímu a dal dopsati skrze legáta biskupovi Tasovi, pánům i městům moravským, aby upustili od obležení Cornštejna, hroze jim sic klatbou a stavením služeb božích (21. ledna 1465). Všechny snahy královy, aby papeži vysvětlil pravou příčinu vzpoury Hynkovy, zůstaly marnými. Dne 9. června 1465 vzdal se konečně hrad Cornštejn z hladu; král dal jej rozvaliti a zboží k němu náležející daroval dílem bratru Hynkovu Štěpánovi, dílem pánům Krajířům, kteří se účastnili jeho obléhání.

Z této události papež vzal si podnět k ostřejšímu nepřátelství proti králi českému. Ve velkém shromáždění kardinálů (28. června) odevzdal tuto soudní při třem kardinálům, kteří (2. srpna) obnovili půhon proti Jiřímu, „jenž se zove králem českým", ukládajíce mu, aby ve 180 dnech osobně se dostavil

k stolici papežské a tam se zodpovídal z kacířství, křivopřísežnictví, svatokrádeže a rouhačství. Potom (8. prosince) papež slavnostním způsobem prohlásil všechny obyvatele zemí koruny české za sproštěny přísahy věrnosti a poddanství. Zatím vypraven byl legát papežský Rudolf, biskup lavantský, do Vratislavě, kdež byl od obyvatelstva nadšeně uvítán, a odtud štval stavy světské i duchovní ve Slezsku, Lužicích i na Moravě, aby neposlouchali krále a jeho úředníků, neodváděli jim žádných platův, ano aby pod trestem klatby a stavení služeb božích přerušili všeliké styky s nimi.

Tato opatření papežova s počátku nenalezala valného ohlasu. Klatby papežské pozbývaly ve veřejném mínění svého významu, jakož se ukázalo v současné rozepři Zikmunda Tyrolského s kurií, kde lid přese všechno úsilí papežovo zůstal knížeti svému věrným. V zemích českých také vskutku nikdo kromě Vratislavských k vůli papeži nepomýšlel na odpadnutí od krále. Na Moravě biskup Tas Olomucký nepřestával usilovati o smírné vyrovnání této rozepře, tak že mu vlažnost jeho od legáta ostře byla vytýkána. Ještě na počátku roku 1466 (15. února) odebral se do Vratislavě, s ním pak zároveň poslové měst moravských Olomouce, Brna, Znojma a Jihlavy, kteří měli legátovi Rudolfovi představiti nebezpečenství hrozící měšťanům, kdyby uposlechli rozkazů jeho, zvláště od hradů královských nad samými jich městy. Téhož mínění byli poslové Budišína, Zhořelce a ostatních měst hornolužických.

Za to však hrozby papežovy padly na úrodnou půdu v Čechách samých. Byla to část pánů pod jednou, která sice neměla příčinu stěžovati si na Jiřího pro náboženství, poněvadž král vždy šetřil rovného práva obou stran na základě kompaktat a zápisu Zikmundova, za to však sočila proti němu z podnětů politických. Protivilo se jim, že Jiří sám pocházeje z rodu šlechtického, důrazně stavěl se na odpor jejich panovačným snahám a raději opíral svou královskou moc o zemanstvo a obyvatelstvo městské, jehož všude se ujímal proti útiskům vyššího panstva. Tito páni, v jichž čele byl někdejší přítel Jiřího Zdeněk Konopištský ze Šternberka, rádi se chopili nesnází, které vznikly králi s kurií papežskou, a uzavřeli (28. listopadu 1465) mezi sebou brannou jednotu na Zelené Hoře, ku které přistoupil vedle 16 pánů českých také biskup Jošt Vratislavský,

který pocházel z rodu pánů Rosenberských. Tuto vzpouru s potěšením uvítal papež Pavel II. a neváhal již pronésti konečný rozsudek (23. prosince 1466), jímž vyhlásil na „Jiříka z Poděbrad a z Kunštátu" jakožto kacíře a křivopřísežníka klatbu, prohlásil jej za zbavena důstojenství královského i jiných hodností a statků, poručil všem poddaným, aby mu vypověděli poslušenství a kázal hlásati křížovou výpravu proti němu v Německu i v jiných zemích.

Ani touto zjevnou klatbou mnoho proti králi Jiřímu se nepořídilo. Vzpoura pánů českých, ač podporována od císaře Bedřicha, byla mocí brannou potlačena, tak že musili žádati za příměří, a také Vratislavští zůstali ve Slezsku i v Lužicích osamoceni. Pevným zůstalo postavení Jiřího ještě po celý rok 1466 také na Moravě. Stavové moravští s biskupem Tasem zachovali mu věrnost a podobně učinila i přední města moravská, ač snad více ze strachu před mocí královou než z náklonnosti k němu. Ano, měšťané olomučtí, brněnští, znojemští a jihlavští na vyzvání papežovo, aby vypověděli Jiřímu poslušnost, odpověděli listem (14. září 1466), v němž vytýkali papeži, že nezná pravého stavu věcí, dovozujíce, jak blaženého míru požívají za krále tohoto, ježto nikdo pro svou víru není utiskován a odsuzujíce tehdejší odboj Plzenských jako neoprávněný. Biskup Tas pak rovněž v listu k papeži (v srpnu 1466) líčil smutný stav, v jakém biskupství olomucké bylo za válek husitských a jak naproti tomu bylo povzneseno za krále Jiřího, zvláště pak připomenul, že teprve před osmi měsíci král uvedl jej v držení panství Hukvaldského, které od více než čtyřiceti let bylo od biskupství odcizeno. Proto také bez odporu přijato bylo jmenování Viktorina, syna králova, vévody opavského, nejvyšším hejtmanem zemským, a moravský pán Ctibor Tovačovský z Cimburka, syn někdejšího hejtmana Jana, mohl ještě téhož roku s najatými žoldnéři královskými podniknouti válečnou výpravu proti Vratislavským, která však neměla žádaného úspěchu.

Netrvalo však dlouho a biskup Tas změnil úplně své dosavadní chování. Hned na počátku r. 1467 vypověděl králi Jiřímu poslušnost a přihlásil se k jednotě zelenohorské. Stalo se tak bezpochyby nátlakem papeže Pavla II., který mu odňal moc požívati statků biskupských a hrozil ještě přísnějšími tresty církevními, setrvá-li v neposlušnosti. Následujíce jeho příkladu,

ıké čtyři čelná města moravská, Brno, Olomouc, Znojmo Jihlava, národnosti převahou německé, odtrhla se od Jiřího, činila ve Víškově branný spolek s biskupem olomuckým a stem ze dne 22. května dala se pod ochranu císaře Bedřicha. 'aproti tomu města Hradiště, Ivančice a Unčov, kde řevládala národnost česká, zůstala králi věrna, ano z Unčova yobcován byl velký počet Němců, když se chtěli vzbouřiti proti římu. Povstalci nabyli nové odvahy, když přišla zpráva, že ratislavští, sebravše znamenitou moc brannou, dobyli královských ıěst a hradů Minsterberka a Frankenštejna: Brněnští zdvihli álku, oblehnuvše hrad Špilberk, Jihlavští pak otevřeli město své deňkovi Konopištskému (13. června), který usadiv se u nich, onal odtud výpady proti stoupencům královým.

Král Jiří učinil rázná opatření k potlačení vzpour těchto. ypravil silné vojsko vedením knížete Viktorina a pana Zdeňka ostky z Postupic na Moravu, kdež se k nim připojila hotovost vůdcem Ctiborem Tovačovským. Spojená vojska obrátila se ředevším do Slezska, kdež dobyla nazpět měst a hradů Minsterberka a Frankenštejna (15. června) a porazila vojsko biskupa ošta u Pačkova. Kníže Viktorin, zůstaviv v dobytých městech lné posádky, dal se s vojskem na pochod do Moravy, aby okořil odboj tamnějších měst a vybavil Špilberk z obležení. rněnští zatím obehnali hrad baštami a příkopy, čímž přerušen yl posádce dovoz potravin. Kníže Viktorin útokem dobyl jedné bašt, při čemž Brněnských padlo asi 50 mužův a 80 zajato, statní pak na útěku stihal až k branám městským (ke konci ervence). Potom královské vojsko dobylo útokem kláštera Králové a Starém Brně, osazeného od Brněnských, rozbořilo ostatní ašty a hrad z obležení vybavilo. Také v ostatních krajích ıoravských bylo válčeno. Olomučtí trpěli mnoho nátisků blízkého kláštera Hradišťského, do něhož opat, zůstav králi ěren, přijal posádku královskou; také statky biskupa Tasa byly opleněny. Na Znojmo činěny škodlivé výpady z blízkého hradu 'ranova, osazeného rovněž vojskem královským. Brněnským na omoc přirazil potom Zdeněk Konopištský a porazil Viktorina bitvě u Víškova (5. září); téhož dne však Albrecht Kostka Postupic v čele královských zvítězil nad Olomuckými a zajal ıěkolik set nepřátel, mezi nimiž bylo na 200 křižáků, přišedších Němec povstalcům na pomoc. Kníže Viktorin na sklonku roku

zaujal hlavní ležení u Hostěradic (nedaleko Znojma), odkudž činil velké škody Znojemským i Brněnským.

V. Přátelství česko-polské a boj s Matyášem Korvínem. Smrt krále Jiřího Poděbradského.

Takovým spůsobem země naše, sotva že se poněkud zotavily z pohrom, zasazených válkami husitskými, staly se opět dějištěm krutých bouří domácích. Vinu toho především dlužno přisouditi neústupnosti dvora papežského. Neboť král Jiří k velkým obětem se byl již uvoloval, aby smíru dosáhl. Též věhlasný biskup vratislavský Jošt dosti dlouho varoval papeže, aby zbytečně nevnášel do zemí českých pochodeň válečnou. Záhy se ukázalo, že domácí povstalci byli příliš slabi proti moci královské, a vzpoura jejich v Čechách, na Moravě i ve Slezsku byla snadno potlačena. Také hlásání křížové výpravy minulo se s účinkem. V Německu knížata většinou byla s králem Jiřím v dobrém přátelství; jen z nižších tříd shromáždily se fanatisované zástupy v Bavorsku, ale byly u Nýrska (22. září) a také jinde s velkými ztrátami poraženy.

Papež nabyl přesvědčení, že bez pomoci některého panovníka světského nepořídí ničeho proti králi Jiřímu, a proto se pilně ohlížel, koho by získal. Nejdříve obrátil se ke Kazimírovi, králi polskému, který maje sestru Ladislava Pohrobka za manželku, kdysi ucházel se i o korunu českou. Poněvadž pak král toho času zaměstnán byl válkou s řádem německých křižáků v Prusích, papež skrze legáta Rudolfa Lavantského sprostředkoval mezi oběma mír v Toruni (19. října 1466), jímž Polsku přirčeno panství v západních Prusích i vrchní moc lenní nad Prusy východními. Stvrzení tohoto míru však papež vyhradil si jen pod výminkou, přijme-li Kazimír korunu českou. Za tou příčinou a na vyzvání papežovo páni jednoty zelenohorské sjeli se v Jihlavě, sídle Zdeňka Konopištského, zvolili si Kazimíra za krále (v červnu 1467) a poselstvem vypraveným do Krakova ohlásili volbu králi polskému. Ale také král Jiří vypravil ke Kazimírovi posla Jana Jičínského z Cimburka, aby mu připomenul dosavadní smlouvy a svazky českopolské, Kazimír pak nechtěje přerušiti přátelských styků s Čechy podobojí, dal legátovi papežskému i poslům jednoty

zelenohorské odpověď odmítavou. Při zřejmých sympatiích, které dosud ve veřejném mínění se zachovaly pro věc husitskou v Čechách, král Kazimír ani nemohl jinak jednati; ačkoli pak nevstoupil ve spolek s Jiřím a toliko vzal na sebe úkol prostředníka mezi oběma stranami, přece neutralita polská sama o sobě měla pro tohoto velkou cenu, za kterou Jiří brzo potom stkvělým způsobem se odměnil rodu Jagjelovskému.*)

Král Kazimír přijav úkol prostředníka, vypravil na žádost legáta Rudolfa poselstvo do Vratislavě, kamž dostavili se páni jednoty zelenohorské se Zdeňkem Konopištským, poslové města Plzně, některá knížata slezská, páni i městští poslové z Lužice, z Moravy pak biskup Tas, Jindřich Bítovský a poslové měst Brna, Olomouce, Znojma a Jihlavy (13. prosince). Biskup vratislavský Jošt právě toho času zemřel a v den zahájení sjezdu byl pochován. Poslům polským sněm tento poznovu nabídl korunu českou pro některého ze synů Kazimírových, a když poslové prohlásili, že k takovému úkolu nemají plnomocenství, bylo prostřednictví krále polského zamítnuto; potom stavové čeští i moravští s biskupem olomuckým usnesli se setrvati v odporu proti králi Jiřímu a zvolili si nejvyšším hejtmanem Zdeňka ze Šternberka. Jediné, čeho poslové polští dosáhli, bylo příměří mezi králem Jiřím a jednotou panskou prodloužené do 26. května r. 1468.

Když záměr papežův, vlákati krále Kazimíra do boje proti Jiřímu, se nepodařil, bylo mu ohlednouti se po jiném panovníkovi. Císař Bedřich III., který zatím již zjevně vystoupil nepřátelsky proti králi českému, byl by sice velmi rád pomáhal povstalcům jednoty zelenohorské, ale zabránil mu v tom kníže Viktorin, který z Moravy válečně do Rakous se vypravil (v březnu 1468) a uvedl jej do velké tísně. Z knížat německých pak císaře nikdo v této věci nechtěl podporovati. Za to však kurie papežská získala mnohem důraznějšího a mocnějšího spojence, krále uherského Matyáše Korvina.

Tomuto panovníkovi bylo by především příslušelo hájiti království svého proti Turkům, kteří vždy mocněji říši uherskou svírali a ohrožovali. Král Matyáš po několik roků na počátku své vlády s nimi bojoval, ale s úspěchem velmi skrovným, tak

*) Goll, Čechy a Prusy, 291.

že ani nedovedl zabrániti vyvrácení království bosenského od sultána Mohameda II. (1463). Za rozepře krále Jiřího s papežem obrátil svou pozornost úplně na západ: jednak zanevřel na svého bývalého tchána (manželka jeho Kateřina zemřela již počátkem r. 1464) pro spolek učiněný s císařem, jednak doufal, že pomocí stolice papežské snadno si dobude koruny české. Proto již roku 1465 nabízel Pavlovi II. v té příčině svou pomoc, kteréž však tento nepřijal pro nebezpečenství války turecké. Když však všeliké vyjednávání s Kazimírem Polským i jinými panovníky potkalo se s nezdarem, vypraven byl (v březnu 1468) papežský legát ke králi Matyášovi. Současně s ním dostavili se též Tas, biskup olomucký, a Zdeněk Konopištský, žádajíce ve jménu jednoty katolické za pomoc. Také císař, tištěn jsa vojskem Viktorinovým, vypravil v té příčině posly do Uher a sliboval mu i hodnost krále římského. Matyáš na základě toho jakožto spojenec císařův a ochránce ligy katolické vypověděl (31. března) Jiřímu Poděbradskému válku a vypravil Tasa Olomuckého do Krakova s vyzváním ke králi Kazimírovi, aby přistoupil ke spolku s ním a s císařem. Kazimír však, který sám ještě nevzdal se naděje v korunu českou a v té příčině nedůvěřoval Matyášovi, odbyl posla nepříznivě.

S nečetným ale dobře vycvičeným vojskem, jehož jádrem byli čeští a moravští žoldnéři někdejších rot bratrských se svými hejtmany, král Matyáš vypravil se do Rakous, kdež spojil se s vojskem císařským a sevřel knížete Viktorina ve Štokravě. Král Jiří spěšně vytrhl s mocí vojenskou na pomoc a přinutiv četnými potyčkami v okolí Znojma Matyáše k ústupu, vybavil Viktorina ze Štokravy. Matyáš vyhýbal se bitvě v otevřeném poli a Jiří, kterému hrozila zatím válka též ze Slezska a z Lužice, vrátil se do Čech, zůstaviv syna Viktorina s částí vojska na Moravě. Král Matyáš hned potom s velkou přesilou vrhl se na Viktorina a sevřel jej v Třebíči; města dobyl útokem (14. května), ale vojsko české uchýlilo se do kláštera dobře opevněného. Král Jiří opět sebral veřejnou hotovost a přiraziv k Polné, vypravil odtud vojsko k Třebíči, které zaujalo pevné ležení na vršku, ležícím blízko naproti obleženému klášteru (31. května). K bitvě rozhodné sice nedošlo, ale Viktorin, dorozuměv se tajně s vnějším vojskem českým, podnikl smělý výpad z kláštera a hrdinsky probil se (6. června) trojnásobnou přesilou Uhrů, zůstaviv

v klášteře posádku 500 mužů vedením statečného Václava Vlčka z Čeňova.*) Posádka ta po desítidenním obléhání vzdala se, když jí povolen byl volný odchod se zbraní, a Matyáš vloživ posádku do Třebíče, dal se na pochod k Brnu a dav oblehnouti hrad Špilberk, z něhož posádka česká škodila městu střelbou, zaměřil s hlavní mocí svou na Olomouc, kamž měly přiraziti též posily ze Slezska, a oblehl v blízkosti města klášter Hradišťský (4. července). K vybavení tohoto důležitého města král Jiří vypravil s vojskem Zdeňka Kostku, který však od Uhrův a Olomuckých poražen byl v krvavé bitvě u Zábřeha (1. října) a smrtelně raněn. Následkem toho posádka v klášteře Hradišťském vzdala se, když také jí povolen byl svobodný odchod (10. října). Ctibor Tovačovský z Cimburka, přední stoupenec krále Jiřího na Moravě, který chtěl tuto ztrátu pomstíti na Olomuckých a učinil útok na jejich předměstí, byl s citelnými ztrátami odražen. Pouze knížeti Viktorinovi podařilo se s jiným oddílem vojska vybaviti město Uherské Hradiště z obležení uherského (v prosinci 1468), kdežto posádka Špilberská po šestiměsíčním obléhání z hladu musila se vzdáti (12. února 1469). Tak uvedena byla celá Morava kromě Uh. Hradiště pod moc krále uherského. A poněvadž také celé Slezsko mimo Opavu a Lužice octly se v rukou nepřátelských, mimo to pak i v Čechách zuřila vzpoura některých pánův, podporovaných výpravami rot křižáckých z Německa: král Jiří octl se v postavení den co den povážlivějším.

Hned druhého dne po obsazení Špilberka (13. února 1469) za kruté zimy král Matyáš nastoupil s vojskem 10.000 pěších a 6.000 jízdných na výpravu do Čech, kdež měl především namířeno na bohaté doly Kutnohorské. Král Jiří zaujal s vojskem, jehož pěchota byla četnější než uherská, postavení u Čáslavi. Matyáš, neodváživ se ani tehda měřiti se s ním v otevřeném poli, uhnul na jih směrem k Ronovu, chtěje bezpochyby ustoupiti k Jihlavě. Ale král Jiří táhl stále jemu po pravém boku a u Vilémova sklíčil jej v údolí čím dál tím užším se všech stran, dav východy z něho od uhlířů zahraditi zásekami. Matyáš vida před sebou jistou záhubu, jal se vyjednávati o mír, a král Jiří k povolnosti vždy ochotný, svolil ke smlouvě (27. února), dle které Matyáš za povoleného příměří zavázal se „rukou dáním,

*) O obležení Třebíče zevrubně psal Adolf Kubeš ve svém „Dějepise města Třebíče“ (1874).

slovem a ctí" všemi prostředky dosáhnouti od papeže stvrzení kompaktat a vydati Jiřímu dobytá města i hrady; k jednání o trvalý mír mezi oběma i legáty papežskými měl se konati sjezd v Olomouci 24. března.

Se strany české vykládalo se za velkou chybu králi Jiřímu, že tak nebezpečnému nepříteli dal beze všech záruk ujíti z léčky dobře nastražené. A mínění to ukázalo se správným. Na sjezdě olomuckém, který se sešel 7. dubna, papežský legát Rudolf kladl tak přemrštěné požadavky, že o jejich přijetí u krále Jiřího nemohlo býti ani řeči. Celé jednání vedeno bylo také jen na oko. Zatím členové ligy katolické již 12. dubna usnesli se nabídnouti Matyášovi královskou korunu českou. Matyáš od počátku s tímto záměrem byl dorozuměn a jestliže zdánlivě ještě se zdráhal přijati volbu za krále českého, dělo se to jen proto, aby od papežských legátův i od členů ligy katolické dosáhl záruky, že mu k válce s Jiřím bude sebráno 200.000 dukátů ze zemí německých. Král Jiří přesvědčiv se, že veliké další vyjednávání by bylo marno, uzavřel s nepřítelem příměří do Nového roku a odebral se (22. dubna) do Prahy i se svým komonstvem. Již dne 3. května provedena byla v Olomouci volba Matyáše za krále českého, holdováno mu od přítomných stavů českých jednoty katolické, moravských, slezských i lužických a jmenováni nejvyšší úřadníci zemští. Obřad ten zakončen velkolepou hostinou, za které třemi trubami teklo po městě víno rakouské i uherské a piva hojnost pro každého, kdo chtěl, chudého i bohatého. Z Olomouce se Matyáš odebral do Vratislavě, kdež si dal od všech knížat a stavů slezských i lužických holdovati.

Z ošemetného jednání Matyášova na sjezdě olomuckém král Jiří nabyl (ač příliš pozdě) přesvědčení, že jen z důrazného vedení války kyne mu spása, a toto přesvědčení vrátilo mu zase někdejší odhodlanost. Především dozrál v něm, ač zajisté po dlouhém duševním boji, záměr, upustiti od koruny královské pro své syny a nabídnouti ji spřátelenému rodu polskému. Na sněmě v Praze, konaném na počátku června 1469, stavové svolili, aby po smrti Jiřího nastoupil na trůn český Vladislav, nejstarší syn krále Kazimíra, začež tomuto uloženo, aby vstoupil v obranný spolek s Čechy. Zároveň vypraveno poselstvo ke dvoru krále francouzského Ludvíka XI. a vévody burgundského Karla Smělého, jemuž mínil Jiří proti Bedřichovi III. pomoci na trůn německý.

Nařídiv pak sbírání veřejné hotovosti, král Jiří zahájil na všech stranách válku proti nepřátelům. V Čechách dobýváno úsilně hradů katolické šlechty, do Slezska a Lužice konány zhoubné vpády, Vratislavští spěšně sbírali vojsko a snažně, ač bez velkého úspěchu, dovolávali se pomoci Matyášovy. Tomuto bylo zůstati na hlavním bojišti, totiž na Moravě, kde zůstavil král Jiří svého syna Viktorina. Vojsko české namířilo především k Uherskému Hradišti, kde posud královská posádka hájila se proti obležení uherskému. Na cestě však kníže Viktorin, zradou svata svého Jindřicha z Lipé, pána na Krumlově, vlákán byl do jeho města Veselí*) a tam upadl do zajetí krále uherského (27. července), který jej dal odvésti do Trenčína, potom na Vyšehrad (v Uhrách). Posádka hradišťská, která tím zbavena naděje v osvobození a trápena nedostatkem potravin, nucena byla konečně slíbiti, že se vzdá za svobodný odchod, jestliže nepřijde jí pomoc do šesti neděl.

I bylo králi Jiřímu si pospíšiti, aby nepadla poslední hradba jeho moci na Moravě. Vojsko české, které vedením druhého syna králova Jindřicha dosud bojovalo ve Slezsku a Lužici, bylo sesíleno a vypraveno na Moravu; Jindřichovi přidán radou zkušený hejtman Mikuláš Střela. Kníže Jindřich dorazil bez překážky až k městu Hradišti a dobyv jedné bašty oblehajících, dopravil hojně zásob potravních do města a sesílil posádku čerstvým lidem. Odtud dal se na pochod k Uherskému Brodu, kdež byl hlavní tábor krále Matyáše, porazil jej v bitvě (2. listopadu) a zatiskl až k Uherské Skalici. Spustošiv zemi kolem Trenčína, vrátil se zase na Moravu.

Také roku 1470 Morava zůstala hlavním dějištěm války a byla vydána zhoubnému loupení a pustošení vojsk uherských. Matyáš, dosáhnuv od sněmu uherského nových berní, s mocným vojskem připravil několik porážek českému vojsku, jež vedl Václav Vlček z Čenova, avšak jen v drobnějších potyčkách, jako u Hodonína (29. června) a u Tovačova (12. července). Odtud král uherský obrátil se k Brnu, kamž také král Jiří s novým vojskem

---

*) Tak aspoň líčí tyto události Tomek, Děj. Prahy, VII., 257. Proti zrádě Jindřicha z Lipé svědčí ta okolnost, že Veselí v té době mu nenáleželo, nýbrž, jak lze v listinách stopovati od r. 1448—1491, patřilo pánům z Vojslavic. Zrádu tu popírá též Pešina, odvolávaje se při tom na důležitou listinu. (Sděleno soukromně od dra F. Dvorského).

přirazil a zaujal pevné postavení mezi Brnem a Rajhradem. Matyáš opíraje se o Špilberk, přes zjevné vyzvání Jiřího bitvy se neodvážil. Král český konečně (19. července) hnul se od Brna ke Kroměříži, o jehož dobytí marně se pokoušel, a odtud k Uh. Hradišti. Udeřiv mocně na bašty, jimiž město doposud bylo sevřeno, zbořil je, vybavil město úplně z obležení a slavil tam za plesání lidu vítězný vjezd. Odtud podnikl několik nájezdů do Uher a po marném úsilí, aby Matyáše pohnul k bitvě v otevřeném poli, obrátil se na Olomouc a Opavu do Slezska.

Této příležitosti král Matyáš, vždy hotový k úkladu, použil k náhlému vpádu do Čech, zbavených na ten čas hlavní své obrany. Trojím proudem valila se vojska uherská od Olomouce přes Moravskou Třebovou a Vysoké Mýto k Pardubicům a Kolínu všechnu krajinu ukrutně pustošíce. Král Jiří dověděv se o tom, dal se sice ze Slezska ihned za nepřítelem, ale pro rozvodněné řeky dostihnouti ho nemohl. Zatím však u Kutné Hory sebralo se na rychlo jiné české vojsko na obranu země a v čelo jeho postavila se sama královna Johanna. Matyáš donucen byl k rychlému ústupu k Čáslavi, odkudž spěchal, jak mohl, směrem k Jihlavě, boje se, aby zásekami nebyla mu zpáteční cesta zamezena. Mnoho žoldnéřů jeho, kteří mu na útěku nestačili, jest zbito od vojska českého, které je s rozhořčením stihalo jako žháře zlotřilé. Matyáš nedbaje toho, nezastavil se až v Jihlavě, odkudž dále přes Telč odjel do Znojma (29. srpna.) Vloživ pak vojsko své do rozličných měst a hradů moravských i českých, na začátku října odebral se do Uher.

Zatím co štěstí válečné na Moravě i jinde klonilo se ke králi Jiřímu, nastával v jeho prospěch ponenáhlý obrat u dosavadních odpůrců. Císař Bedřich, jemuž vzrůst moci Matyášovy naháněl vždy větších obav, jal se vyhledávati smíru prostřednictvím krále Kazimíra. Vratislavští, sklíčeni českými vpády do Slezska, jimiž obchod jejich i blahobyt vůčihledě hynul, toužili po míru, a sám papežský legát Rudolf vyslovoval své politování, že papež ve věci Jiřího špatně byl zpraven, a že tato válka byla počata, jejíž původcové na svou duši uvalili těžký hřích. Konšelé zase mu vytýkali, že měl dříve ohlížeti se po míru. Preláti a kanovníci rovněž projevili svůj souhlas, a sám kantor Tempelfeldt, jindy nejzuřivější podněcovatel k válce, nemluvil k tomu nic jiného než: „Ach Bože, kdoby byl myslil, že jest moc

kacířů tak velká!" Také král Matyáš, rozešed se nedobře s císařem a vzbudiv válkou českou také odpor u šlechty uherské, podával se již králi Jiřímu k míru, ač pod výminkami pro tohoto nepřijatelnými. Ano, konečně i papež Pavel II. sám svolil k opětnému vyjednávání s Čechy ve věcech náboženských prostřednictvím Kazimíra Polského i vévod saských Arnošta a Albrechta, který byl zetěm krále českého. Ale právě když tím spůsobem zasvitl paprsek nové naděje králi i národu, vyprázdnivšímu kalich utrpení až na dno, rána všech předešlých horší zastihla zemi českomoravskou: král Jiří zemřel dne 22. března 1471, právě měsíc po smrti Jana z Rokycan, prvního a jediného arcibiskupa strany podobojí. Veškeren národ upřímně želel ztráty krále, který dovedl uhájiti proti tolika vnějším útokům jeho národní i náboženské samostatnosti. Právem napsal o něm básník XVI. stol. tato slova:

> Nic-tě orel, nic Řím hrozivý, nic zbraň nedovedla
> Uhrova: i všemu já vzdor světu žezlo nosil.

VI. Zápas o korunu českou mezi Vladislavem a Matyášem až do míru olomuckého.

Trůn český smrtí krále Jiřího uprázdněný nalezl neméně nápadníků, jako kdysi po smrti krále Ladislava Pohrobka. Ti, kteří mu stáli nejblíže, synové zemřelého krále, o něj se neucházeli, neboť nejstarší z nich Viktorin, dlel posud v zajetí uherském, a také nebylo valné naděje, že by tak vysokého cíle dosáhli. Také zeť Jiřího Albrecht Saský neměl tolik stoupenců, aby mohl se svými nároky proraziti. Stavům podobojí bylo především pomýšleti na usnešení sněmu pražského z r. 1469, jímž z návodu krále Jiřího koruna podána Vladislavovi, synu krále polského; nicméně pokládali i oni trůn za uprázdněný a právo sněmu zvoliti si nástupce za nedotknutelné. Na Moravě tuto stranu zastával především Ctibor Tovačovský z Cimburka, jehož byl král Jiří hned po zajetí Viktorinově ustanovil nejvyšším hejtmanem zemským, a bratr jeho Jan Jaroš, oba horliví ochránci nově vzniklé sekty „bratří Boleslavských", založené od Řehoře Kunvaldského. Ale také uherský král Matyáš hned na zprávu o smrti Jiřího hlásil se o korunu; jemu na prospěch bylo, že

držel největší část Moravy, Slezska i Lužic ve své moci, a pro něho byli členové ligy katolické, ano i kníže Viktorin, zmalátnělý dlouhou vazbou, přestoupil k němu a působil pro jeho volbu. Ale kališnická většina v národě českém, jíž král uherský dosud byl zapřisáhlým nepřítelem, nechtěla o něm ani slyšeti. Na sněmě kutnohorském stoupenci Matyášovi ještě před volbou odjeli, a za krále zvolen jednosvorně Vladislav, syn krále polského (27. května). Až do příjezdu jeho jmenován pak kníže Jindřich nejvyšším hejtmanem království českého. Nový král Vladislav odebrav se do Čech, byl v Praze (22. srpna) od Mikuláše, biskupa Kameneckého (v Podolí), korunován, přislíbiv zachovati stavy při kompaktatech i při všech svobodách zemských. Naproti tomu Matyáš dal se od svých stoupenců v Jihlavě znovu prohlásiti za krále a stvrditi hodnost tu od legáta papežského slavnostním způsobem.

Mezi oběma stranami došlo k válce, kterou zase Morava nejvíce byla zastižena. Ale postavení Matyášovo nebylo již tak příznivé jako za života krále Jiřího. Císař Bedřich III. i knížata německá přáli více Vladislavovi a proto na sněmě v Řezně (16. června) odmítli žádost Matyášovu, aby jemu a ne Vladislavovi byla přiřčena hodnost kurfirstská. V zemích koruny české mnozí, kteří z náboženských příčin vystoupili proti Jiřímu, nyní přece raději se přidrželi Vladislava; zejména byla to všechna knížata hornoslezská z ohledů na blízké sousedství krále Kazimíra. Nad to pak v Uhrách samých nespokojenost s Matyášem Korvinem dospěla k hotovému spiknutí, a náčelník jeho arcibiskup ostřihomský Jan Vítěz podával korunu uherskou druhému synu krále polského Kazimírovi; král polský svoliv k této žádosti vypravil syna svého s vojskem do Uher. Matyáš sice lstí přemohl odboj a ukrutně potrestal jeho účastníky, umučiv jmenovitě Jana Vítěze, kněžice Kazimíra pak z Uher vytiskl, tak že mohl s novou mocí obrátiti se na Moravu a sevříti zase Uh. Hradiště (v lednu 1472). Avšak nemaje již té vydatné podpory od stavův uherských jako dříve, nemohl pomýšleti na důraznou válku, zvláště když i náčelník ligy katolické Zdeněk ze Šternberka jal se pomýšleti na zjednání pokoje. Také nový papež Sixtus IV., který nastoupil po smrti Pavla II. († 27. července 1471), vzhledem k nebezpečí tureckému snažil se mezi oběma králi docíliti narovnání. I sešli se po rozličných předchozích poradách poslové všech tří

králů, Kazimíra, Vladislava a Matyáše, v Nise (v březnu 1473); tam sice dosaženo bylo od legáta papežského Marka Barba příměří, ale ostatní vyjednávání se rozbilo o neústupnost Matyášovu, jehož postavení se zlepšilo tím, že získal knížete Viktorina a s ním jednoho z nejmocnějších pánů moravských, Viléma z Pernštejna. Stavové čeští i moravští dohodli se na ten čas zvoliti po čtyřech ředitelích ze strany Matyášovy i Vladislavovy k vykonávání správy zemské; důchody královské i důstojenství mělo zatím zůstati oběma. Moravané dle této úmluvy na sněmě v Brně (27. června 1473) za přítomnosti krále Matyáše zvolili si za ředitele z jeho strany Jindřicha z Lipé a Jindřicha Jičínského z Boskovic, ze strany Vladislavovy Jana z Pernštejna a Ctibora Tovačovského z Cimburka.

Příměří, smluvené v Nise, nebylo zachováno. Král Matyáš již v lednu 1474 vypravil silný oddíl vojenský do Polska, které tam konalo velké loupeže a záhuby; král Kazimír konal rozsáhlé přípravy k obraně svých zemí, k čemuž i z Moravy Ctibor Tovačovský přivedl mu na pomoc znamenitý počet žoldnéřů. Z té příčiny také Kazimír i Vladislav vyhledávali pevnějšího svazku s císařem Bedřichem, který s poselstvem českopolským smluvil v Normberce (v únoru 1474) branný spolek proti Matyášovi a prohlásil (11. března) slavným spůsobem Vladislava za krále českého i kurfirsta říše německé.

Vlastní válku král Matyáš zahájil výpravou na Moravu, kdež jal se dobývati některých zámků strany Vladislavovy a pak znovu udeřil útokem na město Uherské Hradiště, které již na třetí rok statečně se hájilo proti jeho obležení; ale s hanbou prý odtud musil odstoupiti (21. července). Sebrav pak větší síly vojenské, dal se na pochod do Olomouce a odtud do Opavy, kde držitel tohoto knížetství Viktorin s ním se spojil, který již předešlého roku zřekl se kalicha a k témuž pohnul i bratry své Jindřicha a Hynka. Potomstvo Poděbradovo smutně zachovalo památku svého otce! Zatím však již přirazil do Slezska král Kazimír s mocným vojskem 60.000 mužův a 5000 vozů válečných, a syn jeho Vladislav z Čech s 20.000 muži. Matyáš zaujal asi se 7000 muži pevné postavení v ohrazeném táboře u Vratislavě na obranu tohoto města. Jeho vojsko, ač počtem mnohem slabší, bylo dobře vycvičené a on sám zkušeným vojevůdcem, kdežto polské vojsko bylo na rychlo sebráno a nemělo

dobrého vedení; bezúčelným loupením zavinilo samo velký nedostatek potravin, jichž dovoz z Čech i z Polska Matyáš svými harcovníky stále mařil. Poněvadž však zatím ve Vratislavě vypukly nakažlivé nemoci, král Matyáš svolil k vyjednávání, jež zapředl Zdeněk ze Šternberka a jiní čeští páni. Všichni tři králové sjeli se u vsi Muchobora před Vratislaví (15. listopadu), a několik dní potom stvrzena byla smlouva o příměří na půltřetího roku (do 25. května 1477). Správa zemská v Čechách i na Moravě měla zůstati v rukou ředitelů, po dvou v každé zemi, k jichž ruce měli dosazeni býti hejtmanové v každém kraji rovněž po dvou se strany Matyášovy i Vladislavovy.

Na sněmě v Praze (12. února 1475) úmluva tato upevněna svorným usnešením stavů českých obou stran, aby, dokud žili oba králové, Vladislav držel Čechy, obojí Lužici, knížetství svídnické i javorské ve Slezsku, Matyáš Moravu a ostatní Slezsko; biskupství olomucké však mělo zůstati pod panstvím krále českého. Podíl onoho krále, který by dříve zemřel, má připadnouti druhému. Na sněmě v Brně, konaném (25. března) za přítomnosti Matyášovy, stavové moravští „ke konečnému upokojení králův pánů našich a té slavné koruny české“ schválili usnešení sněmu pražského a na důkaz svornosti obou stran zvolili si na místě dvou ředitelů jediným zemským hejtmanem Ctibora Tovačovského z Cimburka, kancléře království českého, který u všech požíval stejné důvěry. Těmto úmluvám, kterými Morava opět na čas oddělena jest od Čech, král Matyáš odepřel sice svého stvrzení, ale maje novou válku s Turky, nečinil jim také žádných překážek. Na Moravu pod správou věhlasného Ctibora vracel se ponenáhlu pokoj a pořádek, obyvatelstvo mohlo se oddávati klidnému zaměstnání a prospívati ve svých živnostech.

Pan Ctibor také nemínil dopustiti, aby tak snadno mír v zemi byl porušen. Když král Matyáš už na počátku r. 1477 chystal se k nové válce s Vladislavem, stavové moravští vedením pana Ctibora žádali Matyáše, aby jim dovolil zjednati sobě, zapsati a upevniti pokoj se zeměmi Českou, Rakouskou a Polskou, jak by se jim nejlépe hodilo, a to až do skončení veškeré pře o korunu českou mezi ním a nepřáteli jeho: za takovou milost nabízeli se mu dáti berni znamenitou, totiž čtvrtinu všech svých ročních důchodů, jak ze statků tak i z peněz na úroky půjčených, tolikéž pak po dvou letech, když by rozepře ona ještě nebyla

skončena. Matyáš svoliv k žádosti té listem, daným v Budíně 9. března 1477), odřekl se na ten čas práva k nařízením válečným v markrabství moravském a přikázal úředníkům svým, aby hejtmanu zemskému v zachování pokoje byli pomocni; nad to pak slíbil zachovati stavy moravské při všech právích a obyčejích starodávných,*) jmenovitě že žádná vojska uherská do země nesmějí býti vložena. Za války, která potom vypukla mezi Matyášem a Vladislavem, s nímž spojil se císař Bedřich, stavové moravští na základě tohoto svolení učinili (16. června 1477) příměří s králem českým až do sv. Jakuba roku příštího (25. července 1478).**)

Král Matyáš byl již od delší doby ve zjevném nepřátelství s císařem a podporoval jeho poddané v Rakousích ve vzpouře. Císař obnovil s Vladislavem branný spolek a zavázal se uděliti mu léno české za pomoc vojenskou. Toto udělení léna stalo se (10. června 1477) slavným spůsobem v chrámě sv. Štěpána ve Vídni, kamž se byl král Vladislav i se slíbenou vojenskou pomocí odebral. Hned potom král uherský vypověděl válku také Bedřichovi III. a vtrhl s vojskem do Rakous. Mezi Vladislavem a císařem záhy vypukly rozepře, tak že vojsko české utrpěvši velké ztráty vrátilo se domů. Matyáš zmocnil se velké části Rakous a donutil císaře v míru Gmundském (v prosinci 1477), že také jemu udělil léno české. Králi uherskému tím dána byla možnost, obrátiti veškeru svou moc proti Čechám.

Tam zatím nastal obrat ve vedení ligy katolické. Zdeněk ze Šternberka zemřel roku předešlého (4. prosince 1476) a hlavou ligy stal se Bohuslav ze Švamberka. Pán tento, ač přísný stoupenec strany pod jednou, nicméně jako věrný syn své vlasti dbal o pokoj v zemi, jako Ctibor Tovačovský na Moravě, a opřel se žádosti Matyášově, aby zrušil příměří před tím s králem Vladislavem uzavřené. Hoře pomstou král uherský dal Bohuslava úkladně jati a odvézti na hrad Špilberk a potom do Uher. Tímto ošemetným skutkem však odvrátil od sebe celou jednotu panskou, u níž pan Bohuslav těšil se velké oblibě, a tím také odňata mu poslední naděje, že by mohl Čech dobyti násilím. Proto rád svolil k novému vyjednávání o mír, k němuž podnět dal a hlavním prostředníkem byl hejtman moravský Ctibor Tovačovský. Po

*) Archiv Český V, 371.
**) Archiv Český X, 278.

dlouhém jednání, za něhož stále ještě bylo válčeno, došlo konečně ke stvrzení míru na osobní schůzi obou panovníků v Olomouci (21. července 1479). Oba králové měli podržeti právo na trůn český i titul královský; Vladislav zůstal v držení království českého, Matyášovi připadla Morava, Slezsko i obojí Lužice; tyto země měly po jeho smrti býti navráceny ke koruně české za výplatu 400.000 dukátů; s této výplaty mělo sejíti, když by Matyáš přežil Vladislava a nastoupil po něm na trůn český.

Tak skončily se dlouholeté zmatky a boje, vyvolané stolicí papežskou za účelem, aby kacířství strany podobojí bylo vyhlazeno a Čechové navráceni v bezvýminečné poslušenství církve římské. Těmito boji otevřeny byly zase rány, zasazené národu českému bouřemi husitskými, sotva že se počaly zacelovati moudrou a důmyslnou správou Jiřího Poděbradského. A přece papežové cíle svého nedosáhli. Čechové i Moravané dostali sice krále katolického, ale v hlavním jádru svém zůstali věrni zásadám mistra Jana Husi. Utrakvismus neobsahoval v sobě žádného učení, které by bylo zřejmě čelilo proti církvi; šlechetným snahám krále Jiřího a Jana z Rokycan bylo by se časem zajisté podařilo dociliti úplného sjednocení s Římem; že se tak nestalo, dlužno přičísti zatvrzelosti papežův. Národ český ovšem zaplatil útraty měrou vrchovatou: státní zřízení české odtržením zemí vedlejších utrpělo nenahraditelnou pohromu, a utrakvismus ponechaný sobě samému zakrněl a ustoupil později živlům radikalnějším a jednotné církvi mnohem nebezpečnějším: luteranství a českému bratrství.

VII. Vláda Matyáše Korvína, Vladislava II. a Ludvíka II.

Panování krále Matyáše Korvina náleží k nepamátnějším dobám v dějinách moravských. Země koruny české, mírem olomuckým roztržené ve dvojí panství, pozbyly dřívější své důležitosti mezi ostatními státy evropskými, a na dlouhé časy zmařen byl pokus, učiněný od císaře Karla IV. a opětovaný od Jiřího Poděbradského, aby Čechy staly se politickým ohniskem zemí středoevropských. Taková odloučenost mívá však také svou dobrou stránku: národ nemající nutných styků a závazků se sousedy, může tím více starati se o vlastní záležitosti. Ovšem že záleží tu nejvíce na tom, jak vrchní hlava správy zemské této okolnosti

dovede využitkovati. Tu pak shledáváme velký rozdíl mezi Čechami a Moravou v době odtržení jich od sebe. Kdežto v Čechách král Vladislav, ač srdce dobrého, ale vůle slabé a povahy nestálé, stál úplně bez rady uprostřed rozpoutaných zápasů strannických, náboženských i stavovských: na Moravě spravoval zemi pevnou rukou muž z národa pošlý, Ctibor Tovačovský z Cimburka, který po celý čas panování Matyášova požíval důvěry jeho i veškerého obyvatelstva moravského a jehož přední snahou bylo zvelebení země po stránce hmotné i duševní.

Byloť sice na Moravě právě tak jako v Čechách dosti látky a podnětu k rozepřím náboženským i stavovským. Kompaktata a přijímání podobojí dosud nebylo stolicí římskou potvrzeno, ačkoli v míru olomuckém poznovu všechny strany slíbily o narovnání v té příčině se zasaditi. Zůstalo tedy při starých rozepřích, za kterých vznikaly zase v životě církevním obou stran všeliké zlořády. Není divu, že hloubavá mysl mnohých, odvracejíc se od jednotného učení církve římské, zabíhala vždy dále a dále v samostatném mínění a blouznivém přemýšlení. Z toho vysvětluje se vzrůst Jednoty bratrské, která povstala za krále Jiřího v severovýchodních Čechách (1457) a jejíž přívrženci rozmnožili se hojným počtem v zemi české i moravské, zvláště v lidu rolnickém a průmyslnickém. Nejvíce jich usazovalo se na statcích pánů Tovačovských z Cimburka, Kostků z Postupic, později Viléma z Pernštejna a pánů z Žerotína, na Moravě tedy zvláště v Přerově, Lipníku, Tovačově a Prostějově. Pod záštitou samého hejtmana zemského mohli mnohem volněji se rozšiřovati nežli v Čechách, kdež byli namnoze pronásledováni. Když konečně Matyáš r. 1488 z nabádání biskupů vypověděl bratry ze všech svých zemí a několik set jich vystěhovalo se do Multanska, stačily přímluvné prosby pánů Ctibora Tovačovského a Viléma z Pernštejna, že dekret ten zase odvolal.

Po marných pokusech strany podobojí, dociliti konečného smíru se stolicí římskou, o jejíž neústupnost se všechny takové snahy rozbíjely, uhasínalo časem náboženské nadšení a tím utuchaly i spory mezi oběma stranami. Za to vždy patrněji vstupují do popředí rozepře stavovské a zejmena u stavu panského jeví se snaha po panování nad ostatními třídami společenskými, podporovaná hlubokým úpadkem stavu městského i duchovenského

za bouří husitských i potomních. V Čechách také z té příčiny došlo k mnohým bouřím a nepokojům, k jichž utišení nestačila slabá ruka krále Vladislava. Naproti tomu na Moravě energický a šlechetný Ctibor Tovačovský svou osobní autoritou urovnal a ukončil spory takové pokaždé dobrovolnými mezi stavy úmluvami. Jedna z prvních takových úmluv stala se v Brně již 6. září 1479 u přítomnosti krále Matyáše a zapsána r. 1480 do desk zemských: jí rozhodnuto, jakým pořádkem páni moravští při zasedáních a slavnostech veřejných jedni po druhých choditi a sedati měli a vyhražena starodávným rodům panským přednost před novými. Návrhem téhož slavného pána moravského, který v Knize Tovačovské na vyzvání biskupa olomuckého a předních pánů sepsal obyčeje, řády, zvyklosti starodávné a práva markrabství moravského, stalo se usnešení r. 1480, že vklady do desk zemských smějí se díti jen jazykem českým, což přijato v Čechách teprvé o šestnácte let později a potrvalo až do obnoveného zřízení krále Ferdinanda II.

Vzornou byla péče páně Ctiborova o zachování pokoje a pořádku v zemi. Především zabráněno bylo útokům z venčí tím, že se všemi zeměmi okolními, zvláště s Čechami a Rakousy, ujednáno bylo zachovávání stálého pokoje. Jeho zásluhou také bylo, že král Matyáš listem, vydaným v Budíně (5. dubna 1484), nařídil, že v markrabství moravském starý řád zemský, zřízení a práva byla od každého zachovávána, a kdož by je porušil, že jako nepřítel zemský má býti trestán. Jiné privilegium téhož krále vydané v Budíně (9. dubna 1484) zajišťuje stavům moravským starodávná práva v povolování berně a dědičné právo statkův až do pátého pokolení. Na osobní schůzi, kterou konali oba králové Matyáš i Vladislav v Jihlavě (10. září 1486), dokonány byly dvě důležité úmluvy. První týkala se statků za poslední války mečem dobytých a dosud původním majitelům nenavrácených, tak na př. kláštery Třebíčský a Hradišťský, vráceny byly svým opatům, podobně pak umluveno o Kunovice, Bučovice, Brodek, Ostroh, Zlín, Ždánice, Hluk a jiné statky. K výplatě takového zboží král Matyáš uvolil se uložiti 10.000 dukátů u hejtmana zemského na zámku Tovačovském. Touže listinou ustanoveno, že vzájemné vpády do Čech a Moravy mají přestati a umluvena vzájemná pomoc proti loupežníkům, kteří obě země znepokojovali a plenili. Druhá listina směřovala k zavedení stejné

mince v obou zemích, ježto rozdílnost její posavadní přinášela obyvatelstvu mnohé škody. Král Matyáš uvolil se napotom v Moravě, Slezsku a Lužicích „bíti minci na touž váhu, zrno i střih“, aby srovnala se s mincí Vladislavovou, jen ražení její mělo zníti na jméno Matyášovo; oba králové svolili podříditi se v té příčině i kontrolním úředníkům.

Hádky o rozličná privilegia mezi stavem panským a měšťanským, které v Čechách tolik zlé krve natropily, na Moravě rovněž byly záhy po dobrém uklizeny. Města královská domohla se vedle šlechty znamenitých práv. Na sjezdě panském v Brně (21. října 1486) bylo usnešeno, že měšťané královských měst smějí kupovati deskové statky a do desk vkládati; za to bylo dovoleno pánům v městech domy kupovati, měli však z nich jak obecné tak zemské daně platiti a nedovoleno jim v příčině té žádati na králi nějakého ulehčení neb jakýchkoli jiných výsad: též ujednáno, že žádný pán ve svém domě městském nesmí ani piva ani vína nalévati. Týž sněm se usnesl, že žádný měšťan nesmí odkázati deskové panství duchovním a kdyby syn měšťana, který jest knězem, deskové panství dědil, musí je světským příbuzným odstoupiti.

Jediný stav selský zůstal v posavadní porobě svých vrchností. Na onom sjezdě obou panovníků v Jihlavě stala se úmluva, že poddaný člověk bez vůle svého pána nesmí se vystěhovati ze statku v Čechách na statek do Moravy a naopak. Sedlák zůstal přivázán k své hroudě, tak jak bylo již sto let před tím za markrabí Jošta ustanoveno.

Té doby stala se také změna v církevní správě na Moravě. R. 1482 zemřel biskup olomucký Tas z Boskovic, spravovav úřad ten po 25 let. Biskupství tehda nebylo řádným spůsohem osazeno, nýbrž král Matyáš vyžádal si od papeže, aby směl administratorem jeho jmenovati Jana Filipa, biskupa varadinského. Jan Filip pocházel z Prostějova z chudých rodičů. Ačkoli původně přiznával se k učení husitskému a sloužil jako písař nejprve u Jana Tovačovského a pak u synů jeho Ctibora i Jana, přece neobyčejnými dary ducha, postavou ušlechtilou, spanilými mravy a příjemným obcováním získal si záhy nad jiné přízeň a oblibu krále Matyáše a stal se jeho předním důvěrníkem a rádcem. Přestoupiv ke katolictví, nicméně k jinověrcům byl snášenlivý. O jeho štědrosti svědčí bohatá nadání kostelův a

klášterů na Moravě. R. 1492 odřeknuv se všech důstojenství a statků, vstoupil jako prostý mnich do kláštera františkánského v Olomouci. Zemřel 17. června 1510 v klášteře františkánském v Uher. Hradišti, který sám založil, ve věku 78 let a byl tam též pochován. Nástupcem jeho v biskupství olomuckém kapitula zvolila si věhlasného Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic, jehož si přála také strana podobojí a za něhož přimlouvali se král Vladislav i císař Bedřich u stolice papežské. Ale papežové pokládajíce bohaté biskupství za pramen k zaopatření svých milostníků, raději nechali stolec olomucký neosazený až do r. 1497.

Král Matyáš nemaje zákonitých potomků, byl by rád korunu uherskou i s ostatními dobytými zeměmi zajistil levobočkovi svému Janu Korvinovi, jemuž mimo jiné udělil četná knížetství slezská a také Opavsko, jež odňal synům Jiřího Poděbradského. Po smrti Matyášově (4. dubna 1490) však většina stavův uherských zvolila si na poli Rákošském za krále Vladislava Českého (15. července), s nímž Jan Korvinus se smířil, když mu král ponechal vévodství opavské a jmenoval jej králem bosenským i vévodou slavonským. Nebezpečnějšími byli druzí nápadníci: Maximilian Rakouský a Jan Albrecht Polský, bratr Vladislavův. Vladislav s oběma se dohodl, postoupiv tomuto doživotně některá vévodství slezská, onomu pak zajistil smlouvou v Břetislavě (7. listopadu 1491) dědičné právo na korunu uherskou, když by rod jeho vymřel po meči. Tím teprve zajištěna byla Vladislavovi koruna uherská. To mělo pro Moravu veliký význam, ježto země ta jako Slezsko a obojí Lužice na základě úmluv olomuckých připadly zpět ke koruně české, což král Vladislav také hned po smrti Matyášově stavům moravským oznámil.*) Stavové uherští sice v té věci s počátku činili nesnáze. tvrdíce, že Morava, Slezsko a Lužice mají zůstati při koruně uherské až do splacení vyminěné sumy 400.000 dukátův a dali si tento požadavek také stvrditi od krále Vladislava. Nicméně podmínka ta nevešla v platnost, ježto stavové moravští hned po smrti Matyášově slavně prohlásili svou příslušnost ke koruně české. Pouze některé hrady moravské zůstaly na čas osazeny posádkami uherskými.

R. 1492 vzdal se veřejné působnosti pan Ctibor Tovačovský z Cimburka, složiv úřad nejvyššího hejtmana

*) Archiv Český X, 303.

moravského. Tím odstupuje s dějiště „muž velkého rozumu i srdce ušlechtilého, činnosti nadobyčejné, energický a spravedlivý spolu, a na poddané své pán laskavý; . . . horlivý ve svém vyznání husitském i snášenlivý a mírný k jinověrcům".*) Zemřel již 26. června 1494 a staroslavný rod jeho brzo potom zanikl, ježto Ctibor nezanechal potomků, a také bratr jeho Jan, pán na Mladé Boleslavi († 1483), i syn tohoto Adam († 1502) zemřeli bezdětni. Hejtmanem moravským po Ctiborovi stal se Jan z Lomnice, pán na Meziříčí. Z katolických pánů na Moravě vynikal tehda pan Vilém z Pernštejna († 1521) nejen jako znamenitý válečník a hrdina, nýbrž i jako horlivý podporovatel hospodářství i městských živností.

V ostatních letech panování krále Vladislava lze pozorovati na Moravě, jako v Čechách a ještě větší měrou v Uhřích, stálou snahu stavů moravských, zvláště šlechty, o zvýšení své moci a o obmezení moci královské. Slabost Vladislavova byla jim v tom vítanou oporou. Hned 1. září 1490 potvrdil jim všechna privilegia předchůdců svých listem daným v Budíně; roku 1492 schválil usnesení stavu panského a rytířského, aby panský soud záležel z dvaceti osob, z nichž čtrnáct má býti ze stavu panského, šest z rytířského; listem daným v Budíně 14. září 1493 ustanovil, aby soud zemský se konal místo osmkráte jen dvakráte do roka, a to v Brně a v Olomouci. Když r. 1497 král z Uher Moravou ubíral se do Čech, páni, preláti, rytířstvo i města markrabství moravského, přistoupivše před něj, ukázali mu pamět od starodávna prý sepsanou toho spůsobu a obyčeje, kterak Moravané pány své zemské přijímali; i žádali a také obdrželi od Vladislava její stvrzení k velkému pohoršení stavů českých, kteří v tom viděli další krok k odtržení Moravy od koruny české. Listem daným v Prešpurce (12. listopadu 1499) se stvrzuje, že králové čeští nemají zastavovati, dávati neb prodávati zámky, města, městečka a vesnice v Čechách, na Moravě, ve Slezsku i Lužicích jinak, leč se svolením sněmu zemského. Časem šlechta osobila si veškeru moc zákonodárnou v zemi.

Nový hejtman moravský Jan z Lomnice lišil se od svého předchůdce tím, že byl katolík a proti jinověrcům ne již tak snášenlivý. Již r. 1502 vypudil mocí kališníky z města svého

*) Palacký, Děj. Čes. V, 1. 358.

Meziříčí; za to obdržel od papeže zvláštní pochvalu a od té doby náležel do počtu nejkrutějších horlitelů náboženských. Když král Vladislav r. 1503 vydal „mandát proti pikartům", jímž se nařizovalo, aby čeští bratří byli donucováni odvolati veřejně před lidem své bludy a když by k tomu svoliti nechtěli, aby bez milosti byli upalováni, tu rozkazy takové nalezly v tehdejším hejtmanovi moravském horlivého plnitele. Za tím účelem sešel se také sněm všech čtyř stavů, panského, rytířského, prelátův i městských zástupců do Olomouce (24. srpna 1508), kdež nařízení proti bratřím ještě byla zostřena, tak aby schůzky jejich zjevné i tajné byly kaženy, kostely jejich aby byly zavírány, všechno učení a psaní jejich bludů ničena, knihy jejich tištěné i psané páleny. Kdo by z pánů, rytířů neb měst ochrany jim poskytoval, měl býti trestán pokutou až do 100 kop gr.

Zatím co Čechy a Morava trpěly vždy více roztržkami náboženskými i stavovskými, král Vladislav v Uhřích, kdež obral si stálé své sídlo, upadal ve větší a větší závislost od stavův uherských. I tam řídil se král nejvíce přáními stavu panského a tím si odcizil zemany, což obrátilo se tím více v jeho škodu, když jeden z mocnějších magnátů, Jan Zápolský, dovedl si zjednati přízeň stavu zemanského. Po smrti Jana Korvina přinutil krále, aby mu udělil veškeré po něm zbylé dědictví; pouze Opavsko zachráněno bylo pro nejmladšího bratra králova Zikmunda. Když pak Vladislav vstoupiv konečně v manželství, obdržel z něho dceru Annu (1503), Jan Zápolský naléhal, aby mu byla zasnoubena, čímž si chtěl zajistiti nástupnictví na trůně uherském proti oprávněným nárokům rodu Habsburského. Naděje tato byla sice zmařena, když se králi narodil (1. července 1506) syn Ludvík, ale Jan Zápolský ani potom neustál v brojení proti králi. Stavové čeští a moravští, zvláště působením hejtmana moravského Jana z Lomnice, ochotně uznali Ludvíka za dědice koruny. Slabost Vladislavova v odvrácení útoků tureckých i v nastalé potom bouři selské, jež v Uhřích vypukla r. 1514 vedením Jiřího Dože, zavdala Zápolskému nový podnět k nepřátelství proti králi, tak že již veřejně mluvil na sněmích o sesazení jeho s trůnu. To přimělo Vladislava, že vyhledával pevnějších svazků s císařem Maximilianem, s nímž uzavřel (1515) branný spolek i smlouvu o dvojí sňatek mezi vnukem Maximilianovým Ferdinandem a dcerou Vladislavovou Annou, pak mezi Lud-

víkem, synem Vladislavovým, a Marií, vnučkou Maximilianovou. Tyto svatební smlouvy potvrdily znovu nároky rodu Habsburského na trůn český a uherský.

Král Vladislav II. byl povahy dobromyslné, ale za panovníka tak důležitých dvou říší, jako byla česká a uherská, zvláště pak v tehdejších pohnutých dobách se nehodil. Největší vadou jeho byla nerozhodnost a slabost duševní; mínění své málokdy dával na jevo; souvěká zpráva dí o něm, že se podobal mlčenlivé modle, ktera neumí nic jiného vysloviti než „bene" nebo „dobře", kterýmiž slovy dával na jevo svůj souhlas se vším, co mu rádcové předkládali; v Uhrách přikyvoval po latinsku, v českých zemích po česku. Za něho většina královských měst, hradů, cel i jiných důchodů stala se kořistí bující šlechty. Tím se stalo, že na př. z Moravy králi nedocházely po celá leta pražádné příjmy, a podobně bylo i v druhých zemích. Za takového stavu věcí není divu, že král Vladislav naplněn byl starostmi o budoucnost svého potomstva a ještě na smrtelném loži poslal list stavům moravským (11. března 1516),*) v němž se loučí s nimi, poroučí jim v ochranu syna Ludvíka, od nich již za krále přijatého, aby mu byli „věrni a poslušni ve vší povinnosti a poddanosti jakožto pánu svému dědičnému", tolikéž dceru Annu, připomínaje zasnoubení obou, smluvené s císařem Maximilianem. Hejtmanem markrabství moravského ustanovil Jana z Pernštejna a na Tovačově a napomínal Moravany, aby ho byli ve všem poslušni. Poručnickou vládu v zemích českých na čas nedospělosti Ludvíkovy svěřil Karlovi, knížeti minsterberskému, Zdeňkovi Lvovi z Rožmitálu, nejvyššímu purkrabí pražskému, a Břetislavovi Švihovskému z Ryzmberka, nejvyššímu hofmistru krále Ludvíka. Vrchními poručníky mladého krále ustanoveni byli císař Maximilian a polský král Zikmund.

Král Vladislav zemřel již 13. března 1516. Syn jeho Ludvík (1516—1526) byl sice v obou říších, v české i uherské, bez odporu uznán, a zejména stavové moravští vyplnili ochotně vše, co na nich král Vladislav v posledním svém listě žádal, holdovali mu a odvedli berni, jakou byli povinni. Nicméně rozklad moci královské se nezastavil, nýbrž pokračoval v míře vždy větší. Magnáti uherští zadržovali u sebe všechny důchody, které z Čech a z Moravy dvoru královskému byly posílány a pořizovali z nich

*) Archiv Český XI. str. 298.

pro sebe drahé koně, nádherné komonstvo i jiný přepych, co zatím správa státní vždy hloub klesala, a král trpěl při dvoře budínském nedostatek nejpotřebnějších věcí; za časté bylo mu po několika dukátech si vypůjčovati, aby mohl zapraviti obyčejný oběd. Král Ludvík byl nucen zvláštním listem, poslaným z Budína (31. prosince 1520)*), dotazovati se, jak stavové moravští naložili s berní, kterou kdysi povolili králi Vladislavovi na zaplacení dluhů. Není pochybnosti, že jako v Čechách a Uhřích, tak i na Moravě většina důchodů plynula do kapes nejvyšších úředníků zemských.

Konečně roku 1522 král Ludvík odhodlal se navštíviti Moravu a Čechy, jednak aby urovnal spory mezi stavy, jednak aby na sněmích obou zemí získal vydatnou pomoc proti Turkům, kteří vždy nebezpečněji ohrožovali hranice uherské; bojovný sultan Soliman II. r. 1521 dobyl srbského Bělehradu, jehož dosud hájila posádka uherská. Ke zmatkům politickým přidružily se také náboženské, když učení Lutherovo tehda počalo se šířiti v našich zemích, na Moravě nejvíce v poněmčených městech, která kdysi opravám Husovým nejpříkřeji se stavěla na odpor. Když král Ludvík počátkem r. 1522 do Čech se ubíral, nezdržel se dlouho na Moravě, teprve na zpáteční cestě r. 1523 prodlel tu několik neděl, potvrdil na sněmě v Olomouci (9. dubna) na výslovnou žádost stavů moravských všechna jejich privilegia a porovnal také spor mezi stavy o nejvyšších úřednících zemských tak, že hejtmana, komorníka a sudího měl král dosazovati z obyvatelů markrabství moravského stavu panského, jiné úředníky pak ze stavu rytířského. Teprv potom stavové povolili mimořádnou berni na zapravení dluhů králových, na vydržování dvora jeho a na výpravu proti Turkům.

Vrátiv se do Uher král Ludvík nalezl zemi tuto ve stavu horším, nežli kdy před tím. Pád Bělehradu sice způsobil, že stavové uherští v postrachu před Turky povolili mimořádnou berni i vojsko, ale nadšení pro dobrou věc brzo pominulo, daň ustanovená se nescházela, a co bylo odvedeno, zmizelo v kapsách magnátů. Mladý král, kterého poručníci nezasvětili do věcí správních, neměl řádných zkušeností a vedle toho byl tělesně neduživý, povahou pak právě tak nerozhodný a dobromyslný jako otec jeho, tak že

*) Arch. Český, XI, str 334.

nedovedl ani on někomu něčeho odepříti. O něco ráznější byla manželka jeho Marie Rakouská, ale ani ona nedovedla pomoci, ježto všechnu moc v zemi strhl na sebe Jan Zápolský, jehož poslouchalo veškeré zemanstvo uherské. Pikle tohoto nesly se za tím cílem, aby se zmocnil veškeré správy státní. Proti tomu Ludvík žádal za pomoc z Čech a Moravy, ale tam strany, rozeštvané spory stavovskými i náboženskými, ani se nedostavily na sněm za tím účelem vypsaný, a všechno úsilí tehdejšího biskupa olomuckého Stanislava Turzo i bývalého hejtmana moravského Artleba z Boskovic v té příčině zůstaly marnými.

Zatím již sultán Soliman II z jara r. 1526 vytrhl s velkým vojskem z Cařihradu, dorazil 2. července do Bělehradu, oblehl Petrovaradín, jehož po 19denním chrabrém odporu dobyl a chystal se překročiti Drávu. Ani tyto zprávy nedovedly pohnouti šlechtu uherskou, aby takřka před očima nepřítelovýma upustila od rozbrojův a piklů. Když veřejná hotovost uherská, kterou král nařídil, velmi pomalu se scházela, voláno o pomoc do Čech a Moravy. Ale zemský správce v Čechách, Lev z Rožmitálu, hledě si jen svých osobních prospěchů, odkládal svolání sněmu co nejdéle a když konečně veřejná hotovost byla povolena, zase s výpravou bylo otáleno; páni moravští větším dílem podobně liknavě a vlažně si počínali. Tak se stalo, když král Ludvík s hrstkou vojska 4000 jízdných a 3000 pěších vytrhl z Budína proti sultánovi, mezi nimi Čechův a Moravanů bylo všeho všude na 600 mužů, ačkoli v radě královské počítalo se z těchto zemí na 16.000; ostatní byli sice na cestě, ale táhli tak, aby nedotáhli. Král Ludvík neuposlechl některých rádců, mezi nimiž byli také páni čeští a moravští, aby se vyčkalo, až všechna pomoc se sejde. Shromáždiv na poli Tulenském vojsko čítající asi 20.000 mužů, svedl se Solimanem osudnou bitvu u Moháče (29. srpna 1526), ve které přesilou tureckou byl poražen; z bojiště samého sice unikl, ale chtěje překročiti rozvodněný potok, byl pohřben i s koněm v bahně, ze kterého jsa na smrt umdlen a brněním obtížen nevybředl a bídně zahynul.

Smrtí Ludvíkovou, který nezanechal potomkův, opět uprázdněn byl trůn český i uherský. Bylo nyní přední starostí členů rodu Habsburského, jmenovitě arciknížete Ferdinanda, aby uvedli ve skutek právo své na oba tyto trůny, jež jim bylo dřívějšími smlouvami zaručeno.

OBSAH.

Dějiny Moravy

Kniha druhá: Od vymření Přemyslovců až po volbu Ferdinanda Habsburského za krále českého (1306—1526).

Část prvá: Od vymření Přemyslovců do počátku hnutí husitského (1306—1400.)

Část druhá: Doba hnutí husitského až po nastolení císaře Zikmunda na trůn český (1400—1436).

Část třetí: Od skončení husitských válek až po bitvu moháčskou (1436—1526.)

Rodokmen Lucemburkovců.

Jindřich VIII., císař († 1313)

Jan, český král (1310—1346) manželka 1. Eliška Přemyslovna († 1330) manželka 2. Beatrix Bourbonská († 1383)	Beatrix († 1319) m. Karel Robert, král uherský	Marie († 1324) m Karel IV., král francouzský

Děti Jana, českého krále:

Marketa († 1341) m. Jindřich, vév. dolnobavorský.	Karel IV. (1346—1378) m. 1. Blanka z Valois († 1348) m. 2. Anna Falcká († 1353) m. 3. Anna Svídnická († 1362) m. 4. Eliška Pomořanská († 1393)	Jan Jindřich, markrabí moravský († 1375) m. 1. Marketa Tyrol. m. 2. Marketa Opavská († 1363) m. 3. Marketa Rakouská († 1366) m. 4. Eliška Oetting.	Anna († 1338) m Ota Rakouský	Václav († 1383), vévoda lucemburský

Děti Karla IV.:

Marketa († 1349) m. Ludvík, král uherský	Eliška († 1373) m. Albrecht Rakouský	Kateřina († 1395) m 1. Rudolf Rakouský m. 2. Ota Braniborský	Václav IV. († 1419) m. 1. Johana Bavorská m. 2. Žofie Bavorská	Anna († 1394) m. Richard II., král anglický	Zikmund († 1437) m. 1. Marie Uherská m. 2. Barbora Celjská	Jan Zhořelecký († 1376)

Děti Jana Jindřicha:

Jošt († 1411)	Jan Soběslav († 1394), biskup litomyšlský, pak patriarcha aquilejský	Prokop († 1405)

Dcera Zikmundova: Eliška († 1442) m. Albrecht V. (II.) Rak.

Dcera Jana Zhořeleckého: Eliška

KNIHA TŘETÍ:

Od nastolení Ferdinanda I. až po mír vestfálský
(1526—1648).

Část prvá.

Morava za císaře Ferdinanda I. (1526—1564) a Maximiliana II. (1564—1576).

I. Ferdinand I. zvolen králem českým a přijat za markrabí moravského.

Nenadálá smrt krále Ludvíka Jagjelovce na poli Moháčském (29. srpna 1526) měla dalekosáhlý význam netoliko pro naši užší vlast, nýbrž i pro ostatní země a národy středoevropské. Poněvadž Ludvík neměl potomstva ani mužského ani ženského, pokládal se dle tehdejších řádů trůn český i uherský za uprázdněný, a stavům obou těchto království připadl nesnadný úkol, postarati se o důstojného nástupce.

V našich zemích koruny české — tedy v Čechách, na Moravě, ve Slezsku i v obou Lužicích — bylo třeba otázku znovuobsazení trůnu řešiti po stránce dvojí: právní a politické. Stavové měli především položiti si otázku, má-li kdo nějaké právní nároky na trůn, a potom uvážiti, který panovník by byl nejzpůsobilejším. A kdyby byli stavové všech zemí pouze tyto dva momenty — právo a obecné blaho — podrželi na zřeteli, byli by se snadno mezi sebou dohodli. Ale doba k tomu nebyla vhodná. Slabá vláda obou Jagjelovců zavinila, že hrdá šlechta uvykla si stavěti osobní zájmy nad prospěch veřejný. Moc stavovská sesílila měrou před tím neslýchanou, a moc královská

octla se v největším ponížení. Kdežto v jiných říších, — jako na př. ve Francii — během XV. století moc stavovská ustoupila do pozadí na prospěch silné moci panovnické a pevné jednoty státní, v Čechách i na Moravě nabyla svrchovanosti zpupná oligarchie, která označovala poměr svůj ke králi slovy: ty jsi naším králem, ale my jsme tvými pány!

Ti, kteří stáli v čele této organisace stavovské, netoliko že měli v rukou svých otěže správy zemské a ostatní třídy lidu udržovali v tuhém poddanství: oni, což bylo nejhorší, stále byli vydáni pokušení, zneužívati své velké moci na prospěch svých rozličných zájmů osobních a především k svému obohacení. Této šlechtě ovšem záleželo na tom, aby dosadila na trůn opět takového panovníka, který by, dle příkladu obou předešlých králů, Vladislava a Ludvíka, ve všem se podvoloval vůli stavů privilegovaných. V Čechách aspoň většina šlechty šla za tímto cílem, majíc v čele nejvyššího purkrabí Zdeňka Lva z Rožmitálu. Jen málo mužů vlastenecky smýšlejících našlo se ve šlechtě domácí, jimž prospěch vlasti více vážil, než zájmy soukromé; takovým ovšem musilo záležeti hlavně na povznešení moci královské a přáli si tedy za panovníka muže, který by dovedl v zemi, rozervané různicemi stavovskými a nověji i náboženskými, zavésti pevný pořádek. Na Moravě sice mnohé různice stavovské péčí slavného hejtmana zemského Ctibora Tovačovského z Cimburka († 1494) byly odklizeny, nicméně touha stavů, podržeti převahu nad mocí panovnickou, nebyla menší než v Čechách.

Také rozháranost náboženská byla v obou zemích asi stejná. Vedle katolíků byli tu přívrženci strany podobojí, která nedostatečnou organisací a znemravnělostí svého duchovenstva octla se v hlubokém úpadku; byli čeští čili moravští bratři, jižto zvláště za obou Jagjelovců se na Moravě velmi rozšířili, požívajíce ochrany některých mocných rodů panských (Tovačovských, Žerotínů, Pernštejnských a j.) K tomuto trojímu vyznání náboženskému přistoupilo za posledních let krále Ludvíka ještě čtvrté, totiž lutheranské, které zvláště ve staré straně podobojí nalezlo četné přívržence přese všechny přísné zákazy Ludvíkovy. Poněvadž dle dosavadních zákonů toto nové vyznání nemělo v zemi oprávněnosti, lutheráni hleděli splynouti se stranou podobojí, aby v ní nabyli většiny a ji pak dle svých názorů přetvořili.

Již tato vnitřní rozervanost našich zemí mohla býti vlastenecké straně ve šlechtě české i moravské dostatečným důvodem, aby se ohlížela po panovníkovi rázném a dosti mocném, který by zase zavedl pořádek v zemi. K tomu pak blížilo se vždy více nebezpečenství vnější: turecká výbojnost za mohutného sultána Solimana II. tehda již povážlivou měrou ohrožovala samostatnost království uherského, a Moravané (ve větší míře než Čechové) musili pomýšleti na obhájení své země proti tak hroznému nepříteli. Chtěli-li pro budoucnost trvale se zabezpečiti, musili vyhledávati opory ve svazku se zeměmi sousedními, a to bylo také spolu příčinou, že moravští stavové — jako již několikráte před tím — v otázce nástupnictví na trůn český po smrti Ludvíka Jagjelovce zaujali podstatně jiné stanovisko než stavové čeští.

S nejzávažnějšími nároky na trůn český vystoupil arcivévoda Ferdinand Habsburský. Byl mladším vnukem císaře Maximiliana I., synem Filipa Sličného a Johany Kastilské, narozen r. 1503. Rodem tedy byl Němec. Otce svého, který zemřel již r. 1506, téměř nepoznal, a vychování jeho vzal si na starost děd z matčiny strany, Ferdinand, král aragonský, u jehož dvora prožil prvních sedmnácte let. Pobyt ve Španělsku stal se mladému princi dobrou školou: tam zajisté vštípeno mu bylo přísné a pevné přesvědčení náboženské, které však nevybočilo u něho ve fanatism, jako se vyvinul u jeho příbuzného Filipa II.; tam také stal se svědkem zápasu, jejž vedl děd jeho se zpupnou šlechtou španělskou a který skončil vítězně pro absolutní moc panovnickou. Události ty zajisté nezůstaly bez mocného dojmu na mladistvou mysl Ferdinandovu.

R. 1516 zemřel Ferdinand Aragonský a brzo potom (1519) také císař Maximilian I. Dědicem obou stal se starší vnuk jejich Karel, jenž zvolen byv také v Německu za císaře (1520) vládl ohromné říši, ve které slunce nezapadalo. Z ní postoupil jen nepatrnou část, totiž země starorakouské svému mladšímu bratru Ferdinandovi. Tento pojal (11. pros. 1520)*) v Inšpruku na základě předešlých smluv za manželku Annu Jagjelovnu, sestru

*) Toto datum stanovil na základě nejnověji nalezené listiny Kameníček ve Věstníku král. čes. spol. nauk, r. 1899; srovnej téhož Zemské sněmy a sjezdy moravské, I, str. 96. Ferdinand a Anna slavili dva sňatky, oba per procuram; první ve Vídni již r. 1516, druhý v Inšpruku, aby platnost sňatku prvého byla řádně zajištěna a nevznikly v té příčině žádné pochybnosti.

krále českého a uherského Ludvíka. Anna po pádu Ludvíkově v bitvě moháčské měla nepopíratelné právo na trůn český, neboť dle zákona zemského, stvrzeného císařem Karlem IV. (7. dubna 1348), zemští stavové měli přistoupiti k svobodné volbě krále českého teprve tehda, kdyby nebylo ani mužských ani ženských potomků královského rodu.*) Ve všech jiných případech panovník nebyl volen, nýbrž jen přijímán a vyhlašován, stavové pak mu holdovali, když potvrdil všechna práva a svobody zemské.**) Totéž právo platilo také pro země vedlejší, tedy i pro Moravu. Arcivévoda Ferdinand ucházeje se o trůn český, odvolával se na toto dědičné právo své manželky Anny a původně žádal od stavů českých, aby nebyl za krále volen nýbrž prostě přijat. Naproti tomu stavové čestí prohlásili, že neuznávají dědičných práv Anniných, poněvadž vstoupila ve sňatek s Ferdinandem bez jejich svolení. Ferdinand ovšem hájil práv své manželky poukazuje na to, že stavům českým dána byla zpráva o sňatku a že tedy nestal se bez jejich vědomí; nechtěje však vzbuditi zbytečně odpor u stavů českých, ježto zatím vystoupili také jiní uchazeči o trůn, mezi nimiž zvláště nebezpečni byli oba vévodové bavorští Vilém a Ludvík, upustil od tohoto stanoviska a zahájiv obratné vyjednávání s náčelníky stavů českých, u nichž věděl, že dary a sliby neminou se s úspěchem, podrobil se volbě, která vykonána byla (23. října 1526) 24člennou komisí sněmovní. Ferdinand od této zvolen byl jednohlasně a potomního dne prohlášen za krále českého.***)

Bylo-li stanovisko stavů českých v příčině svobodné volby správné čili nic, nelze nám tuto rozhodovati. Najisto však nesprávným jednáním a velkou chybou politickou bylo, že přistoupili k volbě této vyloučivše z ní stavy zemí ostatních, příslušných ke koruně české, a nepřipustivše k ní ani stavů markrabství moravského ani ostatních zemí do koruny české vtělených.

---

*) Srv. těchto Dějin díl II., str. 214.

**) Kameníček, Sněmy, I., 92. J. Kalousek, České státní právo, 2. vyd. str. 168.

***) O této volbě obšírně pojednal A. Rezek v díle „Ferdinands I. Wahl und Regierungsantritt“ (1878), (také po česku), J. Kalousek, Čes. stát. právo, 2. vyd. str. 200. Kameníček l. c., A. Huber Gesch. Österr. III., 537 násl., A. Denis, Konec samostatnosti české, z franc. přel. J. Vančura, str. 329 násl.

Stalo se tak přímo proti znění zákona, vydaného od Karla IV. z r. 1348, kde právě při nové volbě krále českého se ustanovuje, že mají se účastniti netoliko stavové čeští nýbrž i zemí ostatních.*)

Z celého jednání stavů moravských té doby vysvítá, že byli připraveni na společný postup se stavy českými. Brzo po smrti krále Ludvíka (21. září) svolán byl sněm do Brna, tam zvolen Jan z Pernštejna zemským hejtmanem a svěřena mu zemská správa až do nastolení nového markrabí. Tam bez pochyby dostavili se také poslové polského krále Zikmunda, který na základě zlaté bully císaře Karla hlásil se o korunu českou, ale ničeho nepořídil; s podobným neúspěchem potkal se Jan Zápolský, který zakládal nároky své na Moravu a Slezsko na smlouvě olomucké z r. 1479. K témuž sněmu brněnskému dostavilo se poselstvo arciknížete Ferdinanda a manželky jeho Anny. Toto zajisté hned od počátku mělo nejlepší naději v šťastné pořízení, neboť stavové moravští byli ochotni uznati právo Annino. Nicméně nebyla ani tomuto poselstvu dána odpověď, ježto Moravané z dobré vůle čekali na pozvání stavů českých k společnému jednání o té věci. **)

---

*) . . . . praelati, duces, principes, barones, nobiles et communitas regni (Bohemiae) et pertinenciarum ejusdem.

**) Pravím „z dobré vůle", neboť tak docela neslýchaným (jak čteme u Rezka, o. c. str. 74 a 76, pozn. 1.) by nebylo bývalo, že by stavové moravští byli jinak volili než čeští. Staloť se tak již dříve, na př. r. 1440, kdy Moravané bez ohledu na Čechy uznali Ladislava Pohrobka ihned za svého panovníka. Také nebylo nikterak lhostejným, budou-li stavové moravští jináče voliti než čeští. Neboť byli sice markrabí moravští many králů českých, stavové moravští však nebyli many stavů českých a měli tedy k volbě panovníka stejnou oprávněnost jako tito. Srv. Kalousek, Čes. stát. právo, 2. vyd. str. 96. Úplného odsouzení dostává se stavům českým u Denise, Konec samost. české, str. 337: „Stavové čeští, vždy výluční a málo ochotní děliti se o kořist kýženou, nepovolali na sněm volební zástupce Slezska, Lužice a Moravy. Třeba slova zlaté bully dopouštěla dvojsmyslného výkladu, Čechové, kdyby jen trochu byli rozumně a jasně uvažovali, byli by poznali všecka nebezpečí podobného rozhodnutí; uznávajíce země přivtělené toliko za léna, ne za pravé údy koruny, vrhali je v náruč nepřítele svého. Vlastenecká osvědčení Moravy špatně zakrývají hněv, jaký — ostatně velmi oprávněně — vzbudilo podobné chování, a jednota koruny byla tím vážně poškozena." Hlubokou pravdu těchto slov cizího, ale tím nestrannějšího myslitele potvrzují na každé stránce potomní dějiny našich zemí. Škodlivé následky tohoto jednání týž badatel (tamtéž, str. 337, pozn.) vystihuje touto větou: „Chování Čechů bylo

Mluvilo se totiž o poradě, jež konati se měla v Kladsku. Teprve když přišla zpráva o volbě Ferdinandově v Čechách, stavové moravští vidouce v tom porušení práv svých, odhodlali se jednati úplně samostatně. Zemský hejtman Jan z Pernštejna již 28. října svolal stavy na obecný sněm do Olomouce, „poněvadž takové volení a vyhlášení bez vůle a přítomnosti naší se stalo". Na tomto sněmě, který se shromáždil asi v polovici listopadu, velká většina stavů byla nakloněna, uznati práva Anny i Ferdinanda, v čemž nemalou zásluhu si získali páni Jan z Pernštejna a Václav Lomnický z Meziříče. Přívrženci krále Zikmunda Polského a Jana Zápolského byli tu jen v počtu zcela skrovném. A tak tedy usneseno odpověděti poselstvu Anny a Ferdinanda, že stavové moravští uznávají královnu Annu za pravou a rozenou dědičku tohoto markrabství, poněvadž jejímu otci, králi Vladislavovi a jeho dědicům složili slib věrnosti, pročež přijímají netoliko Annu, nýbrž i Ferdinanda za svého panovníka, potvrdí-li jim všechna jejich práva a svobody. Na výslovnou žádost Ferdinandovu, aby vypravili poselstvo do Komárna k uherskému sněmu i k Janu Zápolskému a tam podporovali nároky Ferdinandovy na trůn uherský, stavové moravští odpověděli, že jsou ochotni tak učiniti, že však pochybují o zdárném výsledku kroku takového. Potom zvoleno bylo slavné poselstvo, v jehož čele byl Stanislav Thurzo, biskup olomucký a zemský hejtman Jan z Pernštejna a na Helfenštejně, a jemuž uloženo vypraviti se do Vídně a tam předložiti králi Ferdinandovi četné požadavky stavů moravských ke stvrzení. Posel Jana Zápolského, který ucházel se o panství moravské se zřetelem na smlouvu mezi králem Vladislavem a Matyášem z r. 1479, byl odbyt krátkou odpovědí, že moravští stavové uznávají výhradně dědičná práva královny Anny a jejího manžela.

Podobným způsobem jako na Moravě, Ferdinand přijat byl za panovníka též ve Slezsku*) a v Lužicích, a také v těchto zemích stavové projevili své rozhořčení nad tím, že nebyli k volbě v Čechách připuštěni.

---

tím méně politické, že ve chvíli, kdy volbou Ferdinandovou Čechy měly vstoupiti do velkého soustátí, bylo by třeba bývalo těsněji spoutati k sobě jednotlivé země korunní."

*) Knížata a stavové slezští prohlásili po delších úmluvách, že Ferdinanda za pána svého volí a přijímají. O uznání dědičných práv Anniných nebylo zmínky.

II. Nastolení krále Ferdinanda I. v Čechách a na Moravě.

Dříve než z Moravy přišlo do Vídně poselstvo stavů českých, aby Ferdinandovi oznámilo jeho volbu za krále českého a jemu předložilo četná usnešení sněmovní k potvrzení, poslové čeští dověděli se tam o usnešení sněmu brněnského a projevili velkou nespokojenost, že stavové moravští bez ohledu na české uznali dědičné právo královny Anny. Vytýkali Moravanům, že jednali jen ze záští proti Čechům, ježto prý k volbě nebyli pozváni, ano, dali i vypracovati spis, kdež se dovozovalo, že Morava, jakožto léno koruny české, neměla nikdy práva, účastniti se volby královské. Mezi četnými články, jež byly králi Ferdinandovi předloženy k potvrzení, byly některé přímo proti Moravanům namířeny, jako na př. požadavek, aby král dosazoval v zemské úřady české jen rodilé Čechy. Když pak jednání mezi Ferdinandem a posly českými bylo již skončeno, tito ještě před odjezdem (13. prosince) žádali krále, aby na cestě do Prahy nezastavoval se na Moravě a nepřijímal holdování stavů moravských, dříve než by byl korunován za krále českého.

Druhého dne potom (14. pros.) předstoupilo před krále poselstvo moravské, jehož mluvčí, zemský hejtman Jan z Pernštejna, českou řečí prohlásil, že moravští stavové uznali arcivévodkyni Annu za dědičku a tím také jejiho manžela za svého pána pod výminkou, jestliže oba v ustanovený den přijdou do Brna, přijmou tam holdování stavův a potvrdí zemská privilegia. Články těchto se týkající byly také ihned králi předloženy. Některé z nich obsahovaly již obranu proti požadavkům českým. Zejmena vytčeno bylo, že přísežní formule předložená od stavů českých obsahuje mnoho pro markrabství moravské škodlivého; dále žádáno, aby král nepotvrzoval onoho článku, dle něhož měly úřady v Čechách býti osazovány pouze rodilými Čechy a jimž by Moravané těžce byli postiženi, ježto prý mnohem více Moravanů dosáhlo vyšších úřadů v Čechách, než Čechů na Moravě. Z ostatních článků památný jest onen, v němž stavové žádají, aby král a královna jednoho každého zůstavili při jeho víře bez překážky, aby každý mohl svého Pána a Boha tak svobodně a pokojně vzývati, jak by to za nejlepší uznal. Není pochybnosti, že tento požadavek úplné svobody náboženské vyšel od přívrženců víry českobratrské, která neměla v zemi zákonité platnosti.

Bystrý panovník ihned spozoroval, že by potvrzením některých článků vzbudil velký odpor u pánů českých; s jinými zase sám nesouhlasil, jmenovitě s požadavkem svobody náboženské, ježto byl sám přísného smýšlení katolického, z politických pak nebezpečným byl mu onen, v němž se žádalo, aby král za svého živobytí zemi nikoho nedával za pána. Proto Ferdinand poselstvu moravskému dal ve všem odpověď vyhýbavou a přes opětné naléhání i projevy nevole slíbil jen tolik, že se s královnou Annou do Brna dostaví (dobu příjezdu však že mu nelze určiti), a tam že teprve uradí se se stavy k jich spokojenosti o stvrzení článků jemu předložených; vzhledem k stížnostem proti stavům českým že je chce chrániti od všeliké křivdy. Kromě těchto povšechně stylisovaných slibů moravští poslové více od Ferdinanda nedosáhli a nespokojeni vrátili se do Olomouce, kdež předložili odpověď stavům na sněmě shromážděným.

Mnohem určitěji král Ferdinand odpověděl stavům slezským. Jmenovitě v rozepři týkající se účastenství Moravanův a Slezanů při volbě královské slíbil postarati se, aby se docílilo narovnání mezi nimi a stavy českými; kdyby se to pak nepodařilo, že chce se o to snažiti, aby každému pomohl k jeho spravedlnosti, a že v té příčině vydá stavům revers ve znění takovém, jak si jej sami navrhnou. Takový revers stavům slezským skutečně byl o něco později (14. ledna 1527) vydán v tom znění, že volba Ferdinandova za českého krále, vykonaná pouze od českých stavů bez ohledu na knížata a stavy slezské, nemá býti na škodu jim a jejich svobodám i privilegiím.

Poslové moravští vzbudili svým špatným pořízením ve Vídni všeobecnou nespokojenost sněmu olomuckého. Zejmena pak rozhořčení proti stavům českým bylo takové, že Moravané nechtěli vyslati ani poselství do Prahy ke korunování Ferdinandovu, ač je sám zval, odvolávajíce se na své vyloučení z volby české. Ferdinandovi hrozilo z tohoto sporu velké nebezpečí, ježto zatím v Čechách piklemi některých přívrženců vévod bavorských, k nimž na čas připojil se i pan Zdeněk Lev z Rožmitála, korunování jeho v Praze mělo býti odloženo. Proto žádal opětně po poslích za účastenství moravských stavů při svém korunování a sliboval, že se přičiní, aby odstraněno bylo nedorozumění mezi stavy českými a moravskými. Moravané konečně dali se přece pohnouti, že vyšlou poselstvo k pražským slavnostem koruno-

vačním, byvše k nim pozváni zvláště ještě od stavů českých. Poselstvo to bylo osmičlenné, po dvou z každého stavu, panského, prelátského, rytířského i měšťanského; v čele jeho byl pan Dobeš z Boskovic, nejvyšší sudí markrabství moravského. Po vyřízení této překážky zbývala ještě jedna nesnáze: stavové moravští žádali, aby král napřed přijal jejich holdování v Brně a pak teprve do Prahy se odebral. I v této věci Ferdinand pomocí oddaných svých přátel, zvláště Jana Pernštejnského a Václava Lomnického z Meziříče, docílil svolení stavů moravských, aby směl ke korunování svému projeti z Vídně Moravou a pak teprve přijeti na Moravu, aby tam přijal holdování. Stalo se to však pod výminkou, že Ferdinand vydal Moravanům revers, jímž se zavázal, že jim taková věc nyní ani v časích budoucích nemá býti ku škodě.

Král Ferdinand nastoupil s manželkou svou Annou a v průvodu mnohých knížat, cizích vyslancův a četného panstva ze zemí rakouských, z Tyrol i z Uher dne 21. ledna 1527 korunovační cestu do Prahy. Na hranicích rakousko-moravských, kam stihli dne 25. ledna, vyjeli králi vstříc měšťané znojemští ve třech vozích a připojili se potom k průvodu se třiceti rytíři černě oděnými. U městské brány královšti manželé byli očekáváni a uvítáni dvěma sty měšťanů. Ve Znojmě král den odpočíval, potom druhého dne (27. ledna) ubíral se dále do Mor. Budějovic, odtud na zámek Brtnický, kdež byl od pana Buriana z Valdštejna stkvěle pohostěn, a dne 29. ledna celý průvod dorazil do Jihlavy. Tam byl přivítán nadmíru okázale. Z rozkazu městské rady vyjelo mu vstříc osm pánů radních s několika jinými váženými měšťany, se 24 obrněnými a vyzdobenými jezdci a se 100 kopinníky. Uzřevše královský vůz, radní páni sestoupili s vozu a vyšli králi i královně uctivě v ústrety. Král podal jim ruku a vyslechl přívětivě latinskou řeč, kterouž pozdravil královské manžely starší města a purkmistr Lukáš Leupold; potom Ferdinand slavil na koni, v černém španělském oděvu, provázen městskou radou a ozbrojeným měšťanstvem vjezd do města,*) kdež také byl již pozdraven od některých pánů českých. Byli to především bratří Jan a Petr

---

*) Tento slavnostní vjezd zobrazen byl na rožním domě Brtnické ulice a hlavního náměstí jihlavského. Malba se zachovala až do let čtyřicátých našeho století, potom však byla zalíčena. Srv. D'Elvert, Geschichte der Stadt Iglau, 1850, str. 200.

z Rožmberka, kteří dověděvše se, že Lev z Rožmitála, jejich dávný odpůrce, zvolil do deputace, jdoucí králi vstříc až k pomezí, samé přívržence své, pospíšili si do Jihlavy, dorazili tam dříve než ostatní páni z deputace, králi se představili a od něho si vyprosili, aby dle svých privilegií a starého řádu směli býti mezi prvními v průvodě a v bezprostředné blízkosti osoby královy. Král i královna v Jihlavě ubytovali se ve dvou blízkých sobě rožních domech na náměstí, které přes ulici, dělící je od sebe, byly spojeny dřevěnou chodbou.

Nedaleko Jihlavy, na pomezí česko-moravském umluveno bylo setkání slavného poselstva českého s králem Ferdinandem, který tam také měl složiti přísahu. Dne 30. ledna hnul se průvod královský z města k českým hranicům po silnici, která vede z Jihlavy do Německého Brodu. Část poselstva českého očekávala jej u malého kamenného mostu, jenž vedl přes pohraniční řeku Jihlavku. Když čeští páni krále spatřili, šli jemu pěšky vstříc, pozdravili a když Ferdinand některým z nich ruku podal, doprovodili jej i královnu Annu na českou stranu, kdež na louce již celá česká deputace čekala a jej uvítala. Vykonání přísahy opozdilo se až do poledne, ježto přívrženci strany Rožmitálovy nechtěli oběma Rožmberkům dopřáti prvního místa v průvodě a zdvihli spor o to bez ohledu, že král již s koně sestoupil a po celou tu dobu stál na vlhké a studené půdě. Konečně byla rozepře jakž takž urovnána, markrabí Kazimír Braniborský odepjal králi meč a sňal mu klobouk s hlavy, načež nejvyšší komoří český Jaroslav ze Šelnberka předčítal po latinsku králi přísahu, kterouž tento, položiv ruku na srdce, opakoval, zatím co královna vedle něho seděla na koni. Po tomto obřadě slavnostním král Ferdinand s deputací českou odejel do Něm. Brodu a odtud na Čáslav a Kutnou Horu do Prahy.

Louka, na které ona přísaha byla vykonána, slove od té doby Královskou a městská rada jihlavská dala na onom místě po smrti císaře Ferdinanda (1565) zříditi pomník, nazvaný Královským kamenem, s tímto památným nápisem: „In perpetuam memoriam. Ferd. I. Imp. Aug. Hung. Boh. Rex, Infans Hispaniae, Archidux Austriae, Marchio Moraviae, in regnum designatus Bohemiae regno hoc in loco juramentum praestitit. Anno salutis 1527.“*)

---

*) „Na památku věčnou. Císař Ferdinand I., král uherský a český, infant španělský, arcivévoda rakouský, markrabí moravský, za krále ustanovený českému království na tomto místě přísahu učinil dne 30. ledna r. 1527.“

Slavné korunování krále Ferdinanda v Praze, jež původně ustanoveno bylo na den 17. února, pro nesnáze, jež činili stavové moravští a slezští, vykonáno bylo teprve o týden později, když totiž po dlouhém vyjednávání nesnáze ty byly překonány a stavové obou zemí konečně se odhodlali vypraviti do Prahy poselstva. Slavnostní obřad dosazení koruny na hlavu Ferdinanda i jeho manželky Anny vykonal Stanislav, biskup olomucký. Před tím ještě Ferdinand snažil se pohnouti stavy české ke zmírnění některých článků volební kapitulace, kterou mu ve Vídni předložili. I dosáhl důležitých ústupků jmenovitě ve dvou bodech: jednak, že smí dáti svého dědice trůnu ještě za svého živobytí korunovati, za druhé pak, že smí propouštěti zemské úředníky, když by se ukázali neschopnými, ovšem po vyslechnutí rady ostatních úředníků. Kromě toho také se zastával některých požadavků stavů moravských, zejména aby nemusily všechny listiny, týkající se zemí koruny české, býti vydávány z české kanceláře, pak aby nebyl nucen veškeré úřady v Čechách i zemích vedlejších osazovati rodilými Čechy. Poukazoval na to, že Moravané i Slezané proti takovým nárokům českým rozhodně se stavějí na odpor. Nicméně v těchto věcech nedocílil příznivého vyřízení. Bylo ujednáno, že takové sporné věci mají si urovnati stavové čeští a moravskoslezští sami mezi sebou.

Vyřídiv věci české nově korunovaný král odebral se (29. března) z Prahy přes Kolín a Litomyšl v průvodu své manželky, pana Vojtěcha z Pernštejna a mnohých domácích i cizích rytířů na Moravu. Na sněmě v Brně složil předepsanou přísahu (7. dubna 1527) a přijal, jako manžel králové Anny, uznané dědičky markrabství moravského, holdování čili slib poddanosti od stavů moravských, při čemž tito vyminili si, že slib takový nemá býti nazýván přísahou. Téhož dne potvrdil stavům všechna privilegia i svobody v tom rozsahu, jak byly potvrzeny od jeho předchůdce krále Ludvíka r. 1523. Třetího dne potom (10. dubna) královna Anna za přítomnosti stavů moravských vydala listinu, kterouž veškerá svá práva na markrabství moravské přenesla na manžela svého Ferdinanda.

Hned potom však stavové vytasili se s týmiž požadavky, které již dříve skrze poselstvo ve Vídni předložili Ferdinandovi, žádajíce jich stvrzení. Vyjednávání potrvalo několik dní, a zatím Ferdinand odebral se (16. dubna) z Brna do Olomouce. Vůči

stavům moravským, stejně jako vůči českým, zachoval pevně zásadu, že sice míní potvrditi a uznati všechna privilegia svých předchůdců, k dalším ústupkům však, směřujícím k obmezení moci královské, že se nedá pohnouti. V prohlášení, které vydal 24. dubna v Olomouci, hned na první požadavek svobody náboženské ani neodpověděl. Podobně vyhnul se odpovědi na stížnosti, jež vedli Moravané proti Čechům; toliko v příčině vydávání majestátních listů prohlásil, že si ponechává rozhodnutí, z které kanceláře míní takové listy do zemí českých vydávati, a tím vyhověl v podstatě přání stavů moravských. Ostatně slíbil, že za svého živobytí Moravě nedá nikoho za pána, leč že by měl plnoletého dědice. Hned potom (26. dubna) král Ferdinand odebral se do Slezska, aby tam přijal holdování stavův, a tím bylo jeho jednání se stavy moravskými skončeno.

Spůsob, kterým král Ferdinand byl zvolen v Čechách a prostě přijat za panovníka na Moravě i v ostatních zemích vedlejších, svědčí o velkém jeho důmyslu státnickém: dovedltě dospěti k cíli rychle a cestou mírnou, ač nebezpečí z několika stran mu hrozilo. A dosažení koruny české mělo pro něj význam neocenitelný. Tímto skutkem teprve uvolnil si cestu k císařské koruně v Německu, kdež dosud mu překáželi hlavně vévodové bavorští; kdyby se jim bylo podařilo zmocniti se koruny české, pak by byli snadno vytlačili Habsburky i z Německa. Nad to pak nesporná volba Ferdinandova v Čechách přispěla valně k tomu, že také v Uhrách aspoň část stavů se k němu příklonila. Ztráta Čech hrozila zároveň ztrátou Uher, kdež dědičné nároky Habsburků měly ještě větší oprávněnost. A tak lze bez upřilišování tvrditi, že r. 1526 v Praze rozhodl se osud nejen Rakouska, nýbrž celé střední Evropy.*) Uhry zůstavené sobě samým za tehdejší politické i hospodářské rozervanosti byly by se staly snadno kořistí mocného výbojce tureckého, a jaké nebezpečí z toho hrozilo všem zemím sousedním, z nichž mezi prvními na ráně byla také Morava, netřeba doličovati. Zásluhou energického krále Ferdinanda a stavů všech zemí koruny české zřízena ze zemí českých, rakouských i částečně uherských pevná hradba proti příboji tureckému.

---

*) Srv. Huber, Gesch. Österr. III., 549.

III. Účastenství Moravy ve válkách tureckých až po I. mír cařihradský (1533).

Ačkoliv nároky Ferdinandovy na trůn uherský byly mnohem oprávněnější než na trůn český, přece u stavův uherských potkal se s nesnázemi nepoměrně většími. Bitvou moháčskou totiž naskytla se konečně ctižádostivému Janu Zápolskému vhodná příležitost, aby vztáhl ruku po koruně. Jeho moc vojenská zůstala onou bitvou nedotčena, ježto se srážce s Turky opatrně vyhnul a vítěznému Solimanovi vzdal hold jako vrchnímu svému pánovi. Jakmile pak sultán turecký z Uher se vzdálil, Jan Zápolský zmocnil se největší části království uherského i s hlavním městem Budínem. Potom svolav sněm do Stoličného Bělehradu, byl tam od velké části šlechty uherské, zvláště od zemanův i od většiny biskupů za krále uherského zvolen a (11. listopadu 1526) korunován. Naproti tomu ovdovělá královna Marie, sestra Ferdinandova, i palatin uherský Štěpán Bathory svolali sněm do Prešpurka, kdež od velké části magnátův i některých biskupů za krále zvolen byl Ferdinand, který však tím nabyl kromě Prešpurka jen úzkého pruhu země při hranicích rakouských a štýrských; také stavové charvatští z převážné většiny na sněmě v Záhřebě rozhodli se pro Ferdinanda.

Ale brzo se ukázalo, že Jan Zápolský, ač byl v postavení mnohem výhodnějším, nedovedl ho rázně ve svůj prospěch využitkovati. Na místě aby sebral co nejrychleji vojsko a udeřil na přívržence Ferdinandovy, beztoho nečetné a málo spolehlivé, dal se raději do vyjednávání a požádal svata svého krále polského Zikmunda za prostřednictví. Tento zjednal především mezi oběma soky dvouměsíční příměří (od 14. dubna do polovice června) a navrhl do Olomouce sjezd plnomocníků svých, Ferdinandových i Jana Zápolského. Ferdinand svolil k vyjednávání a vypravil do Olomouce poselstvo, v jehož čele byl Jakub, kníže-biskup vratislavský, dvorní kancléř Lev z Harrachův a a Alexius Thurzo; tam však dal prohlásiti důrazně, že království uherské po smrti Ludvíkově plným právem připadlo jemu, a popříti všelikou oprávněnost volby Jana Zápolského. Ale také poslové Zápolského hájili houževnatě nároků svého pána, sjezd rozešel se (11. června) bez výsledku. O tom již předem nebylo pochybnosti, že jen moc branná rozhodne mezi oběma protivníky,

a král Ferdinand svolil k vyjednávání tomu jen proto, že mu povoleným příměřím dopřáno bylo delší lhůty k úsilovnému zbrojení.

K tomuto zbrojení valně již přispěly nově získané země koruny české. Král Ferdinand hned po svém korunování v Praze (25. února 1527) podal stavům českým předlohu, v níž žádal všech zemí koruny české za vydatnou pomoc proti Turkům, kteří se chystají na pomoc Janu Zápolskému. ·Hranice Štyrska, Rakous a Moravy prý jsou úplně bez ochrany, a jisto jest po dobytí Uher a zemí rakouských, že Turci potáhnou na Polsko, Čechy a zvláště na Moravu. Moravanům přednesena byla podobná žádost na sněmě v Brně, kdež stavové novému králi a markrabímu holdovali (v dubnu 1527). Král Ferdinand žádal přímo 6000 pěších a 1000 jezdců. Tak veliké pomoci však stavové moravští nemohli poskytnouti, „z těch příčin, že dluhů zemských velkou summu máme, ze kterých i lichvy platíme, kteréžto dluhy při svatém Jiří zaplatiti musíme, neb ti, kteří nám čekali, déle čekati nemohou“; i uvolili se vypraviti do pole 100 koní a 2000 pěších a jim „na šest měsíců platiti proti Turku, nepříteli svaté víry“. Vedle toho zemský hejtman pan Jan z Pernštejna verboval na Moravě 1000 pěších proti Janu Zápolskému. Dostal k tomu účelu od krále Ferdinanda 3000 zlatých rýnských.*)

Získav takto dostatečnou vojenskou moc ze zemí rakouských i českých a také vydatnou peněžitou pomoc od bratra svého, císaře Karla V., král Ferdinand provázen osvědčenými vojevůdci, ještě z dob císaře Maximiliana, mezi nimiž vynikal hrabě Mikuláš Salm a Slovinec Jan Kocian, vtrhl po obou březích Dunaje do Uher. Neschopnost Jana Zápolského a tehdejší zbědovaný stav království uherského značně mu usnadnily vítězství: během čtrnácti dnů dobyl všech důležitějších měst při Dunaji a obsadil bez překážky Budín, jejž Jan Zápolský opustil nepokusiv se ani o obranu jeho. Tím se stalo, že velká část jeho dosavadních přívrženců přešla k Ferdinandovi a na sněmě budínském (6. a 7. října 1527) přijala tohoto za krále, kdežto Zápolský byl prohlášen za nepřítele vlasti. Král Ferdinand dal jej svými vůdci stihati za Tisu, odkudž po tuhých bojích rovněž byl vytlačen

*) Kameníček, Účastenství Moravanů při válkách tureckých, ve Sbor histor. 1886, str. 15 a násl. — Buchholtz, Geschichte Ferdinands I., 9 sv. — Pilař a Moravec, Moraviae Historia III., 1 násl.

a donucen (počátkem r. 1528) s malým počtem svých věrných opustiti Uhry a hledati útočiště u svého svata krále Zikmunda Polského. Téměř celé království uherské i s Charvatskem a se Sedmihradskem uvedeno bylo pod moc Ferdinandovu.

Tak podařilo se již po třetí rodu Habsburskému spojiti pod svým žezlem země české, rakouské i uherské. Zdali však tato jednota udrží se též pro budoucnost, bylo nanejvýš pochybno. Jan Zápolský vida, že sám nestačí, aby zdolal svého protivníka, dal se lehkovážně pod ochranu sultána Solimana II, za něhož říše turecká stanula na vrcholu své slávy a moci. Soliman rád viděl domácí válku v Uhřích, neboť takovým spůsobem nejsnáze mohl uvésti tuto zemi pod své panství, a proto také horlivě k válce se připravoval. Lidé státnické prozíravosti — a mezi takové náležel Ferdinand — byli přesvědčeni, že jen sloučením sousedních zemí v jednu říši možno čeliti tomuto velkému nebezpečenství. Ale takových lidí nebylo mnoho. V Čechách, kdež volba Ferdinandova stala se působením mocných osobností, jednajících z osobního prospěchu, stavové byli přesvědčeni, a toto přesvědčení dali také králi Ferdinandovi bez obalu na jevo, že by bylo užitečnějším, kdyby se nebyl stal králem uherským, poněvadž obrana této říše proti Turkům vyžaduje nesmírného nákladu, a král sám nucen jest často tam pobývati. V té příčině stavové moravští byli mnohem prozíravějšími, již také proto, že nebezpečí turecké jejich zemi bylo mnohem bližší než Čechám. Proto také král Ferdinand mohl na pomoc Moravanů vždy bezpečně spoléhati, a po celý čas panování jeho konány téměř rok co rok sněmy, na kterých povolováno mužstvo i peníze, bez ohledu na to, bylo-li jich třeba na výpravu proti Turkům za hranice či k hájení země pro případ vpádu tureckého. Stavové moravští v obou případech přinášeli panovníku svému největší oběti.

Obětavosti té bylo také svrchovanou měrou potřebí. Sultán Soliman slibiv pomoc Janu Zápolskému, chystal se již ku vpádu do Uher, kdežto Zápolský sbíral v Polsku vojsko za francouzské peníze. Pro Ferdinanda byla doba velmi nepříznivá. Císař Karel zabaven byl válkou s Francouzi i jinými nepřáteli v Italii i nemohl bratru svému přispěti na pomoc; v Německu byly stálé rozepře mezi stavy katolickými a protestantskými, kteří nechtěli Ferdinanda podporovati a teprve po dlouhém vyjednávání

na sněmě špýrském povolili mu pomoc vojenskou, ale pod výminkou, že užije jí jen proti Turkům a nikoli proti Zápolskému. Z Uher samých pak Ferdinand nemohl na vydatnou pomoc spoléhati. Vyšší šlechta, odvyklá násti všeliká břemena, neodváděla povinných berní, a když následkem toho vůdci vojsk královských Janu Kocianovi došly prostředky, vojsko nedostávajíc žoldu se bouřilo. Jan Zápolský sebrav konečně vojsko, vtrhl (na podzim r. 1528) z Polska do horních Uher, zvítězil nad vojskem Kocianovým, dobyl celého Zátisí a odtud očekával příchod sultána Solimana. Tento opozdil se s přípravami válečnými a teprve v srpnu r. 1529 překročil s vojskem 250.000 m. řeku Drávu u Oseka. Na bojišti moháčském spojil se s ním Jan Zápolský, vytrhl pak proti Budínu, jehož se zmocnil, a tam byl prohlášen od sultána za krále uherského, ovšem pod vrchním panstvím tureckým. Soliman potom dal se na další pochod a nepotkav se nikde s vydatnějším odporem, dorazil k Vídni (21. září) a město obklíčil.

V zemích Ferdinandových již od dlouhé doby konány byly přípravy k obraně. První, ku kterým král o pomoc se obrátil, byli Moravané. Odebrav se na sněm konaný v Brně (1. dubna 1528), dosáhl již tenkráte od stavů moravských, že pro začátek povolili 3000 mužů pěších a 200 jezdců. Z Brna král Ferdinand vydal se na cestu do Prahy, kde zahájen byl sněm o 14 dnů později (16. dubna). Avšak u stavů českých nepotkal se již s takovou ochotou jako na Moravě; teprve když důrazně poukázal na pilnou toho potřebu a na příklad stavů moravských, kteří při skrovnější možnosti více povolili než stavové čeští, tito konečně svolili k hotovosti 6000 pěších a 600 jízdných*) na šest měsíců. Tato ochota se nezvětšila ani roku potomního, když stavové čeští shromážděni byli na sněmě v Budějovicích (8. června 1529) a král Ferdinand, maje již zprávu, že Soliman blíží se hranicím uherským, žádal, aby z Čech vypraven byl desátý muž na pomezí. Nic neprospělo, že král poukazoval na to, že útok Solimanův nepřestane tentokrát na království uherském, že jím ohroženy budou hranice rakouské, moravské a snad i české. Stavové nepovolili více, než co bylo roku předešlého povoleno, a ani tato

*) Tak udává Tomek, Děj. Prahy, XI., 61. — Kameníček, l. c. str. 21, opíraje se o Sněmy české, mluví o 6000 jezdcích.

vojenská berně dosti rychle se nescházela. Teprve když přišla zpráva o obležení Vídně od Turkův, a král Ferdinand z Lince vyhlásil, aby stavové čeští, jak kdo nejrychleji může, s hotovostí shromáždili se u Znojma, stavové konali nový sněm v Praze (4. října) a usnesli se na vydatnější pomoci, ale s výslovným omezením, že „tato pomoc svolená na to jest učiněna, aby markrabství Moravské opuštěno nebylo a Vídeň aby uchována byla".

Mnohem pečlivěji a důrazněji válečné přípravy provedeny byly na Moravě. Na sněmě v Brně (3. března 1529) stavové především města a hrady pomezní opevnili a silnými posádkami opatřili. Pak ustanoveno, aby ze všech stavů, panského, duchovního, rytířského i městského, pátý muž byl vyzbrojen, a za účelem organisace vojenské Morava byla rozdělena na čtyři kraje: 1. Bystřický, od Odry k Dřevnici a Moravě, 2. Kyjovský, od Dřevnice až k pomezí uherskému, na západ pak k řece Svratce a Hané až po Kroměříž, 3. Těšetický, od Hané a Moravy až k hranicím slezským a českým, 4. Budějovický, od Brna k Jihlavě a na jih až k pomezí rakouskému. V čelo každého kraje postaveni dva hejtmani, po jednom ze stavu panského a rytířského. Kraje měly se v obraně zemské vždy po 14 dnech střídati. Zemský hejtman jmenován byl nejvyšším velitelem veškerého vojska, jehož sebráno bylo 20000 m. pěších a 16000 jízdných. Část jeho, vedením pana Jana z Pernštejna, poslána na pomoc ohrožené Vídni, ostatek určen byl k obraně zemské a proto rozestaven na jižním pomezí s hlavním táborem u Znojma, kamž také mělo pomocné vojsko české doraziti. Čtyři největší města moravská vypravila k obraně Vídně několik švihovnic na vlastní útraty, Brno a Olomouc po pěti, Znojmo a Jihlava po třech kusích. Také biskup olomucký Stanislav Turzo vypravil pomocné vojsko, jemuž velel kancléř biskupský Jan Doubravský, vynikající nejen důmyslem státnickým nýbrž i válečnou statečností. Jemu také svěřeno bylo vrchní velení nad veškerým vojskem obranným.

Za obležení Vídně král Ferdinand pobýval v Linci a řídil odtud obranu proti Turkům, čekaje krom toho stále na větší pomoc z Německa a od bratra svého císaře Karla. Tato však nepřišla, a tudy vše záleželo na udatnosti posádky vídeňské. Tato skládala se z části též z Čechův a Moravanů; povinnosti své dostála stkvěle a hrdinsky, odrazivši patero velkých a mnoho menších útokův od hradeb městských. Harcovníci turečtí rozjížděli

se zatím po okolí a konali tam hrozné spousty; s počátku omezovali se na pravý břeh dunajský, ježto jim v přechodu bránila hotovost českomoravská, stojící u Korneuburka. Tu a tam však přece některé oddíly pokročily směrem k moravským hranicím. Na tisíc barbarů přešlo přes Dunaj a jalo se pleniti pole Moravské, byli však přepadeni a pobiti od hraběte Julia z Hardeka, vůdce dvou set jezdců moravských. Když po třínedělním obléhání vojsku tureckému nedostalo se potravy a také zimní počasí náhle udeřilo, Soliman upustil od obležení (14. října) a dal se Uhrami na zpátečné tažení. Moravská i česká hotovost vrátily se domů, kdežto ostatní vojsko Ferdinandovo vedením Hardeka a Kociana podniklo novou výbojnou válku proti Janovi Zápolskému v Uhrách.

Od té doby téměř po celý čas panování Ferdinanda I. války turecké, ač Moravy přímo nikdy nezastihly, nepřestávaly zemi tu ohrožovati. Jan Zápolský znovu dovolával se pomoci turecké, a sultán Soliman slíbil podniknouti proti Vídni novou výpravu na rok 1532. Ale již r. 1530 vypraven byl na žádost Zápolského Mehmed bej, paša smederevský, s 30.000 m. do Uher; Zápolský upozornil jej na hojnou kořist, která mu kyne na Moravě i v sousedních zemích a dal mu zkušené vůdce, mezi nimi svého příbuzného Petra Petroviče k loupežné výpravě do této země. Moravští stavové na zprávu o tom byli velmi poděšeni a sbírali veřejnou hotovost v poli u Kroměříže; také poslali na rychlo posly do Čech s prosbou o pomoc, a hejtmanové zemští v Čechách rozeslali vyzvání do krajův, aby se sbírala vojska na pomoc Moravanům. Avšak zatím Mehmed bej, proniknuv až k řece Váhu u Šintavy, shledal mosty přes řeku spálené a přechody bráněné od Alexia Turzo; i dal se na zpáteční pochod a veškerou krajinu až po Budín hrozně zpustošil, nic nedbaje při tom stížností Zápolského. Tak bylo toto velké nebezpečenství od Moravy odvráceno, aniž bylo třeba stavům moravským na obranu své země do pole vytáhnouti. Nicméně vzhledem k nastávající výpravě Solimanově ostražitost jejich neochabovala. R. 1531, když zasedal zemský soud v Brně, učiněna mnohá ochranná opatření, zejména také usneseno, aby desky zemské, registra, svobody a jiné potřeby zemské dovezeny byly na hrad Karlštejn v Čechách, ježto v zemi samé uložení jejich nebylo pokládáno za bezpečné. Tehdá také klášterům nařízeno, aby každý několik švihovnic opatřil. Na

obecném sněmě v Brně (26. března 1531) uloženo, aby na každých 1000 kop gr. byl vyslán do pole jeden kůň s pacholkem, pro případ obrany zemské pak aby každý pátý člověk byl pohotově. Stavu panskému uloženo bylo vypraviti čtyřicet kusů děl. Hory na hranicích moravských měly býti dle potřeby záseky opatřeny, brody a mosty přes řeku Moravu mužstvem obsazeny; zámky, tvrze, města a kláštery zvláště pomezní měl každý majitel opatřiti špíží, děly, prachem a jinými potřebami podle své nejlepší možnosti. Také pozornost českých stavův obrácena byla tehda k Moravě. Na rok 1532 Čechové povolili Ferdinandovi z 5000 kop gr. dva jízdné koně a z 1000 kop dva pěší na čtyři měsíce, při tom však si vymínili, kdyby Turek vtrhl na Moravu nebo do Slezska, že všechno vojsko, které Ferdinandovi na pomoc poslali, odvolají a Moravy brániti budou.

Na těchto sněmích, konaných r. 1530 a 1531, kromě obrany turecké vyřízeny také jiné věci důležité. Stavové moravští dosud nemohli zapomenouti, že nebyli od Čechů k volbě královské pozváni. Nespokojenost jejich byla znovu roznícena, když král Ferdinand na sjezdě stavů českých i moravských ve Znojmě, konaném r. 1529, prohlásil, že dobrovolnou volbou stavů českých stal se panovníkem i v ostatních zemích do koruny české vtělených. R. 1530 král Ferdinand svolal na den 6. ledna generální sněm všech zemí koruny české do Budějovic. Moravští stavové, kteří vypravili k tomuto sněmu osm zástupců z panstva a rytířstva, uložili jim, aby přednesli tam také v této příčině stížnost, a kdyby stavové čeští jim dali nepříjemnou odpověď, aby o volbě pražské jednali také se stavy slezskými a na stavích českých aby žádali přísné zachování bully císaře Karla IV. K vyřízení sporu toho však ani tenkráte nedošlo, ježto král Ferdinand příliš byl zaměstnán hrozícím nebezpečenstvím tureckým a proto rozhodnutí té věci odložil na dobu neurčitou. Za to však svolil brzo potom k žádosti stavů moravských, aby titul markrabí moravského uváděn byl ihned za arcivévodou rakouským dle starého zvyku, a aby nebyl kladen za jiné provincie. Na stížnost Ferdinandovu, že Jan Zápolský dosud užívá názvu markrabí moravského, čímž prý činí pochybnou věrnost Moravanů, stavové v Olomouci shromáždění odpověděli, že není v jejich moci zabrániti Janu Zápolskému, aby jakéhokoliv názvu užíval, že oni však nikoho jiného za svého pána neuznávají než

Ferdinanda a také nikomu jinému nepřisuzují názvu markrabí moravského.

S velkým vojskem, sebraným pomocí papeže, říše německé i vlastních zemí, král Ferdinand očekával příchod Solimanův. Na 80.000 pěších a 6000 jízdných stálo u Vídně pod vrchním velitelem falckrabím Bedřichem;*) dobrá třetina tohoto vojska skládala se z Čechův a Moravanů, kterým velel Jan z Pernštejna, zemský hejtman moravský, a Jan z Kunštátu. Ale tentokráte vojsko s takovým namáháním sebrané marně Turky očekávalo. Sultán Soliman vtrhl sice s ohromným vojskem 200.000 m. u Oseka přes Drávu do Uher (20. června 1532) a zaměřil k hranicím rakouským, aby opět oblehl Vídeň, byl však zadržen nenadále u pomezního města Kysku, jehož velitel Mikuláš Jurišič s nepatrnou posádkou 700 mužů statečných (většinou sedláků) odepřel se mu vzdáti a útok podniknutý na hrad odrazil. Útoky opětovaly se téměř denně, a ač vnější zdi městské byly již úplně rozstříleny a turecké vlajky na nich vztýčeny, obhájci, jichž dobrá polovice padla, nuceni byli zříditi si za zdmi baštu z klad a desek, a ač Jurišič sám již byl raněn, přece tři neděle chrabře Turkům odporoval. Konečně sultán spokojil se vztýčením turecké vlajky na zámku kyseckém, jejž Jurišičovi daroval, a vyhnuv se hlavnímu vojsku císařskému, odtáhl (30. srpna) s velikými záhubami přes Štýrsko, Kraňsko a Charvatsko domů. Některé roty turecké, jež vedením Kazimbeje vtrhli do Rakous za lupem a plenem, byly v počtu 6000 m. porubány vojskem, jež částečně skládalo se též z Čechův a Moravanův.

Císař Karel a bratr jeho Ferdinand dorazili do Vídně k spojenému vojsku teprve 23. září, když už sultán Soliman dávno byl na cestě k domovu. Ferdinand by byl velmi rád shromážděné armády použil proti Janovi Zápolskému, ale naděje jeho v takové podniknutí byly trpce zklamány: první odešlo říšské vojsko německé v počtu 24.000 m., ježto výslovně povoleno bylo jen proti Turkům a nikoli proti Janu Zápolskému; císař chystal se na

*) Tak udává sám král Ferdinand v listu k své sestře Marii (2. října). Schertlin z Burtenbacha, vůdce ve vojště říškoněmeckém, páčí počet vojska na 65.000 pěších a 11.000 jízdných. Isthuanffi, jehož se dovolává Kameníček (l. c. str. 28. pozn.), mluví o 90.000 pěších a 30.000 jízdných.

výpravu do Italie a ponechal bratru svému jen 8000 vlašských žoldnéřů; Čechové s počátku byli ochotni táhnouti do Uher a vojsko jejich pokročilo až k Prešpurku, později však odepřeli všeliké spolupůsobení; Moravané, v počtu 3000 m., byli ochotni k další výpravě, ale král Ferdinand přece se obával, že by za příkladem Čechů později také mohli odepříti. Poněvadž zbývající moc válečná nestačila na podmanění Uher, král Ferdinand učinil se Zápolským příměří a zahájil se sultánem Solimanem vyjednávání o mír v Cařihradě, kterého, poněvadž právě tehda vypukla válka mezi Turky a Peršany, dosáhl r. 1533 pod výminkami dosti příznivými. Vyjednávání skončeno bylo ve Vídni, kamž sultán vypravil poselstvo, a účastnili se ho mimo stavy uherské a české také někteří páni moravští, zejména Vojtěch z Pernštejna, Jan z Kunštátu a bratří Meziříčští.

IV. Morava za válek tureckých až do II. míru cařihradského (1547).

Několik let po prvním míru cařihradském Moravě dopřáno bylo více klidu než v dobách předešlých. Nepřátelství s Turky vyšlehovalo sice znovu a znovu v zjevný plamen válečný, ale nebezpečí nehrozilo aspoň přímo hranicím moravským. Břemen finančních ovšem neubývalo, a Ferdinand žádal rok co rok na sněmích moravských za povolení vysokých berní. Nové vzplanuti války turecké hrozilo r. 1537, a král Ferdinand žádal jak v Čechách, tak i na Moravě větší než jindy pomoc vojenskou. Čeští stavové povolili na šest měsíců 1000 jezdců a 4000 pěších, krom toho 25.000 kop grošů čes. na děla a jiné válečné potřeby. Když však poslové královští zvýšenou pomoc žádali též na Moravě, stavové na sněmě v Brně (v dubnu 1537) povolili jen čtvrtinu hotovosti české, totiž 250 jezdců a 1000 pěších. Když pak na sněmě v Olomouci (7. června 1537) poslové Ferdinandovi žádali o nových 400 jezdců a 3000 pěších a mimo to i válečnou berni, Moravané postěžovali si, co již všechno pro jednotu země uherské učinili, že síly jejich nyní již jsou vyčerpány, a odkázali posly k nálezům předešlého sněmu brněnského.*)

Takovým spůsobem králi Ferdinandovi podařilo se sebrati ze zemí českých i rakouských vojenskou moc 16.000 pěších a 8000 jezdců, mezi nimiž byla svrchu zmíněná pomoc česká

*) Kameníček l. c. 65.

i moravská. Českou pěchotu vedl pan Albrecht Šlik, jízdu pan Petr Rašín. Moravské jízdě velel pan Jan z Kunštátu, pěchotě pak Jan Meziříčský. Tentokráte připojilo se velmi mnoho pánův a rytířů českých i moravských. Vrchním velitelem veškerého vojska, ač s obmezenou mocí, král jmenoval Jana Kociana, který se sice v mnohých půtkách, zvláště za obležení Vídně, vyznamenal, ale dosud se neosvědčil jako vůdce většího vojska. Tato válečná moc byla vypravena do Slavonie, kde Turci od nějaké doby opět výbojně postupovali. Tam však nedaleko Djakova (jižně Oseka) vojsko křesťanské bylo (9. října 1537) napadeno přesilou tureckou, jíž velel Mohamed Jahi-Ogli, paše smederevský. Tomuto útoku Uhři vyhnuli se předčasným útěkem, a Kocian uslyšev o tom, sám zbaběle dal se na útěk a jeho následovali též Štyřané, kdežto Čechové a Moravané spolu s Tyrolany a Korutanci hrdinsky vytrvali v zoufalém boji, ačkoliv Albrecht Šlik na samém počátku jeho uprchl. Většina těchto bojovníků zahynula, z Čech a z Moravy na 5000 m.; mezi padlými Moravany byli Václav Drnovský, Václav Vlachovský, Jakub Horecký z Horky a mnozí jiní.*) Kocian byl potom obžalován z velezrády a uvězněn, avšak vyváznuv z vězení uprchl do Charvatska, když dokonce jal se i s Turky vyjednávati; pokoušeje se získati pro tento záměr i hrabat Zrinských, byl od jednoho z nich zavražděn a hlava jeho poslána králi Ferdinandovi do Vídně. Zprávy o této porážce spůsobily na Moravě velký zármutek, poněvadž mnohým bylo oplakávati padlé tam své příbuzné.

Porážka Kocianova u Djakova byla Ferdinandovi podnětem, že tím horlivěji sbíral nové síly válečné. Ačkoliv pak podařilo se mu docíliti narovnání s Janem Zápolským smlouvou ve Varadíně (24. února 1538), nebezpečí turecké tím nepominulo, nýbrž ještě hrozivěji se objevilo na obzoru. Proto také král Ferdinand, jako všude jinde i na Moravě žádal za zvýšení pomoci vojenské. Stavové moravští, svolaní na sněm do Olomouce (24. června 1538), povolovali 2000 m. pěších tedy poměrně tolik jako bylo povoleno v Čechách; když však král, jenž sněmu tomu byl přítomen, naléhal na větší pomoc, ježto prý Morava jest nebezpečí tureckému bližší než Čechy, stavové povolili ještě dalších 1000 pěších a zavázali se vydržovati celé to vojsko

*) Pilař a Moravec, III., 12.

v poli po čtyři měsíce. Ferdinand tehda uznal velkou obětavost stavů moravských, zvláště pak stavu rytířského, jemuž za odměnu vyhradil pro budoucnost osazování tří úřadů zemských, totiž nejvyššího dvorského sudí, podkomoří a písaře zemského. Moravanům bylo však tehda také hájiti vlastní své země a tedy postaviti i zvláštní vojsko obranné. Neboť bratří Jan a Rafael Podmaničtí, poddaní Zápolského, podnikali loupežné výpravy na Moravu, obyvatelstvo jímali, domy a vesnice loupili a zapalovali. Podobnou výpravu podnikl také z Uher František Nyari, mající rozepři o pomezní statky s pány Žerotínskými. Stavové moravští vedli si na Podmanické stížnost u Jana Zápolského, ale ničeho nedocílili.

Brzo potom (21. července 1540) zemřel Jan Zápolský a dle smlouvy varadínské panství jeho mělo připadnouti Ferdinandovi. Avšak poručníci nedospělého Jana Zikmunda Zápolského, syna Janova, biskup Jiří Utěšinovič a ovdovělá královna Izabela, odepřeli Ferdinandovi smlouvu splniti, odvolávajíce se na to, že Jan Zápolský na smrtelném loži svého syna ustanovil za plnoprávného dědice. Když pak Ferdinand důrazně se hlásil o své právo, poručníci dali se pod ochranu sultána Solimana, a tak hrozila našim zemím nová válka turecká, ku které sultán konal také rozsáhlé přípravy. Ferdinand znovu sbíral vojska ze svých zemí a moravským stavům položil sněm (na den 17. září 1540) do Brna, kamž také osobně se dostavil. Žádal 1000 mužů jízdních a sliboval také, dobude-li Uher, že vymůže poškozeným Moravanům náhradu za pleny, spůsobené nedávno od bratří Podmanických. Stavové na místě 1000 jízdních povolili jen 2000 pěších a to jen na čtvrt roku. V čelo vojska toho, jež se mělo shromážditi u Hodonína, postaveno patero vůdců čili rotmistrů: Žeranovský, Běšický, Meškal, Lutvic a Přibík.

Všechna opatření Ferdinandova ukázala se nedostatečnými vzhledem k velkolepým přípravám Solimanovým. Proto stavové shromáždění znovu na sněmě v Brně (4. března 1541), uznávajíce, že nebezpečí nastává větší, než kdykoli před tím, povolili krom daně z hlavy a jiných berní vojenskou hotovost v té míře, aby každý desátý muž povinen byl vypraviti se do pole; zároveň však, aby všechna břemena neuvízla na jejich zemi, žádali od Ferdinanda, aby svolal generální sněm všech zemí koruny české k společnému usnešení o přípravách k válce turecké. K tomu

Ferdinand nesvolil, dovozuje, že na to není dosti času, a že Moravané, jakožto nejvíce ohrožení, musí neodkladně se vyzbrojiti. K obraně zemské stavové učinili nejrozsáhlejší opatření: Morava rozdělena opět na čtyři kraje obranné, jičínský, olomucký, brněnský a hradišťský, v každém ustanoveno po dvou krajských hejtmanech, ze stavu panského i rytířského; mezi nimi byli jmenovitě tři pánové z Žerotína, Bedřich, Přemek a Jan. Na novém sněmě, který zahájen byl za přítomnosti krále Ferdinanda v Brně (22. května) opatření ta byla schválena a doplněna, a král měl příležitost, velebiti „následování hodnou ochotu, kterou Moravané osvědčili odedávna, zvláště pak nejnovějšími usneseními“; zároveň však žádal, aby povolené mužstvo bylo ihned do pole vypraveno a k rozmnožení jeho nová berně vypsána, ježto třeba prý jest dobyti Budína dříve, než přirazí do Uher hlavní vojsko turecké. Tuto novou berni však stavové odepřeli a prohlásili, že z najatého mužstva mohou jen potud jistou část k Budínu vypraviti, pokud by tím neutrpěla obrana hranic zemských jednak proti Turkům, jednak proti loupežným výpravám Podmanických. Obranné vojsko, jehož vrchní velení převzal tehdejší hejtman zemský, pan Václav z Ludanic, mělo se postaviti mezi Hradištěm a Kunovicemi.

Výprava proti Budínu, na kterou Ferdinand tolik naléhal, se nezdařila. Vrchním velitelem královského vojska, jež čítalo 20.000 m., mezi nimi 3000 Čechův a Moravanů, ustanoven byl neschopný Vilém z Rogendorfa, kdežto posádce budínské velel obratný a chrabrý Jiří Utěšinovič. Útok podniknutý na hradby s velkými ztrátami byl odražen, a také pokus vniknouti do města zrádou se zhatil neobratným počínáním velitele. Zatím přitáhlo 30.000 m. vedením Mohameda paše Budínu na pomoc, a Rogendorf opomenul zavčas ústupem se zachrániti. Vojsko jeho, byvši překvapeno od Turků, z velké části zahynulo, a Rogendorf sám přišel o život (21. srpna 1541). Dobytí Budína tím překaženo, a také Pešť, dosud v rukou císařských, se všemi děly a bohatými zásobami padl do rukou tureckých.

Moravanům nezbývalo ani času truchliti nad ztrátou četných krajanů, padlých u Budína, neboť bylo jim připravovati se na věci ještě vážnější. Sultan Soliman již pátý den po porážce Rogendorfově (26. srpna) přirazil s hlavním vojskem k Budínu, obsadil město, uvedl střední Uhry pod názvem pašaliku Budín-

ského pod své panství, Jana Zikmunda pak ustanovil poplatným knížetem v Sedmihradsku a východních Uhřích. Ovdovělá královna Izabela i Jiří Utěšinovič, poručník Jana Zikmunda, musili se rozkazům sultánovým podrobiti.

Očekávané výpravy proti Vídni sultán Soliman nepodnikl, chtěje ušetřiti své vojsko všeliké pohromy, a pobyv sotva dvacet dnů v Budíně, dal se na zpáteční pochod do Cařihradu. Tím také Moravané aspoň po ten rok zbaveni byli obavy před zhoubným vpádem tureckým. Ale starost pro budoucí léta se nezmenšila. Zřízením pašaliku budínského království uherské rozraženo bylo na tři části, moc turecká pošinuta daleko na západ, a Moravě jakožto nejbližší zemi sousední hrozil podobný osud. Moravští stavové nabývali vždy pevnějšího přesvědčení, že toliko sjednocenými silami okolních zemí lze čeliti tomuto velkému nebezpečenství, a král Ferdinand v tom s nimi úplně souhlasil. Proto také svolal na den 16. října 1541 schůzi delegátů všech svých zemí do Lince, se které však sešlo, ježto stavové koruny české se vzpírali vypraviti poselstvo do cizí země. Za to došlo ku generálnímu sněmu zemí koruny české v Praze (5. pros.), kamž stavové moravští vypravili poselstvo pěti pánů, čtyř rytířů a dvou zástupců měst Brna a Olomouce. Zástupci zemí rakouských a uherských, ač pozváni, se nedostavili. Vážnost doby vysvítá z jednosvorného usnešení tohoto sněmu, jehož se také král Ferdinand účastnil, aby totiž uložena byla válečná daň z veškerého jmění, a to stý díl u osob stavovských, duchovních, měšťanův a svobodníků, šedesátý díl u lidí selských a poddaných. Výtěžek z této daně vypočten v Čechách na 375.000, na Moravě na 150.000, ve Slezsku na 200.000, v Lužicích na 50.000 a v zemích rakouských na 371.000 rýnských zlatých, z čehož mělo pořízeno býti 1300 těžkých, 10.000 lehkých jezdců, 12.350 pěších a 1000 martholosů, t. j. nepravidelného mužstva pěšího, celkem tedy 25.000 m. Každá země měla pro svůj lid zvoliti svého hejtmana; nejvyšším hejtmanem polním měl býti Čech neb aspoň příslušník koruny české, a zvolen jím ihned pan Zdislav Berka z Dubé a z Lipého, nejvyšší hofmistr království českého. Lid válečný všechen měl se sejíti mezi Skalicí a Holíčem; 8000 lehké jízdy na prosbu Moravanův ustanoveno k hájení hranic moravsko-uherských, neboť hned po odchodu Solimanově z Budína paše budínský Mohamed podnikl loupežnou výpravu na Moravu, která toliko

rozvodněným Váhem byla zadržena. Na sněmě moravských stavů ve Znojmě (16. ledna 1542) provedena dopodrobna usnešení sněmu pražského a hejtmanem veřejné hotovosti moravské zvolen pan Jindřich Meziřičský z Lomnice na Jemnici. Špilberk, Cornštejn, Znojmo a jiné hrady pomezní měly mužstvem a střelivem dobře býti opatřeny.

Král Ferdinand dosáhl tentokráte také z Německa větší pomoci než kdy jindy, neboť na sněmě špýrském usnešeno vypraviti do pole 40.000 pěších a 8000 jízdných, ovšem pod výminkou, že Ferdinand po celou dobu války postará se o zásoby potravní, střelivo i dopravu tohoto vojska, a že nejvyšším velitelem celé výpravy má býti jeden z knížat německých. Takovým ustanoven Joachim, kurfirst braniborský, který neměl válečné zkušenosti ani schopnosti veleti větší armádě. Vojsko, jehož se počítalo na 60.000 m., sešlo se teprve pozdě v létě ve Vídni, odkudž pomalu postupovalo do Ostřihoma. Tam usnesla se vojenská rada oblehnouti Pešť (28. září 1542); část vojska, zvláště Uhři a Vlaši, podnikli (5. října) zdařilý útok na zdi městské, ale útoku nedostávalo se jednotného velení a žoldnéři němečtí chovali se netečně, poněvadž jim nebyl žold dle přání vyplácen. Za všeobecné rozmrzelosti a na zprávu, že k vybavení Pešti blíží se vojsko turecké, kurfirst Joachim upustil od obležení, odtáhl k Vídni, kdež vojsko rozpustil, a tím celé podniknutí, s počátku tak mnohoslibné, rozplynulo se v niveč.

Nezdar této výpravy, k jejíž uskutečnění stavové čeští a moravští přinesli tolik obětí, spůsobil v našich zemích velké roztrpčení. Ferdinand sám uznal za dobré na sněmě v Praze (3. března 1543) vysvětliti stavům, že vina nespočívá na něm, nýbrž na špatném vedení vojska. Tím že Uhry zbaveny byly všeliké vydatnější obrany, země vydána byla úplně útokům tureckým. Také se vědělo, že sultán Soliman chystá na rok 1543 novou velikou výpravu. Moravané tentokráte sami naléhali na Ferdinanda, aby svolal opět generální sněm zemí koruny české k poradám o společnou obranu. Sněm ten konán byl dne 29. dubna 1543 v Praze za přítomnosti královy. Dostavili se pouze poslové stavů moravských a lužických; ze Slezska zástupci nepřišli pro tamnější spory. Nicméně docíleno společného usnešení, aby, tak jako roku předešlého, na veřejnou hotovost vybíralo se po 10 kopách z tisice od stavů, po pěti penězích z kopy od

poddaných. Z této berně mělo v Čechách postaveno býti 3000 jizdních a 2000 pěších na obranu Moravy. Poslové moravští, v jichž čele byl tehdejší biskup olomucký Jan Doubravský (1541—1553), proslulý též jako spisovatel, a zemský hejtman Václav z Ludanic, zavázali se, že také od Slezanů vymohou přiměřený příspěvek. Moravští stavové na sněmě v Brně (15. června 1543) schválili usnešení sněmu pražského a ustanovili, že veřejná hotovost, určená pro krále Ferdinanda za hranice, má se shromážditi u Mušova nad Dyjí, kdežto vojska ustanovená k hájení hranic moravských měla se sejíti u Trnavy v Uhřích. Také byla nařízena prohlídka hradů moravských, z nichž zvláště Špilberk shledán ve stavu velmi schátralém.

Sultán Soliman zatím podnikl již velkou výpravu do Uher s 200.000 m., a dobyv snadno důležitých pevností Požeha, Šikloše, Pětikostelí, Stolného Bělehradu a konečně (10 srp. 1543) po 18denním obležení i Ostřihoma, kde s kathedrálního dómu již za obležení sestřelen byl pozlacený kříž a nahrazen půlměsícem, pošinul tím znovu hranice svého panství na západ a vzbudil nový postrach ve světě křesťanském. Král Ferdinand dlel tehda ve Znojmě, kdež shromáždilo se ze zemí koruny české na 20.000 vojínů, pak pomocná vojska ze zemí rakouských a z říše německé, tak že všeho lidu válečného mohlo býti na 50.000 m. S těmi Ferdinand dal se na pochod do Prešpurka (v polovici září) a dověděv se, že sultán zatím nastoupil zpáteční pochod do Cařihradu, chtěl se pokusiti o znovudobytí Ostřihoma. Ale Čechové odvolávajíce se na pozdní čas, na zimu brzy nastalou a deště velké, nemínili s hotovostí, ustanovenou pouze k hájení hranic moravských, táhnouti dále, nýbrž radili, aby král další válčení odložil na příští rok a k tomu cíli aby svolal znovu generální sněm zemí českých do Prahy. Také ostatní poddaní Ferdinandovi pro špatnou pohodu nejevili mnoho ochoty k další výpravě, a tak musil král k velké žalosti své od pojatého záměru upustiti. Také Uhři prešpurští nad tímto počínáním pomocných vojsk byli velmi rozhořčeni a dopsali králi Ferdinandovi, že se budou sami o své blaho starati a že se již žádnými sliby ani hrozbami nedají ku zbrani doháněti.

Jest se podivovati houževnatosti a vytrvalosti krále Ferdinanda, který po tolika nezdarech a sklamáních dosud ještě neztrácel

naděje v konečný úspěch. Jsa státníkem důmyslným a prozíravým, dobře poznal, že dobytím nových pevností uherských od Turků vzrostlo ještě více nebezpečenství dalších útokův a loupežných vpádů jejich i do zemí sousedních, zejména do Rakous a Moravy. Proto právě bylo třeba netoliko neochabovati, nýbrž dosavadní úsilí zdvojnásobiti. Král byl si také dobře vědom, v čem vězí kořen dosavadních neúspěchů. Vyzbrojení pomocných vojsk měli obyčejně pořiditi stavové sami, kteří však v tom počínali si liknavě a mnohdy i nesvědomitě. Proto král položiv, jak dříve umluveno, generální sněm zemí českých do Prahy, který se sešel počátkem ledna (1544) a kamž tentokráte dostavili se zástupci všech zemí, žádal za povolení stálé a trvalé pomoci k hájení hranic; tato pomoc pak neměla již záležeti ve vojsku, nýbrž v stálé berni, která by úplně a včas byla odváděna a za kterou by on sám si spolehlivé vojsko najímal. Z Moravy opět přítomno bylo poselstvo čtyř pánů, čtyř rytířův a dvou zástupců měst Brna i Olomouce. I povolena byla na stálé hájení hranic v Uhřích berně z každého tisíce kop svobodného jmění po sedmi kopách a od poddaných z každé kopy po čtyrech penězích; z toho aby bylo postaveno 3000 koní lehkých, 500 koní zbrojných a 500 lidu pěšího, dle možnosti a uznání zemského hejtmana moravského i více. Vojsko toto mělo se sejíti u Strážnice na Moravě při hranicích uherských pod dvěma polními hejtmany Karlem z Žerotína a Otíkem z Bubna. Karel z Žerotína, pán moravský z větve náměšťské, právě tehda se navrátil z výpravy alžírské, kdež vyznamenal se statečností pod prapory císaře Karla V. Nejvyšším velitelem všeho vojska Ferdinandova ustanoven Linhart z Felsu. Moravané, vedení Karlem ze Žerotína, svedli nedaleko Ostřihoma s Turky, kteří z města výpad učinili, vítěznou bitvu, ve které Turci ztratili 400 pěších a 500 jízdných. Ale ostatně všeliké oběti zemí našich ukázaly se marnými: král Ferdinand nedosáhnuv ani od svého bratra císaře Karla, ani od říšských stavů německých znamenitější pomoci, počal vyjednávati o mír se sultánem Solimanem. Poněvadž Turkům hrozila nová válka s Peršany, smluveno bylo (19. července 1547) v Cařihradě příměří na pět let, jímž obě strany podržely své území v Uhřích a Charvatsku, král Ferdinand však musil se zavázati k ročnímu poplatku 30.000 dukátů.

V. Politický a náboženský stav Moravy za Ferdinanda I.

Po celých prvních dvacet let panování krále Ferdinanda války turecké zajisté byly v popředí dějin netoliko našich zemí, nýbrž veškeré střední Evropy. Cílem jeho důsledné a neoblomné snahy bylo, uvésti celé království uherské pod své panství. Výsledek zápasu neodpovídal ovšem ani zdaleka snahám těm: pouze část Charvatska a západní i severní část Uher byla zachována, Sedmihrady s východními Uhrami držela ovdovělá královna Izabela ve jménu syna svého Jana Zikmunda, kdežto střed království zabrali Turci; moc jejich sahala až po Komárno, odkudž i pro obyčejné pěší vojsko bylo možno za tři dny stihnouti na hranice moravské. Povážlivý byl to zjev pro naši zemi! Avšak i při tomto smutném stavu mužové rozvážliví musili uznati, že především v osobě panovníkově dlužno hledati bezpečnost pro časy budoucí: onť zachránil aspoň široký pruh země uherské, který Moravě dosud byl mocnou hradbou proti útokům tureckým, jemu jedinému bylo možno sjednotiti síly zemí s Moravou sousedících k odvrácení dalšího nebezpečenství. A přece Ferdinand nestal se nikdy v našich krajích, v Čechách pak ještě méně než na Moravě, vladařem oblíbeným. V čem vězely nelaskavého poměru toho příčiny a kořeny? K vyšetření této otázky dlužno především přihlédnouti k tomu, jaký byl vnitřní stav naší vlasti v XVI. století. Také osobnost a povaha Ferdinandova v mnohé příčině podávají nám vysvětlení.

Za Jagjelovců Vladislava II. (1490—1516) a Ludvíka II. (1516 - 1526) moc šlechty nabyla vrcholu, takže panovníci proti stavům byli téměř bezmocnými. Zemský hejtman a stavové měli v rukou veškeru správu zemskou, zákonodárství, soudnictví i vojenství. Králové Vladislav i Ludvík nebyli než lantfrydníky země moravské, jimž bylo se spravovati usneseními stavovskými, která měla platnost i bez potvrzení králova. Z té doby pochází známé rčení o Moravě: „Kolik hradů, tolik králů".*) Šlechta upevnila a rozmnožila svou moc od dob válek husitských netoliko nahoru vůči moci královské, nýbrž i dolů proti ostatním třídám společenským. Vyšší duchovenstvo v Čechách, pokud bylo zvláštním stavem na sněmě zastoupeným, ztratilo válkami XV. století

*) Kameníček, Sněmy a sjezdy moravské I., 18.

velkou část svých statkův a tím i zastoupení na sněmě. Duchovní stav (praelátský) na Moravě utrpěl zase mnoho na své vážnosti nezřízeným a rozkošnickým životem, ve straně podobojí pak krom toho nedostatečnou organisací. Biskup olomucký měl právo zasedati ve sněmě zemském, jako člen stavu panského; na soudě zemském zasedal jen za jistých podmínek. Ale netoliko duchovenstvo, nýbrž i města královská, na Moravě obývaná většinou Němci, byla té doby počtem omezena a práva jejich značnou měrou zkrácena. Ač hospodářsky dosti mocna, aby svého kvetoucího obchodu, průmyslu a řemesel uhájila, politicky klesla na pouhý stín někdejší své moci. Vyšší moci soudní, kterou dříve královská města měla i nad okolím venkovským, zmocnila se šlechta, připoutavši ji k statkům zapsaným do desk zemských a zakázavši městům podobně jako duchovním, že statky své nově nabyté nesmějí do desk zapisovati. A tak ze všech bývalých práv městům královským zbylo pouze vysílati několik zástupců na sněm zemský, kdež hlas jejich měl váhu nepatrnou. A ostatní lid venkovský byl pánům svým vydán na milost a nemilost, stal se nevolníkem již od oněch dob, kdy usnešením sněmovním (1380) zakázáno mu volné stěhování ze statku na statek. Proti útiskům pánův nebylo jiné ochrany leč v zemském soudě, a ten málo kdy vystoupil přísněji proti utiskovateli, ježto přísedící soudu byli obyčejně jeho příbuznými nebo aspoň dobrými známými.

Tak vyvinulo se u nás zřízení čistě aristokratické, neobmezená vláda šlechty, která došla svého uzákonění ve známé knize Tovačovské a výslovně potvrzena byla též od krále Vladislava II. Nelze říci, že by vláda ta byla špatná, naopak po leckteré stránce byla pro zemi jakožto celek blahodárnou. Zemský soud pravidelně konaný bděl přísně nad veřejným právem a trestal všeliké násilí. Za tehdejšího rozkvětu humanismu šlechta pilně se vzdělávala v jazyku latinském a mnozí členové její byli i literárně činnými, jako biskup Stanislav Thurzo, Ctibor Tovačovský, Ladislav z Boskovic, biskup Jan Doubravský. Na vrcholu pak bylo její vlastenecké smýšlení a národní uvědomění. Na sněmích nejednalo se jinak než jazykem českým, poněmčená města královská musila držeti si písaře znalé jazyka českého, kteří zastupovali je na sněmích a vyhotovovali jim české listiny. Ano, v pozdějších dobách stavové ani z císařské kanceláře nepřijímali listin jiných než česky psaných.

Podobný vývoj moci stavovské lze stopovati netoliko na Moravě, nýbrž i ve všech zemích sousedních, v nichž Ferdinand I. nabyl panství. Již to bylo jeho moci panovnické velmi na úkor. Tato však ještě více byla omezena tím, že Ferdinand spojiv v rukou svých panství nad zeměmi rakouskými, českými a uherskými, nesloučil je v jednotný stát dle našeho ponětí novověkého, nýbrž skupiny ty zůstávaly každá o sobě v dosavadním způsobu samostatnými, a jediným pojítkem mezi nimi byla právě osoba panovníkova. Avšak ani každá z těchto skupin nebyla jednotně spravována; neboť na př. každá ze zemí koruny české měla své zákonodárství, bernictví, vojenství, sněm každé země zvlášť povoloval výpravy za hranice zemské, určoval, jak dlouho může vojsko v poli zůstati, zařizoval styky se zeměmi sousedními, upravoval věci náboženské, měl značný vliv na soudnictví i na jmenování nejvyšších úředníků zemských a veškeru správu zemskou. Někdejší jednota Čech a Moravy byla během XV. století značně uvolněna, a stavové moravští neopomenuli využitkovati každé příhodné chvíle, aby samostatnost markrabství ještě více rozšířili. Důležitým pojítkem zemí českých mohly se státi generální sněmy, ty však, ač dosti často byly svolávány, nestaly se nikdy řádnou institucí, nýbrž scházely se jen z okamžité potřeby a na výslovné přání stavů všech zemí nebo dokonce na přání panovníkovo.

Král Ferdinand záhy seznal potřebu, sesíliti moc panovnickou v jednotlivých zemích a organisovati aspoň některá nutná odvětví společné správy veřejné. Dobrým podkladem takových snah bylo, že aspoň v některých věcech rozhodoval neobmezeně a nebyl vázán na svolení sněmů v jednotlivých zemích, jako bylo vypovídání války a uzavírání míru, způsob vedení války, vybírání a upotřebení důchodů z korunních statků, cel a jiných regalií v každé zemi zvlášť. Pro takové záležitosti král Ferdinand zřídil ve Vídni společné úřady, totiž dvorskou radu vojenskou, tajnou radu se společnou kanceláří a dvorskou komoru pro záležitosti finanční. Jsa povahy rázné a vytrvalé, dovedl i s těmito s počátku skrovnými prostředky udržeti jednotu všech svých zemí. Nad to pak nikdy neopomíjel příležitosti vhodné, aby sesiloval moc královskou na újmu moci stavovské. Na Moravě hleděl stavy aspoň ve dvou sporných věcech učiniti povolnějšími: kdežto za Jagjelovců stavové sami svolávali sněmy, a sjezdy a usnešení těchto nepotřebovala stvrzení

královského, za Ferdinanda uvykli si ponenáhlu ač teprve po tvrdošijném odporu zásadě hájené králem samým, že zemský hejtman má právo svolati sněm jen tenkráte, když jest země v nebezpečenství a panovník mimo zemi; co se pak týče sankce usnešení sněmovních, stavové konečně úplně povolili, prohlásivše (1544), že by „bez JMti Ké o něčem pořádném ani usnésti se nemohli“, a skutečně posílali vždy články sněmovní králi ku schválení.*)

Tento zápas o veřejnou moc, vedený mezi králem a stavy, zanechával vždy jakousi trpkost na obou stranách, zvláště u šlechty, která viděla, že krok za krokem musí ustupovati. Trpkost ta stupňována byla tehdejšími rozdíly náboženskými. Ferdinand byl rozhodným katolíkem nejenom následkem svého vychování, nýbrž i z politických ohledů na svého bratra a na dvůr papežský. Na Moravě však za jeho panování a také již dříve stal se ve věcech víry, a to netoliko u lidu selského a městského, nýbrž i u šlechty převrat, který měl pro potomní časy dalekosáhlé následky. Od počátku XVI. století národ český v Čechách i na Moravě rozštěpen byl na trojí náboženské vyznání, katolické, podobojí a českobratrské. K tomu za dob krále Ludvíka přistoupilo ještě lutheranství, které záhy v obou zemích nabylo pevné půdy, a s ním i jiná vyznání, z nichž na Moravě zvláště se rozšířilo Novokřtěnství.

Vyznání katolické i podobojí bylo chráněno zákony, zemskými privileji a královskými přísahami. Avšak strana podobojí octla se záhy v hlubokém úpadku pro svou nedostatečnou vnitřní organisaci a pro nemravnost svého duchovenstva, kteréž za králů Vladislava a Ludvíka v leckteré příčině podobalo se duchovenstvu katolickému před vystoupením mistra Jana Husi. Úpadek ten na Moravě byl podporován stálým nedostatkem kněží, ježto biskupové olomučtí vytrvale odpírali kněžského svěcení přívržencům tohoto vyznání. Utrakvisté moravští neměli ani takové zevnější organisace, jaká byla v Čechách zavedena od r. 1478 zřízením pražské konsistoře podobojí. Jejich postavení stávalo se den ze dne trapnějším: třeba zemskými zákony chráněni, za hranicemi a zvláště od stolice římské nikdy nebyli uznáni za pravověrné křesťany; tak octli se v úplném náboženském i kulturním osamocení a byli vyloučeni z pokroku, který se tehda objevil

*) Kameníček, Sněmy a sjezdy I., 42.

u veškerého křesťanského světa následkem horlivého studia humanistického.

Za to tím většího významu nabyla nově založená společnost Českých čili Moravských Bratří. Hlubší náboženské rozjímání odvracelo mnohého přivržence oprav jak od církve katolické tak podobojí. Malý hlouček lidí, mezi nimiž vynikal bratr Řehoř, rodu rytířského, ale beze statků pozemských, upozorněn byl na spisy samostatného myslitele Petra Chelčického, který v mnohých svých názorech shodoval se s Valdenskými a také s Wiclifem i Janem Husem. Hlavní příčinu úpadku církevního viděl v těsném spojení papežství s císařstvím, které zahájeno bylo již v dobách Konstantina Velikého. Stát i církev měly mezi sebou býti úplně nezávislými. Chelčický zastával se mínění, že netoliko ve věcech víry všeliký nátlak a všeliké násilí jest zavržitelno, nýbrž že mezi církevní obcí a státem jest nesmiřitelný odpor, ježto pravé křesťanství zakládá se na svobodném přesvědčení, stát však založen býti musí na násilí. Válka, jako každé zabití jednotlivce, jest věcí nedovolenou, poněvadž Bůh nikde nezrušil přikázání svého: nezabiješ! Pravý křesťan nesmí tedy nikdy násilí užívati, musí všechno snášeti a nemá se brániti ani proti nejtužšímu utiskování a pronásledování. Ani přisahati nemá. Také se má vzdalovati všeho, co se státem jest ve spojení, nesmí tedy žádného úřadu zastávati. Také všeliké roztřiďování na stavy jest protivné přikázání božímu; u pravých křesťanů nesmí býti rozdílu ve stavu, hodnosti a majetku. Chelčického ideálem byl život jednoduchý, věnující se následování přikázání božích a lásce k bližnímu. Všeliké zevnější obřady se zavrhují.

Toto učení přijali za své bratr Řehoř a jeho přivrženci, kteří rok po nastoupení Jiřího Poděbradského na trůn český (1459) dostali dovolení, usaditi se na královském statku Kunvaldském u Žamberka. Tam shromažďovali se mužové stejně smýšlející z nejrůznějších končin Čech a Moravy, mezi nimi mnozí Valdenští, a nazývali se bez rozdílu stavu mezi sebou „bratřími“. Pronásledování za krále Jiřího jich nepotlačilo. R. 1467 utvořili si vlastní církevní sdružení, zvolili si tři kněze ze sebe, kterým starý valdenský kněz udílel potvrzení vkládáním ruky. Sdružení přijalo název „jednoty bratrské“, kdežto protivníci nazývali je „pikarty“ (begharty), což byl povšechný název pro odpůrce svátosti oltářní. Hlavním pramenem jejich víry bylo

písmo svaté. Jako Táborité, zavrhovali i bratří ctění svatých a jejich obrazův, očistec, odpustky a mnohé ceremonie. Svátost oltářní přijímali pod obojí spůsobou, ale věřili, že nepožívají tělo a krev Kristovu skutečně, nýbrž jen duševně, čímž blížili se se pozdějšímu učení Kalvinovu. Platnost a působnost svátostí podmíněna jest mravní bezúhonností kněží, kteří je udílejí. Proto oni, kteří přijali křest od katolických duchovních, byli po vstoupení do jednoty znovu křtěni. Základem náboženství jest pevná víra, spojená s láskou; od věřících požadoval se prostý, spořádaný život, zdrženlivost všeliké nádhery a hlučných radovánek, lichvy a všelikých obchodův a živností jí podobných, dobrovolná chudoba a podpora nemajetných v té míře, že třebas nebylo zavedeno formálně společné užívání statků, každý měl svůj majetek míti jen pro své bratry.

Církevní organisace Bratří vrcholila v synodě, nejvyšší to jejich moci duchovní; jí byli všichni povinni neobmezenou poslušností. Knězem mohl se státi každý člen Jednoty, také sedlák nebo řemeslník. Řízení věcí za obyčejných okolností svěřeno bylo užší radě desíti neb dvanácti členů, kteří byli voleni od zástupců všech obcí. V čele byl senior, čili starší, který také kněze přijímal a vysvěcoval. Kněz měl za úkol vyučovati děti i dospělé, kázati, zpovídati, a to dle povahy hříchu buď tajně neb veřejně, udíleti svátost oltářní, bdíti nad mravním životem svých podřízených a zamezovati hříchy včasným napomínáním.

Učení bratrské nalezlo záhy hojné přívržence v utiskovaných stavech nižších, ale také u některých rodů panských, pod jichž záštitou odolalo četným pronásledováním za krále Jiřího i za obou Jagjelovců. Větší životní schopnosti nabylo usnešením synody rychnovské (1494), jímž některé výstřední zásady byly zmírněny, zejména prohlášeny za jistých výhrad za přípustné přísaha, služba vojenská, obchod, držení statkův a zastávání úřadů. Někteří horlivci vystoupili proto z Jednoty a založili novou sektu vedením bratra Amosa (odtud nazváni Amosity). Většina však počala vésti nový život, ježto jí bylo umožněno v míře mnohem větší než dříve, získati si přívržence také mezi vyššími stavy. Takovými byli na Moravě zejména páni Žerotínové, Pernštejnové, Šternberkové, Boskovští a Kounicové. Ježto každý šlechtic na svém panství byl neobmezeným suverénem, vysvětluje se, že přese všechny mandáty krále Vladislava (1503, 1508) bratrství šířilo se

na Moravě v míře mnohem větší než v Čechách, a že již kolem r. 1500 počítalo se tu na 100.000 vyznavačů, zvláště v západních a východních končinách této země. Poslední pokus, potlačiti učení bratrské násilím, stal se na Moravě r. 1508; tehda podán na sněmě brněnském návrh krále Vladislava, aby schůzky „pikardů“ byly zavírány, knihy jejich spalovány, jejich učitelé a představení poháněni ke katolickým neb utrakvistickým duchovním a od nich poučováni. Avšak strana nekatolická ústy pana Jana z Žerotína důrazně se opřela tomuto návrhu a zmařila jeho uzákonění; od té doby po celé XVI. století Čeští bratří na Moravě žádným zvláštním zákonem nebyli stiháni, kdežto v Čechách, kde zákon proti „pikardům“ téhož roku na sněmě pražském byl přijat, kruté pronásledování jejich potrvalo za obou králů z rodu Jagjelova.*)

Tehda právě vystoupil Martin Luther ve Wittenberce jakožto protivník římské církve. Poněvadž jeho útok byl obrácen netoliko proti jednotlivým zlořádům, nýbrž i proti papeži, česká strana podobojí, roztrpčená stoletým marným zápasem s kurií římskou, která dosud všechny mírné návrhy nesmiřitelně odmítala, pohlížela na německého reformatora jako na svého spojence a přijímala horlivě jeho učení za své. Mladí mužové, pobyvší nějaký čas v Německu, vraceli se nadšeni novým učením o evangelické víře a svobodě a rozšiřovali v Čechách a na Moravě překlady satirických spisů, jež podkopávaly základy starého církevního zřízení. Vynikající členové strany podobojí zahájili přímé styky s Lutherem.**) Tak jako Havel Cahera v Čechách, tak na Moravě Pavel Speratus (Paul von Spretten) byl hlavním šiřitelem nového učení. Rodem jsa ze Švábska, přišel na poč. r. 1522 se svou ženou, kterou vydával za svou sestru, do Jihlavy a obral si toto město za hlavní své působiště. A Němci jihlavští, kteří dosud houževnatě se vzpírali učení Husovu, byli první z královských měst moravských, kteří k lutheranství se přiklonili. Speratus byl od městské rady jmenován kazatelem.

*) Gindely, Gesch. der böhm. Brüder I., 1—157, Goll, Quellen und Untersuchungen zur Gesch. der böhm. Brüder, Denis, Konec samostatnosti české, v překladu Vančurově, str. 205—270, J. Bidlo, Jednota bratrská v prvním vyhnanství, a téhož „Jednota bratrská“ v Ottově Nauč. Slovníku.

**) Srv. J. Čihula, Martin Luther a Čechové podobojí, v Čes. Čas. Hist., roč. III., str. 271, 329.

Král Ludvík a biskup olomucký Stanislav hned od počátku přísně vystupovali proti Speratovi, který přes odpor Jihlavských byl pohnán k zodpovídání do Olomouce, tam za arcikacíře prohlášen a odsouzen k smrti ohněm. Ale na přímluvy zemského podkomořího pana Viléma Kuny a jiných ze šlechty moravské, ve které také již vzrůstal počet přívrženců učení Lutherova, byla mu od krále dána milost a vypovězen (1524) ze země po dvanáctiměsíčním vězení v radnici olomucké. Sperat odešel do Wittenberka a konečně do Prus k odpadlému velmistru řádu německého Albrechtovi, a tam zemřel r. 1554. Ale po celý život svůj udržoval písemné styky s Jihlavskými a napomínal je, aby vytrvali při víře jim hlásané. To se také stalo, a lutheranství rozšířilo se nejen v Jihlavě, nýbrž i v jiných královských městech na Moravě, v nichž Němci měli převahu.*) Avšak protestanté v Čechách a na Moravě neutvořili zvláštní náboženskou stranu, neboť k tomu neměli zákonité oprávněnosti; spíše snažili se splynouti se stranou podobojí, v ní dosáhnouti většiny a přetvořiti ji pak dle svých vlastních názorů. Králové Ludvík a ještě více Ferdinand pokoušeli se sice vytisknouti lutherány z tohoto postavení, ale pokusy ty zůstávaly marnými, ježto lutheráni ve staré straně podobojí záhy si zjednali převahu nejen početní nýbrž i mravní.

V době, kdy Ferdinand stal se králem českým, Morava proslula již jako zaslíbená země všech, kteří nemohou se s dosavadními řády církevními srovnati. Stavové moravští mezi prvními požadavky, jež předložili králi Ferdinandovi, postavili neobmezenou svobodu náboženskou. Není tedy divu, že i ono vyznání náboženské, jež se vyskytlo v Německu pod názvem Novokřtěnců čili Anabaptistů, nalezlo u nás bezpečné útočiště.**) Počátky tohoto učení zavedl u nás Dr. Balthasar

*) D'Elvert Gesch. der Stadt Iglau, str. 156 násl.

**) O Novokřtěncích velmi mnoho jest psáno: F. Hošek, Balth. Hubmaier a počátkové novokřestěnectva na Moravě (1867), J. Loserth, Dr. Balth. Hubmaier und die Anfänge der Wiedertaufe in Mähren (1893), Der Communismus der mähr. Wiedertäufer im 16. u. 17. Jahrh. (1895) a jiné spisy založené na na četných pramenecb, které uveřejnil J. Beck ve Fonter rer. Austriacarum sv. 43. Stručný přehled o Novokřtěncích na Moravě nejnověji podal Frant. Machát v Čes Čas. Hist. roč. III. (1897), str. 349 násl. Četné zmínky též u Gindelyho „Gesch. der. böhm. Brüder“.

Hubmaier; narozen ve Friedberku u Augšburka, studoval theologii a filosofii a stal se professorem university ingolstadtské, později farářem ve švycarském Waldshutě. Seznámil se s učením Luthera, Zwingliho, ale konečně přijal učení Tom. Münzera a zavrhoval křest dětí. Pronásledován a uvězněn byv pro své učení v Curychu, odebral se do Augšburka a odtud r. 1526 do Mikulova na Moravu, kdež již před jeho příchodem založen byl (1524) evangelický sbor Novokřtěnců pod ochranou pana Linharta z Lichtenštejna; jiným ochráncem Hubmaierovým byl pan Arkleb z Boskovic. S Hubmaierem přišla do jižní Moravy část jeho přívrženců ze Švycar a za nimi hrnuly se zástupy pronásledovaných Novokřtěnců ze všech končin Německa. Hubmaier rozvinul v Mikulově velmi plodnou činnost spisovatelskou, ale byl již v červenci 1527 na rozkaz krále Ferdinanda zajat a odvezen do Vídně, kdež po marném pokuse, ospravedlniti se z bludů, byl v předměstí Erdberku upálen (10. března 1528) a manželka jeho několik dní potom v Dunaji utopena.

Učení Hubmaierovo po smrti jeho nezaniklo, naopak vždy více se šířilo zejmena mezi obyvatelstvem národnosti německé, kdežto český lid více lnul k Bratrství. Brzo vznikly menší obce Novokřtěnců ve Znojmě a v Ivančicích, ačkoli právě v tomto městě měli Bratří převahu. Obec brněnská vždy více se vzmáhala. Do Rosic přišel Gabriel Ascherham, kožešník ze Schärdinka v Bavořích, a Filip Pleuer, řečený Blauermel ze Švábska, a zařídili tam obec, která však brzo se rozštěpila v Gabrielovce a Filipovce; Blauermel se svými přívrženci se pak odstěhoval do Hustopeč. Také obec mikulovská se rozdělila po smrti Hubmaierově. Dědictví tohoto přejal Hans Spittelmaier, jehož přívrženci se nazývali „Schwertler" dle svého učení o meči a vůbec o užívání zbraně, kdežto protivníci jeho Jakub Wiedemann a Filip Jäger učili, že křesťan s dobrým svědomím a dle slova božího nesmí zacházeti mečem ani jinou zbraní aniž smí válku vésti; odtud také stoupenci těchto nazývali se „Stäbler" (přívrženci berly) čili na základě učení o komunismu jmění „Gemeinschaftler". Pan Linhart z Lichtenštejna, jenž klonil se k straně mečové, s počátku pokusil se sjednati smír mezi protivníky; když se to nepodařilo, dán byl přívržencům berly rozkaz, aby se s jeho statků vystěhovali. Vyhostěnci v počtu 200 osob vedením Wiedemanna a Frant. Imzingra

odebrali se do Slavkova na statky čtyř pánů z Kounic, bratří Jana, Václava, Petra a Oldřicha, kteří jsouce již z dřívějších dob novému učení nakloněni, příchozí vlídně uvítali, dovolili jim stavěti si domy v městě, darovali jim stavební dříví a prominuli robotu na šest let.

Slavkov odtud stal se hlavním sídlem Novokřtěnců moravských, kteří vstoupili záhy ve styky se spoluvěrci tyrolskými. Když tito byli v zemi své utiskováni, v čele některých Jakub Huter přišel do Slavkova (1529) a usadil se tam. Příkladu Tyrolanů následovala osada Novokřtěnců v Českém Krumlově, která rozmnožila osadu slavkovskou o osmdesát duší. Záhy nestačil jediný dům ke konání bohoslužby, kterouž bylo dlužno na tré rozděliti. Toto rozdělení spůsobilo však nové různice v učení, jež donutily asi 150 osob, v jichž čele byl Reublin, k odchodu do Hustopeč; abatyše brněnského kláštera Králové vykázala jim sídla na svých statcích v Hustopečích a a nedaleké vsi Štarovicích (1531). Později podařilo se Huterovi, jenž byl mužem energickým, všechny obce na Moravě sjednotiti a sorganisovati, odkudž Novokřtěnci moravští obecně pak nazýváni byli Huterovci.

Novokřtěnců horlivě se ujímali stavové moravští již také proto, že byli velmi přičinliví a mnohá řemesla, hospodářství i průmysl přivedli k velkému rozkvětu; také platili mnohem větší daně než ostatní poddaní. V druhé polovici XVI. století počítalo se na 45—50.000 vyznavačů této sekty, roztroušených po celé jižní Moravě, zejmena v Mikulově, Slavkově, Znojmě, Rosicích, Brně, Ivančicích, Bučovicích, Pozořicích, Čejkovicích a jinde. Od svých německých souvěrců, kteří byli v říši již 1535 úplně vyhubeni, moravští Novokřtěnci lišili se mírnějšími názory, jimiž klonili se zvláště k Českým bratřím. Komunismus čili společné užívání majetku bylo u nich provedeno do nejmenších podrobností.*) Dle společných hospodářství „Haushaben“ (kuchyně) zvaných jmenovali je na Moravě někde „Habáni“, jinde „Toufaři“ dle něm. Wiedertäufer.

*) Až 1000 osob, někdy i více, bydlelo v jediném statku. „V takovém statku jest jeden hospodář a správce, který dohlíží na pracující řemeslníky, obstarává potřeby pro dům. V tomto domě podává se všem stejný oběd v jediné síni, vyjímaje šestinedělky a děti, jimž se podává zvlášť. Starší sedí zvlášť, a dává se jim poněkud více jídla než mladým a zdravým, všem pak dle potřeby a jmění.“ Machát, l. c. str. 356.

Za panování krále Ferdinanda pokročilo ještě dále rozštěpení náboženské na Moravě. Pan Jan Dubčanský na Habrovanech s několika muži stejně smýšlejícími založil novou sektu Habrovanských čili Lileckých, kteří od bratří odchýlili se hlavně učením, že svátost oltářní jest pouze vnějším znamením na památku těla a krve Kristovy. Dubčanský hleděl získati Bratry pro své učení, avšak porada svolaná za tím účelem do Prostějova (1531) rozešla se netoliko s nepořízenou, nýbrž i s velkým rozhořčením; podobný výsledek měla druhá schůze v Kyjově (1535). Dubčanský potom za příkladem Českých bratří, kteří r. 1535 podali sepsání své víry, sestavil se svými přívrženci také hlavní články svého učení a dal je v Prostějově r. 1536 v českém jazyce vytisknouti. Král však nechtěje trpěti podobných výstředností, pohnal Dubčanského do Prahy k zodpovídání, kdež byl od biskupa Fabra vyslýchán, z bludův usvědčen a uvržen spolu se svým příbuzným a přívržencem Albrechtem Vojkovským do vězení v černé věži. Avšak stavové moravští protestovali proti tomuto uvěznění, ježto prý se stalo na nález dvorského soudu pražského a nikoli zemského soudu moravského, který jedině má právo pány moravské souditi. Po více než půlroční vazbě Dubčanský i se svým soudruhem byl konečně propuštěn pod zárukou 10.000 kop. čes. gr., za které zaručili se pánové z Pernštejna a ze Švamberka, a pod výminkou, že ani písemně ani ústně nebude bludů svých šířiti anebo že se ze země vystěhuje. Ale i proti tomu stavové ohlásili odpor a král konečně svolil k bezvýminečnému propuštění Dubčanského.

Případ Dubčanského jest patrným dokladem, jak neutěšené byly tehda náboženské poměry na Moravě, na druhé straně pak jeví se tu marnost všelikých pokusů krále Ferdinanda, aby zavedl jakýs takýs pořádek. Pokusy ty rozbily se vždy o odpor stavův. Dvakráte pokusil se vymoci usnešení sněmu moravského (ve Znojmě r. 1528 a 1535), aby aspoň učení Novokřtěnců bylo potlačováno, ale pokaždé stavové takovému usnešení se vyhnuli. Jedni pravili, že na svých statcích vůbec Novokřtěnců nemají, jiní slibovali jen za sebe, bez všeobecného usnešení, že jich trpěti nebudou. Když pak Ferdinand stavy r. 1540 upozorňoval na sněmovní usnešení o nich, odpověděli po pravdě, že o žádném usnešení nevědí a že není také nikde zaznamenáno.

VI. Věrnost Moravanů za války šmalkaldské. Marné pokusy Ferdinanda I. o obmezení svobody náboženské.

Král Ferdinand získal si o země koruny české nepopíratelné zásluhy. Královská moc povznešena byla od něho z hlubokého úpadku, do kterého byla uvedena oběma Jagjelovci. Tím byla opatřena v zemi lepší bezpečnost, soudům zjednána větší vážnost a umožněno jim přísněji zakročovati proti rušení veřejného pořádku a pokoje od svévolných jednotlivců; vyšším stavům zabráněno šířiti svou moc na újmu práv panovnických, ježto král nedopouštěl sněmům a sjezdům vykračovati z mezí svého oprávnění a zasahovati do výkonné moci, pokud příslušela panovníkovi. Proslulou byla jeho šetrnost ve výdajích, střídmost v jídle i pití, vzorný a bezúhonný rodinný život, spravedlnost ve všem jednání. Ani v náboženských věcech nelze mu vytýkati nesnášenlivost. Jeho opatření proti nekatolíkům nešla dále, než aby zabezpečil katolíky proti ostatním vyznáním. Proto také když viděl, že všechny jeho pokusy, aby zastavil postup lutheránství ve staré straně podobojí, rozbíjejí se o odpor stavů českých a moravských, hleděl aspoň v městech královských chrániti katolíky v dosavadních právech tím, že nedopustil tam vykonávání jiných řádů náboženských, než zákony zemskými povolených, totiž buď pod jednou nebo podobojí. Když pak stavové nekatoličtí v Praze i v jiných městech královských pokoušeli se zaváděti úchylky a novoty, král přísně to zakázal. Z toho vznikla v Čechách nespokojenost stavů, která se ponenáhlu obracela proti celé vládní soustavě krále Ferdinanda, brojila proti všemu, čím doposud povznesl moc panovnickou a směřovala k obnovení bezvlády doby Jagjelovské. Přímo vystoupiti proti králi stavové lutheránští dlouho se neodvažovali. Ano, když r. 1541 Praha stížena byla hrozným požárem, ve kterém shořely i zemské desky, Ferdinand na sněmě konaném r. 1545 vymohl si nález sněmovní, jímž starý revers o svobodné volbě královské, který spolu s deskami shořel, změněn byl a nahrazen reversem novým, v němž sice Ferdinand nazývá se zvoleným králem, avšak za to uznáno dědičné právo královny Anny na trůn český a tím dědičnost trůnu přenesena i na potomstvo Ferdinandovo po meči i po přeslici. Avšak stavové čeští nabyli ihned odvahy k zjevnému odporu proti svému panovníkovi, jakmile jim naskytla se naděje o dosažení cizí pomoci, kterou jim měla podati válka šmalkaldská v Němcích.

Rok 1545 přinesl evropským národům na krátký čas utišení válečného ryku na dvou stranách; císař Karel V. skončil roku předešlého (1544) dlouholetý zápas s králem francouzským Františkem I. mírem v Crespy, a brzo potom také král Ferdinand dosáhl pokoje od Turků. Císař mínil užiti tohoto oddechu k obnovení pořádku náboženského v říši německé, kde zvláště knížata protestantská dopouštěla se vždy nových a nových přehmatů proti církvi katolické; vynikající hodnostáři církevní, jako na př. arcibiskup kolínský a mohučský, přestupovali na víru lutheránskou a při tom ponechávali si dosavadní panství církevní. Císař Karel hleděl tyto nepořádky urovnati po dobrém a proto přiměl papeže Pavla III. k svolání obecného koncilia do Tridenta, k jehož jednáním pozval také knížata protestantská. Tato však odepřela účastniti se koncilia, aniž se chtěla podrobiti jeho nálezům. Císař mínil tedy užiti proti nim moci branné a sbíral pomocí papeže dvojí vojsko, v Italii a Nizozemsku; když pak knížata se ho tázala po účelu tohoto zbrojení, odpověděl, že nemíní nikoho stihati pro víru, že však míní potrestat ony, kteří pod záminkou víry porušují zákony. Knížata spolku šmalkaldského, v jichž čele byl Jan Bedřich, kurfirst saský, a Filip, lantkrabí hesský, odpověděla rovněž pilným zbrojením v severním i jižním Německu (1546).

Na tuto válku byl připraven již od delšího času též král Ferdinand, o němž nemohlo býti pochybno, že jakožto zvolený král římský a jeden z nejpřednějších knížat katolických v říši bude státi při císaři, bratru svém. Král také již za svého pobytu v Olomouci (28. března 1546) vydal vyhlášky do všech zemí českých, kterými se zakazovalo vstupování do cizích služeb vojenských. S císařem spojil se také Mořic, kníže saský z mladší linie rodu toho, ač byl protestantem, proti příbuznému svému Janu Bedřichovi, když mu bylo slíbeno, že kurfirstská hodnost i panství v Sasku budou naň přeneseny. Na základě těchto úmluv král Ferdinand se svolením stavů českých i moravských sebral veřejnou hotovost a vtrhl do Míšně, kdež se spojil s knížetem Mořicem a pomohl mu podrobiti celé Míšensko. Kurfirst Jan Bedřich, který dlel v jižním Německu při spolkovém vojsku, na zprávu o tom spěchal do své země, zmocnil se opět Míšenska, ano vypudil Mořice i z vlastního jeho území. Král Ferdinand mínil opět pomoci Mořicovi, sebral především za své

peníze vojsko v Čechách i na Moravě, a vypravil se s ním do Míšně; v čele Moravanů byl statečný pán Karel ze Žerotína, který nedávno před tím byl se proti Turkům proslavil. Potom vydal rozkaz ke všem stavům království českého, aby k této válce postavili veřejnou hotovost u Litoměřic (v lednu 1547).

Tento rozkaz setkal se však s odporem stavů českých, kteří ve válce šmalkaldské viděli příležitost vynutiti na Ferdinandovi požadavky své náboženské i politické a povznésti tak opět moc svou na úkor moci královské. Králi Ferdinandovi upíráno bylo právo nařizovati veřejnou hotovost za hranice zemské a stavové, ač v plném počtu shromážděni u Litoměřic, odepřeli táhnouti do Míšně, žádajíce, aby k povolení takové věci svolán byl zvláštní sněm. Ačkoli pak Ferdinand omlouval se krátkostí času, setrvali na svém a z Litoměřic vrátili se domů, kdež zdvihli vzpouru proti králi. Páni protestantští a bratrští učinili jednotu s městy Pražskými „k hájení svobod zemských, ježto prý oním rozkazem královským byly v nebezpečenství uvedeny". Na sjezdě konaném v Praze složili pak artykule žádostí, rázu náboženského i politického, jimiž mělo býti všechno zvráceno, čeho Ferdinand za posavadní vlády své dosáhl k udržení pořádku a k sesílení moci královské. Artykule ty po zvláštním poslu oznámeny králi se žádostí, aby svolal sněm do určité lhůty, na kterém by se o článcích oněch jednalo, jinak že si jej stavové sami položí. Zároveň pak rozesláno vyzvání k nepřítomným stavům, aby k jednotě přistoupili, s pohrůžkou, že kdo by tak neučinil, bude pokládán za věrného syna vlasti. Následkem toho skoro všichni páni a rytíři protestantští a bratrští přihlásili se k jednotě, též všechna města královská v Čechách, vyjma Budějovice, Plzeň a Ústí. Také s kurfirstem Janem Bedřichem jednota dala se v dopisování a vyjednáváno s ním o spolek k hájení společného náboženství.

Nepřestávajíce na stavích království českého členové jednoty obrátili se hned také (29. března 1547) k stavům moravským, slezským a hornolužickým se žádostí o pomoc k hájení ohrožovaných svobod a práv. Stavům moravským zvláště připomínali pomoci, kterých jim stavové čeští poskytovali za předešlých let proti Turkům, a žádali na nich přímo, aby jim ku pomoci přitáhli ihned, jakmile by jim druhým dopisem oznámili. Druhý pak dopis tento následoval již nazejtří po prvním (30. března) z příčiny, že tu chvíli přišla do Prahy zpráva od nejvyššího polního

hejtmana jejich, Kašpara Phluga z Rabštejna, že císař s velikou mocí od Norimberka se blíží a že zamýšlí obsaditi některá města v Čechách samých ano i Prahu. Žádali tedy zřízené osoby a „podle přátelské povinnosti napomínali", aby stavové moravští bez meškání vzhůru byli a k nejvyššímu hejtmanu k Bečovu aneb ku Praze, kudy by jim nejblíž bylo, ku pomoci přirazili. Vypraven jest i zvláštní posel se žádostí tou, Kašpar Strnad z Tryskovic, k jednání se stavy i s hejtmanem zemským na Moravě, panem Václavem z Ludanic.

Avšak moravští stavové příkladem českých nedali se strhnouti ku vzpouře proti svému králi. Nelze jim při tom vytýkati nedostatek citu vlasteneckého, ani snad že by svých práv a svobod méně statečně hájili, kdykoli jim hrozilo skutečné nebezpečenství. Ale moudří a rozvážní mužové, jakými byli páni Václav z Ludanic, tehdejší hejtman zemský, Berchtold z Lipé, pán na Krumlově, Jiří Žabka z Limburka, Hanuš z Lichtenštejna, pán na Mikulově, a ještě mnozí jiní byli přesvědčeni, že Ferdinand nemá v úmyslu sahati šlechtě na práva přísahou jí zaručená. Kdyby se vzpoura nezdařila, všechna tato práva mohla uvedena býti v pochybnost, kdežto naopak i nejpříznivější výsledek povstání nemohl stavům moravským přinésti mnohem více moci, než jí doposud měli. Dlužno také nezapomínati starého sporu mezi stavy českými a moravskými, jenž pocházel z dob volby Ferdinandovy a který i po letech zůstavil u obou stran stopy hořkosti. Všechny okolnosti působily k tomu, že žádost stavů českých o pomoc vojenskou byla odmítnuta, ano Moravané pokusili se včasnými výstrahami sousedy odvrátiti od nebezpečného podniku, ovšem marně. A jako šlechta vyšší i nižší, tak i města moravská zůstala Ferdinandovi věrna. Jediná Jihlava, jež stála v čele hnutí reformačního na Moravě, přidala se k povstání českému; nejprve skrze dva posly ústně, potom na pohrůžku českých stavů, že kdo nepřistoupí k jednotě, ztratí své statky a bude ze země vypovězen, také písemným prohlášením městská rada jihlavská připojila se k jednotě, složila peníze na válečné potřeby a vypravila do Prahy také oddíl vojska na pomoc.

Zatím král Ferdinand, který dlel té doby v Sasku a již zase spojil se s vévodou Mořicem, na žádost stavů českých položil sněm do Prahy na den 18. dubna. Císař Karel vypravil

oběma na pomoc vojsko vedením Albrechta, markrabí braniborského, ale Albrecht byl od kurfirsta Jana Bedřicha u Rochlic poražen a zajat. Touto porážkou svého spojence nuceni byli Ferdinand i Mořic couvati rychle zpět ku hranicím českým, a Ferdinand nařídil opětně veřejnou hotovost z Čech, tentokráte k obraně zemské u Litoměřic a jmenoval nejvyšším velitelem jejím pana Šebestiána z Weitmile. Stavové čeští, jimž kurfirst Jan Bedřich zatím dal zprávu o svém vítězství, sebrali sice vojsko a uložili na celou zemi berni k vydržování této moci, avšak velitelem jejím jmenovali pana Kašpara Phluga z Rabštejna a nařídili mu, aby se nespravoval jinými rozkazy, nežli stavovského výboru od nich zvoleného, který měl v Praze své sídlo. Kašpar Phlug s vojskem stavovským zaujal pak postavení nikoliv u Litoměřic, nýbrž u Bečova, odkudž vyjednával s kurfirstem Janem Bedřichem o spojení obojího vojska. Ferdinandovi z Čech překáženo bylo zásobovati vojsko a vybírati brance, pochod vojska jeho znesnadňován kladením zásek a zakázána výplata daní od předešlého sněmu povolených. Ale k zjevnému spojení s kurfirstem nedostávalo se nikomu odvahy, a Kašpar Phlug marně očekával podobný rozkaz z Prahy od stavovského výboru. Tak se stalo, že král Ferdinand a vévoda Mořic bez překážky protáhli Litoměřickem, Žateckem a Loketskem k Chebu, kdež se spojili s hlavním vojskem císaře Karla.

Zatím shromáždil se sněm ustanovený v Praze (18. dubna). Král Ferdinand vypravil k němu komisaře své, v jichž čele byl olomucký biskup Jan Doubravský, a mezi nimiž byli moravští páni Václav z Ludanic, Vilém Kuna z Kunštátu, Jiří Žabka z Limburka, místokancléř královský, Přemek z Vickova a Václav Tetaur z Tetova. Tito komisaři vyzvali shromážděné stavy, aby zápis jednoty branné zrušili, vojsko rozpustili a upustili od spolku s kurfirstem Janem Bedřichem; neučiní-li tak, že se jim zakazuje další jednání. Tímto prohlášením popuzeni, čeští stavové usnesli se poslati Ferdinandovi dopis velmi důtklivý, kterým hájili svého práva uzavírati branné jednoty. Dříve však než list ten byl odeslán, došla do Prahy zpráva, že kurfirst Jan Bedřich poražen byl od spojených vojsk císaře Karla, krále Ferdinanda a vévody Mořice u Mühlberka (24. dubna 1547). Král Ferdinand sám podal z bojiště mühlberského zprávu o tomto vítězství biskupovi olomuckému a ostatním pánům moravským do Prahy,

a jeho list byl veřejně shromážděným stavům českým přečten. Na tyto působila neočekávaná zpráva jako blesk z čista jasna. Mnozí, kteří beztoho k jednotě jen z donucení přistoupli, rozjížděli se ihned z Prahy. Dopis Ferdinandovi dosud neodeslaný byl zrušen a poslům uloženo pouze žádati, aby směli při své jednotě setrvati, začež slibovali rozpustiti vojsko, které však zatím již samo se rozešlo.

Král Ferdinand, jejž poslové zastihli v ležení před Wittenberkem, obléhaným od vojska císařského, odpověděl, že stavové mají především zápis jednoty zrušiti a zanechati všeho shromážďování, až by od něho sněm byl položen. Avšak stavové ani potom neuposlechli tohoto rozkazu, ano vložili zápis jednoty do desk zemských, jakoby tím měl nabyti platnosti zákonité. Tu ovšem král Ferdinand, jemuž po pokoření knížat protestantských v Německu císař Karel odevzdal část vojska svého, aby jím odbojné stavy připravil k poslušenství, dal se ihned na pochod do Čech a dorazil již 3. června do Litoměřic, kamž mimo jiné dostavil se též biskup olomucký Jan Doubravský a četní pánové moravští kromě těch, kteří již dříve dleli při vojště královĕ. Z Litoměřic král vydal prohlášení, že odpustí všem pánům a zemanům, kteří by se do určité doby dostavili do jeho ležení a tam se ospravedlnili. Z této amnestie však vyňati byli hlavní vůdcové vzpoury a také města královská. I dostavili se téměř všichni protestantští páni a zemané do Budějovic a zrušivše jednotu brannou, slibovali králi pomoc proti těm, kdož by se ještě protivili. Jich pomocí král Ferdinand dal se na pochod ku Praze, která po nepatrném odporu vzdala se mu na milost a nemilost. Proti královským městům a náčelníkům povstalé šlechty zřízen byl 25členný soud, který se skládal z přísedících pánův a rytířů z vedlejších zemí koruny české. V čele jeho byl syn králův, arcikníže Ferdinand, a z Moravy zasedali v něm: biskup olomucký, zemský hejtman Václav z Ludanic, Berchtold z Lipého, nejvyšší maršálek království českého, Jan z Lichtenštejna, Dětřich z Kunovic, Václav Tetaur z Tetova, nejvyšší písař markrabství moravského, Přemek z Vickova, podkomoří moravský, a Jan Kropáč z Nevědomí. Ústy pana Václava z Ludanic pak král Ferdinand dal ohlásiti poslům Pražanů těžké podmínky, za kterých jim udělil odpuštění. Také ostatním městům královským byly uloženy přísné pokuty: musila vydati králi většinu statkův

svých i důchodů, předložiti privilegia, jež měla býti dle vůle královy změněna, a poddati se stálé dani z piva a z vína, která měla býti budoucně vybírána bez svolení sněmovního. Poselstva královských měst, skládající se z purkmistrův a konšelů, po 40—50 osobách, předvolána byla na hrad Pražský, byla na rozkaz králův uvězněna na tak dlouho, až by ony podmínky byly splněny. Dva zemané a dva měšťané byli k smrti odsouzeni a popraveni. Že tresty nebyly krutější, bylo z velké části zásluhou moravských přísedících soudu královského, kteří se za obviněné vřele přimlouvali.*)

Mezi obviněnými královskými městy byla z moravských jediná Jihlava, jíž dáno za vinu, že jakožto majitelka českého statku Střítež účastnila se vzpoury protestantských stavův a že se také dala do velezrádného spolčování s kurfirstem Janem Bedřichem. Královský soud uznal měšťany jihlavské vinnými a odsoudil je jako ostatní města, ku ztrátě všech zemských statků, jež měly připadnouti komoře královské. Na mnohé prosby teprve král ponechal městu jeho statky a spokojil se pokutou 25.000 tolarů; krom toho musili se Jihlavští, jako všechna města královská v Čechách, zavázati k pobečovnému, t. j. k poplatku jednoho groše z každého sudu piva, v městě uvařeného. Když později městská rada stěžovala si u císaře Maximiliana, že toto pobečovné jest městu Jihlavě na velkou potupu, ježto žádné jiné město moravské není takovému poplatku podrobeno, císař sprostil (1575) město této daně, jestliže se z ní vykoupí složením 5000 pr. grošů jednou pro vždy, což se také stalo.

Král Ferdinand použil vítězství svého nad vzpourou stavů protestantských k dalšímu ještě sesílení moci panovnické, ač spůsobem dosti umírněným, aby nepopudil většinu stavů k mocnějšímu odporu. K tomu cíli směřovalo především opatření, že stavové pod trestem smrti nemají bez svolení králova uzavírati mezi sebou spolky a sněmy svolávati; králi bylo přiřčeno právo, osazovati zemské úřady a soudy toliko po úradě příslušných kollegií; v městech královských dosazeni všude královští rychtáři, jimž příslušelo obec svolávati, účastniti se všech schůzí rady

*) Srv. Tomek. Děj. Prahy, XI., 396, 403. Tieftrunk, Odpor stavů českých r. 1547.

městské, dohlížeti, aby konšelé ničeho proti králi směřujícího nepodnikali, a účastniti se všeho právního jednání. V Praze zřízen byl appellační soud pro všechny země koruny české, který složen byl z dvanácti členů stavovských, po čtyřech z každého stavu, a ze čtyř právnických učenců a soudců. Od té doby mělo všeliké odvolání královských měst ve věcech soudních k soudu magdeburskému, pražskému neb litoměřickému přestati a přeneseno býti na tento appellační soud královský. Konečně v příčině dědičné posloupnosti trůnu českého vedle zlaté bully císaře Karla IV. z r. 1348 a majestátu krále Vladislava z r. 1510 stvrzen byl revers vydaný r. 1545, jimž se připouštěla volba a korunování nástupce za živobytí králova. A tak tedy nezdařená vzpoura na místě rozšíření práv stavovských měla v zápětí pravý opak — totiž značné jich obmezení.

Avšak netoliko politické nýbrž i náboženské změny král Ferdinad mínil provésti v zemích českých. Domnívalť se, že nadešla příhodná doba, aby zvláště v Čechách a na Moravě svoboda náboženská obmezena byla toliko na obě starší vyznání, oprávněná zemskými zákony, totiž katolické a podobojí. Zvláště pak proti Jednotě bratrské vystoupil s nebývalou přísností. Dobrou záminkou k tomu bylo mu hojné účastenství Bratří ze stavu panského, rytířského i městského v předešlé vzpouře, za kteréž neméně než čtyři páni bratrští zasedali v osmičlenném správním výboru. Již v říjnu r. 1547 obnoven byl mandát krále Vladislava z r. 1508, jimž zapovězeny Bratřím všechny schůzky, konání služeb božích i udílení svátostí a nařízeno, aby všechny kostely jejich odevzdány byly katolíkům nebo podobojím. Novým dekretem (v lednu 1548), jehož provedení bylo svěřeno synu královu arciknížeti Ferdinandovi, pozavírány byly všechny modlitebny a jiná shromáždiště bratrská: na panstvích, která některým pánům byla konfiskována a připadla komoře královské, dosazeni byli na místě bratrských farářů katoličtí nebo podobojí a stoupencům Jednoty na takových statcích nařízeno do určité lhůty přestoupiti anebo se vystěhovati; i odešlo jich tehda velmi mnoho na Moravu, potom na 800 osob do Pruska a do Polska do vyhnanství; byly to „první oběti onoho žalostného stěhování, jež tak často se opakuje během XVI. a XVII. století. Co tu hoře a zármutku! Svazky přátelské a rodinné rozervány, dům otcovský opuštěn, jmění těžce nastřádané ztraceno, nebezpečenství po cestách a nad

to nade vše neuhasitelná touha po vlasti!"*) Starší obcí byli stíháni a tehdejší biskup jednoty, Jan Augusta, vylákán byv ze svého úkrytu, několikkráte byl zmučen a uvržen do vězení na Křivoklátě, kdež pobyl v tuhé vazbě po šestnácte let. Všechno úsilí spoluvěrců vybaviti jej odtud zůstalo marným, ba neprospěla ani přímluva šlechetného biskupa olomuckého Jana Doubravského u samého krále Ferdinanda přednesená.

Záměr katolické reformace, pojatý králem Ferdinandem, prováděn byl v Čechách bez překážky. Tam zajisté vědomí spáchané viny a strach před zaslouženým trestem nedovolovaly stavům, aby vystoupili na ochranu svobody náboženské. Ano stalo se, že duchovní podobojí, aby svalili se své strany vinu, sami podněcovali krále proti „pikardům" a žádali jej za ochranu proti útiskům, které prý jest jim od nich snášeti. Jinak bylo na Moravě. Tato země, kromě pohraničného města Jihlavy, v těžké době zachovala králi svému nezlomnou věrnost. Král Ferdinand v uvážení této věci a dobře věda, jak vysoce váží si Moravané svobody náboženské, neodvážil se bez svolení stavů mandát proti pikardům přenésti také na Moravu. To povzbudilo také biskupa bratrského Jana Augustu, že než ještě uvržen byl do vězení, uchýlil se zvláštním prosebným listem pod ochranu zemského hejtmana moravského Václava z Ludanic, jehož rodičové kdysi také náleželi k jednotě bratrské. Ale odpověď tohoto zněla nepříznivě; tam bylo vytknuto, že Augusta nevyužitkoval dostatečně své moci, jakožto první biskup Jednoty, aby zamezil vzpouru Českých Bratří proti králi, ano že na místě toho rozesílal listy, pořádal schůze a strhl prý tak množství lidu v záhubu; také prý složil hanlivou píseň na císaře a krále; Augustou prý Jednota jest zničena; on, Václav z Ludanic, že doufal jako jeho rodiče zemříti ve víře bratrské; když však poznal její převraty, které staly se zejména působením lutheránství, raději té víry se vzdal. Marné byly námitky Augustovy, že on nebyl původcem oné hanlivé písně a že nekonal schůze Bratří, aby je štval proti králi: Ludanický všeliké ochrany mu odepřel.

Z odmítavého chování předního zástupce šlechty moravské vůči Augustovi netřeba však ještě souditi, že by se byl zpronevěřil dosavadním zásadám náboženským. Hleděliť na Augustu

---

*) Denis, Konec samostat. české, str. 418.

spíše jako na provinilce politického, než jako na mučenníka pro víru. Možno, ano v pravdě se podobá, že smýšlení jeho i ostatní šlechty moravské se změnilo, když zpozorovali, jak daleko pokročil Ferdinand v pronásledování Bratří v Čechách. A nedůvěra jejich rostla, když král povzbuzen úspěchem svých snah v Čechách, pokusil se také na Moravě přísněji vystoupiti ve věcech církevních. S počátku stalo se tak jen proti Novokřtěncům; na sněmě v Brně r. 1548 žádal od stavů poznovu, aby toto vyznání ze svých statkův odstranili a ze země vypověděli. Ačkoliv pak ani tehda všeobecné usnešení v tomto směru se nestalo, přece na mnohých statcích Novokřtěnci byli pronásledováni a mnoho jich uchýlilo se do doupat a skrýší, kdež bídně trávili život po desíti až po dvanácti osobách.

Na České bratry tehda u nás ještě nedošlo. Kdežto v Čechách r. 1548 a 1549 byli stále krutě pronásledováni a král již pomýšlel na sloučení katolíkův a utrakvistův, ano mínil již i společného arcibiskupa v Praze dosaditi, touže dobou (28. října 1549) konala se v Přerově bez překážky synoda Bratří, zbavených své církevní hlavy, aby se uradili o krocích, jež by měli pro budoucnost podniknouti. Tehda také část Bratří vypovězených z Čech dostavila se k této synodě z ciziny, zvláště Mach ze Siona, vedle Augusty jediný zbývající z desíti starších Jednoty, jimž jedině příslušelo světiti kněze. Morava byla tenkrát vůbec předním sídlem Jednoty a bezpečným Bratří útočištěm. Část šlechty přiznávající se k Bratrství přímo jim poskytovala ochrany, ostatní, katolíci, podobojí i lutheráni, chovali se k nim větším dílem snášenlivě. Tomu mínil Ferdinand učiniti konečně přítrž. Opíraje se o prosbu biskupa olomuckého, na sněmě v Brně zahájeném v den před sv. Jiřím (24. dubna) r. 1550 uvedl otázku náboženskou na přetřes. Místokancléř královský Zikmund Heldt z Kementu za jeho přítomnosti zahájil toto jednání stížností, že od nastoupení vlády Ferdinandovy na Moravě všechno se změnilo. Kdežto prý r. 1526 toliko jednotlivé osoby oddávaly se bludům, nyní každé město, každá vesnice jimi jest nakažena; na denním pořádku prý jest, že řádní kněží od svých patronů jsou vyháněni z far a v ně dosazováni lidé ničemní; statky církevní stále jsou pleněny. Jest prý tedy vůle králova, aby vše uvedeno bylo v onen stav, jaký byl r. 1526, a všeliký odpor proti jeho záměrům projevený že bude hledět zlomiti.

Tento projev zřejmě čelil proti Jednotě bratrské. Zemským hejtmanem byl tehda pan Václav z Ludanic, který v mládí svém po rodičích svých rovněž k této víře se přiznával, později však přiklonil se k Habrovanským a k lutheránům, takže náboženské vyznání jeho nebylo určité, nicméně katolické církvi vždy byl rozhodným odpůrcem. Avšak politické smýšlení jeho bylo přísně vlastenecké, králi sloužil vždy se vzornou oddaností a prokázal mu zejména za vzpoury české r. 1547 neocenitelné služby tím, že ve shodě s ostatní šlechtou udržel Moravu v pokoji. Král také vyznamenal jej, jmenovav jej předsedou soudního dvoru nad provinilými stavy českými. Na Václavovi z Ludanic bylo nyní, aby odpověděl na projev vůle královské. A odpověď jeho zněla tak, jak mu kázalo jeho smýšlení náboženské i přímá, neohrožená povaha. Obrátiv se k samému Ferdinandovi, pravil: „Nejmilostivější králi! Když Jste skládal přísahu, na základě které byl Jste přijat za markrabí moravského, byl ovšem počet oněch, kteří se přiznávali k čistému a neporušenému učení, nepatrný, což jest následek neznalosti pravé bohoslužby a pravého užívání svátosti; my však podnes želíme úpadku oněch dob. Nyní, když se Bohu zalíbilo, zapuditi temnotu, děkujeme mu z hloubi srdce, že nám pomohl k poznání očištěného evangelia. Prosíme a zapřisaháme Vaši Milost, aby nám popřála toho největšího statku a nezbraňovala nám vykonávání našeho náboženství. My všichni ani za vlas od svého přesvědčení neodstoupíme, a já sám raději hrdlo své nasadím, než abych se své víry vzdal. Dříve Morava v ohni a popeli zahyne, než aby trpěla nějakého u víře nucení!“

Po těchto slovech zemský hejtman obrátil se k shromážděným stavům a otázal se jich, zdali to, co právě králi přednesl, jest také jejich smýšlením. A všichni bez obalu přisvědčili. I vybídl Ferdinand sám ony, kteří by ho chtěli poslechnouti, aby stranou odstoupili, v naději, že se přece skloní před auktoritou královskou. Avšak pouze sedm se jich přihlásilo, a to ze stavu panského Berchtold z Lipé, Zachariáš z Hradce, Jaroslav z Pernštejna, Hanuš Haugvic z Biskupce a pan Tvorkovský; z rytířstva Zoubek a Konický ze Švábenic. A přece bylo ve sněmě více než sedm zástupců víry katolické.*)

---

*) Gindely, Gesch. der böhm. Brüder I., 353.

Nebylo to pouze porušení svobody náboženské, nýbrž i zamýšlené obmezení práv politických, proti němuž moravští stavové ústy svého hejtmana prohlásili odpor. Zejména to bylo jim proti mysli, že Morava měla se obraceti v rozsudcích svých městských práv k nově zřízenému appellačnímu soudu v Praze. Proto si vysvětlíme, že zemský hejtman hned potom vytasil se s přísahou, kterou kdysi Ferdinand složil jakožto uznaný markrabí moravský, a přečetl znění její v německém překladě. Král odvětil na toto neslýchané počínání, že nikdy ještě jeho poddani tak nepokročili v nestydatosti, aby svého knížete upomenuli na složenou přísahu, že on jí dosti dobře jest pamětliv a že jí jako křesťanský král nikdy neporuší. Pan z Ludanic ospravedlňoval své počínání, že předčítání přísahy nemá býti výčitkou, neboť prý markrabí přísahu svou dosud vždy měl na paměti, avšak že jej chce také pro budoucnost upozorniti na jeho závazky. Ferdinand rozhořčen opustil zasedací síň, stavové pak doprovázeli zemského hejtmana domů na znamení své úcty k němu. Cesta jejich vedla mimo byt královský, a Ferdinand dívaje se z okna na hlučný průvod, ulevil svému hněvu ne příliš lichotivým přirovnáním stavů ke „stádu vepřů, z nichž kdybys jednoho podráždil, všechny na sebe poštveš, anebo k roji včel, z nichž kdybys jedinou urazil, všechny na tebe shrnou svá žihadla. Hejtman má průvod větší nežli já, což svědectvím jest největšího úkladu a spiknutí proti mně“.*)

Pevné a odhodlané vystoupení stavů moravských neminulo se s účinkem. Král poznal, že stavové nechtějí brojiti proti moci královské, ale že jsou odhodláni odmítnouti všeliký pokus, zaváděti pronikavé změny v základních zákonech zemských. Ovšem appellace z královských měst moravských do Prahy ponenáhlu dosáhl. Jinak bylo ve věcech víry. Bratrská jednota, pod ochranou jednosvorného usnešení sněmu svatojirského, byla ušetřena pronásledování králem zamýšleného. Bratři v Čechách stíhaní a vypovídaní nalezali i potom na Moravě bezpečné útočiště. Za to se snesla nová bouře nad Novokřtěnci, nad nimiž nikoli celý sněm, nýbrž pouze někteří páni moravští drželi ochrannou ruku; vyplašeni ze svých úkrytů, stěhovali se do Rakous a do Uher, ale ne na dlouho. Jakmile doba nebezpečná pominula, vraceli se zase na Moravu,

*) Gindely, l. c. 354, 517. Denis, str. 424.

kdež rádi byli viděni od mnohých vrchností, poněvadž svou zručností a pracovitostí v průmyslu i obchodu zvelebovali blahobyt oněch krajů, ve kterých se usadili.

Na témže sněmě svatojirském král Ferdinand dal podnět k vypracování nového zřízení zemského. Stavové sice vydali tiskem takové zřízení na počátku r. 1546, to však uraděno bylo za nepřítomnosti královy a obsahovalo na úkor jeho příliš velké rozšíření práv stavovských. Proto Ferdinand tohoto zřízení nepotvrdil a na obecném sněmě v Brně r. 1550 poukázal stavům nejen na některé nedůslednosti v něm obsažené, nýbrž horlil i pro doplnění zemského zřízení o zhoubcích a loupežnících, o čeledi a o drahotě v zemi, v čemž obyvatelé prý nevědí si rady. Stavové uznali oprávněnost těchto výtek a zvolili později po pěti osobách ze stavu panského i rytířského, kteréž během tří let vykonaly přípravné práce a r. 1553 učinily písemný návrh oprav a dodatků, jehož stvrzení si král vyhradil. Avšak Ferdinand s potvrzením otálel po několik let a dosáhl konečně svou vytrvalostí, že stavové všelikých novot ve zřízení zemském se vzdali a že prohlášeno bylo (1562) za základ zemského řádu starší zřízení, upravené r. 1535 na sněmě ve Znojmě za přítomnosti panovníkovy a za souhlasu jeho. A tak obezřelá, při tom však důsledná politika Ferdinandova dosáhla skvělého úspěchu.*)

Konečně dohodnutí mezi panovníkem a stavy o vzájemné vymezení práv mělo pro zemi blahodárné následky, zvláště když také od vnějších nepřátel po dlouhá léta již nebyla znepokojována. Pořádek ve všech oborech veřejné správy, rychlé a pečlivé vyřizování ve věcech soudních zjednaly obyvatelstvu všeobecnou bezpečnost majetku, takže z onoho zdivočení a bezvládí, jež zažila Morava za posledních let rodu Jagjelovců, nezbylo než temná vzpomínka. Průmysl a obchod se zvelebovaly ponenáhlu, Morava byla tehda hustě zalidněná, měla proslulá vína a byla prohlášená lácí svých potravin. Vývozem obilí a jiných plodin zemských uhražovala všechen náklad na výrobky cizího průmyslu, do země dovážené. Také rybářství, monopol velkostatkářů, bylo vydatným zdrojem příjmů. Důchody rodu Pernštejnského páčily se na 170.000 tolarů ročně, což byla suma na tehdejší dobu ohromná. Bohatstvím slynuli též pánové z Lipého, z Boskovic, z Žerotína,

*) Kameníček, Sněmy mor. I., 180 násl.

z Kunovic, z Hradce, Krajířové, Dubšti, Valdštejnové, Lichtenštejnové, Žampachové, z rytířů Tetovští, ze Zvole, Podstatští, Ojničtí a j. Také města se vzmáhala obchodem a průmyslem; měšťané půjčovali králům a šlechticům velké jistiny na úrok mnohem nižší, než bylo dříve, šest místo desiti ze sta. Židé a Novokřtěnci z velké části proto byli na statcích trpěni, ano i podporováni, že odváděli pánům svým velké poplatky, což zase vysvětluje se tím, že zaujímali v živnostech vynikající postavení. Pouze poddaný lid strádal útisky vrchností, které svalovaly většinu břemen, zejmena válečných, na jeho bedra.

Za tak příznivých okolností i všeobecné vzdělání utěšeně prospívalo. Šlechta zabývala se netoliko vojenstvím, diplomacií a věcmi soudními, nýbrž i četbou spisů klassických, řeckých i latinských. mladí synové šlechtičtí po dokonání přípravného studia byli posíláni do Italie, Německa i Francie, aby si osvojili řeči a mrav jiných národův evropských a aby se seznámili s muži vynikajícími ve vědách i umění. Neposledními representanty humanismu té doby byli Moravané Augustin Käsebrod, učený biskup Jan Doubravský a Jan ze Zvole. Také Čeští bratří té doby počali se horlivěji než před tím zabývati činností vědeckou; v té příčině vytýkal jim Pavel Sperát, že nevěnují vědě dostatek vážnosti a pozornosti; aby tuto výtku od sebe odvrátili, vypravili ze synody konané v Přerově (28. října 1549) Jana Blahoslava, nadaného mladého člena Jednoty, a Jana Rokytu do Basileje, aby se tam oddali hlubšímu studiu.

VII. Třetí mír cařihradský (1562). Poslední léta císaře Ferdinanda I.

Pětileté příměří, uzavřené s Turky r 1547 v Cařihradě, přineslo i Moravě prospěch, ježto po celý ten čas s té strany nebyla ohrožována. Ale než lhůta vyměřená uplynula, hrozilo nové nebezpečenství válečné. V Sedmihradsku knížetem byl z vůle sultána Solimana Jan Zikmund, syn Jana Zápolského, za jehož nezletilosti vládu vedla matka jeho Izabela s poručnickou radou, v jejíž čele byl Jiří Utěšinovič, biskup velkovaradinský, muž neobyčejného důmyslu státnického i schopností vojevůdcovských. Jeho snahy šly za obnovením jednoty uherské pod panstvím rodu Zápolského. Poněvadž král Ferdinand držel část Uher i Charvatsko, Utěšinovič viděl v něm hlavní překážku

svých záměrův, byl proto jeho protivníkem a chtěl ho těchto zemí stůj co stůj zbaviti, třebas pomocí Turků, které mínil potom vlastní silou z Uher vypuditi. Avšak naděje jeho byly trpce zklamány: sultán Soliman zřídiv pašalik budínský, rozrazil tím království uherské ve tré části a tím konečný cíl sjednocení této země byl zase do nedozírna oddálen. Jiří Utěšinovič od této osudné události netušil již ani novému knížectví sedmihradskému, které se octlo pod vrchním panstvím tureckým, že by se mohlo trvale zachovati od úplného jařma tureckého, a také všechno jednání sultanovo poukazovalo k tomu, že míní za krátko dosavadní vasalské knížectví proměniti v turecký pašalik.

Tyto obavy pohnuly Jiřího Utěšinoviče k tomu, že jal se vyhledávati přátelských styků s králem Ferdinandem. Úmyslem jeho bylo postoupiti mu knížectví sedmihradské i se Zátisím za jistou náhradu pro Jana Zikmunda. V tom směru jal se také s Ferdinandem vyjednávati, zároveň pak připravoval obranu země proti Turkům moudrými opatřeními. Avšak záměry jeho potkaly se s odporem šlechty sedmihradské i královny Izabely, která povolala i Turky na pomoc. Naproti tomu Jiří získal si mocnou oporu v Sasech i Sekelích a dílem i v poddaném lidu rumunském, jehož se ujímal proti útiskům šlechty. Odraziv útok turecký a pokořiv také vzpouru domácí, pohnul konečně královnu Izabelu, že podepsala v Karlově Bělehradě (19. července 1551) smlouvu, kterouž vzdala se pro sebe i pro svého syna všeho panství uherského a sedmihradského i s královskou korunou, začež Ferdinand udělil Zikmundovi i jeho mužským dědicům vévodství opolské a ratibořské jakožto léno koruny české a zajistil mu roční důchod 25.000 dukátů. Hned po této smlouvě královna i se synem opustila Sedmihrady a odebrala se prozatím do Košic, kdežto Utěšinovič podržel správu zemskou, byv od Ferdinanda ustanoven místodržícím čili vojvodou. Vedle něho zůslal v zemi Jan Castaldo, velitel vojska císařského, jež bylo do Sedmihrad vypraveno Jiřímu na pomoc. Již počátkem srpna r. 1551 šlechta sedmihradská holdovala Ferdinandovi jako vrchnímu pánu.

Následkem těcho událostí vypukla ještě před uplynutím pětiletého příměří nová válka s Turky, která vedena jsouc v Zátiší nedotkla se sice přímo Moravy, jako v létech předešlých, nicméně měla za následek, že stavové na žádost královu znovu musili se zavázati k povolení peněz i mužstva ve značnější míře

než dosud. Turci udeřili s velkou mocí na Temešvár, Lipu a jiná města v Banátě temešvárském a některých i dobyli. Utěšinovič a Castaldo oblehli město Lipu, kterou obsadilo 5000 Turků vedením statečného Peršana Ulamy bega. Tehda byli ve vojště císařském dva vynikající Moravané, z nichž jeden statečností válečnou, druhý posvátnou výmluvností dobyli si velkých zásluh. Byl to předně pan Karel ze Žerotína, který již dříve několika výprav tureckých se účastnil; byv i tentokráte postaven v čelo veřejné hotovosti moravské, za obležení Lipy odrazil prudký výpad Turkův a přes 700 jich pobil, čímž velitel posádky Ulama beg donucen byl vzdáti se. Druhý byl kněz Antonín Brus z Mohelnice, který již dříve (r. 1542) účastnil se jako vojenský kazatel ve výpravě proti Turkům a se svolením Jindřicha Meziříčského z Lomnice, vojevůdce moravského, po tři léta zastával svůj úřad; vyznamenávaje se neobyčejnou výmluvností, hlásal slovo boží za přítomnosti vojska i statečných vůdců jeho a dobyl si takové vážnosti a slávy, že sám král Ferdinand byv na něho upozorněn, povolal jej do Vídně, jmenoval jej tajným radou svým a když r. 1551 hrozila nová válka turecká, ustanovil jej předním kazatelem veškerého vojska, které táhlo do boje. Ježto Brus patero řečí plynně mluvil, neminula se plamenná slova jeho, jimiž vojevůdce i vojíny k obhájení křesťanstva mocně vyzýval, nikdy s žádoucím účinkem. Král Ferdinand později ještě pro důležitější úkol si jej vyhlédl.*)

Bohužel všechna statečnost i nadšení Moravanův i ostatních příslušníků vojska císařského nepřinesly věci křesťanské mnoho zdaru. Mezi vůdcem císařským Janem Castaldem a Utěšinovičem vznikly záhy roztržky; Castaldo udal vojvodu sedmihradského ze zrádného vyjednávání s Turky a dosáhnuv k tomu svolení Ferdinandova, dal Utěšinoviče úkladně zavražditi (17. prosince 1551). Tímto skutkem však král zbavil se jediného muže, který by byl mu mohl Sedmihrady zachovati. Když velký vezír Achmet paša vtrhl do Banátu, kdež oblehl s velkou mocí Temešvár i Lipu, druhé vojsko turecké pak vniklo do Sedmihrad, Jan Castaldo neodolal tolika nepřátelům, neumějе si získati důvěru obyvatelstva sedmihradského ani udržeti vojsko v kázni. Tak padl Temešvár i Lipa do rukou tureckých, a Ferdinand nucen byl Castalda

*) Pilař a Moravec, Hist. Mor. III., 25. — Borový, Antonín Brus, str. 15.

odvolati ze Sedmihrad a správu země svěřiti dvěma magnátům sedmihradským (1552). Jinou výpravu Turci zahájili z pašaliku budínského. Poněvadž král Ferdinand krom toho byl spolu s císařem Karlem ohrožován také od kurfirsta saského Mořice, náčelníka knížat protestantských v Německu, bylo mu více než kdy jindy potřebí pomoci ze zemí koruny české. Moravské stavy svolal na sněm do Brna (17. března 1553) a dosáhl od nich povolení veliké berně 12 kop grošů z 1000 kop, tolik co několik neděl před tím povolili také stavové čeští. Na obranu země proti možnému vpádu tureckému nařízena byla veřejná hotovost desátého muže a zvoleni krajští hejtmanové, kteří měli vykonati další opatření, opatřiti pevnosti, města i kláštery, zasekati hory, zabezpečiti silnice, připraviti vojenskou hotovost a postarati se o zásoby potravní. Podobná usnešení učiněna potom na sněmě v Olomouci (31. května 1556). Avšak povolená berně byla na Moravě velmi vlažně odváděna, a když se blížila lhůta vyměřená, převalná část obyvatelstva neměla ani první polovici zapravenu. Zemský hejtman pan Václav z Ludanic byl tedy nucen vybídnouti zvláštním listem stavy moravské, aby nejen nedoplatky, nýbrž i druhá polovice berně byly do určité lhůty zapraveny, sice že budou ukládány pokuty. Patrno z toho, že země po tolik let vyssávaná nestačila již přinášeti tak veliké oběti.*)

Nebezpečenství válečné ještě vzrostlo, když ovdovělá královna Izabela, nejsouc spokojena s údělem synu jejímu vykázaným, vrátila se do Sedmihrad za souhlasu stavů zemských, kteří si přáli Jana Zikmunda za knížete, a uznala opět vrchní panství sultána Solimana, čímž země ta pro Ferdinanda byla ztracena (1556). Téhož roku Ali, paše budínský, oblehl důležitou pevnost Siget, která na jihozápadě Uher nejdále byla posunuta do území tureckého a chráněna byla okolními bažinami i mocným opevněním. Nepatrná posádka 800 mužů bránila se statečně, ale bylo třeba brzké pomoci. I sebráno bylo ze všech zemí rakouských i českých vojsko čítající asi 16.000 mužů, jehož vrchní velení svěřil král svému druhorozenému synu, arciknížeti Ferdinandovi. I účastnilo se také mnoho panstva z Čech a z Moravy, jehož společným shromaždiskem byla Strážnice. Jezdcům českomoravským, jichž bylo na 1400, velel opět pan Karel ze Žero-

*) Kameníček, Účastenství Morav. l. c., str. 193. násl.

tína, kdežto pěšímu vojsku moravskému v čele stál pan Julius hrabě z Hardeka. Zpráva o příchodu vojska tohoto pohnula Turky, že upustili od obležení Sigeta. Arciknížeti však záleželo na tom, aby opatřil posádku sigetskou čerstvými posilami a zásobami a zároveň, aby zvěděl o dalších pohybech vojska tureckého, které ustoupilo k Pětikosteli. Tento nesnadný úkol vzal na sebe Karel z Žerotína i podařilo se mu přes všeliké nástrahy nepřátel vniknouti v čele těžké jízdy české a moravské až k Sigetu, kdež opatřil posádku všemi potřebami a bez úhony zase do tábora císařského se navrátil. Zásluhou tohoto obezřelého a chrabrého vůdce moravského Siget byl od útoků tureckých zachráněn. Arcikníže potom zvěděv, že Turci v ohromném počtu (80.000 m.) táhnou proti němu, dal se na zpáteční tažení; řízením téhož pána ze Žerotína stalo se, že veškeré vojsko již v říjnu t. r. bez pohromy domů se navrátilo.

V jak velké tísni král Ferdinand tehda se octl, o tom svědčí vlastní slova jeho, jimiž obrátil se o pomoc ke stavům moravským na sněmě v Olomouci (14. prosince 1556) a brzo potom i ke stavům všech zemí koruny české na generálním sněmě v Praze (22. března 1557). „Mnoho statků v Čechách a na Moravě, praví, hned za králů Vladislava a Ludvíka, jeho předchůdců dobré a slavné paměti, bylo zastaveno a Ferdinand byl nucen zastaviti ostatní; nicméně že se povždy přičinil, aby nejnalehavější dluhy zapravil a některé ze statků vyplatil. Berně, které Čechové a Moravané poskytovali, byly všechny nepatrné, tak že bylo mu hlavně roku 1529 a 1532 sbírati vojsko za peníze bratra svého císaře Karla V. a na vlastní útraty. Země Sedmihradská, kterou nechce obětovati Turkům, nýbrž křesťanům zachovati, stála prý ho přes 2,500.000 zlatých a války turecké v Uhřích při nejmenším přes 10.000.000 zl. rýnských do roku 1555. I v dobách příměří že mu bylo vydržovati mnoho posádek jízdných i pěších všude v pohraničních městech, na hradech, tvrzích i ve klášteřích uherských a konečně i na hranicích moravských, v Charvatech, Kraňsku, Štyrsku i Rakousích. Pašům a vezírům že mu bylo posílati peníze a drahocenné dary, aby působili ve prospěch jeho u sultána a každý že ví, jak nenasytnými jsou dvořané cařihradští. Nyní na obranu Sigeta i jiných hradů že bylo mu opět na vlastní útraty větší vojsko sebrati, poněvadž povolené berně byly tak nepatrny, že se toho ani nenadál. Nyní sice že

celá říše Německá se strojí na velkou výpravu proti Turkům, ale že proto přece Ferdinand potřebuje mnoho peněz na lidi, špíži, střelivo, špehy a podobné. A Ferdinand nezapomněl ve své dlouhé proposici také připomenouti, že ho Bůh obdařil velmi četnou rodinou*) a proto že mu jest vydržovati veliký dvůr, což mnoho nákladu vyžaduje. Nejstaršího syna svého (Maximiliana) že poslal ke dvoru španělskému na vychování, čímž mu opět spůsobena velká výloha."**)

Stavové moravští učinili tehda králi úplně po vůli. Dohodnuvše se s ostatními zeměmi koruny české, povolili netoliko vysokou berni (12 kop grošů z 1000 kop) na potřeby válečné, nýbrž i posudné, z každého sudu piva po dvou groších na tři léta Ferdinandovi na dluhy a na vydržování dvoru. Krom toho k obraně země proti vpádům nepřátelským poskytnuta válečná hotovost jednoho jezdce a čtyř pěších ze 2000 kop gr. č. Ferdinand, který brzo potom (14. března 1558) prohlášen byl od kurfirstů německých za císaře římského, nabyv nové odvahy (neboť i stavové druhých zemí slibovali stejně vydatnou pomoc), odepřel splniti požadavek sultána Solimana, aby zbořen byl Siget a aby posílán byl poplatek do Cařihradu. Doba zdála se tomu býti příznivou, ježto tehda vypukla domácí válka mezi syny sultánovými Selimem a Bajazidem. Také v Sedmihradsku věci obracely se ve prospěch císařův. Královna Izabela jsouc v neustálých rozbrojech se šlechtou vypravila poselstvo k císaři Ferdinandovi a za prostřednictví bratra svého Zikmunda II. Augusta, krále polského, dohodla se s ním o podmínkách míru. Syn její Jan Zikmud měl se vzdáti titulu královského a za to podržeti knížectví sedmihradské s východní částí Uher. Nežli však smlouva byla podepsána, zemřela královna Izabela (15. září 1559) a Jan Zikmund přerušil další vyjednávání, dav se prohlásiti opět za krále uherského. Za to podařilo se císaři dosáhnouti konečného míru se sultánem Solimanem na osm let (v Cařihradě, 1. června

*) Jeho manželka, Anna Uherská, porodila mu za 21 let (1526—1547) neméně než 15 dětí, z nichž ovšem všechny nezůstaly na živu. Po smrti její král Ferdinand již se neoženil.

**) Kameníček, Účast. Morav. l. c., str. 197. Z podrobného odůvodnění žádosti královy, který bere doklady i ze svého života rodinného, vysvítá neobyčejná moc stavů zemských vůči panovníkovi. Jak nepatrným jeví se tu zemský sněm našich dob!

1562), jimž Turkům ponechány všechny výboje a císař i pro příští časy se zavázal odváděti poplatek 30.000 dukátův.

Mír ten byl velkou útěchou stavům i všemu obyvatelstvu moravskému, avšak naděje, že by jim zemská břemena byla zmírněna, se nesplnily. Císař žádal i potom nezmenšenou berni na dluhy, na dary a poplatky do Cařihradu a zejména, „aby okolní a pomezní města, hrady i tvrze osazeny a proti Turkům opatřeny býti mohly, neboť prý válka s Turky i v míru trvá".

* * *

Vzhledem k rozháranému náboženskému stavu v zemích koruny české král Ferdinand vytkl si důstojný úkol, sjednotiti obě vyznání zákony zemskými uznaná, katolické a podobojí, a prováděl úkol ten se snahou uznání hodnou. Základem k tomuto sjednocení měla býti kompaktata basilejská. Byl přesvědčen, že moudrým kompromisem dosáhne mnohem více, než násilným potlačováním mínění protivného. V té příčině záměry jeho podobaly se oněm, jež sledoval slavný král český Jiří Poděbradský. Ano, katolický Ferdinand zašel ještě dále: žádal snažně kurii římskou, aby povolila kalich nejen v Čechách, nýbrž i ve všech jeho dědičných zemích. Avšak potkával se s nemenšími překážkami, než kdysi Jiří. Papež Pavel IV. byl vášnivým nepřítelem rodu Habsburského, a na Ferdinanda zanevřel také proto, že se dal voliti a prohlásiti za císaře (14. března 1558) též od kurfirstů protestantských. Řád jezuitský, který už tehda na mnohých místech s úspěchem čelil dalšímu šíření nových řádů, vzpružil zase někdejší odvahu stolice římské a obnovil naději její ve vítězství konečné nade všemi protivníky. Těmito nadějemi však ubylo dobré vůle k smírnému vyrovnání.

S podobným odporem však císař Ferdinand potkával se u vlastních poddaných. Náboženský mír augšpurský, jejž uzavřeli mezi sebou katoličtí a lutheránští stavové v Německu (1555), rozštěpil říši německou na dvě zákonem uznané konfesse a povýšil lutheránství za náboženství státní. Tento obrat nemohl zůstati bez následkův ani v našich zemích, jmenovitě lutheráni čeští a moravští nabyli nové důvěry, že i jim se podaří dosáhnouti podobného zákonnitého uznání. Obě náboženské strany stavěly se vždy příkřeji proti sobě, a Ferdinand sám posilňoval katolictví tím, že do svých zemí povolával jezuity a zakládal pro ně koleje s bohatými nadáními. V Praze založeno takové

kollegium na žádost kapituly a některých prelátů, zejmena opata broumovského, r. 1556 a obdařeno velmi bohatě. Zřízeny dva konvikty, pro šlechtice a pro chudé, a gymnasium, k němuž se pak připojovalo studium theologické i filosofické. Za obydlí vykázán jezuitům proslulý klášter sv. Klimenta na Starém Městě, nedaleko mostu Karlova. Na Moravě byl to pak biskup olomucký Marek Khuen, muž rozhodný a ducha bystrého, jenž za posledních let panování Ferdinandova snažil se uvésti řád jezuitský do své diecése. Katolického kněžstva na Moravě byl tehda takový nedostatek, že jednomu faráři bylo často obstarávati duchovní správu v celém obvodu nynějšího děkanství. Nad to pak katolické kněžstvo bylo velmi chatrně vzděláno, což hlavně bylo následkem toho, že musilo samo o obživu svou se starati. Desátky byly velmi skrovně odváděny, jelikož patronové far po většině holdovali náboženským novotám a raději se hleděli katolických farářů zbaviti, aby mohli povolávati na fary kazatele lutheránské, bratrské i jiné. O svatém Jiří dálo se pravidelně hotové stěhování farářů po celé Moravě, poněvadž fary bývaly pod jistými výminkami a závazky farářům od patronů rok od roku propůjčovány. Propuštění oddávali se buď úplné nečinnosti nebo hledali si výživy jinde, najímali si hostince nebo menší statky, oddávali se řemeslům, anebo pracovali na polích za denní mzdu. Kláštery byly buď úplně prázdny a opuštěny, nebo bylo sotva po jednom, dvou až třech mniších, a i ti den co den měnili víru svou i řeholi a ženili se.

Biskupové olomučtí marně snažili se dobrým příkladem a neústupnou přísností stavovati nekázeň ve kněžstvu moravském. Ani důrazné usnešení sněmu brněnského r. 1558 nemělo v této příčině účinku. Proto biskup Marek Khuen čím dál tím více obracel zřetel svůj k nově založenému řádu jezuitskému, v němž byli mužové v pravdě učení a vytrvalí, a s patrným zalíbením pozoroval utěšené výsledky, jichž se domáhali členové tohoto řádu v nově založených kolejích svých ve Vídni a v Praze. Upozorňoval tedy rektora koleje vídeňské P. Petra Canisia, který byl zároveň provinciálem, na rozsáhlé pole činnosti na Moravě, jež vyžaduje pilných pracovníků. Vyjednávání však v té příčině o založení koleje olomucké se nezdařilo, ježto biskup Khuen neměl pro ni v první chvíli žádné vhodné místnosti ani zajištěné výživy.*)

*) Obšírněji o tom pojednal F. Kameníček ve Sborníku histor. roku 1885, str. 32 násl.

Byly však ještě jiné překážky, které ochromovaly činnost Ferdinandovu a bránily v dosažení konečné jednoty náboženské v našich zemích. Strana pod obojí octla se již největším dílem v táboře lutheránském a od r. 1555 stavové čeští osazovali konsistoř tak, že většina její záležela z osvědčených lutheránů. V městech, kde protestantism byl již zaveden, získává většinu obyvatelstva, proniká do rad městských, úřadně ujímá se správy města, kostely znenáhla odnímají se bohoslužbě katolické, mše jest proměněna nebo potlačena, a nikdo nešetří již rozkazů konsistoře utrakvistické. Na Moravě tehda ze šlechty jediný pan Jan Haugvic z Biskupic byl upřímným katolíkem; z měst pak a městeček moravských prý pouze Koryčany a Švábenice zůstaly čistě katolickými, ostatně novoty náboženské pronikly všude i do větší části vesnic moravských.*) V téže době Jednota bratrská počala se reorganisovati. V Čechách sice dosud přísné zákony zachovávány byly v platnosti, a Augusta držán byl ještě u vězení, ale církev moravská zkvétala a prospívala vždy utěšeněji. Ukázalo se to na synodě konané v Slezanech r. 1557, kde šlechta česká, moravská a polská u velikém počtu přítomna byla ve shromáždění, s ní více než dvě stě kněží a jáhnů, — mezi nimi pastýři nejhodnější, Černý, Červenka a Jan Blahoslav, jeden z duchů nejosvícenějších a z duší nejšlechetnějších, jaké zrodila země česká v XVI. století. Důležité nálezy byly tu učiněny: té chvíle skutečně dokonáno bylo dílo obnovy, jehož potřebu spůsobilo utrpení roku 1548; na synodách následujících (v Přerově r. 1562) rozvíjeny byly zásady, stanovené ve Slezanech. Dva noví biskupové byli zvoleni, Jiří Izrael, apoštol Polska, a Jan Blahoslav. Počet biskupů čili seniorů byl přes odpor Augusty, dosud na Křivoklátě uvězněného, zvýšen na čtyři. Vrchní správa Jednoty bratrské měla v té době posud hlavní sídlo své v Přerově, kdež působil Matěj Červenka, jeden ze seniorů čili biskupů jednoty. Bratrské obce na Moravě dosáhly nepříznivými poměry v Čechách daleko většího významu než v dobách předešlých. Přerov, Ivančice, Prostějov staly se sídly seniorův a tam také pravidelně konány byly synody. Ivančice nabyly zvláště tím velké důležitosti, že si je Jan Blahoslav obral za své sídlo, a význam ten podržely vždy rostoucí měrou až do konce Jednoty. Z Ivančic

---

*) Denis, l. c. str. 438. — Kameníček, Sbor. hist. 1885, str. 34.

byly spravovány jižní, z Přerova severní obce moravské. Členům jednoty bylo s větším důrazem, než dříve, ukládáno, aby si osvojovali větší vzdělání. Tehda mladí a nadaní mužové (Jiří Strejc, Jindřich Schwarz) ubírali se na studia do ciziny, zvláště do Královce a Wittenberka. Latině věnována byla velká pozornost. Tím spůsobem připravena půda překladu písma svatého, nejkrásnějšímu květu české literatury té doby, jehož dokončení náleží však do let pozdějších. Jednota rozdělila se na tři kraje. polský, český a moravský; usneseními synod kázeň byla lépe pojištěna, dozor rychlejší, kdežto všeobecně uznaná moc dvanáctičlenné úzké rady bránila všeliké roztržce a udržovala plnou jednotu víry a obřadův.*)

Za takových okolností nelze než podiviti se čirému optimismu císaře Ferdinanda, který tolik protiv doufal stále ještě sloučiti pod jedním krovem. Již r. 1549 učiněn byl od něho pokus na sněmě v Praze, aby na základě kompaktat sjednotil katolíky se stranou pod obojí. Většina duchovenstva pod obojí osvědčila se sice s počátku povolnou, poněvadž tehdejší administrátor pražské konsistoře, Jan Mystopol, muž prázdný všelikého mravního přesvědčení, s velkou horlivostí podporoval snahy královy. Avšak světští stavové, z nichž většina již stála na půdě lutheránství, zabránila přijetí navržených artykulův. Nová naděje zasvitla, když r. 1559 zemřel neústupný papež Pavel IV. a na jeho místo zvolen byl mírný Pius IV., který ochoten byl znovu svolati koncilium, odročené již z r. 1552. Nežli však by se koncilium sešlo, císař Ferdinand znovu naléhal na papeže, aby povolil přijímání pod obojí i sňatky kněžské, čímž doufal připraviti si u protestantů příznivou půdu pro další vyjednávání. Zvláště pak v zemích českých doufal těmito opatřeními získati pro církev římskou stranu pod obojí, a aby katolictví v Čechách v tomto směru zjednal bezpečnou oporu, urychlil s papežem jednání o obsazení arcibiskupského stolce v Praze, které již od let pro odpor kurie římské nebylo vyřizováno. Pro toto důležité místo císař vyhledl si Antonína Brusa z Mohelnice. Tento vynikající hodnostář církevní narodil se r. 1518 v Mohelnici, městě, náležejícím biskupům olomuckým. Asi r. 1540 vysvěcen byl na

*) Denis, l. c. 427. Gindely Gesch. d. böhm. Brüder I., 404 násl.

kněžství v klášteře křižovnickém v Praze. Životopisec jeho*) líčí netoliko souměrnost a krásu jeho těla, nýbrž i výtečné vlohy duševní. Zvláště stkvělou byla jeho výmluvnost a znalost patera jazyků, jež osvědčily se, když Brus po dvakráte účastnil se jako vojenský kazatel válečných výprav proti Turkům (1542,1551). Později stal se farářem v Chebu a r. 1552 zvolen byl velmistrem křižovníků pražských. Svým zevnějškem a výmluvností upozornil na sebe i císaře Ferdinanda, který jej r. 1558 jmenoval administratorem biskupství vídeňského. Na návrh učeného Scribonia, který tehda byl administrátorem arcibiskupství pražského a nabízenou hodnost arkibiskupskou pro svou osobu odmítl, císař vyjednával již od r. 1560 s dvorem římským o dosazení Brusovo do Prahy. Po dlouhém váhání papež konečně 5. září 1561 potvrdil Brusa arcibiskupem, zároveň pak mu bylo uloženo od císaře, aby také diecézi vídeňskou spravoval, pokud by vhodný nástupce nebyl nalezen, což se stalo již r. 1562.**)

Tak osazen byl z moci církevní po 140***) letech arcibiskupský stolec pražský mužem, který důstojně se řadí po bok prvnímu arcibiskupovi Arnoštovi z Pardubic. Morava dala jej sesterské zemi, tak jako o několik let dříve rodák český Jan Doubravský, pocházející z Plzně, znamenitý dějepisec, zdobil biskupský stolec olomucký. Císař Ferdinand sliboval si z tohoto dosazení mnoho zdaru pro svůj velkolepý záměr — sjednocení utrakvistů s katolíky. V té příčině již také bylo zahájeno vyjednávání s konciliem tridentským, kamž vypraven byl od císaře Ferdinanda jakožto vyslanec čili orator arcibiskup Antonín Brus spolu s biskupem pětikostelským Jiřím Dražkovičem. Brus v generální kongregaci, konané 7. dubna 1562, výmluvnými slovy hájil práva svobodného hlasování pro veškeré účastníky obecného koncilia. Avšak v červnu toho roku císař povolal jej do Vídně,

---

*) „Vita Generalium", rukopis archivu křižovnického, jenž obsahuje životopisy 36 velmistrů téhož řádu, praví o něm: „Singula enim ejus membra corporis ad Apellis composita et disposita fuere penicillum."

**) Borový „Antonín Brus z Mohelnice" v Praze 1873; téhož článek „Brus" v Ottově Naučném Slovníku". Srv. též Gindely „Gesch. der böhm. Brüder," II., 7, a Cvrčkův článek „Antonín B. z Mohelnice" v Č... Čas. Hist. r. II., str. 30.

***) Od roku 1421, kdy Konrád z Vechty přiklonil se ke kališníkům a vyloučen byl z církve katolické.

odkudž za urovnáním rozličných věcí církevních arcibiskup odebral se do Prahy a teprve 8. srpna vrátil se do Tridenta. Za nepřítomnosti jeho*) stalo se v 21. sezení koncilia usnešení (16. července), že postačí přijímati svátost oltářní pod jednou spůsobou. O téže věci jednáno bylo ještě v 22. sezení, které se konalo 17. září 1562. Leč ani tohoto sezení Brus se nemohl účastniti, jsa povolán do Prahy, kde mu bylo (20. září) korunovati nejstaršího syna císařova, Maximiliana, za krále českého. Tím se aspoň částečně vysvětluje, že zamítnuta byla žádost císařských vyslanců, aby přijímání pod obojí bylo dovoleno všem katolickým křesťanům v zemích českých, uherských a rakouských; usnešeno pouze, aby rozhodování o této otázce ponecháno bylo papeži. Císař Ferdinand vypravil tedy poselstvo do Říma a po delším vyjednávání dosáhl konečně od papeže Pia IV. svolení (17. dubna 1564), aby v Čechách, na Moravě, Rakousích, Solnohradsku a v několika diecézích německých svátost otářní směla se podávati pod obojí spůsobou. Od té doby ve všech katolických chrámech našich zemí podáván byl kalich každému, kdo si toho přál; instituce ta potrvala u nás až do r. 1622. Žádost za povolení sňatků kněžských byla však jak od koncilia, tak od papeže co nejrozhodněji odmrštěna.

Výsledky tohoto opatření zůstaly však daleko za očekáváním císaře Ferdinanda, že totiž strana pod obojí opět přilne k víře katolické. Svolení ono mělo přijíti o sto let dříve, když se ho domáhal slavný král Jiří Poděbradský, jemuž se na podobnou prosbu odpovědělo z Říma klatbou a vyhlášením křížové války. Tehda zajisté smířlivostí kurie byl by celý český národ vrátil se bez nesnází v lůno církve katolické: nyní, když rozštěpen byl v několikero vyznání, příliš pozdě přišlo se vstříc požadavkům strany podobojí. Tato nechtěla už o kompaktatech ani slyšeti, ježto přijala téměř naskrze nauky lutheránské. Ukázalo se to zcela zřejmě r. 1562, kdy čeští stavové pod obojí, shromáždění

*) Tak tvrdí Borový, Antonín Brus, str. 32., násl. Naproti tomu Denis, Konec samostatnosti české, str. 446., nezdar vyjednávání s konciliem tridentským přisuzuje malé obratnosti obou vyslanců císařských. „Brus, na němž spočívala tíha rokování, nebyl oblíben u shromáždění. Jeho vysoká postava, upřímná pobožnost, vážná povaha a výmluvnost vzbuzovaly sice úctu, ale biskupové italští, na jichž straně byla většina, vyčítali mu pýchu a samostatnost jeho“

ke korunování krále Maximiliana, osadili konsistoř pod obojí zřejmými přívrženci víry Lutherovy. Toho ovšem nemohl císař připustiti, nechtěl-li aby všechny snahy jeho o sjednocení víry zůstaly marnými. I odňal stavům pod obojí právo, které dosud bez překážky vykonávali, a oznámil jim, že bude příště sám jmenovati jak administratory tak i přísedící konsistoře. Stavové po některém odporu musili se podrobiti vůli panovníkově.

Brzo po vyhlášení kalicha v zemích českých zemřel císař Ferdinand (25. července 1564) ve Vídni, dav ještě v poslední chvíli na přímluvy syna svého Maximiliana svolení k tomu, aby Augusta z vězení křivoklátského propuštěn byl na svobodu. Tělo císařovo bylo na jeho výslovné přání převezeno do Prahy a tam v hlavním chrámě pochováno. Jeho panování obsahuje v sobě nejdůležitější obrat v osudech zemí koruny české. Země ty, které dosud tvořily jednotný a samostatný stát, byvše přivtěleny k zemím rakouským a uherským, ztratily tuto samostatnost. Nestalo se tak výhradně působením panovníkovým. Ferdinand, ač vždy bedliv sesilení práv královských, šetřil pečlivě práv stavovských tak, jak se k tomu zavázal přísahou, když nastoupil ve vládu našich zemí. Kdyby byli stavové všech zemí koruny české svorně hájili starobylého svazku státoprávního tak, jak vysloven byl ve zlaté bulle císaře Karla IV., Ferdinandovi zajisté by nebylo napadlo svazek ten přetrhati. Ale stavové jednotlivých zemí, především pak stavové čeští, sami lehkomyslně přervali pouto, jímž země vedlejší k Čechám byly vázány. A tak shledáváme se na počátku nového věku se smutným, ale nepopíratelným dějem, že Morava, ač nepřestala býti členem státu českého, jakým byla ve věku středním, octla se ponenáhlu k Čechám v poměru mnohem volnějším, až na konec (s počátku 17. století) nechtěla uznávati ani oprávněnosti generálních sněmův a také v jiných oborech vyhražovala si větší volnost.

VIII. Nastolení císaře Maximiliana II. (1564—1576) a nová válka turecká.

Nejstarší syn Ferdinanda I., Maximilian, přijat byl od stavů českých za krále 18. února 1549; hned potom zahájen byl (8. dubna) sněm moravských stavů v Brně, kde zvláště žádáno od nich, aby téhož Maximiliana také přijali za pána zemského,

aby mu dávali název i jméno krále českého a markrabí moravského.*) Stavové Maximiliana za svého pána přijali, ale nemohli při tom potlačiti opětovnou stížnost, „že od království českého volením a přijetím JMti krále Maximiliana starobylým pořádkům a svobodám našim ublíženo jest, a to v tom, že kněz biskup olomucký JMst jakožto jeden volenec krále českého a pan hejman a stavové tohoto markrabství pominuti a vymýceni jsme“; i žádali, aby pro příští časy v té věci stala se nějaká náprava. Zároveň si vyhradili, že Maximilian nastoupí v panství až po smrti Ferdinandově. Když však císař Ferdinand r. 1563 oznámil stavům, že na sněm, který tehda svolán byl do Olomouce, pošle za sebe, poněvadž jest churav, svého syna Maximiliana, který zatím již byl korunován za krále českého (20. září 1562), stavové neradi to slyšeli a upokojili se teprve, když jim císař ujistil, že svobodám a zemským pořádkům v ničem nebude ublíženo. I bylo vykonáno na onom sněmě (19. listop.) slavnostné holdování, když král Maximilian potvrdil všechna práva i svobody moravské.

Jiná žádost stavů moravských na tomto sněmě týkala se Opavska. Tato země již od delší doby Moravě se odcizila, a knížata opavští pokládali se za příslušníky Slezska. Toto odštěpení bylo již po celou dobu panování císaře Ferdinanda předmětem žalob a stížností se strany stavů moravských. Tito žádali, aby kníže opavský, jako ostatní velmožové moravští, jako na př. páni z Lipé nebo z Pernštejna, byl podřízen zemskému soudu i jiným zemským úřadům moravským; král Ferdinand zase po celý čas svého panování podporoval nároky Opavských, kteří pokládali své území za integrující část Slezska. Tato sporná otázka neustoupila s denního pořádku sněmů moravských, i byla také na onom sněmě olomuckém předložena Maximilianovi k vyřízení. Ale tento rozhodnuti se vyhnul, poněvadž nechtěl přistoupiti na nároky stavů moravských, a tak spor opět byl odložen na dobu neurčitou.

---

*) „Nepostačilo tedy, když byl dospělý syn vládnoucího panovníka v Čechách přijat za budoucího krále, aby již tím stal se též markrabím moravským, nýbrž bylo žádáno zvlášť o jeho přijetí a vyhlášení na sněmě moravském i ostatních zemí koruně české přivtělených.“ Srv. Kameníček, Sněmy a sjezdy moravské, I., str. 107. Kalousek, České státní právo, 2. vyd., str. 222.

Sotva císař Maximilian II. nastoupil v panství, již hrozilo zemím jeho nové nebezpečí válečné. Turci totiž dle svého obyčeje pokládali následkem úmrtí Ferdinanda I. za neplatný mír, jejž tento r. 1562 byl uzavřel. I zahájil císař Maximilian nové vyjednávání se sultánem Solimanem, jsa hotov doplatiti částku, kterou otec jeho za poslední dvě leta neodvedl; sultán pak za tuto cenu byl ochoten mír obnoviti, když tu nenadále stal se výbuch nepřátelství ze země Sedmihradské. Tam zajisté kníže Jan Zikmund, syn Jana Zápolského, dychtiv jsa rozšířiti panství své na vrub císařův a pokládaje za vhodnou k tomu cíli změnu na trůně císařském, vtrhl do císařské části Uher a dobyv několika pevností mezi Sedmihradskem a horní Tisou, pronikl výbojně až ke Košicím. Tam teprve prudké lijáky a nastávající zima zastavily jeho pochod. Zároveň počal také vyjednávati se šlechtou v císařské části Uher, aby se k němu připojila.

Proti těmto výbojným pokusům císař sebral v horních Uhřích na 7000 vojska jízdného i pěšího, v jehož čele vůdce Lazar Švendi ztracených míst záhy zase zpět dobyl a nepřítele zatlačil až ke hranicím sedmihradským. Moravané této války hned od počátku činně se súčastnili. Ve vojsku Švendiho bylo pět set jízdy z Moravy, k níž někteří pánové přidali také něco pěchoty, a v její čelo postavil se pan **Bedřich ze Žerotína**, který s počátku byl v diplomatických službách císaře Karla V. a Ferdinanda, později proslavil se ve věcech válečných a zastával čestné místo mezi vojenskými rádci císaře Maximiliana.*) Jiný vynikající Moravan, **Vilém Prusinovský**, biskup olomucký, byl téhož času vypraven od císaře do Polska ke králi Zikmundovi II. Augustovi, požádat za jeho prostřednictví mezi císařem a knížetem sedmihradským.

Vyjednávání toto vedlo k cíli, neboť Jan Zikmund, zastrašen byv skvělými úspěchy zbraně císařské, projevil ochotu, smířiti se s císařem pod výminkami pro tohoto velmi příznivými. Sotva však sultán Soliman dověděl se o tomto jednání, zakázal všeliké ústupky ve prospěch císařův a oznámil knížeti sedmihradskému, že mu vbrzce pošle vojenskou pomoc, o kterou tento již dříve byl v Cařihradě požádal. Tím se vyjednávání mírné přetrhlo, a císaři nastala (v květnu 1565) válka netoliko s Janem Zikmundem, nýbrž i s portou tureckou.

*) Pilař a Moravec, III., 32.

Toho roku nebezpečenství válečné nenabylo ještě příliš velkých rozměrů. Jan Zikmud Zápolský spojil se s temešvárským pašou Hasanem, který vtrhl s 25.000 muži do císařských částí Uher, a společně dobyli hradu Erdöda po 44 denním úsilném obléhání. Hrad byl obsazen od Turkův, a spojená vojska odtáhla k Tise, kamž také brzo potom přitrhl Lazar Švendi a před nepřáteli zaujal pevné ležení maje silné vojsko asi 18.000 m. V tomto postavení svedeno několik menších šarvátek, ve kterých zvláště oddíl českomoravský, vedený panem Bedřichem ze Žerotína, nepříteli citelné škody způsobil. Rozhodná bitva však nebyla svedena; vůdcové učinili mezi sebou příměří (v září 1565), Turci a Sedmihradští vrátili se domů, kdežto Švendi se svým vojskem odtáhl ke Košicím. Další vyjednávání s Turky o mír potkalo se s nezdarem, ježto sultán Soliman umínil si sám s velkou mocí vojenskou vypraviti se do Uher na pomoc Janu Zikmundovi.

Nyní bylo na císaři Maximilianovi II., obrátiti se opět k stavům jednotlivých zemí o vydatnou pomoc. Úkol ten byl poněkud obtížnější, než za císaře Ferdinanda, ježto země alpské nebyly tehda již pod jednotným panstvím. Tyroly totiž zdědil druhorozený syn Ferdinanda I. Ferdinand, Štyrsko, Kraňsko, Korutany s Přímořím třetí syn Karel, takže Maximilianovi vedle koruny české a uherské zbyly pouze Horní a Dolní Rakousy. Štěstím bylo, že oba mladší bratří císařovi byli s ním jedné mysli v příčině obrany turecké, a tudy stavové všech jejich zemí povolili pomoc, ač ne v té míře, jak to bylo od nich žádáno. Český sněm, který se sešel v letě r. 1565, usnesl se, vypraví-li se císař osobně do pole proti Turkům nebo Sedmihradským, že stavové jej mají doprovázeti, za to však zadržena byla povolená berně. Moravští stavové, svolaní téhož času na sněmě v Olomouci (22. června 1565), jali se zbrojiti pro mladého císaře s největší horlivostí, domnívajíce se, že s novým panovníkem nadejde i jiné štěstí. Ustanoveno vybírati veřejnou hotovost ze 3000 kop pr. gr. jednoho jezdce s koněm a každého desátého muže jakožto pěšího. Místo jednoho pěšího bylo možno zaplatiti půl druhé kopy grošů českých na měsíc a za peníze ty měli žoldnéři býti vydržováni. Vojsko to mělo v čas potřeby táhnouti i za hranice. Na obranu země vykonána jako za dřívějších dob rozsáhlá opatření. Vojska sešla se u Sudoměřic, jeden oddíl spojil se s veřejnou hotovostí českou vedenou Vilémem z Rožm-

berka u Znojma, odtud pak nastoupili společný pochod k Prešpurku, kamž také císař, Rakušané i Slezáci se dostavili. I sešlo se tu jenom ze zemí koruny české více než 10.000 vojáků, mezi nimiž bylo 7000 jízdných (z Moravy 1700 jízdných)*). Polními hejtmany vojska moravského byli: Bertholt z Lipého, zemský hejtman moravský, Bedřich z Žerotína, Jan z Kunovic a Záviše z Vickova. Poněvadž pak Maximilianovi II. dostalo se tehda hojných pomocí též z Uher, Charvatska, Německa, Španělska, od papeže, ano i z Francie a z Italie od vévody ferrarského, florentského a savojského, armáda císařská vzrostla na 60—70.000 m.

Na velkou škodu věci císařské, kterou tehda velká část Evropy pokládala za svou, nemělo toto statné vojsko osvědčeného nejvyššího vojevůdce. Císaři Maximilianovi, který se sám v čelo postavil, nedostávalo se potřebných válečných zkušeností. Také se všechny ony oddíly vojska dosti pozdě sešly u Prešpurka, co zatím sultán Soliman již časně z jara sám vypravil se v čele velkého vojska do Uher, ač již starcem byl sešlým tělesně i duševně. Doraziv do Uher část vojska vypravil proti pevnosti Gyule, jejíž posádka po dlouhém a chrabrém odporu se vzdala za svobodný odchod; ale sotva z města vyšli, všichni byli od Turků pobiti.**) Soliman sám s počátku měl úmysl táhnouti na Jager, dověděv se však o velkých škodách, které činil Turkům výpady svými Mikuláš Zrinský, velitel Sigeta, obrátil se proti této pevnosti, která jako klín čněla do území tureckého, a oblehl ji se 100.000 m. Zrinský maje v Sigetě něco přes 2000 Uhrův a Charvatů hájil hrdinsky nejprve města, pak vnitřního hradu po více než pět neděl, a když konečně všechny zdi byly tak rozstříleny, že nebylo lze jich držeti, ano i sám hrad byl zapálen,

---

*) Kameníček, Účast. Mor. str. 278., Huber, Gesch. Österr. IV., 257.

**) Velitelem posádky v Gyule byl Ladislav Kerecsényi, který nedlouho před tím na Moravě získal koupí Mikulov. Po pádu Gyuly byl od Turkův odvlečen do zajetí a v Bělehradě uvězněn. Byv nařčen u císaře, že zrádou vydal pevnost nepříteli, ospravedlnil se dlouhým listem, v němž vylíčil statečný odpor a svízele 70denního obležení. (Pilař a Moravec III., 25). Novější dějepisci nevěří v jeho zrádu. Srv. Huber, Gesch Österr. IV., 259. Jediný syn Ladislavův Krištof Kerecsényi zemřel již r. 1571 bez mužských potomků, a Mikulov připadl odúmrtí císaři Maxmilianovi. O čtyry léta později (1575) Mikulov koupil Adam z Dietrichštejna s počátku jako léno císařské, které však císař brzo po tom proměnil v dědičné jeho vlastnictví.

Zrinský svátečně vyzdoben v čele zbylé posádky učinil poslední výpad proti janičarům a padl v boji hrdinském (7. září 1566). S vítězoslávou Turci obsadili trosky dobyté pevnosti, avšak ještě 3000 jich pohřbeno bylo pod věží, kterou zásoby prachu tam uložené, vzňavše se všeobecným požárem, vyhodily do povětří. Sultán Soliman nedočkal se tohoto vítězství, neboť zemřel dva dny před pádem Sigeta. Smrť jeho byla od velkého vezíra zatajena, aby syn jeho Selim II. mohl bez překážky nastoupiti na trůn.

Za těchto událostí velké vojsko císaře Maximiliana dlelo v úplné nečinnosti. Císař neměl odvahy, aby obleženému Sigetu v čas přispěl na pomoc, a také návrh uherských členů vojenské rady, aby aspoň se přikročilo k obležení Ostřihoma, byl od německých rádců zamítnut. Tím zmařeno bylo mnoho drahého času, a čeští i moravští plukové, jimž bylo v Uhřích trpěti velkým nedostatkem potravin i píce, jež musila za nimi býti z Moravy dovážena, navrátili se domů, když uplynula lhůta ke konání vojenské služby jim vyměřená. I ostatní vojsko se rozešlo na zprávu o odchodu vojska tureckého z Uher, a císař Maximilian sám, nevěda ničeho o smrti Solimanově, navrátil se s nepořízenou do Vídně. Bylo velkým štěstím, že nestatečný sultán Selim II. sám pomýšlel na mír, který uzavřen byl v Drinopoli (17. února 1568) na osm let: Turci podrželi své výboje, zvláště Siget, ale také císařským potvrzeno, čeho v Zátisí Švendi dobyl proti Janu Zikmundovi. Tento vida všelikou snahu marnou, aby získal pomoc tureckou, učinil s císařem přátelskou smlouvu. Po smrti jeho (1571) šlechta sedmihradská zvolila si vévodou Štěpána Bathora, který opět uznal sultána tureckého svým vrchním pánem. Když pak byl zvolen králem polským (1575), postoupil panství sedmihradské svému mladšímu bratru Kryštofovi.

Mír s Turky pak již po celý čas panování Maximilianova nebyl porušen. Nicméně Moravanům, tak jako příslušníkům ostatních zemí císařových, nebylo na břemenech v ničem ulevено. Maximilian II. odvolávaje se na velké dluhy, způsobené válkou a na poplatek, který stále musil Turkům odváděti, na sněmě v Olomouci, jenž sešel se v létě r. 1569, žádal, aby Morava zaplatila v desíti ročních lhůtách ohromnou sumu 1,500.000 kop gr. čes. na dluhy a 100.000 kop krom toho ve třech letech na poplatky turecké. Stavové moravští tento požadavek splnili jen

částečně, poukazujíce na to, jak velké oběti přinesli již v letech předešlých a na velké ochuzení země, jejíž majetek za posledních patnácte letech ztenčil se o plné dvě třetiny.*)

IX. Náboženský stav Moravy za císaře Maximiliana II.

Císař Maximilian II. nebyl tak horlivým a upřímným vyznavačem víry katolické jako jeho otec Ferdinand, ano klonil se v mladších letech spíše k lutheránství. Jeho dvorním kazatelem byl v letech 1555—1559 Jan Pfauser z Kostnice, který, ač zjevně z církve katolické nevystoupil, přece se oženil a již jako farář v Tyrolích s kazatelny zastával se učení Lutherova. Pfauser svou výmluvností, odhalováním církevních zlořádův a horlením pro opravy záhy si získal důvěru princovu a vzbudil v něm nejživější sympathie pro věc protestantskou. Mezi otcem a synem došlo z té příčiny často k prudkým výstupům, a císaři Ferdinandovi podařilo se teprve po tuhém odporu synově Pfausera ode dvora odstraniti (1560). Od té doby působily na Maximiliana netoliko domluvy otcovy, nýbrž i prosby jeho manželky Marie Španělské, kterou vroucně miloval a která mu deset dětí povila. Především však byly to ohledy politické, pro které Maximilian neprohlásil se veřejně pro lutheránství. Rýnští arcibiskupové mínili totiž voliti jej za císaře jen v tom případě, podá-li jim bezpečné záruky v příčině náboženství. A protestanští kurfirstové sami radili, aby nevyvolával sporů s otcem a raději si zajistil trůn císařský, neboť doufali, že jim pak bude ve všem po vůli. Ještě větší opatrnosti bylo třeba šetřiti ke spřátelené linii španělské, kde tehda jediný syn Filipa II. don Carlos byl duševně i tělesně neduživý a po něm měl v první řadě právo na nástupnictví jeden ze synů Maximilianových. Jakž by byl však mohl doufati, aby Španělé přijali syna lutheránova za svého panovníka?

Tyto úvahy spůsobily velkou změnu ve smýšlení Maximilianově. Slíbil, že pošle nejstaršího syna svého Rudolfa do Španěl na vychování, přijal za svého dvorního kazatele Urbana, biskupa krckého, jenž byl umírněným katolíkem, a zavázal se (v únoru 1562) za přítomnosti svých bratří Karla i Ferdinanda a tajných radů slavným slibem, že míní žíti a zemříti v katolické víře jako jeho předchůdci. Když pak téhož ještě roku (24. listop.) zvolen

*) Kameníček, Účast. Morav, l. c., str. 283.

byl za krále římského, slíbil při korunování, že dle starodávného zvyku bude chrániti římskou stolici, papeže a církev křesťanskou.

Avšak tyto projevy, učiněné se zřetelem na dosavadní politiku rodu Habsburského, nedovedly vymýtiti jeho náklonnost k dřívějším zásadám. Při slavných mšech svatých nepřijímal svátosti oltářní, poněvadž nemohl přijímati pod obojí. Z toho ze všeho si vysvětlíme, že v povaze Maximilianově vytvořila se neobyčejná snášenlivost náboženská, neslýchaný to zjev XVI. století. Jemu nebylo ani možno vyvinouti v některém směru větší energii, ježto byl těla slabého a trápen často bolestnou chorobou. Nastoupil na trůn po svém otci v nadějném věku 39 let, a přece již tehda se vědělo, že nebude dlouho živ. Z toho také se vysvětluje častá kolísavost v jednání císařově; jednou vyhověl stížnostem biskupů katolických, podruhé zase dolehavým prosbám strany protivné.

V zemích koruny české a zvláště na Moravě nekatolíci kladli veliké naděje v nového císaře. Dlužno přiznati také, že povšechný stav katolické církve u nás tehda nebyl valně utěšený. Duchovenstvo katolické bylo v bídných poměrech hmotných. Postavením svým farář nelišil se příliš od najatého čeledína. Patron povolával na uprázdněné beneficium nějakého duchovního, obyčejně o sv. Jiří, kdy také jiné nájemné smlouvy se uzavíraly, a vyjednal s ním pravidelně půlroční výpověď. Taková vrchnost dovolovala si vůči farářům všechno možné bezpráví. Byl-li patron lutheránem, nevyplácel mu desátkův a svádėl k podobnému jednání také své poddané. Tak se mu podařilo donutiti faráře hladem, aby se místa svého vzdal, a na faru dosazován byl kazatel lutheránský. Ale také katoličtí patroni neradi platili desátky, a tak mnozí faráři musili se svých beneficií vzdávati jen proto, že neměli z čeho býti živi. Z toho vznikl velký nedostatek kněžstva, velká část katolických far zůstala neobsazena, a obce byly zbaveny všeliké duchovní správy.

Trojí opatření z posledních let císaře Ferdinanda I. směřovalo k sesílení a zvelebení katolictví v našich zemích: povolení kalicha, znovuosazení arcibiskupství pražského a zavádění jezuitů do Čech a na Moravu. První z nich nemělo valného účinku: pozorovalo se, že po rozhlášení tohoto ústupku více katolíků přešlo k utrakvismu nežli naopak. Šťastnější byla volba nového arcibiskupa: Antonín Brus ze všech sil

snažil se o povznešení duchovenstva; proto také po svém návratu z Tridenta r. 1564 chtěl svolati synodu provinciální, na níž by bylo publikováno usnešení koncilia tridentského. Leč tato snaha narazila na silný odpor stavů protestantských i samého císaře Maximiliana, který posléze svolání sněmu provinciálního rozhodně zakázal. I bylo Brusovi omeziti se na svolání t. zv. generálních konvokací, k nimž dostavovali se arcikněží a děkanové z království českého.

Na Moravě k pokleslé kázni duchovenstva přistoupil ještě jiný zjev neutěšený. Dlouholetým neosazením arcibiskupského stolce pražského uvolnil se značně svazek, v jakém dříve bylo k němu podřízené biskupství olomucké. Ještě za Jana Doubravského papežská stolice potvrzujíc volbu jeho (1541) uznává jej za suffragána pražského. Avšak když po smrti Doubravského biskupem olomuckým zvolen byl Marek Kuen (1553), tehda již papež Julius III. v bulle, dané arcibiskupovi mohučskému, doporoučí jemu nově zvoleného a potvrzeného biskupa jako suffragána. Důvodem pro tento důležitý krok, který zajisté v Římě i v Olomouci bedlivě byl uvážen, byla patrně jenom dlouhá sedisvakance v Praze. Následky toho záhy se ukázaly. Když r. 1565 po smrti Kuenově zvolen byl Vilém Prusinovský z Vickova biskupem olomuckým, papež Pius IV. znovu jej doporučil arcibiskupovi mohučskému, ačkoli tehda stolec pražský už byl osazen. Totéž se stalo s biskupem Tomášem Albinem r. 1574 a s nástupcem jeho Janem Mezonem z Telče, který zvolen byl od kapituly po velkých nesnázích a bouřích r. 1576; tehda po obojikráte papež prohlásil biskupa olomuckého za suffragána mohučského. Stanislav Pavlovský, zvolený a stvrzený za biskupa olomuckého r. 1594, dokonce prý sám o to se ucházel, aby se stal suffragánem mohučského kurfirsta-arcibiskupa. Že se tak nedělo za souhlasu arcibiskupů pražských, jest jisto, a jmenovitě Brus vzpíral se tomu, aby biskupství olomucké z podřízenosti pražské bylo vybaveno.*)

Nicméně i za tohoto sporu byl aspoň za Brusa poměr jeho k biskupům olomuckým přátelský, a snahy Marka Kuena

---

*) Srv. o tom Rezkův článek „O poměru biskupů olomuckých k arcibiskupům pražským v XVI stol.“, v Čes. Čas. Hist., roč. II., str. 39. — Tamtéž pojednání Cvrčkovo „Ant. Brus“ str. 38. — Borový „Ant. Brus“ str. 67 a 69. Otázka ta není dosud úplně vyjasněna.

i Viléma Prusinovského o povznešení kázně v duchovenstvu a zvelebení církve katolické na Moravě jdou ruku v ruce se snahami Brusovými v Čechách. Oba jmenovaní biskupové upustili od dosavadní snášelivosti svých předchůdců, jmenovitě Jana Doubravského, Zvláště Vilém Prusinovský, jemuž bylo popřáno déle spravovati moravskou diecézi, a jenž nastoupil v biskupství v mladém věku 31 let, byl neobyčejně činným, pořádal provinciální synody, misie a generální vizitace a hleděl povznésti pokleslou kázeň duchovenstva moravského slovem i příkladem. V Opavě, kamž zajel r. 1569 na cestách misijních, byl veřejně od měšťanstva pohaněn a málem kamenován. Stížnost, zdvižená v té příčině k soudnímu dvoru pražskému, byla zúmyslně umlčována působením nekatolických patronův. V hanopisech proti katolíkům bylo oslavováno toto vítězství hrubého násilí; kupci a řemeslníci v jiných městech moravských následovali tohoto příkladu a v potupných písních hrozili katolickým duchovním podobně učiniti, jako se stalo biskupu jejich v Opavě.

Prusinovský záhy poznal, že hlavní překážkou jeho dobrých snah jest nedostatek dobrého kněžstva, jak sám papeži se vyznal; proto také jeho pozornost obracela se v mnohem větší míře než za Kuena k tomu, aby co nejdříve zařízena byla jezuitská kolej v Olomouci. S počátku všechny pokusy byly marny, ježto vídeňskému provinciálovi kolejí jezuitských v Rakousku, Mikuláši Lanoyovi, všechna nabídnutí biskupa v příčině hmotného opatření koleje olomucké zdála se býti nedostatečnými. Vřelými přímluvami u papeže i u generála jezuitského řádu v Římě, Františka Borgie, biskup Vilém konečně dosáhl svého cíle; ke konci srpna r. 1566 vydána byla prozatímní fundační listina, jíž jezuitská kolej v Olomouci byla založena; ihned otevřena čtyřtřídní škola a také toho roku ještě založen seminář. Papež Pius V. a císař Maximilian potvrdili tuto fundaci r. 1567, když už otevřena byla pátá třída a druhý seminář pro šlechtické mladíky. Záhy dostalo se jezuitům olomuckým řádné fundace (2000 zl. ze statku viškovského) a velkolepé budovy kolejní. Za krátký čas olomucká kolej důstojně se řadila po bok mateřským svým ústavům v Praze a ve Vídni, zvláště když papež za souhlasu císaře Rudolfa II. založil (22. března 1581) v Olomouci tak zvané nordické kollegium, kde bylo lze udíleti všechny hodnosti a grady universitní.

Druhá kolej jezuitů na Moravě založena byla se svolením císařovým v Brně r. 1572 zásluhou bratří Grodeckých, z nichž Jan byl proboštem kapituly brněnské, druhý Václav děkanem kolegiátního chrámu na Petrově. Probošt Jan Grodecký propůjčil jim s počátku vlastní svůj dům na Petrově a vykázal jim důchody z proboštských statků; když pak po smrti Viléma Prusinovského stal se biskupem olomuckým (15. září 1572), pamětliv byl i v této hodnosti jezuitské koleje brněnské, potvrdil jí v plném znění celou fundaci, kterou jako probošt jim byl založil, a přidal ke všemu ještě tři popluží v Podolí s příslušenstvím, jež tam koupil od pana Václava z Biberštejna. Avšak po brzké smrti biskupa Jana (6. ledna 1574) kapitula brněnská přes odpor dvou členů, Stanislava Pavlovského a Václava Grodeckého, odňala jezuitům statky jim darované, tvrdíc, že jezuité jí ty statky pobrali. Na její stížnost pak císař Maximilian nařídil (na jaře 1574), aby členové řádu Ježíšova z brněnské koleje se vystěhovali, poněvadž ruší pokoj a cizí majetek ve městě. I přimlouvali se vřele za jezuity u císaře hrabě Jan z Haugvic, hlavní zastance jejich na Moravě, a biskup olomucký Tomáš Albín z Helfenburka; také kapitula brněnská uznala své bezpráví a vrátila část statkův odňatých jezuitům. Tím dosaženo aspoň, že císař zákaz svůj neodvolal sice, ale aspoň odložil do roku 1576. Po smrti jeho císař Rudolf II. projevil k jezuitům brněnským mnohem větší přízeň tím, že zákaz odvolal a vykázal jim za kolej spustlý klášter panen Herburských u sv. Jakuba i se všemi statky jejich, těmto pak náhradou kanovníci olomučtí postoupili klášter Pustiměřský. Statky jezuitů brněnských byly od císaře rozmnoženy, a tak mohli již r. 1568 jezuité otevříti v Brně gymnasium i některé školy menší, které byly velmi horlivě navštěvovány. R. 1581 byly všechny tyto fundace od císaře Rudolfa i papeže Řehoře XIII. v plném znění potvrzeny. Tehda také jezuité za přispění císaře, biskupa i měšťanů brněnských přikročili k stavbě velkolepé budovy klášterní i chrámu, jež dodnes připomínají velké bohatství tohoto řádu.*)

Ačkoliv tedy císař Maximilian víře katolické nebyl valně nakloněn, přece právě za jeho panování církev tato na Moravě

*) Kameníček, O vzniku prvých dvou kollejí jezuitských na Moravě, ve Sbor. histor. 1885, str. 37. násl. — Pilař a Moravec, Hist. Mor., III., 521 nást.

povznesla se mnohem více, než za jeho předchůdce. Zásluhu o to měli především horliví biskupové olomučtí a nově zavedený řád jezuitský, který všude bránil dalšímu postupu protestantství, zvelebil kázeň a vzdělání duchovenstva i lidu a svými mocnými styky s celým světem křesťanským zabránil osamocení katolíků moravských od papežské stolice v Římě.

Za to však úplně poklesla strana pod obojí. Její rozsáhlá organisace v Čechách, záležející z administratora, konsistoře a 45 děkanů, zůstala na konec pouhou kostrou, jež neměla v lidu žádné opory, poněvadž jí vyznavačů stále ubývalo. Utrakvismus stal se zrnkem žitným, jež rozmělněno bylo dvěma mlýnskými kameny: katolictvím s jedné a protestanstvím s druhé strany. Moravští utrakvisté neměli pak ani takové organisace jako čeští; neměliť samostatného církevního úřadu v zemi a podřízeni byli konsistoři pod obojí v Praze, kterýžto svazek však pro vzdálenost místní velmi se uvolnil, a tak tedy každý farář rozhodoval rozepře a vedl veškeru správu církevní samostatně ve svém farním obvodu. Duchovenstvo pod obojí pak bylo tehda velmi zanedbané. Blahoslav praví o nich, že „sahají po knihách Lutherových a vychloubají se evangeliem. Nicméně jsou venkoncem lidé bezbožní a činí vše možné pro zisk; beze všeho pořádku vedou ničemný život a rovnají se pravým lutheránům jen v tom, že si berou ženy“. Když r. 1567 císař Maximilian dostavil se k sněmu pražskému, kdež měl přísahati na všechna privilegia i svobody zemské, stavové prosili sami, aby se nezmiňoval o kompaktátech, nýbrž aby toliko slíbil svou ochranu jak katolíkům, tak i oněm, kteří přijímají pod obojí způsobou. Splněním této prosby od císaře kompaktáta padla, a protestantství mohlo se šířiti bez překážky. Poukazuje na zbědovaný stav duchovenstva pod obojí, biskup olomucký vyžádal si od císaře mandát (1566), jímž utrakvisté moravští byli vybaveni z poslušenství pražské konsistoře a jemu podřízeni. Pro odpor stavů moravských však mandát ten později zase byl odvolán.

Neméně přísný soud však týž slavný vrstevník pronáší o lutheránech na Moravě. Každý prý čte v jiných knihách, a tak jeden pokládá toto, druhý zase ono mínění za pravé. Tím se vysvětluje, že sotva lze se setkati se skrovným počtem stejně smýšlejících. Kněžstvo jejich jest neschopné a mravně pokleslé; osoby, kterým hrozí trest pro nějaký zločin, dávají se vysvěcovati,

aby jako v nějakém asylu unikly trestu.*) Náčelníky lutheránů ve šlechtě moravské byli: tehdejší nejvyšší sudí zemský pan Černohorský z Boskovic a hrabata z Hardegga, kteří nedlouho před tím statky na Moravě si zakoupili. Mezi městy lutheránskými dosud přední místo zaujímala Jihlava.

Podobných svobod jako ostatní vyznání užívali na Moravě též Novokřtěnci. Císař Maximilian sice r. 1567 na sněmě v Brně (6. ledna) za příkladem otce svého opět podal návrh, aby toto vyznání co nejdříve ze země bylo vypuzeno. Páni a rytíři opřeli se převážnou většinou tomuto návrhu; zajímavo jest, že se tu neopírali o důvody náboženské, nýbrž hospodářské. Představovali králi, jak velký jest v zemi nedostatek řemeslníků, nádenníkův a čeledínů; poněvadž pak mezi Novokřtěnci jsou výborní dělníci, prosili, aby oněm nejmilostivěji i napotom pobyt v zemi dovolil. Maximilian II. na tuto prosbu povolil Novokřtěncům, aby směli na Moravě ještě rok zůstati, potom však aby pod trestem smrti se vystěhovali. Ale i proti tomuto vyřízení stavové podali námitky, ježto prý není možno Novokřtěnce za rok vymýtiti. I bylo od pronásledování jejich úplně upuštěno, a na zprávu o tom hrnuli se opět přívrženci tohoto vyznání z okolních zemí na Moravu, která více než kdy jindy pokládána byla za zaslíbenou zemi svobody náboženské.**)

Ze všech náboženských vyznání, jichž počet souvěká zpráva páčí na dvaatřicet, jediná Bratrská jednota uspořádáním církevní správy a přísnou kázní mohla se měřiti s církví katolickou. Ano v jistém směru byla proti této ve velké výhodě, neboť, kdežto obsazování far katolických ve všem záleželo na libovůli vrchností, u Bratří všechna místa představených obcí obsazována byla užší radou nebo synodou, a nežli by byli laikům dovolili jakékoli míchání se do těchto věcí, raději ponechávali takové místo neobsazené. Bratří kladli také velké naděje ve shovívavost císařovu, v tom však se zklamali. Na opětovné prosby jejich za potvrzení a ochranu jejich konfese Maximilian II. s počátku odpovídal vyhýbavě, později přísnými výnosy proti Bratřím. Tak zejmena vydal r. 1568 (29. října) mandát, aby všechny modlitebny bratrské v Čechách byly zavřeny, odvolávaje

*) Gindely, Gesch. der böhm. Brüder, II., 16.

**) Loserth, Der Communismus der mährischen Wiedertäufer im 16. und 17. Jahrh., Archiv f. öst. Gesch., 1894, str. 174 násl.

se dokonce na pověstný mandát krále Vladislava z roku 1508. Ale císař Maximilian byl ve svých zásadách, zvláště náboženských velmi nestálý, a proto nenaléhal na provedení takových rozkazův, ano ústně sliboval deputacím bratrským, že jim zůstane milostivým pánem. A tak Bratří i potom požívali na Moravě nezkrácené svobody náboženské.

Svobodám těm mnohem nebezpečnějším stal se pokus biskupa olomuckého, Viléma Prusinovského. Ten bez ohledu na to, že většina Moravanů tehda už byla odštěpena od víry katolické, chtěl svolati generální synodu veškerého duchovenstva moravského, jak to koncilium tridentské žádalo. V tomto záměru však nekatolíci, a zvláště Bratří viděli pro sebe velké nebezpečenství, a proto, když ohlásil svůj úmysl stavům na sjezdě v Brně (23. března 1568), tito ústy pana Jetřicha z Kunovic rozhodně se tomu opřeli. Jako kdysi pan Václav z Ludanic, tak nyní pán z Kunovic stal se horlivým zastancem svobody náboženské. Mezi jiným obrátil se s trpkými výčitkami proti biskupovi: „Když jste si před krátkou dobou vymohl mandát, abyste směl kněze na svůj soud poháněti, způsobeny nám tím nemalé obtíže, a tyto nejsou dosud ani odstraněny, ani alespoň zmírněny. Nad to jste si vymohl, že spisy učených theologů zde v markrabství nesmějí se prodávati, jest tedy na biledni, že chcete pravdu potlačiti. Ani tím vším nejsa spokojen, zakázal jste shromažďování sborů na lenních statcích biskupských, čehož dosud žádný z Vašich předchůdců neučinil. Věztež toliko, že toho, co nám Pán Bůh dal, již se nevzdáme, staniž se cokoliv!“ Všichni páni a rytíři na sněmě shromáždění projevili souhlas s těmito slovy, a biskupovi Prusinovskému nezbývalo, než podati stížnost k císaři, která však neměla valného účinku.

Ačkoliv pán z Kunovic nenáležel k Bratřím, nýbrž byl přívržencem sekty příbuzné Jednotě bratrské, přece obrana jeho byla Bratřím velmi na prospěch. Tehda se císař sám vyjádřil: „Valdenští bratří mohou víru svou vyznávati, jako to činili v letech předešlých.“ Z toho také si vysvětlíme, že přísný mandát, který brzo potom proti nim vydal, nebyl ani vážně myšlen a tudy také neproveden. Jejich organisace se ještě zdokonalila čilými styky s Německem a Švýcarskem. V této době nabývá však převahy vliv kalvínství nad lutheránstvím. Mladí členové Jednoty na místě do Wittenberka ubírají se nejvíce do Heidelberka,

Strassburka, Ženevy a Basileje na studie: mezi nimi byli též mnozí šlechticové. Velká rána stihla Bratry úmrtím nejčelnějších mužův, totiž Černého (1565), Blahoslava (zemřel v Mor. Krumlově, 24. listopadu 1571) a Augusty (1572). Zejména smrtí Blahoslavovou utrpěli ztrátu nenahraditelnou. „Ze všech spisovatelů XVI. století, praví Gindely, není ani jednoho, jenž by vkusnou exposicí, čistým slohem, bohatým rozvinutím mohl přirovnán býti ke spisům jeho.“ Jeho vzorný překlad Nového zákona, k němuž vedle Vulgaty použil též řeckého textu původního, stal se společným majetkem všech Bratří v Čechách i na Moravě. Jeho snahy nezůstaly bez účinku i na potomní pokolení. Od něho bere počátek celá řada spisovatelů, kteří vyznamenali se klassickým slohem a čistou, správnou mluvou, a řada ta končí se zároveň posledním velikánem Jednoty, Janem Amosem Komenským.

Ačkoliv nekatolíci nejrůznějších směrů za císaře Maximiliana II. požívali nerušeného vývoje, přece všeliké úsilí — zvláště lutheránův a Bratří —, aby dosáhli platného uzákonění své víry, zůstalo marným. Stavové protestantští v Čechách žádali hned na počátku panování Maximilianova, aby jim vrátil právo, organisovati konsistoř pod obojí, čemuž však císař odepřel. R. 1571 na sněmě v Praze žádali za stvrzení konfesse augšburské, tak jak to císař povolil stavům rakouským. Avšak arcibiskup s kapitulou i konsistoř pod obojí vyslovili se proti všem ústupkům, a císař musil požadavky protestantův odmítnouti, ježto prý na základě korunovační přísahy nesmí bez svolení všech stavů zaváděti žádných novot. Protestanté nepozbyli trpělivosti. Vedením důmyslného a energického pana Bohuslava Felixe z Lobkovic na Hasištejně opětovali žádost svou r. 1575, když císař osobně na sněm se dostavil, aby si vymohl povolení zvýšené berně od stavů českých. Poněvadž také Bratří domáhali se zákonitého stvrzení své víry, vypracována byla společně t. zv. „česká konfesse“, která v nauce o ospravedlnění přidržovala se Luthera, v učení pak o svátosti oltářní vlivem Bratří blížila se více názorům Kalvina a Melanchthona. V této společné konfessi nebylo dosti vyhověno požadavkům Bratří, kterých zvláště se ujímal pán Jan st. ze Žerotína,*) a proto tito usnesli se podati zvláštní prosebný list k císaři; pak teprve

*) Otec proslulého potom. Karla star. z Žerotína.

lutheráni povolili, a většina stavů přijala opravy, navržené od Bratří. Ke konfessi připojen byl řád církevní, dle něhož nejvyšší moc měla přenesena býti na konsistoř pod obojí, tato však měla volena býti od stavů pod obojí bez účastenství panovníkova. Konfesse podána byla císaři dne 18. května (1575) s prosbou, aby vyznavačům jejím stejně jako Bratřím byla poskytnuta svoboda náboženská.

Císař Maximilian ve svém nitru zajisté nebyl od toho, aby těmto žádostem vyhověl. Nelze také upříti, že zákonitým upravením tehdejších nadmíru spletitých poměrů náboženských bylo by se zamezilo mnohým zmatkům v dobách pozdějších. Avšak dobré vůli jeho stavěly se v odpor nepřekonatelné překážky. Jednak bylo třeba míti zřetel na papeže, který prý již i hrozil klatbou, na krále španělského a na katolické kurfirsty, bez jejichž souhlasu nebyla možnou volba syna císařova Rudolfa za římského krále, jež měla ještě toho roku se vykonati. Také v zemi samé zdvihl se velký odpor proti požadavkům protestantským. Katoličtí stavové připomínali císaři zřízení a zákony zemské, na které přisahal a které žádných novot náboženských nepřipouštějí; k tomuto protestu přidala se i stará strana pod obojí, v jejíž čele byl vrchní komoří zemský Jan z Valdštejna a k níž připojila se i tehdejší konsistoř pod obojí.

Na druhé straně však císaři Maximilianovi záleželo na tom, aby protestantská většina stavů povolila žádané zvýšení berně. jíž bylo třeba na dobytí trůnu polského, zároveň pak se domáhal toho, aby ještě na témže sněmě syn jeho Rudolf přijat byl za krále českého. Proto hleděl stavy přesvědčiti, že povolení konfesse na ten čas není možné, ježto mu přísaha korunovační brání zaváděti všeliké novoty; také prý nelze mu dáti z rukou osazování konsistoře, které po otci svém zdědil. Za to však ujistil stavy, a to několikkráte za sebou, při své věrnosti a svým slovem císařským, že tak jako dosud ve věcech náboženských nikomu neubližoval, že i pro budoucnost míní jejich víry šetřiti, že slibuje totéž i za svého syna Rudolfa, a že také nedovolí arcibiskupovi ani konsistoři pod obojí, aby se práv jejich nějak dotýkali. Na základě tohoto ústního ubezpečení (2. září), jež však císař odepřel do desk zemských vtěliti a které se ani nevztahovalo na české Bratry, konečně protestantští stavové se upokojili, vidouce, že na ten

čas více dosáhnouti nemohou. Bez nesnází byly potom povoleny zvýšené daně a Rudolf přijat za krále českého (7. září).

Již v nejbližších dnech se ukázalo, že sliby, učiněné stavům od císaře, neměly pro budoucnost žádného významu. Ještě před odjezdem z Prahy Maximilian II. zakázal vytištění konfesse české. Sotva že pak odcestoval z Prahy do Řezna, kdež byl Rudolf zvolen též za římského krále, vydal bezpochyby nátlakem katolických a staroutrakvistických rádců manifest k hejtmanům krajským, jimž přikazoval, aby přísně vykonávali dekrety Vladislavovy a Ferdinandovy proti Bratřím; městům královským pak zakázal všeliké novoty, zejména dosazování protestantských kazatelů, ježto prý jim třeba ve všem poslouchati konsistoře pod obojí. Darmo pan Bohuslav z Lobkovic a defensoři, zvolení na obranu české konfesse, zdvihali odpor proti těmto rozkazům. Konsistoř pod obojí nabyvši tím odvahy, obžalovala u císaře některá městą, kde mandátů jeho nebylo uposlechnuto, a na ony pány, kteří vydali Bratřím utrakvistické kostely. Císař rozkázal přísné vyšetřování soudní proti obžalovaným, a jen těžké onemocnění a brzká potom smrt jeho zabránila úplnému provedení jeho rozkazův.

Zatím co v Čechách odehrály se r. 1575 události důležité, jež spůsobily velké rozjitření mysli, na Moravě naproti tomu shledáváme obraz úplného klidu; na sněmě v Olomouci, který svolán byl současně r. 1575,*) nestal se žádný pokus od stavův, aby od císaře si vymohli nějaké zákonité ustanovení v příčině svobod náboženských. A dlužno uznati, že stavové moravští jednali tak nikoliv beze zralé úvahy. Byliť si zajisté dobře vědomi, že požívají plnou měrou svobody náboženské, na druhé straně pak nemohli s jistotou počítati, že by pokus o uzákonění těchto svobod nepotkal se se zápornou odpovědí Maximilianovou. Krom toho byla by na Moravě otázka jednotné konfesse spůsobila mnohem větší nesnáze než v Čechách, poněvadž náboženských stran bylo tu mnohem více a také početně byly mezi sebou v jisté rovnováze. Náčelník bratrské šlechty na Moravě, Jan st. ze Žerotína, žák Blahoslavův, celého jednání

*) Ale nikoliv za účelem, aby stavové moravští ještě za živobytí Maximilianova přijali Rudolfa za svého panovníka, nýbrž výhradně jen za povolením zvýšené berně. Rudolf přijat byl od stavů moravských za markrabího teprve po smrti otce svého.

sněmu olomuckého ani se neúčastnil, nýbrž odebral se na čas do Prahy, aby tam pohnul lutherány k větší povolnosti vůči Bratřím v příčině jednotného stilisování konfesse české.

Císař Maximilian II. zemřel v Řezně dne 12. října 1576. Pro svou dobrotu a ušlechtilost srdce a snášenlivost ve věcech náboženských byl u lidu ve velké oblibě. Ale v oné době, kdy strany náboženské v našich zemích vždy příkřeji stavěly se proti sobě, tyto vlastnosti nestačily, naopak, byly více na závadu než na prospěch všeobecného dobra. Bylo třeba jasného ducha, jenž by si pevně vytkl svůj cíl, totiž utišení myslí, rozjitřených vášněmi náboženskými, a zároveň si stanovil vhodné prostředky k dosažení tohoto cíle. Bylo třeba neoblomné vůle a pevné ruky k řízení vesla vládního, aspoň v té míře, jako je měl Ferdinand I. Maximilian vlastností těch neměl. Jinak by ani nebylo možno, aby na př. byl povolil v chrámě sv. Jakuba v Jihlavě služby boží konati u jednoho oltáře po katolicku, u druhého po protestantsku. Podobná nedůslednost a kolísavost ve smýšlení jeví se v tom, že císař na nátlak biskupa Prusinovského zakázal šíření knih kacířských a dovolil katolické missie, na druhé straně však stavům dal na vůli, chtějí-li se předpisů těch držeti čili nic; jezuitům v Olomouci povolil zvětšení koleje a založení university, z Brna pak členy téhož řádu vyháněl; straně pod obojí v Čechách odepřel vydati konsistoř, na druhé straně arcibiskupovi pražskému zakázal svolávati generální synody. Všude tytéž příznaky nejasného úsudku, slabé vůle a nedostatku vytrvalosti a odhodlanosti. Císař Ferdinand v posledních letech svého panování položil dobré základy ke konečnému uspořádání věcí náboženských. Za Maximiliana základy ty zase povážlivě byly uvolněny a dosažení onoho cíle posunuto do dálky nedozírné.

Část druhá.

Vláda císaře Rudolfa II. (1576—1612) a Matyáše (1612–1619) až do povstání českého.

I. Císař Rudolf II. a nastolení jeho na Moravě.

Stejně veliké naděje, jaké kdysi kladli protestanté v Maximiliana II., skládali katolíci v syna jeho Rudolfa, kdežto protestanté byli tentokráte naplněni největšími obavami, že jeho nastoupením zahájeny budou velké převraty náboženské netoliko v zemích českých, rakouských a uherských, nýbrž i v říši německé. Bylť Rudolf synem přísně katolické Marie Španělské a vychován od svého dvanáctého až do devatenáctého roku ve Španělsku pod dozorem svého strýce krále Filipa II., neuprosného protivníka protestantů. Ne bezdůvodně bylo rozšířeno mínění, že Rudolf zdědí ve věcech náboženských Filipův fanatismus, jeho odhodlanost a nepodajnost. Obavy protestantů se však nesplnily, tak jako zklamány byly naděje, skládané kdysi v jeho otce. Císař Rudolf vynikal vzděláním nad mnohé souvěké panovníky, mluvil mnoha jazyky, mezi jiným též dosti dobře česky, a měl rozsáhlé vědomosti; znal latinské klassiky, měl zálibu pro dějepis, mathematiku, astronomii a vědy přírodní, nejvíce však liboval si v astrologii a v alchymii. Povolával k svému dvoru, jejž měl od r. 1582 trvale v Praze, četné učence bez rozdílu víry a národnosti, z nichž vynikali slavní astronomové Kepler a Tycho de Brahe. Denně prodlel mnoho hodin na pražské hvězdárně nebo v chemické laboratoři.

Také měl neobyčejně živý zájem i porozumění pro hudbu, umění výtvarné i pro umělecké výrobky průmyslové. Jím zavedeno v Čechách broušení krystalův, a český průmysl sklářský s úspěchem čelil i benátskému. Vzácnou a bohatou byla jeho sbírka starých i nových maleb, děl sochařských, mincí, medailí, drahokamův a jiných stkvostův i zvláštností, jimiž naplněno bylo sedm komnat, dva velké sály a několik chodeb na hradě Pražském. Mezi nimi byla díla umělců prvého řádu, jako Dürera, Rafaela, Leonarda da Vinci, Tiziana a j. Činností sběratelskou císař Rudolf závodil se svým strýcem Ferdinandem Tyrolským, který založil si podobné sbírky na hradě Ambraském.

Tyto vlastnosti, které by byly okrasou každého člověka soukromého, nestačily však osobě panovníkově v tak rozsáhlých zemích a v tak pohnuté době. Naopak možno říci, že přílišná záliba pro vědy a umění mysl Rudolfovu oddalovala od pečlivého řízení věcí státních. S počátku Rudolf II. měl sice dobrou vůli, aby se vpravil ve své úkoly vladařské a je také svědomitě zastával, ale čím dál tím více vystupují na jevo nerozhodnost a nedostatek pevné vůle ještě u větší míře, než bylo u císaře Maximiliana. Krom toho upadal často do těžkomyslnosti, která se stupňovala častými chorobami. I bylo, zvláště v pozdějších letech jeho panování, velmi nesnadno, mnohdy teprve po dlouholetém napomínání, pohnouti jej k nějakému rozhodnutí. Tento nedostatek byl tím osudnějším, ježto Rudolf po celý život podržel jakousi pánovitost v rozkazích a byl by za živý svět nedopustil ani zdání nějaké nesamostatnosti. I v dobách největší skličenosti duševní i tělesné nesnesl, aby některý z jeho rádců rozhodl o něčem bez jeho vůle, třebas tím odkládáno bylo vyřízení i nejnalehavějších otázek.

Rudolf II. byl již za živobytí otce svého (1575) od českých stavů přijat a vyhlášen za krále českého a dne 22. září v Praze od arcibiskupa Antonína Brusa korunován. Brzo potom (27. října) zvolen byl od kurfirstův a dne 1. listopadu korunován v Řezně za krále a potomního císaře římského; o volbu a korunování jeho za krále uherského císař Maximilan postaral se již r. 1572. Zcela rozdílným spůsobem však, nežli se stalo za předchůdců jeho, Rudolf přijat a prohlášen byl markrabím **m o r a v s k ý m**. Stavové moravští byli r. 1572 pozváni ke korunování jeho do Prešpurka a r. 1575 do Prahy, ale nikdo na nich nežádal, aby jej také

přijali za markrabí moravského. Teprve když císař Maximilian II. zemřel, svolán byl zemským hejtmanem Zdeňkem Lvem z Rožmitála sjezd do Brna (17. listopadu 1576), z něhož vysláno poselství k Rudolfovi s oznámením, že jej stavové moravští, poněvadž jest již králem českým a uherským, přijímají za pána zemského, jelikož Morava bez pána býti nemůže. Poslové, kteří z tohoto sněmu měli býti do Prahy vypraveni, dostali instrukci, ve které jim bylo nařízeno, aby žádali netoliko za stvrzení všech dosavadních svobod i starobylých zvyklostí, nýbrž i aby každý na Moravě byl zachován při své víře. Tento dodatek o svobodě náboženské vzbudil příkrý odpor biskupa olomuckého Jana (XVIII.) Mezona z Telče, který když nemohl dosáhnouti odstranění tohoto článku, odepřel podepsati se na instrukci a neúčastnil se proto ani poselstva k císaři, ač byl o to žádán.

Toto jednání biskupovo vzbudilo u stavů moravských velké roztrpčení. Bylotʼ neslýcháno dosud, aby se biskup opřel jednohlasnému usnešeni sněmovnímu, ač na druhé straně nelze upříti, že tak zjevným způsobem dosud nebylo žádáno za svobodu náboženskou. Císař Rudolf nerad viděl, že v poselstvu chybí biskup olomucký; v odpovědi své vytkl stavům, že konali sjezd bez jeho vědomí; hold jejich přijal, avšak dodal, že volbou a korunováním v Praze stal se také markrabím moravským, a že tedy stavové moravští, jako přední člen koruny české, již tím povinni jsou mu poslušností jako králi českému; v otázce náboženské slíbil učiniti vše, co uzná za prospěšné k všeobecnému dobru, užitku a prospěchu, k pokoji, lásce a svornosti.

Tato nemilostivá odpověď zarazila stavy moravské, ale neodvážili se něčeho namítati. Vždyť tehda ani nepodali protest, že nebyli k volbě nebo k přijetí Rudolfa za krále českého pozváni a zdá se, že jim postačilo, když byli pozváni k jeho korunování. Za to však veškeré záští jejich obrátilo se proti biskupovi, o němž bylo rozhlášeno, že jest nepřítelem země. Když císař Rudolf dostavil se na sněm v Olomouci (25. června 1577), aby tam přijal hold stavův, tito dali svou nevoli okázale na jevo. Sjeli se tentokráte do Olomouce mnohem dříve k předběžným úradám i ke sněmování a vyslali slavné poselství na hranice slezské Rudolfovi naproti (jel totiž z Vratislavě na Moravu) s přípisem, obsahujícím privilegia a svobody zemské, aby je potvrdil hned při vstupu na půdu moravskou. Ostatní stavové se zemským

hejtmanem v čele vyjeli mu ve slavnostním průvodu v ústrety na míli cesty za město Olomouc. Také biskup Jan Mezon byl přítomen se svými many, kapitulou i hodnostáři duchovními. Pan Zdeněk Lev z Rožmitála jako zemský hejtman seskočil první s koně, když Rudolf s komonstvem se blížil, a po něm tak učinili i ostatní stavové moravští. Také Rudolf sestoupil se svého bělouše a blížil se pěšky stavům jej vítajícím; při tom viděl již, kterak stavové biskupa odstrkují. Jan Mezon byl totiž na druhé straně cesty se svými podřízenými a chtěl Rudolfa první pozdraviti. Ale pan Čeněk z Lipého a na Hodoníně, nejvyšší maršálek království českého, zabránil tomu řka: „Pane biskupe, nepřekážejte nám!“ — Biskup poodstoupiv, odpověděl: „Já nic, když na mne přijde, já od osoby své JMC. také vítati budu“. Zatím opustili biskupa také jeho manové a jeli s jinými pány a zemany proti JMC., a pak v řadách za ním, neboť pan Jaroš ze Zástřizlí a pan Bernard Drnovský je napomenuli, „aby na pečeti své, kteréž při lantfrydu mají, pamatovali;“ mezi stavy moravskými jest prý jejich místo a nikoli v řadách biskupových, který se od země odštěpil. Jest pravdě podobno, že věc byla již napřed mezi nimi umluvena.

Biskup zůstal tedy se svými hodnostáři duchovními osamocen; zrychlil jízdu a vzdálil se od průvodu císařského, což bylo tím spíše možno, že vítání Rudolfa od zemského hejtmana trvalo dosti dlouho. Pan Vratislav z Pernštejna a na Tovačově, nejvyšší kancléř království českého, odpovídal jménem císaře, že Moravané povždy budou u Rudolfa v lásce a přízni.

Rudolf přesedl pak na jiného, hnědého koně a jel v průvodu stavů k Olomouci. Biskup Jan Mezon postavil se se svými věrnými až u města nedaleko „špitálu“, kdež říkalo se „na ostrovích“ a očekával panovníka s velikým processím lidu, jakož bývalo obyčejem při takových příležitostech. Rudolf opět slezl s koně a přistoupiv k biskupovi, políbil „pacem“, který mu byl podán; biskup pak proslovil delší latinskou řeč uvítací.

Odtud Rudolf jel pod nebesy k městu do kostela sv. Václava; nebesa nesli měšťané olomučtí a koně Rudolfova vedl za za úzdu zemský hejtman. Pan Čeněk z Lipého, nejvyšší maršálek království českého, jel před JMC. na koni s taseným mečem. Ostatní stavové moravští všichni šli pěšky. Po vykonaných

modlitbách ve chrámě a po slavném „Tedeum" císař odjel v témž pořádku do svého bytu, který mu byl připraven na dolní straně Hořejšího náměstí tak, že tři domy byly prolomeny a upraveny. Císař nepřijel sám, nýbrž byli přítomni také jeho dva bratří arciknížata Matyáš a Maximilian a kníže Karel Minsterberský. Olomučané rozestavili ku poctě Rudolfově mnoho ozbrojeného lidu po ulicích, kudy jel, a vítali císaře slavnostní střelbou u kláštera Hradišťského. Jezuité vystavěli u své kolleje triumfální oblouk o několika řadách sloupů, zeleně, bíle, černě a červeně zbarvených a mramoru připodobených. Uprostřed vymalován byl černý dvouhlavý orel; po jedné straně jeho vyznačen byl pelikán, „an se v srdce štípe", a po druhé straně orlice. Nádherné a umělecké dílo to provedl člen řádu Tomáš Williams, z Anglie rodilý, jenž se vyznal v umění stavitelském. Rudolf, který byl milovníkem věcí uměleckých, kázal poodstraniti nebesa a s patrnou zálibou všechno si prohlédl. Potom jej uvítalo jedenácte pacholat verši latinskými; sedm pacholat představovalo sedmero svobodných umění. I toto uvítání panovník, dobře obeznalý studia humanistického, velmi rád si poslechl.

Toto uvítání císaře Rudolfa v Olomouci stalo se ve středu dne 26. června, tedy o den později, co byl rozepsán obecný sněm. Biskup Jan Mezon byl jednáním stavů tak rozmrzen a v důstojnosti své tak uražen, že po odbytých slavnostech nevyšel ze svého paláce. Teprve potomního dne (27. června) císař pokusil se urovnati rozepři mezi ním a stavy. V duchu sice souhlasil s biskupem, avšak neměl tolik pevné vůle, aby se uraženého zastal s plným důrazem. Tím osměleni stavové usnesl se, že kdyby biskup někdy postavil se na odpor jednomyslnému nálezu sněmu, má býti všech svých práv zbaven; císař musil na tuto podmínku přistoupiti, aby biskup mohl zase zaujati své své místo při zemském soudě, a jen tolik zamezil, že ono usnešení nebylo zapsáno do desk zemských.*)

---

*) Vylíčeno v podstatě dle Kameníčkova článku „Císař Rudolf II. na Moravě r. 1577", otištěného ve „Sborníku dějepisném", jenž vydán na oslavu Tomkovu Klubem historickým v Praze 1888. Ostatně srv. Pilař a Moravec, III. 42. Gindely, Gesch. der böhm. Brüder II., 243 násl.

II. Úspěšná duševní činnost Bratří. Postup katolické reformace v zemích alpských a v Čechách.

Již z tohoto jediného případu, který nám jasně osvětluje nerozhodnou povahu Rudolfovu, pochopíme, že naděje katolíků v nějaký příznivý obrat pro ně byly hned na počátku panování zklamány. Nový panovník neměl v úmyslu povolovati nových svobod náboženských, a když stavové čeští žádali, aby obnovil jejich právo osazovati konsistoř pod obojí, byli od císaře po dvakráte odmítnuti. R. 1584 vydal nařízení, jímž zakázány byly všeliké bludy na základě mandátu krále Vladislava. Ale nařízení to nebylo prováděno. Netoliko že šlechta na svých statcích zcela volně šířila novoty náboženské a nutila katolické poddané, aby přestupovali k víře svých vrchností; ani města královská nestarala se valně o rozkazy panovníkovy. Jedno za druhým připojovalo se k řádům lutheránským a vymaňovalo se z dozoru konsistoře pod obojí, která r. 1589 již jen od sedmi královských měst byla uznávána, mezi nimiž tehda už ani Praha nebyla. Konsistoř pak docela pozbyla své samostatnosti, když její administrátor Václav Benešovský hleděl pokorou dosáhnouti přízně arcibiskupovy a proto již r. 1581 učinil mu přísahu poslušnosti a uznal nálezy koncilia tridentského, „protože se strana pod obojí od strany pod jednou v ničem nedělí."

Nedostatek energie, jejž mohla strana katolická v Čechách císaři Rudolfovi vším právem vytýkati, byl ještě více patrný ve svých následcích na Moravě. Stavové moravští, jsouce si vědomi, že nikdy se nedali strhnouti k nerozvážným krokům, jakých již několikkráte se dopustila šlechta česká, hleděli budoucnosti s plnou důvěrou vstříc a dle toho si také počínali. Když biskup Jan Mezon vystoupil proti Bratrům na svém statku Hukvaldech a stavovští přísedící zemského soudu proto naň zdvihli žalobu, omlouval se tím, že Bratří na Hukvaldech dopustili se hrubých výtržností a že jinde, kde se chovají klidně, jako na př. na Kroměřížsku, je bez odporu trpí. Když císař Rudolf vydal i na Moravě mandát královským městům, jímž se všeliké novoty zakazovaly, a podkomořímu nařídil provedení jeho, nikdo si takových rozkazů nevšímal. Ano Olomučtí se i osmělili, když císař poprvé dlel v jejich zdech (1577), požádati přímo za dovolení, aby směli vyznávati augšburskou konfessi, což ovšem bylo

zamítnuto. Brzo potom císař Rudolf z Vídně, kamž tehda z Olomouce se byl odebral, vydal rozkaz, snad návodem podkomořího Hanuše Haugwitze, aby v Kyjově byly všechny sekty potlačeny. Tím se mínili především Bratří, poněvadž Novokřtěnců v tomto městě bylo velmi málo. Ihned četní páni a rytíři, shromáždění na sněmě v Brně, podali prosbu k císaři, aby mandát ten byl zrušen. Tímto důrazným vystoupením Rudolf tak byl zastrašen, že bez výslovného zrušení mandátu dal zastaviti pronásledování Bratří v Kyjově.

Mezi mocnými přímluvčími byl též pan Čeněk z Lipého, nejvyšší maršálek království českého, který i v jiné příčině věci Bratrské dobře posloužil. V Ivančicích založena byla již dříve (1574) vysoká škola, za jejíhož rektora někteří bratrští páni (Znata z Lomnice, Jan star. z Žerotína a Bedřich z Náchoda) povolali z Wittenberka učeného Esroma Rüdigera. Nenadále pán z Lipého obdržel rozkaz z císařské kanceláře, aby školu tu co nejdříve zavřel. Podobný rozkaz vydán byl proti lutheránské škole ve Vel. Meziříčí, kterou založil hrabě Jan Bedřich z Hardegga za přispění některých jiných pánův. Pan Čeněk z Lipého nemínil tomuto rozkazu vyhověti a odvolal se na to, že škola ivančická byla již za jeho otce i děda a že tedy on nic nového nezařídil. Jeho zakročením obě školy byly zachráněny.

Strana katolická v zemích koruny české vidouc, že na Rudolfa nelze jí spoléhati tak, jak dříve doufala, vystoupila sama na obranu proti ostatním stranám náboženským. Nejpřednějšími bojovníky jejími byli členové řádu jezuitského, na Moravě k tomu přistupovala vydatná činnost biskupův olomuckých. Příznivou byla jim také okolnost, že v oné době šlechta česká mnohem častěji než dosud ohlížela se po manželkách z ciziny, zvláště ze Španělska a z Italie, a tyto horlivě podporovaly snahy jezuitů. Pánové Vratislav z Pernštejna a syn jeho Jan, Adam z Hradce, později vrchní purkrabí český, Vilém z Rožmberka, později též Lobkovicové a Martinicové, na Moravě Berkové a Dietrichštejnové měli za manželky Vlašky a Španělky. Přičiněním těchto dostávalo se jezuitům českým, kteří dosud strádali nedostatkem hmotným, vydatnějších pomocí peněžitých i jiných potřeb; krom toho jezuité dosáhli jimi takového vlivu na jmenované pány, že tito konečně odhodlali se upustiti od dosavádní snášelivosti náboženské vůči Bratřím a lutheránům a počali následovati příkladu

vrchností protestantských, vypovídajíce heretické faráře a dosazujíce na fary výhradně kněze katolické. Zvláště pak byl to pan Vratislav z Pernštejna, který netoliko v Čechách na svých statcích Litomyšli a Lanškrouně i jinde Bratry vypověděl a modlitebny jejich dal pozavírati ano i pobořiti, nýbrž dal také na svých statcích moravských, Prostějově a Plumlově, podobné rozkazy, jichž provedení svěřil biskupovi olomuckému.

Na velký prospěch katolíků moravských byla také změna, která se tehda stala na stolci biskupském v Olomouci. R. 1579 dosáhl hodnosti té Stanislav Pavlovský, pocházející ze šlechty polské ve Slezsku, dosud probošt brněnský; jsa jako předchůdce jeho Jan Mezon chovancem jezuitské kolleje římské, byl horlivým knězem, neohroženým bojovníkem za věc katolickou, při tom obratným diplomatem. On to byl, který platnými službami, císaři Rudolfovi prokázanými, biskupům olomuckým od něho znovu vymohl zapomenutou hodnost knížecí. R. 1582 na jeho doléhání byl vydán císařský mandát, jímž se zakazovalo na Moravě prodávati knihy jakékoliv bez svolení biskupského a dle něhož nesmělo v zemi býti jiných tiskáren, než v Olomouci, kdež byly pod dozorem biskupovým. Tento mandát svorným odporem stavů moravských ovšem byl zase zmařen, ale horlivost biskupova tím neutuchla. Již r. 1583 dosáhl, že císařským nařízením vypovězeny byly z Moravy některé „nebezpečné“ osobnosti, mezi nimi i Rüdiger, správce školy bratrské v Ivančicích. Použiv pak plné moci, dané mu od pana z Pernštejna, kázal uvězniti v Kroměříži dva kněze Jednoty bratrské, Jana Adelfa a Tomáše, z nichž onen byl farářem v Prostějově, tento v Plumlově, tedy na statcích pernštejnských. Teprve na důrazné zakročení zemského hejtmana Hynka Brtnického z Valdštejna a jiných pánů moravských byli oba kněží z vězení propuštěni. Stavové těžce nesli jednání biskupovo, a když toho roku o velikonocích dostavil se do Brna k zasedání zemského soudu, byl zasypán od nich výčitkami a nakládáno s ním způsobem stavu jeho nedůstojným, podobně jako se stalo jeho předchůdci Mezonovi v Olomouci.

Nenáhlý ale jistý vzrůst a postup věci katolické na Moravě přinášel nejvíce nebezpečenství Jednotě bratrské. Tato hned na počátku vlády Rudolfovy znovu se řádně zorganisovala. Na synodě holešovské (24. srpna 1577) zvoleni byli dva noví seniorové, Aeneáš, proslulý učeností, který obral si sídlo

v Ivančicích, a Zachariáš v Slezanech. Avšak tato organisace byla ohrožena rozličnými pokusy o vnitřní roztržku. Pavel Kirmezer, děkan v Uh. Brodě, muž nekalé povahy, chtěl se státi hlavou evangelické církve na Moravě a získal za tím účelem svého pána, Dětřicha z Kunovic, který mu podřídil všechny fary na svých statcích. Do tohoto svazku chtěl pojati též bratrskou obec v Uh. Brodě, a když seniorové takovému pokusu důrazně se opřeli, jal se veřejně sočiti na Jednotu bratrskou, jíž vytýkal, že spůsobila mnoho zlořádů v církvi, státě i v rodině. Nejvíce štval proti představenému bratrské obce uherskobrodské, Janu Aquinovi (Vodičkovi), a pohnul i pana z Kunovic, že dal nenadále v noci prohlédnouti bratrskou modlitebnu, zdali se tam nedějí nemravnosti, jak Kirmezer tvrdil. Nic takového se ovšem neshledalo, ale Kirmezer dovedl jiným spůsobem poštvati svého pána proti Aquinovi, jemuž ponenáhlu pobyt v Brodě stal se nesnesitelným. Teprve na vážné domluvy pánů z Žerotína a z Boskovic Dětřich Kunovský odhodlal se Kirmezra z Brodu vykázati, čímž byla bratrská obec této metly zbavena.

Jiný případ, kde Bratří byli ohroženi od nekatolíků, stal se v Jihlavě. Tam odebral se r. 1585 starší Jednoty Aeneáš, hledaje ve své chorobě pomoci lékařské, zároveň však se pokusil o zavedení bratrských služeb božích, které v tomto městě dosud konány nebyly. I ubytoval se v domě zámožného měšťana jihlavského Weidhofera, který se přiznával k víře bratrské. Ale proti tomuto záměru příkře vystoupil tehdejší první kazatel jihlavský (primarius concionator) Dr. Hedericus (Heidenreich), urputný protivník Bratří, který je napadal bezohledně už ve sporu s Kirmezerem. Heidenreich měl v Jihlavě, tehda již skoro úplně lutheránské, neobmezenou moc a vymohl si od městské rady, že Aeneášovi další konání služeb božích zakázala; proti Weidhoferovi pak na jeho zakročení vydán byl císařský rozkaz, aby byl zatčen a do Prahy odveden. Aeneáš musil na rychlo Jihlavu opustiti a Weidhofer propuštěn byl na mocnou přímluvu pana Bedřicha z Žerotína, který však neopomenul ve zvláštním listě napomenouti Aeneáše k větší opatrnosti, ježto prý podobným jednáním zbytečně vyvolává Jednotě nové nepřátely.*)

*) Heidenreich brzo potom (1586) sám musil opustiti Jihlavu, kde si vzbudil mnoho nesnází svým neurvalým jednáním a nesnášenlivostí vůči jakémukoliv jinému mínění. Odešel do Brunšvika a odtud do Frankfurtu nad

Pronásledování Bratří se strany katolické i lutheránské nikterak nezastavilo jejich horlivou práci duševní. Žádný evropský národ nepoložil tak záhy pevné základy k nynějšímu spisovnému jazyku svému jako národ český; a zásluhu o to nejpřednější mají bratrští spisovatelé XVI. a XVII. století, kteří zavedli čilý duševní život v Čechách a na Moravě. Výsledky činnosti jejich jsou neobyčejné. Na 150 spisovatelův a přes 500 děl od nich sepsaných jest nám známo, a co jich zmizelo za následující bouře! K několika českým tiskárnám přidružila se nejslavnější na Moravě v Ivančicích, jež později přenesena byla do Kralic. Odtud vyšla nejznamenitější díla Jednoty bratrské. Páni z Žerotína povzbudili správce osvícenými sympathiemi svými a podporovali je penězi. Některé knihy, vytištěné bratrem Zachariášem Solínem, nejslavnějším knihtiskařem českým, směle mohou postaveny býti po bok proslulým pracím hollandských knihtiskařů Elzevirů.*) Hlavní díla Bratří jsou knihy náboženské, jako díla polemická, katechismy, kancionaly, a překlady písma svatého, ze světských disciplin jmenovitě vzdělávány byly dějiny. Nejdokonalejším spisem jest úplný překlad písma svatého, který brzo po smrti Blahoslavově podnikli starší Jednoty na prosbu kněží a četných věřících; byli to Ondřej Štefan († 1577), Isaiáš Cibulka (Caepolla † 1582) a Jan Aeneáš († 1594), kteří přibrali si důkladné znalce hebrejštiny, Mikuláše Albrechta z Kaménka a Lukáše Helice; řadu překladatelů zavírají: Jiří Strejc (Vetterus), Jan Hlaváč (Capito), Pavel Jesen a Jan Effreim. Tak se stal tento překlad, k němuž dal podnět sám Blahoslav, společným dílem všech učenců Jednoty. K překladu přidáván zevrubný výklad, čímž rozsah díla vzrostl na šest svazků; první vyšel r. 1579, druhý 1580, třetí 1582, čtvrtý 1587, pátý 1588, šestý 1593; poslední, obsahující Nový zákon, jest výhradně prací Blahoslavovou, která od jeho nástupců přijata beze změny a pouze komentář k ní přidán. Tisk, jenž proveden byl velmi krásnými literami a na pevném papíře, počat byl v Ivančicích a dokončen v Kralicích, odtud název velkolepého

---

Odrou, kdež dlouho působil jako professor theologie a zemřel r. 1617. Srv. D'Elvert, Gesch. von Iglau, str. 173. Gindely, Gesch. der böhm. Brüder, II. 267, 294.

*) Denis, 545. — Jirečkova Rukověť, II., 241.

díla šestidílná bible Kralická. Náklad peněžitý na celý podnik poskytl pan Jan starší ze Žerotína.

Neméně vydatnou byla činnost dějepisná. Oproti nekritickému Václavovi Hájkovi z Libočan, jehož dílo jediné z česky psaných ušetřeno bylo od jezuitů, pravé a jediné představitele české historiografie XVI. století dlužno hledati v Jednotě bratrské. Nejprve Matěj Červenka († 1569), Jan Černý († 1565) a zvláště Jan Blahoslav, okolo něhož utvořila se opravdová škola historická, jakovéž sotva na kterém jiném místě nalézti lze. Posledním představitelem školy této, nejznámějším, ale ne nejznamenitějším, jest proslulý spisovatel mistr Daniel Adam z Veleslavína († 1599), arcitypograf své doby, jak jej vrstevníci nazývali. Byl tajným posluchačem Jednoty, tak řečeným nikodemitou, a horlivým čtenářem bible Kralické. Odtud také vysvětluje se výborná čeština všech jeho spisův. Společnou prací četných spisovatelů jest třinácte foliantů lešenských, nyní majetek bratří Ochranovských, a foliant chovaný v královském museu českém; jsou to velmi vzácné prameny dějin českých a moravských oné doby.

Pohříchu nelze říci, že by s touto plně se rozvíjející činnosti literární byla se zachovala u Bratří také někdejší neporušenost a prostota mravů. Blahobytu a zámožnosti v obcích bratrských přibývalo, tím množily se také životní potřeby a touha po pohodlí. Počet ženatých kněží byl vždy větší, příklad utrakvistických a lutheránských kazatelů sváděl k následování. Obyčej ženiti se zaváděn byl nejen mezi představenými obcí, nýbrž i mezi seniory, jako byl zejmena Jiří Strejc. Jednota musila z prvotních svých zásad neženiti se, nepřisahati, nepřijímati úřadů, netrpěti přepychu ani bohatství, nepůjčovati na úroky, neúčastniti se válek, ponenáhlu upouštěti, neboť z bývalých asketův a puritánů stávali se zámožní kapitalisté, obratní živnostníci. Na synodách moravských, konaných na sklonku XVI. století, přichází na přetřes čím dál tím více případů, jež vyžadují disciplinárního vyšetřování. Na synodě v Lipníku, konané 8. července 1591, pokárán byl Jiří Strejc pro svárlivé chování a pro přestupek nedovolené ženitby. Ještě větší nesnáze Jednota měla s Lukášem Helicem, druhým překladatelem bible, který žil potulně brzo v Polsku, brzo na Moravě, na svou pěst vedl spory a vydával hanopisy proti lutheránům. Na jiné synodě

lipnické (12. června 1592) uveden i případ vraždy, které se dopustil člen Jednoty, tři kněží pokáráni pro opilství a jeden, Rokytan, sesazen pro přestupky proti mravopočestnosti. Později na synodě mladoboleslavské (5. května 1601) bylo rozhodnuto, že kněz, který by se dopustil nemravnosti, třebas i vykonal pokání, nemá býti připuštěn již k bohoslužbě. Takové slabosti Jednoty zavdávaly protivníkům jejím vítanou příležitost k útokům. Zejména byl to jezuita Václav Šturm, který osvojiv si bedlivým studiem důkladnou znalost učení bratrského, vytýkal Jednotě, že se v nejpodstatnějších bodech změnila, zejména že se značně přiblížila vyznání kalvinskému, kteréž tvrzení nebylo úplně neodůvodněné.

Biskup Stanislav Pavlovský ve svých snahách o sesílení katolického vyznání na Moravě domohl se znamenitých úspěchů. Kázeň v duchovenstvu byla přísnými prostředky utužena, jezuité, nejhorlivější bojovníci církve katolické, všemožně podporováni, rozkvět kollejí jejich umožněn darováním statků některých zrušených klášterů, jako byly kláštery jeptišek brněnských a pustiměřských a mnichů žďárských. Jeho neúnavné horlivosti podařilo se vypuditi heretické kazatele z některých měst, jako z Nového Jičína a z Opavy, kdežto v Olomouci osazena byla městská rada katolíky. Přísnost jeho ve věcech víry šla tak daleko, že zakázal přijímající pod obojí pochovávati za kněžského průvodu. Jedním z nejhorlivějších adeptů biskupových byl tehdejší opat kláštera lúckého (u Znojma) Šebastian Freitag z Čepirohu, rovněž chovanec řádu jezuitského, který se za mladších let vyznamenal jako hrdina v bitvě u Lepanta proti Turkům. Obnovil ve svém klášteře přísnou kázeň a založil tam pod dozorem jezuitů studium filosofické a theologické. Ve Znojmě, kde tehda obyvatelstvo většinou bylo protestantské, návodem vášnivého kazatele Jiřího Schilda sosnovány byly výtržnosti proti opatovi, když vedl procesí městem o Božím těle i za jiných příležitostí. Opat Šebastian přes odpor městské rady znojemské a jiných přízniveů Schildových vymohl si konečně císařský rozkaz, jímž tento kazatel byl z města vypovězen.

Všechny tyto úspěchy věci katolické byly však ojedinělé. Činnost biskupova i jezuitů nemohla se náležitě rozvinouti, pokud převážná většina stavů moravských setrvala při hájení

starodávné zásady o svobodě náboženské. Stavové byli hlavní překážkou, že zákazy císařské, týkající se vyznání zákonem nezaručených, nemohly býti náležitě prováděny. Již z toho se vysvětlí snadno, že mezi stavy a biskupem vyvinula se nesmiřitelná protiva. Tento nehrozil se zápasu s nimi na půdě zákona a pokusil se především o obnovu některých církevních privilegií časem upadlých v zapomenutí. Jedním z takových bylo vyjmutí duchovenstva ze soudnictví zemského ve věcech trestních. Ještě na počátku XVI. stol. kněží poháněni byli na soudy církevní. Od té doby stavové, použivše rozličných nepořádků v církevní organisaci, zaváděli jiný zvyk, totiž poháněti provinilce ze stavu duchovního na soud zemský. Tomu se opřel biskup Stanislav co nejrozhodněji a dosáhl konečně po dlouhých bojích od císaře potvrzení starobylého práva, že trestní žaloby proti kněžím mají býti vyřizovány výhradně u soudů duchovních. To byl veliký úspěch a povzbuzoval biskupa i celou stranu „římsko-španělskou“, jejíž přívrženců ve šlechtě moravské ponenáhlu přibývalo, k dalším krokům. Biskup neopomíjel žádné příležitosti, aby císaři znovu a znovu na srdce kladl, že svobody stavovské jsou na Moravě největší závadou pro volný rozvoj víry katolické. Tu tedy shledáváme se s prvními počátky zásady, jež našim zemím později stala se tak osudnou: ježto nelze protireformaci zavésti po dobrém, dlužno napřed obmeziti svobody zemské, které jsou právě tak v odporu proti auktoritě církevní, jako proti auktoritě státní.

Doba k takovým pokusům nebyla nevhodnou a v sousedních zemích dosti příkladů, povzbuzujících k následování. V Horních a Dolních Rakousích, kdež ve jménu císaře Rudolfa správu vedl mladší bratr jeho arcikníže Arnošt a po něm arcikníže Maximilian, působením biskupa vídeňského Melchiora Khlesla provedena katolická reformace v městech a dán rozkaz, aby na oněch statcích protestantské šlechty, kde katoličtí kněží byli z far vypuzeni, zase v ně byli dosazeni. Proti tomuto rozkazu vypukla v celých Horních a částečně i v Dolních Rakousích velká bouře selská, která se záhy obrátila také proti útiskům vrchností bez rozdílu vyznání náboženského (1595—1597). Tato vzpoura byla potlačena oddílem vojska, který vypraven byl do Rakous od arciknížete Matyáše, tehdejšího správce císařské

části Uher, povstalci pak byli přísně potrestáni. Hned potom provedena byla ve městech katolická reformace a zřízena zeměpanská komise, jež měla souditi rozepře a práva patronátní na statcích protestantských; dle jejích nálezů za dvě léta odňato protestantům 56 kostelův a vráceno katolíkům (1599). Ve Vídni a v Linci přes tuhý odpor stavů zavřeny protestantské kostely, které tam bez svolení císařova byly vystavěny. Takovým způsobem bylo veškero obyvatelstvo, kromě šlechty a jejího služebnictva, obráceno, ač povrchně, na víru katolickou.

Ještě pronikavější změna stala se v ostatních zemích alpských, Štyrsku, Korutansku a Kraňsku. Tam za vlády mírného a snášenlivého arciknížete Karla († 1590) protestantství velmi se vzmohlo, jak na statcích šlechty tak i v městech, kdež katolické menšiny byly utiskovány; ano i na statcích katolické šlechty selský lid vyháněl z far katolické kněžstvo a dosazoval protestantské. Avšak když panství se ujal nejstarší syn Karlův Ferdinand, který byl vychován od jezuitů na katolické universitě v Ingolstadtě, chopil se za příkladem svého strýce Ferdinanda Tyrolského ihned přísnějších prostředků. R. 1598 rozkázal stavovským výborům všech tří zemí, aby zavřeli protestantské kostely v Št. Hradci, Celovci a Lublani, jež byly vystavěny bez svolení zeměpanského; hned potom vypověděl všechny protestantské duchovní ze svých zemí do osmi dnův a nařídil, aby patronové kostelů do šesti měsíců dosadili na fary katolické kněze řádně stvrzené od biskupů katolických. Tyto rozkazy potkaly se sice s velkým odporem stavů, kteří odepřeli berni proti Turkům a hrozili i povstáním; avšak Ferdinand nedal se tím odstrašiti, a jakmile uplynula lhůta šestiměsíční, zřídil komisi ze členů duchovních i světských, v jejíž čele byl pan Ondřej z Herbersteina, a jež chráněna průvodem vojenským v městech, městečkách i dědinách zeměpanských bořila lutheránské modlitebny, nebo v nich opět zaváděla katolické služby boží, dosazovala na fary katolické duchovní, pálila lutheránské knihy a uváděla lid zpět do církve katolické. Kdo tak neučinil, musil statek svůj prodati, odvésti do zemské pokladny 10% kupní ceny a ze země se vystěhovati. Lid se s počátku bouřil, ale nemaje očekávané podpory od stavů, na oko se podvolil; úkol provésti také převrat vnitřního smýšlení vzali na sebe jezuité a neunavným působením získali časem obyvatelstvo městské i selské pro víru katolickou. Slovinský

národ, u něhož reformace vzbudila čilý život duševní, tímto náboženským pronásledováním utrpěl těžkou ztrátu, ježto jezuité sháněli a pálili knihy slovinské s velkým úsilím.

Pouze páni a rytíři byli vyňati z nátlaku ve věcech náboženských. Poněvadž však jejich kazatelé byli ze země vypovězeni a tím jim odňata všeliká příležitost, účastniti se protestantských služeb božích, dále poněvadž protestanté byli u dvora vylučováni z všelikých úřadův a hodností, vracela se ponenáhlu i šlechta k víře katolické, zvláště mladší generace její, jež nucena byla choditi do škol jezuitských. A tak církev katolická slavila v krátké době v Štyrsku, Korutanech i Kraňsku dokonalé vítězství. Podobným spůsobem provedena byla katolická reformace již dříve v Tyrolích.

Provedení katolické reformace v zemích alpských mělo dalekosáhlé následky také pro země koruny české. Zdárným výsledkem oním povzbuzeni byli především v Čechách jezuité k vydatnější činnosti, která jevila se na rozličných stranách. Otevřeli nové kolleje v Krumlově, Chomútově, Jindřichově Hradci a Kladsku, počet jejich členů na sklonku XVI. století páčil se na dvě stě. Jich úsilím a sňatky s horlivými katoličkami ze Španěl a z Italie většina vzácných rodů panských získána jest úplně pro věc katolickou; Rosenberkové, Lobkovicové, Hradečtí, Pernštejnové a jiní mocní a bohatí pánové povolávají jezuity na své statky, zavírají školy kacířské, vyhánějí kněze lutheránské a zapovídají obřady bratrské. Z mladší generace šlechtické mocnými oporami katolické věci stali se pánové Jaroslav Bořita z Martinic a Vilém Slavata, který v mládí vychován byl ve víře bratrské, ate potom přešel úplně ke katolictví, jemuž prokazoval potom platné služby, ježto sňatkem s Lucií Otilií Hradeckou nabyl velmi rozsáhlých statků. Ze všech těchto okolností strana katolická nabyla větší smělosti a pohnula konečně (1602) císaře Rudolfa, že vydal mandát proti Bratřím, jímž obnovovaly se rozkazy Vladislavovy a Ferdinandovy, zapovídala se shromáždění bratrská, kněžím katolickým nebo podobojí rozkazováno zmocniti se chrámů jejich a za nepřítele obecného dobra zemského prohlášen každý, kdo by neposlechl nařízení královských. Marně snažil se proslulý vůdce Jednoty v Čechách, Václav Budovec z Budova, úchvatnou řečí na sněmě v Praze (v lednu 1603) vymoci zastavení těchto rozkazů. Mandát nejpřísněji byl proveden v Mladé Boleslavi, nejdůležitějším a nej-

slavnějším středisku Jednoty v Čechách: dva komisaři císařští tam vypravení zavřeli chrám bratrský, později i školu a novým císařským mandátem zabaven Bratřím i všechen majetek nemovitý. Lutheránů sice tato opatření dosud přímo se nedotkla, nicméně i oni byli značně znepokojeni patrným pokrokem církve katolické.

III. Žerotín a Dietrichštejn. Pokroky katolické církve na Moravě.

Tak byla Morava, ona zaslíbená země svobody náboženské, hrozivými příznaky ze zemí sousedních i vzrůstajícím postupem víry katolické ve vlastní zemi čím dál tím více vyrušována z dosavadního klidu a bezstarostnosti. Dosud žádný zemský zákon nepohnul starobylými právy zemskými. Ale jako dusné ticho v přírodě, zdánlivý klid věštil brzkou bouři, ve kteréž leckterá náboženská strana měla důvodnou obavu, aby nebyla smrtelně zasažena. Jmenovitě byla to všemi ostatními stranami nenáviděná Jednota bratrská, které bylo se opravdově hotoviti k příštím zápasům. Jí bylo třeba mužů celých a neohrožených, aby zápas ten provedla vítězně. Takových mužů Jednota měla vždy s dostatek. Jako v polovici XVI. století měla důrazného zastance ve Václavovi Ludanickém, tak na sklonku toho věku a při zásvitu století XVII. vyvstal jí neohrožený bojovník, státník nad jiné důmyslný a upřímný vyznavač jejího učení. Byl to Karel starší z Žerotína.*)

Již otec jeho Jan z Žerotína na Náměšti, jeden z nejváženějších a nejbohatších velmožů moravských, byl Jednotě mocnou oporou, ano jejím nejznamenitějším členem. Jsa žákem osvíceného Blahoslava, jednal vždy ve smyslu jeho šlechetných snah; zřízení tiskárny v Kralicích, proslulý překlad bible, založení školy ivančické jsou z velké části jeho dílem. Bratr jeho, polní maršálek Karel z Žerotína, byl proslaveným hrdinou své doby a osvědčeným vojevůdcem proti Turkům. Manželkou Janovou byla Mariana z Boskovic, která r. 1564 v Brandýse nad Orlicí porodila svému manželi syna Karla. Ten vychován byl z prvu na škole ivančické pod dozorem Rüdigerovým, Aeneášovým a jiných učených mužů, dalšího vzdělání nabyl ve Štrasburce,

*) Pro životopis Žerotínův vedle jiných spisů dříve již uvedených nejdůležitější jest Petra Chlumeckého „Karl von Zierotin und seine Zeit 1564—1615“.

Basileji a Ženevě, kdež neobyčejně na jeho mysl působil proslulý Theodor Beza, rektor ženevské akademie a šiřitel učení kalvínského. Ze Ženevy mladý Karel navštívil Francii v průvodě svých druhů Jaroslava z Bubna a Karla z Lichtenštejna, tehda horlivého stoupence Jednoty, a tam poznal prince Jindřicha Navarského i jeho soudruhy, kteří zaváděli horlivě učení Kalvinovo u Francouzů. Také v Anglii pobyl nějaký čas u dvora královny Alžběty a na zpáteční cestě zastavil se v Nizozemsku. Z katolických zemí poznal Italii. Teprve r. 1587 vrátil se do své vlasti, když již otec jeho čtyři leta před tím byl zemřel. Pobyt jeho v cizině, spojený se studiem starých klassiků, získal mu dokonalé vzdělání, krom toho Žerotín seznámil se na cestách s mnohými slavnými vrstevníky, s nimiž i potom zůstával v čilém písemném spojení.

Zámek Žerotínův na Náměšti, vybudovaný otcem jeho r. 1578, stal se záhy důležitým střediskem života společenského i duševního. Vládl rozsáhlými statky na Moravě (Náměšť, Kralice, Dřevohostice, Rosice) i v Čechách (Brandýs n. O.). Navštíviv Prahu, aby složil hold císaři, zahájil tam styky své s vynikajícími členy Jednoty, Petrem Vokem z Rožmberka a Václavem Budovcem. Mocné postavení pánů Krajířů z Krajku, ochránců Jednoty v Ml. Boleslavi, přimělo jej, že dceru z tohoto rodu, Barboru, pojal za manželku (1589); seniorové sami přimlouvali se za tento sňatek a sprostředkovali jej. Avšak za pobytu v Praze Žerotín poznal také četné pány katolické, jako Zdeňka Popela z Lobkovic, Jana z Pernštejna, Buriana Trčku, Jana Křineckého, Jana Kinského a jiné, i neušly mu pokroky, jakými již tehda strana katolická v Čechách se mohla vykázati. Veliký rozhled, jejž si Žerotín získal svými cestami po Evropě, uvedl jeho pozornost na podobné zjevy i v jiných státech: ve Francii liga nabývá převahy nad králem Jindřichem IV., v Nizozemsku i v Německu obě strany náboženské chystají se k novému zápasu. Maje neustálé spojení s hugenotty francouzskými, dospěl k záměru přispěti jim na pomoc v boji jejich s katolíky, jež podporoval Filip Španělský. Předně zapůjčil králi Jindřichovi 40.000 tolarův a r. 1590, když mu manželka porodila dceru Bohunku, vydal se sám tajně s nepatrným průvodem na cestu do Francie, aby se súčastnil v boji za věc hugenottů. Příliš časná smrt manželky Barbory (1591) přiměla jej sice k návratu, ale již v říjnu tohoto roku

opětoval svou výpravu. Vydal se přes Magdeburk a Stade po moři do Dieppu a odtud do královského ležení před město Rouen, které právě tehda od Jindřicha IV. bylo obléháno. Tento přijal (17. pros. 1591) Žerotína velmi přívětivě. Žerotín účastnil se statečně bojů před Rouenem a několikkráte jen šťastnou náhodou vyvázl životem. Avšak záhy se dostavilo zklamání, když král projevil nedostatek důvěry k moravskému pánu a když čtyřměsíční obléhání Rouenu hrozilo skončiti se nezdarem. Žerotín krom toho záhy se přesvědčil, že Jindřich IV. nebojuje za věc protestantskou, jako spíše za korunu královskou, pro kterou jest odhodlán přestoupiti i k víře katolické. V listu k bratrskému seniorovi na Moravě Zachariášovi Žerotín si stěžuje, že král „málo se o náboženství a svobodu slova božího ujímá, kudyž také přichází, dle mého mínění, že mu nehrubě pán Bůh žehná“. To bylo příčinou, že odhodlal se k návratu a navštíviv na zpáteční cestě Florencii, v červenci octl se opět na Moravě.

Třebas výprava Žerotínova do Francie nebyla císaři právě příjemna, přece tím nepozbyl důvěry panovníkovy. Získal ji úplně znovu, když účastnil se obležení Ostřihoma proti Turkům (1594), a císař jmenoval jej hned potom přísedícím zemského soudu moravského, v době, kdy slavný strýc jeho Bedřich z Žerotína zastával úřad zemského hejtmana. Také r. 1595 účastnil se bojů před Ostřihomem i slavného vítězství nad pašou budínským, a po dobytí této důležité pevnosti (2. září) vrátil se na Moravu. V únoru r. 1596 slavil sňatek s Eliškou Krajířovou, vzdálenou příbuznou své první zemřelé manželky. Tehda počíná se také jeho veřejná působnost.

Bylo to v době, kdy římsko-španělská strana pomýšlela na důraznější vystupování ve prospěch věci katolické. Nátlakem dvora císařského přijato bylo již několik katolických přísedících do zemského soudu a r. 1598 císař jmenoval zemským podkomořím Zikmunda z Dietrichštejna, jehož otec Adam teprve nedávno před tím získal na Moravě statek mikulovský. Zikmund byl vychován ve Španělsku a česky vůbec neuměl. Bylo to zřejmé porušení dosavadních práv a zvyklostí zemských, zvláště při tomto úřadě, který spravoval komoru královskou, měl vrchní moc nad královskými městy a kláštery a spolu s hejtmanem zemským rozhodoval v rozepřích mezi zemským a městským právem; k němu také šla appellace ode všech nálezů soudů

městských. I vzbudilo velkou nevoli u stavův, že tak důležitý úřad, s nímž spojeny byly také hojné příjmy, udělen byl cizinci neznalému domácího jazyka. Nespokojenost vzrostla ještě více, když nejvyšším komořím zemským, jenž měl mimo jiné dozor nad deskami zemskými, jmenován byl Ladislav Berka, horlivý katolík a přívrženec jezuitů, který teprve od čtyř let v zemi držel nepatrný statek velkomeziříčský. a o ten ještě vedl spor se svým bratrem. Po smrti Bedřicha z Žerotína (30. května 1598) zemským hejtmanem jmenován zase katolík, Joachim Haugwitz, jehož děd uvedl řád jezuitský na Moravu. Smrt strýce Bedřicha byla pro Karla z Žerotína těžkou pohromou, neboť nepřátelé jeho se strany katolické dosáhli toho, že z dědictví onoho bohaté Židlochovice byly přiřčeny Karlovu nevlastnímu bratrovi Divišovi, Karlovi pak měl připadnouti pouze malý a zadlužený statek přerovský; i tento učiněn mu byl sporným návodem Ladislava Berky, když se proslechlo, že Žerotín míní v Přerově založiti novou školu bratrskou.

Ponenáhlu rozestoupili se stavové moravští ve dvě strany, stojící proti sobě v příkrém nepřátelství: katolickou, v jejíž čelo z počátku postavil se Ladislav Berka, a protestansko-bratrskou, jejíž hlavou stal se Karel st. Žerotína, který tehda uznán byl náčelníkem celého rodu svého, a již také navazoval styky s protestantskými vůdci v jiných zemích, zejmena s Václavem Budovcem v Čechách a Štěpánem Illyešházem v Uhřích. Straně katolické však dostalo se právě tehda na Moravě stejně vynikajícího a znamenitého náčelníka, jako byl na straně protivné Žerotín. Po smrti Stanislava Pavlovského zvolen byl biskupem olomuckým František z Dietrichštejna, syn císařského vyslance při dvoře španělském Adama Dietrichštejna a tedy bratr nedávno jmenovaného podkomořího Zikmunda. Narozen v Madridě (22. srpna 1570), vychován pod dozorem jezuitů napřed v Praze, potom na německé kolleji v Římě, kdež obrátil na sebe pozornost některých kardinálův i papeže Klimenta VIII., který jej přijal k svému dvoru jako tajného komořího. Záhy stal se kanovníkem ve Vratislavi a v Olomouci. R. 1592 císař Rudolf jmenoval jej kollegiátním proboštem kapituly litoměřické, kdež se usadil. R. 1597 papež povolal jej do Říma a Dietrichštejn byl všude jeho průvodčím i rádcem a vykonal mnoho poselství. R. 1599 jmenoval jej papež kardinálem knězem a téhož roku (26. května)

kapitula olomucká zvolila ho ne bez odporu, ale za horlivého přičinění papežova i císařova jednohlasně biskupem. Téhož roku (27. června) stal se legátem „a latere“ a když přijel do Olomouce, císař potvrdil mu titul knížete biskupa, jejž měl již jeho předchůdce Stanislav Pavlovský, jehož v horlivosti pastýřské ještě daleko překonával. Prohlédl diecezi a zvisitoval kláštery s dovolením papežským, zvláště klášter žďárský, který byl velmi zpustlý. R. 1602 zachránil klášter rajhradský od zrušení. Byl největším bojovníkem své doby proti reformaci. Zaváděl všude řádné kněžstvo a zřizoval kláštery jako ohniště katolictví. Jsa podporovatelem věd a umění, založil bibliothéku v Kroměříži a zvláště cennou knihovnu v Mikulově i svou vlastní tiskárnu. Proti nekatolíkům na Moravě vystupoval všude přísně; na panství svém mikulovském sice je trpěl, ale jen aby je mohl obrátiti. Ve vykonávání povinností svého povolání byl vzorem kněžstvu podřízenému. Kázal slovo boží, sloužil mše svaté, bos vodil procesí a v postní době denně sedával u sv. Jakuba v Brně ve zpovědnici. Lid divil se takovému církevnímu hodnostáři, který obětoval se správě duchovní, jako podřízený kněz.*) Spojoval bystrost ducha a důmysl s neúnavnou vytrvalostí, a tyto přednosti učinily jej záhy náčelníkem katolické strany na Moravě. Hlásal otevřeně, že církev katolická musí opět v zemi panovati. V té příčině důležitou oporou stal se mu mocný a bohatý pán Karel z Lichtenštejna, který ač původně vychován ve víře bratrské a v mládí býval důvěrným druhem Žerotínovým, za neznámých okolností přešel ke katolictví.

Žerotín a Dietrichštejn stáli poprvé proti sobě, když v zasedání zemského soudu v Olomouci (o sv. Janě 1600) rokovalo se o přijetí kardinála do tohoto sboru. Žerotín v obšírné řeči poukázal jmenovitě na to, že kardinál není mocen jazyka českého a znalý zřízení domácího, a navrhl, že sice proti přijetí jeho do zemského soudu není podstatné námitky, že však smí se tam užívati jen jazyka českého a že se nikterak nestrpí, aby kardinál mluvil tam německy, nebo jako biskup Abel, latinsky. Tento návrh byl jednohlasně přijat a také zemský hejtman Joachim Haugwitz připojil k němu svůj souhlas, ano vzal na sebe úkol

---

*) Srv. v Ottově Nauč. Slovníku Kameníčkův článek o F. Dietrichštejnovi.

usnešení to biskupovi oznámiti a krom toho důtklivě mu domluviti, aby se pilně učil česky. Šlechta moravská tehda vysoko třímala prapor národní uvědomělosti. Když kardinál roztrpčen odpověděl, že nebude za rokování státi jako pařez, nýbrž že bude mluviti, buď latinsky nebo německy, někteří páni rozhorleně prohlásili, že raději vlast svou opustí, nežli by dovolili, aby v zemském soudě jinak než česky se mluvilo; a vrchní sudí zemský uvedl ostatním na paměť výrok pana z Pernštejna, který syna svého německy mluvícího napomenul, aby raději jako pes štěkal, nežli by německy mluvil. Přese všechny protesty kardinálovi nezbývalo, než tak dlouho užívati služeb tlumočníkových, pokud by se česky nenaučil. I věnoval se s veškerou horlivostí studiu domácího jazyka, a za krátký čas ovládal jej bezpečně a plynně. Nemohlo mu ujíti, že touto schopností nabývá nové, vydatné zbraně k potírání nepřátel a k dosažení pevně vytčeného cíle: vítězství věci katolické na Moravě.

Katolíci umínili si především učiniti neškodným Karla z Žerotína, náčelníka heresie moravské, jak jej nazývali. Úkol ten vzal na sebe Zikmund Dietrichštejn, podkomoří moravský a bratr kardinálův. Obžaloval Žerotína (počátkem r. 1600) z velezrády, ježto prý jakýmsi výrokem porušil vážnost císařovu. Ačkoliv dle výslovného znění zemského zřízení moravského takové žaloby měly se vyřizovati od zemského hejtmana a teprve odvolání mělo se státi k císaři, Žerotín přece pohnán byl na zemský soud v Praze,*) neboť tam měli nepřátelé jeho mocnou oporu v panu Zdeňkovi a Krištofovi z Lobkovic, kteří byli v čele onoho soudu; staloť se tak rozhodnutím císaře Rudolfa, jemuž bylo podtají mnoho hanebných pomluv o Žerotínovi namluveno. Žerotín byl odhodlán mužně hájiti sebe i veřejného práva, které dle jeho mínění bylo nohama šlapáno, i svobody náboženské, jež byla tupena a utiskována. V tom byl podporován s počátku přáteli svými, kteří ze sněmu znojemského (9. února 1600) prosili císaře, aby chránil Žerotína proti křivým obžalobám, poněvadž tento jest věrný poddaný císařův. Ale hlasy ty brzo umlkly, nepřátel Žerotínových přibývalo, k nim přidala se i některá města moravská, zvláště Brno a Olomouc, bezpochyby

*) Sám na tuto nepřístojnost upozornil stavy, poněvadž obyvatelé mor. nemají býti voláni k soudům „ven ze země".

ze zášti národnostního. Štěstím bylo pro Žerotína, že právě tehda Rudolf odvrátil se od strany katolické, poněvadž z ní vyšla rada, aby byl za života jeho některý arcivévoda volen králem římským, a císař pojal ve své nedůvěře proti této straně podezření, že jej chce svrhnouti s trůnu. Když konečně došlo k hlavnímu přelíčení (v prosinci 1601), Zikmund Dietrichštejn provedl obžalobu tak vratce a chatrně, Žerotín naproti tomu hájil se tak stkvěle, že všichni posluchači nabyli úplného přesvědčení o jeho nevině. Zikmund Dietrichštejn pod dojmem zdrcující porážky raněn byl mrtvicí a brzo potom zemřel. Konečný osvobozující rozsudek byl nepochybný a úspěch Žerotínův dokonalý. Aby aspoň poněkud zastřeli svou mravní porážku, nepřátelé jeho domohli se toho, že vyřčení nálezu na léta bylo odloženo.

Nezdar, jejž sklidili kardinal Dietrichštejn a jeho stoupenci v osobním boji proti Žerotínovi, neodstrašil jich od dosavadního útočného postupu na poli náboženském. Hlavní pozornost obrácena byla k městům královským, na která prostřednictvím úřadu podkomořského bylo možno činiti největší nátlak. Radní pánové města Brna, kde dříve procesí bývala přerušována rozličnými výtržnostmi, pohnuti byli, že se tohoto obřadu sami účastnili. Nekatolíci nebyli pochováváni v posvěcené zemi a za jich pohřbu nesmělo se zvoniti. Městské radě bylo nařízeno, že členové její mají přijímati pod jednou u sv. Jakuba, a že městský písař musí býti katolíkem. Brzo potom vydáno bylo císařské nařízení, že jen katolíci smějí v královských městech za měšťany býti přijímáni. R. 1602 při obnovení městské rady všichni nekatoličtí členové její byli sesazeni. Ve Znojmě nejvyšší komoří zemský Ladislav Berka proti všemu právu svobodné volby vnutil měšťanstvu několik katolíků za městské rady. Nikdo nesměl zůstati radním, kdo na Pannu Marii a svaté nesložil přísahu. Také v Jihlavě pokusila se císařská komise proti výslovnému znění privilegií městských dosaditi do městské rady šest katolíkův, ale statečným odporem Jihlavských byl pokus ten zmařen. To však byla řídká výjimka; celkem Dietrichštejn dosáhl neslýchaného úspěchu, že při všech těchto nařízeních lutheráni v městech donuceni byli k poslušenství, a při tom ještě rádi platili daně předepsané. Když pak r. 1602 v Čechách vyhlášen mandát proti Bratřím, platnost jeho rozšířena také na královská města moravská.

Stavové morašti neodvážili se zjevného odporu. Neozvali se ani proti návrhu kardinálovu v zemském soudě, že nesmí za člena jeho býti přijat, kdoby nepřisahal na matku boží a na všechny svaté. Žerotínovi odňaty byly klíče od zemského archivu a odevzdány hraběti Thurnovi, on sám na základě několika slov, jež pronesl proti zemskému soudu, z něho byl vyloučen. Zemský hejtman Haugwitz, který nevystupoval dosti přísně proti nekatolíkům, byl úřadu svého zbaven a pohnán k zodpovídáni pro jisté vydání zemských peněz. Dietrichštejn dle přání svého byl jmenován náměstkem zemského hejtmana. Jeho moc dostoupila toho stupně, že velká část protestantské šlechty na jeho domluvu složila příspěvky na stavbu jezuitského konventu v Brně. Není divu, že za této všeobecné pokleslosti mysli u svých přátel Žerotín uchýlil se na čas úplně do života soukromého. Kdežto před osmi lety, když zahájil svou veřejnou činnost nebylo v nejvyšším úřednictvu zemském jediného katolika, nyní byli odtud vesměs protestanté vyloučeni.

Od r. 1602, kdy Karel st. z Žerotína zklamán ve svých nadějích uchýlil se do života soukromého, nejmilejším jeho zaměstnáním bylo rozjímání o věcech náboženských a horlivá činnost literární, jejíž plody, psané jazykem českým, zvláště četné listy jeho, náleží k nejkrásnějším zjevům našeho písemnictví. R. 1604 vstoupil po třetí v manželství s Kateřinou Annou, sestrou proslulého v pozdějších letech vojevůdce Albrechta Eusebia Valdštejna, která však již po roce zemřela, nezanechavši Žerotínovi potomka, čímž nejvřelejší přání jeho míti syna zůstalo nesplněno, neboť z obou předešlých sňatků zbývaly mu pouze dvě dcery, Bohunka a Helena. Vzrůstající nebezpečí z Uher jakož i vnitřní zbědovanost vlasti ponenáhlu obracejí pozornost jeho k veřejným věcem. Ponenáhlu vchází v přátelské styky s mocným magnátem uherským Illyešházem, od něhož dostával pravidelné zprávy o hnutí bočkajovském, v Rakousích s náčelnikem protestantské šlechty, Jiřím Erasmem Tschernemblem, oběma Stahrembergy, i s dvořany a důvěrníky arciknížete Matyáše ve Vídni, mezi nimiž už tehda byl mladý svat jeho Valdštejn, v Čechách s Václavem Budovcem a Petrem Vokem z Rožmberka.

Bylo to v době, kdy katolická strana na Moravě slavila pravé triumfy. Ladislav Berka jmenován r. 1603 zemským hejt-

manem a svěřeno mu vrchní velení nad moravskými pluky v Uhrách. Vyšším duchovním nebráněno již zapisovati koupené statky do desk zemských; naproti tomu zakázáno Novokřtěncům a Bratřím z ciziny usazovati se na venkovských statcích moravských. V Brně a jiných městech zaváděn řád kapucinů, na Moravě dosud neznámý. Olomucká kapitula žádala úplné vybavení duchovního ze soudnictví zemského, nejen trestního, nýbrž i civilního, a na rozkaz císařský byly nálezy zemského soudu kapitule nepříznivé škrtnuty. R. 1604 vydáno bylo zemské zřízení, zrevidované od stavů katolických, v němž mnohé svobody zemské za působení Berkova byly mlčením pominuty a zejména ony články, obsažené ve zřízení z r. 1545, odstraněny, jimiž moc zeměpána byla ve prospěch stavův obmezována. Stavové jednak zastrašeni, jednak podplaceni neb jiným spůsobem získáni od Berky a jeho přátel, i k této pronikavé změně mlčky dali své svolení.

Protireformační činnost málokde setkala se s odporem. V Opavě, městě tehda úplně protestantském, kde magistrát získal patronát městského farního kostela, působili vedle katolického faráře také protestanští kazatelé. Tomu chtěl učinili přítrž kardinal Dietrichštejn, odvolávaje se na to, že biskupům přísluší právo stvrzovati městského faráře a že tento smí dle staré smlouvy svátost oltářní udíleti jen pod jednou spůsobou. Vyžádal si tedy (1602) nařízení císařské, aby protestanští kazatelé byli odstraněni; přes odpor městské rady pak farní chrám byl zavřen na tak dlouho, až by tam byl dosazen katolický duchovní. Lid násilím kostel otevřel a když kardinál (v květnu 1603) do města zavítal, byl zasypán nadávkami a na jeho vůz házeno kamením. Císař uvalil (20. října) na město říšský acht pro porušení veřejného pokoje a pro urážku veličenstva. Nežli však nález ten byl vyhlášen, císařští komisaři dali poznovu hlavní chrám zavříti a klíče poslali kardinálovi, měšťanům pak k protestantským službám božím vykázány byly dva menší kostely. Ale když (v únoru 1604) císařská kancelář nařídila i tyto kostely zavříti a vypověděti lutheránské kazatele, lid kostely opět násilím otevřel, a pak teprve acht byl veřejně vyhlášen. Provedení jeho však bylo mocnějšími udalostmi zabráněno.

Berkovi nepostačilo, že dosáhl nejvyššího úřadu v zemi, on chtěl také rychle a snadno zbohatnouti. K tomu vydatným prostředkem mělo se státi velitelství, které mu nad moravskými

pluky poslanými do Uher bylo svěřeno. Sám do pole se nevypravil, nýbrž zbaběle zůstal doma a vypravil za sebe náměstka do Uher, ale peníze, které byly sněmem povoleny a sebrány na vypláceni žoldu, si podržel. Byl sice brzo potom císařským nařízením hodnosti zemského hejtmana zbaven, avšak smutným dokladem korrupce zavládnuvší tehda na Moravě bylo, že ponechán mu byl důležitý úřad nejvyššího komoří zemského. Zemským hejtmanem stal se Karel z Liechtenštejna, osobní sice odpůrce Berkův, ale katolík stejně horlivý, v němž protireformační činnost kardinálova nalezala stále ještě mocnou oporu.

Nelze pochybovati, že při horlivé činnosti Dietrichštejnově by se bylo dosti brzo podařilo uvésti celou Moravu v jednotu a poslušenství církve katolické. Že se tak nestalo, toho příčina tkví výlučně v osobnosti tehdejšího panovníka. Představme si jen, že by na trůně Rudolfově již tehda byl seděl odhodlaný Ferdinand Štyrský a snadno si domyslíme, že by v tom případě Morava v málo letech se byla stala katolickou. S nynějšího stanoviska bylo by to pro zemi nepopíratelným štěstím, neboť tehda ještě mohlo se pokatoličtění Moravy státi bez oněch zhoubných společenských převratův, které o dvacet let později zastihly veškeren náš národ v Čechách i na Moravě; veškera šlechta a velká část statného lidu městského i selského byla by tím pro nás zachována. Nestalo se však, neboť císař nevystihl s dostatek snah Dietrichštejnových. Již tehda Rudolf stával se den ze dne k vládě neschopnějším. Zádumčivost jeho, podporovaná částečně nezřízeným životem, zvláště náchylností k pití, stupňovala se časem v nebezpečnou chorobu. Každá nepříjemná zpráva nebo jednání, každý hluk nebo obtížná návštěva jej rozčilovaly. Vždy více se uzavíral všemu světu, tak že i kostely navštěvoval na skrytých místech. Ještě nejspíše bylo lze zastihnouti jej v konírně dvorské, kdež prohlížel často své ušlechtilé koně. Nikdo nesměl se mu přiblížiti leč na jeho zavolání. Jeho ministři, cizí vyslanci ano i knížata po celé týdny, ano měsíce nebyli připouštěni k audienci. V takové náladě nedbal o státní správu, nejnaléhavější věci zůstávaly nevyřízeny, ježto císař, jehož vůle i ostatní schopnost duševní byla ochromena, nedovedl se k ničemu rozhodnouti. Chorobná dráždivost přecházela často ve vzteklé výbuchy, za kterých svým služebníkům a komorníkům lál, je bil,

ano i o sebevraždu se pokoušíval. Ve svém stihomamu tušil všude zrádu a pokládal se za otrávena neb očarována. Na konec i nejzkušenější jeho rádcové a ministři byli od něho propuštěni a přístup k osobě císařově měli jenom jeho komorníci, kteří nabývali tím nesmírné moci. Zdravotní stav císařův se tím ovšem stále zhoršoval, mezi příbuznými vznikla i obava o jeho život.

Nastala přirozeně péče o jeho nástupce, ježto Rudolf nebyl ženat a neměl zákonitého potomstva. Byl to pak zvláště bratr jeho Matyáš, který by si byl rád nástupnictví v panství Rudolfově zabezpečil a potřebu toho dovozoval zejména ze zvýšeného nebezpečenství pro země české a rakouské, jež tehda vyplynulo z nové války turecké.

IV. Účastenství Moravy ve válkách tureckých za císaře Rudolfa II.*)

Přes to, že válka zjevně nebyla vypovězena, Turci co chvíle útočili na císařskou državu v Uhřích. Tak již za císaře Maximiliana, ač ještě nevypršela osmiletá lhůta míru uzavřeného r. 1568, Turci (v únoru 1574) přepadli Kaniži, dobyli předměstí, vypálili je, asi 100 lidí usmrtili a více než 700 odvlekli do otroctví. Beg ostřihomský zase udeřil na klášter sv. Benedikta v uherském Rudohoří; klášter s blízkým městečkem zachráněn byl od venkovského lidu, který se tam shromáždil z okolí. Za takových okolností císař stále žádal nové berně od stavů moravských. Rokem 1575 končilo se první období osmiletého míru, a častější vpády turecké do území císařského v Uhřích byly předzvěstí, že Turci si chtějí vynutiti prodloužení míru s obvyklými dary a starým poplatkem. Tehda bylo třeba připraviti se i na novou válku s Turky, i svolán byl počátkem r. 1576 generální sněm zemí českých do Prahy, jehož usnešení čelila hlavně k opatření hranic moravských. Požadavky císaře Maximiliana v příčině berní zvýšeny byly také chystanou výpravou do Polska, ježto tam císař částí šlechty

---

*) Pro tuto dobu, zvláště vzhledem k účastenství Moravy ve válkách tureckých za císaře Rudolfa II., použito mimo jiné též rukopisné stati Dra. Frant. Kameníčka, jež bude obsažena v 2. díle jeho „Sněmův a sjezdů moravských“ a kterou mi týž s nevšední laskavostí zapůjčil, začež mu tuto vyslovuji nelíčené díky. — O této době pojednal také Jan Tenora. Turci na Moravě, v Zlaté Praze, roč. I., str. 202 a 210 a násl. Důležité podrobnosti uvádí též Pilař a Moravec, III., 54 násl.

zvolen byl za krále polského; krom toho také mír s Turky dosud nebyl obnoven. Po smrti Maximilianově císař Rudolf na onom sněmě v Olomouci, kde přijal hold stavů moravských, odvolával se na vpády turecké v Uhřích, kde třeba jest na ochranu hranic moravských opraviti a novými zásobami opatřiti báňská města uherská, a vyžádal si za tím účelem od stavů povolení nové berně.

Zatím podařilo se císaři dosáhnouti od Turků prodloužení míru na dalších osm let. Drobnější vpády turecké do území císařského však nepřestávaly, i musilo pomýšleti se i potom na hájení hranic, při čemž obrana zemí charvatských a slavonských zůstavena byla arciknížeti Karlovi, který vládl ve Štyrsku, Korutanech a Kraňsku, pak zemím rakouským a uherským, kdežto o hranice moravské, slezské a o města v severních Uhřích měly především starati se země koruny české. Císař Rudolf za tímto účelem chtěl si zabezpečiti z těchto zemí stálou a rovnoměrnou berni a proto na obecném sněmě v Brně (14. března 1580) mimo jiné žádal, aby mu povolena byla na tři léta stálá berně ročních 80.000 zlatých, určená výhradně na obranu proti Turkům. Této žádosti stavové nevyhověli plnou měrou, ježto Turci tehda byli zaměstnáni válkou proti Peršanům a tudy nějaké větší výpravy od nich nebylo se obávati. Nicméně na sněmích r. 1581 a 1582 povoleny potřebné příspěvky na stavbu Nových Zámkův (Ujvar) a povolili další vybírání dosavadní berně, při čemž Novokřtěnci a židé zvláště byli štědře obmýšleni; stavové vymínili si však, že na stavbu onu mají přispívati též ostatní země české a Uhry, a poprosili císaře, aby na říšský sněm německý vzal s sebou pana Bedřicha z Žerotína, který by se přimluvil za Moravu a požádal za vydatnou pomoc říšskou.

Císař Rudolf byl by rád snížil požadavky válečné, ale nebylo to možno; bylť třeba udržovati stále týž počet vojska i posádek v pevnostech pohraničných, neboť obmezení této moci vojenské by bylo mělo za následek obnovené útoky turecké. Proto také setrvával na požadavku vždy nových berní. Naproti tomu stavové poukazovali na válku persko-tureckou, dále na to, že té doby v severních Uhrách mezi Turky a císařskými nebylo vůbec bojováno, a proto r. 1584 již ani na stavbu Nových Zámků nic nedali, vymlouvajíce se na podobné jednání stavů českých již

r. 1583.*) R. 1585 na sněmě v Jihlavě povolili sice mimo jiné poplatky nový příspěvek na Nové Zámky, vyžádavše si, aby velitelem jich byl Čech, Moravan nebo Slezan, ale když císař hned potom na sněmě v Brně dal po komisařích žádati hojnějších pomocí a poukázal na to, že ostatní země jsou prý ochotnější, stavové v rozhorlení nepovolili ani o groš více, než na sněmě předešlém, a důtklivě se ohradili proti tak častému svolávání zemských sněmů, k nimž potom nikdo nechodí, a zvláště vytkli, že markrabství moravské jest sice předním údem království českého, ale jinak zemí úplně svobodnou, která není povinna, aby se v něčem spravovala zeměmi jinými. Že stesky tyto byly oprávněny, důkazem toho jest že do r. 1587 jedině na stavbu Nových Zámků příspěvky stavů moravských dosáhly výše 30.000 zl., tak že stavové tehda tvrdili, že tuto pevnost stavějí Moravané sami. Na štěstí nebylo třeba zvláštních výprav do Uher. Osmiletý mír s Turky byl od r. 1576 ještě dvakráte prodloužen, totiž r. 1584 a 1592; v létech 1588—1592 byly v Uhrách jen dvě značnější potýčky mezi císařskými a Turky; císař vystačil s pomocmi, které mu na posledních sněmích byly povoleny, a proto r. 1591 a 1592 sněmy moravské se vůbec nekonaly.

Zatím však turecká porta ukončila mírem (1590) dlouholetou válku s Peršany a v zemích našich obnovily se obavy, že nebezpečí válečné vypukne s novou silou. R. 1592 bosenský paša Hasan s velkým vojskem dobyl pomezního hradu Bihače a poplenil část země charvatské. Roku potomního (1593) oblehl Sisek, důležitou tvrz při stoku řek Kupy a Sávy; císařský vojevůdce Ruprecht z Eggenberka sebral vojenskou moc ze zemí charvatských a štyrských a poraziv přesilu tureckou v bitvě, kde Hasan paše padl, osvobodil ohrožené město. To bylo vítanou příležitostí sultánovi, že císaři vypověděl válku. Císař Rudolf vyžádal si proto velké peněžité pomoci od říšských stavů německých, od krále španělského, papeže Klimenta VIII. i od některých knížat a měst italských. Ovšem že dědičným zemím habsburským bylo rovněž přinésti mimořádné oběti mužstva i peněz. Na Moravě toho roku konány byly dva sněmy, v Brně

*) Sněm toho roku (8. července 1584) konaný v Olomouci jest také tím důležitý, že usnešením jeho zaveden jest na Moravě od 4. října 1584 opravený kalendář Gregorianský.

(19. března) a v Olomouci (21. června), kde stavové kromě dosavadní berně povolili mimořádné příspěvky na obranu hranic zemských a zřídili stálou hotovost zemskou každého desátého muže, v jejíž čelo postaven byl pan Bedřich starší z Žerotína, muž ve válečnictví zkušený a osvědčený, který ten úřad před tím již několikkráte zastával. Na jejich žádost také čeští stavové slíbili, že pošlou na Moravu pomoc proti Turkům, kdykoliv jí bude potřebí. Zajímavým jest usnešení sněmovní, že mladíci stavu panského a rytířského, kteří si hledí jen kratochvíle a zahálky, mají se cvičiti ve věcech válečných a dle potřeby se i vypraviti za hranice na obranu vlasti; kdo by neuposlechl, má býti potrestán čtvrtletním vězením.

Těchto příprav bylo třeba vzhledem k rostoucímu nebezpečenství. R. 1593 Turci dobyli Siska, v Uhrách pak velký vezír Sinan paše zmocnil se Vesprima a Paloty. Po jeho odchodě císařští oblehli Stoličný Bělehrad a porazili Hasana, paše budínského, se ztrátou 10.000 m. a veškerých děl; Bělehradu však nedobyli. R. 1594 vrchního velení ujal se arcikníže Matyáš, který tehda od Rudolfa jmenován byl po Arnoštovi místodržícím vídeňským. Císařští dobyli Nového Hradu a oblehli Ostřihom, musili však upustiti od obležení, když s velikou mocí přirazil velký vezír Sinan, který vybaviv Ostřihom, obrátil se proti pevnému Rábu, jehož také pro neschopnost velitele posádky po čtyřnedělním obléhání se zmocnil (29. září). Potom namířil na Komárno, a oblehl tuto pevnost, která již od delší doby byla nedostatečně opatřena vojskem a potravinami. Avšak arcikníže Matyáš povolal na pomoc 20.000 Čechův a Moravanů, jichž příchodem Sinan paše donucen byl upustiti od obležení (28. října).

Pádem Rábu, jedné z nejpevnějších tvrzí uherských a poslední bašty Vídeň chránící, posunuta byla moc turecká daleko na západ, a tím také vzrušena byla střední Evropa ze svého dosavadního klidu. Také pro Moravu nastala doba zvýšeného nebezpečenství, neboť Turci, ač nedobyli Komárna, rozložili část vojska při hranicích rakouských a moravských. Také ta okolnost, že po smrti sultána Murada III. (16. ledna 1595) nastoupil bojovný syn jeho Mohamed III., dávala podnět k větším starostem. Císař Rudolf získal sice právě tehda znamenitého spojence v chrabrém a důmyslném vévodovi sedmihradském, Zikmundovi Báthorovi, který smlouvou v Praze (28. ledna 1595) zajistil si ochranu

císařovu proti Turkům, za to však po smrti jeho a jeho mužských potomků Sedmihradsko mělo přivtěleno býti k panství císařskému: tento spolek nabyl tím větší důležitosti, když Báthory na čas uvedl pod svou vrchní moc oba sousední vévody, multanského i valašského. Nicméně doba byla velmi vážná, a poslové císařští na sněmě v Brně (18. prosince 1594) naléhali důrazně, aby se svolal v Praze generální sněm všech zemí koruny české, kdež by se poselstva uradila o společnou obranu. Na tomto sněmě pražském (10. února 1595) zvýšeny byly zvláště pro Moravu dosavadní požadavky, a stavové moravští schválili je na sněmě v Brně (10. dubna 1595), vykonavše rozsáhlé přípravy k obraně zemské a povolivše vydatnou pomoc vojenskou do Uher. Bedřich starší z Žerotína upozorňoval stavy již dříve, aby i s čeládkou byli pohotově k obraně vlasti na povel císařský. Biskup olomucký Stanislav Pavlovský, známý svou obratností diplomatickou, vypraven byl od císaře k Zikmundovi III., králi polskému, aby od něho vyžádal pomoc proti Turkům. Vyjednávání to bylo zmařeno odporem mocného kancléře polského, Jana Zamojského, dávného nepřítele Habsburkův; za to však císař za největšího úsilí svých zemí dědičných a pomocí papeže i některých knížat italských sebral znamenité vojsko 60.000 mužů s arciknížetem Matyášem v čele, jemuž k ruce dán byl osvědčený vojevůdce hrabě Karel z Mansfelda. Poněvadž Turci v této době největší sílu svou soustředili proti Zikmundovi Báthorovi v Sedmihradsku, císařští mohli se odvážiti důležitého podniku: oblehli Ostřihom, za výtečného řízení Mansfeldova porazili velké vojsko turecké, jež vedením paše budínského přirazilo na pomoc, a ačkoliv Mansfeld zatím zemřel, dobyto bylo Ostřihoma po dvouměsíčném obležení (2. září 1595). Moravané, kteří této výpravy účastnili se v počtu 2000 pěších a 1500 jezdců s vůdcem svým panem Janem z Pernštejna, dobyli si vynikajícího podílu v tomto vítězství. Stejnou dobou vévoda Zikmund Báthory, spojen s Michalem, vévodou valašským, několika stkvělými vítězstvími odrazil útoky Ferhada a Sinana paše, velkých vezírů tureckých, do Sedmihradska.

Ztráta Ostřihoma a porážky velkých vezírů v dolním Podunají pohnuly sultána Mohameda III., že r. 1596 sám se postavil v čelo velikého vojska a provázen velkým vezírem Ibrahimem pašou, namířil na důležitou pevnost uherskou Jager. V císařských zemích konány horlivé přípravy k odražení tohoto

útoku; stavové moravští povolili stejnou výši peněz i vojska jízdného a o 500 pěších více než roku předešlého na obranu hranic a v čas potřeby i na výpravu do Uher. V Čechách sebráno na 15.000 dobrých vojáků, kteří však na cestě do Uher Moravu nešetrně drancovali; teprve důrazné vystoupení stavů moravských na soudě zemském učinilo těmto zlořádům přítrž. I sebrala se značná moc vojenská, v jejíž čele arcivévoda Maximilian a Adolf ze Švarcenberka dobyli Hatvana. Zatím však přiblížilo se vojsko sultánovo 130.000 m., a ježto císařští před touto přesilou musili ustoupiti, oblehlo Jager, kamž vložena byla posádka 4000 m., z polovice Čechův a Moravanů. Tato s počátku statečně se hájila a po rozboření vnějších zdí uchýlila se do pevného hradu a také odtud odrazila ještě několik prudkých útoků. Konečně však část posádky, skládající se z Němcův a Vallonů, pozbyla odvahy a přes odpor Čechův a Moravanů otevřela nepříteli brány města; tak padl Jager po třínedělním obléhání do rukou tureckých (13. října 1596). Zatím arcikníže Maximilian spojil se se Zikmundem Báthorem a u Keresteše svedli (26. října) s vojskem sultánovým bitvu s počátku vítěznou, která však pro předčasnou chtivost plenu u Němcův a Uhrů proměněna byla v úplnou porážku. Darmo snažil se pan Karel Tetaur se čtyřmi sty jezdců moravských hájiti tábora císařského, nadarmo pan Jan z Pernštejna spolu s některými pány českými snažil se uvésti pořádek ve zmatené šiky křesťanské. Ze šlechty moravské padli Hynek Haugwitz, Melichar Bořita a Václav Kokorovský. Štěstím bylo, že také Turci byli velkými ztrátami seslabeni, a tedy po celý rok 1597 nesvedli nic důležitějšího, ano r. 1598 (29. března) podařilo se Adolfovi ze Švarcenberka nenadálým útokem dobyti Rábu. Úspěch ten, jímž křesťanstvo nabylo nové důvěry v konečné vítězství, umožněn byl částečně důmyslným strojem oblehacím, vynálezem pana Jana Pernštejnského, který hrdinsky zahynul již roku předešlého u Rábu za jakéhosi výpadu tureckého. Švarcenberkovi v odměnu za stkvělý skutek válečný císař mimo velký dar peněžitý udělil moravské město Hustopeče. R. 1598 zemřel též druhý vynikající vojevůdce moravský Bedřich st. z Žerotína.

Roku 1599 Morava po dlouhé době opět ohrožena byla vnějším nepřítelem na hranicích. Turci a Tataři spustošili velkou část horních Uher v poříčí Váhu a Ipoly; 13.000 lidí bylo odvlečeno do otroctví, dav Tatarů vnikl průsmykem Hrozenkovským

na Moravu a poplenil krajinu strašlivě až po Uh. Brod. Na štěstí stavové moravští měli pohotově část veřejné hotovosti, jež rozložen byla u Strážnice; v čele její Günther Golz a Diviš z Žerotína obrátili Tatary na útěk a dostihnuvše jich zničili je v roklinách u Javorníka. Avšak r. 1600 velký vezír Ibrahim paše dobyl Velké Kaniže, a tím moc turecká opět pošinuta daleko na západ. Stavové moravští připravovali obranu hlavních měst svých, jmenovitě města Brna. Se všech stran, od papeže, knížat italských, od krále španělského sbíraly se pomoci pro císaře. K papeži vypraven byl tehda nově dosazený kardinál a biskup olomucký Frant. z Dietrichštejna, u papeže velmi oblíbený, který u něho vymohl pomoc 10.000 pěších. Moravští stavové na sněmě brněnském (6. února 1601) povolili značně zvýšenou berni válečnou (200.000 zlatých) a na druhém sněmě tamtéž (3. března) učiněna nová opatření v příčině veřejné hotovosti a obrany zemské. Veliké oběti roku tohoto i potomních neměly v zápětí žádoucího úspěchu: vrchní velitel vojsk císařských Heřman Russworm dobyl sice nazpět ztraceného Bělehradu, ale veškero úsilí jeho, aby se zmocnil Velké Kaniže a Budína, zůstávalo marným (1602). Tehda také statečný ale vrtkavý kníže sedmihradský Zikmund Báthory vzdal se trvale svého panství ve prospěch císařův a přijal od něho v náhradu panství libochovické v Čechách, zabavené panu Jiřímu Popelovi z Lobkovic, kdež prožil poslední léta svého života († 1612). V Sedmihradsku dosazen byl císařským místodržícím Jiří Basta, kdežto Uhry od r. 1599 spravovány byly novým místodržícím vídeňským, arciknížetem Matyášem. V Turecku po smrti sultána Mohameda III. nastoupil syn jeho Achmet I. (1604), který si umínil ve válce s důrazem pokračovati, a tak zemi moravské hrozila každým rokem větší břemena válečná, ano i přímá nebezpečí vpádů nepřátelských, když totiž právě tenkráte v Uhrách a Sedmihradsku vypuklo velké vzbouření šlechty proti císaři.

V. Vpády Bočkajovců na Moravu. Roztržka mezi Rudolfem II. a Matyášem. Žerotín a Lichtenštejn převedou stavy moravské do tábora Matyášova. Sjezd v Ivančicích. Mír libeňský (1608).*)

Jakmile panství císařské v Sedmihradsku bylo zajištěno, rádcové Rudolfovi přes námitky Bastovy počali utužovati jednotnou

*) F. Kameníček: Vpády Bočkajovců na Moravu (v Čas. Č. Musea 1895). Rukopisné prameny k této době týž uveřejnil v Histor. archivě České Akademie v čís. 4. — Gindely, Rudolf II. und seine Zeit. V Praze 1863.

správu v zemi, nedbajíce starých práv a svobod stavovských, a prováděti katolickou reformaci. Žádost stavů sedmihradských, svolaných na sněm k holdování, za potvrzení svobod od komisařů císařských odmítnuta, „poněvadž prý jsou jiné časy než bývaly“. Povstání, které vzbudil Mojžíš Székely pomocí paše temešvárského, bylo za podpory valašského vojvody Radula potlačeno, Székely v boji padl (17. července 1603). Basta potom zahájil na sněmě v Devě (5. září) kruté pronásledování povstalců, jichž statky byly konfiskovány, městům, zejména Kluži a Brašovu, uloženy velké pokuty peněžité, odňata jim samospráva, podřízeny císařským hejtmanům a zaváděno v nich výhradně vyznání katolické. V Kluži, kde obyvatelstvo vyplenilo a rozbořilo kollej a chrám jezuitů, musil těmto býti postoupen farní kostel s jinými budovami. Země, trpící beztoho nevýslovnou nouzí a hladem, byla týrána hordami Bastových Valonův a hajduků. Hluboká nespokojenost zakořenila se ve šlechtě i v ostatním obyvatelstvu, a bylo třeba jen nepatrného podnětu, aby vyšlehla ve zjevný plamen vzpoury.

Také uherská šlechta nebyla spokojena a od počátku vlády Rudolfovy přednášela na sněmích četné stížnosti rázu náboženského i politického, zvláště pak že neosazuje se úřad palatina zemského, ostatní pak úřady zemské a hodnosti vojenských velitelů, zejména v pevnostech uherských, že propůjčují se cizincům. Za válek tureckých stěžováno si také na četné násilnosti vojsk císařských, při čemž řečníci nešetřili ani nejvyšších velitelův, arciknížat Matyáše a Maximiliána; vláda císařská zase svalovala vinu těchto zlořádů na stavy, poněvadž prý nepovolují a neodvádějí náležitě žádaných berní vojenských a žoldnéři, jimž se žold nevyplácí, musí jiným spůsobem prostředky na živobytí si vymáhati. Rozjitření se stupňovalo, když někteří biskupové za pomoci vlády jali se v městech zaváděti katolickou reformaci. Když protestanští stavové na sněmě v Prešpurce (v březnu 1604) žádali důrazně, aby byli ponecháni při dosavadních svobodách náboženských, byli odbyti spůsobem neslýchaným. Císař Rudolf totiž na doléhání biskupův a jiných katolických stavův uherských odpověděl nařízením, že všichni, kteří by příště na zemském sněmě chtěli zaváděti novoty náboženské, mají býti jako rušitelé míru a novotáři bez milosti trestáni dle dosavadních zákonů, zejmena dle mandátů krále

Ludvíka z r. 1523 a 1525, dle kterých měli lutheráni býti upalováni a jim statky býti zabavovány. Touto odpovědí císařovou rozhořčení dosáhlo vrcholu, šlechta se sjížděla a hrozila zjevnou vzpourou, a brzo vyskytl se muž, který ze soukromých příčin popudiv se proti Rudolfovi postavil se v čelo nespokojenců a vzpouru tu také ve zjevný plamen rozdmýchal. Byl to ctižádostivý a smělý šlechtic Štěpán Bočkay, někdejší polní hejtman vévody Zikmunda Báthora, který postavil se v čelo sedmihradských emigrantů, najal četné tlupy hajduků a prohlásiv se za „ochránce křesťanského a pravověrného náboženství", získal tím protestantskou šlechtu v Uhřích. Basta, jemuž svěřeno bylo velitelství vojsk císařských, ač statečně odporoval, pro nedostatek peněz nemohl udržeti kázeň v žoldnéřstvu; lid, který vyrušen byl z klidného zaměstnání, po tisících rozmnožoval hajducké čety povstalců. Bočkay, který zatím prohlášen byl od stavů za knížete sedmihradského, (20. dubna 1605) a vyžádal si od turecké porty stvrzení této hodnosti, zmocnil se záhy celých horních Uher až na některé pevnosti, kdežto Basta, necítě se nikde bezpečným, uchýlil se spěšně k Prešpurku, kdež zaujal pevné postavení. Turci povzbuzeni touto vzpourou k novým podnikům, oblehli Ostřihom, a jich přispěním Valentin Homonay, jeden z vůdců povstání uherského, dobyl Nových Zámků (17. října 1605). Jako rozbouřená povodeň, která protrhla poslední hráze ji poutající, tisíce a tisíce nevázaných hajduků rozběhly se na všechny strany k loupežným vpádům do sousedních zemí.

Nelze pochybovati, že povstání Bočkajovo mohlo nalezti vydatnou oporu na Moravě. Náčelníkům uherským bylo dobře známo, že stavové moravští jsou roztrpčeni potlačováním svobod náboženských a zemských privilegií, že země jest týrána častými přehlídkami vojenskými a drancováním žoldnéřů císařských, marnotratností a špatnou správou Berky i jeho přátel, kteří měli nejvyšší úřady ve svých rukou. Bylo tedy v Uhrách rozšířeno mínění, že jakmile ozbrojená moc ukáže se na hranicích moravských, stavové rázem se k ní připojí, aby svrhli nenáviděnou vládu Rudolfovu. Bočkaj psal moravským i slezským stavům v tomto smyslu: „Očekávám, že uvítáte naše vojsko jako osvoboditele, který obnoví Vaše svobody zemské i volnost náboženskou". Jiný vůdce uherský, Michal Czobor, rozeslal listy podobného znění vynikajícím šlechticům moravským, a připojil hrozbu, že

odmítnou-li jeho návrhy, vojska uherská překročí hranice moravské. Ale očekávání jejich nebylo splněno. Strana protestantská necítila se ještě dosti silnou, aby zřejmě vystoupila proti císaři, biskupovi, stavům katolickým a německým městům. Karel z Žerotína, který dlel tehda ve Strážnici, aby tuto pomezní tvrz uvedl v lepší stav obrany, oba listy, Bočkajův i Czoborův, kde bylo appellováno na jeho lásku k vlasti, ano důraz položen na to, že v tomto okamžiku celá Evropa naň pohlíží, poslal do Prahy císaři Rudolfovi (20. května 1605). Když pak Illyešházy, který tehda byl od císaře vypovězen, jej požádal, aby v jeho prospěch zakročil u stavů moravských, Žerotín odkázal jej prostě na milost císařovu, ježto prý od stavů nelze ničeho očekávati.

Stavům moravským nastal však důležitý úkol, uvážiti následky tohoto odmítavého chování a pomýšleti na prostředky obrany zemské pro případ, že by Bočkajovci hrozby své splnili. Porady o tom konány již na sněmě pražském (4. února 1605), zvláště o obranu Moravy a Slezska. Na Moravě jednáno poprvé o povstání uherském na obecném sněmě ve Víškově (1. března); žádáno 1500 jízdných a 300 pěších do Uher, krom toho potřebný náklad na všeob. zem. hotovost k obraně hranic. Avšak z usnešení sněmu tohoto bylo velmi málo provedeno. Pouze nějaké najaté vojsko posláno bylo do Uher, jinak nebylo postaráno ani o řádné opatření pomezních hradů v Karpatech ani o záseky průsmyků, aby mohl býti odražen aspoň první náraz Bočkajovců. Stavové moravští neviděli nebezpečí, ani když hajduci plenili nejbližší uherské Slovensko. A přece měli Moravané několik vyzvědačů v Uhrách, kteří neustále podávali zprávy zemskému hejtmanu o vývoji vzpoury uherské. Tak zejména oznámeno (v dubnu 1605), že Petr Revay, přední vůdce Bočkajův, nařídil dvěma podvůdcům svým, aby několika vpády na Moravu zastrašili obyvatelstvo a pohnuli stavy ke spolku s povstalci, což vzhledem k náboženským rozepřím v zemi zdálo se jim býti dosažitelným. Na sněmě v Brně (27. dubna), jejž svolal zemský hejtman Karel z Lichtenštejna, usnešeno vypraviti poselstvo k císaři a prosebné listy o pomoc k ostatním stavům koruny české, avšak porada o obranu zemskou odložena na příští sněm. Byly sice některé posádky v městech a hradech jihovýchodní Moravy, ale průsmyky karpatské zůstávaly volny. Povstalci uherští oblehli Trenčín a Skalici a (1. května) vpadli poprvé na Moravu k Uher. Brodu,

kdež zničili vesnici Strání. Ve dnech od 3.—14. května vypáleny byly od nich Strážnice, Uh. Brod, Rohatec, Lanžhot, Bilovice, Veselí, Ostroh, Hluk a okolní četné vesnice až ke Zlínu. Nepatrné hloučky vojenské proti nim na rychlo vypravené ničeho nepořídily. Teprve 15. května konal se nový sněm v Uherském Hradišti, kdež dána plná moc zemskému hejtmanu, jemuž přidělen byl zvláštní stavovský výbor, aby se postaral o obranu zemskou; stavové však v boji proti hajdukům i potom vedli si velmi vlažně a spoléhali hlavně na pomoc z Čech a od císaře.

Bočkaj opětoval své vyzvání ke Karlovi st. z Žerotína i jiným šlechticům moravským, aby se k němu přidali v boji za svobody náboženské i politické. Když listy jeho nedocházely ohlasu, Bočkajovci vpadli opět (26. května) do země od Skalice a poplenili krajinu až po Zlín a Malenovice. Jiné oddíly vpadly do okolí Brumova a zabíhaly až k Holešovu a Val. Meziříčí; na jihu popleněno okolí Břeclavi až k Valčicím a Cáhnovu. Dne 31. května vypálen Zlín a 1. června vehnán byl celý oddíl vojska moravského mezi Strážnicí a Rohatcem do řeky Moravy a zničen. Potom vypálen Kyjov a dvanáct blízkých vesnic. Právě když se strojili na Brno, zahnáni byli až ke Skalici menším oddílem jízdy, kterou vedli Vilém Popel a Jiří z Hodic. Ale vpády i potom se opakovaly, poněvadž na obranu zemskou nic řádného nebylo vykonáno. Z Čech vypraveno bylo na pomoc četné vojsko (skoro 15.000 m.) vedením pana Adama ze Šternberka, a také kníže Těšínský poslal část své hotovosti od hranic do vnitř Moravy. Také moravští stavové konečně sebrali svou hotovost v nádherné sice výzbroji, ale ve stavu velmi zbědovaném a znemravnělém. Nejvyšší úředníci zemští, z velké části stoupenci Berkovi, osvědčili se v této vážné době úplně neschopnými. Z polních hejtmanů dle svědectví samého hejtmana zemského Lichtenštejna jediný Jiří z Hodic konal řádně svou povinnost, kdežto Žerotín právě tehda dlel u smrtelného lože své třetí manželky. Ostatní utábořili se v pevných tvrzích a přihlíželi nečinně k ohavnému pustošení okolního kraje. Toto chování bylo tak nápadné, že lid vinil stavy katolické z rozličných nekalých úmyslův, ano tehda rozlétla se pověst o výroku Lichtenštejnově: „Nic nezáleží na kacířích, kteří nyní na Moravě budou vyhubeni.“

Spojená vojska hnula se konečně přes hranice ke Skalici a dobyla města toho (6. srpna) vedením Adama ze Šternberka,

kdežto hejtmanu moravskému, Karlu z Lichtenštejna se vytýkalo, že nedovolil, aby nepřátelé byli pronásledováni, ač vezli s sebou velikou kořist. Z té příčiny asi hned potom ujal se vrchního velení nad vojskem moravským kardinál František z Dietrichštejna. Potom ještě obsazeny Branič, Holíč, Plavče i Saštín. Moravané chtěli se zmocniti i Trnavy, ale byli odtud hajduky zahnáni. Také pokus Šternberkův o dobytí Trenčína byl zmařen, ježto povstalci spojili se konečně s Turky a proskakovaly pověsti, že spojená jich vojska táhnou na Prešpurk.

Zatím docházela vojsku českému tříměsíční lhůta, povolená od stavů k pobytu za hranicemi moravskými. Proto bylo vojsko Šternberkovo, již velmi prořídlé, rozpuštěno (26. září) a jen část, totiž 3000 pěších a 1500 jezdců, zůstala na Moravě pod novými vůdci. Avšak toto vojsko, i jiné pluky na Moravě ubytované byly zemi svými pleny velmi na obtíž, a proto stavové moravští na sněmě v Olomouci (2. ledna 1606) žádali císaře, aby poručil zaplatiti žold všemu vojsku a vykliditi Moravu. Vojsk těch nebylo již ani tak potřebí; Bočkaj, jemuž přečetné zástupy hajducké samému počaly býti na obtíž a který také lekal se velkých úspěchů tureckých po dobytí Ostřihoma (2. září), počal totiž vyjednávati s arciknížetem Matyášem o mír, a tohoto docíleno bylo po dlouhém jednání prostřednictvím Štěpána Ilyéšháze a Petra Mladoševiče ve Vídni (23. června 1606).

Mír vídeňský stal se na dlouhé časy základem politických i náboženských poměrů v Uhrách. Veškeré šlechtě a městům i městečkům přímo králi podřízeným zaručena svoboda náboženská s výhradou, že tím církvi katolické nepovstane žádná škoda a že její duchovní a kostely zůstanou nedotknuty. V příčině práv politických arcikníže Matyáš ve jménu císařově se zavázal, že dá již na příštím sněmě zvoliti palatina, že všechny úřady zemské budou osazovány výhradně domorodci, toliko veliteli dvou pohraničných pevností, Rábu a Komárna, mohou se státi zasloužilí cizinci. Bočkaj uznán byl knížetem sedmihradským, ovšem pod vrchní mocí císařovou, a přiřčena mu dosud císařská část východních Uher, pod výminkou, že po jeho smrti tyto krajiny budou císaři vráceny. Celému tomu jednání z Moravanů jako úředník přítomen byl zemský hejtman Karel z Lichtenštejna, a do něho zasahoval také kardinál Frant. Dietrichštejn, velitel hotovosti moravské.

Stavové uherští vyminili si, aby mír vídeňský byl potvrzen netoliko od císaře Rudolfa, nýbrž i od stavů zemí českých, rakouských a štyrských, kdež měl spoluručitelem jeho býti arcikníže Ferdinand. Ale právě v tom naskytly se mnohé překážky. Hlavní příčinou byla nedůvěra, kterou od delší doby císař Rudolf pojal k bratru svému Matyáši. Tento totiž, odvolávaje se na to, že Rudolf bývá často churav a že nejsa ženat nezanechá zákonitých potomků, žádal, aby ještě za jeho života byl zvolen a korunován za krále římského. O tom však Rudolf nechtěl ani slyšeti, poněvadž nevzdal se dosud veliké naděje na potomstvo, kdežto Matyáš tuto neochotu vykládal si tak, jakoby jej bratr vůbec chtěl vyloučiti z nástupnictví. Když r. 1606 ještě před uzavřením míru vídeňského císař znovu upadl v chorobu, která podobala se šílenství, Matyáš pozval k sobě do Vídně mimo jiné bratra svého Maximiliana a arciknížete štyrského Ferdinanda a vyžádal si od nich svolení, aby směl zvolen býti za krále římského, k čemuž dal také písemně souhlas arcikníže Albrecht, správce španělského Nizozemí. Císař Rudolf, pozdraviv se dosti brzo ze své nemoci, dozvěděl se o této úmluvě, a nedůvěra jeho k Matyáši vzrostla tou měrou, že se domníval, jakoby Matyáš zamýšlel jej svrhnouti s panství. Proto také, když mu předložen byl mír vídeňský ke stvrzení, dlouho se rozmýšlel, poněvadž měl Matyáše v podezření, že jest v tajném dorozumění se stavy uherskými a že jim také příliš mnoho povolil. Teprve na důtklivou radu svých důvěrníků podepsal onu smlouvu (6. srpna). Bočkaj a stavové uherští učinili tak ještě o něco později po provedení některých změn v jejich prospěch.

Zatím vyjednávalo se o ratifikaci míru vídeňského se stavy ostatních zemí. Na Moravě za tím účelem zvoleno bylo na sněmě v Brně (12.—26. července) poselstvo, v jehož čele opět byl zemský hejtman Karel z Lichtenštejna. Jednáno bylo se stavy uherskými prostřednictvím arciknížete Matyáše. Moravané žádali mezi jiným od stavův uherských bezpečné záruky (revers), že nebudou již podnikati útoků na země koruny české. Stavové uherští odpověděli, že nikdy Moravanů nepřepadali, nýbrž naopak, že byly vždy podnikány útoky z Moravy do Uher, a co hajduci učinili, za to že oni nemohou. Jim tedy že není potřebí dávati záruky, již také proto, že se strany uherské učiněny byly Illyešhazem první nabídky mírné. Naproti tomu poslové všech zemí

českých v obšírné replice dokázali, že Morava byla naprosto bezbranná, když tam učiněny byly první útoky uherské, a že vojska česká pouze vyhnala nepřítele ze svého území. Také zásluhy Illyešhazovy o mír byly popírány. Obě strany stály příkře proti sobě, čímž schválení míru vídeňského bylo značně znesnadněno. Teprve když arcikníže Matyáš osobním zakročením aspoň tolik vymohl na stavích uherských, že slíbili chovati se ke stavům zemí českých přátelsky a dostáti všem podmínkám míru, stavové moravští spolu s ostatními dali se uchlácholiti a stvrdili mír vídeňský (23. září 1606). Moravané podrželi ještě nějaký čas ve své moci uherské pevnosti Holič, Skalici, Šaštín a Berenč, naproti tomu Illyešhazovi vrácen byl mimo jiné na Moravě Hodonín se všemi právy a požitky.

Následky povstání Bočkajova pro Moravu byly velmi smutné. Jihovýchodní část země obrácena byla v poušť, obyvatelstvo bylo vyhubeno neb odvlečeno do zajetí, značná část osad zanikla, netoliko útrapami válečnými, nýbrž i morovou nákazou, která tehda do země byla zavlečena. Také škody, které byly učiněny pluky německými a českými za pobytu jich v zemi, byly tak veliké, že sám kardinál Dietrichštejn s četnými šlechtici moravskými žádal císaře za náhradu. Krom toho tížily zemi velké dluhy, které jen ponenáhlu mohly býti spláceny.

Mezi podmínkami míru vídeňského byla také, že nemá míti platnosti bez míru s Turky. S těmito již dříve bylo počato vyjednávání a bylo urychleno po uzavření míru Bočkajova, jehož zástupce Štěpán Illyešházy i zde byl platným prostředníkem. Plnomocníci všech tří stran sešli se v táboře rakouského poselstva nad ústím říčky Žitvy do Dunaje („Zsitva torok“) asi 15 km. pod Komárnem a tam podepsán byl mír turecký (11. listop. 1606). Obě strany podržely své výboje, Turci zejména Jager a Kaniži, císařští Vácov, Nový hrad a Fülek. Na místě dosavadního poplatku ročního měl císař odevzdati sultánovi jednou pro vždy 200.000 dukátů, po uplynutí tří let měli si oba vzájemně rok co rok posílati čestný dar. Také v ostatních věcech zaručena oběma stranám úplná rovnost.

Nelze upříti, že ústupky učiněné Turkům v míru žitvatorockém byly dalekosáhlé, zvláště když uvážíme, že moc turecká již tenkráte hluboko poklesla s onoho stupně, na kterém stála za Solimana II. Proto také císař Rudolf ani s tímto mírem

nebyl valně spokojen. Potvrdil jej sice 9. prosince 1606, ale listinu podržel ve svých rukou a ve zvláštním spise prohlásil, že mír učinil z donucení a že tedy není zavázán podmínkám jeho dostáti. Poselstvo s dary pro sultána a umluveným poplatkem 200.000 dukátů nebylo ani odesláno. Zatím císař Rudolf požádal papeže, krále španělského a později i jiné mocnosti, aby jej podporovali lidem vojenským. Konečně podařilo se, snad podplacením komorníka císařova Langa od stavů rakouských a moravských, pohnouti Rudolfa, že ratifikovanou listinu vydal sice (31. března 1607) Matyášovi, ale hned potom mu poručil, aby ji u sebe podržel. Zemřel totiž nedávno před tím (29. pros. 1606) Štěpán Bočkaj, a podobalo se, že nejen území jeho v Uhřích, nýbrž i knížectví Sedmihradské bude zase uvedeno pod moc císařovu. Rudolf pak Matyášovi stále nedůvěřoval, domnívaje se, že mu ukládá o korunu. Proto také všechno doléhání Matyášovo, činěné skrze posly a listy, aby Rudolf schválil mír žitvatorocký, zůstávalo bez účinku, ano Rudolf žádal na Matyášovi, aby propustil některé své rádce, mezi nimi především biskupa Khlesla a nápadným spůsobem vyznamenával tehda arciknížete Leopolda, bratra Ferdinanda Štyrského, biskupa pasovského a štrasburského, jehož mínil dokonce učiniti svým nástupcem.

Toto odmítavé chování císařovo hrozilo netoliko vyvolati novou válku tureckou, nýbrž budilo také velkou nespokojenost stavů v Uhrách i v zemích sousedních, válkou tureckou ohrožovaných, tedy především také na Moravě. V Uhrách se opět bouřili hajdukové a usnesli se zvoliti si jiného krále. V tom byli podporováni od velitelů tureckých, kteří se odvolávali na to, že nemají dosud v ruce stvrzeného míru žitvatorockého. Naproti tomu císařská vojska v Uhřích byla bez žoldu, pevnosti bez zásob potravních, tak že posádky jejich hrozily se rozutéci. Lid válečný, který se nechtěl rozejíti, pokud mu nebude zaplaceno, potuloval se po dědinách a doháněl obyvatelstvo svými násilnostmi k zoufalství. Tím trpěly Uhry, Morava i Rakousy, a stavové moravští na sněmě olomuckém (2. července 1607) stěžovali si na velkou nouzi v zemi a žádali, aby zbytečná vojska byla rozpuštěna. Ale na všechny tyto projevy nespokojenosti císař Rudolf ani neodpověděl. Tu odhodlal se arcikníže Matyáš jednati na vlastní zodpovědnost, a svolal na den 10. ledna 1608 stavy uherské do Prešpurka, stavy rakouské (27. prosince 1607)

do Vídně, aby s nimi vyjednával o uspokojení povstalcův a o obnovení pořádku a pokoje v zemi.

Roztržka mezi oběma císařskými bratry nemusila tím ještě býti dovršena, zvláště když Matyáš o oněch sněmích, jež chtěl konati, dal zavčas zprávu Rudolfovi a ještě jednou jej prosil, aby upustil od války s Turky. Ale v zemích českých, rakouských i uherských byla vedle stesků rázu politického také nespokojenost protestantských stavů následkem patrných pokroků katolické reformace, podporované všude vládou císařskou. Stavové těchto zemí konali již dříve porady mezi sebou a navazovali také v Německu styky se stranou císaři nepřátelskou. V Německu utvořila se unie protestantských stavů, v jejíž čele stál kurfirst falcký Bedřich a kteréž se ujímal tehdejší král francouzský Jindřich IV., úhlavní nepřítel rodu Habsburského. Kristian Anhaltský, přední rádce kurfirstův, zahájil již r. 1607 vyjednávání s Petrem Vokem z Rožmberka, tehda nejmocnějším a nejbohatším šlechticem v Čechách, který přestoupil k Jednotě bratrské, jeho prostřednictvím pak s Karlem Žerotínem i s Jiřím Erasmem Tschernemblem, náčelníkem protestantské šlechty v Rakousích. Úspěch stavův uherských, dosažený mírem vídeňským, jímž prohlášena úplná svoboda náboženská, nemohl zůstati bez účinku na šlechtu ostatních zemí, aby se téhož cíle domáhala.

To tedy byly hlubší pohnutky, které shromažďovaly šlechtu rakouskou na sjezd vídeňský, arciknížetem Matyášem svolaný, ač tento jediným bodem sjezdu toho prohlásil: hájení míru vídeňského a žitvatorockého. Obratný Illyešházy, který se dovedl vlouditi v důvěru Matyášovu, pohnul stavy rakouské, že vypravili plnomocníky k sjezdu prešpurskému. Tento konal se (21. ledna 1608) za předsednictví Matyášova, ač císař Rudolf jej přímo zakázal a sám svolal říšský sněm uherský na den 11. března; stavové uherští učinili s rakouskými konfoederaci, v jejíž čelo postavil se arcikníže Matyáš a jejíž účelem bylo, zasazovati se společně o zachování míru tureckého i vídeňského, aby tím učiněna byla přítrž nepokojům uherským, a moci branné užiti proti komukoliv, kdoby se mírům oněm protivil. Poslední věta byla přímo namířena proti císaři.

Tyto události nemohly zůstati bez mocného účinku na Moravě. V této zemi, kde náboženská svoboda a snášenlivost

vyvinuly se, jako v žádné jiné zemi evropské, kde domáci šlechta domohla se během XVI. stol. tak mohutné organisace ve správě zemské a soudním zřízení, že markrabímu nezbývalo mnohem více než titul a ročně povolované berně, v této zemi povstalo povážlivé jitření myslí, když jednak císař Rudolf jal se dosavadní zřízení zemské porušovati nezákonitým osazováním úřadů zemských a pronásledováním oněch osob, které se těmto novotám protivily, jednak biskup olomucký a členové řádu jezuitského, přízní panovnickou povzbuzeni, prováděli důrazněji než dosud katolickou reformaci. Stížnosti stavů se množily, když po celá čtyři léta (1604—1608) zastavena byla veškera činnost soudní v zemi, čeho vina spadala dílem na císaře, který nejmenoval po celou tu dobu nejvyššího sudí zemského, dílem na několik svárlivých lidí, kteří i po osazení tohoto úřadu nepřipouštěli žádného zasedání soudu zemského. Země trpěla stále ještě od císařských pluků, které i po ukončení bouře Bočkajovy trvale se na Moravě ubytovaly, a nic neprospělo, že stavové i města sebrali velké peníze a císaři je odevzdali, jen aby vojsku žold byl zaplacen a ono bylo rozpuštěno. Všechna obětavost ukázala se marnou, ježto nejvyšší úřady dostávaly se do rukou osobám nehodným, jež neštítily se nepoctivým spůsobem sahati na veřejné peníze.*) Toto neblahé hospodářství dosáhlo svého

*) Z této doby (asi z konce května 1606) pochází Žerotínův proslulý list k panu Jiřímu z Hodic, obsahující obranu proti výtkám tohoto, že v době tak vážné chová se úplně nečinně. V listu onom, který jest vzorem slohové dokonalosti, vyličuje se úchvatným spůsobem tehdejší smutný stav země moravské. „Račte věděti, že jsme hrubě zašli: s jedné strany práva potřena, svobody v nic, obyčejové zhynuli, pořádkové z paměti vyšli, zřízení za koutem leží; knížka pana Tovačovského zpuchla, conclusiones baronum umřely; — druhé, muži platnější vyhynuli, cizozemci do země se vloudili, nové mustry, praktiky, direkcie, resolucie, traktacie, regalie, visy, avisy a jiné těm podobné potvory s sebou na nás přinesli; obyvatelé zchudli, dluhové obecní náramně vzrostli, počty se nepřijímají, darové se bezpotřebně dávají, outraty se množí, hotovosti žádné v zemi není a coť mám šířiti? od spodku nohy až do vrchu hlavy, ať slovy proroka Isaiáše náš způsob nynější vyznamenám, není místa celého, ale rána a zsinalost a zbytí zahnojené, čehož se ani nevytlačuje, ani uvazuje, ani olejem změkčuje; země zpustla, města vypálena ohněm, sami před očima našima cizozemci. Velkéť jsou to věci, velkých pomoci tuto potřebí; kdo se o ně má a může ujíti? A byť pak o to byl pokoj, jakž jsem již to Vsti pustil, ještě však jedno pozůstává, anebo dvoje: kde a jak? Tu věci uzel, ten rozviňme, aneb raději rozetněme, jako nodum Gordium Alexander.“ Brandl, Spisy Karla st. z Žerotína, III., 14 násl.

vrcholu, když v čelo správy zemské od císaře dosazen byl úskočný Ladislav Berka, který (15. září 1607) jmenován byl náměstkem zemského hejtmana; dosavadní zemský hejtman Karel z Lichtenštejna, jenž uveden byl u císaře v podezření, že byl zasvěcen do všech záměrův arciknížete Matyáše i stavů rakouských a uherských, donucen byl úřadu toho se vzdáti. Zřejmým a nezastřeným porušením zemského zřízení bylo, když císař jmenoval, neotázav se stavů, přísedícím zemského soudu pana Lva Buriana Berku, který na Moravě ani statků neměl, což byl případ dosud neslýchaný. Za těch okolností není divu, že velká část stavů, v jichž čele byl Karel ze Žerotína a Karel z Lichtenštejna, hledali konečně spásu v Matyášovi a ve spolku se stavy uherskými i rakouskými. Chladná slova Rudolfova: „Země nechť si pomáhají, jak mohou", hrůza před novými útrapami válečnými sloučily většinu stavů moravských, katolických i protestantských, v jediný tábor, jehož heslem válečným stalo se odstraniti vládu Rudolfovu z Moravy. Žerotín a Lichtenštejn, kdysi nerozluční druhové ve věcech víry, podruhé se sjednotili, ovšem na poli již zcela jiném, ve společné práci pro blaho vlasti.

Karel st. z Žerotína bedlivě stopoval vývoj událostí v Uhrách a Rakousích. I sezval pohlaváry šlechty moravské a rakouské na svůj zámek v Rosicích (koncem prosince 1607), kdež bezpochyby stanoven byl společný postup jejich proti císaři a smluveno, že rakouští stavové mají před moravskými připojiti se k Matyášovi a stavům uherským, jakož se skutečně stalo potom na sjezdě prešpurském. Moravská šlechta nekatolická, majíc mocné nepřátely v kardinálovi a náměstku zemského hejtmana, nemohla dosud tak otevřeně vystupovati jako šlechta rakouská. „Vám jest loď říditi, neboť Vy sedíte při kormidle", psal Žerotín (5. ledna 1608) rakouskému pánu Richardu ze Stahremberka. Není pochybnosti, že on stal se duší celého potomního hnutí, třebas Lichtenštejn v jednání více na veřejnost vystupoval. Jeho působením stalo se, že stavové moravští rozhodli se, vypraviti na sněm rakouských stavů ve Vídni jakožto plnomocníky pány z Lichtenštejna a z Hodic. Jeho konečným cílem již tehda jasně vytknutým bylo, zajistiti Matyášovi veškero panství Rudolfovo, naproti tomu vymoci od něho obnovení práv zemských a svobod náboženských v té míře a v tom stavu, v jakém byly před nastoupením císaře Rudolfa.

Zatím ovšem strana katolická nelenila. Kardinál Dietrichštejn schvalně odebral se do Prahy, aby císaře varoval před hrozícím spolkem, a Ladislav Berka, povolav císařského vůdce Tillyho do okolí brněnského, pojal záměr zjímati náčelníky šlechty moravské, kteří bez svolení císařského konali sjezd v Brně (počátkem března 1608), statky jim zabaviti a tak je učiniti neškodnými. Ale císař zůstával až do poslední chvíle nerozhodným. Prohlásil sice několikkráte usnesení sjezdu prešpurského za neplatná, nařizoval všem účastníkům, aby se konference zřekli a zakazoval jim pod trestem nejvyšší nemilosti všeliké schůzky a novoty. Avšak k vystrojení vydatného vojska, které by rázem přeťalo gordický uzel úkladů proti němu strojených, nebylo peněz ani náležité odvahy. Hledal pomoci u papeže a krále španělského, tenkráte však marně. Neboť zejména vyslanec španělský u dvora císařského San Clemente byl již od delší doby přesvědčen o neschopnosti Rudolfově a vymohl u krále španělského peněžitou podporu pro Matyáše, který podporován jsa též penězi bohatého pána moravského Karla z Lichtenštejna, pilně najímal vojsko a připravoval se tak k válce proti Rudolfovi.

Moravané dosud neohlásili, že přistupují ke konferenci prešpurské, ale chování jejich bylo čím dále hrozivější. Karel z Lichtenštejna v sezení zemského soudu (7. března) vystoupil v čele více než šedesáti šlechticův a žádal, aby se zahájilo jednání o obraně zemské, ježto Morava jest ohrožena zbrojením Uhrův a vpádem cizího vojska, jemuž velel Tilly. Když náměstek hejtmanův Berka žádost tuto odmítl, ježto prý patří na zemský sněm, který by teprve od císaře musil býti svolán, zahrnuli jej šlechtici nadávkami a hrozili násilím. Druhého dne, když táž žádost opět byla odmítnuta, Lichtenštejn prohlásil, že Berka nesmí déle zůstati v úřadě a vyzval zemské úředníky i přísedící soudu slovy: „Qui amat patriam, sequatur me“ (Kdo vlast miluje, následujž mne!), aby ze šraňků vystoupili a s ním se spojili. Ježto všichni až na dva uposlechli tohoto vyzvání, byla tím náměstkovi poslušnost veřejně vypověděna. Tehda všechny náboženské spory byly odloženy, a rozeznávala se jen strana pořádku a pokoje proti straně zvůle a násilí.

Zatím již vojska uherská počala se sbírati k hranicím uherským. Illyešházy poslal 200 hajduků do Strážnice, Veselí a Hodonína, za nimi co nejdříve mělo přiraziti 10.000 m. z okolí

spišského. Berka žádal císaře za pokyn, jak se má k tomuto vojsku zachovati, kdežto úředníci zemští podali mu podrobnou zprávu o nespokojenosti stavů moravských. Stavové zatím, necítíce se v Brně před vojskem Tillyho bezpečnými, odebrali se do Slavkova a odtud žádali císaře, aby na místě Berkově jmenoval jiného náměstka a aby potvrdil oba míry jimi zaručené, vídeňský i žitvatorocký. Zároveň se usnesli, že na obranu země i svých osob najmou 1000 jezdcův, že budou vybírati potřebnou daň a že svolají sjezd všech stavů do Ivančic. Nebylo pochybnosti, že velká část stavů jest již rozhodnuta, spojiti se s Matyášem a přistoupiti ke konfoederaci uhersko-rakouské.

Císař Rudolf a jeho rádcové ani potom nevzchopili se k rozhodnému činu, ačkoli dobře věděli, že vyšší duchovenstvo a zástupci šesti měst královských nesouhlasí s jednáním ostatních stavův. Aby se zamezilo sjezdu ivančickému, vypsán byl na touž dobu generální sněm do Prahy, k čemuž čeští stavové dali již své svolení. Avšak na sněmě v Brně, svolaném od císaře (29. března), stavové odmítli obeslání generálního sněmu přes horlivou přímluvu Dietrichštejnovu, ačkoliv i města královská se proň rozhodla. Ještě téže noci páni a rytíři se rozjeli, Lichtenštejn odebral se do Vídně, aby pohnul Matyáše k důraznějšímu jednání, kdežto Žerotín konal schůzi s Illyešházem, aby s ním smluvil další postup. Hlavně z té okolnosti, že Matyáš měl tyto vynikající muže za své rádce, vysvětluje se konečné jeho vítězství nad Rudolfem.

Přes zákaz císařův sjezd v Ivančicích konal se (13. dubna) za velkého účastenství stavu panského a rytířského, ano i vyššího duchovenstva; pouze zástupci šesti královských měst odepřeli se dostaviti. Berka prohlášen byl za zbavena svého úřadu a zřízena prozatímná vláda, jejíž ředitelem jednohlasně zvolen byl Lichtenštejn, kdežto Žerotín zvolen byl hlavou poselstva, které mělo vyjednávati s ostatními konfoederovanými zeměmi; v něm byli ještě ze stavu panského, Lichtenštejn a Jiří z Hodic, z rytířstva Václav Zahradecký, Zikmund ze Zástřizla a Jan Čejka z Olbramovic. Potom usnešeno najímati nové pluky a svolati veřejnou hotovost; městům a některým pánům, kteří se sjezdu vzdálili,*) pohrozeno tresty jakožto rušitelům veřejného pokoje. Když pak

*) Byli to vedle kardinála pánové Žampach, Kavka z Řičan a Mošovský.

na vyzvání arciknížete Matyáše přišli do Ivančic též plnomocníci stavů rakouských a uherských, podepsána byla smlouva (19. dubna), kterouž moravští stavové rovněž přistoupili ke konfoederaci prešpurské, jenže tentokráte účelem spolku vytčeno, zasazovati se netoliko za stvrzení míru vídeňského a žitvatorockého, nýbrž „pro každou jinou věc spravedlivou a zákonitou“, čímž mohlo se mysliti zejména obnovení svobod náboženských i politických, ano i dosazení Matyášovo na místo bratra jeho Rudolfa. Matyáš odebral se zatím se svým dvořanstvem z Vídně do Znojma (23, dubna), kdež pobyl celý týden k přehlídce najatého vojska; odtud pozval stavy české na den 4. května k společné poradě se stavy zemí vedlejších i se zástupci rakouskými a uherskými a rozeslal ke kurfirstům a knížatům německým oběžník, v němž vysvětloval dosavádní kroky podniknuté proti císaři. Smlouvu ivančickou potvrdil a slíbil stavům moravským, že nepřistoupí na žádné vyjednávání s nikým bez jejich souhlasu.

Teprve po těchto událostech císař Rudolf si uvědomil, jaké nebezpečí mu hrozí. Sbíral na rychlo vojsko, zároveň však vyjednával prostřednictvím kardinála Dietrichštejna s Matyášem, jemuž nabízel bezvýminečné potvrzení míru tureckého. Matyáš však, který zatím prohlásil za svůj úkol netoliko zabezpečení míru, nýbrž také „zlepšení regimentu“, odmítl další vyjednávání a nastoupil v čele 20.000 mužů válečný pochod do Čech; dne 10. května dorazil, přes Jihlavu a Něm. Brod do Čáslavi, kdež očekával, že stavové čeští se k němu právě tak ochotně připojí, jako před tím stavové moravští. V tom se však sklamal. Marně vybízel Matyáš několikkráte Čechy, aby se k němu připojili, nadarmo Žerotín jim dokazoval, že přišel čas, aby odstranili prohnilou vládu, marnými ukázaly se naděje, že třeba jen prvního popudu, aby také v Čechách nespokojenost vyšlehla v plamen zjevné vzpoury. Stavové čeští jednak ze soustrasti k panovníku odevšad opuštěnému, jednak z nevole proti ostatním stavům a zvláště Moravanům, že jim jako zástupcům hlavní země koruny české chtěli někoho vnutiti za panovníka, vyzvání Matyášova neuposlechli a do Čáslavi se nedostavili. Poněvadž také knížata a stavové slezští zůstali Rudolfovi věrni, ano jali se pro něho i vojsko sbírati, Matyáš svolil k vyjednávání, které prostřednictvím španělského vyslance San Clemente zahájil v Čáslavi opětně kardinál Dietrichštejn. Nabídl Matyášovi Uhry, Rakousy a zajištěné

nástupnictví v zemích koruny české. Matyáš však žádal také Moravu, podporován jsa Žerotínem a Lichtenštejnem, kteří o vládě Rudolfově nechtěli ani slyšeti. Když císař nejevil dosti povolnosti, Matyáš hnul se s vojskem ke Kolínu a Českému Brodu a dále až k Štěrboholům, pouze míli od Prahy vzdáleným. Této tísně Rudolfovy použili také stavové čeští, vedení Václavem Budovcem, a vynutili na něm slib, že povolí jim neobmezenou svobodu náboženskou a rozsáhlé privileje stavovské. Naposledy pokusil se Žerotín ohnivou řečí, která jest zároveň vzorem diplomatické obratnosti, přemluviti shromážděné stavy české (26. května), aby Matyáše ihned přijali za krále a Rudolfovi aby vykázán byl klidný pobyt v Tyrolích. Žerotín stal se proto předmětem prudké nenávisti dvorské strany pražské, která sosnovala i úklad o jeho bezživotí. Když totiž (2. června) poselstvo Matyášovo kráčelo po nádvoří Pražského hradu, jakýsi střelec namířil na Šebastiána Hagera, který byl Žerotínovi nápadně podoben; jen šťastnou náhodou, že rána selhala, Hager unikl smrti. Žerotín dobře věda, jaký osud by stihl jej i celou jeho stranu, kdyby Morava zůstala pod panstvím Rudolfovým, s veškerým úsilím pracoval k tomu, aby země ta připadla Matyášovi. I došlo konečně ke smlouvě v Libni (24. června 1608), kterouž Rudolf vzdal se netoliko Uher a Rakous, nýbrž i Moravy a svolil i k tomu, kdyby Matyáš před ním zemřel, že stavové této země mají právo zvoliti si pro celou dobu života Rudolfova jiného panovníka, ovšem z rodu Habsburského. Pokud by toto odloučení trvalo, má také všeliká závislost Moravy od vlády v Čechách přestati. Kromě toho arciknížeti zajištěno bylo nástupnictví na trůně českém anebo, když by císař zanechal manželské potomky, poručnická vláda a správa zemská. Matyáš naproti tomu vzdal se všelikých nároků na podíl v Tyrolích a zemích venkovských. Přívržencům obou panovníků navzájem slíbena úplná amnestie.

VI. Panování Matyášovo na Moravě (1608—1619). Karel z Žerotína zemským hejtmanem. Rozšíření práv stavovských. Vpád Pasovských do Čech, sesazení a smrt Rudolfa II. (1612).

Mírem libeňským snahy Žerotínovy dosáhly stkvělého úspěchu: Morava byla vybavena z panství Rudolfova, které pro tuto zemi nelze nazvati požehnaným. Snahy ty však šly ještě

dále, zajistiti zemi stará zaručená práva a někdejší svobodu náboženskou; v těchto otázkách stavové moravští byli za jedno s rakouskými a uherskými, jimž všem hlavně tento cíl tkvěl na očích, když se rozhodli, učiniti spolek s arciknížetem Matyášem. Neučinili tak zajisté v jeho prospěch, nýbrž za obnovením bývalé šlechtické nadvlády. Druhým požadavkem společným, ježto šlechta těchto zemí velkou převahou byla protestantská, bylo zákonité zabezpečení jejich náboženské svobody. Ale poněvadž se vědělo, že Matyáš, a ještě více hlavní rádce jeho Khlesl, jest právě tak rozhodným odpůrcem těchto požadavků, jako jím byl dosud císař Rudolf, zástupci stavů rakouských, uherských a moravských, (jménem těchto Karel z Žerotína a Jiří z Hodic) hned po skončení smlouvy libeňské v táboře u Štěrbohol učinili (29. června) tajný spolek, v němž prohlášeno, že při holdování každé země má se výslovně žádati potvrzení svobod náboženských, zaručených pod názvem „věci spravedlivé a zákonnité" již v konfoederaci ivančické; kdyby měl o tuto věc v některé zemi povstati spor, mají ostatní konfoederované země na pomoc přispěti a holdování na tak dlouho odepříti, až by spor příznivě byl vyřízen.

Smlouva štěrboholská, kterouž položen byl základ k společné organisaci stavovské v Uhřích, Rakousích i na Moravě, byla dílem státnického důmyslu Žerotínova. Bylo lze předvídati, že Matyáš tak zcela bez odporu nepřistoupí na návrhy stavovské. Konflikt mezi mocí panovnickou a šlechtickou byl nevyhnutelný. Ale právě na Moravě zásluhou Žerotínovou, jeho umírněnosti a skutečnou péčí o blaho země stalo se, že toto vyjednávání o vymezení práv panovnických a stavovských mělo zcela klidný průběh. Na mimořádném sněmě, který svolán byl do Olomouce (16. července), vzdány především díky oněm poslům stavovským, kteří přispěli k uskutečnění míru libeňského a tím i k osvobození vlasti, Karel z Žerotína pak zvolen byl zemským hejtmanem, čímž nejlépe projeveno mu všestranné uznání a vděčnost. Zcela jiný duch zavládl tímto shromážděním. Když čtena byla formule přísežná, Žerotín při slovech „Matce Boží, všem svatým" prsty nechal klesnouti a také slov těch neopakoval. Potom sněm zvolil komisi, která měla nového zeměpána pozvati, aby na Moravu zavítal a přijal holdování stavů; zároveň však uloženo této komisi, aby oznámila Matyášovi celou řadu usnešení, čelících k omezení moci panovnické a k obnovení svobod náboženských.

Zejména neměl panovník bez svolení stavů válku vypovídati nebo mír uzavírati; v přísežní formuli zemského soudu měl odpadnouti slib „Matce Boží a všem svatým"; jen domácí osoby, a to hlavně ze stavu panského a rytířského, měly býti dosazovány ve vyšší místa duchovenská; v královských městech měla nekatolíkům dána býti úplná svoboda vyznání náboženského; cizinci, kteří nemají statků v zemi, nesmějí se státi přísedícími zemského soudu; některé věci, jako porady o novém zemském zřízení a o tom, jak se má naložiti se statky zabavenými pánům Berkovi, Kavkovi a Zdeňku Žampachovi, odloženy k projednání příštího sněmu.

Strana katolická napjala všechny síly, aby provedení těchto článků zmařila. Kardinál Dietrichštejn podepsal sice instrukci, danou sněmem poslům k arciknížeti Matyášovi, podtají však pracoval proti splnění jejich požadavků. Po skončení sněmu olomuckého vypravil dva kanovníky do Vídně s prosbou, aby byla stvrzena privilegia církve olomucké, zároveň však, aby nebylo vyhověno žádosti stavů za svobody náboženské; také biskup Khlesl byl požádán, aby v tomto směru působil, a papežský legát Millini napomínal Matyáše, aby nepovoloval na Moravě ničeho, co by mohlo věci katolické škoditi. Také katoličtí rádcové při dvoře Rudolfově hleděli tyto snahy podporovati a rozličnými zápletkami pokoušeli se odstraniti Žerotína z jeho působiště. Ano, již také najímáni byli v Čechách žoldnéři a vojska rozkládána podél hranic moravských a rakouských, proti čemuž však Žerotín ihned učinil obranná opatření a také požádal stavy uherské za pomoc pro případ, že by Morava byla ohrožena.

Matyáš odpověděl poslům moravským v příčině politických práv uspokojivě, rozhodnutí otázky náboženské odložil však až k příštímu sněmu, který položen byl za účelem holdování do Brna na den 25. srpna. Morava měla býti první z konfoederovaných zemí, jež by slavnostně uznala nového panovníka. Matyáš byl také v Brně, kamž 25. srpna dorazil, velmi okázale uvítán od šlechty i měšťanstva, kteří mu vyšli na dvě míle před město v čele četné jízdy i pěchoty, Žerotín jakožto zemský hejtman uvítal arciknížete přiměřeným proslovem. Na předměstí pozdravil jej sufragan kardinálův. Matyáš sestoupil s vozu, poklekl a políbil kříž mu podaný, pak jel až k bráně městské. Potom vsedl na stkvostného koně, jehož cena páčila se na 1000 dukátů; kůň

veden byl na uzdě od Žerotína, který kráčel se smeknutým kloboukem. Doprovodil arcivévodu až k Jakubskému kostelu za velkého návalu lidu. Hudba hrála, všemi zvony se vyzvánělo, ze Špilberka hřímaly dělové rány na počest vznešeného hosta. V kostele zpívalo se Tedeum. Pak Matyáš opět vstoupil na koně a byl od zemského hejtmana doprovázen až k Žerotínskému paláci, kdež byl ubytován. Dole u schodův uvítal jej kardinál a doprovázel do komnat; šlechticové klečíce líbali ruku nového panovníka.

Hned druhého dne (26. srpna) zahájeno bylo jednání sněmovní. Tu především arcikníže Matyáš opíraje se o Dietrichštejna a o Khlesla naprosto zamítl požadavek zrušení neobmezené svobody náboženské v celé zemi; nežli by něco podobného povolil v královských městech, raději prý se vzdá panství. Kdyby byli také stavové tvrdošijně setrvali na svém stanovisku, na které byli vázáni smlouvou štěrboholskou, byla by otázka ta stala se prvním kamenem úrazu. Státnickému věhlasu a umírněnosti pana Karla z Žerotína podařilo se i zde nalézti střední cestu. Na jeho přímluvu stavové moravští spokojili se povšechným ujištěním panovníkovým, že nikdo nemá pro své náboženství býti stíhán. Tím dosáhla šlechta pro sebe i pro své poddané aspoň takové volnosti, jaké požívala za Maximiliana II. Obyvatelům měst královských protestantské služby byly sice uvnitř hradeb zakázány, za to však směli se jich účastniti na sousedním panství některého šlechtice. Aby zemi zabezpečil trvalý mír a pořádek, Žerotín odhodlal se k tomuto důležitému ústupku.

Za to však Matyáš povolil stavům moravským práva politická v míře dosud nebývalé. Všechna dřívější privilegia byla potvrzena, a stará zřízení obnovena ve všech článcích, ve kterých byla od Rudolfa porušena. Matyáš slíbil, že nebude osazovati nejvyšších úřadů zemských a že také nikoho nesesadí, pokud by se neotázal o radu přísedících soudu zemského. Stará práva zemského hejtmana, obmezená za Rudolfa českou kanceláří, byla obnovena, a slíbeno zříditi na Moravě vlastní dvorskou kancelář i soud appellační. Zemským sněmům měl býti panovník sám přítomen, neb aspoň vypraviti komisaře jazyka českého znalé, ano Matyáš slíbil, že dá i své děti učiti česky. Stavům přiřčeno netoliko výhradné právo iniciativy zákonodárné, nýbrž i zákonitá platnost jejich usnešení bez sankce panovníkovy. Bez

souhlasu sněmu nesměla se ani válka vypovídati, ani mír uzavírati. Ano, moc stavovská vyhnána na vrchol stvrzením zcela nové listiny, kterouž stavové jsou oprávněni se zbraní v ruce hájiti se proti jakémukoliv porušení zemského zřízení. Ani zlatá bulla krále Ondřeje II., ani zřízení polské říše v kterékoli době neobsahuje tolik svobod aristokratických, jako tato kapitulace arciknížete Matyáše na Moravě.

Všechno obyvatelstvo, bez rozdílu stavův a náboženství, projevovalo nesmírnou radost, že přestaly doby zvůle a bezvládí. Zasedání sněmovní zakončeno bylo okázalými slavnostmi a hostinami, jich účastnil se také arcikníže Matyáš, opustiv teprve 4. září Brno, čtyři dny po uzavření sněmu. Do komise, která se měla raditi o novém zřízení zemském na základě knihy Tovačovské, zvoleni byli z poloviny katolíci, ostatně Bratří a lutheráni. Smířlivý duch jevil se i v tom, že pánům Kavkovi a Žampachovi byly zabavené statky vráceny. Jedinému Ladislavovi Berkovi bylo nésti následky zaviněných zlořádů. Statky byly mu sice také vráceny, musil však je prodati a pro budoucnost nebyl mu již povolen přístup k zemským úřadům.

Stavové moravští, vedeni Karlem Žerotínem, zajistili si tímto spůsobem převahu nad mocí panovnickou na celé čáře. Mohlo by se jim vytknouti, že tak učinili na úkor ostatních tříd obyvatelstva, zejména stavu městského i selského, jenž zůstal v jejich naprosté závislosti. Dlužno však uznati, že ona šlechta, jejíž vzorem byl Žerotín, prodchnuta byla živým uvědoměním národním a cítíc se za jedno s ostatním lidem, měla pro něj cit, neutiskovala ho zbytečně a nezneužívala oněch práv, které si zákonodárnou cestou sama vyměřila.

S mnohem většími nesnázemi než na Moravě Matyáš setkal se v Rakousích. Tam byl vůdcem protestantských stavů Jiří Erasmus Tschernembl, horlivý přívrženec víry kalvinské, který nadáním a vědomostmi podobal se Žerotínovi, byl však dalek jeho klidné umírněnosti, kterouž jedině bylo možno urovnávati příkré protivy oné doby. Jeho vedením protestantští stavové hornorakouští, páni, rytíři i města, učinili mezi sebou spolek (30. srpna 1608), jímž se zavázali neholdovati dříve Matyášovi, pokud by jim nezaručil všechna práva politická a svobodu náboženskou, jakou měli za Maximiliana II.; jich příkladu následovali dolnorakouští páni a rytíři protestantští,

a když jim Matyáš nechtěl dáti písemné stvrzení svobod náboženských, odepřeli mu holdování, shromažďovali se u města Rohů blíže hranic moravských, kdež učinili branný spolek mezi sebou, počali sbírati vojsko a vyjednávali se stavy uherskými a moravskými, aby jim na základě smlouvy ivančické a štěrboholské poskytli rady a pomoci. Kromě toho doufali v pomoc unie evangelické v Německu, jejíž vůdce Kristian Anhaltský mínil získati Uhry, Moravany, Slezany a Rakušany k podvrácení moci rodu Habsburského. Ano i císařský dvůr v Praze rád viděl nesnáze Matyášovy a byl co chvíle ochoten přispěti k jich rozmnožení.

V této vážné době záleželo nejvíce na tom, jak se zachovají stavové uherští a moravští. Ale právě vůdcové protestantští v obou těchto zemích neprojevili ochoty, aby vstoupili branně proti Matyášovi ve prospěch požadavků rakouských. V Uhrách Štěpán Illyešházy měl mnoho příčin, zvláště soukromých, aby si nezmařil důvěru a náklonnost příštího krále. Žerotín pak. jemuž musilo nejvíce záležeti na udržení nového pořádku na Moravě, dal si všemožnou práci, aby v tomto sporu zdárně prostředkoval. I přimlouval se důrazně u Matyáše i u Karla Lichtenštejna, který právě tehda odměněn byl titulem knížecím, aby náboženské požadavky stavů rakouských byly splněny; zároveň však v listu k Richardu Stahremberkovi napomínal stavy, aby dávali císaři, co jest císařovo, a vyhnuli se válce, která může skončiti jen záhubou obou stran. Když pak Rakušané neuposlechli, ano Žerotína i z věrolomnosti obvinili, poukazujíce na to, že také Morava zdvihla zbraň na obhájení svých práv, Žerotín odvětil, že se tak nestalo na obranu náboženské svobody, nýbrž teprve tehda, když zákon a svoboda byly nohama šlapány. „Naše statky, náš život. byly ohroženy, a my jsme se bránili, poněvadž jsme k tomu zákonem z r. 1516 pro tento případ byli zavázáni.“ Tschernemblovi pak psal, aby si vzal z Moravy příklad v umírněnosti: „budete-li Vy stavové přemoženi, zněla jeho prorocká výstraha (20. října 1608), pak nemáte již žádné naděje, abyste své staré svobody obnovili. Pravd náboženských nelze zbraní obhájiti, proto raději něco ze svých práv povolte, abyste hlavní věc zachránili; buďte mírní a skromni“.

Roztržka mezi stavy rakouskými a Matyášem hrozila vypuknouti ve zjevnou válku, a proto Matyáš nařídil na Moravě

na obranu země postaviti veřejnou hotovost. Poněvadž byla obava, že Rakušané vpadnou do země, nepostaví-li se Moravané jim po bok, Žerotín po úradě s nejvyššími úředníky zemskými ustanovil, aby v Podyjí kolem Znojma vydržováno bylo něco vojska, které tam pak zůstalo po celou zimu. Zatím Žerotín neustával ve vyjednávání spolu s arciknížetem Maximilianem, kteréhož Matyáš v této otázce jmenoval svým plnomocníkem. Když pak i stavové uherští, ovšem za velmi těžkých podmínek, přičiněním Illyešháze zvolili Matyáše za krále a on od arcibiskupa ostřihomského slavnostně byl korunován (19. listop. 1608), a také obratný Illyešházy připojil se za prostředníka, docíleno bylo konečně dohodnutí resolucí krále Matyáše (19. března 1609), kterouž rakouským stavům potvrzeny svobody náboženské z dob Maximiliana II., ano v jisté míře rozšířeny. Teprve potom stavové horno- i dolnorakouští složili Matyášovi přísahu poslušnosti.

Tak získal konečně Matyáš všechny země, postoupené mu smlouvou libeňskou, jakožto nepopíraný majetek, ale s jakými oběťmi! Moc panovnická v prach povalena hrdou aristokracií, a rozsáhlými ústupky ve věcech náboženských nový panovník odvrátil si od sebe netoliko stranu katolickou v těchto zemích, nýbrž i papeže a dvůr španělský. Matyášovi pak jako králi uherskému nastala také mnohem větší zodpovědnost v obraně Uher proti nebezpečí tureckému. Posádky v pevnostech uherských se bouřily, poněvadž jim nebyl žold vyplacen, Nové Zámky a Komárno nebyly dostavěny, smluvený dar do Cařihradu nebyl odeslán. Král Matyáš na sněmě v Olomouci (24. června 1609) žádal proto od stavů moravských velké oběti peněžité; bylo mu z velké části vyhověno, ač celá země byla ve stavu velmi zbědovaném a zejména jihovýchodní část její dlouholetými válkami a morovou ranou úplně spustlá.

Obmezení moci panovnické v zemích Matyášových a zvláště vynucené ústupky jeho ve věcech náboženských potkaly se s hlučným ohlasem také v Čechách. Stavové bratrští a lutheránští, za vedení Václava Budovce, Jindřicha Thurna, Ondřeje Šlika, Viléma z Roupova a jiných vynutili od císaře Rudolfa vydání majestátu (9. července 1609), jímž prohlášena volnost náboženská veškerého obyvatelstva, stavům vydána konsistoř podobojí i universita a propůjčeno jim právo jmenovati si defensory čili obhájce, kteří by měli bdíti nad prováděním. Podobný

majestát vydán byl brzo potom (20. srpna) též stavům slezským, s nimiž stavové čeští přes odpor Rudolfův učinili spolek na vzájemnou obranu svých práv. Zatím také v Německu náboženské protivy narazily na sebe mnohem příkřeji nežli dosud. Proti unii evangelické, jejíž náčelníkem stal se Bedřich, kurfirst falcký, utvořila se (10. července 1609) liga katolická, spolek katolických říšských stavů za vedení Maximiliana, vévody bavorského. Spor obou stran rozdmýchán byl právě tehda uprázdněním dědictví jülišsko-klevského, rozsáhlých to statků v dolním Porýní, po kterých toužila knížata katolická i protestantská.

Sporu jülišsko-klevského mínil použíti Leopold, biskup pasovský a štrasburský, k dalekosáhlým svým záměrům, jichž konečným cílem bylo povznešení církve katolické a moci císařské. Doufalť, že získá pomoc Španělska, papeže i ligy katolické, spojenou mocí vojenskou dobude tohoto sporného území, potom že vypraví se do Čech, spojí se tam s bojovnou stranou katolickou, která měla tajně sbírati vojsko vedením vévody Těšínského. Protestanští stavové v Čechách, na Moravě a ve Slezsku měli býti pokořeni a císařská moc ve všech těchto zemích zase obnovena. Císař Rudolf byl v záměry ty zasvěcen a dal Leopoldovi svolení, aby směl sbírati vojsko kolem Pasova. Když by se plán ten vydařil, měl Leopold prohlášen býti za nástupce Rudolfova v zemích českých i na trůně císařském, ježto Rudolf nezapomněl dosud Matyášovi příkoří učiněného smlouvou libeňskou. Tyto snahy vzbudily nové nepřátelství mezi ligou a unií, kteréž chystal se na pomoc i král francouzský Jindřich IV., a jen jeho nenadálé zavraždění (14. května 1610) uprostřed příprav válečných zabránilo vyšlehnutí všeobecné války v Německu.

Zbrojení přívržencův arciknížete Leopolda v Čechách nezůstalo utajeno; Matyáš dotazoval se 3. března (1610) nejvyšších úředníků zemských, proč se lid najímá, a aby nebyl překvapen, jal se navzájem sbírati vojsko ve svých zemích, zvláště na Moravě. Čeští úředníci odpověděli, že arcikníže Leopold zbrojí na výpravu jülišskou, ale naopak žádali za vysvětlení, proč se zbrojí na Moravě. Matyáš se vymluvil, že moravské zbrojení se koná pouze na obranu zemskou. Podobně ujišťoval císaře i Karel st. z Žerotína. Tento zatím stopoval bedlivě válečné přípravy vévody těšínského, který, ač protestant, obklopen byl jezuity, pronásle-

doval své spoluvěrce a chystal se přestoupiti k víře katolické, což také již po roce učinil. Žerotín žádal pana Thurza, který po smrti Illyešháze stal se uherským palatinem, aby zamezil všeliké odvádění vojska z Uher do ciziny, ježto prý slyšel, že má vévoda těšínský něco podobného na mysli. Zbrojení moravské dálo se ve větších rozměrech než obyčejně. Stavové najali 1000 jízdných a 3000 pěších za nejvyššího vůdcovství zemského hejtmana. Na vyplácení žoldu vypsána byla zvláštní zemská půjčka. Žerotín soustředil tuto vojenskou moc v kraji jihlavském, poněvadž se dověděl, že právě v těch stranách Ladislav Berka, dosud pán na Meziříčí, Zdeněk Žampach a Jan Kavka tajně zbrojí, dostavše k tomu peníze od pražského dvora. Do Jihlavy vložena byla posádka 150 jezdců vedením plukovníka Golze. Na nejblíže příštím sněmě pak (24. června 1610) Berka znovu byl ze země vypovězen a Kavka zajat v Olomouci, kdež potom byl držán pod dozorem. Poněvadž se u Pasova pokračovalo ve zbrojení velmi rázně, stavové moravští požádali Karla Münsterberského, náměstka vrchního hejtmanství slezského, aby knížata a stavové slezští nedovolili žádnému lidu válečnému shromažďovati se v zemi a aby proti Matyášovi nepodnikali nic nepřátelského, naopak aby dle starého přátelství pomáhali Moravanům, tito že zase učiní pomoc jim. Zbrojení císařovo a Leopoldovo bylo nápadno i stavům uherským, a dotazovali se tedy v Čechách, co má znamenati. Stavové čeští ujišťovali, že nezamýšlí se nic nepřátelského proti království uherskému. Podobné odpovědi dostalo se touže dobou na opětný dotaz i stavům moravským od nejvyšších úředníků českých.

Přátelé rodu Habsburského dobře pozorovali, že kořen všeho zla spočívá v roztržce mezi oběma císařskými bratry a že smíření mezi nimi mohlo by se státi jediným prostředkem, aby stoupající moc stavů byla zadržena a protestantství uvedeno zase v bývalé meze. Matyášovi musilo záležeti také na tom, aby si zajistil korunu císařskou, což bez souhlasu Rudolfova nebylo možno. I podařilo se spojenému úsilí vévody Jindřicha Brunšvického, arciknížete Ferdinanda Štyrského a kurfirsta kolínského docíliti narovnání v Praze (10. září 1610), jímž Matyáš se zavázal Rudolfa odprositi, země mu postoupené pokládati za zvláštní milost a dobrodiní, císaře uznávati za nejvyšší hlavu křesťanstva i domu Rakouského a za svého lenního pána, proti němuž již

nikdy nepodnikne žádného kroku nepřátelského. Ale smlouva ta nepřinesla trvalého smíru, ježto Rudolf se stále zdráhal uznati Matyáše svým nástupcem v císařství. Mělť pro tuto hodnost již dříve vyhlédnutého arcivévodu Leopolda, biskupa pasovského a štrasburského, který se svolením císařovým zatím již sebral kolem Pasova na 13.000 m. Leopold sice tvrdil, že vojsko to jest určeno, aby provedlo rozkazy císařovy v příčině dědictví jülišsko-klevského, naproti tomu však šířily se zprávy, že Rudolf chce vojsko to povolati do Čech a dobyti jím zpět zemí ztracených smlouvou libeňskou. Z toho viděl Matyáš i stavové jeho zemí velké nebezpečenství pro sebe, a zvláště Žerotín na Moravě konal rozsáhlé přípravy vojenské, aby možnému vpádu do země zabránil.

Matyáš důrazně nalehal na to, aby vojsko pasovské bylo rozpuštěno, a potvrdil smlouvu pražskou teprve, když Rudolf se zavázal, že to propuštění stane se skutkem během měsíce. Ale právě tento požadavek nebyl splněn, neboť členové dvorské rady vojenské v Praze, a možná císař Rudolf sám, byli v tajném dorozumění s Leopoldem a činili všemožné překážky, aby najatému vojsku slíbená mzda nebyla vyplacena. Z toho vznikla nespokojenost ve vojsku pasovském, které konečně (21. prosince 1610) vedením plukovníka Ramée-a překročilo hranice Horních Rakous, kdež po celý měsíc loupilo, plenilo a obyvatelstvo týralo. Hornorakouští stavové ihned svolali veřejnou hotovost, ale poněvadž tato nestačila proti přesile Pasovských, žádali za pomoc krále Matyáše, stavy dolnorakouské i moravské.

Zpráva že císař se smířil s Matyášem a že vojsko pasovské bude rozpuštěno, přijata byla na Moravě radostně. Obecný sjezd brněnský (17. listop. 1610) nařídil, aby po výplatě žoldu ihned rozpuštěno bylo také vojsko moravské, k čemuž povoleny také potřebné peníze. Ale hned potom (30. pros.) arcikníže Matyáš oznámil Žerotínovi, že vojsko pasovské nebylo rozpuštěno, nýbrž že vtrhlo do Horních Rakous, ať tedy na Moravě každý jest připraven k válce, a několik dní potom svolán byl obecný sjezd do Brna (na den 24. ledna 1611). Stavové moravští sešli se napřed na soukromý sjezd do Olomouce, odkudž oznámili knížatům i stavům slezským vpád Pasovských do Horních Rakous, žádajíce zároveň za pomoc, kdyby ohroženy byly hranice moravské. Tam také splnomocněn byl Žerotín poslati stavům hornorakouským

na pomoc 500 jezdců vedením Golzovým. Na sjezdě brněnském pak vykonány náležité přípravy k válce, zejména nařízeno, aby veškera šlechta vypravila se do pole, kdyby Matyáš sám postavil se v čelo vojska. Na zprávu, že Pasovští překročili hranice české (30. ledna 1611), zemský hejtman na rozkaz Matyášův svolal nejvyšší úředníky a soudce zemské k poradě (7. února), kdež učiněna nová opatření a povolena i výprava za hranice. Plukovník Golz povolán byl z Horních Rakous zpět, aby pomáhal hájiti země proti možnému vpádu z Čech. Matyáš svolal do Vídně stavovské výbory všech svých zemí, aby se uradili o společná opatření k obraně. Moravané vypravili k těmto poradám hraběte z Thurna, Jiřího z Hodic a pana Čejku. Tam také dostavil se (v polovici února 1611) na zvláštní pozvání královo Karel z Žerotína. Jsa přesvědčen, že vpád Pasovských jest nastrojen od samého císaře, radil Matyášovi, aby bratra svého zbavil i trůnu českého a sám si vstavil korunu sv. Václava na hlavu.

Zatím Ramée rychlým pochodem přiblížil se k Budějovicům, zmocnil se (1. února) úskokem města, dobyl pevného Tábora a brzo potom (13. února) stanul před hradbami pražskými. Arcikníže Leopold přes výstrahy španělského vyslance i nuncia papežského odebral se zjevně k vojsku pasovskému a ujal se jeho vrchního velení. Pokus jeho, zmocniti se Prahy nenadálým přepadnutím, se nezdařil, ježto zatím stavové čeští, kteří konečně vzchopili se k obraně, shromáždili v městě něco vojska, a také měšťané pražští chopili se zbraně. Z rána dne 15. února Pasovští po tuhém pouličním boji obsadili Malou Stranu a donutili nepatrnou posádku stavovskou, že také Hradčany vyklidila a jim vydala. Ale všechno úsilí Leopoldovo i rozkazy Rudolfovy, aby se také Staré a Nové město podrobilo, zůstaly marny. Stavové, jichž vojsko v Praze zatím vzrostlo na 30.000 m., byli odhodláni k důraznému odporu proti surovým Pasovákům, kteří také v Čechách dopouštěli se neslýchaných ukrutností. Také mírné vyjednávání, k nimž se potom císař Rudolf uchýlil, zůstalo bez výsledku, neboť stavové hleděli jen času nabyti, aby vyčkali pomoci z Moravy, Uher a Rakous.

Stavové čeští hned po dobytí Malé Strany od Pasovských vypravili na Moravu Václava Budovce z Budova, s prosbou za pomoc. Dostalo se mu ujištění, že Moravané hned na první zprávy o oné události rozhodli se najímati vojsko a poslati je s vojskem

Matyášovým do Čech, jsouce pamětlivi pomoci, kterou Čechové poskytli Moravě za vpádu Bočkajovců. Nařízeno bylo sebrati veřejnou hotovost, ale přehlídka její u Brna (28. února) dopadla tak smutně, že zemský hejtman Karel z Žerotína nucen byl jména nedbalých veřejnými patenty oznámiti a nařídil novou hotovost k Ivančicům.

Matyáš poslal část vojska svého pod vůdcem Herberštejnem napřed do Čech a nežli s ostatkem ku Praze se vypravil, konal ve Znojmě (11. a 12. března) o tom poradu s nejvyššími úředníky a soudci moravskými. Zatím však Pasovští i s arciknížetem Leopoldem opouštěli již Čechy, přesvědčivše se, že vpádem do Čech připravili císaře Rudolfa o poslední lásku a věrnost stavů českých, kteří — snad právem — pokládali jej za spoluvinníka Leopoldova. Po odchodu Pasovských císař byl bezbranný, a čeští stavové s ním jednali jako se zajatcem. I hrad královský byl českými a moravskými pluky obsazen. Rudolf neoddával se již také žádným klamným nadějím a poznav, že mu hrozí i ztráta české koruny před dvěma lety tak pracně zachráněné, vypravil (19. března) k Matyášovi pana Adama z Valdštejna s vlastnoručním listem, v němž prohlašoval, že mu jeho cesta do Čech není na odpor, vyslovil však naději, že přichází k němu jako přítel a bratr. Avšak Matyáš už zatím pojal pevný záměr svrhnouti bratra svého i s trůnu českého. V tom zajisté povzbuzovala jej jednak podpora papeže i španělského krále Filipa III., který právě tehda poslal mu značnou sumu 200.000 dukátů, na druhé straně také evangelická unie v Německu ujistila Matyáše svým souhlasem. Čeští stavové již dříve, totiž hned po vpádu Pasovských, požádali jej za pomoc a vypravili k němu nové poselstvo, v jehož čele byl Václav Kinský se žádostí, aby svou cestu do Čech urychlil a zároveň vydal revers, že bude šetřiti svobod zemských. Z tohoto jednání vysvítalo patrně, že čeští stavové pokládají Matyáše již nyní za svého panovníka. Toto poselstvo zastihlo jej zároveň s posly unie evangelické v Jihlavě, kam Matyáš již 15. března z Vídně přes Znojmo dorazil v průvodu biskupa Khlesla, Lichtenštejna, Žerotína a jiných náčelníků stavovských, více protestantů než katolíků. Z Jihlavy vyjelo se dne 19. března, a po pětidenní cestě Matyáš dorazil do Prahy (24. března), kdež byl od stavů i měšťanů s velkou nádherou a okázalostí uvítán. Po delších úradách se stavy českými bylo

rozhodnuto, císaře pohnouti, aby svolal generální sněm všech zemí koruny české, a vedle toho působiti naň všestranným nátlakem, „aby vzhledem k svému velkému stáří a vzhledem ku scestím, na která toto pokojné království skrze zlé rádce a vladaře dospělo a na která by ještě dospěti mohlo, raději si dopřál pokojného živobytí", t. j. aby se vzdal koruny české. Nevida jiného zbytí, císař Rudolf svolal generální sněm na den 11. dubna.

Jednání tohoto sněmu se velmi prodloužilo, poněvadž jednak císař Rudolf kladl velmi těžké podmínky, za kterých se chtěl vzdáti trůnu českého, jednak poslové slezští, lužičtí a také moravští žádali, aby posavadní poměr jejich ke království českému postaven byl na jiných, volnějších základech. Stavové moravští nešli sice se svými požadavky tak daleko, jako na př. slezští, kteří navrhovali zřízení zvláštního appellačního soudu pro Slezsko a zvl. slezské kanceláře, a jinak mínili přerušiti všeliké administrativní spojení s Čechami, žádali však přece, aby českému kancléři byl přidán místokancléř dobře znalý právních poměrů moravských, jehož jmenování mělo se státi za souhlasu stavů českých i moravských; kromě toho mělo několik jejich rodáků býti jmenováno rady appellačního soudu pražského, Moravané, kteří mají v Čechách statky, býti připuštěni k nejvyšším zemským úřadům tamtéž a Moravě povolena samostatná správa finanční. Všechny tyto i některé jiné požadavky byly splněny, kdežto ve smlouvě Čechů se Slezany a Lužičany některé články zůstaly nevyřízeny. Slezští stavové později vymohli si od Matyáše zřízení samostatné „slezské kanceláře", tato však r. 1616 zase byla s českou spojena.

Dne 23. května byl Matyáš slavnostně za krále prohlášen a od biskupa olomuckého kardinála Dietrichštejna (pražský arcibiskup byl nemocen) korunován. Den před tím ovšem musil stavům českým potvrditi konfoederaci jejich se stavy slezskými a slíbiti, že o rozsáhlých požadavcích jejich rázu náboženského i politického bude jednati hned na nejblíže příštím sněmě. Nicméně podařilo se králi Matyášovi, že i potom nejdůležitější úřady zůstaly v rukou šlechticů katolických; pouze výnosné purkrabství karlštejnské musil Slavata postoupiti Jindřichu Thurnovi. Konečná smlouva o postoupení trůnu českého podepsána byla od Rudolfa 11. srpna a v ní určeny byly přesně podmínky,

za kterých se vykonala změna panovnická v Čechách. Ale již také bylo života Rudolfa na krátko. Pokořující nezdar pasovského vpádu, omezení osobní svobody pod dozorem stavů českých, jež se podobalo uvěznění, ztráta české koruny, chorobná duševní hnutí a návaly melancholie, jež často přecházela až v šílenství, nepřirozený způsob života, ježto Rudolf zejmena vyhýbal se všelikému pohybu na čerstvém vzduchu, to vše přispělo k vyčerpání jeho sil tělesných, a císař Rudolf zemřel již 20. ledna 1612 v 59. roce svého života. Smrt jeho získala mu v lidu nové sympathie, mnohé dobré stránky jeho povahy oživly v paměti a zatlačily do pozadí trpkou vzpomínku na vpád Pasovských. Pochován byl za přítomnosti krále Matyáše a jeho manželky, za velkého účastenství lidu a nádherných obřadů v chrámě sv. Víta po boku svého otce i děda, poslední panovník rodu Habsburského, jehož ostatky uloženy jsou v královské Praze.

VII. Úpadek moci panovnické za Matyáše II. Pokus o generální sněm v Linci (1614). Žerotín složí úřad zemského hejtmana (1615).

Přijetím a korunováním Matyáše za krále českého dostalo se po krátkém přerušení Čechám a Moravě opět společného panovníka. Komisaři obou zemí vyhotovili vbrzce listinu, týkající se opětného sjednocení obou zemí. Žerotín snažil se v ní vytknouti záruky na ochranu autonomie a neodvislosti Moravy. Komisaři, kteří zastupovali Moravu při tomto jednání na generálním sněmě pražském, zvolení na sněmě v Brně (19. dubna 1611), byli: Žerotín, Jiří z Hodic, Thurn, Vilém z Lobkovic a Čejka. Dne 26. května bylo jednání skončeno a listina o znovusjednocení Čech a Moravy podepsána stejným počtem plnomocníků českých a moravských. Jí vymezeny byly hranice mezi mocí panovnickou a stavovskou, a upraven státoprávní poměr mezi Čechami a Moravou. Žerotín a přátelé jeho, pamětlivi přechvatů, jichž se dopouštěl dvůr Rudolfův proti Moravanům, postarali se o to, aby poměr ten byl co možná uvolněn a uveden téměř na pouhou personální unii. Král Matyáš nestvrdil této listiny ihned a vyžádal si k tomu nějaký čas na rozmýšlenou.

Po smrti Rudolfově Matyáš byl také (13. června 1612) od kurfirstů německých zvolen za císaře. Od svého předchůdce lišil

se sice tím, že se neukrýval plaše před lidmi, nýbrž rád vystupoval v lesku a nádheře své hodnosti císařské. Nicméně ani jemu nedostávalo se schopnosti, říditi samostatně běh věcí veřejných, živější práce byl úplně neschopen, podpisoval bez rozvahy, co mu důvěrní rádcové předkládali a především byl to biskup Khlesl, který za něho myslil, mluvil, psal i jednal. Z velké části omrzelost panovníkovu spůsobil také zbědovaný a rozervaný stav dědičných zemí rakouských a uherských. Za několikaletých rozepří mezi Rudolfem a Matyášem stavové všude vynutili si od obou tolik svobod a výsad, že nikdy před tím, ani snad za Jagjelovců, moc šlechty nestála tak vysoko, nikdy moc panovnická nebyla tak pokořena. Matyáš podává o tom sám truchlivý obraz v listu k arciknížeti Ferdinandovi Štyrskému (10. listop. 1613): on sám že již vyčerpal všechny prostředky, aby panství svého domu zachránil neporušené. Pokud on žije, budova ještě jakžtakž se udrží, ale po jeho smrti že všechno se rozpadne a čeho předkové nabyli, na potomstvo již se nedostane. V Rakousích že neví, zdali má stavům horno- či dolnorakouským přisuzovati špatnější úmysly. Jen nejkrajnější povolností zabránil jejich zjevné vzpouře, ale stavové jen čekají na příležitost, aby se jeho panství zbavili a spolčují se tajně s Uhry a s unií. V Uhrách jest naprosto bezmocným. „Palatin Thurzó dělá si co chce a nestará se o mé rozkazy, ani o mé zákazy. Jde-li o to, aby mne Uhři podporovali proti Turkům, ani živá duše se nehne, žádá-li však kníže sedmihradský u nich pomoc, ve všech komitátech zvoní se na poplach. Jejich záměry jdou za svržením našeho domu, palatin vyjádřil se o tom pochvalně v jisté společnosti. Poněvadž Němců v posádkách trpěti nechce, královskou moc všelikým spůsobem si osobuje, komitáty a šlechtu k sobě vábí a cesty připravuje, jak by buď sám neb skrze svého nástupce v palatinském úřadě Nás o korunu připravil, co zbývá nám, než ve dne v noci pomýšleti na prostředky, jak bychom tomuto zlu předešli? — V Čechách nemohu žádného sněmu svolávati, nechci-li připustiti stavovských konfoederací, t. j. splniti sliby učiněné protestantům r. 1611, a nesvolávám-li sněmu, nemohu spoléhati na žádnou daň z této země. Ve Slezsku markrabí krnovský strojí hanebné úklady našemu rodu. Na Moravě věci mají se zrovna tak jako v Uhřích. Hejtman zemský Karel z Žerotína vládne v zemi, jako by byl sám v ní pánem, a smlouvá se s cizinou, kde a kdykoliv se mu

zlíbí. Žádné nařízení moje neobejde se bez toho, aby on provedení jeho pod jisté výminky nekladl.“*)

Tento smutný stav moci panovnické stupňován byl tím, že Matyáš až do nastoupení svého na trůn český se neoženil a tedy také neměl zákonitých potomků. Nebyl tím vinen on sám, nýbrž bratr jeho Rudolf, jenž mu několikkráte zamýšlenou ženitbu překazil, tak že mohl sňatek uzavříti teprve v době, když cítil sebe sproštěna poručnictví, dosud nad ním provozovaného. V prosinci r. 1611, tedy ve 54. roce svého věku, pojal za manželku arcivévodkyni Annu, dceru strýce svého Ferdinanda Tyrolského, z druhého manželství jeho s kněžnou Mantovanskou; v prvním manželství měl Ferdinand známou Filipinu, dceru augšburského měšťana Welsera. Anna, tehda 26letá, byla paní velmi sličná, i doufalo se, že přinese manželi svému potomstvo. Naděje ta ukázala se však marnou. Svatba slavila se počátkem prosince ve Vídni, oddavky vykonal kardinál Dietrichštejn, byv k této slavnosti jmenován papežským legátem. Moravští stavové vypravili nejvyššího komoří pana z Lobkovic a nejvyššího písaře zemského pana Čejku z Olbramovic do Vídně, aby projevili blahopřání a podali dary, králi 20.000, královně 10.000 zlatých.

Smrt císaře Rudolfa byla pro Matyáše velikým ulehčením. Neboť dokud Rudolf žil, bylo Matyáši stále se obávati, aby všelikými ústupky neodvrátil mu poddaných, a tudy bylo mu veškero úsilí stále obraceti k tomu, aby upokojil protestantské stavy volající po reformách, které hrozily dosavadním právům katolické církve i moci panovnické velkým nebezpečím. Tím se vysvětluje na př., že moravští stavové směli bez královského svolení sjezdy konati, což jest znamením dokonalého bezvládí. Smrt Rudolfova dala politice Matyášově, kterou řídil dosud Khlesl, pevnější směr a jasnější cíl. Matyáš mohl si vůči stavům protestantským počínati mnohem volněji než dosud. To také pozoroval Žerotín, jehož dalekosáhlým plánům, uvésti stavy zemí českých, rakouských a uherských v těsnější organisaci, od té doby potkávaly se vždy s většími překážkami, hlavně od Khlesla, který vytrvale kráčel za dvojím cílem: provésti katolickou reformaci a povznésti pokleslou moc královskou. Jeho vlivem hlavně stalo se, že Matyáš, když dosáhl koruny císařské, přese všechno úsilí

*) Huber, Gesch. Österr. V., 50.

Žerotínovo i stavů moravských nepotvrdil listinu o znovusjednocení Čech s Moravou, ježto mu Khlesl vnuknul přesvědčení, že tato listina odnímá mu všelikou autoritu. Když tedy francouzský státník Duplessis počal vyjednávati s Žerotínem, aby také v zemích českých a rakouských pracoval o sjednocení stavů ve velký evangelický spolek, tento odmítl spolupůsobení v té věci jako bezúčelné a neprovedné. Poukázal na silné postavení arciknížete Ferdinanda v zemích štyrských a na mocný vliv Khleslův, který hledí ztroskotati to, co stavové pracně vybudovali. Proto také Žerotín nechtěl propůjčiti se k žádným dobrodružným záměrům, maje dosti na oněch právech politických i svobodách náboženských, jež si stavové v zemích Matyášových právě zajistili. Že i tuto jeho státnický důmysl uhodil na pravou cestu, ukázaly hned potomní události: za skutečného nebezpečenství, jaké se objevilo na př. hrozící válkou tureckou, stavové oni dovedli v pravý čas sjednotiti se ve spolek, proti němuž panovnická moc zůstala málomocnou.

Činnost Khleslova také v jiné otázce namířena byla proti snahám Žerotínovým. On podporoval kardinála Dietrichštejna, když žádal, aby všichni klerikové ano i manové biskupští v obvodu diecéze olomucké byli vyňati v trestních i civilních rozepřích z moci zemského soudu. Něco podobného se objevilo, když vypukl znovu dávný spor o příslušenství vévodství opavského. Kdežto opavští stavové, v jichž čele byl příbuzný Žerotínův, Hynek z Vrbna, byli pro dosavadní svazek s Moravou a chodili k moravskému soudu zemskému, měšťané opavští naproti tomu byli pro připojení k Slezsku a navštěvovali vrchní slezský soud ve Vratislavi. Tehda měšťané tito vyjednávali o koupi hradu Opavského. Stavové opavští obrátili se v té příčině k zemskému soudu moravskému, který se usnesl podati stížnost proti této koupi i proti jiným přechvatům Slezanů k císaři i k vrchnímu hejtmanu slezskému, vévodovi Münsterberskému. Císař ani tehda nerozřešil hlavní otázku, má-li Opavsko náležeti k Moravě či k Slezsku, přece však na radu Khleslovu nesvolil k tomu, aby obě poselstva, moravské i opavské, předpuštěno bylo společně, nýbrž nařídil, aby každá deputace předvedena byla zvláště, čímž dáno bylo na jevo, že uznává se samostatné postavení Opavských. Khlesl podporoval také nezákonité počínání královských měst Brna a Olomouce, když se prohlásila za

vymaněná z vrchní moci zemského soudu moravského. Stížnost, vedená v té příčině od pana Žerotína ke dvoru císařskému, nedošla povšimnutí.

Působení Khleslovu dlužno také přičísti, že na sklonku r. 1612 residence královská i císařská byla přeložena do Vídně, ačkoliv se Matyášovi i jeho manželce v Praze velmi líbilo. Brzo potom vyšlo nařízení císařské, čelící proti předešlým úmluvám, jímž zakázáno bylo protestantskému obyvatelstvu královských měst na Moravě navštěvovati bohoslužby na stolcích některého sousedního pána. Žerotín teprve osobním zakročením u císaře Matyáše zjednal v té věci nápravu.

Hned v prvních letech panování císaře Matyáše zhoršil se také poměr jeho k Turkům. Tehdejší vévoda sedmihradský, Gabriel Báthory, uznával sice dle předešlých závazků vrchní moc císařovu, ale zpěčoval se pro případ války turecké jemu přispívati vojskem i penězi, čímž poddanství jeho pozbývalo úplně významu svého. Katolické náboženství bylo pod ochranou jeho vždy více utiskováno. Poněvadž pak svými ukrutnými činy a lehkomyslnou rozmařilostí vyvolal nespokojenost šlechty sedmihradské proti sobě, která vyšlehla i v zjevnou vzpouru, ano zapletl se i v nešťastnou válku s vojvodou valašským Radulem, císař Matyáš pojal záměr ve srozumění s některými velmoži uherskými, uvésti Sedmihradsko opět pod tužší panství. K tomu ovšem bylo potřebí zase mimořádných prostředků zvláště proto také, poněvadž za posledních sporů mezi Rudolfem a Matyášem obrana zemí českých, rakouských a uherských byla zanedbána a útoky turecké mohly se tu státi velmi nebezpečnými. Jako v jiných zemích tak i na Moravě byly tedy žádány větší berně na opatření pomezních hradův a na dostavění Nových Zámků. Na sněmě brněnském (16. srpna 1612), jejž zahájil bratr císařův arcikníže Maximilian a kde konečně potvrzena byla listina o sjednocení Čech a Moravy jen s nepatrnými změnami, stavové ukázali se velmi neústupnými a povolili jen zcela nepatrnou berni.*) Poněvadž také jinde nebylo větší ochoty, Matyáš

*) Tento sněm jest vzorem tehdejšího parlamentárního jednání a dlužno se podiviti politické moudrosti stavů o užívání a hájení svých svobod. Jakoby to byl Žerotín tušil, že budoucnost onu nádhernou budovu zruší, na jejížto vystavění nejvýtečnější synové vlasti několik století pracovali, tak sice, že by snad ani památka nezůstala „způsobu a formy, které držán býval při

raději zjednal přátelskou smlouvu s Gabrielem Báthorem (v březnu 1613), kterouž uznal jej vojvodou sedmihradským, Báthory zase slíbil císaři pomoc proti každému nepříteli vyjma Turky.

Právě tato smlouva stala se však příčinou pádu Báthorova. Šlechtic sedmihradský, Gabriel Bethlen, někdejší stoupenec jeho, později však rozhodný odpůrce, osočil jej u sultána Achmeta ze zrady. Vojska turecká vpadla do Sedmihradska. Báthory přišel o život, a stavové zvolili si za souhlasu porty turecké vévodou Gabriela Bethlena (23. října 1613), který uznal nad sebou vrchní moc sultánovu. Tím byly netoliko Sedmihrady pro císaře ztraceny, nýbrž i císařská část Uher znovu ohrožena. Matyáš proto pokusil se sebrati potřebný náklad na vedení války. Tu se však objevilo hluboké poklesnutí moci panovnické. Stavové čeští, svolaní na sněm do Čes. Budějovic (29. ledna 1614), odepřeli vůbec jakoukoli berni vojenskou, a k svolání sněmu moravského tehda ani nedošlo. Stejnou neochotu projevili také stavové němečtí, ano i papež Pavel V. a král španělský. Sultán Achmet listem z Drinopole (v únoru 1614) hrozil zjevnou válkou císaři, nevrátíli ihned statky ve východních Uhrách, jež byly od Sibiňska odtrženy po smrti Gabriela Báthora. Vláda císařova byla v zoufalém postavení. „Co si počíti“ píše Khlesl presidentovi dvorské rady vojenské, „půjčiti nám nechce nikdo, dlužen nám není také nikdo, a my sami nemáme ničeho“. Od stavů jednotlivých zemí dědičných nebylo naděje něčeho dosíci, poněvadž tito všude chystali se vytasiti s novými proposicemi náboženskými i politickými, bez jichž stvrzení nemínili žádných berní povoliti. I připadla vláda císařská konečně na myšlenku, svolati zástupce všech zemí, jež byly pod panstvím mladší linie Habsburské, tedy netoliko koruny české, uherské a obojích Rakous, kde vládl Matyáš, nýbrž i zemí štyrských, kde vládl arcikníže Ferdinand, a tyrolských; doufalo# se, že zástupci císaři oddaní,

---

sněmích.“ sepsati dal zprávu onoho sněmu podle dní, co v který den se mluvilo, jednalo a usneslo, „aby ho potomci následovati mohli, a aby také vědíno bylo, jaký rozdíl jest mezi tím, co se při sněmě jedná, a mezi tím, co se po zavření sněmu skrze tištění zjevné činí a publikuje.“ Duch, který v těchto zápiscích vane, jest duch pravdy, který žádného umělectví a žádných ozdob nepotřebuje, aby hluboký dojem na čtenáře učinil. Srv. V. Brandl, Sněm držaný léta 1612. Ze zápisů Karla z Žerotína. V Brně, 1864.

zvláště ze zemí od Turků nejblíže ohrožených, oposici uchlácholí a že sjezd povolí dostatečné prostředky k válce.

Byl to první pokus o generální sněm zemí českých, uherských a rakouských, jenž vypsán byl do Lince na den 27. července 1614. Ale nezdařil se. Stavové čeští odepřeli veliké účastenství, tak že císař musil se spokojiti sedmičlenným výborem, vzatým z místodržících a jiných úředníků českých. Na Moravě konal se za tou příčinou sněm v Olomouci (10. července) za přítomnosti Ferdinanda Štyrského. Poukázáno tu na ztrátu Sedmihradska a na nebezpečenství hrozící od Turkův i žádáno, aby stavové část vojska vystrojili ihned, ostatek aby ponechali na sjezd v Linci a aby zvolili tamtéž plnomocníky. Stavové povolili zemskou hotovost na obranu, jejímž velitelem jmenován zemský hejtman Petr Sedlnický z Choltic. Poselstvo do Lince vypraviti sice slíbili, ale nikoliv s plnou mocí, nýbrž jen za účelem bližších informací („ad audiendum et referendum"). Do poselstva zvoleni byli kardinál Dietrichštejn, Karel z Žerotína, Dětřich z Kunovic, dva preláti, Bedřich z Vlašimě, Jan Čejka z Olbramovic, Jindřich Zahrádecký, konečně městští písaři Jindřich Hovorius z Brna a Ondřej Juritka z Olomouce.

Sjezd linecký zahájen byl teprve 11. srpna za přítomnosti asi 70 delegovaných, císaře, arciknížat Ferdinanda i Maximiliana, též zástupců dvora španělského a arciknížete Albrechta, správce nizozemského. Avšak toliko stavové lužičtí, tyrolští a zemí štyrských prohlásili ochotu, podporovati císaře ve válce proti Turkům. Ostatní, zejména poslové uherští, radili k mírnému vyjednávání. Poněvadž i Khlesl byl pro mír, poukazuje k nepatrné podpoře z říše německé, ze Španělska i od papeže, nezbylo císaři Matyášovi, než zahájiti vyjednávání, a to nejprve s Gabrielem Bethlenem, s nímž docíleno (6. května 1615) v Trnavě smlouvy podobné, jako před tím s Gabrielem Báthorem; stavům povoleno právo voliti si svého knížete, za to však slíbili, že se neodtrhnou od Uher a že nebudou si počínati nepřátelsky proti králi a domu rakouskému. Obě strany slíbily si vzájemnou podporu, z čehož Bethlen zase vyňal Turky. Avšak v tajném článku Bethlen dokonce zavázal se podporovati císaře proti Turkům. Tato úmluva usnadnila potom také vyjednávání s portou tureckou, se kterou za obezřelého řízení Khleslova docíleno bylo (v červenci 1615) obnovení míru žitvatorockého na dalších dvacet let. Míru toho

bylo Moravě velmi potřebí. Na sněmě v Brně (23. list. 1615), kde poslové císařští žádali kromě obvyklých berní též zvláštní příspěvek na čestný dar pro sultána, nemohlo tomuto požadavku býti vyhověno, poněvadž země dosud se nevzpamatovala z pohrom válečných za předešlých let.

Ještě před skončením sjezdu lineckého císař učinil důležité rozhodnutí v příčině vévodství opavského. Udělil je lénem knížeti Karlu z Lichtenštejna a provedení tohoto aktu svěřil slezské kanceláři, kterou nedávno před tím přes odpor českých stavů zřídil, a císařským komisařům. Vévoda opavský měl se státi členem slezského sněmu knížecího i vrchního soudu této země. Tento nález spůsobil nové rozmíšky: kdežto město Opava bez odporu holdovala novému vévodovi, stavové opavští podali odpor proti tomu a požádali stavy české i moravské za podporu. Moravští stavové přidali se k tomuto protestu na sněmě v Brně (v červenci 1614) a hrozili zakročiti násilím proti připojení Opavska ke Slezsku. Konečně císař na žádost českých stavů ponechal rozhodnutí na příští sněm generální, ale dvůr jeho a zejména Khlesl nepřestávali Slezany v jejich snahách podporovati.

Všechna tato i jiná ještě protivenství pohnula Karla z Žerotína, že složil úřad hejtmana zemského (26. února 1615), jejž zastával důmyslně a obezřele po sedm let, a uchýlil se podruhé do života soukromého, při čemž však vývoj věcí veřejných zůstal stálým předmětem jeho pozornosti.

Část třetí.

Účastenství Moravy v českém povstání a doba války třicetileté (1618—1648).*)

I. Vzrůst stavovské oposice proti moci panovnické.

Od té doby, co císař Matyáš zbaven byl úmrtím bratra svého Rudolfa hlavního soka v panování, nastal důležitý obrat v dějinách našich zemí. Antagonism mezi moci panovnickou a stavovskou, dlouho tajený z ohledů na soupeřství Rudolfovo, vypukl s novou silou, když Habsburskému rodu dostalo se opět jediného representanta, který maje ruce uvolněny mohl opět na to pomýšleti, aby obmezil nevázanou vládu stavovskou a sebe povznesl. Domníval-li se kdo, že Matyáš jest větším přítelem svobod stavovských než Rudolf, anebo že jest snášenlivějším ve věcech náboženských, byl hrubě na omylu. I v něm, jako ve všech členech rodu Habsburského, zrači se podivuhodná vytrvalost

*) Doba tato vylíčena jest v monumentálním díle A. Gindelyho. „Geschichte des dreissigjährigen Krieges", jež však zůstalo nedokončeno. Úplně vyšel jen první díl, též po česku, vypisující „Dějiny českého povstání", ostatní vydal po jeho smrti Th. Tupetz pod názvem „Geschichte der Gegenreformation in Böhmen" (v Praze 1894). O Moravě množství pramenných dokladů sneseno jest od D'Elverta ve „Schriften der hist. statistischen Section", jichž jednotlivé svazky budou ještě na příhodných místech citovány. O účastenství Moravy v povstání českém psal také Kameníček ve Sborníku histor. r. 1883. Srv. též Denis, Konec samostatnosti české. Pilař a Moravec, III., 96 násl.

a houževnatá neústupnost, jmenovitě běželo-li o prospěchy dynastické. Třebas časem ustoupili železné nutnosti, Habsburkové vždy zase dovedli využitkovati příznivé doby, aby uhájili svých zájmův. Takovou politiku též Matyáš prováděl oproti stavům zemí českých a rakouských, v čemž byl mu nejplatnějším rádcem kardinál Khlesl. Antagonism politický pak byl stupňován a zostřován protivou náboženskou. Habsburkové nikdy ani v době největšího úpadku svého v letech 1609 a 1611, neupustili od snah svých protireformačních. V tom byli podporováni neúnavnou prací členů řádu jezuitského, kteří v řadách vysoké šlechty české i moravské získali četné konvertity, nejhorlivější zastance jejich díla, a také nesvorností v táboře protestantském. Od té doby co Bratří počali se rozhodněji než dosud kloniti k učení Kalvinovu, vždy prudčeji vzplanulo záští mezi lutheránstvím a kalvinstvím.

Bystrému pozorovateli oněch dob, jakým byl na př. Karel st. z Žerotína, nemohlo ujíti, že tato stále se zostřující protiva mezi panovníkem a stavy musí vyšlehnouti jednou v plamen zjevného nepřátelství, v zápas, který se skončí rozhodnou porážkou, ano zničením té či oné strany. Osudná katastrofa, která v této době již rychlým spádem se blížila, nebyla spůsobena pouze nahodilými okolnostmi, pohnutkami osobní ctižádosti anebo nějakým okamžitým hnutím mysli: kořeny této katastrofy tkvějí mnohem hloub, v nesmiřitelné protivě snah stavovských na jedné a panovnických na druhé straně.

Toto poznání razilo si dráhu především v Čechách, kde náčelníci protestantských stavů, Jindřich Matyáš z Thurnu, Václav z Roupova, Václav Budovec z Budova, Vilém z Lobkovic, Ondřej Slik, Štěpán ze Šternberka, a j. nabyli pevného přesvědčení, že dlužno zdvihnouti vzpouru proti rodu Habsburskému, jinak že protestantism v Čechách dospěje k těm koncům, k jakým již dospěl ve Štyrsku. Obavy jejich nabývaly vždy větších rozměrů, když viděli, jak císař a všemocný rádce jeho Khlesl krok za krokem hledí obmeziti ústupky, učiněné stavům ve věcech náboženských. Ukázalo se to zejména v záležitosti protestantů broumovských a hrobských. Protestantští obyvatelé města B r o u m o v a, které podřízeno bylo tamnějšímu klášteru benediktinskému, vystavěli si (počátkem r. 1611) kostel; právo k tomu si odvozovali z vyrovnání, které učinili mezi sebou stavové protestanští a katoličtí hned po vydání Rudolfova majestátu (1609),

v němž se povolovalo „straně podobojí“ stavěti si kostely na statcích královských. K takovým statkům královským dle jejich tvrzení patřily také všechny statky církevní, ježto prý duchovním přísluší jen jejich užívání, nikoli však majetek, a pouze král může je dle svého uznání rozdávati, zastavovati nebo prodávati. O správnosti tohoto výkladu nepochybovali ani někteří přísní katolíci, jako na př. Zdeněk z Lobkovic a Vilém Slavata. Naproti tomu namítali katoličtí úředníci zemští, kteří na žalobu opata broumovského měli v této rozepři císaři Matyášovi podati dobrozdání, že byť i tomu tak bylo, církevní hodnostář i jako pouhý uživatel statku má na něm táž práva, jako každý šlechtic na své usedlosti, a že jeho poddaní nemají vůči němu více práva než vůči kterékoliv světské vrchnosti.

Na základě těchto vývodů Matyáš rozkázal (25. srpna 1611) Broumovským, aby stavbu kostela zastavili, upustil však později od provedení tohoto rozkazu, když defensoři podali proti němu protest. Tak se stalo, že během r. 1612 protestantský kostel v Broumově byl dostavěn. Podobného něco stalo se v Hrobech, které podřízeny byly zase arcibiskupu pražskému Janu Loheliovi. Tento kázal koncem r. 1614 kostel hrobský zavříti a zapečetiti, ano jmenoval i na statcích přímo komoře královské podřízených na místě dosavadních protestantských katolické faráře, a vymohl si i rozkaz od presidenta komory zemské Viléma Slavaty, aby v městečku Novém Strašecí dosavadní protestantský správce duchovní byl odstraněn; když Strašečtí měšťané neuposlechli, byl jim kostel odňat a dosazen tam katolický farář. Těmito událostmi osmělen opat broumovský zakázal protestantským poddaným svým další návštěvu nově vystavěného kostela.

Také na Moravě císař Matyáš, jakmile nabyl tam úplně samostatného panství, objevil se v pravém světle svých snah a vyhlásil urputný boj proti všemu nekatolickému. Nejvyšší úřady zemské byly zase osazovány pouze rozhodnými katolíky; Ladislav Popel z Lobkovic stal se zemským hejtmanem, Lev Burian Berka z Dubé nejvyšším sudím markrabství moravského. Katoličtí páni a zemané vystupovali vždy směleji proti svým soupeřům, ano Jan Kavka z Říčan přepadl se zbrojným lidem svého protestantského souseda, což byl případ pěstního práva, dle výroku Žerotínova ode dvou set let na Moravě neslýchaný. Zemský podkomoří dosazoval v královských městech

do městských rad pouze katolíky. Kardinál Dietrichštejn, který dosud aspoň na oko přidržoval se nekatolické většiny na sněmě moravském, počal úsilovněji domáhati se starých požadavků svých o vybavení duchovenstva a jeho statků z moci zemského soudu v rozepřích trestních i civilních, a císařský dvůr jej v tom podporoval, jen aby seslabil moc nekatolických stavů. Na panstvích biskupských i některých horlivých pánů katolických, zvláště Albrechta z Valdštejna, jenž vládl na Vsetíně, obnoveny byly missie jezuitův a kacířští poddaní násilně obraceni na víru katolickou. Brno, Olomouc i jiná města královská byla úplně získána pro vládu i pro věc katolickou tím, že tam ponenáhlu městská rada byla osazena katolíky. Německé obyvatelstvo těchto měst snadno se nadchlo nepřátelstvím proti české šlechtě, většinou nekatolické, a počínalo si krutě i proti jinověrcům. V Brně a v Olomouci bylo tolik nekatolíkův uvězněno, že již v městských žalářích pro ně ani místa nebylo. Karel z Žerotína, i pokud ještě byl hejtmanem zemským, nemohl nikterak proti těmto násilnostem zakročiti, poněvadž města tato podřízena byla přímo císaři. Protestantským obyvatelům těchto měst bylo dokonce bráněno navštěvovati soukromé bohoslužby protestantské šlechty, ač toto právo bylo jim dříve výslovně přiznáno.

Na statcích vrchností katolických protestantům vedlo se čím dále tím hůře. Chrámy jejich byly pozavírány, anebo i se školami a farními budovami odnímány farářům protestantským a dávány katolickým. Tak stalo se na př. v Chropini, na statku biskupském, kde kardinál Dietrichštejn i gymnasium, které si tam Bratří zřídili, dal z kořene vyvrátiti a vystavěl tam školu katolickou, v okolí pak tohoto města dvě fary odňal lutheránům, jednu Bratřím, a všechny osadil kněžími katolickými (1616). Jeho příkladu následuje pan Ladislav Popel z Lobkovic z panství Holešovského, dosud rovněž dílem lutheránského, dílem bratrského, kněze nekatolické vyhostil, kostely vrátil obřadu katolickému a na faru holešovskou, kterou po více než osmdesáte let Bratří drželi, dosadil horlivého katolického kněze Jana Sarkandra, který před tím byl farářem ve Zdounkách a v Boskovicích. Na takových statcích katolíci nedopouštěli, aby těla mrtvých protestantů neb podobojích, buďsi poddaných nebo zemanův a rytířů, pochována byla řádným spůsobem na hřbitovech, a nekatolíci musili často až na několik mil těla mrtvých

převážeti a byli při tom doprovázeni posměchem a spíláním. Poddaní donucováni bitím a mučením navštěvovati bohoslužby katolické, a když přes to setrvali při své víře, byli vyháněni a statků svých zbavováni. Žádný katolík nesměl pod přísným trestem prodati kacíři statek svůj, ale kupovati statky od nekatolíků bylo dovoleno.*)

Protestanti ovšem katolíkům rovněž ničeho dlužni nezůstávali. Kde měli ještě dosti moci, ačkoliv této jim všude rychle ubývalo, pronásledovali i oni katolíky, uváděli vše katolické v posměch, spisovali rozličné hanopisy a paskvily, skládali hanlivé písně, v nichž papež nazýván byl antikristem, členové řádu jezuitského jmenováni vlky nenasytnými. Aby mohli mocněji odporovati útokům katolických rad městských, organisovali se ve zvláštní obce, konali shromáždění, volili si direktory, kteří soudili a obec na veřejnost zastupovali. Tak povstávaly v mnohých městech protestantské rady městské vedle katolických.

Stavovská oposice proti císaři utvořila se v Čechách mnohem dříve a v obrysech mnohem určitějších než na Moravě. Stavové čeští totiž hned po vypuzení Pasovských ze země a po sesazení Rudolfově žádali na Matyášovi jisté záruky v příčině svobod náboženských a politických. Matyáš měl 1. potvrditi spolek jejich čili konfoederaci netoliko se stavy ostatních zemí českých nýbrž i rakouských a uherských, 2. svoliti k utvoření společné organisace branné čili defense, 3. vrátiti jim právo zrušené za Ferdinanda I., aby se směli volně shromažďovati na krajských sjezdech a tam o svých záležitostech rokovati, 4. žádáno za obnovení smluv, které za starších dob uzavřeny byly s některými sousedními panovníky, jako s kurfirsty saskými, braniborskými a s králi polskými. Matyáš tehda zavázal se stavům českým, že k vyřízení těchto čtyř žádostí svolá svým časem generální sněm, k jehož poradám budou pozváni také stavové rakouští a uherští.

Císař Matyáš neměl v úmyslu splniti tyto požadavky, které by byly moc jeho stlačily na míru nejmenší. Proto také r. 1612 i 1613 sněmů v Čechách vůbec nesvolával a raději se při vší

---

*) Všechny tyto i jiné ještě stížnosti obsaženy jsou v podání stavův evangelických na sněmě v Brně. 15. prosince 1618. Srv. D'Elvert, Beiträge zur Gesch. der Rebellion, Reformation etc. in Mähren, v 16. svazku Schriften der hist stat. Section. — Kameníček, Protireformační snahy Matyášovy na Moravě, Sborník Hist., 1883, str. 140 násl.

své finanční nesnázi obešel bez berně české. Když však v těch letech nastalo nové nebezpečí války turecké, bylo konečně přece nutno svolati stavy české na sněm, který však pod záminkou moru v Praze tehda vzniklého položen byl do katolicko-německého města Budějovic (29. ledna 1614). Rychle rozšířila se po zemi pověst, že císař nemíní ani generálního sněmu svolati ani připustiti oněch čtyř článků z r. 1611 k rokování, nýbrž že má jediným úkolem sněmu budějovického býti povolení dostatečných prostředků proti Turkům a Bethlenovi Gáborovi. Proto také shromáždění stavové odepřeli jednati o předloze královské a žádali za svolání sněmu generálního. Již tehda vysvítalo z řečí některých náčelníků protestantských, že se pomýšlí na svržení dynastie Habsburské s trůnu českého, na nějž mínili povolati tehdejšího kurfirsta saského. Teprve osobním zakročením císaře Matyáše, který pozval k sobě pana Václava z Roupova, Viléma z Lobkovic a hraběte Oldřicha Šlika, a po daném slibu, že bude v lednu příštího roku generální sněm svolán, stavové povolili obyčejnou roční berni, ale všechny ostatní požadavky císařovy zamítli. Jen něco málo dní po rozpuštění sněmu budějovského Jindřich Matyáš z Thurnu, který tehda byl držitelem též panství Hodonínského na Moravě, ve spolku s hrabětem Ondřejem Šlikem a Václavem Vchynským vzkázal kurfirstovi saskému, že česká oposice jest odhodlána sesaditi Habsburské a jemu (kurfirstovi) korunu nabízeti. Jen přílišná poctivost, ale také pohodlnost kurfirstova byla příčinou, že podobné záměry již tehda nebyly uskutečněny.

Toto nepřátelské smýšlení stavů českých bylo také příčinou, že neobeslali sjezdu lineckého, císařem svolaného. Veškera pozornost jejich obrácena byla ku generálnímu sněmu, jenž konečně položen byl od císaře do Prahy na den 15. června 1615. Tam mělo se konečně rozhodnouti o čtyřech hlavních požadavcích jejich z r. 1611, tam mělo se ukázati, zdali spojení protestanští stavové všech zemí Matyášových dovedou vůči bezbrannému panovníkovi svou vůli učiniti zákonem.

Avšak naděje skládané v tento sněm byly dokonale sklamány. Příčinu dlužno hledati v tom, že stavové čeští, sami o sobě nejsouce dosti svorni, neuměli v pravý čas získati ostatních zemí. Uhři vůbec se nedostavili, poněvadž nechtěli utužovati svazku státoprávního s ostatními zeměmi a raději jej

uvolniti, cítíce se dosti silnými k obhájení svých svobod. Když sněm generální byl zahájen, dostavily se vedle stavů českých pouze deputace z Moravy, Slezska i obou Lužic. Zástupcové stavů horno- a dolnorakouských dojeli teprve počátkem července.

Z celého jednání generálního sněmu pražského vysvítá, že ani zástupci vedlejších zemí nebyli s českými stavy za jedno. Z Moravy v čele poselstva, zvoleného na sjezdě brněnském (5. června), byli kardinál Dietrichštejn a Karel z Žerotína. Hned v samém začátku, když šlo o ustanovení výminek příští konfoederace a defense, deputace zdvihly mezi sebou, jakož i proti Čechům, dávné stížnosti, nikdy nesrovnané, ale vždy novou kyselost vzbuzující. Moravané, Slezané i Lužičtí doložili nejprve, že nejsou nikterak povinni choditi na generální sněmy do Prahy, i dali to sobě od císaře reversem potvrditi. Po tomto výstupu Moravané počali vyjednávati o konfoederaci i dokládali se zejména toho, že r. 1608 zapsali se s Uhry a Rakouskými ve spolek na vzájemnou obranu svých svobod a že nevidí toho potřebu, proč by zanechávali toho spolku a smlouvali se o jiném. Toto jednání Moravanů nelze naprosto odsouditi*); plnomocníci jejich vykonali své poslání po zralé úvaze a na základě instrukce, dané jim před tím na sněmě brněnském. Důkazem toho jest, že pan Karel z Žerotína obojího jednání se účastnil. On prohlédl konečné záměry Thurnovy i jeho soudruhů, namířené proti rodu Habsburskému, a poněvadž z nich vlasti své nic dobrého netušil, politika jeho od té doby obrátila se směrem opáčným. A poněvadž také plnomocníci slezští a lužičtí vyslovili se podobně jako Moravané, Thurn a jeho stoupenci utrpěli úplnou porážku a ještě před skončením sněmovního jednání rozmrzelí se vzdálili. Ano, císař dosáhl od většiny stavů českých, že vzali na sebe uhrazení celé pětiny jeho dluhů, jež dostoupily tehda výše 14 milionů tolarů.

Důrazněji a svorněji než ve věcech politických ozvali se protestantští stavové na tomto sněmě proti porušování svobod náboženských a podali zvláště v příčině kostelů broumovského a hrobského stížnost k císaři. Avšak Matyáš nabyv nové odvahy z toho, že celé jednání generálního sněmu mělo proň netušeně příznivý průběh, ani v této věci jim nevyhověl. Nejprve dal

*) Zvláště zdá se mi příliš příkrým soud, jejž o nich pronáší Gindely, Dějiny českého povstání, I., 88 násl.

přísně potrestati novostrašecké měšťany, že vypudili katolického faráře k nim dosazeného. Potom obeslal k sobě (ke konci května 1616) na zámek Brandýs n. L. hraběte Thurna, rytíře Oldřicha z Gersdorfa a appellačního radu Šimona Kohouta z Lichtenfelsa a tam jim ústy kancléře Zdeňka z Lobkovic odpověděl na onu stížnost stručně a přísně, že se poddaným katolických vrchností nepovolí, aby si směli stavěti kostely dle libosti. „Co se pak týče osazování far na mých panstvích, doložil, v tom nechci býti méně než kdokoli z Vás, jimž jest dovoleno bráti si kněze od arcibiskupa". Tato slova císařská vzbudila mezi protestanty českými úžas a zděšení. Všichni vrchní zemští úředníci a radové, kteří se hlásili k víře protestantské, učinili nové podání k císaři (25. února 1617), v němž znovu žádali za nápravu oněch stížností, ale příznivého vyřízení se nedočkali. Za tohoto nového zostření protiv oposice česká přátelila se vždy více s myšlenkou, aby pro budoucnost vyloučila rod Habsburský z nástupnictví na trůně českém.

II. Ferdinand Štyrský přijat za krále českého i markrabí moravského.

Otázka nástupnictví v zemích Matyášových byla již od delší doby předmětem bedlivých úvah při dvoře císařském. Poněvadž císař se svou manželkou Annou Tyrolskou potomků se nedočkal, bylo třeba vzhledem k hrozivému chování stavů protestantských v Čechách i v jiných zemích postarati se zavčas o nástupce. Ze žijících dosud bratří Matyášových oba, Maximilian i Albrecht, pro pokročilé stáří řekli se svých práv, a tak z celé linie rakouské nejblíže oprávněným nápadníkem všech zemí, kde bylo uznáváno dědičné právo rodu Habsburského, stal se arcikníže F e r d i n a n d Š t y r s k ý. Jemu však bylo zápasiti s mnohými překážkami. Především byl to španělský král Filip III., který jsa po matce Anně vnukem císaře Maximiliana II., zdvihl nároky na dědictví po Matyášovi; Ferdinand teprve po delším vyjednávání a mnohými důležitými ústupky pohnul jej k odstoupení. Druhou překážkou byl kardinál Khlesl, který se obával o svůj vliv u císaře, jakmile by formálně uznán byl za nástupce Ferdinand, jehož důvěrníkem a platným rádcem již tehda byl štyrský šlechtic Hanuš Oldřich Eggenberk. Proto hleděl Khlesl rozličnými vytáčkami celou tuto otázku odložiti co nejdále do budoucnosti, a teprve, když arciknížata

Maximilian a Ferdinand mu pohrozili, že jej násilím od císaře vzdálí, a také španělský vyslanec chystal naň proto žalobu u papeže, Khlesl povolil. Nejprve měla býti otázka nástupnická vyřízena v Čechách. Císař ohlásil stavům českým, že vzhledem k svému stáří rozhodl se upraviti následnictví v Čechách, předložil jim prohlášení Maximilianovo i Albrechtovo, že se trůnu vzdávají, a vznesl na sněm, který svolán byl na den 5. června 1617, prosbu, aby arcivévoda Ferdinand od něho adoptovaný za krále byl „přijat, prohlášen a korunován".

Tato vyhláška spůsobila v Čechách i v zemích vedlejších velké pobouření. Dvůr císařský musil býti připraven, že narazí na prudký odpor u stavů protestantských, kteří dosud zastoupeni byli, ač menšinou, v nejvyšších úřadech zemských; vyšší šlechta byla převahou katolická, avšak rytířstvo a královská města až na nepatrné výjimky protestantské. Ještě před zahájením sněmu byli náčelníci oposice pozváni na poradu do české kanceláře, někteří získáni prospěchy osobními a stkvělými sliby, druzí zastrašeni hrozbou, budou-li působiti proti Ferdinandovi, pak že bude dobře, „aby každý z nich měl dvě hlavy". Téhož dne pak z rána, kdy mělo sněmovní jednání počíti, nejvyšší purkrabí Adam ze Šternberka a kancléř Zdeněk z Lobkovic snažili se dokázati ostatním nejvyšším úředníkům, že nehledě k abnormálním událostem r. 1609 a 1611 králové čeští z rodu Habsburského vždy byli od stavů přijímáni a nikoli voleni, že tedy koruna česká v tomto rodě jest dědičnou.

Členové oposice viděli, jak očividně ztrácí se jim půda pod nohama, ale nepozbyli ještě veškeré důvěry ve vítězství. V předběžné poradě, kterou konali v Karolinu, usnesli se hájiti předně svobodnou volbu panovníka oproti pouhému přijetí, a za druhé navrhnouti odložení volby, ježto prý třeba se napřed poraditi v této věci se stavy zemí vedlejších. A právě v této vážné chvíli na hlavy stavů českých shrnuly se následky pochybené politiky, kterou již po dvě stě let důsledně prováděli, vylučujíce při každé změně na trůně královském stavy moravské i ostatních zemí, náležejících ke koruně české, z veškerého účastenství. Po tolikáté byli již prohlásili, že jen jim přísluší právo osazovati trůn český, zejména příkrým spůsobem učinil tak Thurn r. 1611. Nyní, když byli v úzkých, najednou si vzpomněli na právo zemí vedlejších, jimi dosud popírané, jen aby nalezli záminku pro odložení volby.

Náčelníci protestantských stavů doufali, že pro tyto dva návrhy dosáhnou většiny ve sněmě pomocí rytířstva a měst královských. Ale naděje ta byla trpce zklamána. Když počalo se rokovati o proposici královské (6. června), z nejvyšších úředníků, kteří první byli vybídnuti, aby odevzdali svůj hlas, jediný Thurn, jenž zastával úřad purkrabí karlštejnského, odvážil se hájiti svobodné volby a účastenství zemí vedlejších. Ale nejvyšší purkrabí ihned mu odpověděl, že čeští stavové při osazování trůnu nikdy se nestarali o ostatní země, ano jeden z přísedících zemského soudu, Jindřich Kolovrat, odevzdávaje hlas svůj pro Ferdinanda, přímo se Thurna otázal, jak dovede nynější své chování srovnati s jednáním r. 1611, kdy co nejostřeji se prohlásil proti účastenství stavů moravských a slezských při volbě královské. Tento pádný důvod neminul se účinkem: kromě Thurna jediný Kolona z Felsu odvážil se hlasovati proti Ferdinandovi, Roupa, Budovec i Vilém z Lobkovic hlasovali pro něj, za nimi Ondřej Šlik, který ve jménu celého panského stavu prohlásil, že jest přednesenými tuto důvody přesvědčen o dědičném právu rodu Habsburského. Potom ovšem i rytířstvo a zástupci měst královských bez odporu odevzdali hlas svůj pro Ferdinanda, který tímto spůsobem skoro jednohlasně od sněmu byl nikoli zvolen, nýbrž tak jak proposice královská žádala, přijat za krále českého. Nový, ač teprve „designovaný“ král vydal potom revers, že bude šetřiti všech práv a svobod zemských, zejména majestátu Rudolfova. Z českých pánů Jaroslav Martinic a Vilém Slavata byli proti stvrzení majestátu, čímž se ovšem špatně zapsali u stavů protestantských. Brzo potom (19. června) Ferdinand byl za okázalých slavností korunován za krále českého.

Na Moravě přijetí Ferdinanda Štyrského za zeměpána stalo se spůsobem mnohem hladčím a snadnějším nežli v Čechách. V předloze královské, která podána byla na obecném sněmě v Brně (25. srpna 1617), poukázáno mimo jiné na to, že Ferdinand byl již od stavů českých za krále přijat, vyhlášen i korunován a že se doporučuje také moravským stavům za markrabí, poněvadž má sám nemálo zemí svých dědičných a obdařen jest vzácnými ctnostmi. Král Ferdinand II. že jest ochoten učiniti stavům „povinnost“ v příčině potvrzení privilegií, svobod a obdarování, vykonají-li mu stavové dle obyčeje

země svůj slib; do vlády však za života Matyášova že vkládati se nebude.

Na tuto proposici všichni čtyři stavové na sněmě shromáždění prohlásili, že přijímají českého krále Ferdinanda též za markrabí moravského, a za hlavní důvod uvedli, že jest vnukem a potomkem císaře Ferdinanda I. a „královny Anny, jakožto dědičky pravé a přirozené téhož království a markrabství a tudy pošlý z krve a z kmene králův českých a markrabí moravských, pánů našich". Pádněji zajisté nemohlo dědičné právo rodu Habsburského býti uznáno. Aby však nebylo naprosto žádné pochybnosti, že stavové moravští jednají v této otázce úplně samostatně, byla přidána ještě tato významná věta: „Na tom jsme se usnesli a srovnali společně a jednomyslně, z své dobré a svobodné vůle, neohlédajíce se na žádný příklad, zvláště pak na to, že sou páni stavové království českého J. Mst. K. za krále českého přijali a korunovali, což že jest se bez vědomí našeho stalo, neméně to nežli jako i prvé v nápodobné příčině předkové naši, obtížně snášíme". Při tom si však stavové moravští vyminili, že Ferdinand má pozbyti práva na Moravu, kdyby se císaři Matyášovi narodil mužský potomek; že neujme se vlády na Moravě za císařova živobytí; konečně že po smrti císařově při nastoupení ihned potvrdí lantfryd v plném rozsahu jeho, všechny svobody a zvyklosti, což má hned nyní zvláštním majestátem stavům býti zaručeno dříve, než mu stavové slib poddanosti vykonají. Poselstvo, které v té příčině vypraveno bylo ze sněmu k Ferdinandovi a v jehož čele byli kardinál Dietrichštejn a pan Karel st. z Žerotína, žádalo zvláště za potvrzení svobody náboženské, „aby jedenkaždý ze stavů mohl pánu Bohu svobodně a pokojně sloužiti; neboť dosud ani jim ani předkům jejich v svobodu svědomí sáháno nebylo, ani k víře, která jest dar Boží, žádný přinucován nebyl, a proto že i Ferdinand je při tom zůstaví".

Poselstvo moravské přijato bylo od krále Ferdinanda v Polné (1. září) a dostalo se mu ujištění, že budou bez rozmýšlení potvrzena všechna privilegia stavovská, že Ferdinand přizná se k landfrydu a vůbec vykoná jim svou povinnost. Jen vzhledem k žádané svobodě náboženské odpověděl vyhýbavě, že zachová se tak, jako předkové jeho, císařové Ferdinand, Maximilian, Rudolf a Matyáš, „strýc a otec jeho". Hned potom nový markrabí vydal se na cestu do Brna a potvrdil tam svobody

moravské (6. září 1617). Tak se stal Ferdinand II. markrabím moravským.*)

Podobným spůsobem, bez nesnází, přijat byl Ferdinand ještě v létě r. 1617 za panovníka od sněmu slezského a lužického. Kardinál Khlesl navrhoval, aby Ferdinand dal se hned potom ve vyjednávání se stavy rakouskými, aby mu holdovali. V duchu počítal na to, že toto vyjednávání se dlouho povleče anebo dokonce rozbije o požadavky stavů protestantských. Avšak král Ferdinand, byv poučen o těchto tajných záměrech Khleslových od španělského vyslance Oñate, nevešel na tento návrh, nýbrž vymohl si u císaře Matyáše svolení, aby se napřed vyjednávalo o povýšení jeho na trůn uherský a o získání královské hodnosti německo-římské. Bylof pevným míněním jeho i arciknížete Maximiliana, že když obou těchto hodností dosáhne, stavové rakouští neodváží se jemu holdování odepříti. I byl především položen říšský sněm uherský do Prešpurka na den 4. března, ale zahájen teprve 23. března 1618, a stavům předložena proposice podobného znění, jako před tím v Čechách a na Moravě, aby totiž Ferdinand byl za krále uherského „přijat, prohlášen a korunován". Ale uherská šlechta, zvláště nižší, prohlásila, že sice uznává zásluhy rodu Habsburského o obranu země proti Turkům a že tedy nemíní od tohoto rodu odstoupiti, nicméně že si přece vyhražuje právo svobodné volby. Dvůr císařský musil ač nerad povoliti, a tak po dlouhém a houževnatém vyjednávání Ferdinand byl (16. května 1618) zvolen a prohlášen také za **krále uherského**. Avšak volba jeho v Německu, o kterou hned potom usiloval, byla prozatím zmařena jednak odporem strany falcké, jednak tajnými piklemi kardinála Khlesla, který stále kladl Ferdinandovi v cestu všemožné překážky. Zatím povstání české spůsobilo mocný a nenadálý obrat ve všech tehdejších zemích habsburských.

III. Výbuch povstání českého (1618).

Povýšení Ferdinanda Štyrského na trůn český posilnilo neobyčejně stranu katolickou v Čechách i na Moravě a vzbudilo v ní pevnou naději, že bude nyní snadnou věcí provésti v těchto

*) Kalousek, Státní právo, 2. vyd., str. 230. — Kameníček v „Archivním rozhledu", v Čas. Mat. Mor., XVII., 346, a ve „Sněmích", I., 124 násl.

zemích náboženský převrat toho spůsobu a v té míře, jak uskutečněn byl již v zemích alpských. Na některých korunních statcích protestantské obyvatelstvo bylo donucováno buď přestupovati ke katolictví, nebo se vystěhovati; v městech královských, která až na Budějovice a Plzeň byla protestantská, nekatolíkům bylo odpíráno udělování práv měšťanských, a města nucena přijímati do svého svazku katolíky, jimiž potom dvorský sudí nebo podkomoří zemský obsazoval městskou radu; tím měla býti ponenáhlu vláda nad městy zajištěna katolíkům. Rozčílení v zemi rostlo, zvláště když vynikající osobnosti katolické se netajily míněním, že jest třeba zdvihnouti zřejmý boj proti protestantům a že především bude třeba hlavy sraziti náčelníkům oposice Thurnovi, Šlikovi, Vilémovi z Lobkovic a Budovcovi. Vynikající paní katolická, Polixena z Lobkovic, choť královského kancléře, vyjádřila se, že přišla doba, kdy buď protestanti od katolíkův neb tito od oněch budou potřeni. Broumovským protestantům bylo rozkázáno z kanceláře královské, aby klíče od nového kostela ihned vydali opatovi a když neuposlechli, byli čtyři měšťané toho města v Praze uvrženi do Bílé věže do vězení; císař nařídil (19. února 1618), aby byli vysláni do Broumova královští komisaři a přinutili městskou radu k zavření kostela; obyvatelstvo však se srotilo se zbraní v rukou, a komise odešla z Broumova s nepořízenou. Ještě hůře se vedlo Hrobským, jimž dal pražský arcibiskup kostel rozbořiti a se zemí srovnati. Tento skutek vzbudil nejen v Čechách nýbrž i za hranicemi velké pobouření a přispěl valně k pevnému přesvědčení obou stran, že jenom mečem bude možno náboženský spor rozhodnouti.

Defensoři, kterým za těchto okolností dle majestátu Rudolfova nastal úkol hájiti svých souvěrců, svolali zástupce krajů k poradě (6. března 1618). K sjezdu tomu dal podnět Thurn, který těžce nesl, že hned po korunování Ferdinandově zbaven byl výnosného úřadu purkrabí karlštejnského, jenž udělen byl katolickému pánu Jaroslavovi z Martinic. Sjezd, jehož účastenství nebylo valné, podal stížnost k místodržícím královským, jež však zodpověděna byla vyhýbavě. I bylo usneseno, podati stížnost k císaři prostřednictvím místodržitelův a odeslati listy ke stavům moravským, slezským i lužickým s prosbou, aby se u společného krále za ně přimluvili. Potom se sjezd rozešel s usnešením, že se má opět sejíti do dvou měsíců (21. května), neboť do té

doby doufalo se, že přijde odpověď jak od císaře tak i od stavů zemí vedlejších.

Od císaře došla odpověď velmi brzo, již za několik dní. V listě ze dne 21. března odmítnuty všechny stížnosti protestantů jako neodůvodněné, stavům bylo zakázáno konati zamýšlený sjezd a původcům předešlého sjezdu pohrozeno, že budou pohnáni k soudu. Zpráva o tom spůsobila velké pobouření u stavů protestantských a všeobecně pokládáni byli pražští místodržící, zvláště páni Slavata a Martinic, za původce císařského listu. Nebylo tomu tak, neboť k tomuto rozhodnému kroku poradil císaři Matyášovi kardinál Khlesl, který tehda projevil mínění, že císař proti českému hnutí nemá vystupovati plíživě jako liška, nýbrž násilně a mocně jako lev. Ale také oposice nemínila ustoupiti. Přes opětovaný zákaz císařův sešel se dne 21. května druhý sjezd protestantský a to za četnějšího účastenství šlechty než poprvé; města královská, jsouce v moci dvorského sudí a podkomoří zemského, dostavila se ovšem hloučkem nepatrným. Dle úmluv, učiněných před tím mezi náčelníky oposice, na tomto sjezdě mělo se zahájiti odpadnutí od rodu Habsburského a prvním krokem k tomu mělo býti zavraždění nenáviděných místodržících Slavaty a Martinice. V paláci Albrechta Smiřického konali (22. května) poradu o tom Thurn, Budovec, Václav z Roupova, Kolona z Felsu, Pavel i Jan Litvín z Řičan, oba Vchynští a j. K nerozvážnému, zločinnému a v následcích svých tak tragicky osudnému skutku došlo dne 23. května: z rána členové sjezdu, v počtu asi 100 osob, stavu většinou panského a rytířského, ozbrojeni a provázeni ozbrojenou družinou vytrhli z Karolina na hrad královský, kdež zasypali výčitkami Slavatu i Martinice, a když pan Pavel z Řičan přečetl prohlášení, že stavové pokládají je za rušitele majestátu a je tedy vyhlašují za nepřátely své i všeho veřejného blaha, druzi chopili se obou a svrhli je i písaře Filipa Fabricia s okna do příkopu hradebního 28 loket hlubokého. Šťastnou náhodou nepřišel nikdo z nich o život; jen Slavata těžce se zranil při pádu o římsu i nalezl ošetření i ochranu v blízkém paláci paní Polixeny z Lobkovic; Fabricius vydal se na cestu do Vídně, aby o těchto událostech podal zprávu císaři.

Náčelníci stavů protestantských byli odhodláni vzpouru zahájenou svržením místodržících provésti do nejkrajnějších

důsledků. I prohlásili sjezd svolaný za řádný sněm zemský, zvolili si třicet direktorů k řízení správy zemské, po desíti z každého stavu, panského, rytířského a městského; v čele direktoria postaven pan Václav z Roupova, Thurn zvolen vrchním velitelem vojska, které však mělo se teprve sbírati, jemu k ruce přidáni Kolona z Felsu, Jan z Bubna a Pavel Kaplíř ze Sulevic. O něco později vrchního velení nad vojskem ujal se hrabě Hohenlohe, doporučený od kurfirsta Bedřicha Falckého, který hned od počátku vzpoury stavům českým nabízel pomoc, Direktoři vypsali hned potom všeobecnou zemskou berni na vojsko, vypověděli jezuity ze země a zabavili jejich statky i některých úhlavních protivníků svých. Thurn pak již dne 16. června v čele 4000 m. vytrhl proti městům Krumlovu a Budějovicům, které zůstaly císaři věrny a přijaly také císařské posádky, a hrozbami přinutil Krumlov ku vzdání, kdežto Budějovice setrvaly v odporu. Bylo to vedle Plzně jediné královské město, které se k povstání nepřidalo. Všechna ostatní města, i převážná většina stavu panského i rytířského, mezi nimi i mnozí katolíci, dali se strhnouti proudem revolučním.

Ačkoli stavové čeští zvláštním listem k císaři Matyášovi dovozovali, že všeobecná hotovost, kterou sbírají, není namířena proti němu, nýbrž proti jejich nepřátelům, přece nikdo, a zvláště tedy dvůr vídeňský, nemohl ani na okamžik býti v pochybnostech o pravé povaze celého hnutí tohoto. Nicméně četní rádcové, mezi nimiž nejvyšší pukrabí český Adam ze Šternberka, ano i nejbližší důvěrník Matyášův, kardinál Khlesl, byli toho mínění, že každý pokus potlačiti vzpouru by byl marným a že tedy bude lépe stavy po dobrém uvésti zase v poslušenství. V tom smyslu bylo také od císaře k českým stavům odesláno několik listů, jimiž sice další zbrojení jejich se zakazovalo, ale jinak císař v nich snažil se stavy uspokojiti slibem, že bude šetřiti všech svobod zemských, zejména oněch, jež obsaženy byly v majestátě Rudolfově. Takovou shovívavost a mírnost však zavrhoval král Ferdinand, jenž podporován byl od arciknížete Maximiliana, španělského vyslance Oñate a z českých pánů zvláště od nejvyššího kancléře Zdeňka z Lobkovic; jejich přesvědčením bylo, že není jiného zbytí, leč potlačiti vzpouru českou zbraní a přísně ji potrestati, ano jim jevilo se vyšlehnutí vzpoury štěstím, poněvadž prý tím podává se císaři do rukou zbraň, aby konečně

protestantství a zpupnost stavovská v Čechách byly pokořeny. Poněvadž však těmto záměrům nejvíce na odpor se stavěl kardinál Khlesl, rozhodli se Ferdinand i Maximilian, vzdáliti osobu jeho od císaře, zajali jej, odvezli (20. července) tajně na zámek Ambras v Tyrolích, kdež držán byl pod přísným dozorem, a teprve dodatečně skutek ten u císaře ospravedlnili. Tím byly útočné straně při dvoře vídeňské ruce zcela uvolněny, a již v srpnu vypraveno bylo první vojsko do Čech proti Thurnovi vedením plukovníka Dampierra.

IV. Marné snahy Žerotínovy o smír. Smrt císaře Matyáše (1619).

Povstání české zahájeno bylo za okolností hned na samém počátku nepříznivých, zejména konstellace zahraniční neslibovala v té příčině šťastného výsledku. Kdežto císař mohl ihned bezpečně počítati na okamžitou pomoc vojenskou ze Španělska i od arcivévody Albrechta, správce španělského Nizozemí, českým stavům naproti tomu sliboval přispěti pouze kurfirst falcký, náčelník evangelické unie; netoliko však, že sliby ty byly pochybné, nýbrž dalo se očekávati, že první krok unie ve prospěch Čechů nalezne mocnou protiváhu u ligy katolické. A což Francie, hlavní sokyně rodu Habsburského? Tam k neocenitelnému štěstí této dynastie neseděl již na trůně nesmiřitelný Jindřich IV., nýbrž nepatrný Ludvík XIII., odtud ani unie ani protestanté čeští nemohli se nadíti pomoci. I zbývala těmto jediná naděje, že totiž stavové ostatních zemí Matyášových na základě předešlých úmluv slovem i skutkem přispějí k vítězství ohrožené svobody stavovské i náboženské.

Ale i tyto naděje byly z největší části zklamány. V Uhrách palatin Forgáč, když k němu do Prešpurka přišel delegát stavů českých, učený Pavel Jesenský, aby směl shromážděným stavům uherským přednésti žádost za pomoc, nejen že k tomu nepřivolil, nýbrž dal jej zajati a odvésti do Vídně, kdež byl Jesenský uvězněn ve věži, ve které kdysi král Václav IV. v zajetí svém přebýval. V Horních Rakousích sice stavové císaři odepřeli žádost, aby směl v jejich zemi proti Čechům vojsko najímati a rozestavovati, a stejně odmítavě zachovali se také stavové dolnorakouští a uherští. Avšak z toho ještě nekynula Čechům pomoc přímá. Takovou pomoc najisto očekávali z Moravy, nejen

proto, že tato země kmenovou příbuzností stála jim nejblíže, nýbrž i z té příčiny, že také moravští protestanté od nějaké doby dospěli k pevnému přesvědčení, že jejich svoboda náboženská jest za Matyáše neméně ohrožena, nežli byla za Rudolfa, a že ještě větší nebezpečí jí nastává, až otěží vládních uchopí se rázný Ferdinand. Tak zajisté smýšlel i sám pan Karel z Žerotína, zvláště od té doby, co donucen byl (1615) rozličnými příkořími se strany katolické vzdáti se úřadu zemského hejtmana a na jeho místo nastoupil Ladislav Popel z Lobkovic, rozhodný katolík a bratr českého kancléře Zdeňka. Není pochybnosti, že při všeobecném rozjitření, které tehda i na Moravě zavládlo, a při neobyčejné vážnosti, jaké Žerotín požíval u všech stran i tříd společenských, jediné slovo tohoto podivuhodného muže by bylo stačilo, aby Morava přidala se ke vzpouře české. Ale Žerotín zůstal věren svým dřívějším zásadám, zejmena oné, že nelze svobody náboženské uhájiti mečem. O oprávněnosti povstání českého pronesl správné mínění: „nemůže popřeno býti, že na této straně sáhlo se příliš na majestát, na druhé straně však že jali se majestátu hájiti prostředky tuze neobyčejnými.“ Věc stavů českých pokládal za oprávněnou, ale způsob, jakým při svou vedli, neschvaloval. Jakž by mohl také schvalovati pokus vraždy na císařských místodržících, který i ve Francii tehda byl zatracován.*) Žerotín také celému povstání netušil, i kdyby se Morava k němu připojila.

Z toho také se vysvětluje, že pan z Žerotína měl té doby jedinou opravdovou snahu: zjednati smír mezi dvorem vídeňským a povstalci. Vláda císařská také velmi záhy ocenila jeho úmysl a hned po vypuknutí vzpoury české císař pozval Žerotína do Vídně, aby se súčastnil tam porad, jaká opatření dlužno učiniti. Žerotín neváhal uposlechnouti a odebrav se do Vídně (17. června), doporučil užiti mírných prostředků, zejmena aby do Čech vypraven byl arcikníže Maximilian jako prostředník. Této rady nebylo uposlechnuto, ježto se jí opřel

---

*) Král Ludvík XIII. psal tehda Filipovi Španělskému: „Kdyby výstupek Čechů zůstal bez potrestání, mělo by to takové následky, že by pak jemu a jiným panovníkům každodenně podobné příkoří spůsobeno býti mohlo.“ Gindely, Děj. čes. povstání, I., 300. — K této stati srv. též Herbenův článek „Brněnský sněm v květnu r 1619“ v Histor. sborníku, I., 176 násl. a Kameníčkův článek tamže: „Kterak Moravané přistoupili k povstání českému.“

Khlesl, ale císař žádal aspoň Žerotína, přijav jej v slyšení, aby podporoval u stavů moravských přijetí královské proposice na sjezdě, který svolán byl do Olomouce na den 26. června. Žerotín to přislíbil a navrátil se domů. Zatím už vypraveno bylo od stavů českých do Olomouce poselstvo s Jindřichem Slavatou v čele žádat, aby se Moravané k povstání připojili. Přičiněním Žerotínovým zamítnut byl návrh čelící k podpoře této žádosti a na místě toho zvolena byla deputuce k císaři, jež měla mu doporučiti mírné vyrovnání s Čechy. Krom toho usnešeno najati 2000 jezdcův a 3000 pěšího vojska k opatření bezpečnosti zemské; vojsko to, jehož vůdci jmenováni Albrecht z Valdštejna, Jiří z Náchoda a Petr Sedlnický, mělo se postaviti na hranicích českých u Jihlavy. V poselstvu k císaři byl vedle kardinála Dietrichštejna a knížete Karla z Liechtenštejna také Žerotín.

Zatím ovšem ve Vídni po odstranění kardinála Khlesla upuštěno bylo nadobro od pokusu o smířlivé narovnání. Nežli poselstvo moravské dorazilo do Vídně, byly již císařské pluky pohotově, aby zemí moravskou vtrhly do Čech. Stavové moravští byli tím velmi překvapeni, jednak že průchodem vojsk Moravě nastávaly nové útrapy, jednak že to měla právě tato země býti, ze které měl se státi první vpád do Čech. Poselstvo podalo ihned ve Vídni stížnost v té příčině, ale císař prohlásil, že nelze opatření to již odvolati. Na obecném sněmě, který svolán byl 15. srpna do Brna a k jehož zahájení dostavil se Ferdinand jakožto zástupce císařův, předložena byla královská proposice, v níž žádáno předně, aby Morava se otevřela plukům císařským, za druhé, aby polovice najatého vojska byla ponechána císaři k útoku do Čech. Naproti tomu stavové čeští k tomuto sněmu podali znovu žádost za připojení Moravy k jejich věci. Postavení Žerotínovo, na nějž oči všech byly upřeny, bylo nanejvýš nesnadné. Na konec byl průchod císařského vojska do Čech povolen, a českým stavům oznámeno, že zemský hejtman musil povoliti přání císařovu. Druhá žádost proposice královské byla odmítnuta, ale zároveň odpověděno stavům českým, že se s nimi Moravané nemohou spojiti proti císaři, poněvadž mu slíbili poslušnost. Aby se vyhovělo oběma stranám, bylo zvoleno poselstvo, které mělo nejdříve odebrati se do Vídně, tam si vyžádati přiměřené instrukce, odtud pak vydati se do Prahy a tam stavy napomenouti, aby se za slušných podmínek císaři poddali, jinak že budou moravští

stavové nuceni k němu se připojiti. Stavové slezští, kteří jediní Čechům slíbili pomoc na základě konfederace z r. 1609, měli býti vybídnuti, aby neposílali do Čech vojska, nýbrž hleděli raději spolu s moravskými posly smír prostředkovati.

Lužičtí stavové podobně jako moravští, zachovali se k žádosti českých stavův odmítavě.

Zatím co pochodeň válečná v Čechách vyšlehla prvním plamenem, a císařské vojsko v počtu 14.000 m. pod vrchním vedením hraběte Buquoje vtrhlo do země nemilosrdně plenic a pustošíc, proti němu pak Thurn zaujal pevné postavení u Čáslavě, zvolené poselstvo moravské, v němž byli kardinál Dietrichštejn, Žerotín a pan Bohobud z Lipé, odebralo se do Vídně a odtud do Prahy k prostředkování zamýšleného smíru. Ale všechna jeho práce ukázala se marnou. Dvůr vídeňský, nežli se přikročí k dalšímu vyjednávání, kladl především podmínku, aby stavové čeští složili zbraň a vojsko rozpustili. Touto neustupností vlády bylo Žerotínovo poslání v Čechách značně stíženo, neboť náčelníci povstání beztoho již na něj zanevřeli, vytýkajíce mu, že jeho vinou Morava otevřena byla vojsku císařskému a že tedy tato sesterská země k Čechům hůře se zachovala nežli německé Slezsko, ano i oboje Rakousy. Proto také vřelá slova Žerotínova k zástupcům sněmu českého (17. září) vyzněla na prázdno. Tito nemohli pochopiti, jak může náčelník jejich souvěrců na Moravě, který r. 1608 sám zdvihl zbraň v podobné příčině proti císaři Rudolfovi, najednou od nich žádati, aby bez jakýchkoli záruk vzdali se dvoru vídeňskému na milost a nemilost, ano počali Žerotína i podezřívati, že jest tajným stoupencem císařovým. Odpověď, kterou poselstvo moravské (koncem září) přineslo, zněla v ten rozum, že stavové čeští nemohou zbraně složiti, pokud jim nebudou zaručeny jejich politické a náboženské svobody a pokud by císař sám nepodal ruku k smíru povolením formálního příměří. Nelze popříti, že Čechové v této chvíli nemohli jinak jednati. Jejich odvaha byla ještě zvýšena, když konečně přišlo jim na pomoc ze Slezska 3000 m., čímž Thurn sesílen udeřil u Pelhřimova (3. listopadu) na císařského vojevůdce Dampierra a donutil jej k rychlému ústupu k Jihlavě. Tato porážka spůsobila na Moravě takové leknutí, že veřejná hotovost zemská shromážděná u Jihlavy rozešla se v nepořádku na všechny strany. Brzo potom poražen byl od Thurna vůdce hlavního vojska císařského u Lomnice

(9. listopadu) s těžkými ztrátami, a Arnošt z Mansfelda, vůdce pomocného vojska, jež poslal Čechům vévoda savojský Karel Emanuel, po více než čtyřnedělním obléhání dobyl Plzně, hlavní bašty katolické v Čechách (21. listopadu). Thurn hned potom vypravil oddíl vojska do Rakous vedením hraběte Jindřicha Šlika, který zmocniv se Světlé odrazil Dampierra daleko dovnitř země a vtrhnuv až k Vítorazi, odtud rozeslal několik oddělení vojenských do blízkého i vzdálenějšího okolí za plenem. Tím spůsoben jednak nemalý postrach u dvora císařského ve Vídni, jednak šlechta dolnorakouská vedením pana Kryštofa Ondřeje Thonradela zdvihla nové stížnosti náboženské, kdežto stavové hornorakouští, vedeni Černemblem a Gothardem ze Stahremberka, netoliko že odepřeli císaři peněz i vojska, nýbrž i zabránili přístupu do Čech 2000 m., které císař posílal stísněnému Buquojovi na pomoc. Ano již také uherští stavové počali se kloniti k odboji, aspoň palatin Forgáč v čele uherské deputace vyjednával v této době v Rohách se stavy dolno- i hornorakouskými.

Že však ani tehda ještě povstání se nerozšířilo po všech zemích Matyášových, příčinu toho dlužno hledati na Moravě. Stavové této země dosud neprojevili rozhodné vůle, že by se mínili k Čechům přidati, a přece očekávalo se s nadějemi na jedné, s obavami na druhé straně, že tak konečně přece učiní. Čechové aspoň na jisto doufali, že první větší válečný úspěch je k tomu donutí. Císař Matyáš zase hleděl si Moravy stůj co stůj udržeti, v dopisech k stavům moravským (v listopadu 1618) stěžoval si na kruté řádění Čechů zvláště proti věrné Plzni a ubezpečoval je, že by rád vše mírně ukončil, poněvadž žold vojsku velmi obtížně sbírá. Na žádost stavů svolal pak obecný sněm do Brna na den 13. prosince. Tam také upřena byla pozornost všech sousedních zemí. Černembl, Gothard ze Stahremberka i Thurn chystali se již koncem listopadu do Brna, aby si připravili na tomto sněmě příznivou půdu. Také na Žerotína učiněn byl mocný nátlak. Černembl odejel k němu do Třebíče a tam usilovně mu domlouval, aby konečně svým slovem rozhodujícím přispěl k spojení Čech a Moravy; v témže smyslu psali mu markrabí krnovský a Thurn. Ale Žerotín zůstal neoblomným, jednak že chtěl zůstati rodu Habsburskému věrným, jednak že byl přesvědčen, že povstání skončí nešťastně. V ob-

šírném listě k markrabímu krnovskému rozepsal se o rozmanitých důvodech, ze kterých nesouhlasí s připojením Moravy k povstání českému. „Jest křivé — píše — mysliti si, že císař Matyáš a katolíci dali by se přistoupením Moravy zastrašiti a k takovému porovnání, na jaké se myslí, přinutiti. Naopak! Přistoupení Moravy připravilo by je do takového zoufalství čili případněji řečeno do takové zuřivé odhodlanosti, že by nejen tuto, nýbrž všechny okolní země, ano veškera říše ke svému konci a nezbytnému zahynutí přivedeny býti musily". Když pak proto u protestantů moravských viněn byl z nekalého smýšlení k svým souvěrcům, odpověděl na tuto výtku v listě k moravskému pánu z Tiefenbachu: „Jest věc podivuhodná, že jest tak malá spokojenost se mnou, který jsem posud přece nic jiného nečinil, leč k pokoji radě, jej se vší pilností a opravdovostí vyhledával a podporoval, neproviniv se proti nikomu ani slovem ani skutkem. Také proti Čechům jsem se nikdy neprohlásil, nikdy skutkem neprojevil, proti nim nikoho neposazoval, věc jejich za bezprávnou nepokládal, ovšem pak spůsob jakým při svou vedou, neschvaloval — ač ani proto ještě nepřátelství ode mne neužili".

Třebas ubezpečen věrností Žerotínovou, dvůr císařský naplněn byl tehda velkými obavami, jak se stavové moravští zachovají. Žerotín však v plné sebedůvěře psal králi Ferdinandovi (29. listopadu 1618), že netřeba se ničeho strachovati. Ferdinand měl v úmyslu zahájiti sněm brněnský jako plnomocník císařův a již také byl na cestě do Brna, ale byv varován od kardinála Dietrichštejna před jakýmis úklady, vrátil se do Vídně. Sněm zahájili tedy císařští komisaři Jindřich z Kolovrat a Bedřich z Talmberka, ze stoupenců císařových přítomni byli kníže Karel z Liechtenštejna, kancléř Zdeněk z Lobkovic, kardinál Dietrichštejn a ovšem i Žerotín. Jednání však nebylo tak hladké, jak tento byl očekával. Neboť také čeští stavové vypravili deputaci do Brna, Pavla z Řičan, Oldřicha z Gersdorfa a Smila z Michalovic, v patách za nimi pak přicválal hrabě Thurn s praporcem jízdy, opustiv na krátký čas bojiště rakouské, aby svou přítomností Moravany strhl k odboji. Tím protestanští stavové moravští uvedeni byli do válečné nálady a proto také oba císařští sekretáři Fabricius a Michna, kteří v Brně dleli, rychle se z města klidili, aby ušli druhé defenestraci. Protestanté s počátku ze sněmovních porad vyloučili katolíky ano i samého Žerotína, který teprve po dvou

dnech vymohl si přístup k nim. Ale tu také hned se ukázalo, co dovede u jeho krajanů vážnost jeho osoby i mohutná výmluvnost. Přes přítomnost Thurnovu, a ač protestanté už byli odhodláni, odhlasovati připojení Moravy k Čechám, nestalo se nic takového a usnešeno pouze, ovšem za souhlasu stavů katolických, císaři důrazně doporučiti mírné vyrovnání s Čechy.

Kostky byly vrženy v neprospěch Čechů. Za příkladem Moravy také Rakousy a Uhry váhaly k nim se připojiti. Čechové zůstali na tak dlouho osamoceni, až se podařilo císařskému dvoru své chatrné vojenské síly doplniti pomocmi z Německa, Španělska, z Italie i Nizozemska. Stavům českým málo prospěla pomoc slíbená brzo potom od kurfirsta falckého i vévody savojského. Osud jejich povstání byl rozhodnut a to zakročením jediného muže, Karla staršího z Žerotína. Jeho zásluhou Morava zachovala věrnost Habsburkům, pokud žil císař Matyáš, jehož slabá vláda by byla společnému odboji všech zemí dědičných jistě neodolala. Po smrti Matyášově (20. března 1619) otěží vladařských se ujal Ferdinand, pán zemí štyrských a zvolený i korunovaný již král český a uherský. Tento panovník sice často jevil váhavost v jednání a spoléhal také dosti na rady svých důvěrníků, nicméně důrazem a rozhodností daleko vynikal nad Matyáše, a zejména po stránce náboženské vynikal neoblomností, vštípenou mu již od mládí. Také nastoupil na trůn ve věku mnohem mladším než kdysi Matyáš, byloť mu při smrti tohoto teprve 41 let.

V. Vpád Thurnův na Moravu. Stavové moravští připojí se přes odpor Žerotínův k povstání českému.

Nastoupením Ferdinandovým stal se veliký obrat v dosavádním stavu věcí tím, že se naprosto změnil poměr panovníka ke stavům českým. Stavové čeští, kteří k Matyášovi zachovávali aspoň na oko poddanskou úctu, byli odhodláni, neuznati nikdy Ferdinanda za svého krále, poněvadž byli přesvědčeni, že by jich svobod, zvláště náboženských nikdy neuznal. Také Ferdinand byl by nejraději upustil od všelikého vyjednávání; ale poněvadž vyzbrojení pomocné armády ve Španělsku mohlo ještě několik neděl potrvati a do té doby Ferdinand své síly nemohl měřiti s brannou mocí českou, doufal tuto mezeru časovou vyplniti

vyjednáváním. Proto také hned v prvním listě po smrti Matyášově sliboval stavům českým, že jim vydá revers, ve kterém všechny jejich dosavadní svobody, tedy i majestát císaře Rudolfa, budou stvrzeny, uznají-li jej za svého krále. Ale stavové, kterým zase záleželo na rychlém rozhodnutí v poli, odmítli všeliké vyjednávání, a také druhý návrh krále Ferdinanda v té příčině jim poslaný (22. dubna) zůstal bez odpovědi. Členové direktorské vlády měli mnohem pilnější práci, aby totiž získali co nejdříve ostatní země koruny české i Horní a Dolní Rakousy. Doba k tomu zdála se býti velmi příhodnou, neboť osobnost Ferdinandova vzbudila i v ostatních zemích u stavů protestantských vážné obavy. Slezané, navnazeni rozličnými sliby direktorů českých, zvláště slibem, že budou uznány jejich nároky na Opavsko, odepřeli přijati Ferdinanda za svého panovníka, pokud by nebyl uznán v Čechách a na Moravě. Také lužická šlechta, ovšem s odporem měst, prohlásila, že se připojí k Čechům, budou-li jim při volbě královské a v postavení k české kanceláři přiřčena táž práva jako Slezanům. Hornorakouští stavové odepřeli holdovati Ferdinandovi, jmenovali ze své moci zemského hejtmana, prohlásili se ochotnými vejíti ve spolek s Čechy a králi Ferdinandovi na jeho stížnost vzkázali, že věc českou pokládají za spravedlivou a že jsou odhodláni ji hájiti do poslední kapky krve. Podobně učinili stavové dolnorakouští, ano hleděli pro společnou věc získati též Uhry a Moravu.

Tyto příznivé zjevy v zemích sousedních pohnuly stavy české k pokusu, vynutiti podobný převrat — třebas i branným násilím — na Moravě. Především učiněn nový nátlak na Žerotína: Budovec dvěma listy plnými trpkých výčitek, markrabí krnovský, vůdce slezského vojska v Čechách, na osobní schůzi v Jindřichově Hradci (3. dubna) hleděli jej získati, hrozíce jinak, že Morava vojenským vpádem z Čech bude přinucena k připojení, ale všechno jejich úsilí zůstalo marným. Žerotín radil králi Ferdinandovi, aby osobně zahájil sněm na Moravě, zároveň pak vyzval kardinála Dietrichštejna, který byl velitelem pluků moravských, aby tyto rozestavil po hranicích českomoravských a tak vpádu vojska českého zavčas zabránil. Dietrichštejn však buď z opatrnosti nebo z nedostatku odhodlanosti opomenul tak učiniti a ponechal vojsko v Brně a v Olomouci. Ostražitost Žerotínova neosvědčila se planou. Již dne 18. dubna Thurn

na rozkaz direktorů vypravil se k hranicím moravským, jež nalezl nestřeženy, a byl již po pěti dnech (23. dubna) v Jihlavě od veškerého měšťanstva i od části šlechty moravské okázale uvítán. Dospěv do Znojma, přijal tam od většiny šlechty ujištění, že na sněmě brněnském, který byl od krále Ferdinanda svolán k počátku května, dojde k uzavření spolku česko-moravského. Kardinál Dietrichštejn byl tak ustrašen, že po svém důvěrném sluhovi vzkázal Thurnovi, že proti takovému spolku ničeho nenamítá. Podobně vyslovil se kníže Lichtenštejn a žádal jen ve jménu katolíků za bezpečný průvod na sněm. Pouze Žerotín ze svého venkovského sídla v Rosicích nedal na jevo ni nejmenší známky, že by mínil přesvědčení své změniti. Zemský hejtman Ladislav Popel z Lobkovic teprve týden po vpádu Thurnově na Moravu (29. dubna) osmělil se poslati k němu list s dotazem, „proč do země moravské vpadl?“ Thurn odpověděl mu ze Znojma (30. dubna) jízlivě, že „proto vtrhl on i s ostatním rytířstvem českým na Moravu, aby tam své přívržence navštívil, nepřátely pak, kteří smlouvu porušivše dovolili Čechy spustošiti mečem i ohněm, aby vyzval k zápasu.“

Při tomto chabém smýšlení strany císařské vítězství Thurnovo na Moravě bylo nepochybným. I ve vojsku moravském nastal obrat v jeho prospěch. Kdežto jízda vedená Jiřím z Náchoda a Petrem Sedlnickým stála u Brna, pěchota, jejíž velitelem byl pan Albrecht z Valdštejna, umístěna byla v Olomouci. Valdštejn byl horlivý stoupenec dvora vídeňského a obávaje se, že by spolu s ostatními vůdci buď musil se přidati k hnutí stavovskému, nebo že by mohl býti sesazen, učinil tajnou domluvu s Náchodským, aby pluky sobě svěřené zachránil, pro Ferdinanda. Náchodský tedy pokusil se jízdu odvésti od Brna k Olomouci, ale důstojníci vedeni podplukovníkem Stubenvollem se mu vzepřeli, donutili jej k útěku do Vídně a vrátili se s veškerým vojskem v poslušnost stavů. Sedlnický těchto piklů se nesúčastnil. Zatím Valdštejn, v podobném úmyslu jako Náchodský, rozkázal svému podplukovníkovi, aby s devíti praporci pěchoty dal se na pochod k hranicím uherským, on že s ostatkem za ním dorazí; mínil tam totiž střežiti některý z průsmyků pro oddíl vojska, jenž měl z Uher Ferdinandovi přijíti na pomoc. Když podplukovník neuposlechl tohoto rozkazu, byl od Valdštejna proboden, na jeho místě jmenován jiný a vojsko bez průtahu odvedeno. Na

večer téhož dne Valdštejn odebral se s vojenským průvodem k městskému pokladníku olomuckému, donutil jej, že mu vydal veškero jmění v pokladně uložené (96.000 tolarů), dal je naložiti na vozy a spěchal za ostatním vojskem. Toto z velké části sice zase od něho se odtrhlo a navrátilo domů, ale peníze Valdštejn šťastně dovezl do Vídně a tam odevzdal jako vítaný příspěvek válečný králi Ferdinandovi.

Zatím scházeli se stavové ke sněmu brněnskému. Strana katolická, v jejíž čele byl kardinál Dietrichštejn a kníže Lichtenštejn, byla stísněna, neméně Žerotín. Když protestantská šlechta, provázená jízdou Sedlnického, na cestě ze Znojma blížila se Brnu, katoličtí soudruzi vyšli jí na půldruhé míle vstříc, což nebylo již pouhým projevem zdvořilosti, nýbrž uznáním jejího nastávajícího panství. Protestantští stavové měli potom krátkou poradu v Slavkovském domě, to jest v paláci hraběte Oldřicha z Kounic, z jehož oken potom pan Ladislav Velen z Žerotína k lidu venku shromážděnému obrátil se s otázkou, zdali chce býti se stavy za jedno? Když lid zvolal: „Chceme!", byly zavřeny brány městské, šlechta všechna i zástupci měst, zvláště však měšťanstvo brněnské, odebrali se na Zelný trh a tu sestoupivše se v kolo, pod širým nebem se zdviženými prsty zavázali se přísahou, že při sobě do posledního přemožení věrně a neproměnlivě státi a jedni druhých zastávati chtějí (2. května).

Téhož dne potom stavové odebrali se do bytu kardinálova a tázali se ho, zdali jako generál jmenovaný od sněmu nad zemskou obranou ví něco o zrádě Náchodského a Valdštejnově; někteří hrozili mu i vyhozením s okna, jako prý se stalo místodržícím pražským, a žádali, aby ihned složil úřad generála. Kardinál poděšen na smrt, popíral vědomost svou o zradě, jsa zajisté nevinen, a co se důstojenství jeho týče, prosil stavův, aby se vzdáti směl aspoň po několika dnech, čímž by ho ušetřili posměchu a potupy, přislibuje zároveň, že s nimi za jedno státi chce, jen aby žádného násilí na něm nevykonávali. Stavové obměkčeni jeho úzkostlivým a pokorným chováním, odebrali se k panu Karlu staršímu z Žerotína, jehož pro příbuzenství s oběma zrádnými vůdci podezřívali z účastenství, a dali mu touž otázku, jako před tím Dietrichštejnovi, avšak on velmi důstojně a rozhodně odmítl takové podezření, a stavové klidně odešli. Naposledy zašli ještě ke knížeti Lichtenštejnovi a také na něho

vznesli podobné obvinění, jenže s menší prudkostí, než v obou případech předešlých, neboť doufali, že tohoto mocného velmože ještě získají. Když tedy kníže ještě dosvědčil, že životem i statky chce při stavích státi a tento slib potvrdil rukou dáním, opustili jej v přátelské shodě, kdežto Dietrichštejn i Žerotín ve svých bytech přísně byli střeženi oddělením mušketýrův. Onen snášel osud svůj zbaběle, s nářkem a pláčem, psal do Vídně srdcelomné listy a pohnul i krále Ferdinanda, že stavům moravským vrátil peníze, ukořistěné Valdštejnem; Žerotín klidně a zmužile oželel ztrátu osobní svobody, napomínaje pouze své odpůrce, aby neporušovali stavovských svobod, neboť tím že zuří jen sami proti sobě. Po čtrnácte dní zůstal uvězněn ve svém domě, pak dostal dovolení od stavův, aby se směl odstěhovati na své statky, ale musil se zavázati, že odtud nikam neodejde, pokud by závazku svého nebyl sproštěn. I pobýval největším dílem na Rosicích.

Vlastní jednání sněmovní, které se počalo 4. května, zahájeno bylo sesazením Ladislava Popela z Lobkovic s úřadu hejtmana zemského, i bylo mu uloženo, že se nesmí z Brna vzdáliti bez vědomí stavů. Kardinál vzdal se ovšem hodnosti generálské i správy stavovské pokladny; veliteli vojsk jmenováni: Petr Sedlnický a Ladislav Velen z Žerotína nad jízdou, Bedřich z Tiefenbachu nad pěchotou. Pak bylo usnešeno, vypověděti jezuity ze země pro všechny potomní doby. Hned druhého dne přišla stavovská komise do brněnské kolleje jezuitské a rozkázala členům jejím, aby se ihned dali na odchod, nedavši jim ani poobědvati. Zatím dostavil se do Brna delegát stavů horno- i dolnorakouských Maximilian Hoën, z Čech pak přišlo 6. května dvanácte zástupců, v jich čele president direktorské vlády Václav Vilém z Roupova. Dne 8. května měli poslové ti slavnostní slyšení v plném sněmu. Český pán z Roupova žádal krátce, aby Moravané konečně přistoupili k Čechům a přistoupení to aby osvědčili spojením svého lidu válečného s českým. Jemu odpovídal moravský pán Vilém z Roupova, pán na hradě Znojemském, nejvyšší komoří moravský, slibuje rychlé vyřízení a dobrou naději dávaje; vyřízení to pak stalo se v plném sněmě dne 11. května, kdež prohlášeno, že stavové moravští spolčují se s pány českými proti komukolivěk; o tom pak ihned dána obšírná správa poselstvu českému i rakouskému

pánu Max. Hoënovi. V čelo zprávy zemské zvoleno bylo 29 direktorů (12 ze stavu panského, 12 z rytířského, 5 z měst královských) s plnou mocí sbírati vojsko, svolávati stavovské sjezdy, uzavírati spolky s cizími státy, dělati dluhy a v čas potřeby se doplňovati. Albrecht Eusebius z Valdštejna a jeho pomocník Lev Licek z Ryzmburka, rovněž Jiří z Náchoda a jeho druh Vilém Brabantský, byli jako zrádcové, kteří s nepřáteli vlasti se spojovati chtěli, na věčnost ze země vypovězeni a statky jejich zabrány.

Takovým spůsobem i Morava po dlouhém váhání a rozmýšlení připojila se k povstání proti králi Ferdinandovi. Všeliké pokusy smírné byly rázem zpřetrhány, nebylo již pochybnosti, že toliko meč přinese konečné rozhodnutí.

IV. Bitva u Vistonic. Konfoederační akta zemí českých. Volba Bedřicha Falckého za krále českého. Thurn a Betlen Gábor u Vídně. Bedřich Falcký na Moravě. Smrt Jana Sarkandra.

Připojení Moravy k povstání českému mělo veliký význam netoliko politický, nýbrž i strategický. Cílem Thurnovým bylo zajisté co nejdříve namířiti na Vídeň, pokud nepřijde hojnější pomoc cizí, sklíčiti ji a tím rozhodnutí ve prospěch české věci co nejvíce urychliti. Pokud za jeho zády Morava zaujímala postavení Vídni přátelské, podnik takový nebyl možný. Nyní, kdy země ta byla získána, Thurn přikročil k provedení svého záměru. Velkou oporou byla mu protestantská šlechta v obou zemích rakouských. Když už vojska Thurnova v počtu asi 10—12.000 m. blížila se vídeňským předměstím, vypravila se (5. června) hromadná deputace šlechty dolnorakouské do hradu královského, hlavní řečníci její, Pavel Jakub Stahremberk a Ondřej Thonradl, slovy dosti vášnivými doráželi na Ferdinanda, aby upustil od války proti Čechům a aby vyhověl jejich požadavkům náboženským i politickým. Král Ferdinand osvědčil v této tísni neobyčenou statečnost a duchapřítomnost, a konečně vysvobozen byl příchodem kyrysníků St.-Hilairových. Téhož dne k večeru Thurn stihl až k hradbám vídeňským, ale nedosáhl svého účelu: protestantští stavové rakouští nedostáli slovu před tím danému, že mu totiž v noci tajně otevrou bránu městskou. Na pravidelné obléhání pak tak velkého města nebylo ani pomyšlení, ježto zatím Ferdinand

sehnal na 6000 m. branného lidu k obraně města. Zatím došla také z Čech nepříznivá zpráva, že Mansfeld poražen byl od císařského vůdce Buquoje u Záblatí (10. června), Budějovice vybaveny z obležení Hohenlohova a celé jihozápadní Čechy vydány v plen a lup nepříteli. Tím ovšem donucen byl Thurn od Vídně upustiti a nastoupiti rychle zpáteční pochod do Čech. Nejvhodnější příležitost k zlomení moci Ferdinandovy byla tím zmařena, všeliké nebezpečí od Vídně odvráceno, a Ferdinand mohl bez obavy odebrati se do Frankfurtu, kamž vypsána byla na den 20. července schůze kurfirstů k volbě nového císaře.

Hned jakmile stavové moravští pro povstání se prohlásili, usnešeno bylo ve Vídni, vypraviti také na Moravu oddíl vojska císařského vedením Dampierrovým. Když se o tom direktoři moravští dověděli, ohradili se proti tomu u arciknížete Leopolda, jehož byl Ferdinand po svém odchodu do Frankfurta ustanovil svým náměstkem. Stížnost jejich byla odmítnuta, ježto Moravané sami účastnili se útoku Thurnova na Vídeň a i jinak podporují povstání české. Dampierre pak v čele 8000 pěších i jízdných a s třemi děly překročil na sklonku července (1619) hranice moravské u Retze. Královské vojsko počínalo si proti domácímu obyvatelstvu s nelidskou ukrutností, zámky a dědiny byly pustošeny, lid hroznými mukami donucován udávati, kde co skryl, zkrátka, jižní Moravě nastaly podobné dny nářkův a bídy, jaké zažily Čechy od rot Buquojových již roku předešlého. Jmenovitě zuřeno na panství drnholeckém, které náleželo panu Bedřichovi z Tiefenbachu, odtud pak přes Dunajovice namířeno na Mikulov a Vistonice, které obsazeny byly stavovským vojskem za vedení samého Tiefenbacha. Vojsko toto čítalo sotva 4000 m., tedy sotva polovici vojska nepřátelského. Tiefenbach hleděl Vistonice zachrániti, ale přesilou nepřátelskou byl donucen osadu vykliditi, když byla na jedné straně zapálena. Zachránil se rychle za řeku Dyji, která tudy teče, a most za sebou dal strhnouti. Dampierre s částí jízdy přebrodil se nedaleko mostu a kázal pěchotě, aby ho následovala. I strhl se (5. srpna) boj krutý a houževnatý v širém poli, v němž nebylo spořádaných šiků, nýbrž v malých hloučcích porůznu zápoleno. Mračna prachu, jenž z polí byl vydupán, rozmnožil zmatek, tak že sotva bylo lze přítele od nepřítele rozeznati. Konečně po šestihodinném chrabrém boji Moravané donutili královské vojsko k ústupu, který zase nastoupen byl

týmž brodem. Dampierre, jehož ztráta počítala se až na 1500 m., ustoupil do Dunajovic, vzdav se všech dalších pokusů výbojných, kdežto Tiefenbach vedl své vojsko do Židlochovic směrem k Brnu. Zpráva o tomto vítězství povznesla opět mysl českých direktorů, pokleslou valně od porážky u Záblatí, všude nařízeny slavné služby boží na poděkování a účinky jeho ukázaly se také na nejbližším sněmě moravském, který svolán byl na den 6. srpna.

Již na sněmě květnovém v Brně stavové moravští spolu s ostatními konfoederovanými zeměmi českými i rakouskými domluvili svolání generálního sněmu v Praze, jenž měl jednati o změnách ve zřízení, o způsobu konfoederace a o postavení spolčených zemí vůči Ferdinandovi. Sněm byl skutečně obeslán plnomocníky všech zemí českých i Horních a Dolních Rakous a zahájen dne 8. července. V čele moravského poselstva byl pan Vilém z Roupova. V konfoederační aktě trůn český prohlášen byl za volební, jeho osazení však nesmí se již státi od Čechů samých, nýbrž svorným dohodnutím všech zemí ke koruně náležejících. Tím tedy Čechové vzdali se výsady, kterou odedávna provozovali ovšem proti vůli ostatních zemí; pouze v tom jim byla ponechána přednost, že při volbě královské jim přiřčeny dva hlasy, Moravě, Slezsku, Horní a Dolní Lužici po jednom. Moc královská byla opět značně omezena, tak že král stal se pouhým nástrojem v rukou stavů, neboť jen se svolením jejich měl válku začíti, vojáky najímati, pevnosti stavěti a na některou zemi dluh uvaliti. Při osazování nejvyšších úřadů zemských v Čechách a na Moravě měl býti vázán dobrozdáním stavů, tak že musil takový úřad býti odevzdán jednomu ze čtyř navržených kandidátů. Kancléřem českým měl býti Čech, místokancléřem Čech nebo Moravan. Práva protestantů vyměřena co nejrozsáhleji, katolíkům zaručeno sice volné vykonávání obřadů náboženských, ale byli vyloučeni z nejdůležitějších úřadů zemských i městských. Dosavádní konfiskace církevních statků schváleny, platnost majestátu Rudolfova rozšířena též na Moravu i oboji Lužici. Svazek korunních zemí byl uvolněn co nejvíce, každá země měla míti svou správu, své finance, zákonodárství, soudnictví, ano i vojenství, ze záležitostí, o kterých se měly společně raditi, jmenována výslovně pouze jediná, totiž královská volba. Každá země směla si na obhájení těchto práv zvoliti jistý počet

defensorů, kteří v důležitých rozepřích náboženských neb stavovských byli oprávněni zdvihnouti odpor i proti králi.

Na dotvrzení této konfoederační akty konáno bylo (31. července) slavnostní zasedání četných hodnostářů domácích i cizích na hradě Pražském. Čechové a Moravané po česku, Slezané a Lužičané po německu složili přísahu na toto nové zřízení. Potom všemu obyvatelstvu pražskému ranami z děl i pušek a všeobecným vyzváněním dáno na vědomost, že země koruny české učinily mezi sebou nový spolek na věčné časy.

Hned potom přikročeno k druhému bodu jednání sněmovního, jaké stanovisko má se zaujati vůči Ferdinandovi. V Čechách byla velká většina stavů pro jeho sesazení, s nimi pak projevili souhlas též delegáti slezští a lužičtí, avšak moravští poslové prohlásili, že k jednání o této otázce nemají plnomocenství a že si tedy musí vyžádati od sněmu moravského, který svolán byl na den 6. srpna, nové instrukce. Této žádosti musilo se ovšem vyhověti, Moravanům dána lhůta do 14. srpna a s nimi vypraveni do Brna zároveň zástupci českých stavův, kteří měli spolupůsobiti na příznivé rozhodnutí stavů moravských.

Sjezd brněnský, jehož poprvé se nesúčastnil stav prelátský, ježto nesouhlasil s usneseními sněmu květnového, shromáždil se 7. srpna, schválil konfoederaci, uzavřenou v Praze s Čechy, Slezany a Lužičany a nařídil najati nových 1500 pěších pod Rudolfem ze Šlejnic, tak že branná moc moravská vzrostla tím na 6500 m. Kníže Karel z Lichtenštejna, Zdeněk ze Žampachu a Jan st. Kavka z Říčan, kteří nechtěli přistoupiti k usnesením sněmu květnového, byli ze země vypovězeni a o statky připraveni. Zároveň bylo nařízeno zabavení všech duchovních statků, do čehož pojaty netoliko statky biskupské, klášterní a statky obou kapitul, brněnské i olomucké, nýbrž i soukromé statky kardinála Dietrichštejna. Podobný nález vynesen proti Albrechtovi z Valdštejna a Jiřímu z Náchoda. Statky zabavené měly býti prodány a opati, probošti, mniši i panny slušně z prodeje vybyti. Kardinál na věčné časy byl ze země vypovězen a kanovníci uvězněni; z nich nejstarší Jan Platýz z Plattensteina, potomní biskup olomucký, po šest měsíců držán byl v okovech, až složeno bylo velké výkupné od jeho příbuzných. Z ostatních jen dva uprchli, osm jich rovněž bylo uvězněno; podobně stalo se opatu kláštera Hradišťského u Olomouce, Jiřímu Leodegarovi a opatu zábrdovskému Benediktu

Waltenbergrovi, který pobyl devět měsíců v žaláři. Všem katolíkům a jiným pochybným šlechticům dána byla lhůta čtyř neděl, do které měli se prohlásiti pro věc společnou, to jest pro povstání; neučiní-li tak, že rovněž statky jejich propadnou konfiskaci. Někteří direktoři, kteří byli v konání svých povinností shledáni vlažnými, byli sesazeni a nahrazeni jinými. O sesazení Ferdinandově nestalo se sice žádné veřejné usnešení, podtají však věc byla vyřízena k plné spokojenosti delegátů českých, a poslům moravským k sněmu českému dána v té příčině plná moc. Hejtmanem zemským na místě sesazeného Ladislava Popela z Lobkovic zvolen byl později Ladislav Velen z Žerotína, pán břeclavský.

Zatím již také stavové dolnorakouští, kteří přenesli sněmování z Vídně do Rohův, aby mohli s Čechy volněji jednati, zvolili si dle českého vzoru direktorium, v jehož čele byl Zikmund Adam z Traunu, a nařídili mu provedení dalšího zbrojení. Od nich i od stavů hornorakouských vypraveni byli plnomocníci ku generálnímu sněmu pražskému, na němž (15. srpna) slavnostně prohlášena konfoederace zemí českých a rakouských. Potom stalo se rychlé dohodnutí o následnictví na trůně českém. Dne 19. srpna čeští stavové jednohlasně prohlásili, že jsou zbaveni všech povinností k Ferdinandovi II., poněvadž jakožto chovanec jezuitů jest úhlavním nepřítelem evangelického náboženství, českou korunu získal nesprávným spůsobem, hrozbami a podplácením, závazkům, které na sebe vzal, nedostál, jmenovitě ještě za života císaře Matyáše pletl se do vlády, do Čech válku vnesl, této zemi všemožné zlo spůsobil a bez vědomí stavů se Španělskem učinil smlouvu o následnictví. O tomto usnešení zpravil hrabě Albín Šlik plnomocníky slezské a lužické, Václav Vilém z Roupova delegáty moravské a vybídl je, aby se prohlásili, zdali také jsou pro sesazení Ferdinandovo a je-li tomu tak, komu by se měla koruna česká nabídnouti. Všichni si vyžádali nějaký čas na rozmyšlenou, ale již potomního dne (20. srpna) Moravané za přítomnosti všech stavů prohlásili, že souhlasí, aby byl Ferdinand sesazen. O den později učinili tak i Slezané a Lužičané, ač neměli k tomu plné moci, ano od stavů hornolužických došel později rozkaz smyslu protivného.

K volbě nového krále byl pak již jen jediný krok. Ze tří knížat, kteří uváděni byli vážně za nápadniky trůnu českého,

Karel Emanuel, vévoda savojský, záhy ustál od horlivé s počátku podpory Čechů, poněvadž nabyl přesvědčení, že ani Francie ani Benátky nelze pro tuto věc získati; druhý, Jan Jiří, kurfirst saský, naprosto odmítal přijati korunu z rukou povstalcův; tím se stalo, že převážná většina stavů českých sjednotila své hlasy (26. srpna 1619) na osobu Bedřicha, kurfirsta falckého; od něho doufalo se, že jako zeť anglického krále Jakuba I. a předseda unie evangelické v Německu pomůže věci české k vítězství. Druhého dne potom Albín Šlik a Václav Vilém z Roupova oznámili výsledek volby a zároveň důvody, proč se tak stalo, poslům moravským, tito pak po krátké poradě projevili svůj souhlas a podobně učinili i zástupci slezští a lužičtí, ačkoli Hornolužičané by byli raději měli za krále Jana Jiřího. Slavnostní poselstvo ze všech zemí koruny české mělo vypraveno býti ke kurfirstovi Bedřichovi, aby mu výsledek volby ohlásilo. Bedřich na radu svých důvěrníků, zvláště knížete Kristiána Anhaltského, prohlásil, že volbu přijímá, ačkoliv zrazovali jej důtklivě i vlastní tchán jeho král Jakub, i duchovní kurfirstové němečtí, ano i sám Ferdinand II., který zatím (28. srpna) zvolen byl ode všech kurfirstů, tedy i od Bedřicha, jednohlasně za císaře německého. Dne 25. října nově zvolený král i s manželkou svou Alžbětou překročil u Chebu hranice české a vykonav slavný vjezd do Prahy, byl tam (4. listopadu) ode dvou nejvyšších zemských úředníkův, od administrátora protestantské konsistoře a od seniora Jednoty bratrské za krále českého korunován.

Dříve než Morava spatřila tohoto nového svého panovníka, strhly se v jižních končinách jejích i v zemích sousedních nové boje, ve kterých Moravané měli vynikající účastenství. Podnět k nim zavdal sedmihradský kníže Betlen Gabor, který jsa popouzen ctižádostí i touhou po rozšíření svého panství, mínil použiti všestranné tísně Ferdinandovy, aby buď na sebe strhl korunu uherskou anebo se aspoň zmocnil části horních Uher, náležejících dosud císaři. Získav na svou stranu protestantské stavy uherské a ujistiv se též souhlasem Porty turecké, dal se do vyjednávání s direktory českými, jimž slíbil, že vypraví jim na Moravu 20.000 m. na pomoc. Za měsíc září celé horní Uhry, vyjímaje toliko několik pevností, octly se v jeho moci a Betlen stihnuv 9. října do Trnavy, vypravil odtud 10.000 m. vedením Frant. Redeye na Moravu, kamž zatím od českých direktorův

odeslán byl hrabě Thurn, aby se ujal velení nad vojskem moravským, kdežto v Čechách vrchní velitelství svěřeno bylo knížeti Anhaltskému. Potom Betlen udeřil na město Prešpurk, kdež byla uschována královská koruna s ostatními odznaky. Arcivévoda Leopold vypravil na obranu města moravského pána Rudolfa z Tiefenbachu*) s 1500 pěšími a 500 jezdci. Avšak Tiefenbach proti přesile Betlenově ničeho nesvedl, a Prešpurk padl v moc tohoto (14. října). Ve Vídni z toho povstalo velké zděšení, Karel z Lichtenštejna, kardinál Dietrichštejn a jiní hodnostáři světští i duchovní prchali odtud do Horních Rakous. Hrabě Buquoi byv na rychlo odvolán z Čech, odtáhl do jižní Moravy, kdež u Břeclavy spojil se s vojskem Dampierrovým, pokusiv se marně (6. října) o dobytí Znojma, jehož statně hájili měšťané, sesíleni částí hotovosti moravské. Zatím Thurn spojiv vojska česká, moravská i pomoc Redeyovu ve velkou armádu 35.000 m. pronásledoval vojsko císařské směrem k Vídni, ale toto vedením Buquoje i arciknížete Leopolda po některých nerozhodných potyčkách zachránilo se na pravý břeh Dunaje a zabránilo Thurnovi další pronásledování strhnuvši most přes řeku (25. října). Thurn teprve po měsíci spojil se s ostatním vojskem Betlenovým u Prešpurka, čímž vojska jejich vzrostla na 60.000 m. (Moravanů mezi nimi bylo 8000 m.) a společně táhli na Vídeň, kam zatím také císař Ferdinand se byl odebral, aby v této všeobecné tísni poddaným dodal odvahy. Spojené vojsko česko-uherské, trpící zimou, hladem, nemocmi i nedostatkem kázně, nehodilo se sice k pravidelnému obléhání tak velkého města, ale poněvadž s oblehateli spojili se také stavové horno- i dolnorakouští, byla by Vídeň musila za čas se přece spojeným nepřátelům vzdáti. V tom však zdvihl v horních Uhřích nepřítel Betlenův Homonnay válku proti němu pomocí krále polského, a Betlen musil nakvap od Vídně upustiti (5. prosince) a obrátiti se do Uher proti novému svému protivníkovi. Za kruté zimy také Čechové a Moravané domů se vrátili.

Na konci ledna 1620 Bedřich Falcký, již tehda zvaný „zimním králem“, poněvadž mu protivníci neusuzovali delší panství než přes zimu, vybral se v čele četné a nádherné družiny na cestu do Brna, aby tam přijal holdování stavů moravských. Svou manželku musil zanechati v Praze, poněvadž mu

*) Byl to bratr Bedřicha z Tiefenbachu, vítěze nad Dampierrem u Vistonic.

krátce před tím (27. pros. 1619) porodila synáčka. Až do Polné přišlo mu vstříc poselstvo stavů moravských, v jichž čele nejvyšší komoří Vilém z Roupova pozdravil krále českou řečí, kterou přetlumočil po německu český kancléř. V Třebíči přejaly čestný průvod dva prapory jízdy moravské, k nimž přidal krumlovský pán Bohobud z Lipé sto pěších. Před Brnem (4. února) očekávala Bedřicha šlechta moravská nádherně vystrojená na koních, v průvodu 1500 jezdců, rovněž i městská rada brněnská s ostatním měšťanstvem pozdravila jej před branami, zatím co třikráte zahřměly rány dělové se Špilberka. Potom veškera šlechta sestoupila s koní, zemský hejtman Ladislav Velen z Žerotína chopil králova koně za úzdu a dovedl krále až k jezuitskému kostelu, který od nějaké doby byl proměněn v bratrskou modlitebnu. Po službách božích král se svým bratrem Ludvíkem, s Kristiánem knížetem Anhaltským, hrabětem Hohenlohem a některými jinými ubytoval se v domě kardinála Dietrichštejna. Dva dny potom (6. února) vykonáno bylo od stavů slavné holdování, jehož však nesúčastnil se Karel st. z Žerotína, ač v Brně byl přítomen; Bedřicha toto chování velmi mrzelo, nicméně Žerotínovi statků nezabavil, nýbrž pouze určil lhůtu, do které měl složiti hold. Potom se pokračovalo v jednání sněmovním, které zahájeno bylo již 9. prosince. Toto zasedání jest mimo jiné důležito tím, že tehda usnešeno, „aby lidé mající duchovní správu na sněmě zemském za stav počítáni a jmíni nebyli“ a za platný prohlášen pouze stav panský, rytířský a městský. Na doplnění vojska povoleno dalších 2000 pěších a 500 jízdných, čímž vzrostla hotovost moravská na 7500 m. Žádost krále Bedřicha, aby mu povolena byla stálým důchodem daň z piva, byla odmítnuta, za to byly mu darovány tři statky, zabavené dosavadním držitelům. Právě tehda došla do Brna radostná zpráva, že velitel moravský Bedřich z Tiefenbachu dobyl města a hradu Mikulova, patřícího kardinálu Dietrichštejnovi.

Za to stihla krutá pohroma zemi moravskou od severu. Na 4000 kozáků vpadlo do sev.-vých. končin, posláni byvše od polského krále Zikmunda císaři Ferdinandovi na pomoc. Všude řádili s nelidskou ukrutností, v Meziříčí, kdež slaven byl sňatek jakéhosi šlechtice, mužské účastníky svatby pobili, nevěstu s ostatními dívkami a paními zhanobili a do zajetí odvlekli, o vše drahocenné je před tím oloupivše. V Bystřici pod H. přepadli

zámek a statky pana Václava Bítovského a jednoho kněze bratrského tam zabili. Holešov byl zachráněn toliko zakročením bývalého faráře Jana Sarkandra. Tento horlivý kněz katolický, dosazený na faru holešovskou patronátním pánem Ladislavem Popelem z Lobkovic, byl od protestantů velmi nenáviděn a dávalo se mu zvláště za vinu, že povolal kozáky na Moravu. Tato pověst byla nesprávna, neboť Sarkander jen proto putoval do Polska, aby navštívil slavné poutnické místo Čenstochov. Když se navrátil do Holešova nalezl útočiště u jednoho ze souvěrců, neboť fara holešovská zatím dána byla protestantskému duchovnímu. Když kozáci přivalili se do Holešova, Jan Sarkander vystoupil ze svého úkrytu, vzal z kostela monstranci, vložil do ní posvěcenou hostii a tak očekával nepřítele, kdežto Holešovští úzkostlivě se kolem něho shrnuli. Kozáci poznavše, že shromážděný lid jest katolický anebo nevidouce u nebožáků příležitost k vydatnému plenu, Holešova ušetřili. Jakmile však o tom zpráva se rozšířila, Sarkander byl obviněn z tajného dorozumění s nepřítelem, zatčen a (13. února) odvezen do Olomouce, kdež po pět dní byl za strašlivých muk vyslýchán, až následkem tohoto nelidského nakládání zemřel (18. února).

Král Bedřich právě tehda (15. února) stihl z Brna do Olomouce. Toto město, ovládané bohatou kapitulou a několika kláštery, nechtělo se původně připojiti k povstání, a učinilo tak teprve, když mniši byli rozehnáni, kanovníci uvězněni a statky jim zabaveny a na katolíky vůbec učiněn nátlak vysokými kontribucemi. Poněvadž však ani tehda ještě měšťanům olomuckým se nedůvěřovalo, svolán byl z okolí lid selský do města a když Bedřich Falcký den po svém příchodu ukázal se na balkoně shromážděnému lidu, všichni přítomní na vyzvání zemského hejtmana vyzdvihli prsty pravé ruky, čímž naznačili přísahu, že chtějí svému králi zůstati věrni.

Z Olomouce král Bedřich odebral se do Vratislavě, kdež mu knížata a stavové slezští za okázalých slavností holdovali. Ale jako moravští, tak i slezští stavové odepřeli mu žádanou podporu peněžitou, a to právě bylo kamenem úrazu, o který se rozbilo dosavadní přátelství Betlena Gabora s Čechy. Betlen totiž dal se na sněmě v Prešpurce od protestantských stavův uherských zvoliti za „knížete uherského“ (8. ledna 1620), ale když poznal, že nedochází z Čech takové podpory, zvláště peněžité,

v jakou byl doufal, učinil konečně s císařem příměří (16. ledna), jímž potvrzeno mu všechno území v Uhrách, které právě držel, zatím pak mělo se v jednání pokračovati. Betlen žádal, aby císař podobné příměří povolil za spravedlivých podmínek také stavům zemí českých a rakouských, na to však císař pouze odpověděl, že bude-li za to poprošen, ukáže jim svou přízeň a dá na jevo světu, že mu nic není milejším nad pokoj a svornost. Touto povšechnou větou Betlen se spokojil, a císař Ferdinand na čas zbavil se nejnebezpečnějšího nepřítele.

VII. Bitva na Bílé hoře (8. listop. 1620) a potlačení odboje v zemích koruny české. Nová válka s Betlenem Gáborem a mír v Mikulově (v lednu 1622).

Naděje českých stavů, že volbou Bedřicha Falckého dosáhnou vydatné opory v cizině, byly trpce zklamány. Vévoda savojský, jehož cílem byla rovněž koruna česká, když viděl, že jí nedosáhne, zastavil úplně všeliké peněžité příspěvky, ano povolil i španělským plukům volný průchod svou zemí. Král anglický Jakub I., tchán Bedřichův, nesouhlasil vůbec s povstáním českým, byl nanejvýš rozhořčen, když uslyšel, že jeho zeť přijal korunu českou, a odepřel mu všelikou pomoc. Generální stavové hollandští z nepřátelství proti Španělsku poskytovali sice stavům českým měsíční příspěvek 50.000 zl., ale vojsko na svou pěst do pole postaviti se neodvážili, pokud by král anglický též tak neučinil. Ano i evangelická unie v Německu, bojíc se ligy katolické, nepovolila Čechům ani vojska ani peněz, a členové její usnesli se sáhnouti ku zbrani jen tehda, když by dědičné země kurfirsta falckého byly ohroženy. Tak byl Bedřich od cizích panovníků úplně opuštěn a odkázán na své síly a na stavy zemí českých i rakouských. Ale tyto země byly ve velmi smutném stavu. Čechy již před příchodem Bedřichovým byly lehkomyslnou a neschopnou vládou direktorův uvedeny do takové bídy, že nebyl vojsku za několik měsíců žold vyplácen a toto hledělo si ztrátu vynahraditi na domácím obyvatelstvu plenem a lupem. V tomto bezvládí mladý a nezkušený král, nadání nepatrného a toužící především po přepychu a rozkoších, nedovedl zjednati nápravu. Nespokojenost lidu rostla, když brzo po příchodu do Prahy dvorní kazatel králův, Scultetus, náruživý kalvinista, jal

se v dorozumění s členy Jednoty bratrské, jako byli Budovec a Vilém z Roupova, ve Svatovítském dómě i v jiných kostelích pražských bořiti oltáře, kříže, obrazy a náhrobky, ničiti relikvie a neušetřil ani nejcennějších uměleckých památek.

Naproti tomu císař Ferdinand II. získal mnoho platných spojenců. Filip III., král španělský, který od počátku povstání českého posílal Ferdinandovi hojnou měrou vojsko i peníze, zavázal se (v lednu 1620) přispěti ze Španělska 12.000 pěších a 4000 jízdy, z Nizozemska pak 21.000 pěších a 8000 jízdy a vydržovati je ze svého; část tohoto vojska od nějaké doby už byla na půdě rakouské. Papež Pavel V. na doléhání Španělska od března 1620 zdvojnásobil dosavadní příspěvek peněžitý, tak že odváděl císaři měsíčně 20.000 zl. Členové katolické ligy v Německu na sjezdě würzburském (v prosinci 1619) zavázali se postaviti 21.000 pěších a 4000 jízdy do pole; ovšem že musil císař náčelníku jejímu, Maximilianovi Bavorskému, slíbiti úplnou náhradu válečných útrat a pokud by se tak nestalo, postoupiti mu některou ze svých zemí dědičných; krom toho měla na něj přejíti kurfirstská hodnost falcká i všechno území, které by tomuto byly odňaty. Konečně i Jan Jiří, kurfirst saský, zanevřev z rozličných příčin na Bedřicha Falckého, sám se nabídl císaři, že přispěje k pokoření vzpoury v zemích českých, bude-li mu obojí Lužice zastavena až do úplné náhrady válečných útrat. Také král polský Zikmund III., který měl sestru císařovu za manželku, přihlásil se za spojence a pospíšil si s výpravou 4000 kozáků, kteří už za pobytu Bedřichova na Moravě do této země vpadli a nelidsky mnohé kraje zpustošivše, odtud do Dolních Rakous se obrátili, kdež sesilili vojenskou moc Buquojovu.

Lstivý kníže Betlen Gábor přerušil sice opět příměří uzavřené s císařem a dav se voliti od stavův uherských (25. srpna 1620) za krále, vypravil opět stavům českým a moravským oddíl vojska na pomoc, tato však již neodvrátila konečnou zkázu od jeho spojenců.

Knížata ligy katolické za zimu r. 1620 dokončila svoje přípravy válečné, a koncem května shromážděno bylo statné vojsko 24.000 m., hotovo ku vpádu do Horních Rakous a do Čech. Vrchním velitelem ligistické armády byl Maximilian, vévoda

bavorský, ponechával však řízení věcí válečných zkušenému vojevůdci Janu Tillymu, rozenému Nizozemci, který ve službách císaře Rudolfa II. válčil proti Turkům i Bočkajovcům v Uhřích a nějaký čas před mírem libeňským (1608) byl také velitelem císařských vojsk na Moravě, po onom míru pak vstoupil do služeb bavorských. Země rakouské i české byly tomuto vojsku úplně vydány, ježto knížata unie evangelické, kteří stáli tehda s 13.000 m. u Ulma, prostřednictvím francouzského vyslance učinili smlouvu, kterouž si vyhradili pouze, aby ušetřeno bylo území falcké, za to však ponechána ligistickému vojsku volnost účastniti se války v Rakousích a v Čechách. Maje takto záda krytá, Maximilian překročil (24. července) u Riedu hranice hornorakouské a nesetkav se s valným odporem stavův, již 4. srpna slavil vjezd svůj do Lince. Stavové hornorakouští byli donuceni císaři holdovati, aniž jim byly svobody jejich potvrzeny, a s 3000 stavovského vojska vstoupiti do služeb císařských. Odtud nastoupil na další pochod do Čech ke Kaplicím, ale neobrátil se ještě na sever, nýbrž uhnul přes Benešov k Vitorazi a Světlé do Dolních Rakous, kdež se spojil (8. září) s císařským vojskem Buquojovým a Dampierrovým. Buquoi, nechtěje se vzdáti samostatného velení, radil s počátku, aby jemu svěřena byla výprava na Moravu, zatím co by Maximilian vtrhl do Čech, ale musil se konečně podrobiti přání vévody bavorského. Tak dosáhlo spojené vojsko počtu 50.000 m.., a český vůdce kníže Anhaltský, který sotva s poloviční mocí vojenskou dosud stál u Rohů, musil couvnouti ke Znojmu, kdež doufal spojiti se s pomocným oddílem Betlena Gábora. Buquoi i potom radil, aby spojená armáda císařská obrátila se na Moravu a tam zabránila spojení vojska Betlenova s Anhaltovým, avšak Maximilian na radu Tillyho rozhodl, aby se především vtrhlo do Čech, ježto se na jisto očekávalo, že Anhalt na obranu této země bude musit táhnouti za císařskými. Císař Ferdinand dal svolení k tomuto plánu, rozkázal Buquojovi aby se spojil s ligistickým vojskem ku vpádu do Čech a pouze 6000 m. vedením Dampierrovým mělo zůstati na ochranu Vídně a Dolních Rakous proti možnému útoku Betlenovu z Uher. Dampierre ujal se svého útoku ihned s velkým důrazem, ale při pokuse o dobytí Prešpurka zastižen byl smrticí ranou (9. října) a Betlen, vypraviv 8000 jezdců do Čech Anhaltskému na pomoc, chystal se k novým nájezdům do Dolních Rakous.

Výprava vévody Maximiliana do Rakous a do Čech sledována byla také na Moravě s pochopitelným napjetím. Na sněmě v Olomouci, který zasedal od 15. června, stavové svolili, aby veškero jízdné i pěší vojsko moravské spojilo se s vojskem českým, jakmile o to nejvyšší vůdce kníže Kristián z Anhaltu požádá. Kdyby král osobně do pole vytrhl, stavové zavázali se k výpravě též osobně podle starodávného zvyku a způsobu. Když přišly nové poplašné zprávy z Čech, stavové na sjezdě v Brně (1. října) prohlásili všeobecnou brannou povinnost každého desátého muže; liknavým a vzpírajícím se hrozeno přísnými tresty. Tomuto sjezdu byl též přítomen hrabě Thurn a horlivostí stavů moravských tak byl nadšen, že je dával českým stavům za vzor. Na toto vyzvání sešlo se ke 12.000 branného mužstva u Brna, ale při přehlídce ukázalo se, že dobrá polovice jeho byla neschopna, tak že Anhalt nemohl této hotovosti použiti ani k hájení pevností.

Dne 20. září spojené vojsko ligistické a císařské překročilo hranice české u Nových Hradův a obrátivši se k Budějovicům, sesílilo se pluky, jimž velel císařský plukovník Marradas. Odtud za velkých ukrutností a nelítostného krveprolití dobyto bylo Prachatic, Vodňan a Písku, a namířeno k Plzni, kterou držel Mansfeld. Na Plzeň však nebylo útočeno, ježto Mansfeld sám zahájil s vévodou Maximilianem zrádné vyjednávání o vydání tohoto města za jistých podmínek jemu příznivých. Nejsa tedy z této strany ohrožen, vévoda bavorský hnul se s veškerým vojskem dále na sever a tu teprve narazil na vojsko knížete Anhaltského, který v Rakovníce a na okolních návrších zaujal výhodné opevněné postavení. Když nezdařily se pokusy vylákati nepřítele k rozhodné bitvě, vůdcové císařští odhodlali se nastoupiti pochod ku Praze, kterou doufali náhlým přepadnutím dostati do svých rukou. Ale i v tom předešel je kníže Anhaltský, i podařilo se mu západně od Prahy na Bílé Hoře rozestaviti výhodným způsobem své vojsko, které v průčelí proti útoku nepřátelskému chráněno bylo dvěma hradbami na rychlo vystavěnými. Vojsko to páčilo se na 21.000 m„ počítaje v to 5000 jezdců uherských; Moravané, jichž počítalo se na 4000 m., měli za vůdce Jindřicha Thurna ml. a Jindřicha Šlika. Vojsko ligisticko-císařské, v němž vedle vévody Maximiliana, Tillyho a Buquoje veleli jednotlivým oddílům Rudolf z Tiefenbachu, Max z Lichtenštejna,

Marradas a Pappenheim, přes odpor opatrného a váhavého Buquoje učinilo brzo po poledni (8. listopadu) první útok, v němž s počátku Čechové, ač počtem slabší, ale majíce příznivější polohu, osvědčili značnou převahu. Zejména Kristian ml. z Anhaltu v čele jízdy české tak prudce a statečně udeřil na jízdu císařskou, že nejen tuto, nýbrž i část pěchoty císařské donutil ku zmatenému ústupu, který teprve včasným zakročením Tillyho byl zastaven. Avšak ostatní vojsko na straně české, složené z různých národův, ukázalo záhy svou necvičenost a neschopnost. Pěší pluk hraběte Thurna na nejzazším levém křídle dal se na útěk hned na počátku bitvy, na nepřítele ani nevystřeliv, také uherští jezdci ani nevyčkali útoku protivníka a uháněli tryskem z bojiště. Tím způsobeno zděšení v ostatním vojsku českém, nastal zmatený útěk přes stráně Bílé Hory do Košířského údolí a po svazích Petřína na Smíchov, kdež mnoho jich utonulo při pokuse přeplaviti se přes Vltavu. Nejdéle vytrval pěší pluk moravský za vedení Jindřicha Šlika, až v hrdinském boji proti přesile zahynuli všichni do posledního muže i s chrabrým svým vůdcem, kdežto kníže Anhalt ml. rovněž statečně bojuje dvakrát byl raněn a konečně upadl v nepřátelské zajetí. Moravané zachránili aspoň čest tohoto smutného dne a zajistili si dle zpráv očitých svědkův, i z nepřátelského tábora, nesmrtelnou památku.

Smutnější a potupnější než bitva sama, která nepotrvala o mnoho déle než hodinu, byly události, které hned potom se sběhly. Bedřich Falcký, ač od vojevůdců požádán, bitvy se nesúčastnil, nýbrž právě v tu dobu meškal u hostiny s dvěma anglickými vyslanci. Zpráva o porážce způsobila na všech stranách jen zmatek, zděšení a málomyslnost. Marně se namáhal Thurn ml., rakouský pán Černembl i mnozí měšťané pražští dovoditi možnost a potřebu hájiti aspoň po několik dní Prahy proti nepříteli, který pro pokročilou dobu zimní a nákažlivé nemoci nemohl podniknouti dlouhotrvající obležení tak velkého města. Anhalt, Thurn st., Hohenlohe a jiní vůdcové pozbyli veškeré důvěry ve zbytky vojska zbědovaného a demoralisovaného, a král Bedřich, pamětliv jsa především bezpečnosti své i své manželky, po marném pokuse vyjednávati s nepřítelem dal se již dne 9. listopadu z rána s rodinou na cestu do Slezska a jej doprovázela většina vojevůdcův i nejvyšších úředníků zemských.

Po útěku králově ovšem nikdo nepomýšlel na odpor, vojsko se rozešlo, a poněvadž ani zástupci měst pražských ani členové stavů, kteří v městě zůstali, neučinili žádného obranného opatření, mohl Buquoi již dvě hodiny po odjezdu Bedřichově a vévoda Maximilian jen o něco později slaviti svůj vjezd do Prahy.

Potom stavovská deputace česká, vedena nejvyšším hofmistrem Vilémem z Lobkovic, předložila vévodovi Maximilianovi podmínky, za kterých stavové chtěli císaře opět za svého panovníka uznati; byla to všeobecná amnestie, zachování náboženských i politických svobod a zabezpečení všeho majetku od konfiskací. Ale Maximilian na všechny tyto žádosti odpověděl odmítavě a žádal od stavů podobně jako od měšťanů pražských bezvýminečné podrobení, a jediné co jim slíbil bylo, že se přimluví u císaře za jejich život. Císaři však psal, aby se na jeho slib pranic neohlížel, nýbrž aby všechny náčelníky vzpoury hleděl se světa sprovoditi. Stavové vzdali pak císaři svůj hold (13. listopadu). Praze i okolním městům nastaly hrozné časy. Kamkoli přišlo vojsko císařské, kterému od delší doby nebyl žold vyplácen, plenilo, drancovalo a pustošilo všechen majetek, paní a dívky byly hanobeny, osobnosti ze šlechty i měšťanstva zajímány a teprve za výkupné na svobodu propouštěny. Sám Maximilian vytýkal Buquojovi, že trpí svému vojsku tak nelidské řádění v obyvatelstvu i vyslovil k císaři obavu, že toto by mohlo k nové vzpouře býti dohnáno. Již 17. listopadu Maximilian nastoupil cestu do Bavor, zanechav většinu vojska ligistického vedením Tillyho v Čechách.

Pádem Prahy a pokořením stavů českých rozhodnut byl i osud ostatních zemí, jež se k povstání přidaly, zvláště pak Moravy. Stavové moravští pod zdrcujícím dojmem zpráv z bojiště českého nabízeli císaři ihned úplné podrobení, žádajíce pouze za všeobecnou amnestii. Císař odpověděl, že o této žádosti rozhodne teprve tehda, až se mu stavové úplně pokoří. I pokusili se stavové, povzbuzeni hrabětem Thurnem, který zatím do Brna se dostavil, připraviti se k obraně proti vpádu vojska císařského a jali se za tou příčinou vyjednávati s Betlenem Gáborem i Bedřichem Falckým, který dlel ve Vratislavi. Betlen sice zavazoval se k novým pomocem, ano sliboval i podporu od sultána tureckého, což nebylo zrovna stavům moravským po chuti, avšak Bedřich nevěděl si jiné rady, než napomenouti stavy k vytrvalosti a těšiti je jalovými sliby. Zatím už velká část šlechty, klonící se

k míru sjela se na zámku Rosicích u Karla st. z Žerotína a konali tam vážné porady, jichž výsledek brzo se ukázal. Na sjezdě brněnském přes odpor Thurnův a Petra Sedlnického, jenž byl náměstkem zemského hejtmana, bylo usneseno, k císaři vypraviti nové poselstvo s nabídnutím, že stavové chtějí se k jeho poslušnosti vrátiti, budou-li jim jejich politická i náboženská privilegia potvrzena, všem milost udělena a nebude-li žádné vojsko do země uvedeno. Betlen Gábor, dověděv se o tomto rozhodnutí stavů moravských, hrozil jim sice, že vpadne s vojskem uherským na Moravu a že potrestá krutě ony, kteří se chtějí s císařem smiřovati, ale hned potom sám počal s císařem vyjednávati a v témže smyslu působil také na Bedřicha Falckého. Moravané jednali tedy opatrně, že na jeho sliby v příčině pomoci proti císaři příliš nespolehali.

Odpověď císařova na návrhy stavů moravských zněla opět odmítavě jak v příčině privilegií, tak vzhledem k ubytování vojska císařského na Moravě. Toto ostatně bylo již na cestě. Již 11. prosince octly se první oddíly vedením Rudolfa z Tiefenbachu, Marradasa a Maxa z Lichtenštejna před Jihlavou a donutily město ke kapitulaci; podobně obsazena byla města a zámky Velké Meziříčí, Telč, Slavonice, Třebíč, Jemnice. Zemi nastala doba plná hrůz a ukrutenství. Císařské vojsko, sehnané ze všech končin Evropy, rozbíhalo se daleko široko a bezohledným drancováním i pustošením všeho majetku uvádělo veškeré obyvatelstvo, katolické i protestantské, v zoufalství a nezměrnou bídu. Na odpor nikdo již nepomýšlel. Stavové v Brně shromáždění ujistili Buquoje, který rovněž již 12. prosince do Jihlavy dorazil, svou oddaností k císaři, prosili, aby dalším násilnostem bylo zabráněno, slibovali, že sami se postarají o zásobení vojska císařského a na důkaz dobré vůle rozkázali všem stavovským posádkám, aby ihned všechna města i tvrze vyklidily. Tak otevřely se císařským bez překážky brány Brna, Znojma, Olomouce i jiných důležitých měst. Sám hejtman zemský Ladislav Velen z Žerotína požádal knížete Lichtenštejna za rozmluvu, aby mu mohl své podmínky oznámiti.

Ochota stavů moravských nesetkala se však s úspěchem. Buquoi, i kdyby byl chtěl, nemohl jim vyhověti, poněvadž mu císař všeliké vyjednávání zakázal. Také si nedal záležeti, aby zabránil bezpříkladným násilnostem. Poslové, vypravení z Brna

k císaři do Vídně, byli přes to, že jim byl vydán bezpečný list, u Ivančic od několika set Valonův a Poláků přepadeni a oloupeni, takže musili do Brna se vrátiti a teprve 22. prosince nastoupili po druhé cestu do Vídně, kamž také šťastně se dostali. Poselstvo to mělo za úkol ospravedlniti stavy moravské, že jen z donucení připojili se k českému povstání, prositi císaře, aby jim vzhledem k dřívějším zásluhám, jež si o rod Habsburský získali, odpustil a je zachoval při dřívějších svobodách náboženských i politických. Císař Ferdinand povolal si na poradu kardinála Dietrichštejna, kancléře Zdeňka Popela z Lobkovic a jiné důvěrníky. Dietrichštejn, který od té doby dosáhl v řízení moravských věcí podobné moci, jako Lichtenštejn v Čechách, radil především, aby duchovenstvo na Moravě bylo rozmnoženo a jemu znovu vyhrazeno první místo na sněmě; královští rychtáři, purkmistři a písaři i jiní úředníci městští aby byli pouze z katolíků dosazováni; Čeští bratří a Novokřtěnci měli býti ihned potlačeni a kdyby se vzpírali, ze země vyhostěni; sirotci měli býti výhradně v katolické víře vychováváni a jakmile by jmění jejich dosáhlo výše 4000 tolarů, měli v manželství vstupovati jen se svolením císařským; členové cechů měli dle starodávného spůsobu jen ke katolickým službám božím býti přidržováni; zkrátka, dle rady kardinálovy měla v městech i na statcích královských býti provedena rázně katolická reformace. Podobným spůsobem mělo se státi s obnovením moci panovnické v zemi. Potrestání povstalců mělo se vykonati na hrdle i statcích, městské statky zabaveny a ze šlechty jen ti ušetřeni, kteří nesložili přísahu zimnímu králi. Dietrichštejn vyslovil se též pro zřízení neobmezené moci panovnické v osazování nejvyšších úřadů zemských, tomu však opřel se Zdeněk z Lobkovic. Císař v podstatě projevil souhlas s těmito návrhy, jmenoval kardinála Dietrichštejna svým komisařem na Moravě a přidělil mu někdejšího hejtmana Ladislava Popela z Lobkovic i jiné pány katolické, kteří povstáním byli svých úřadů zbaveni.

Poselstvo moravských stavů, v němž byli Bohobud z Lipé, Jindřich Zahradecký a Jan Čejka z Olbramovic, bylo přijato nemilostivě. Císař vyslechl jejich pokorná slova s přísnou tváří a mlčky. Kancléř Zdeněk z Lobkovic zasypal poselstvo prudkými výčitkami pro účastenství stavů v povstání českém, pro které prý nejsou ani hodni, aby byli před tvář císařovu

předpuštěni. Později (17. ledna 1621) bylo jim ústy kancléřovými oznámeno, že kardinál Dietrichštejn jmenován jest císařským komisařem na Moravě a že zavede vyšetřování proti účastníkům vzpoury; císař že se ke každému zachová dle jeho zásluh, vinníky že potrestá, nevinné vezme pod ochranu. Již několik dní potom (23. ledna) vydán byl císařský dekret, jímž jezuité na Moravě uvedeni ve svůj dřívější majetek a přiřčena jim plná náhrada za utrpené škody. Z této odpovědi císařovy teprve poznali mnozí, kteří dosud doufali v jeho shovívavost, že není pro ně žádné naděje. Thurn, který poslal do Vídně svou manželku, aby mu vyprosila milost, byv naprosto odmítnut, odešel do ciziny a připojil se k nepřátelům císařovým, kdekoliv se k tomu příležitost naskytla.

Jakmile kardinál Dietrichštejn uvázal se ve správu Moravy, vyhlášen byl (1. února) druhý dekret císařský, jímž mu svěřena byla správa statků všech rebellů, t. j. uprchlíků, někdejších členů vlády direktorské a některých jiných vynikajících účastníků povstání. Císař potom osadil částečně nejvyšší úřady zemské spolehlivými katolickými šlechtici: nejvyšším hejtmanem zemským jmenován byl Ladislav Popel z Lobkovic, který před povstáním tento úřad zastával, nejvyšším sudím Burian Berka a zemským podkomořím Karel Haugvic. Krom toho Zdeněk z Lobkovic, bratr Ladislavův, vypraven byl na Moravu, aby vyšetřoval vinu povstalců, kdežto Maximilianovi z Lichtenštejna svěřen byl úkol, aby stavovská vojska zařadil do pluků císařských, což se také bez odporu stalo, ano i mnozí důstojníci i plukovníci, kteří dosud bojovali proti císaři, přijati byli do jeho služeb. Poněvadž všeliká činnost sněmu i soudu zemského na ten čas byla zastavena a vládě císařské na tom záleželo, aby ze země docílila co největších příjmů peněžitých, byly ukládány velké kontribuce na všechny stavy, především pak na bohatší města. Tak uložil kancléř Zdeněk z Lobkovic, který za tím účelem do Brna se odebral, Jihlavě, aby odvedla poplatek 30.000 tolarů v hotovosti a sukna za touž sumu, Znojmu 23.000, Brnu 30.000, Olomouci 60.000 tolarů a v podobném poměru pokutována i ostatní města. Horším však ještě břemenem nežli tyto platy bylo vydržování a vyplácení císařského vojska, ubytovaného na Moravě, které rozmnoženo bylo tím, že většina stavovského vojska byla do něho zařaděna; břímě uvalené

tím na Moravu páčilo se až na 200.000 zl. měsíčně. Znojemští marně nabízeli císařské vládě, že zvýší svou kontribuci z 23.000 na 40.000 zl., jen budou-li zbaveni obtížného ubytování vojska. Nad to pak všechny daně, před tím od sněmu povolené, zvláště daň z piva, byly s neobvyklou přísností vybírány. Železná ruka spočinula zvláště na nižších třídách lidu, a při tom svírala mysl všech trapná nejistota, co komu hrozí v budoucnosti, neboť o této nebylo dosud rozhodnuto.

Mnohem lépe než Čechám a Moravě dařilo se oběma Lužicím a Slezsku, jichž pokoření svěřeno bylo kurfirstovi saskému. Tento uvedl již počátkem listopadu (1620), tedy ještě před bitvou bělohorskou, dolnolužické a o něco později také hornolužické stavy v poslušnost císařovu a zaručil jim „drážďanským akkordem“ (3. března 1621) zachování všech privilegií, svobodu náboženskou a všeobecnou amnestii, ze které vyňato bylo pouze 11 šlechticův, a i tito vykoupili se pokutami peněžitými. Poněvadž obojí Lužice zůstala v rukou kurfirstových zástavou za válečné útraty, byla také ušetřena od všelikých násilností protireformačních. Déle v odporu setrvalo Slezsko, kamž se byl uchýlil kurfirst Falcký po bitvě bělohorské. Knížata na sněmě (v prosinci 1620) povolili mu velkou berni, ano nařídili konfiskaci statků církevních i všeho jmění císařových stoupenců. Když však i Morava se podrobila a Bedřich ze zbabělosti uprchl dále k svému svatu kurfirstovi braniborskému, slezští stavové a knížata zahájili vyjednávání s kurfirstem saským. Pochodili při tom mnohem lépe než Moravané, neboť kurfirst pouze si vymínil, aby se řekli konfoederace s Uhry a práva svobodné volby panovníkovy, na druhé straně jim zajistil všeobecnou amnestii, ze které vyloučen byl pouze Jiří, markrabí krnovský, a potvrzení všech privilegií, tedy i majestátu. Stavové měli císaři zaplatiti do roka 300.000 zl. a rozpustiti všechno vojsko až na 4000 m., kteří měli vstoupiti do služeb císařských. Na základě těchto podmínek uzavřen byl (28. února 1621) „akkord saský“, který, ač s ním císař úplně nesouhlasil, od něho později byl schválen a potvrzen.

Kurfirst Falcký, jehož země (rýnská Falc) byla obsazena vojskem ze španělského Nizozemska, dán byl od císaře (29. ledna 1621) do říšské klatby jakožto zrádce a rušitel veřejného pokoje, a prohlášen za zbavena všech svých zemí a hodností. Podobný

nález vynešen byl také proti knížeti Anhaltskému, hraběti Hohenlohovi a markrabí Krnovskému.

Jediným nepokořeným odpůrcem v obvodu panství Ferdinandova zůstal ještě sedmihradský kníže Betlen Gábor. Císař po tolika vítězstvích v zemích českých i rakouských zdvihl opět nároky na ztracené komitáty hornouherské, kdež mínil také obnoviti někdejší práva církve katolické a omeziti velkou moc stavův uherských. Když Betlen nechtěl Horních Uher postoupiti, vypukla nová válka, která také Moravu zastihla těžkými pohromami. Uherští jezdci od počátku února (1621) podnikali četné vpády přes hranice moravské, pronikli až k Hustopečím, svedli tam několik šťastných potyček s císařskými a poplenili zemi daleko široko. Vůdce císařského vojska hrabě Buquoi choval se vůči těmto pohromám nečinně. Tyto úspěchy povzbudily Betlena, že počal znovu vyjednávati prostřednictvím hraběte Thurna s Bedřichem Falckým, který tehda dlel ještě ve Vratislavi, o pomoc. Bedřich slíbil, že vypraví do Uher markrabí Krnovského, který měl ještě něco vojska pod svým velením. Nežli však tato pomoc přišla, císařští dobyli několika pohraničních tvrzí, porazili oddíl vojska uherského u Strážnice a vtrhnuvše do Uher, donutili Betlena k ústupu do Košic (na zač. května). Buquoi dorazil až k Prešpurku a zároveň vydáno k obyvatelstvu uherskému císařské provolání, jímž se zaručovala amnestie všem, kdož by se vrátili k poslušenství. Město Prešpurk otevřelo ochotně brány císařskému generálu, pouze zámek setrval několik dní v odporu a posádka jeho vzdala se teprve po účinné dělostřelbě (6. května). Podvelitelé Buquojovi obsadili brzo potom Trnavu i báňská města hornouherská, takže císařští mohli s veškerou mocí oblehnouti Nové Zámky, nejpevnější tvrz v těch stranách.

Plných sedm neděl ztrávil Buquoi před Novými Zámky, jichž obranu stkvěle řídil Betlenův stoupenec Stanislav Thurzo, a zatím nabyl Betlen Gábor času, aby soustředil moc svou vojenskou v Košicích, a odtud také porazil oddíl vojska císařského vedený Tomášem Bosňákem. Následkem této porážky bylo třeba odvolati z Čech i z Moravy veškeré vojsko císařské do Uher a poněvadž se vědělo, že Jiří Krnovský chystá se na pomoc Betlenovi, císař požádal kurfirsta saského, aby překazil možný vpád Krnovského do Moravy, která byla na ten čas veliké obrany zbavena. Císařské vojsko, obléhající Nové Zámky, bylo čím dál

tím nebezpečněji ohrožováno nájezdy uherské jízdy, která nepříteli překážela v dovozu píce a potravin. V jedné takové potyčce Buquoi padl (10. července) a Maximilian z Lichtenštejna, který na jeho místě ujal se velení, upustil od dalšího obležení Nových Zámků, zanechav největší část děl i střeliva Uhrům, kteří císařské pronásledovali až na ostrov Žitný a jim velké ztráty způsobili. Betlen nedbaje prozatím na Lichtenštejna, zmocnil se znovu Trnavy; tam spojil se s ním markrabí Krnovský, který přes odpor kurfirsta saského sebral ve Slezsku na 8000 m., vtrhl na Moravu, kdež dobyl Nového Jičína i jiných míst a zemi spustošil až po město Olomouc, jehož se chtěl zmocniti a měšťanům válečnou kontribuci uložiti, v čemž však bylo mu zabráněno včasným příchodem pluku Valdštejnova. Odtud dal se na pochod do Uher a docílil (koncem července) spojení s Betlenem Gáborem. Počátkem srpna celé horní Uhry až na několik pevných míst a na ostrov Žitný, kde dosud stál Maximilian Lichtenštejn, octly se v moci Betlenově. Útok jeho na Prešpurk (18. srpna) byl sice odražen, za to však podniknut byl zhoubný vpád na Moravu.

Morava byla v té době zbavena vší ochrany, ježto na rozkaz císařův největší část vojska odebrala se na bojiště uherské. Albrecht z Valdštejna, jemuž svěřeno velení nad nepatrnými zbytky pluků císařských, nemohl na větší podniky válečné pomýšleti, nýbrž obmeziti se na obranu západní Moravy. K tomu vypuklo povstání valašského lidu, jež nabylo takových rozměrů, že Dietrichštejn prosil císaře, aby mu část vojska k potlačení vzpoury ponechal. Tím obrácena byla pozornost Betlena Gábora v tyto strany. Dobyv pomezního města uherského Skalice, vtrhl na Moravu, zmocnil se Strážnice, Veselí a Uherského Brodu. Někdejší hejtman zemský Ladislav Velen z Žerotína, který se účastnil těchto bojů, uvázal se v panství nad těmito městy ve jménu Bedřicha Falckého, jemuž se tak znovu naskytla příležitost obnoviti svou vládu aspoň na Moravě. V tomto nebezpečenství císař dal rozkaz, aby všechno vojsko jeho z Uher obrátilo se na Moravu a žádal také, aby saské vojsko ze Slezska sem bylo posláno. Nežli však mohly tyto oddíly spojiti se s Valdštejnem, Uhři pronikli ještě dále do vnitrozemí, dobyli Litovle, Unčova, Zábřeha, ano i Moravské Třebové, všude hrozně plenice a pustošíce. Markrabí Krnovský vypraven byv od Betlena k Olomouci, dobyl Přerova a odtud vyzýval (v říjnu 1621) knížata

a stavy slezské, aby se k němu připojili. Potom vzat byl Lipník a hrad Šternberský zapálen. Nové vzpouře slezské zabránilo však vojsko kurfirsta saského, které na hranicích slezských útok markrabí Krnovského odrazilo a tím zmařilo vpád jeho do Slezska. Konečně podařilo se také spojenému vojsku císařskému, vedením Valdštejnovým a Hannibala Donína, zatlačiti Betlena Gabora až do Uherského Brodu. Obyvatelstvo moravské zkoušelo za celý ten čas neslýchané útisky, mnoho lidu i dobytka odvlečeno bylo do Uher, zajatcům hrozeno, nesloží-li velké výkupné, že budou prodáni Turkům za otroky. V celé zemi zahostila se taková bída, že nebylo možno pro vojsko ani potřebné obilí sehnati. V četných vesnicích, jež suroví Uhři zapalovali, zbyly z domků jen hromady popele, v nichž později nalezeny spálené mrtvoly obhájců domácích. Co nepadlo meči za oběť, mřelo hladem i nakažlivými nemocmi.

Betlenovi samému tyto spousty nepřinesly žádného prospěchu, ano vylidnění a spustošení východní Moravy znesnadnilo jeho válečnému lidu další pobyt v zemi. Také dobře věděl, že jeho lehká jízda nemůže se odvážiti rozhodné bitvy s vycvičenou pěchotou císařskou, a poněvadž k pořízení větší armády neměl peněz a jeho žádosti za pomoc u Benátčanů, Turkův i jinde minuly se s úspěchem, odhodlal se podati sám císaři ruku ke smíru a vyžádal si za tím účelem prostřednictví kardinála Dietrichštejna, gubernátora moravského. Císař nabídnutí takové milerád přijal. Plnomocníci obou stran sešli se (11. října) v Mikulově, městě náležejícím Dietrichštejnovi, kdežto zástupci uherských stavů dostavili se do Uher. Brodu. Vyjednávání trvalo až do konce roku a podmínky míru podepsány byly od Betlena teprve 6. ledna, od císaře 7. ledna (1622). Betlen vzdal se titulu krále uherského a slíbil vydati císaři Ferdinandovi korunu svatoštěpánskou s ostatními odznaky, za to císař povýšil jej za říšského knížete, postoupil mu dědičně vévodství opolské a ratiborské a ponechal mu vedle Sedmihradska sedm sousedních komitátův uherských, v nichž však vyhrazena byla císaři některá práva i náboženská svoboda pro katolíky. Uherským stavům udělena všeobecná amnestie a potvrzena jim všechna privilegia zejména z dob císaře Matyáše. Lehkovážný a sobecký kníže v této smlouvě hleděl si výhradně svého prospěchu a nepřičinil se pranic, aby vymohl nějaké příznivé výminky pro stavy zemí

českých a uherských, ano nedbal ani nejvěrnějšího spojence svého, markrabí Krnovského, který jsa vyloučen z amnestie, musil i potom vyhledávati u něho útočiště a zemřel již r. 1624 v Levoči. Panství Krnovské císař o něco později (1622) udělil Karlovi knížeti z Lichtenštejna, nejvyššímu gubernátoru českému, jemuž také stavové opavští, kteří před tím holdovali zimnímu králi, musili znovu učiniti slib poslušenství. Poněvadž Karel z Lichtenštejna i celý jeho rod milostí Ferdinanda II. byl vybaven z moci zemských úřadů moravských, stal se tím další krok k vybavení Opavska z dosavadní příslušnosti k Moravě a vévodství to čím dál tím více pokládáno bylo za součástku Slezska.*)

VIII. Potrestání vzpoury na Moravě.

Mírem mikulovským dovršeno bylo potlačení vzpoury ve všech zemích rodu Habsburského. Moravě přinesl aspoň ten prospěch, že zbavena byla krutých nájezdův uherských. Naproti tomu však vláda císařská použila vítězství svého k přísnému potrestání původcův a hlavních účastníků povstání, k obmezení moci stavovské a k bezohlednému pronásledování všech nekatolíků, aby v zemi zajištěna byla pro všechny potomní časy převaha církve katolické. Tak jako v Čechách Lichtenštejnovi, tak i na Moravě Dietrichštejnovi dán byl hned na počátku r. 1621 rozkaz, aby se zmocnil všech vynikajících účastníků povstání. Ale provedení tohoto rozkazu bylo nutno odložiti, ježto Morava zaplavena byla vojskem Betlenovým a bylo tedy třeba pomýšleti na odstranění zla válečného. Teprve po míru mikulovském mohlo se přikročiti k potrestání vinníků. Vyšetřování mělo býti namířeno především proti členům vlády direktorské, pak proti oněm, kteří se hned od počátku listem a pečetí k povstání zavázali, kteří se účastnili smlouvy konfoederační v Praze, kteří byli v poselstvu, jež ohlašovalo Bedřichu Falckému jeho volbu za krále českého, kteří v zajetí drželi kardinála Dietrichštejna a bývalého zemského hejtmana Zdeňka z Lobkovic, kteří zabavili statky duchovní, navštívili uherský sněm řišský a konečně, kteří přijali v době povstání úřad krajských hejtmanů na Moravě. Na základě tohoto

*) O postavení Opavska k Moravě napsal Dudík „Des Herzogthums Troppau ehemalige Stellung zur Markgrafschaft Mähren“, ve Vídni, 1857.

návodu dal kardinál Dietrichštejn (7. března 1622) sestaviti listinu obviněných osob, jež obsahovala na 200 jmen někdejších direktorů, přísedících zemského soudu, defensorů, falckrabských komoří, krajských hejtmanů, komisařů k pražskému generálnímu sněmu i k řišskému sněmu uherskému a konečně jména rozličných pomocníkův a účastníků povstání.

Potom sestaven byl soudní dvůr, jemuž bylo uloženo provésti vyšetřování proti obžalovaným a vynésti nález trestu nad nimi. Presidentem tohoto soudu jmenován byl kardinál Dietrichštejn a přidáno mu bylo devět soudců, z nichž většina již před rokem působila v témže smutném povolání v Praze. Byli to: svobodný pán Siegfrid Breuner, Vilém Slavata, nejvyšší sudí Lev Burian Berka, Kryštof Vratislav z Mitrovic, pak právníci Jan Wentzel, Daniel Kapper, Rafael Meisch, Kašpar Schwab a Beran Ello. Soud zavedl vyšetřování netoliko proti uvězněným, nýbrž i proti uprchlým povstalcům, ano i proti dědicům oněch, kteří zatím zemřeli, a jichž statky ovšem prohlášeny byly za zabavené. Jeden z účastníkův odpykal si trest již roku předešlého. Byl to velitel stavovského vojska Bedřich z Tiefenbachu, vítěz nad Dampierrem u Vistonic. Brzo po této události onemocněl dnou a odebral se na léčení do švýcarského lázeňského místa Pfäfersu. Tam byl na žádost císařovu vydán od katolických kantonův a uvězněn na zámku Sargansi. Na důrazné zakročení Curyšských, kteří takové uvěznění hosta na půdě švýcarské prohlásili za něco neslýchaného, měl býti opět propuštěn na svobodu, ale na cestě do Rapperswylu přepaden a do Sargansu zpět zavezen a opět uvězněn. Odtud pokusil se o útěk, ale jsa těla chorého byl brzo dostižen a vydán arciknížeti Leopoldovi, který jej dal převézti do Inšpruka a tam jako velezrádce na náměstí popraviti (28. května 1621).

První rozsudek vynesen byl (2. září 1622) nad oněmi účastníky, kteří uprchli do ciziny; byli odsouzeni vesměs k smrti a všechny statky jejich prohlášeny za zabavené. Mezi těmi byl především Ladislav Velen z Žerotína, syn Jana Žerotína, pána na Břeclavě, který po celou dobu povstání byl v prvních jeho řadách. On to byl, jenž za vpádu Thurnova na Moravu vřele přimlouval se za připojení Moravy k stavům českým a první v Brně pronesl otázku k lidu, chtějí-li za jedno státi se stavy čili nic. Zvolen byv potom zemským hejtmanem, účastnil se

moravského poselstva, jež uzavřelo konfoederaci s Čechy, uvítal zimního krále latinskou řečí v jezuitském kostele, byl mezi mučiteli Jana Sarkandra, byl spolu s Václavem Bítovským a purkmistrem olomuckým za kmotra při křtu novorozeného syna kurfirstova v Praze (30. března 1620) a za hrozícího nebezpečí (v listop. 1620) vypravil se do Slezska, žádat tamějších knížat a stavů za pomoc. Byl pánem na Břeclavě a zdědil po svém strýci Janu Šemberovi z Boskovic, posledním toho rodu, velká panství Mor. Třebovou, Zábřeh a Rudu (Eisenberg). V Třebové vedl nádherný život a hostil na svém zámku stále četné umělce a učence. Po bitvě bělohorské domáhal se marně milosti císařské i uprchl z Třebové (13. dubna 1621), účastnil se vpádu Betlenova i markrabí Krnovského na Moravu a roznítil vzbouření Valachů. Později vstoupil do služeb dánských a švédských a padl v bitvě u Nördlink (27. srpna 1634). Z jeho statků Břeclavu koupila hraběnka Esther z Meggavi za 195.000 mor. tolarů, kdežto M. Třebovou, Zábřeh i Rudu císař daroval knížeti Karlu Lichtenštejnovi, jenž v těch stranách získal též Šumberk a Unčov.

Petr ml. Sedlnický z Choltic, vedle Ladislava z Žerotína, Bedřicha Tiefenbacha a Viléma z Roupova označen „hlavou rebellie", byl velitelem stavovského vojska a ač nebyl členem direktoria, měl tam (jako Žerotín a Tiefenbach) volný přístup. Po bitvě bělohorské uprchl do Hollandska, kde stal se generálem a guvernerem, a sňatkem dcery Anny s hrabětem Isakem Perponcherem založil tam hraběcí rod Perponcher-Sedlnických. Statky jeho byly zabaveny, z nich Rosswald, bývalé biskupské léno, kardinál Dietrichštejn propůjčil svému synovci Maximilianovi.

Václav Bítovský z Bítova, za povstání nejvyšší sudí dvorský, známý rovněž jako mučitel Jana Sarkandra, který také život svůj včasným útěkem zachránil, byl zbaven statků svých Bystřice p. H. a Prusinovic, jež císař daroval kancléři českému Zdeňku z Lobkovic. Později (1633) byl od císařského vojska ve Slezsku zajat a v Brně popraven. Vilém starší z Roupova, pán na zámku Znojemském a ještě několika statků, byl rovněž v poselstvu, jež učinilo konfoederaci se stavy ostatních zemí, vynikajícím členem direktoria, defensorem, přísedícím zem. soudu a nejvyšším komořím zemským. Později dosáhl od císaře milosti na životě, ale zůstával i potom v cizině. Ze statků jeho Znojmo císař podržel pro sebe, ostatní prodány. Z ostatních uprchlíků,

jimž statky byly zabaveny a rozprodány, jmenují se: Jan Kryštof Berger z Bergu (statek Vohančice), Karel Kryštof Sedlnický z Choltic (Madlburg), Jan Adam z Vickova, jehož statek Čejkovice dán jezuitům olomuckým, Polehradice brněnským, Řečkovice Vilému baronovi Dubskému, Jan Odkolek z Oujezda (Bludov a Šildperk získal kníže Karel Lichtenštejn), Jiří Emerich Rogendorf (Kounice koupil kard. Dietrichštejn), Jan Skrbenský z Hříště, ochránce Komenského; z jeho statků Dřevohostice koupil kancléř Zdeněk z Lobkovic, Fulnek koupil Václav z Vrbna; Beneš Pražma z Bílkova (Slatina), Jan Jakub hrabě z Thurnu, bratr Jindřicha Matyáše, pán v Němčicích, které prodány Štěpánu Schmidtovi z Freihofenu, Jindřich Mitrovský z Nemyšle, jehož statek Mitrov, oceněný na 24.000 mor. tol., dán byl Šimonovi Kratzerovi; konečně Jan Bernhard z Kunovic, jenž za povstání byl direktorem, přísedícím zemského soudu, podkomořím a krajským hejtmanem hradišťským, komisařem pro zabavování duchovních statků, ztratil statky své Uh. Ostroh, Louku, Kunovice a Hluk, jež císař všechny (1622) odevzdal za 600.000 rýn. zl. Gundakarovi, knížeti z Lichtenštejna, mladšímu bratru gubernátora českého.

Proti oněm účastníkům povstání, kteří se nezachránili útěkem a strádali ve vězení, císařský soud rovněž navrhl císaři rozsudek velmi přísný: dvacet jich, většinou bývalých direktorů, odsouzeno k smrti zostřené dílem utětím ruky nebo rozčtvrcením; jiní měli ztratiti ruku, jiní všechno jmění, nebo odejíti do vyhnanství. Avšak císař ukázal se na Moravě mnohem milostivějším než v Čechách. Zásluhu o to měl pan Karel st. z Žerotína, který za obžalované vřele se přimlouval a zejmena ke zmírnění viny jejich na to poukázal, že většinou z přinucení se přidali k povstání českému. Kdežto tedy v Čechách 27 osob zhynulo pod sekyrou katovou, na Moravě všech oněch dvacet odsouzených přijato částečně na milost a trest smrti jim proměněn ve vězení.

Dne 3. listopadu 1622 povoláni všichni zajatci na brněnskou radnici a tam jim oznámen konečný rozsudek. Byli to:

Ze stavu panského:

Bertold Bohobud z Lipé, nejvyšší dědičný maršálek království českého, velmožný pán na Mor. Krumlově, kdež měl skvělý dvůr, nákladný chov koní, velbloudy, rysy a jiná exotická

zvířata i ptactvo z cizích zemí; tam také byl hostem jeho král Ferdinand r. 1617. Za povstání byl direktorem, defensorem, přísedícím zemského soudu a spolu s Janem Čejkou z Olbramovic zástupcem Moravy v poselstvu, jež oznámilo Bedřichovi Falckému jeho volbu za krále českého. Po bitvě bělohorské byl mezi posly stavovskými, kteří vypraveni byli k císaři do Vídně žádat za odpuštění. Ačkoliv nejvyšší hofmistr království českého Adam z Valdštejna, věrný stoupenec císařův, za něho vřele se přimlouval, přece těžký trest ho neminul. Původně odsouzen byl k smrti mečem a ztrátě pravé ruky, císařskou milostí proměněn tento trest v doživotní vězení, krom toho zbaven hodnosti maršálské a všech statků. Krumlov prodán byl Gundakarovi z Lichtenštejna. Císař později (1625) na přímluvu krále dánského prominul mu zbytek trestu, Berthold z Lipé však statků svých již nenabyl a zemřel v nedostatku r. 1643 v Uh. Skalici.

Kryštof z Říčan byl za povstání členem direktoria a přísedícím zemského soudu, krajským hejtmanem jihlavským, členem poselstva ku generálnímu sněmu pražskému r. 1619; nenávist kardinála Dietrichštejna vzbudil si hlavně tím, že vypudil probošta z Nové Říše a statků tohoto kláštera se zmocnil. Proto také byl nad ním rozsudek ze všech nejpřísnější vynesen, měl býti sťat, tělo jeho rozčtvrceno a na čtvero cest pohozeno. Císařskou milostí zmírněn mu tento trest rovněž v doživotní žalář i vězněn byl po dlouhý čas na Špilberku. Později, snad r. 1628, i tento trest byl mu prominut. Statky jeho Rozseč a Beranov dány byly plukovníkovi Hannibalovi ze Schaumburka náhradou za jeho válečné služby a požadavky. Manželka jeho však, Krescencie, dcera někdejšího nejvyššího dvorského sudího, Václava Zahradeckého, ač nekatoličkou, podržela své věnné statky Budiškovice a Červený Hrádek.

Rudolf Schleinitz, jehož rod pocházel z Míšenska a nabyl statků na Moravě teprve koncem 16. století, byl také členem direktoria ze stavu panského a od stavů jmenován velitelem pěšího pluku, nově zřízeného po bitvě u Vistonic. Byl odsouzen k smrti a ztrátě statků, od císaře však pouze k tříletému žaláři, z něhož byl na danou záruku propuštěn. Statek jeho Nové Meziříčko obdržel rovněž plukovník Schaumburk. Bratr Rudolfův Ladislav Schleinitz, jenž r. 1615 koupil biskupský lenní statek Blansko, za vzpoury byl přísedícím zem. soudu, defensorem,

členem komise při prodeji duchovních statků, ředitelem zemské pokladny a členem poselstva, jež učinilo konfoederaci s ostatními zeměmi; ačkoli byl dle toho právě tak, ne-li ještě větší měrou obtížen, než bratr jeho, dosáhl přece na prosbu svou úplné milosti císařské, tak že mu i statky byly ponechány.

Zdeněk Brtnický z Valdštejna, pán na Brtnici, Sádku a Mor. Budějovicích, v Čechách majitel Heraltic, byl členem direktoria, přísedícím zemského soudu, radou a komořím krále Bedřicha Falckého. Odsouzen byl původně k smrti, od císaře k doživotnímu vězení, v němž po krátkém čase (1624) zemřel. Brtnice prodána hraběti Collaltovi, Budějovice plukovníku Schaumburkovi, Sádek podplukovníku Cerbonimu, zabavený dům v Brně hraběti Lvu Burianu Berkovi. Protest bratra Zdeňkova Adama z Valdštejna, nejvyššího hofmistra českého, podaný proti zabavení Brtnice a Budějovic, ježto statky ony byly fideikomisními, byl od císaře odmítnut.

Bedřich z Kounic, pán Slavkova a Lomnice, člen direktoria, přísedící zemského soudu, krajský hejtman brněnský, rada a komoří krále Bedřicha, komisař při prodeji duchovních statků, trestu smrti zbaven milostí císařovou a uvězněn na tak dlouho, až by císař jinak rozhodl. Bratr jeho Karel, pán na Ždánicích, později do direktoria povolaný i jinak obviněný, stížen podobným rozsudkem, jen že bylo mu přiřčeno vězení doživotní. Ze statků zabavených Lomnice prodána Sigfridovi Kryštofovi Breunerovi, Ždánice a čtyry dědiny u Slavkova knížeti Maxim. z Lichtenštejna, Slavkov ponechán bratru obou Vilémovi. R. 1624 prominut oběma zbytek trestu, ano císař udělil jim později i roční důchod.

Václav Mol (čili Mohl) z Modřelic byl pánem Hranic a Drahotouš. Když vypuklo povstání, zvolen byl direktorem ze stavu panského, a proto odsouzen k smrti, od císaře pak k doživotnímu žaláři, pokud by císař jinak nerozhodl. Hranice císař daroval kardinálu Dietrichštejnovi, aby prý mu nahradil práci a obětavé namáhání jeho. Jan Čejka z Olbramovic, nejvyšší písař markrabství moravského, který po celou dobu povstání měl vynikající v něm podíl, odsouzen k smrti a ztrátě ruky, od císaře k doživotnímu vězení. Ze zabavených statků Nové Syrovice prodány Rafaelu Gabelkofenovi, Bystřice hraběti Jiřímu z Náchoda. Bernard Prakšický ze Zástřizl, byl v pozdějších časech

povstání direktorem, defensorem, komisařem při prodeji církevních statkův a členem poselstva pro uzavření konfoederace. Odsouzen k smrti, od císaře k vězení na Špilberku, kdež také zemřel. Statek jeho Haňovice dán byl kapitule olomucké. Ostatní členové tohoto na Moravě hojně rozvětveného rodu byli odsouzeni buď k úplné neb částečné ztrátě statků. Konečně Jiří Zahradecký ze Zahrádek býval direktorem, komořím krále Bedřicha, členem poselstva ku generálnímu sněmu pražskému a komisařem k prodeji statků duchovních; odsouzen původně k smrti, pak k tříletému žaláři. Statek jeho Hrotovice dán hraběti Jiřímu Náchodskému. Bratr jeho Jindřich Zahradecký, pán Jemnice i jiných statkův, ač byl členem direktoria, dosáhl na svou prosbu od císaře úplné milosti a všechny statky byly mu ponechány.

Ze stavu rytířského:

Kryštof Blekta z Outěchovic, direktor a člen soudu zemského za povstání, odsouzen původně k smrti, milostí císařovou k vězení potud, pokud by císař jinak nerozhodl. Později propuštěn byl na svobodu, ale pro zrádný úmysl vydati pevnost Uh. Hradiště Betlenu Gáborovi byl popraven (1623). Statek jeho Beranov dán byl plukovníku Schaumburkovi. Hanuš Ludvík Krokvitzer, člen direktoria a přísedící menšího soudu za vzpoury, odsouzen původně k smrti, od císaře k vězení až do dalšího rozhodnutí. Byl na danou záruku z vězení propuštěn, když se reversem (24. února 1624) zavázal, že se z Moravy nevzdálí. Žil ještě r. 1631 jako exulant v Uh. Skalici. Statky jeho Písečné a Slavětín (ve Znojemském kraji) dány rovněž plukovníku Schaumburkovi náhradou za válečné požadavky. Jindřich Vodička z Jemníka, člen direktoria a činný při konfederaci i při volbě Bedřicha Falckého, měl býti sťat a ruka mu uťata, od císaře odsouzen k doživotnímu žaláři, ale již 27. února 1624 z Brna propuštěn na přímluvy Maxim. Dietrichštejna a Max. Lichtenštejna. Zemských statků neměl, ale ostatní jmění jeho, hlavně dva domy v Brně a v Olomouci byly mu zabaveny. Václav Rechenberg ze Želetic, komoří krále Bedřicha, krajský hejtman znojemský, komisař při odhadu a sekvestraci církevních statkův, odsouzen k smrti, milostí císařskou pouze k dvouletému vězení. Otec jeho Jiří, rovněž účasten povstání, pokutován ztrátou třetiny svého jmění. Ze statků zabavených

Václavovi Jaroměřice prodány sekretáři dvorské rady vojenské Gerhardovi z Questenberka, Ratibořice ponechány bratrům Václavovým Adamovi a Arnoštovi, kteří se k povstání nepřipojili. Ondřej Seidl z Pramzova, člen vlády direktorské, jejíž latinskou korrespondenci vedl, odsouzen k ztrátě pravé ruky, což mu císařem prominuto, a dvou třetin svého jmění; za onu milost bylo mu však uloženo, aby při kostele sv. Jakuba v Brně po celý rok sbíral almužnu pro chudé. Jeho statek Babice (na Znojemsku) darován kardinálu Dietrichštejnovi. Volf Kelečín, jenž byl sekretářem direktorů moravských, odsouzen k ztrátě hrdla a ruky, od císaře k doživotnímu vězení, v němž jak se podobá brzo potom zemřel. Dvůr jeho Čerčín u Bučovic a dům v Bučovicích zabaveny ve prospěch komory císařské.

Ze stavu měšťanského:

Z Olomouce: Václav Lužický, člen direktoria, odsouzen k ztrátě jmění, zemřel 1624. Hanuš Adam, uvádí se též mezi direktory (bezpochyby vystřídal v této hodnosti Lužického) a mučiteli Jana Sarkandra, byl komisařem při odhadu církevních statkův a správcem biskupských statků Kroměříže a Chropině, které od stavů byly darovány králi Bedřichovi. Odsouzen byv k smrti, dostal od císaře milost, ale musil v Olomouci dva měsíce v okovech pracovati. Vít Oesterreicher, stavovský komisař při generálním sněmě pražském, jenž podepsal též konfoederační smlouvu z r. 1620, uveden též mezi mučiteli Sarkanderovými, odsouzen nejprve k smrti, pak ku ztrátě tří čtvrtin svého jmění.

Z Brna: Hanuš Dorn, člen vlády direktorské za město Brno, který vedl její německou korrespondenci, odsouzen ku ztrátě pravé ruky, což změněno v doživotní vězení. Jiný člen direktoria za Brno, Eliáš Netolička, uvádí se v seznamu ze 7. března 1622 již mezi zemřelými.

Z Jihlavy: Hynek z Velínova, muž učený, chvalně známý latinský básník, český písař města Jihlavy, které zastupoval v direktoriu, a člen poselstva moravského ke stavům uherským, spolu s německým písařem téhož města Martinem Leupoldem z Löwenthalu, jenž býval defensorem, členem poselstva ku gener. sněmu pražskému, činný při uzavírání konfoederace stavů českých, rakouských a uherských. Oba odsou-

zeni k smrti, Hynek též ku ztrátě pravé ruky, císařskou milostí k dvouměsíčnímu vězení a k ztrátě jmění.

Ze Znojma: Bedřich Meinrath, člen direktoria za toto město, i jinak za povstání činný, odsouzen k smrti, od císaře k celoroční veřejné práci v okovech.

Z Uh. Hradiště: Bedřich Mužík, primator a zástupce města v direktoriu, odsouzen k smrti a k ztrátě celého jmění, císař daroval mu život a polovici majetku; musil však v Hradišti po dva měsíce veřejně v okovech pracovati. Jiný měšťan hradišťský Jan Landskronský měl ztratiti život i jmění, odsouzen k vyhnanství ze země a ku čtyřleté práci v okovech na baštách vídenských.

Královská města Kyjov a Unčov neměla v direktorské vládě zástupců. Mezi měšťany byli však ještě mnozí, kteří pro účast ve vzpouře byli pokutováni aspoň částkou jmění. Naproti tomu města královská neutrpěla prozatím žádné újmy na svých právech a privilegiích, až na to, že ve všech městech osazeny byly znovu rady městské výhradně z katolíkův.

Na konec vynešen byl nález i na ony účastníky povstání, kteří zatím, většinou ve vězení, zemřeli. Památka jejich byla prokleta, statky jejich buď úplně neb z jisté části prohlášeny za zabavené. Byli to zejména:

Jiří z Vrbna, v aktech vyšetřovacích označen jako horlivý účastník vzpoury, člen direktoria, detensor, nejvyšší sudí té doby, největší pronásledovatel někdejšího zemského hejtmana Ladislava z Lobkovic, zemřel před pronešením rozsudku, marně se pokusiv o dosažení milosti císařské. Panství jeho Lipník s hradem Helfštejnem dáno kardinálu Dietrichštejnovi. Druhý statek Kvasice, ovšem valně zadlužený, ponechán vdově jeho Heleně, která se však musila zavázati, že dítky své vychová ve víře katolické. Jiný člen tohoto mocného a vážného rodu, Hynek z Vrbna, který v hodnosti zemského hejtmana opavského holdoval Bedřichovi Falckému, uprchl do Nizozemska a statek jeho Bruntál zabaven a prodán arciknížeti Maximilianovi, který jej odkázal řádu německých rytířů. Vilém Bedřich z Žerotína stržen ve vzpouru příbuzným svým Ladislavem Velenem z Žerotína. Zemřev za vyšetřování, odsouzen byl ku ztrátě čtyř pětin svých statků; pátý díl ponechán jeho dceři s podmínkou, bude-li vychována po katolicku, a měl býti vyplacen z jeho statku

Hustopeče, který ponechán byl s tímto závazkem vdově Vilémově; ostatní statky prodány, Mořice knížeti Maxim. Lichtenštejnovi, St. Jičín hraběti Frangipanovi. Volfgang Zikmund z Vlašimě, jehož statky Budeč, Slatina a Biskupice byly prodány panu Janu Matiašovskému z Matiašovic. Kryštof Ullerstorfer z Němčího, člen direktoria a komisař při odhadu církevních statků; statky jeho Žeranovice a Přílepy prodány ve prospěch koruny císařské. Bedřich Kaltenhof z Malejova (čili z Makova), který býval komisařem při prodeji statků církevních, zemřel za vyšetřování, a statek jeho Křetín byl prodán Šimonovi Kratzerovi ze Schönsberka. Jan Petřvaldský z Petřvaldu, který byl členem direktoria ze stavu rytířského a komisařem při prodeji církevních statků, zemřel již během r. 1620. Ze statků Račice prodány Karlu Villingerovi, Goldštejn darován knížeti Karlu Lichtenštejnovi. Vilém Munka z Ivančic, zástupce rytířstva v direktoriu mezi defensory i v komisi při prodeji statků církevních, člen poselstva k zimnímu králi v lednu 1620 i ke generálnímu sněmu pražskému; statky jeho Moravec, Křižanovice a Ořechov prodány, tento koupen od kardinála Dietrichštejna. Petr starší Sedlnický z Choltic, nezanechal statkův i bylo po něm zabaveno pouze jmění movité. Pavel Volbram, ze Stěkře byl členem Jednoty bratrské a před povstáním ve službách Karla st. z Žerotína. Přes výstrahy tohoto účastnil se povstání vynikající měrou, byl členem direktoria ze stavu rytířského, členem rozličných poselstev, zvláště za vyjednávání mezi Bedřichem Falckým a Betlenem Gáborem. V seznamu ze dne 9. listopadu 1622 uvádí se mezi zemřelými. Dvůr jeho Fryšberk u Ivančic i ostatní jmění bylo zabaveno a prodáno. Viktorin Žeranovský z Žeranovic, jenž byl členem direktoria, ale pro chorobu tohoto úřadu byl sproštěn, zemřel v žaláři před vynesením rozsudku. Nezanechal žádných statků. Krom něho ještě pět členů tohoto rodu účastnilo se povstání a proto odsouzeni buď k úplné neb částečné ztrátě svých statkův.

Dlužno uznati, že potrestání jednotlivých provinilců na Moravě bylo daleko mírnější než v Čechách, ačkoliv nálezy soudní zněly stejně přísně tu jako tam, ba na Moravě poměrně ještě přísněji. Císař Ferdinand zmírnil nálezy ty v míře velmi rozsáhlé, tak že především nebyl ani nad jediným Moravanem potvrzen nález smrti, kdežto v Čechách 27 osob bylo popraveno.

Příčinu toho dlužno hledati v přímluvách Žerotínových i jiných vynikajících osobností, jednak v té okolnosti, že moravští stavové teprve později a většinou z přinucení k povstání se přidali. Sešli sice tři z provinilých smrtí násilnou, žádná z nich však nesouvisí s provedením těchto nálezů soudních: Bedřich z Tiefenbachu popraven byl bez vědomí Ferdinandova v Inšpruku na rozkaz arciknížete Leopolda již r. 1621, Blekta z Outěchovic pak a Václav Bítovský zbaveni hrdla na základě nových provinění v létech pozdějších.

Dosud vydanými nálezy bylo 51 osob postiženo ztrátou větším dílem veškerého svého majetku. Kardinál Dietrichštejn oznámil tento výsledek veřejným patentem ze dne 9. listopadu 1622 a vydal zároveň provolání k veškerému obyvatelstvu moravskému, aby každý, kdoby věděl ještě něco o ukrytém jmění odsouzených, do šesti neděl to císařské komisi oznámil, že obdrží z udaného čtvrtinu a jméno udavače že bude zatajeno. Téhož dne (9. listop.) vydán byl od kardinála generální pardon, podobného znění jako v Čechách vydaný o několik měsíců dříve. V něm vytýká se, že kromě odsouzených ještě mnozí jsou, kteří se vzpoury účastnili a nad nimiž by císař rovněž měl právo přísný trest pronésti. Poněvadž však jest spíše k mírnosti nakloněn, odpouští všem takovým provinilcům zasloužený trest na těle i na cti. Co se však jejich majetku týče, v té příčině nelze jim všeho trestu prominouti, ježto císař jejich vzpourou stržen byl do nákladné války, mnoho útrat a dluhů si tím spůsobil, ano i svá panství a své země dědičné proto nucen byl dáti do zástavy. Proto se nařizuje všem, kteří se povstání účastnili a chtějí dosáhnouti císařské milosti, aby do šesti neděl ohlásili u císařské komise, od níž vydán jim bude průkaz milosti, ale zároveň doručen jim bude výměr, v jaké výši mají býti na jmění pokutováni. I bylo tímto spůsobem ještě na tři sta osob všech tří stavů, panského, rytířského i městského, odsouzeno k ztrátě buď všeho jmění, neb polovice, třetiny, čtvrtiny i pětiny.*) Procesy ty potrvaly ještě plná dvě léta (1622—1624), neboť rozličné překážky, jako prudký mor, jenž tehda řádil na Moravě,

*) V protokole konfiskačním z r. 1624, otištěném u D'Elverta, Schriften, XVI., str. 237 násl., napočítal jsem 247 osob stavu panského a rytířského, postižených konfiskacemi. Počet 300 udává Pilař a Moravec III., str. 167.

pak nově vypuklá válka s Betlenem Gáborem, jejíž dějištěm opět stala se Morava, přerušovaly na čas činnost císařské komise.

Konfiskace a peněžité pokuty, jež takovým způsobem v Čechách a na Moravě byly provedeny, rozsahem svým i bezohledností mají málo příkladů v dějinách lidstva. V Čechách bylo zabráno 491 z části velmi rozsáhlých panství, což činilo tři čtvrtiny veškerého království; odhadní cena těchto statků dosáhla výše 30 milionů zl., ve skutečnosti byla více než trojnásobná. Na Moravě zabaveno bylo 135 statků, zapsaných v deskách zemských, a krom toho nesčetné dvorce a domy i jiné jmění nemovité i movité v odhadní ceně více než pěti milionů zlatých. Pro naši národnost v obou zemích byla to škoda nenahraditelná, neboť pokutovaní byli až na nepatrné výjimky vesměs dobří čeští šlechtici ze stavu panského i rytířského neb měšťané. Statky jejich pak rozprodány neb i rozdány cizincům, kteří tehda v císařských službách vojenských i civilních hojně do země se nahrnuli a od Ferdinanda II. přeštědře byli obmýšleni. Také duchovenstvo, zvláště arcibiskup pražský i biskup olomucký a obě kapituly, vedle nich řád jezuitský i jiní dali si ztráty za posledních let utrpěné hojnou měrou nahraditi. Již z toho vysvítá, že císařská komora neměla z konfiskací onoho zisku, jaký očekávala, a zisk ten ještě klesl rozličnými zlořády a přechvaty, jaké se děly při prodeji zabavených statků. Dvorní komora si stěžovala, že odhadci udávali cenu statků příliš nízko a ponechávali je osobám, jež byly v přízni císařově, ještě laciněji. Tak získal na př. Albrecht z Valdštejna statky v Čechách odhadnuté na 970.000 tolarů o celou pětinu laciněji. Podobným způsobem zbohatli Adam z Valdštejna, hlavní rádce Ferdinandův Eggenberg, povýšený tehda za říšského knížete, Trauttmansdorf, Aldringer, Marradas, Verdugo, Huerta, Thun, Schaumburk, Lichtenštejn, Collalto, Breuner, Althan, Miniati, Magni — vesměs cizinci.

IX. Katolická reformace a obnovené zřízení zemské (1621—1628).

Po úplném potlačení povstání v českých zemích vláda císaře Ferdinanda II. nespokojila se potrestáním vinných osob, nýbrž užila vítězství svého ještě dvojím směrem v létech potomních: jednak k potlačení rozsáhlých svobod stavovských ve prospěch moci panovnické, jednak k vymýcení řádů protestantských v té míře, jako se před tím stalo v zemích štyrských, tak aby i tu katolictví stalo se jedině oprávněným a trpěným náboženstvím.

V provádění katolické reformace císař Ferdinand II. nebyl přítelem polovičatých opatření, a v této náboženské horlivosti podporoval jej papežský nuncius Caraffa, biskup aversský, který již v létě 1621 do Vídně schválně byl vypraven od papeže Řehoře XV., aby císaře povzbuzoval ke krokům co nejráznějším. Ale politické ohledy nepřipouštěly ukvapeného jednání. R. 1621 Mansfeld stál ještě v horní Falci, Betlen Gábor vedl dosud s císařem válku v Uhřích i na Moravě. Také přátelské služby, prokázané císaři od kurfirsta saského, nedovolovaly, aby se příliš přísně vystupovalo zejmena proti lutheránům. Teprve po míru mikulovském (7. ledna 1622) bylo lze vystoupiti rozhodněji. První pohroma zastihla Novokřtěnce, kteří dosud počtem asi 20.000 bydleli v jižní Moravě, zachovávali společné hospodářství (kuchyně, haushaben), obdělávali pilně pole, byli nad jiné činni a obratni v rozličných řemeslech, zvláště v soukennictví, jež provozovali na společný účet. Vrchnosti si jich proto velmi vážily a také zemská pokladna měla z nich užitek, ježto ochotně odváděli, jako židé, dvojnásobnou berni zemskou. Ale císař Ferdinand neminil tuto sektu v zemi trpěti a na jeho opětovné přání kardinál Dietrichštejn vydal (17. září 1622) přísný dekret, jímž všichni Novokřtěnci donuceni byli do určité lhůty se vystěhovati. Polovice jich prý se obrátila na víru katolickou,*) ostatní odstěhovali se většinou do Uher, kdež jim útulku poskytli Betlen Gábor a uherští stavové a kdež až do pozdních dob se udrželi. Ale také na Moravě i potom ještě udržely se zbytky Novokřtěnců, ježto vrchnosti nerady se zbavovaly těchto dobrých pracovníků a poplatníků. Bylo potřebí několika zostřených nařízení a ještě r. 1628 kardinál Dietrichštejn vydal dotaz o vypovídání této sekty, a na sněmě moravském z r. 1650 jedna z předloh císařských jest namířena proti Novokřtěncům.

Již dříve vydán byl dekret (19. dubna 1622), jímž se zakazovalo nekatolíkům v královských městech, zvláště v Brně a Olomouci, aby chodili k službám božím do sousedních osad, patřících nekatolickým vrchnostem. Potom (2. srpna) zakázáno

*) Tak aspoň tvrdí Pilař a Moravec, III., 169, který počet všech Novokřtěnců v zemích českých a rakouských páčí na 70.000 osob. Loserth však ve svém díle (Der Communismus etc.) o takovém obrácení neví ničeho. Lid na jižní Moravě vzpomíná dosud „Habánů“, t. j. Novokřtěnců a v okolí Ivančickém v dobré paměti chovají „toufarské“ (hrnčířské) zboží.

posílati sirotky do cizích kalvinských škol. Nekatoličtí kazatelé a učitelé byli s počátku z měst královských (1622), později (1623 a 1624) z celé země vypovězeni a na jejich místo dosazeni do far i na školy duchovní katoličtí. Jezuité do svých bývalých sídel byli znovu uváděni a kolleje jejich rozmnožovány. Nové kolleje zejména zřízeny byly v Jihlavě a ve Znojmě péčí hraběte Michala Adolfa Althana, který je štědře statky obdařil. Jihlavským daroval statky Kynice a Meziříčko s některými vesnicemi, znojemským Bohutice. Jezuité ve všech městech, kde měli kolleje, zakládali též gymnasia a jiné školy. V Olomouci císař podřídil jezuitům vychování alumnů kněžských a přiřkl jim mimo jiné veškery statky Nového Jičína, které zabaveny byly pro účastenství tohoto města ve vzpouře. Poněvadž světského duchovenstva byl velký nedostatek, nahrazováno bylo prozatím dominikány, augustiniány, karmelity a františkány, kteří povoláváni byli na Moravu z okolních zemí. Obce, které nechtěly nekatolické kazatele propustiti, byly k tomu donucovány tím, že do nich vkládány na útraty obecné posádky z pluků, jimž velel Maximilian kníže z Lichtenštejna. Potom zřízena reformační komise, v níž zasedali mimo jiné kanovník olomucký Arnošt Platýz z Plattenštejna a Jakub de Magnis, a tato na základě instrukce kardinála Dietrichštejna (8. prosince 1624) nejen z měst, nýbrž i ze statků šlechtických vypovídala nekatolické kazatele, leč by se obrátili na víru katolickou; kdo by tak neučinil a po 14 dnech v zemi byl postižen, měl na hrdle býti trestán. Také na statcích Karla st. z Žerotína, ač mu před tím dáno bylo ujištění, že mu nebude překáženo ve volném vyznání víry, ohlášen byl rozkaz kardinála Dietrichštejna, aby všichni bratrští kazatelé byli odtud vypovězeni. Žerotín odebral se do Vídně a vyžádav si audienci u císaře, odvolával se na své služby a na slib mu kdysi daný a dovozoval, že takovým bezprávím i nejvěrnější a nejzbožnější poddaní mohou býti vehnáni ku vzpouře. Císař odvětil vyhýbavě, že sice se rozpomíná daného slibu, že však papež nedovoluje mu dostáti, ostatně aby Žerotín o té věci promluvil s Dietrichštejnem. Avšak kardinál byl ve své náboženské horlivosti neústupným a doléhal čím dál tím důtklivěji na Žerotína, aby se podrobil všeobecným rozkazům. Žerotín nežli by uposlechl, prodal statky své vyjma Přerov Albrechtovi z Valdštejna a odstěhoval se napřed do Brandýsa

n. O., později do Vratislavě. Po létech zatoužil zase po vlasti a vrátil se do Přerova, kdež zemřel r. 1636 a pochován byl v rodinné hrobce v Brandýse nad Orlicí.

Edikty protireformačními stížen byl též jiný slavný člen Jednoty bratrské, rodem Moravan, totiž Jan Amos Komenský, který pobyv dlouhá léta v cizině, r. 1614 vrátil se na Moravu a stal se v Přerově učitelem na škole bratrské, vypomáhaje zároveň ve správě duchovní. R. 1618 dostal se za správce duchovního i školy nedávno před tím zřízené do Fulneka, kde byla obec kvetoucí a zároveň i veliká škola, v níž Komenský bydlil. Tu dožil se nejblaženějších let svého života, tu také poprvé se oženil. V dobách pobytu svého ve Fulneku sestavil také novou a dokonalou „mapu země Moravské", kterou věnoval tehdejšímu zemskému hejtmanu Ladislavu Velenovi z Žerotína. Po bitvě bělohorské vojsko španělské vtrhlo do Fulneka, jenž byl majetkem odbojného pána Jana st. Skrbenského z Hříště, a Komenský mezi prvními přinucen byv utíkati, zanechal tu nejen majetek svůj, ale i mladistvou choť a synáčka. Kam se tehda utekl a kde se po celý rok zdržoval, není známo. Mraky protivenství se nerozptylovaly, spíše houstly. Komenský do Fulneka již se nevrátil, ba morem, který tehda na Moravě vznikl, pozbyl nejen choti, nýbrž i obou dítek; ani majetku svého již nenabyl, knihovna na radnici přenesená asi rok potom za protireformace od dětí fulneckých, rozvášněných misionářem kapucinským, na náměstí spálena. Komenský opustil Moravu a uchýlil se do Brandýsa na statek pana Karla z Žerotína, jenž jediný mohl ještě utíkajícím kazatelům popřáti ochrany, jakož se jich u něho celá osada zdržovala. Protivenství, která Jednotu stihala, úvahy o nestálosti věcí pozemských a o jediném možném štěstí ve vlastním nitru vedly jej potom k sestavení krásného spisu, mezi díly jeho u nás nejznámějšímu, jejž nazval „Labyrint světa a ráj srdce" (1623, pod Klopoty). Potom počaly vypovídací dekrety krutěji nalehati i na Karla Žerotína, aby ze svých statků Bratry vypověděl. Na Moravě stalo se to koncem r. 1624, a Bratří většinou stěhovali se odtud do Uher, kde v hornatých krajinách severních nalézali bezpečné útočiště. I v moravských Karpatech při Radhošti usadilo se mezi pastýři mnoho rodin. V Čechách potrval útulek do r. 1625; tehda i tam místo předpovídaného klidu nastávalo i osobní násilí proti nekatolíkům, což arci

vzbudilo všeobecné zděšení. V těchto trudných dobách Komenský s láskou a odhodlaností hleděl sloužiti národu svému a útěchy dodávati církvi rozptýlené. Ze synody v Doubravici (u Hradce Králové) byl vypraven spolu s dvěma jinými bratry do Slezska a do Polska žádat za přijetí vystěhovalců. Komenský sám žil ještě nějaký čas v Krkonoších; teprve v únoru 1628 odstěhoval se do Lešna, jež náleželo hr. Rafaelu Leszcynskému, spolu s mnohými rodinami bratrskými; tam pomáhal při vyučování mládeže šlechtické a stal se později rektorem školy lešenské. První pobyt Komenského v Lešně potrval do r. 1641 a z těch dob pochází jeho „Didaktika" i „Brána jazyků" i jiné spisy, kterými založil si nesmrtelné jméno v oboru vyučovatelství.*)

Vypovězením nekatolických kazatelů vykonána byla jen část protireformace, počátkem roku 1625 obrácena i proti ostatním třídám obyvatelstva. Dne 22. března t. r. vydán byl od kardinála Dietrichštejna nový dekret, jímž se ve jménu císařově nařizovalo, aby se ve všech městech obyvatelstvu bez rozdílu stavu a povolání připomenulo, aby se do svatodušních svátků buď obrátilo na víru katolickou anebo se úplně, netoliko z města nýbrž z celé země moravské, vystěhovalo; v tomto případě pak byl každý povinen čtvrtinu svého majetku movitého i nemovitého odevzdati k rukoum komory císařské. Za krátký čas byla reformace katolická ve městech úplně provedena; kdo nebyl katolíkem, nesměl ve městech ani obchodu ani řemesla provozovati, sňatek manželský měl jen tenkráte platnost, když byl uzavřen po způsobu katolickém; jen katolíci směli platné závěti činiti; cechy měly dohlížeti, aby mistři se svými rodinami pravidelně do kostela chodili a se postili, mistři pak měli k témuž přidržovati tovaryše a učně. Nařízení tato měla za následek, že také mnoho lidu městského, zvláště Bratří, do ciziny se odstěhovalo, ježto nechtělo rodnou víru opustiti. Když přese všechna nařízení měšťané a sedláci na vesnicích setrvávali při své víře, bylo po městech a dědinách ubytováno vojsko, které se dopouštělo na obyvatelstvu krutých násilností; jen těch bylo šetřeno, kteří se prokázali zpovědním lístkem.

---

*) Srv. J. Nováka zevrubný životopis Komenského i ocenění jeho působnosti v Ottově Naučném Slovníce, kdež i rozsáhlá literatura o něm jest uvedena.

Když takovým spůsobem lid městský i selský donucen byl buď se vystěhovati nebo přiznati k víře katolické, došlo konečně na ony členy šlechty nekatolické, kteří nesúčastnivše se povstání, dosud pro svou osobu volně vyznávali víru. Kardinál Dietrichštejn neminil ani těchto výjimek strpěti; jeho nezvratným přesvědčením, jež také často veřejně projevoval,*) bylo, že jest mu, třebas i život měl obětovati, jíti za jediným cílem, aby v jeho diecesi byl jeden ovčinec a jeden pastýř. On tedy, jako kardinál Harrach v Čechách, důtklivě domlouvali císaři, aby i proti šlechtě uchopil se násilných opatření, jež označili za nevyhnutelně potřebná, má-li katolická reformace také u ostatního zvláště selského obyvatelstva míti trvalý úspěch. A tak konečně vydán byl (9. března 1628, o rok později než v Čechách) císařský reskript ke stavu panskému i rytířskému, v němž se ohlašovala pevná vůle císařova, aby také u těchto stavů zavedena byla náboženská jednota. Proto nařízeno kardinálu Dietrichštejnovi, aby při zemském soudě, který po neděli Reminiscere (16. března) v Brně bude zahájen, pány a rytíře po několika dnech k sobě vzal, je duchovními i světskými pohnutkami a důvody z bludů vyvedl a na víru katolickou přivedl. Kdo by však tvrdošijně na svém bludu stáli a k víře katolické se navrátiti nechtěli, těm dána půlroční lhůta (do 9. září), po které již déle v markrabství meškati a osobně statky držeti nesmějí, nýbrž povinni budou ze země se vystěhovati a statky své buď příbuzným svým anebo jiným osobám, avšak jen katolíkům, prodati, k čemuž jim povolena opět půlroční lhůta (do 9. března 1629). Poněvadž takový prodej statků bylo velmi nesnadno provésti, a krom toho nekatoličtí šlechtici předstírali, že nelze jim za tak krátký čas ve víře katolické se vyučiti, prodloužena byla lhůta k obrácení na víru do konce března 1629, ku prodeji statků pak do 25. června téhož roku, a později ještě na delší dobu. Z volnosti vyšetřování však vyňati byli nezletilí sirotci, o kterých nařízeno, že musí v zemi zůstati, a že jim za poručníky mají dáni býti katolíci, kteří by je ve své víře vychovali. Všechny knihy, odporující víře katolické, měly býti vydány buď kardinálovi neb některému jinému členu císařské komise.

Toto nařízení jest poslední ránou, kterou podťat byl mohutný a zdravý kmen českého národa. Zkáza země české

*) Srv. D'Elvert, Gesch. der Stadt Iglau, 272.

i moravské, zahájená pleny i vydíráním vojska, nesmírnými kontribucemi a zabavením statkův odsouzených povstalců, byla dovršena hromadným stěhováním napřed lidu městského i selského, potom výkvětu národa, četných rodin panských i rytířských. Události se srdcelomné výstupy, když vyhnanci opouštěli rodnou zemi. „Všecko, což vypovědíno jest, píše Žerotín (v listě ze dne 20. května 1628), strojí preč, a to na větším díle bez peněz; nebo statků neprodávají, proto že žádný nechce kupovati, a kdo má peníze na úrocích, nemůže nic dostati. Hrubě veliká bída všude jest, a kam se kdo obrátí, slyší pláč, naříkání, žaloby, křik, tak že teskno poslouchati; nejvíce ty nebohé paní, kterým dcery bráti strojí, tak těžce to nesou, že div smyslů nepozbývají."*) Na statky opuštěné uvedeni noví rodové z ciziny, v moravské šlechtě záhy zavládl jazyk německý, jemuž se časem přispůsobily i ony zbytky domácí šlechty, které v zemi zůstaly.

Za tímto převratem náboženským v zápětí šly změny politické. Zjevným účelem jejich bylo obmeziti na nejmenší míru někdejší rozsáhlá práva stavovská, která dle mínění dvoru vídeňského vzpourou stala se neplatnými. O tom svědčí již ta okolnost, že od bitvy bělohorské až do r. 1628 nebyl na Moravě svolán sněm zemský, a správu zemskou řídil kardinál Dietrichštejn jako gubernátor netoliko císařskými, nýbrž i vlastními dekrety. Již ku konci r. 1620 někteří radové císaře Ferdinanda na jeho vyzvání vyslovili se v ten rozum, že všechna privilegia Čech i Moravy mají se znovu prozkoumati, ona, která se příčí moci císařské neb která zavdala podnět k povstání, že mají býti zrušena, ostatní nezávadná obnovena. Nad jiné závadnou shledána veliká moc stavův a úředníků zemských, které nesměl král o své újmě ani jmenovati ani propouštěti, pak forma holdování. které prý nemá se díti na základě nějakého dorozumění se stavy, nýbrž přímo na rozkaz panovníkův. Přestati mělo též ustanovení, že král bez svolení sněmu nesmí ničeho měniti nebo zaváděti, úředníci zemští neměli od té doby stavům, nýbrž pouze panovníkovi skládati přísahu, od nálezů zemského soudu mělo býti dovoleno odvolání ke králi.

Na tak příkrém stanovisku trvali rádcové, ze kterých císař složil poradní komisi (v březnu 1625), v níž zasedali kníže

*) Brandl, Kniha pro každého Moravana. 252. — Náboženské dekrety císaře Ferdinanda II. otištěny jsou u D'Elverta, Schriften, XVI., 146—330.

Lichtenštejn, generál Valdštejn, Nostic, Stralendorf, Werdenberg, Melander, Hillebrand a Hassold — tedy skoro vesměs lidé nepříslušní do zemí českých. Z českých šlechticů měl rozhodné slovo Vilém Slavata, ale i ten přimlouval se za pronikavé změny ve prospěch moci císařské. Naproti tomu Martinic, Šternberk a nejvyšší kancléř český Zdeněk z Lobkovic byli pro zachování práv stavovských aspoň v podstatných věcech. Že tyto hlasy nebyly brány tak na váhu jako rada bezohledných cizinců, o tom svědčí výsledek těchto porad, totiž „Obnovené zřízení zemské“, vydané pro Čechy 10. května 1627, pro Moravu právě o rok později (10. května, vyhlášeno 1. července 1628). Stavové ani zemští úředníci nebyli tázáni, zdali k němu dávají svůj souhlas. Na Moravě svolán byl sněm do Znojma (28. června), kdež stavům prostě bylo ohlášeno, že král ze starých privilegií a svobod ty potvrdil, které se novému zřízení nepříčí, které však mu na odpor jsou, že se zrušují. A v úvodě toho zřízení se praví: „Z královské a otcovské péče Naší na to všelijak pomýšleti ráčíme, jak by jmenované a od nás s velikým nákladem vojenským dobyté markrabství moravské zase dokonale k poddanosti a k poslušnosti přivedeno, upevněno a proti tomu všecko zlé vykořeněno býti mohlo.“

První podstatná změna posavadního zřízení stala se ve složení sněmu zemského. Duchovnímu stavu, totiž biskupovi olomuckému, všem infulovaným prelátům i oněm duchovním osobám, které mají statky v zemských deskách zapsané, pak členům rytířských řádů přisouzen vstup do sněmu zemského, jakožto prvnímu mezi všemi stavy zemskými. Panovníkovi přiřčeno právo udělovati hodnost rytířskou a inkolát, a tím spůsobem zjednávati cizincům, kteří si v zemi statek koupili, přístup do sněmu. Dědičné právo panujícího rodu bylo vysloveno co nejurčitěji. Stavům zemí českých vyhrazeno na základě zlaté bully Karla IV. právo volby nového panovníka jen tenkráte, když by z panujícího rodu nebylo ani mužské ani ženské potomstvo, a kdož by takové dědičné právo popíral, má jako provinilec z urážky Veličenstva i veřejné vzpoury potrestán býti ztrátou hrdla i statku. Holdování stavů mělo se nově nastupujícímu markrabí díti jako „dědičnému pánu“. Proto také císař Ferdinand II. svolav sněm do Prahy (v listop. 1627), dal tam syna svého Ferdinanda III. bez jakékoliv volby nebo přijetí prostě korunovati, a na sněmě

ve Znojmě (20. června 1628) kázal stavům moravským, aby jemu jakožto novému králi českému složili přísahu poslušenství. Přísaha králova při holdování obmezena v ten rozum, že se zavazoval chrániti stavy při starodávných, od něho potvrzených privilegiích, zachovávati víru katolickou, jediné v zemi oprávněnou, konati právo a spravedlnost a chrániti neporušitelnost říše. Ani sněm ani krajské shromáždění nesměl nikdo bez svolení panovníkova svolati, nechtěl-li býti zbaven života, cti a statkův. Právo podávati předlohy sněmu zemskému bylo vyhrazeno panovníkovi, účastníkům sněmu byly všeliké ústní i písemné návrhy zákonů zakázány; toto ustanovení bylo zmírněno teprve za císaře Ferdinanda III., který dovolil sněmu iniciativu zákonodárnou v oboru soukromého a trestního práva i některých jiných odvětví, netýkajících se svrchovanosti královské, s výhradou však, že i taková usnešení smějí býti vyhlášena pouze se svolením panovníkovým.

Panovníkovi přisouzeno výhradné právo vedení války a všichni obyvatelé zavázáni, pomáhati mu nejen proti domácím, nýbrž i proti vnějším nepřátelům. Jen s jeho svolením smějí se konati odvody a stavěti tvrze i zámky.

Zemští úředníci uvedeni ve větší závislost. Panovník vyhradil si libovolné osazování úřadův, slíbil však zachovávati při tom z dobré vůle své dávné zvyky a privileje stavu panského a rytířského. Zemští úředníci i přísedící soudu neměli býti jmenováni doživotně, nýbrž pouze na pět let; přísahu měli skládati pouze panovníkovi, nikoli stavům zemským; do formule přísežní vložena opět slova: „při Panně Marii i při všech svatých“.

Všechny nálezy zemského soudu, týkající se vyšších stavův a znějící na trest tělesný, trest smrti nebo ztrátu cti, před vyhlášením měly býti předloženy králi k potvrzení. Dosavadní právo jazyka českého, jakožto jedině oprávněného ve správě zemské i při soudech, bylo zlomeno, němčina prohlášena za rovnoprávnou při vedení pří i při zapisování do desk zemských tak zejmena, že líčení mělo se díti v řeči obžalovaného a pokud by všichni přísedící zemského soudu nebyli mocni obou řečí, aby zřízeny byly oddělené senáty, český a německý. Jaká nevážnost, ano nenávist k českému jazyku zavládla tehda u dvora vídeňského, vysvítá z toho, že při vydání „Obnoveného zřízení“ v Čechách netoliko německý text prohlášen za authentický, nýbrž tisk českého vydání byl bez všeliké příčiny zastaven u 17. archu. A jak daleko

tamtéž zašlo se v choutkách absolutistických, o tom svědčí věta: „Vyhrazujeme Sobě i Svým dědicům, potomním králům a markrabím moravským výslovně, v tomto Našem dědičném markrabství dělati zákony i právo a všechno to, co s sebou přináší právo zákonodárné, jež jedině Nám jako králi a markrabí přísluší. Nebudeme se však tomu protiviti, aby naši věrní stavové v jednom neb druhém napřed byli vyslechnuti."*)

Toliko na dosavadní právo stavů povolovati králi berně nebylo v „Obnoveném zřízení" sáhnuto, ano bylo výslovně řečeno, že král chce kontribucí žádati pouze na sněmě a nic jinak. Ovšem, že výtěžek z královských statků, regalie i posudné, uložené oněm stavům a městům, které se vzpoury účastnily, bylo vyňato z pravomoci stavovské.

Všechny tyto rozsáhlé změny ve zřízení zemském přijaty byly mlčky od stavů moravských. Jediný Zdeněk hrabě ze Žampachu po vydání „Obnoveného zřízení moravského" protestoval na soudě zemském v Brně proti jakémukoli zkracování stavovských svobod, poněvadž byv povždy věrným katolíkem a neohroženým stoupencem rodu Habsburského, nevěděl proč by měl býti pokutován. Ale tento osamělý hlas zanikl nepovšimnut.

X. Válka falcká. Vpád Betlenův na Moravu (1623) a mír ve Vídni (1624). Válka dánská. Mansfeld a Valdštejn na Moravě (1626). Mír v Lubeku (1629) a sesazení Valdštejnovo (1630).

Násilné potlačení a bezohledné potrestání vzpoury stavovské v našich zemích spůsobilo hluboký úpadek a hmotnou bídu ostatního obyvatelstva, které tohoto hnutí ani valně se neúčastnilo a tedy trpělo z velké části nevinně. Ale těmito pohromami strasti lidu českého a moravského nebyly vyčerpány. Nepatrný s počátku plamen povstání českého rozpoutal se ponenáhlu ve všeobecný požár evropské války, která několikráte ještě zhoubně zasáhla na Moravu a krom toho vyžadovala i v potomních letech na obyvatelstvu neustálé oběti branného mužstva i peněz. První podnět k prodloužení války zavdalo, že císař a katolická liga v Německu nespokojili se vypuzením Bedřicha Falckého z Čech, nýbrž vojska jejich zabrala též vlastní jeho zemi, Rýnskou Falci, kterou císař mínil uděliti i s titulem kurfirstským vévodovi Maxi-

*) D'Elvert, Schriften, XVI, 311.

milianovi Bavorskému náhradou za zbavené Horní Rakousy. Kurfirst Bedřich však v boji za ztracené panství nalezl pomoc jednak u svého tchána krále anglického Jakuba, jednak u Holanďanů, dávných nepřátel španělských Habsburkův. I rozzuřily se v Porýní a dolním Pomohaní nové boje r. 1622 a 1623, ve kterých vůdce katolického vojska Tilly několikkráte zvítězil nad Mansfeldem i jinými vůdci, a tím zajištěno bylo držení Dolní Falce vévodovi Maximilianovi. Avšak boje ty dodaly nové odvahy knížeti sedmihradskému Betlenovi Gáborovi, aby císaři vypověděl mír naposled v Mikulově uzavřený a znovu se pustil s ním do války. V polovici srpna 1623 vytrhl ze Sedmihradska s 20.000 m. a získav se svolením sultána tureckého od pašete budínského znamenitou pomoc asi 30.000 Turkův a Tatarů, dobyl za krátko nejdůležitějších měst hornouherských a blížil se k hranicím moravským; někteří emigranti, jako hrabě Jindřich Thurn a markrabí Jiří, někdejší vévoda krnovský, vybízeli jej horlivě ku vpádu do zemí českých, doufajíce, že i jim tak bude umožněn návrat. Tomuto nepříteli, který opět hrozil zhoubným vpádem do Moravy, čelila velmi nepatrná moc císařská, čítající celkem 7000 m., v jichž čelo postaven Vlach Carafa, markýz Montenegerský, jeho podveliteli pak byli Valdštejn nad pěchotou a Marradas nad jízdou.

Maje vojsko počtem mnohem slabší, Carafa uznal za nejlepší, zaujati pevné ležení na pravém břehu řeky Moravy u Hodonína, odkudž žádal císaře za bezodkladnou pomoc. Ale tato nepřicházela, a Betlen, ač neodvážil se udeřiti na císařské, nemaje vycvičené pěchoty ani dostatek děl, přece množstvím válečného lidu sevřel je se všech stran a svou lehkou a hbitou jízdou odnímal jim všeliký dovoz potravin. Zároveň podnikali Turci, Tataři i Uhři daleko široko loupežné nájezdy, poplenili okolí Znojma, Brna, Olomouce i Hradiště, menší města i vesnice vypálili a mnoho tisíc lidí zajatých odvlekli do otroctví. V císařském táboře nastala největší bída, mnoho vojska přeběhlo k nepříteli, jezdci z hladu porazili všechny koně, pro které beztoho již neměli dosti píce, a také střeliva byl již citelný nedostatek. Několik dní ještě, a celé císařské vojsko bylo by se musilo vzdáti. Bylo velkým štěstím, že také Betlen octl se v postavení nepříznivém. Benátčané odmítli všelikou pomoc, turecká vojska pro pokročilou dobu podzimní chystala se k návratu domů a pomoc, kterou Betlen očekával od spojenců Bedřicha Falckého v Německu,

nepřicházela, ježto zejména Kristian Brunšvický, který se chystal s vojskem sebraným za peníze holandské vpadnouti do Čech a odtud spojiti se s Betlenem Gáborem, byl od Tillyho na cestě zaskočen, a v bitvě u Stadtlohna (6. srpna 1623) veškera jeho vojenská moc zničena. Také uherští stavové nejevili velké ochoty k dalšímu vedení války. Předvídaje z toho úplné osamocení, kníže sedmihradský ochotně uchopil se vyjednávání, které prostředkoval palatin uherský Thurzó. Především učiněno bylo příměří, za kterého všechno vojsko Betlenovo nastoupilo zpáteční tažení z Moravy, která tím spůsobem zbavena byla válečných útrap. Turci a Tataři, kteří odváděli mnoho tisíc Moravanů do zajetí, byli u Nových Zámků přepadeni od velitele této pevnosti, Mikuláše Eszterháze, přes tisíc jich porubáno a velká část zajatých osvobozena. Po delším vyjednávání stvrzen byl (8. května 1624) mír mezi Betlenem a císařem ve Vídni, jímž v podstatě obnoveny podmínky míru mikulovského až na to, že Betlen pozbyl vévodství opolského a ratibořského. Jindřich z Thurnu, přesvědčiv se, že všeliké snahy jeho u Betlena ukázaly se marnými, odešel do Holandska a vstoupil později do služeb republiky benátské.

Události v Německu nenasvědčovaly tomu, že by válka mohla brzo býti skončena; naopak, nové a nové zápletky hrozily prodloužiti ji do nedozírna. Bedřich Falcký, zbavený od císaře země své i titulu kurfirstského, docházel stále ještě pomoci holandské, též král anglický Jakub nucen byl svého zetě vydatněji než dosud podporovati. Rostoucí moc rodu Habsburského vzbudila mu nové nepřátelství republiky benátské i vévody savojského, a konečně právě tehda stal se důležitý obrat v politice francouzské. Důmyslný státník kardinál Richelieu, jenž v dubnu 1624 ujal se řízení věcí zahraničných, upustil od dosavadního přátelství k císaři a obnoviv tradici krále Jindřicha IV., zahájil proti rodu Habsburskému, jak ve Španělsku tak v zemích rakouských, boj na celé čáře. Za tím účelem získal krále dánského Kristiana IV., jemuž zajistil peněžitou podporu Francie, Anglie i Holandska a který tedy jal se za pomoci stavů dolnosaských sbírati vojsko proti císaři. Jiné vojsko sbíral Mansfeld, a také s vévodou sedmihradským Betlenem Gáborem bylo zahájeno vyjednávání o spolek. Mansfeld měl vtrhnouti do Slezska a odtud spojiti se Betlenem v Uhrách.

Vzhledem k tomuto novému nebezpečenství císař Ferdinand přijal do svých služeb českého pána Albrechta z Valdštejna, který konfiskacemi a výhodným sňatkem nabyl rozsáhlých statků v Čechách i na Moravě (Vsetín, Lukov a j.), a povýšen byl (12. března 1624) od císaře za knížete a později za vévodu fridlandského. Tomuto dána byla s hodností císařského generála plná moc vojsko najímati, jež mělo býti vypláceno jednak od císaře, jednak z kontribucí ukládaných v zemi nepřátelské. Sebrav tím spůsobem na 24.000 m., Valdštejn odtáhl do Německa na pomoc ligistickému vůdci Tillymu, jenž stál proti králi dánskému, a zaujal pevné postavení u Desavy. Tam udeřil naň (25. dubna 1626) Mansfeld, ale byv poražen ustoupil do Braniborska. Valdštejn nepronásledoval ho po této porážce dosti účinně, a proto Mansfeld, sesíliv se v Braniborsku novými odvody i oddílem vojska, jejž mu na pomoc poslal král Kristian vedením Jana Arnošta, vévody výmarského, vtrhl do Slezska, kdež přijav do svého vojska mnoho exulantů českých i moravských, obsadil Opavu, Krnov i Těšín, zmocnil se průsmyku Jablunkovského, odkudž hodlal spojiti se s Betlenem Gáborem. Tento však nejsa dosti rozhodným, zanedbal této vhodné příležitosti, a poněvadž zatím Valdštejn spěchal do Slezska na obranu této země, Mansfeld i vévoda Výmarský se spojeným vojskem zaměřili na Moravu směrem k Lipníku, odkudž celý kraj Olomucký byl od nich zpustošen. Útok jejich na opevněný Unčov byl odražen, ježto měšťané statečně hradeb hájili a dokonce i ženy boje se účastnily, chrlíce vřelou vodu na nepřítele. Naproti tomu dobyto bylo Nového Jičína, a městu uložena velká kontribuce; Hraničtí měšťané, nakloněni dosud víře bratrské, vedeni rychtářem svým Bělotínským, otevřeli dobrovolně Mansfeldovi brány městské a složili mu přísahu poslušnosti, kterou přijal od nich ve jménu krále dánského. Zatím už také Valdštejn dorazil na Moravu a zaujal pevné ležení u Olomouce. Tím donucen byl Mansfeld od Lipníka uhnouti na jih ke Kroměříži, o jehož dobytí marně se pokusil, poněvadž měšťané na rychlo strhli mosty přes Moravu, a proto přes Holešov obrátil se do Uher, kdež doufal spojiti se s Betlenem Gáborem. Valdštejn však jej předstihl a přes Uh. Brod a Nové Zámky udeřil na Betlena Gábora, který necítě se dosti silným, když nemohl od Turků dovolati se pomoci, učinil raději s císařem mír na základě podmínek z r. 1624 (28. prosince 1626). Mansfeld,

který už dříve odebral se na jih, aby přes Dalmacii a Italii nastoupil cestu do Francie, v Bosně náhle onemocněl a zemřel ve vsi Rakově u Serajeva (30. listop. 1626). Vojsko jeho jen z části vrátilo se do Slezska, ostatek zahynul ještě v Uhřích nedostatkem a nemocmi. Také Valdštejn odvedl po uzavřeném míru vojska svá z Uher na Moravu, do Slezska a do Čech, kdež všude pluky jeho bezohledně obyvatelstvo odíraly. Valdštejn jmenovitě nešetřil statků kardinála Dietrichštejna, s nímž byl od delšího času v osobním nepřátelství.

Odbojní měšťané Hraničtí, když zbaveni byli odchodem Mansfeldovým veškeré opory, vypravili poselstvo ke kardinálu Dietrichštejnovi, prosíce za odpuštění a za přímluvu u císaře. Nicméně byl na ně uvalen přísný trest. Uložena jim velká peněžitá pokuta, a město zbaveno všech svých práv a privilegií. Přední původcové vzpoury, konšelé Adam Purgeš a Lukáš Kremž, na náměstí hranickém byli sťati, Bělotínský zahynul dle pověsti v žaláři sebevraždou, a také z ostatních účastníků někteří popraveni buď mečem neb provazem; selský lid z okolí hranického byl nucen na tyto popravy se dívati. Také obyvatelé města Vsetína i okolních vesnic byli do tohoto povstání zapleteni, těm však na velké prosby dána byla milost, když zvláštním listem odboje se odřekli a zavázali pro budoucnost, že se polepší. Tyto listy měly se pokaždé veřejně čísti, kdykoli v oněch osadách nový obecní úřad nastupoval svou činnost.

V srpnu r. 1627 Valdštejn s vojskem vypravil se do severního Německa, kde zatím také Tilly dobyl stkvělého vítězství nad králem Kristianem u Luttera. Oba vůdcové spojivše se vytlačili krále dánského z Holštýnska, Šlesvicka i Jutska, takže nucen byl uchýliti se na ostrovy, ano i tam zamýšlel Valdštejn jej pronásledovati, k čemuž mělo přispěti zřízení císařského loďstva, a Valdštejn poctěn od císaře názvem „generála Oceanského i Baltského moře". Avšak záměr ten zmařen byl odporem měst hanseatských, na druhé straně král Kristian zbaven byv válkou vypuklou r. 1627 mezi Francií a Anglií naděje na pomoc peněžitou od těchto států, rád přijal ruku ke smíru podanou od císaře; mír uzavřen byl v Lubeku (22. května 1629), Kristiánovi Dánskému vráceny byly všechny dobyté krajiny, za to musil se zavázati, že upustí od nepřátelství s císařem a že se nebude míchati do záležitostí německých. Také dal souhlas k tomu, aby

meklenburští vévodové byli zbaveni svého panství, které od císaře uděleno pak bylo lénem Valdštejnovi. Moc tohoto vojevůdce vzrostla nesmírně, vojsko jeho počtem do 100.000 m. rozkládáno ponenáhlu po celém Německu, kdež na vydržování jeho ukládány byly příteli nepříteli vysoké částky kontribuční.

Není divu, že mocné postavení Valdštejnovo a zhoubné řádění jeho vojska vzbudilo mu nepřátele netoliko mezi protestanty, nýbrž i mezi knížaty katolickými, zvláště pak zanevřel na něj vévoda bavorský Maximilian, který vším právem se obával, že by císař pomocí vojska Valdštejnova mohl na sebe strhnouti absolutní moc v Německu na úkor kurfirstův i jiných knížat. Proto jal se ve spolku s ostatními katolickými knížaty císaři hroziti, že užijí armády ligistické proti útiskům vojska Valdštejnova, a zároveň hrozili, že nebudou jednati o volbě syna císařova Ferdinanda králem německým, pokud v jejich územích vojsko ono bude ubytováno. Císař na tyto hrozby neukázal se dosti povolným, ano na místě zmenšení vojska dal najímati nové, když v Italii vypukla válka o dědictví mantuanské. Rozechvění knížat se stupňovalo, když císař Ferdinand II. vydal (6. března 1629) restituční edikt, jímž nařízeno, že všechna duchovní knížectví, biskupství, kláštery a jiné statky, jež od smlouvy pasovské (r. 1552) byly od protestantů zabaveny, mají se navrátiti buď předešlým držitelům, nebo znovu osaditi katolickými hodnostáři. Protestanté, ač pobouřeni nejvyšší měrou, nemohli vzchopiti se k vydatnému odporu, ježto nařízení císařské bylo prováděno pomocí vojska Valdštejnova i Tillyho. Když však dvůr císařský dal na jevo úmysl, ponechati si část statků protestantům odňatých, vzbuzena tím nová nespokojenost i knížat katolických. Na říšském sněmě v Řezně (v červenci 1630) čtyři katoličtí kurfirstové vedle obou protestantských vedli osobně stížnost u císaře na útisky vojska a žádali mimo jiné, aby v čelo tohoto postaven byl vynikající příslušník říše německé, ku kterému by kurfirstové i stavové měli úplnou důvěru; císař věděl, nevyhoví-li těmto stížnostem, že netoliko nebude syn jeho zvolen králem německým, nýbrž že mu hrozí také nepřátelství ligy katolické, a kurfirst bavorský jal se již i tajně vyjednávati o spolek s kardinálem Richelieuem, který snažil se Habsburkům v Německu podkopati půdu. Poněvadž dosud trvala válka v Italii s Francouzi i Benátčany a zatím také již švédský král Gustav Adolf stanul na půdě německé, aby zdvihl

boj proti císaři, tento konečně povolil mocnému nátlaku, a propustil Valdštejna ze svých služeb (13. srpna 1630). Valdštejn uposlechl bez odporu a odebral se do Čech na své panství. Velitelem vojska císařského, jehož valná část byla propuštěna, i ligistického byl jmenován Tilly. K volbě Ferdinanda III. však tehda přece nedošlo pro odpor protestantských kurfirstů, ježto císař nechtěl odvolati restitučního ediktu.

XI. Válka švédská. Pád Gustava Adolfa (1632). Zráda a smrt Valdštejnova (1634). Bitva u Nördlink. Mír pražský (1635). Smrt císaře Ferdinanda II (1637).

Sesazení Valdštejnovo přineslo první pohromu oněm, kteří se o ně nejvíce přičinili, totiž katolickým knížatům v Německu. Král švédský Gustav Adolf, zajistiv si peněžitou podporu od Francie i jiných mocností, rodu Habsburskému nepřátelských, snadno vytlačil zbytky císařského vojska z Pomořanska, vtrhl do Braniborska a učinil spolek s Magdeburkem, který však brzo potom byl od Tillyho obležen, dobyt a rozbořen. Gustav Adolf pohnuv oba kurfirsty braniborského i saského ke spolku a sesíliv se jejich vojskem, zvítězil (17. září 1631) v tuhé čtyřhodinné bitvě u Breitenfelda (nedaleko Lipska) nad vojskem Tillyho a Pappenheima. Země české tímto vítězstvím byly nepříteli otevřeny, a zatím co Gustav Adolf dále pronásledoval Tillyho, vojsko saské vedením Arnimovým vtrhlo do Lužice a do Čech, kdežto hrabě Thurn dostal rozkaz najati vojsko a způsobiti v Čechách nové vzbouření. Sasové táhli od Šluknova k Labi, kdež se zmocnili Děčína i Ústí, a dorazili přes Litoměřice a Roudnici ku Praze (14. listop. 1631), která zbavena jsouc všeliké vojenské posádky již druhého dne se Arnimovi vzdala. S vojskem saským slavilo mnoho českých exulantů, mezi nimi Thurn a Roupov, vjezd svůj do Prahy, a zmocnili se také některých statků v oné části země, která byla od Sasův obsazena. Poněvadž však ve východních Čechách stál v čele císařského vojska Marradas, který u Nymburka odrazil útok Arnimův, byla Morava tentokráte ušetřena vpádu vojska nepřátelského a pouze pomezní krajiny v okolí Jihlavy a Třebíče navštíveny byly ojedinělými nájezdy vojsk saských.*)

*) A. Rezek, Dějiny Saského vpádu do Čech a návrat emigrace, v Praze, 1889.

Vítězstvím u Breitenfelda celé severní Německo octlo se v moci krále švédského, který vtrhnuv do Pomohaní a středního Porýní zabral panství arcibiskupa mohučského, trevirského i Dolní Falci, ze kterýchž území hodlal zříditi si základ k protestantskému císařskému důstojenství v Německu. Odtud na jaře r. 1632 nastoupil výpravu do Bavor a vynutil si přechod přes dolní Lech prudkou dělostřelbou (15. dubna), ve které Tilly byl těžce poraněn a brzo potom zemřel. Krátce potom vyjma Ingolstadt a Řezno celé Bavory octly se v moci švédské. Pokroky krále Gustava Adolfa pohnuly již dříve císaře Ferdinanda, že opět nabídl nejvyšší velitelství nad vojskem císařským Valdštejnovi, který po dlouhém vyjednávání a po splnění všech žádaných podmínek hodnost tu zase přijal. Odebrav se do Znojma (8. prosince 1631), s obvyklým důmyslem a ráznosti doplnil rozptýlené pluky císařské, najal novou pěchotu, lehkou jízdu polskou i charvatskou a do jara 1632 měl v Čechách a na Moravě dobře vyzbrojené a četné vojsko pohotově. Dne 23. dubna dal se na pochod do Čech, a dobyv (25. května) Prahy po krátkém odporu, vytiskl Sasy z celé země. Pak zaměřil na západ do Bavor a spojiv se s ligistickým vojskem, jemuž velel kurfirst bavorský, donutil krále švédského, že zaujal obranné postavení u Norimberka. Tam také Valdštejn opevnil se na blízkých návrších a po celých sedm neděl stála obě nepřátelská vojska proti sobě, škodíce si navzájem drobnými potyčkami a odnímáním potravin i jiných potřeb. Konečně Gustav Adolf rozmnoživ své vojsko novými posilami, udeřil (3. září) na hradby tábora Valdštejnova několika mocnými útoky, které však všechny byly odraženy, a švédský král se ztrátou 3000 m. ustoupil opět do jižních Bavor. Valdštejn však nedbaje, že země Maximilianova jest ohrožena, ve spojení s Pappenheimem obrátil se proti kurfirstovi saskému, aby jej odvrátil od spolku švédského, a dobyl Lipska (6. listopadu). Na zprávu o tom král Gustav Adolf spěchal rovněž do Saska, a tu svedena byla u Lützena (16. listop.) bitva, ve které král švédský padl, Švédové však vedením Bernarda Výmarského opanovali bojiště; Valdštejn po krátkém pobytu v Lipsku obrátil se do Čech a tam dal popraviti některé důstojníky, jimž přisoudil vinu své porážky.

Pádem Gustava Adolfa zmařeny jsou naděje četných nepřátel císařových. Z nich jmenovitě bývalý kurfirst falcký

Bedřich, který právě pomocí onoho doufal dosíci ještě jednou trůnu českého i veškeré své někdejší moci, brzo po bitvě lützenské zemřel v Mohuči (29. listopadu). Dolní Falc byla potom od Švédů vrácena jeho nejstaršímu synovi.

Smrtí krále švédského válka v Německu se neskončila. Ve jménu nezletilé dcery Gustava Adolfa, šestileté Kristiny, řízení státní správy ve Švédsku ujal se kancléř Axel Oxenstierna a ten prohlásil, že Švédsko neustoupí dříve z Německa, pokud se mu nedostane přiměřené náhrady. Také Richelieu si nepřál, aby moc Habsburků v Německu se obnovila, a proto učinil v Heilbronně (23. dubna 1633) s knížaty a stavy protestantskými smlouvu, aby vrchní velení války ponecháno bylo kancléři švédskému, jemuž zajištěna od Francie dosavadní podpora peněžitá. Švédští vojevůdcové Gustav Horn a Bernard Výmarský zatím uvedli celé Franky, část Porýní, Švábska i Bavorska pod svou moc. Naproti tomu Valdštejn, který za tu dobu doplnil svou armádu v Čechách na 60.000 m., prodléval dlouho v nápadné nečinnosti. Vytrhnul sice s hlavní mocí vojenskou (40.000 m.) do Slezska, neudeřil však ihned na nepřátelské vojsko švédsko-saské, vedené Arnimem a Thurnem, ač toto bylo číselně i jakostí slabší a vůdcové nad to mezi sebou nesvorni. Váhavost Valdštejnova vysvětluje se tím, že císař odmítl jeho žádost, by mu totiž po šťastném skončení války uděleno bylo kurfirství braniborské, a poněvadž doufal od nepřátel císařových dosáhnouti stkvělejší odměny. Proto tedy na místě válčení počal tajně vyjednávati s Arnimem i Thurnem o spojení obou vojsk za tím účelem, aby císařovi odebráno bylo království české, jež slíbeno bylo Valdštejnovi; ve prospěch exulantů mělo vše uvedeno býti ve stav z r. 1618. Když však plnomocníci švédský a francouzský žádali, aby zjevně se odtrhl od císaře, s nimi spolek učinil a Čech se zmocnil, Valdštejn nemohl se k tak rozhodnému kroku odhodlati. Avšak nečinnost a obojetné chování jeho vzbudily nedůvěru a rozhořčení u dvora vídeňského i u kurfirsta bavorského, v jehož zemi Švédové bez překážky zhoubně řádili, a Valdštejn, buď že nemohl se spolehnouti na své důstojníky, kdyby císaře zradil, anebo že chtěl požadavkům svým dodati většího důrazu, udeřil náhle (10. října) na oddíl vojska Arnimova a přinutil 10.000 m. ke kapitulaci u Stěnavy. Ze zajatých důstojníků většina byla propuštěna na svobodu, mezi nimi

i Thurn, což opět vzbudilo velkou nelibost ve Vídni. Jiný zajatec, bývalý moravský pán Václav Bítovský byl odveden do Brna, tam vydán kardinálu Dietrichštejnovi a na rozkaz císařův zastřelen.

Tímto vítězstvím Valdštejnovým největší část Slezska i Lužice octla se v moci vojska císařského. Avšak zatím Bernard Výmarský zaplavil celé Bavory a ohrožoval i Horní Rakousy, kde selský lid stále ještě náchylen byl ke vzpouře a k návratu ku protestanství. Kurfirst Maximilian důrazně dovolával se pomoci císařské, ale Valdštejn schválně váhal, dávaje tak osobnímu nepříteli svému cítiti pomstu za někdejší své sesazení. Teprve když přišla zpráva o pádu Řezna (14. listopadu), Valdštejn rychlejším pochodem hnul se z Litoměřic přes Rakovník do bavorského Brodu, odkudž mohl v brzce udeřiti na hlavní vojsko švédské. Najednou však z Brodu vrátil se zase do Čech (3. prosince) a zaujal ležení v Plzni. Tento neočekávaný obrat působil ve Vídni jako hromová rána. Důvěra císařova i jeho rádců byla již tím značně otřesena, že Valdštejn se vzpíral uposlechnouti opětovaných rozkazů císařových, aby vojska převedl z dědičných zemí (Čech a Horních Rakous) proti nepříteli do Bavor. Někteří radili císaři, aby jmenoval syna svého Ferdinanda III. spoluvelitelem vojska, jiní dokonce, aby Valdštejn byl od vojska odvolán. Zvláště kurfirst bavorský vystoupil s důtklivou žalobou u císaře, že Valdštejn chce jej i jeho zemi zničiti. Dověděv se o tom, Valdštejn urychlil své zrádné záměry a jal se prostřednictvím exulanta Viléma Kinského znovu vyjednávati se Švédy i Francouzi. Zároveň, aby si zajistil podporu svého vojska, rozkázal, aby pluky rozložené po Moravě, přirazily do Čech k hlavnímu vojsku, na Moravu pak přeložil vojsko ze Slezska, čímž tato země byla opět vydána vpádu nepřátelskému. Zároveň svolal (11. ledna 1634) všechny generály i plukovníky a předložil jim rozkaz císařský, aby se táhlo ihned na Řezno, což důstojníci prohlásili za nemožné. Také dal jim oznámiti skrze svého důvěrníka Ilova, že následkem rozličných příkoří míní se úplně vzdáti velitelství. Toho se ulekli plukovníci, poněvadž se obávali o svůj žold i o slíbené odměny, a při hostině (12. ledna) podepsali revers, jímž se zavázali, že vévodu Friedlandského neopustí a že jej ve všem chtějí obětavě podporovati; klausule, dříve ústně pronesená, „pokud by Valdštejn prodlel ve službách císařských“, byla v písemném prohlášení vynechána. Na zprávu

o tom císař vydal (24. ledna) patent, jímž se důstojníci i vojáci zbavovali závazku poslušenství k Valdštejnovi; do té doby, až by místo jeho bylo obsazeno, měli poslouchati Gallasa; všem důstojníkům, kteří podepsali revers ze dne 12. ledna, slíbena amnestie, vyjma Valdštejna, Trčku a Ilova. Patent, jenž prozatím zachován v tajnosti, doručen spolehlivým generálům Gallasovi, Piccolominovi a Aldringenovi s dodatkem, aby Valdštejna i s jeho důvěrníky zatkli a zavedli s nimi vyšetřování; později na doléhání španělského vyslance Oňate změněna instrukce v ten smysl, aby se Valdštejna zmocnili živého nebo zavražděného. Generálové učinili především rozsáhlá opatření, aby císaři zabezpečili vojsko i jeho plukovníky. Valdštejn, jehož tato věc nezůstala úplně tajna, znovu shromáždil vyšší důstojníky (19. února), ujistil je svou věrností k císaři i k víře katolické, ano vydal o tom i písemný revers, jejž podepsalo 30 důstojníků. Zatím ovšem jeho tajné rozkazy dané Ilovovi a Trčkovi, jakož i vyjednávání se Švédy a se Sasy svědčily o pravém opaku. Aby byl blíže nepříteli, Valdštejn vytrhl s vojskem z Plzně do Chebu. Tam však byl návodem plukovníka Butlera, který se o jeho zrádných záměrech přesvědčil, zavražděn i s nejbližšími svými důvěrníky Ilovem, Trčkou, Kinským a Neumannem (25. února 1634). Statky Valdštejnovy rozdány byly z velké části věrným důstojníkům císařovým.

Vojsko císařské po zavraždění Valdštejnově bylo novými odvody doplněno a velitelem jeho jmenován byl král Ferdinand III., jemuž hlavním rádcem přidělen byl generál Gallas. Nejdříve obleženo bylo město Řezno, jehož dobytí (26. července 1634) usnadněno bylo nesvorností vůdců švédských. Pozdě již spojili se Horn a Bernard Výmarský, zatím co císařští dobyli také Donauwörtha a oblehli N ö r d l i n k y, jež se statečně hájily. O toto město svedena byla dvoudenní bitva (5. a 6. září), ve které švédští vůdcové byli s velkou ztrátou poraženi a zatlačeni do dolního Pomohaní. Celé jižní Německo bylo nepřítele zbaveno. Ale také našim zemím tyto úspěchy zbraně císařské přinesly užitek. Neboť zatím Arnim spojiv se se švédským vůdcem Banérem, obsadil Slezsko a odtud vtrhli do Čech a dobyvše některých měst, dorazili (26. července) až ku Praze, na kterou však se útokem neodvážili, ježto byla hájena silnou posádkou za vedení Colloredova. I ustoupili do severních Čech, odkudž Banér pod-

nikal daleko široko loupežné výpravy, které zasahovaly dílem i na Moravu, zvláště do okolí jihlavského; avšak na zprávu o bitvě nördlinské Švédové vyklidili Čechy (koncem září), aby se spojili s Bernardem Výmarským a s Hornem. Kurfirst saský pak, který už dříve počal s císařem vyjednávati, učinil s ním mír v Praze (30. května 1635), jímž mu postoupeno Horní i Dolní Lužice jakožto léna koruny české, platnost restitučního ediktu značně omezena a vévodům meklenburským země jejich vrácena; za to musil upustiti mezi jiným od požadavku, aby také v zemích císařových dána byla volnost vyznání augšburského a aby exulantům českým a moravským statky byly vráceny. Tím bylo císaři umožněno, provésti katolickou reformaci také ve Slezsku. Většina knížat a stavů německých přistoupila k tomuto míru, a císař potom snadno dosáhl, že syn jeho Ferdinand III. jednohlasně byl zvolen a korunován za krále římsko-německého.

Také kancléř švédský Axel Oxenstierna porážkami vojsk švédských nakloněn byl k míru více než kdy před tím, zvláště když viděl, že jej stavové protestantští opouštějí a že ani kurfirst braniborský nemíní při něm setrvati, a kurfirst saský dokonce zahájil zjevnou válku se Švédy. Tyto smírné záměry však překazil opět kardinál Richelieu, který právě v této době se obával velkého vzrůstu moci Habsburské a proto novou smlouvou se Švédy netoliko že zvýšil dosavadní příspěvek peněžitý, nýbrž i zavázal se postaviti silné vojsko proti císaři v Porýní, nad to pak i Španělsku vypověděl zjevnou válku. Štěstí válečné však nebylo Francouzům příznivé; císařští vedením Gallasa, Piccolomina a j. r. 1635 a 1636 zatlačili je za Rýn, dobyli Picardie, ano podnikli i s oddílem jízdy výpravu až do blízkého okolí Paříže, odkudž obyvatelstvo postrašeno valem se stěhovalo na jih. Úspěchy ty byly sice nerozhodností Gallasovou dílem zmařeny, nicméně císařští udrželi Porýní ve své moci. Naproti tomu švédský vůdce Banér porazil kurfirsta saského Jana Jiřího i císařského vůdce Hatzfelda u Wittstocka v Branibořích (4. října 1636), čímž netoliko donutil kurfirsta braniborského k novému spolku se Švédy, nýbrž dalším pochodem vtrhl do Saska a zemi tu strašně poplenil. Brzo potom (15. února 1637) zemřel císař Ferdinand II., nedočkav se konce války, která zabrala veškeren čas jeho panování.

XII. Ferdinand III. (1637—1657). Změny v politické i církevní správě na Moravě. Vpád Banérův do Čech (1639). Torstenson na Moravě r. 1642 a 1643. Bitva u Jankova a obležení Brna (1645). Mír vestfálský a zhoubné následky války.

Císař Ferdinand III., který nastoupil vládu po svém otci v 29. roce svého věku, byl těla slabého, ale otužilého pilným cvičením tělesným a častým provozováním honby. Byl vzdělán v několika řečech, také česky mluvil a se zvláštní zálibou při veřejných procesích i službách božích hlasitě zpíval staročeskou píseň „Svatý Václave, vojvodo české země". Jako otec jeho, byl přísným ve vykonávání všech předpisů církve katolické, mravně bezúhonným, vedl vzorný život rodinný, vyhýbal se zbytečnému přepychu i rozmařilosti, měl jemný cit pro hudbu, ve kteréž i o některé skladby se pokusil, zajímal se též o malířství a vědy. V náboženských věcech smýšlel volněji a samostatněji než otec, nepodléhal tolik jezuitům, ano odňal jim i některé prebendy. Byl šetrným a značně obmezil rozsáhlá vydání při dvoře císařském, zavedená po celou dobu panování štědrého Ferdinanda II.

Nastolení císaře Ferdinanda přineslo Moravě některé podstatné změny ve správě zemské, politické i duchovní. Nedlouho před tím (19. září 1636) zemřel kardinál Dietrichštejn, v jehož rukou byla spojena po šestnácte let veškera moc světská i duchovní; potom byla rozdělena. Biskupem olomuckým zvolen byl Jan Arnošt Plateis z Plattenštejna, a po jeho brzké smrti (21. srpna 1637) bratr císařův arcikníže Leopold Vilém, který však nesídlil v Olomouci; diecezi řídil dosazený od něho administrátor, Jan Kašpar Středele. Zemským hejtmanem pak čili gubernátorem moravským Ferdinand III. jmenoval (20. července 1637) knížete Maximiliana Dietrichštejna, synovce kardinálova, který také zdědil všechny jeho statky. Dietrichštejn však pro rozličná pilná zaměstnání v tajné radě císařské brzo tento úřad složil a na jeho místo povolán byl hrabě Julius ze Salmu a z Neuburka, za něhož nedávno před tím (1636) zřízený tribunal královský přeložen byl z Brna do Olomouce, kdež sídlem jeho byla královská mincovna. Tento nový úřad zeměpanský, jenž skládal se z kancléře, dvou rad, dvou sekretářův a z písaře, obdařen byl značnou mocí politickou i soudní na úkor dosavadních zemských úřadův i zemského soudu.

Hrabě Salm pro zneužívání moci úřední i jiné trestuhodné věci složen byl již r. 1640 se svého úřadu, a zemské hejtmanství svěřeno třem osobám, nejvyššímu komorníkovi Kryštofu Pavlovi z Lichtenštejna, nejvyššímu sudímu hraběti Janu z Rotalu a podkomořímu hraběti Františkovi de Magnis. Ale již r. 1642 Kryštof Pavel z Lichtenštejna jmenován byl jediným hejtmanem zemským a zastával pak tento úřad po několik let (do roku 1648). V té době (na sklonku 1641) královský tribunal přeložen opět do Brna, tamtéž přeneseny olomucké desky zemské, spojeny s brněnskými, umístěny v zemském domě na Dominikánském náměstí; zde soustředěno soudnictví zemské i sněmování. Brno stalo se tak sídlem veškeré soudní i politické správy moravské a možno tedy teprve od této doby pokládati je za hlavní město Moravy. Po vzetí Olomouce r. 1642 od Švédův odstěhovala se do Brna také biskupská konsistoř, hledajíc tam bezpečného útočiště, a setrvala tam, až zase Olomouc byla od Švédů vyklízena (1650).

Tehda hnul se znovu starý spor o Opavsko. Toto po smrti knížete Karla z Lichtenštejna (12. února 1627) přešlo na nezletilého syna jeho Karla, za něhož vedl poručnickou vládu strýc jeho Maximilian. Jemu také všichni stavové vzdali hold (1632), také měšťané opavští, kteří tehda obdařeni novými rozsáhlými privileji. Jakmile nastoupil na trůn císař Ferdinand III., moravští stavové pokládali to za vhodnou příležitost, aby obnovili své právní nároky na Opavsko i vypravili (v září 1637) deputaci do Vídně, která mezi jinými dovozovala, že toto území odedávna bylo k Moravě přivtěleno a že zejména od moravského zemského soudu musí přijímati poučení; také si stěžovali na exemční privilegium, které v té příčině bylo knížeti Lichtenštejnovi od Ferdinanda II. uděleno. Císař Ferdinand III. odpověděl stavům moravským vyhýbavě a brzo potom válečné události zatlačily tuto otázku do pozadí.

Třebas válka od několika let nezuřila přímo na Moravě přece země byla jí stále sužována. Zvláště velké byly platy, které vláda na vedení válečné rok co rok vždy ve větší míře žádala. Stavové hleděli velikým těmto požadavkům všelijak se vymknouti, ale na konec osud rodiny panovnické a říše tak úzce souvisel s novými řády markrabství i s hmotnými poměry stavů jeho, že se obyčejně vyhověti musilo žádostem panovníkovým, byť i někdy

s některým obmezením. Vybírání uložené berně potkávalo se u schudlého lidu s velkými nesnázemi, takže četné „rešty“ musily se odpouštěti. Královská města za posledních let tak se zadlužila, že zemský hejtman Maxim. Dietrichštejn vydal nařízení (20. září 1637), aby proti nim od věřitelů nebylo exekucemi dokračováno. Lid zbavený všeliké výživy, v krajinách lesnatých, zvláště na Valašsku, velmi zdivočel a oddal se i životu loupežnickému.

Hned na počátku vlády Ferdinanda III. stavové moravští předložili mu stížnost proti „Obnovenému zřízení zemskému“, v němž nalezali celou řadu věcí, které buď bylo třeba vysvětliti, nebo docela odstraniti. Jedna z nich byla otázka opavská, o které již svrchu promluveno. Jiný kus týkal se sporu mezi stavem duchovním a panským o jisté přednosti v místech. Císař odpověděl, že stav duchovní má býti prvním při všech sjezdech a sněmích, a zároveň vypočteno, kteří duchovní k tomuto stavu po právu náležejí. Na jinou stížnost přísně bylo nakázáno, aby stavové na nic dřívějšího, ani na staré zvyklosti ve zřízení zemském se neohlíželi, a jenom dle „Obnoveného zřízení“ se řídili. Žádost stavův, aby kromě předloh vládních na sněmě měli jednati též o obecných potřebách panovníka i země, aby při dosazování osob v úřady zemské i komorní nejen zemský hejtman, ale i celý zemský soud byl slyšán, aby úřady dávány byly pánům i rytířům z rodů starousedlých, a ne nových, neznámých, i jiné císař rozhodně odmítl, ano vytkl stavům, že se mu zdá, jakoby na Moravě nebylo chuti k „Obnovenému zřízení zemskému“. Ferdinand III. byl sice ochoten v některých věcech učiniti ústupky, tyto však měly co nejméně dotknouti se svrchované moci panovnické.*)

Náboženský stav na Moravě té doby byl neutěšený. Horlivou snahou kardinála Dietrichštejna byla sice církev katolická v zemi značně sesílena a zejména vráceny jí všechny statky, které jí kdysi náležely, neb aspoň dána za ně náhrada. Nicméně bylo mu neustále zápasiti s velkými obtížemi. Tyto záležely hlavně v nedostatku duchovenstva, zvláště světského. R. 1635 bylo ze 636 far moravských pouze 257 osazeno, a to na větším díle duchovenstvem řeholním.**) Biskup staral se sice též o rozmnožení a zvelebení kněžstva světského, a byl v tom podporován četnými

*) A. Rezek, Dějiny Čech a Moravy za Ferdinanda III., str. 34 násl.

**) Podrobný výpočet řeholnictva moravského té doby viz u Rezka l. c. str. 155—158.

zástupci katolické šlechty, která již před bitvou bělohorskou byla dobře sorganisována. Ale všechny tyto snahy zůstávaly větším dílem marnými; vedle duchovní správy též školství potrvalo dlouho ještě v hlubokém úpadku. Přes veškeru horlivost v provádění katolické reformace obecný lid ve vsích a v městech obdivuhodným spůsobem dovedl snášeti všecka protivenství a zůstával věren svému náboženskému přesvědčení. Příčinu toho mimo jiné dlužno hledati též v tom, že arcikníže-biskup Leopold Vilém zůstával pastýřského sídla svého vzdálen, a biskupství osiřelo i ve věcech duchovních i v světských. Po vpádu švédském na Moravu r. 1642 uprchl ze země také tehdejší administrátor, kanovníci rozutekli se na všechny strany a v této rozháranosti trvala biskupská stolice až do konce války třicetileté. Proto také nové výnosy protireformačné, vydané již r. 1638 od císaře Ferdinanda III., nesetkaly se s valným účinkem.

Hlučné válečné události ušetřily Moravy v prvních pěti letech panování Ferdinanda II. Švédský vůdce Banér, vpadnuv v lednu 1637 do Saska, které se spojilo s císařem, byl odtud vytištěn císařskými vůdci na sever do Pomořanska a také Bernardovi Výmarskému odňato bylo zabrané Elsasko, jehož ani s pomocí francouzskou nedovędl proti císařským uhájiti. Ale r. 1638 nastal obrat: Výmarský dobyl Elsasu i Breisacha a toliko brzká smrt jeho (1639) zbavila císaře tohoto nebezpečného nepřítele. Zatím také Banér znovu sebral své síly, vpadl (počátkem r. 1639) do Saska, porazil u Kamenice spojené vojsko sasko-císařské a vtrhl labským údolím do Čech. Děčín, Litoměřice i Mělník padly brzo za sebou do jeho rukou. Tentokráte pochod vojska švédského označován byl více než kdy před tím nelidskými, ano zhovadilými ukrutnostmi. Poněvadž byl všude nedostatek potravin i píce pro koně, lidé byli biti, kolem lámáni, prsty jim přišroubovány anebo hřebíky do nohou vráženy, aby pověděli o svých zásobách; požáry a hanobení žen i dívek byly na denním pořádku. Dne 30. května Banér přitrhl až k hradbám pražským, ale město bylo dobře hájeno od Gallasa a Šlika. Banér ustoupil k Brandýsu a v pomstu za nezdařený záměr zahájil zvláště ve východních Čechách loupežnou válku, kterouž na 6000 osad bylo vypáleno. Selský lid ze strachu prchal do hor, mnozí také na Moravu. V říjnu ještě jednou Banér pokusil se o dobytí Prahy, kam zatím přibyl nově jmenovaný

vojevůdce císařského vojska, arcikníže Leopold Vilém; ale i tento pokus byl zmařen, Banér ustoupil k Litoměřicům a obnovil pustošení země daleko široko. Tehda také (v listopadu 1639) oddíl vojska švédského pustil se z Německého Brodu ke hranicím moravským. Tam však, v okolí Jihlavy, stála zemská hotovost moravská a studentská legie olomucká. Proto Švédové couvli zpět a o Moravu již se nepokusili. Teprve na jaře r. 1640 byl tento hrozný nepřítel od arciknížete Leopolda Viléma vytištěn z Čech do Saska a do Durynska. Banér brzo potom (20. května 1641) zemřel v Halberstadtě, a vůdcem vojska švédského stal se Linhart Torstenson.

Byl to nejschopnější z tehdejších generálů švédských, ačkoliv těžkou chorobou tak byl sklíčen, že ani na koni jeti ani choditi nemohl, i byl dopravován s místa na místo v nosítkách. Moravě nastaly tehda nejhorší časy. Torstenson, dopřáv armádě své přes zimu odpočinku v Lüneburska a obnoviv přísnou vojenskou kázeň, vtrhl na jaře r. 1642 do Braniborska, odtud do Slezska, dobyl Hlohova, Lehnice, Javora i jiných měst a porazil u Svídnice císařské vojsko, vedené vévodou lauenburským, který smrtelně raněn upadl s 2000 m. do zajetí. Svídnice padla, předvoj švédský vtrhl do Těšínska a Opavska, kdežto hlavní armáda postupovala přes Břeh, Opolí a Nisu na Moravu, vše nemilosrdně plenic a pustošic, tak že lid prchal s dobytkem do lesův a zásek. Prchající vojsko císařské, vedené Fernemontem, couvalo směrem k Hradišti a podniklo ještě 9. června se Švédy šarvátku u Holešova. O dva dny později (11. června) Torstenson stanul u Olomouce, odkudž obyvatelstvo zámožnější prchalo k Brnu a k Vídni, mnoho jich však od pronásledujícího nepřítele bylo oloupeno o majetek i šatstvo. V Brně nastal takový postrach, že tribunál i desky hned přeloženy do Znojma. Olomucké posádce velel plukovník Antonín Miniati, který ač měl jen 8000 žoldnéřů, přece mohl po nějaký čas se brániti, zvláště s pomocí ozbrojeného měšťanstva. Neboť Torstenson přirazil k městu jen s jízdou a lehkými děly, pěchota zůstala v zadu a těžká děla zanechána byla ve Slezsku k obléhání Nisy i jiných pevností. Ale Miniati byl muž zbabělý; ani se o obranu nepokusiv, uzavřel (14. června) s Torstensonem kapitulaci za volný odchod svých vojákův. Ohromná kořist zbraně, náboje a spíže, zvláště bohaté zásoby obilí a vína, padly Švédům

do rukou. Torstenson sice slíbil, že uloupený majetek prchajícímu obyvatelstvu bude vrácen, že Olomuc bude zachována při svých výsadách i pořádcích, i při povinné věrnosti k císaři, náboženství katolického, kostelův i klášterů, kněží i řeholníků, zvláště jezuitů, že bude ušetřeno. Ale slibům těm se nedostálo. Obec musila zaplatiti 30.000 tolarů výpalného, a pak vymáhány od každého kostela a kláštera ještě zvláště vysoké sumy. Švédové obsadili také blízký premonstrátský klášter v Hradišti a vyjímaje poklad kostelní, všecko vybrali a poplenili. Zejména archiv a knihovna klášterní byly spáleny. Miniati byl potom pro velezrádu od vojenského soudu odsouzen k smrti a popraven (24. července 1644).

Olomouc zůstala potom plných osm let v moci švédské. V těch dnech obsazeny byly také Prostějov,*) Litovel a Unčov. Vpád nepřátel na Moravu způsobil, že mnozí měšťané olomučtí i sedláci valašští, kteří z donucení obrátili se na víru katolickou, tajně i zjevně přidávali se k Švédům a dobré služby jim konali. Z toho ovšem císařská vláda později vzala si podnět k novému pronásledování.

Torstenson, zanechav v Olomouci silnou posádku, vrátil se s hlavní armádou do Slezska, aby tam dokončil obléhání Břehu i jiných pevností. Zatím horlivě sbíráno bylo vojsko císařské a shromažďováno na Moravě, kdež byla hlavní střediska jeho ve Znojmě a Brně. Vrchní vůdce jeho, arcikníže Leopold Vilém, obrátil se nejprve k Olomouci, zanechal před městem část vojska a vypudiv z ostatních měst, zejména z Prostějova, Švédy, sesílil tam císařské posádky. Potom dobyv Opavy, namířil s hlavním vojskem k Břehu, který již po pět neděl obléhán byl od Torstensona, ale chrabře hájen od císařského plukovníka Mördera. Příchodem císařských Břeh byl s obležení vybaven (25. července), a Torstenson ustoupil do Lužice. Tam arcikníže ho následoval, ale vyhýbal se rozhodné bitvě. Teprve když švédský general znenadání překročil Labe u Torgavy a namířil na Lipsko, kteréž oblehl, císařští spěchali, aby město zachránili, a tu strhla se (2. listopadu 1642) bitva u Breitenfelda, ve které císařští po tuhém boji a s velkými ztrátami byli poraženi. Porážku zavinila jízda uherská a charvatská, která hned na počátku bitvy dala se

---

*) O Prostějovu však vyslovuje pochybnost Dr. F. Šujan, Švédové u Brna, Čas. Mat. Mor., r. 1897, str. 111 pozn.

na útěk, kdežto pěchota, zvláště česká a moravská (plukovník Myslík) bojovala hrdinsky do poslední chvíle, v čemž arcikníže sám dával stkvělý příklad. Torstenson, který v této bitvě ztratil rovněž mnoho mužstva, nemohl pomýšleti na další pronásledování nepřítele a spokojil se dobytím Lipska (6. prosince).

Švédská posádka v Olomouci, zbavena jsouc odchodem vojska císařského největšího nebezpečenství, volně konala výpady na mnoho mil do okolí, které hrozně bylo zpustošeno a téměř vylidněno, mnoho vesnic bylo spáleno a se zemí srovnáno; také města Tovačov a Šternberk byla od Švédů vypálena a pouze císařské posádky v tvrzích se uhájily. Naproti tomu císařské vojsko, čítající asi 2000 m., jimž velel hrabě Štěpán z Vrbna, činili Švédům citelné škody, odebírajíce jim dobytek a zásoby potravní, které si do města dováželi. Ve městě nastával posádce švédské nedostatek, ano hrozil i hlad, i bylo se jí obávati, že se dlouho neudrží. Na zprávu o tom Torstenson opustil Sasko, vtrhl do Lužice a odtud do Čech, kdež přes Fridlant a Liberec pronikl k Labi, veškeru krajinu okolní dávaje strašlivě pustošiti (31. května 1643). Velkou výhodou pro něj bylo, že arcikníže Leopold Vilém velení vojska císařského se vzdal a toto svěřeno bylo váhavému a málo schopnému Gallasovi, který trávil nečinně čas v opevněném táboře u Hradce Králové a nepříteli ve zhoubných výpravách nepřekážel. Teprve když Torstenson u Mělníka překročil Labe, Gallas vypravil se proti němu až k Brandýsu n. L., ale ani tam neodvážil se otevřené bitvy. Tu Torstenson pojal z jeho nečinnosti smělý záměr: dvěma proudy dal se na pochod do Moravy, aby čerstvě zásobil ohroženou posádku olomuckou, jednak přes Litomyšl na Svitavy, jednak přes Pelhřimov na Jihlavu. Již dne 17. června hlavní armáda švédská stála u Mor. Třebové, její jízdné oddíly pak zalétaly až k Mor. Budějovicům. Moravě nastaly podobné hrůzy, jaké Čechy zažily r. 1639. Dobyv hradu Mírova, Mohelnice, Litovle a Šternberka, Torstenson slavil (22. června) vjezd svůj do Olomouce, kdež ovšem od Švédů byl radostně uvítán; pak zmocniv se Prostějova a Plumlova, namířil na Kroměříž a dobyl ho (26. června) prudkým útokem, ač měšťané kroměřížští statečně se bránili. K dobytí města nejvíce přispěli vsatští Valaši, kteří doufajíce v obnovení svobod náboženských se Švédy se spojili; bojovali pod vlastním praporem, na němž bylo napsáno latinsky: „Pro verbo Dei et patria

suscipimus haec omnia"*), a první vztýčili jej na hradbách kroměřížských. Město bylo vyloupeno, zejména kollegiatní chrám sv. Mořice zbaven všeho zlata a stříbra, a pak vypáleno. Odtud Torstenson namířil na Uh. Hradiště, poněvadž však město bylo dobře opevněno, nepokusil se o ně, nýbrž vrátiv se směrem k Tovačovu, a dostav město snadným spůsobem, totiž kapitulací zbabělého vůdce posádky, ve svou moc, položil se v okolí jeho táborem.

Císařský vůdce Gallas neodvážil se zabrániti Torstensonovi v této zhoubné výpravě na Moravu. Teprve 16. června hnul se od Brandejsa, a jednak přes Něm. Brod, jednak přes Poličku dal se na pochod k Brnu. Tam shromáždil své vojsko, a ač početně byl v převaze oproti Torstensonovi, přece i potom choval se nečinně vůči jeho velkým výbojům. Dne 8. července, když Švédové již leželi u Tovačova, postoupil až ke Kojetínu, tak že obě armády nebyly ani na míli cesty od sebe vzdáleny. A přece k boji nedošlo; Torstenson se ho neodvážil, poněvadž armáda jeho byla počtem slabší, Gallas pak z neschopnosti nebo ze strachu. Torstenson vida tuto nerozhodnost, dal podnikati loupežné nájezdy do okolních krajin, zvláště na Žďársko a Velko-Meziříčsko, kdež obyvatelé ukrývali se do lesův a jeskyň. Jeden oddíl vojska švédského spojený se sedláky valašskými poplenil krajinu až k Vídni. Zároveň dobyli Švédové nově Fulneka, Nového Jičína, Přerova, Lipníka, Ostravy a Uherského Brodu; poněvadž neměli na posádky dosti branného lidu, obyčejně dobyté město vyloupili a zase je opustili.

Nerozhodnost Gallasova mohla míti pro Moravu velmi smutné následky, ježto Torstenson právě tehda vyjednával o spolek proti císaři s vévodou sedmihradským, Jiřím Rákoczym, a spoléhaje na jeho pomoc, pokusil se i o přepadení Brna, jehož dobytí zavčas ještě zabráněno bylo oddílem vojska císařského. Na štěstí porta turecká zakázala Jiřímu Rákoczymu účastenství ve válce proti císaři, na druhé straně pak proti Švédům vyvstal nový nepřítel, totiž král dánský. Torstenson, jemuž od vlády švédské bylo uloženo vtrhnouti do Dánska, náhle (8. září 1643) hnul se od Brna k Olomouci, sesílil a zásobami opatřil tamnější posádku, obsadiv pak krom toho jen ještě některá pevnější města

*) „Pro slovo Boží a vlast to vše podnikáme."

moravská, jako Tovačov, Unčov, Šternberk a Fulnek, odtáhl s hlavním vojskem do Holštýna. Gallasovi, který opět se neodvážil Švédům tento ústup znesnadniti, dán byl rozkaz, aby táhl za Torstensonem na pomoc králi dánskému.

Tím byla Morava zbavena hlavního vojska nepřátelského, nicméně země i potom mnoho trpěla zvláště v okolí oněch měst, kde byly posádky švédské. Proto také byl na Moravě usazen větší počet vojska císařského a velitelem jeho ustanoven byl hrabě z Puchheimu, který měl tábor svůj v Prostějově a odtud pokoušel se sklíčiti Olomouc a Šternberk. Šternberská posádka, vidouc, že se neuhájí, raději tamější tvrz opustila a odebrala se do Olomouce. Poněvadž Švédové měli dosud vydatnou oporu ve vsatských Valaších a tito po dobrém nechtěli se vrátiti v poslušnost císařovu, Puchheim vypravil se proti nim a porazil jejich hlavní oddíl o 7000 m. Potom vzata na nich krutá pomsta hlavně za útok podniknutý na Kroměříž; v Brně držán byl přísný soud, jehož předsedou byl hrabě Jan Rotal; vůdcové Valachů, Kovář se synem a Roman, a jiných na 200 bylo kolem lámáno, rozčtvrceno, oběšeno na šibenicích i na stromech, ostatní postříleni. Valašské obyvatelstvo exekucí a útěkem ze země valně prořídlé ještě se stenčilo, když hrabě Rotal po dobrém i násilně rozsazoval je po panstvích na Holešovsku a Napajedelsku, aby statky své zalidnil. Osudy Valachů staly se také předmětem písní, složených v Olomouci od minority Začkovice, které na delší dobu znárodněly („Pásli kozy Valaši v Romanovém salaši“; pak „Ó Romane, Romane, náš valašský hejtmane!“).*)

Na čas byla Morava zbavena nepřítele. Odchodem Torstensonovým ze země vzbuzena byla i naděje, že vyrvána bude z rukou švédských Olomouc. Ale naděje ta zmařena byla dvojí okolností: jednak úplnou neschopností vrchního vůdce císařského Gallasa, jednak opětným nepřátelským vystoupením sedmihradského vévody Jiřího Rákocze, který učinil se Švédy a Francouzi v Karlově Bělehradě (16. listopadu 1643) branný spolek proti císaři, zajistiv si od nich velkou peněžitou i vojenskou podporu. Jeho provolání, vydané k protestantským stavům uherským, neminulo se s účinkem, a brzo celé východní i severní Uhry až na několik pevných míst byly v jeho moci. Císař vypravil proti

*) Rezek, l. c. 392.

němu část vojska stojícího na Moravě vedením Götze a Puchheima, kteří spojivše se s hotovostí palatina Eszterháze, zatlačili Rákozce zase až k Tise. Poněvadž také porta turecká opětně odepřela mu všeliké podpory, kníže sedmihradský počal vyjednávati s císařem o mír v Trnavě (v říjnu 1644). Švédové v Olomouci po celou tu dobu byli obleženi nepatrným zbytkem vojska císařského, s nímž se spojila veřejná hotovost moravská, vedená hrabětem Burianem Ladislavem z Valdštejna; byli však znovu tak sklíčeni, že by město bylo toho roku jistě padlo do rukou císařských, kdyby zatím nebyl nastal zhoubný obrat na bojišti severním.

General Gallas, který vypraven byl za Torstensonem na pomoc králi dánskému, dorazil (28. července 1644) k šlesvickému městu Kielu a dobyl ho. Ale vojsko jeho značně seřídlo a bylo vysíleno nedostatkem a nemocmi, které povstávaly z nezdravé stravy. K tomu Gallas vyhýbal se stůj co stůj otevřené bitvě s Torstensonem, i nebylo mu, než neustále ustupovati před silnějším nepřítelem, který jej pronásledoval až do Magdeburka, kdež byl Gallas od Švédův úplně sevřen. Část jízdy, která se pokusila odtud uniknouti, byla u Wittenberka (3. prosince) dílem pobita, dílem zajata. Teprve počátkem ledna 1645 podařil se Gallasovi ústup do Čech, ovšem jen se skrovnými zbytky někdejší armády. Za ním v patách vtrhl do Čech Torstenson, maje v úmyslu táhnouti do Horních Rakous a povzbuditi tam sedláky k novému povstání. V tom bylo mu zabráněno císařským vojskem, v jehož čele byli Götz a Hatzfeld, kteří zaujali pevné postavení v jižních Čechách nad řekou Otavou. Torstenson ihned změnil svůj plán a mistrným pochodem krajinou hornatou a neznámou obrátil se na východ, přešel přes Vltavu a namířil na Moravu, aby tam Olomouc vybavil z obležení. Císařští, chtějíce tento záměr překaziti, táhli rychle za ním a odhodlali se k bitvě u J a n k o v a (6. března 1645), ve které však, ač počtem silnější, byli na hlavu poraženi. Götz padl, Hatzfeld i jiní vyšší důstojníci upadli v zajetí, 7000 mužů zahynulo v bitvě neb bylo zajato.

Na zprávu o bitvě Jankovské rozšířil se po Moravě všeobecný postrach a hrůza před vítězným nepřítelem, obyvatelstvo venkovské se skrovným majetkem utíkalo do nepřístupných lesů, boháči pak z měst a hradů prchali z vlasti do zemí sousedních. Jen v některých městech statečnější měšťané vytrvali s posád-

kami císařskými, aby za hradbami odráželi útoky nepřátel. Torstenson od Jankova táhl přes Vožici, Černovice a Pelhřimov na Jihlavu, která se vzdala (13. března) jeho generálu Virtenberkovi. Téhož dne večer Torstenson dorazil do města s hlavní armádou a vyslal Jana Valtera na pomoc obležené posádce olomucké; následkem toho hrabě Burian Ladislav z Valdštejna upustil od obležení Olomouce a couvl směrem k Brnu. Torstenson opevniv Jihlavu pro delší pobyt Švédů, vyrazil proti Znojmu a dobyv ho, vtrhl do Rakous a zmocniv se Kremže (29. března) dobýval přechodu přes Dunaj, aby přepadl Vídeň, avšak císařští tomu zabránili. Část jeho jízdy však pronikla až k mostu naproti Vídni a odňala uprchlíkům, kteří hledali v tomto městě útočiště, všechen jejich majetek. Vítězný pochod Švédů zastavil se u Mistelbachu, kde Torstenson položil se táborem a očekával spojence svého vévodu Jiřího Rákocze, který osmělen vítězným postupem Švédů, znovu vypověděl císaři nepřátelství. Nebezpečí bylo veliké, a jen nerozhodnost Jiřího Rákocze, který bez svolení porty turecké neodvážil se rozhodnějšího boje proti císaři, spasila Vídeň. Švédský vůdce nemoha se jeho pomoci dočkati a přesvědčiv se, že Vídeň jest dobře opevněna, dobyl několika měst rakouských a moravských, zejmena Mikulova a Hodonína, odkudž hnul se s celou armádou k Brnu, kamž dorazil dne 3. května, chtěje stůj co stůj tohoto města dobyti.*)

Již dne 5. května Torstenson počal úsilovně dobývati Brna, které příznivou polohou města a zvláště hradu Špilberka bylo mu na velkou závadu a zejména překáželo mu v útoku na Vídeň; krom toho bylo to vedle Uher. Hradiště jediné větší pevné místo na Moravě, které dosud odolávalo moci švédské. Torstenson doufal, že Brna snadno dobude, jako se mu podařilo u jiných měst. Ale hradby brněnské i Špilberk byly za posledních neděl před jeho příchodem velmi dobře opevněny a obrancům dostalo se výtečného vůdce v Radvitovi de Souches, kterýž rodem

---

*) O obležení Brna od Švédů r. 1645 kromě uvedeného díla Rezkova (l. c. str. 424–433) a rozličných prací D'Elvertových jedná novější spis Bretholzův „Der Vertheidigungskampf der Stadt Brünn gegen die Schweden," v Brně 1895, k čemuž vydal současně sbírku listin i jiných dokladů pramenných. Na tom zakládá se vylíčení Dra F. Šujana „Švédové u Brna r. 1645" v Čas. Mat. Mor. r. 1897 a 1898, kdež také příslušná literatura dopodrobna jest uvedena.

Francouz a kdysi hugenotem, sloužil ve vojště švédském, pro jakousi roztržku s představeným generálem však vystoupil (r. 1642) a dal se do služeb císařských. Posádce na Špilberce velel Jiří Jakub Ogilvi. Souches byl velitel rázný a obezřelý. Ač byl v Brně teprve od 15. března 1645, přece za krátký čas podařilo se mu město dobře připraviti k obraně, hradby opevniti a sehnati také dostatek zbraně i střeliva. Posádka jeho čítala jen něco přes 400 vojákův, ale k nim připojilo se přes 1000 dobrovolníků, šlechticů, měšťanův, úředníků, řemeslníkův i chovanců školy jezuitské. Byla to sice jen hrstka lidu proti 28000 m. Torstensonovým, ale všichni byli pevně odhodláni brániti město do posledních sil. Švédové, jichž hlavní tábor byl s počátku v Královè Poli, později (od 13. května) v Modřicích, hleděli jednak prudkou každodenní střelbou, jednak podkopy město donutiti ku vzdání; ale všechny pokusy takové byly mařeny statečností a ostražitostí obhájcův, a také všechny útoky švédské na hradby byly odraženy. Oblehající trpěli čím dál tím více nedostatkem potravy, píce pro dobytek i střeliva, a Torstenson trápen bolestnou nemocí a rozmrzen dosavadním nezdarem toužebně očekával pomoc slíbenou mu od Jiřího Rákocze. Tato také se dostavila. Rákoczy proniknuv s vojskem až k Pišťanům nad Váhem, poslal odtud svého syna Zikmunda a generála Kemeně se 7000 jezdci a čtyřmi těžkými děly i střelivem určeným k obléhání Brna. Zikmund Rákoczy stihl s touto pomocí 19. července k Brnu, ale brzo povstaly mezi ním a Torstensonem neshody, a Zikmund, zanechav jen část pomocného vojska u Brna, s ostatkem odebral se do Lednice. Zatím také již otec jeho s hlavním vojskem hnul se na západ, vtrhl do Moravy a zaujal ležení mezi Hodonínem a Břeclavou. Avšak dále se nedostal. Obratným vyjednáváním císařského vyslance hraběte Černína v Cařihradě bylo docíleno, že porta turecká nový rozkaz poslala Rákoczymu, aby ustal od boje proti císaři a zároveň nařídila vpád do Sibiňska na potrestání knížete za jeho neposlušnost. Tím zastrašen Rákoczy přistoupil na návrhy, jež mu učiněny byly se strany císařské a učinil mír s císařem (22. srpna, v ležení u Břeclavy), jímž za výhodných podmínek vzdal se všelikého spolku se Švédy i s Francouzi.

Odchodem Jiřího Rákocze z Moravy Švédům u Brna odňata poslední naděje v nějakou pomoc, a poněvadž zatím sbíralo se nové vojsko císařské v jižních Čechách vedením Gallasovým,

v Rakousích pak řízením arcivévody Leopolda Viléma, Torstenson jimi povážlivě jsa ohrožen, nabyl přesvědčení, že nadlouho již nelze mu Brno obléhati. Nicméně učinil ještě poslední, zoufalý pokus. Dne 15. srpna zahájena již od páté hodiny ranní hrozná dělostřelba na město, kteráž trvala až do páté hodiny odpolední; pak byl podniknut na šesti místech útok veškerého vojska švédského i pomocného oddílu uherského, který u Brna zůstal, ale na celé čáře odražen neobyčejnou statečností obhájců brněnských. Osud Brna byl tím rozhodnut, a tím také zachráněn byl císař od těžké pohromy. Neboť chrabrým odporem města, které po více než tři měsíce vzdorovalo nepříteli, císařští vojevůdci nabyli času sebrati znovu své síly. Když dne 20. srpna Torstenson s armádou značně seslabenou od Brna odtrhl a dal se na pochod ke Štokravě do Rakous, podařilo se mu sice arcivévodu Leopolda Viléma zatlačiti za Dunaj, ale dále na Vídeň se neodvážil. Počátkem října vrátil se na Moravu, kde ještě hrozně poplenil kraj znojemský a jihlavský, zabezpečil švédské posádky v Mikulově, Znojmě, Jihlavě, Telči a Olomouci, pak přes Poličku a Litomyšl zamířil do severních Čech, kdež pobylo švédské vojsko plné čtyři neděle, a odtud do Slezska, kde spojil se s generálem Königsmarkem. Ještě na sklonku r. 1645 oba vůdcové dorazili do Lipska, ale tam Torstenson, trápen neustále dnou, složil velitelství nad armádou švédskou, označiv svým nástupcem Karla Gustava Wrangla.

Úspěšná obrana Brna přinesla úlevu celé Moravě. Od té doby žádné větší vojsko švédské nevkročilo na půdu moravskou, a válka zalehala sem pouze drobnějšími potyčkami z Čech nebo ze Slezska. Švédské posádky, zbaveny veškerého spojení s hlavní armádou, nemohly se dlouho brániti, a tak již během r. 1646 Telč, Znojmo, Plumlov, Mikulov padly zpět do rukou císařských. Zbývala na západě Jihlava, na severu Unčov, Fulnek, Sovinec a dobře opatřená Olomouc. Na Jihlavu udeřil Souches (7. února 1647), ale pro nedostatek potravy po pěti nedělích musil od obležení upustiti. Teprve počátkem října hrabě Puchheim a Souches znovu oblehli město s 9000 m. Po statečném více než dvouměsíčním odporu, za něhož padl velitel posádky Österling, Švédové vydali město za svobodný odchod, který jim byl povolen (7. prosince). Císařští obsadili Jihlavu úplně zpustošenou a téměř lidu prázdnou; za tříletého téměř pobytu Švédů v tomto městě vypukl mor, který se rozšířil i do vzdálenějšího okolí.

Zatím co již od několika let vyjednávalo se o podmínkách míru, se Švédy v Osnabrücku, s Francouzi v Münsteru, bojiště přeneseno bylo z císařských zemí dále na západ. Švédský vojevůdce Wrangel, spojiv se s francouzským generálem Turennem, vtrhl do Bavor přes odpor císařského a bavorského vojska, nad nímž společné velení měl arcikníže Leopold Vilém. Tím byl vévoda bavorský donucen učiniti v Ulmu (14. března 1647) s Francouzi a Švédy příměří na šest měsíců, a císař proti obojímu nepříteli byl nadobro osamocen. Vojsko bavorské tehda vstoupilo i s vůdci do služeb císařských, z nich Jan de Werth jmenován generálem jízdy, Špork podmaršálkem. Wrangel potom vtrhl zase do Čech, dobyl Cheba (16. července 1647), ale zatím přikvapila armáda vedená samým císařem Ferdinandem III. a vítěznou bitvou u Třebele (21. srpna) zastavila další postup Švédů. Tím nabyl kurfirst bavorský odvahy, že znovu připojil se k císaři a Švédům i Francouzům vypověděl příměří. Spojené vojsko císařské a bavorské vedené Holzapflem bylo však poraženo od Wrangla a Turenna u Zusmarshausena v jižních Bavořích (17. května 1648), nepřátelé zaplavili a spustošili tuto zemi a byli teprve na podzim odtud vytlačeni od Piccolominiho. Část Švédů vedená Königsmarkem vtrhla Horní Falcí do Čech, přirazila z nenadání ku Praze a zrádou císařského důstojníka Arnošta Otovalského zmocnila se Malé Strany (26. července). Staré a Nové Město však hájeno bylo silnou posádkou a ozbrojeným měšťanstvem i studentstvem. Když přibylo nové švédské vojsko vedené následníkem trůnu falckrabím Karlem Gustavem, zahájilo prudkou střelbu která trvala po dva týdny. a konečně (25. října) podniklo hlavní prudký útok na město. Po pětihodinném hrdinném boji Švédové byli odraženi, a několik dní potom přišla zpráva, že učiněn byl vestfálský mír.

Podmínky tohoto míru (24. října 1648), jímž skončeny byly dlouholeté válečné útrapy našich zemí, nebyly pro císaře ani tak nepříznivé, jak by se bylo očekávalo na základě mnohých porážek, které císařské vojsko za posledních let utrpělo. Císař ztratil pouze državu svou v Elsasku a pevnost Breisach, jež postoupil Francii, čímž tato nabyla v Porýní velmi mocného postavení. Krom toho byla již dříve (v míru pražském 1635) za přátelské služby kurfirstu saskému postoupena obojí Lužice. Také císařská moc oproti říšským stavům v Německu byla rozličnými

články tohoto míru značně seslabena. Za to však moc panovnická v dědičných zemích rodu Habsburského, utvrzená a rozšířená potlačením odboje stavovského na počátku války třicetileté, neutrpěla pražádné újmy. Zvláště pak nadobro zklamány byly naděje emigrantů v dosažení někdejší svobody náboženské a politických práv, nebo dokonce zabavených statků. Švédští zástupcové z počátku horlivě a na oko neustupně kladli tento požadavek, ale konečně upustili od něho za výhody poskytnuté jim na jiné straně. Emigrantům dána sice úplná amnestie a povolen jim i návrat do zemí císařských, ale jen pod výminkou, podrobí-li se domácím zákonům, t. j. v Čechách a na Moravě uznají-li obnovené zřízení a přestoupí k víře katolické. Statky pak měly býti navráceny pouze oněm, kterým byly zabaveny pro účastenství ve válce Švédské nebo francouzské, tedy teprve od r. 1630. Statků takových bylo ovšem velmi pořídku, neboť skoro všichni ztratili své statky již následkem povstání českého po bitvě bělohorské. Ve věcech náboženských pak císaři vyhrazeno bylo právo donucovati poddané ke své víře, podobně jako bylo přiřčeno říšským stavům v Německu. Právo stěhovati se ze země pro víru, bylo ponecháno jen osobám stavovským; ostatnímu lidu mohlo i násilím v tom býti bráněno. Bratrská církev za hranicemi odsouzena byla k bídě a zahynutí. Poslední biskup Jednoty, slavný Jan Amos Komenský, v tehdejším spise svém, „Kšaftu umírající matky Jednoty“, tklivými slovy loučí se navždy s milou svou vlastí.

Tak zůstala po míru vestfálském katolická reformace v našich zemích v platnosti, politická práva stavův obmezena na míru nejmenší, dědičné právo rodu Habsburského úplně zabezpečeno, panovnická moc stala se absolutní. Záleželo na tom nesmírně, zdali vláda císařská vedle zvýšené moci své osvědčí také s dostatek dobré vůle a schopnosti k duševnímu i hmotnému povznesení zemí, které tolik pohrom utrpěly od počátku války třicetileté, potlačením povstání, vypuzením protestantského obyvatelstva, násilným prováděním katolické reformace, zhoubnými vpády švédskými a neposlední měrou také vyděračstvím a surovostí vlastního vojska císařského. Morava počítá se k oněm nešťastným zemím, jichž obyvatelstvo v té době mečem a ohněm, hladem i morem a nákažlivými nemocmi z velké části vyhynulo. Švédské posádky teprve r. 1650, když byla úplně vyplacena

válečná náhrada, opustily moravské pevnosti Olomouc, Fulnek, Unčov, Šternberk a Sovinec. Obraz bídy na všech stranách byl hrozný. Dle jisté souvěké zprávy bylo na Moravě 63 zámků, 22 měst a 333 vesnic od Švédův úplně rozbořeno. A z ostatních nezbylo mnohem více než pouhé zříceniny. V Olomouci ze 700 domů na konci války zbylo jen 168 obydlených, z 30.000 původního obyvatelstva zbylo 1675. Podobně bylo v Brně, které zvláště obležením z r. 1645 obráceno bylo z velké části v rum, předměstí jeho i vesnice v okolí byly úplně rozbořeny a vypáleny. V Jihlavě zbylo ze 401 domu 189 obydlených, ze 13.000 obyvatel zbylo všeho všudy 299 usedlých lidí, ženy i čeládku v to počítaje. V Unčově po odchodu Švédů zbylo 170 domův obydlených 963 osobami, předměstí byla úplně spálena a vylidněna. Znojmo ztratilo válkou a morem r. 1646 na 6000 lidí. V Kyjově ještě r. 1668 bylo pouze 43 obydlených domů. Uh. Hradiště sice po celou tu dobu se uhájilo, avšak nedostatkem a surovým chováním císařské posádky rovněž hluboce pokleslo, a někdejší blahobyt tohoto města úplně vymizel. Všech těchto sedm královských měst moravských mělo ještě r. 1667 všeho všude 1800 obydlených domů. Nejinak bylo v ostatních městech a ještě hůře na venkově, kde lid selský, jemuž nebylo možno brániti se za hradbami, rozutíkal se po lesích i jiných skrýších. Obyvatelstvo, jehož bylo v zemi v 15. stol. na dva miliony, seřídlo tak, že ještě na počátku 18. stol. (1715) nedosahovalo počtu jednoho milionu. Tu ovšem bylo na panovnících, aby povznesli zemi tak hluboce pokleslou. Potomní doba teprve ponenáhlu hojila těžké rány, nejvíce však pomáhal si lid sám, v jádru svém zdravý a neporušený, vytrvalou prací a duševními schopnostmi ponenáhlu vracel se zas k bývalému blahobytu.

OBSAH.

Dějiny Moravy.

Kniha třetí: Od nastolení Ferdinanda I. až po mír vestfálský (1526—1648.)

Část prvá: Morava za císaře Ferdinanda I. a Maximiliana II. (1526—1576).

Část druhá: Vláda císaře Rudolfa II. a Matyáše II. až do povstání českého (1576—1618).

Str.

Část třetí: Účastenství Moravy v českém povstání a doba války třicetileté. (1618–1648.)

THE U[illegible]Y O[illegible]ICHIGAN

UNIVERSITY
3 9015 0484
DO NOT REMOVE
OR
MUTILATE CARD